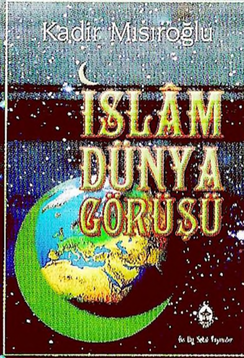
Kadir Mısıroğl

İSLÂM DÜNY GÖRÜŞ

Degerli Okuyucu!..

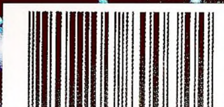
İslâm Dünya Görüşü, ilim ve ihâtası sonsuz olan Cenab-ı Hak tarafından va'z edilmiş (ortaya konulmuş) olduğundan insan fıtratı ve kâinat gerçekleriyle tam ve mutlak bir mutabakat halindedir. Fakat O'nun zengin muhtevasını, umûmi umdeleri (prensipleri) itibariyle kavrayarak kendi tefekkür ve tahassüsünü O'nun ruhu ile aynîleştiremeyenler çeşitli tezadlara sürüklenmekten kurtulamazlar.

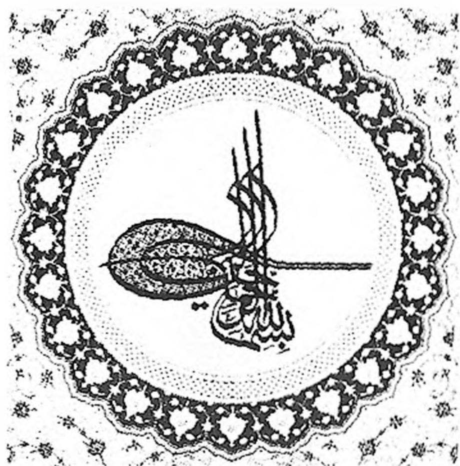
Bu tezadların "*Hoşgörü*", "*Dinler Arası Diyalog*" ve "*Kur'an'da Tarihsellik*" gibi palyaço maskaralıklarını andıran iddialar vesilesi ile serdedilen bâtıl görüşlerle, fikir dünyamız -âdetâ- cıvık bir balçık deryası haline gelmiş bulunmaktadır.

Bu bataklığın, uydurma dil taraftarlığı ve Osmanlı'ya dâir yakışıksız değerlendirmeler gibi pek çok usûlî, bir hayli de akaidde ayak kaydıran esâsî yaban otları ve dikenleri vardır!

Böyle bir mevsimde Hak-Bâtıl tefriki için vahid-i kıyâsî olacak islâmî prensipleri toplu bir hâlde okuyucuya sunan bu eseri yayınlamaktan cidden büyük bir şeref ve bahtiyarlık duymaktayız!..

Sebil Yayınevi

-İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ-

SEBİL YAYINLARI Nu : 258
DİZGİ - TASHİH : Ömer Faruk Demireşik
KAPAK : Altınoluk Grafik / Halil Ermiş
OFSET HAZIRLIK : Altınoluk Grafik / Mustafa Erguvan
BASKI-CİLD : Bayrak Yayımcılık-Matbaacılık
Davutpaşa Cd. Nu: 14/2 Topkapı/İst.
YAYINA HAZIRLAYAN : Ali İhsan Bahadır

ISBN 980-975-580-034-9

İSTANBUL 2010

Kadir MISIROĞLU

İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ

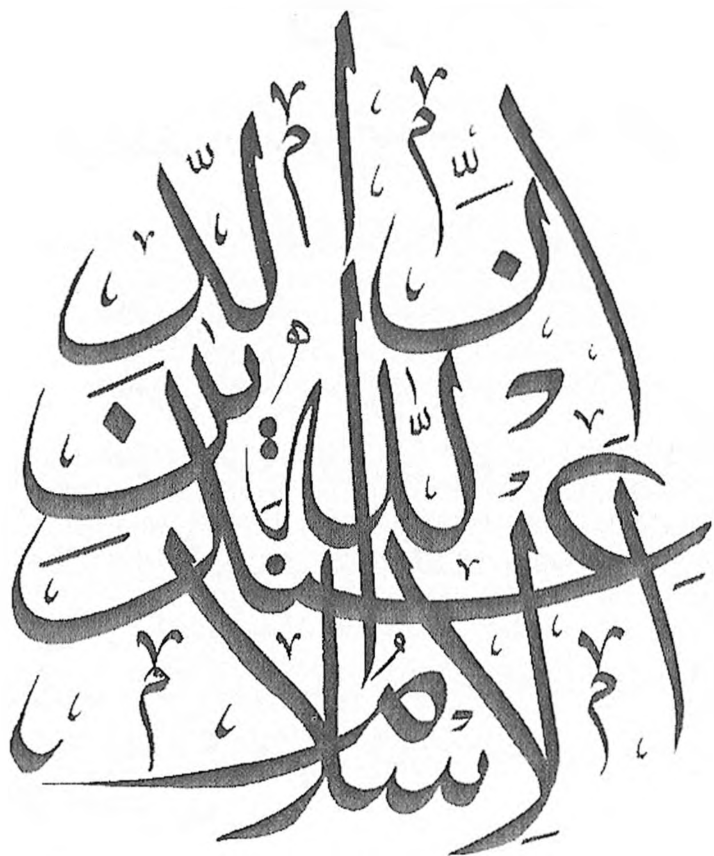
İKİNCİ BASIM

SEBİL YAYINEVİ
Tunusbağı cad. Nu: 2/10 Doğancılar
ÜSKÜDAR-İSTANBUL
Tel: 0216 553 51 51
www.sebilyayinevi.com

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
a.y : aynı yerde
vd. : ve devamı
s. : sayı
sh. : sahife
c. : cild
bkz. : bakınız
ilh. : ilâ âhır
k.s. : kaddese sırrahu'l-aziz
r.a. : radıyallâhu anh
v. : vefâtı
h. : hicrî
m. : milâdî
trc. : tercüme eden
a.s. : aleyhissalâtu vesselâm
DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

İNNE'D-DÎNE İNDELLAHİ'L-İSLÂM

"Muhakkak ki, Allah Katında Din, İslâm'dır."

(Sûre-i Âl-i İmran, âyet: 19)

مقدمه نیتیله

نیاز

ای لطف و کرمی صوکسز اولان اللهم

نور محمدی حرمتنه

ملتمزی اصلی هویتنه چویر

ملتمزی اصلی هویتنه چویر

ملتمزی اصلی هویتنه چویر

بو فقیر و پر تقصیر قوللکی ده لطفاً و کرماً
او مبارک اولوشدن حصه مند ایله
لسانندن ناحق سوز صادر اولمه سندن اوکی بری قیل
و اظهار ایله دیکی حسّ و فکرلره فیّاض بر تسلسل
برکتی احسان ایله

یا متکلم یا الله

یا معین یا الله

یا لطیف یا الله

Lâtinize metni için karşı sayfaya bakınız.

Mukaddime Niyetiyle...

NİYAZ

EY LÜTUF VE KEREMİ SONSUZ OLAN ALLAH'IM,
NUR-İ MUHAMMEDÎ HÜRMETİNE;
MİLLETİMİZİ ASLÎ HÜVİYETİNE ÇEVİR!
MİLLETİMİZİ ASLÎ HÜVİYETİNE ÇEVİR!
MİLLETİMİZİ ASLÎ HÜVİYETİNE ÇEVİR!

BU FAKİR U PÜRTAKSİR KULUNU DA LÜTFEN VE KEREMEN O MÜBÂREK OLUŞTAN HİSSEMEND EYLE!.. LİSÂNINDAN NÂHAK SÖZ SÂDIR OLMASINDAN ONU BERÎ KIL VE İZHAR EYLEDİĞİ HİS VE FİKİRLERE FEYYÂZ BİR TESELSÜL BEREKETİ İHSAN EYLE!..

YÂ MÜTEKELLİM, YÂ ALLAH!..
YÂ MUÎN U YÂ ALLAH!..
YÂ LATÎF U YÂ ALLAH!..

Kadir Mısıroğlu

MÜELLİFİN (YAZARIN) YAYINLANMIŞ ESERLERİ

- BİR MAZLUM PADİŞAH: SULTAN ABDÜLHAMİD (2007)
- MALKOÇOĞLU KARDEŞLER (Târihî Roman) (2007)
- CEM SULTAN'IN PAPAĞANI (Târihî Roman) (2006)
- BİR MAZLUM PADİŞAH: SULTAN ABDÜLAZİZ (2006)
- ZAĞANOS PAŞA (Târihî Roman) (2006)
- BİR MAZLUM PADİŞAH: SULTAN VAHİDEDDİN (2005)
- HAYAT FELSEFESİ YAHUD YAŞAMAK SANATI (2005)
- DÜZMECE MUSTAFA (Târihî Roman) (2005)
- KAVUKLU İHTİLÂLCİ (Târihî Roman) (2005)
- İTHAFLI FIKRALAR (2005)
- FİLİSTİN DRAMI'NIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ (2004)
- GURBET İÇİNDE GURBET (Hâtırât)(2004)
- ÜÇ HİLÂFETÇİ ŞAHSİYET (1995)
- ÂŞIKLAR ÖLMEZ!.. (1994)
- GEÇMİŞ GÜNÜ ELERKEN (Hâtırât) C. I (1993)
- GEÇMİŞ GÜNÜ ELERKEN (Hâtırât) C. II (1995)
- BİN UYDURMA KELİMEYİ BOYKOT (1993)
- İSLÂM YAZISINA DÂİR (1993)
- ÜSTÂD NECİP FÂZIL'A DÂİR (1993)
- Geçmiş ve Geleceği ile HILÂFET (1993)
- CEMRE (Şiir) (1992)
- HİCRET (Hâtırât) (1990)
- İSLÂMCI GENÇLİĞİN EL KİTABI (1981)
- KANLI DÜĞÜN (Târihî Roman) (1972)
- UZUNCA SEVİNDİK (Târihî Roman) (1973)
- KIRIK KILIÇ (Târihî Roman) (1973)
- ALİ ŞÜKRÜ BEY (1978)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. I (1965)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. II (1974)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. III (1977)
- OSMANOĞULLARI'NIN DRAMI (1974)
- MUSUL MES'ELESİ ve IRAK TÜRKLERİ (1972)
- MOSKOF MEZÂLİMİ C. I (1970)
- MOSKOF MEZÂLİMİ C. II (1970)
- AMERİKA'DA ZENCİ MÜSLÜMANLIK HAREKETİ (1967)
- KURTULUŞ SAVAŞI'NDA SARIKLI MÜCÂHİDLER (1967)
- YUNAN MEZÂLİMİ (TÜRK'ÜN SİYAH KİTABI) (1966)
- MACAR İHTİLÂLİ (1966)

Müellif (2000)

ومن لم يحكم بما أنزل الله
فأولئك هم الكافرون

"VE MEN LEMYAHKÛM BİMÂ
ENZELALLÂHU
FE ÜLÂİKE HUMU'L-KÂFİRÛN"

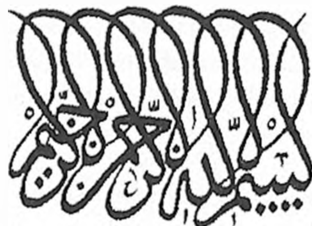
Meâli: Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar, kâfirlerin tâ kendileridir!.
(Mâide Sûresi, 44. âyet)

رب يسر ولا تعسر رب تمم بالخير

١٢٨١

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

"Mevcûdiyetimizin derinliklerinden gelen ve bize ölümsüz olduğumuzu bildiren bir sadâ vardır ki, bu bizde tecellî eden Allah'ın irşad sadâsıdır."

Paskal

Bu eserin mevzuunu teşkil eden İslâmî prensipleri ilk defa olarak kırk sene evvel *"Amerika'da Zenci Müslümanlık Hareketi"*[1] isimli eserimizde zencileri Müslümanlığa celbeden esbâb-ı mûcibe olarak ele almış ve gayet kısa bir sûrette yazmıştık. Daha sonra İslâm dâvası yolunda yürüyen gençlerimizin tezadlarına şâhid oldukça, bu gibi zaafların İslâm'ın temel umdelerinin (prensiplerinin) lâyıkıyla hazmedilememiş olmasından doğduğunu fark etmiş ve

[1] İstanbul,1967, Sebil Yayınevi.

bu sebeple haftalık Sebil dergimizde[2] zaman zaman bu mevzûları daha tafsilâtlı bir sûrette kaleme almıştık. O yazıların gördüğü alâka sebebiyle, hazin gurbet mâceramız sırasındaki[3] nâmüsait şartlara rağmen, yarım kalmış bu yazıları kitaplaştırmak ve bâzı ilâvelerle birlikte İslâmcı gençliğe derli toplu bir şekilde sunmak istedik. Bu arzumuzu 1981 yılında Frankfurt'ta *"İslâmcı Gençliğin El Kitabı"* adıyla yayınlanan eserimizde, gerçekleştirdik. Buna muazzez dinimizin, bir **"Dünya görüşü"** olarak kavranmasına yardımcı olabilmek maksadıyla İslâmcı gençliğe âid olan bir çok meseleyle birlikte bu yazıları da dercettik.[4]

Aradan geçen otuz seneye yakın bir zaman zarfında görülmüştür ki; temel islâmî prensiplerin kavranmasında ve hazmedilmesindeki kifâyetsizlik sebebiyle islâmî cephede hizmet veren kimselerin bir kısmının gerek fikirlerinde ve gerekse hareketlerinde ortaya çıkan tezadlar hoş görülemez bir noktaya varmıştır. Gerçekten İslâm'ın saltanatı men ettiği[5] (!), cumhûriyeti emrettiği (!) Osmanlı

---

[2] Bkz. 2 Ocak 1976 tarihinde başlayıp 249 sayı çıkarabildiğimiz haftalık Sebil Dergisi'nin muhtelif sayılarında **"İslâm Dünya Görüşü"** hakkında yazdığımız yazılar.

[3] Tafsîlât için bkz: **Kadir Mısıroğlu**- Gurbet İçinde Gurbet, İstanbul, 2004.

[4] Frankfurt,1981, Sebil Yayınevi

[5] Hakikatte İslâm, saltanatı ne emreder ve ne de men eder. Zira O, idârede şekil hususunda ümmeti serbest bırakmıştır. Bunun mânâsı, siyâsî idâre şeklinin maslahata, yani ahvâlin gereğine göre gerçekleştirilmesi hakkında sarih bir cevazdır.

Saltanatın, İslâm tarafından men edilmemiş olduğuna dâir, bu idâre şekline şiddetle muârız olan Şiilerin kendilerine metbû addettikleri **Hazret-i Ali**'den bir misal verelim:

O büyük sahabîye, vefâtı yaklaştığı bir demde:

"-Senden sonra **Hazret-i Hasan**'a biat edelim mi?" diye sorulmuş. O da:

"-Bunu size ne emrederim ve ne de men ederim!.." buyurmuştur.

İslâm'da saltanat, yani devlet reisliğinin babadan oğla geçmesi men edilmiş olsaydı **Hazret-i Ali** böyle bir karşılık verir miydi?

Doğrusu şudur ki, İslâm'da siyâsî sistem olarak **"şekil"** değil, **"ruh"** veya **"muhtevâ"** emredilmiştir. Bu da dört âmir hükümde tezâhür eder:

a-Ahkâm-ı Şer'iyye'nin tenfizi: Yani Şeriat hükümlerinin fiilen tatbîki

b-Emânetin ehline tevdii: Yani âmme selahiyet ve iktidarının kullanılmasını icab ettiren mevkî ve memuriyetlere adam tâyininde ehliyete itibar olunması

c-Şûrâ ile karar verilmesi: bunları yerine getiren bir siyâsî kadroya karşı, idâre edilenler için de bir dördüncü şart olarak

d-Biat gereklidir. Yani vâciptir ki, bu da munzam bir **"seçim"** demektir.

Yukarıdaki şartları hâiz olan bir idâre ne sûretle işbaşına gelmiş olursa olsun,

Devleti'nin bir İslâm devleti olmadığı (!), hatta İslâm'ın devleti tanzim dâvâsı gütmediği veya **Zülkarneyn**'in putperest **"İskender-i Kebir"** olduğu gibi tarihle ilgili sayısız yanlış hükmün yanı sıra Din'in öz muhtevâsına aykırı olarak Mûsevî ve Hıristiyanların da -Peygamberimizi ve Yüce Kur'ân'ı kabul etmeseler bile- cennete girecekleri[6], bazı âyetlerin târihsel (!) olduğu[7], hükümlerinin mevziî ve geçici bulunduğu tarzında serdedilen ve burada tâdâdı imkânsız, -üstelik maalesef pek çoğu- kasdî olan yanlışlar sebebiyle bu esere önce **"Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri"** başlığı altında bir kısım ilâve etmek ihtiyacını hissettik. Fakat yazma işi ilerledikçe bu iki bahsin eserin hacmini anormal derecede genişlettiğini görünce bunları ayrı ayrı iki kitap hâlinde okuyucuya sunmanın daha doğru olacağını düşündük ve öyle de yaptık. Bu yüzden -mevzû itibariyle- bir bütünlük arz eden bu iki eserin birlikte mütalaasının gereğini okuyucularımıza bilhassa hatırlatmak ve tavsiye etmek istiyoruz.

Bununla beraber **"İslâm Dünya Görüşü"** adıyla telif edilmiş bulunan işbu eserde de, zaman zaman bazı tahrif hareketlerine

---

ona itaat, ümmet için vâcibtir. Hatta kılıç zoruyla işbaşına geçmiş olsa bile!.. (Fazla bilgi için bkz: **Kadir Mısıroğlu**- Geçmişi ve Geleceği ile Hilâfet, İstanbul, 1994)

[6] Buna sadece bir misal olmak üzere, şu satırları dikkatinize arz edelim:

Yazar, Bakara Sûresi 62. âyet-i kerimenin meâlini nakletttikten sonra:

"Bu âyet-i kerîme, çok kimsenin peşînen vehmettiklerinin ve ideolojilerini dîne dayandırmayı yeğleyen ve bu sebepten ötürü de dinci denilen, saldırgan bazı aşırı grupların da yaymağa çalıştıklarının aksine, Cennet'in yalnızca Müslümanlara tanınmış bir imtiyaz olmadığını ve Yahudiler, Hıristiyanlar ile Sâbiîlerde Allâh'a ve âhiret gününe inananların ve iyi işlerde bulunanların da Cennet'e dâhil olup korku ve hüzünden âzâde olacaklarını açıkça beyân etmekte ve müjdelemektedir." denilmektedir. (**Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre**- İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı, İstanbul, 1998, sh: 177)

Şu herzeler de aynı yazara âittir:

*"...Burada ermişten maksad ise, Allâh'a ermiş, yani O'nun huzuruna dâvet ve kabul edilmiş, bir başka deyişle tıpkı **Hazret-i Muhammed** (s.a.) Efendimiz gibi Mîrâç olayını yaşamış kimsedir. Mîraç olayını yaşayan kimse ise, Rûhâniler Zümresi mensubu olur."* (a.g.e., sh: 113 vd.)

"Mîraç nasip olur da, tekrarlanırsa kulun da ünsiyeti artar; ve bu olay ona artık olağan gelmeğe başlar. Hatta bazı evliyânın «istediği ân Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna Mîraç edebilmesi» ruhsatı dahî vardır." (a.g.e., sh: 115)

[7] Bkz: Bir kısım Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi profesörlerince yayımlanan **"İslâmiyât"** isimli derginin birçok sayısında yer almış olan makaleler...

âid görüşlere temas mecburiyeti hâsıl olmuş ve bu gibi meselelerin tafsîlâtı **"Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri"** adındaki diğer esere havâle edilmekle beraber gâyet muhtasar bir sûrette burada da bazı sapık görüşlere işaret edilmesine lüzum hissetmiş olduğumuz görülecektir.

Aslında ehl-i sünnet çizgisine aykırı görüşlerin, evveliyetle -az da olsa mevcud olan- gerçek din âlimlerimizce cevaplandırılması gerekirdi. Bunu uzun zaman bekledik. Lâkin kifâyetsiz birkaç yayından[8] başka ortaya ciddî bir cevâbî eser konulamadığından biz, Osmanlı ölçüsünde bir münevver olarak din, tarih ve edebiyat sahalarındaki umûmî mâlumâtımıza istinâden bu muhtasar cevablara eserimizde yer vermeyi vicdânî bir borç addettik. Zira bu gibi meselelerin ele alındığı ikinci eserimizde görüleceği üzere, bu yanlışların çoğu dağdaki çobanların bile fark edip yadırgayacağı temel dînî esaslarla ilgilidir. Yani bunların çoğu asırlardan beri üzerinde ittifak edilmiş hususlara dâirdir. Üstelik İslâm'da bâtılı, bâtıl olarak tanımanın; hakkı, hak olarak tanımaktan evvel gerekmesi sebebiyle[9] sadece "İslâm Dünya Görüşü"nü anlatmakla iktifa etmek istemedik.

Gerçi Trabzon'daki bazı gayretli hemşerilerimin yayınlamaya başladıkları **"Reyhan Dergisi"**nden gelen hâhişkâr talep üzerine **"İslâm Dünya Görüşü"**nü daha şümullü bir sûrette ele alıp yazmaya başlamış bulunmaktayız.[10] Bu serî yazılarda da İslâm Dünya Görüşü'ne aykırı beyânlarla vâkî olan tahrif cür'etkârlıklarını ele

---

[8] Bu yayınlar, değerli arkadaşımız **Ebubekir Sifil**'in musırrâne yazıları ile **Mehmet Oruç** "Diyalog Tuzağı" (İstanbul, 2004) ve **Prof. Dr. Yümni Sezer**- Diyalog İhâneti, (İstanbul, 2006) isimli eserleri ile birkaç günübirlik makaleden ibârettir ki, böyle makalelerin bir kısmı da "Ehl-i Sünneti Müdafaa ve Bid'atleri Tenkid" isimli bir eserde (İstanbul, 2005) toplanmıştır.

[9] **"Kim ki Tağutu** (Allah'tan başkasını) **inkâr eder ve Allah'a iman ederse, şüphesiz ki, sağlam bir kulpa (urva-i vüskâ) sarılmış olur."** (Bakara Sûresi, âyet: 256)

"Kim, Yahudi ve Hıristiyanların küfründe (kâfir olduklarında) şüphe eder, onların mezhebinin sahih olduğunu söylerse, iman etmiş olmaz!.." (**Abdülaziz b. Abdullah el-Râcihî**- Şerh-i Nevâkız ve'l-İslâm)

[10] Bkz: Üç ayda bir yayınlanan bu derginin Aralık 2005 tarihli yayınlanan ilk sayısından itibaren aynı adlı serî yazılar.

almak plânımız dâhilindedir. Fakat böyle üç ayda bir yayınlanan bir dergide bu mevzuun lâyık-ı vechile vaz'ı, uzun bir zaman alacağı düşüncesiyle gençlerimizin bir an evvel ikazı maksadıyla meseleyi tarihî seyri ile de ele alarak böyle müstakil iki eser olarak ortaya koymak mecbûriyeti hâsıl oldu.

Her ne kadar insan beyni için mücerredleri kavramak, müşahhasları kavramak kadar kolay değilse de -hiç olmazsa İslâm'ı dâvâ eder bir tavır içinde olanların- hizmetlerinde kifâyetsiz kalmamaları için bu hususta belli bir seviyeye ulaşmaları şarttır. Unutmamak gerektir ki, İslâm'da üssü'l-esâs olan, gayba imandır[11]: Pek çok dînî mesele ve hâssaten iman umdeleri mücerreddir. Bunların da birtakım yeni muârızları vardır ki, bunlar evveliyetle bir kısım sapık filozoflar[12] ve onların müfsid düşünceleridir. Bu sebepledir ki, **"İslâm Dünya Görüşü"**nü daha geniş ve zengin misallerle ve daha kolay anlaşılır bir şekilde, umûmî efkâra sunarken okuyucuyu sıkmamak maksadıyla felsefî görüşlere de muhtasar bir sûrette temas etmek yoluna gittik. Bunu bir zarûret addettik.

Bu zarûreti karşılamak üzere kaleme alınmış olan işbu eser, -tahdis-i nîmet kabîlinden söylemek gerekirse- mevzuunda ilktir.[13] Çünkü İslâm'ın gerek mücerred ve gerekse müşahhas prensiplerini çeşitli ilm-i kelâm, fıkıh ve siyer kitaplarında bulmak kabilse de bunların derli toplu bir sûrette bir araya getirilmiş olduğu bir eser mevcud değildir. Belki varsa da bizim görmemiş olduğumuzu söylemek herhâlde daha doğru olur.

---

[11] Bakara Sûresi, âyet: 3.

[12] **"Filos"**, dost **"sofia"** ise hikmet demektir. Bu iki yunanca kelimeden türetilmiş bulunan **"filozof"** ise **"hikmet sever"** mânâsınadır. Milattan altı asır öncesine kadar filozoflara **"hakîm"** karşılığı olan **"sagesse"** denilirdi. Sagesse, bizdeki hikmet mânâsınadır. İlk olarak **Pisagor (Pythagore)**, bu kelimeyi ulûhiyete lâyık görerek daha mütevâzî olan filozof kelimesini kullanmış ve bunu herkese tavsiye etmiştir. Sonraları **Eflatun** ve **Aristo** tarafından o zamanlar müstakil bir ilim olan siyâsîyât da felsefe ile birleştirildi. Böylece filozoflar tıp dâhil zamanlarının her ilmine âşina bir sîma olarak ortaya çıktılar.

[13] Gerçi **"Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye"** adıyla bilinen eski Medenî Kanunumuz'da umûmî hükümler 99 madde hâlinde tertip ve tanzim olunmuştur. Fakat bunlar, sırf İslâm Dünya Görüşü'nün bir kısmı olan muâmelâta dâirdir.

Filhakîka İslâm şehidi **Seyyid Kutub** merhûmun, aynen bizim gibi adlandırılmış, yani *"İslâm'ın Dünya Görüşü"* ismiyle merhum **Ali Arslan** Hocaefendi tarafından dilimize kazandırılmış bir eseri mevcuddur.[14] Fakat bu eser, sistematiği itibâriyle hatalıdır. Zira içine doldurulmuş bulunan bilgiler, birtakım temel prensiplere ircâ edilerek ele alınmamış bulunduğundan dağınıklık arz etmektedir. Bu durum, onun ismiyle muhtevası arasında hiç şüphesiz bir tezaddır. **Murteza Mutahharî**'nin **"Tevhîdî Dünya Görüşü"**[15] isimli eseri ise, uzunca bir makale hacminde olması sebebiyle son derece kifâyetsizdir.

Dünya görüşü, hayat ve Kâinât'ı mevcûdiyet ve işleyiş itibâriyle birtakım umûmî prensiplerin ışığı altında değerlendiren bir görüş demektir. Böyle bir görüş, müteârifelerle (isbatı gerekmeyen temel hakîkatlerle) başlayıp kendi içinde tezada düşmeksizin bir tefekkür ve tehassüs sistemi oluşturur ki; bunda aynı zamanda insan müfekkiresi için vârid-i hâtır olan her suâle bir cevâp verilmiş olması lâzım gelir. Bir görüşü, Dünya görüşü kılan asıl müessirin, şu genişlikteki muhtevânın aynı zamanda tezadsız olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, **"İslâm Dünya Görüşü"** insanlık fikir tarihinde tek ve emsalsizdir.

Elinde, gerçek vâzıı (koyucusu) ilmi mutlak olan Cenâb-ı Hakk'ın olduğu bir Dünya görüşü bulunan müslüman toplulukların bugün içine düştükleri perişanlığın sebebi, bu yazılarda hulâsaten anlatılacak olan fikrî muhtevânın lâyıkıyla anlaşılıp hazmedilememiş olmasından veya böyle iken zamanla ondan uzaklaşılmış bulunmasından başka bir şey değildir.[16]

---

[14] **Seyyid Kutub**- (Tercüme: **Ali Aslan**)- İslâm'ın Dünya Görüşü, İstanbul, 1970.

[15] **Murteza Ayetullâh Mutahharî**- Tevhîdî Dünya Görüşü, (İstanbul, 1981) ve yine aynı yazarın "Kur'ân'da İnsan", (Ankara, 1984) isimli eseri...

[16] Bu gerçeği, sapıklığa sürüklenmeden önce yazdığı *"Zulmetten Nûra"* isimli değerli eserinde **Şemseddin Günaltay** uzun uzun ve haklı esbâb-ı mûcibelerle anlattıktan sonra şöyle demektedir:

"Müslümanlar dinlerinde hakîkaten âlim oldukları zaman bütün Dünya kavimleri arasında âlim idiler. Bütün âlemin önderi idiler. Şeriatın sırlarını bilmemek hastalığına tutulunca artık hakîkî mevcûdiyetlerini muhâfaza edemeyerek hezimete uğradılar." (a.g.e. İstanbul 1998, sh. 149)

Bu demektir ki, bugün İslâm Âlemi'nin içinde bulunduğu ahlâkî, siyâsî, iktisâdî... ilh. perişanlıktan kurtulabilmesi için lâzım gelen ilk şart, İslâm'ı yeniden ve doğru olarak anlamak, onun lâyemût (ölümsüz) prensiplerini günümüz maslahatıyla te'lif etmek dirâyetini gösterebilmektir. Bu ise; İslâm Âlemi'nde birinci derecede gerçek âlimlerin ve dürüst idâreci kadroların bir mükellefiyetidir. Zamanımızda -henüz kifayetli olmasa da- bu istikamette bir gelişme müşahede olunmaktadır. İleride izah edileceği üzere globalleşen dünyamızda, Hıristiyan Batı Âlemi'nce "**İslâmafobi**" adı altında "**İslâm**"ın "**düşman**" ilân edilmesinin asıl sâiki bu gelişmedir.

Diğer taraftan unutmamak lâzımdır ki, her fiil, bir his veya düşünce zemininde vukua gelir. Zemin yanlışsa varılacak netice de hak ve hayır olamaz!.. Diğer taraftan islâmî tefekkür zemininde bugün İslâm Âlemi çapında müşâhede olunmakta olan gelişme ve dinamizm; hâriçteki düşman faaliyetinin hızlanıp girifleşmesini intâç etmiş bulunmaktadır. Dünya sîyâsî edebiyatında "**İslâmafobi**" (İslâm korkusu) adıyla yeni bir mefhumun mevcudiyeti bu gerçeğin aldatmaz bir şâhididir.

İnsanlık fikir tarihinde bütün beşerî faaliyetlerde temel sâikın bir fikr-i sâib, yani hak; ve amel-i sâib, yani hayra ulaşmak olduğu bir bedâhettir. Bu iki gaye ise, sırf beşerî akılla husûle gelmez. Akıl, hakka ve hayra ulaşmakta kifâyetli olsaydı, akıllı adamlar hiç suç işlemez veya her suç işleyenin akılsız sayılması lâzım gelirdi. Bu demektir ki, aklın kifâyetsizliğini giderecek bir başka müessire ihtiyaç vardır. O da vahy-i ilâhîden başka bir şey olamaz. Çünkü ondan gayrı bütün müessirler, aklın dûnundadır (aşağısındadır). Aklı aşan ve ona, acze düştüğü her yerde yardım eden ancak vahy-i ilâhîdir ki, bu lâzime Cenâb-ı Hakk'ın beşere nebiler göndermek sûretiyle yardım etmesi ve bu yardımı, ilk insan Hazret-i **Âdem**'le başlatmış olmasıyla sabittir. İşte bu sebepledir ki, vahye dayanan ve muhtevâsı, ilâhî bir sıyânetle günümüze kadar korunmuş bulunan "**İslâm Dünya Görüşü**" müslümanlar ve hattâ bütün insanlık için yegâne kurtuluş çaresidir. O, tufanda

Nuh'un gemisi gibidir. Muzdarip beşeriyet için yegâne ve tek çaredir. Elverir ki, doğru olarak anlaşılabilsin ve beşerî irâde, iman sâikıyla onun ulvî prensiplerine lâyıkıyla râm olabilsin!..

Nâçiz eserimiz, böyle muazzam bir gayenin gerçekleşmesi husûsunda hac yolcusu bir karıncanın mütevâzî tavrı gibidir. Cenâb-ı Hak, dilerse dağlara fare, farelere dağ doğurtur. Bizimse beşer olarak vazîfemiz elbette ve sırf esbâba tevessülden ibârettir.

Allahu Azîmüşşan, câmiü'l-ezdâd bulunduğundan Kâinat'ta zıdlığın bertaraf edilemeyeceğini iman berraklığında kavramış ve kabullenmiş bulunmamıza rağmen, şu niyet ve gayretimiz mudill (dalâlete götüren) sıfat-ı ilâhiyesinin tecellisine muhatab olanların daima mevcud olacağını bilmekle beraber zıdlar arasındaki galebe kavgasında İslâm'a revaç sağlamaya çalışmaktan ibârettir. Bundan başka bir niyetimizin olmadığı Allahu Azîmüşşan'a mâlumdur. Bu maksadla giriştiğimiz yolda o yüce varlıktan murâd-ı ilâhiyesine muvâfık düşen islâmî galebe yolundaki hizmetlerden bize de bir hisse takdir buyurması niyâzıyla sözlerimize son verirken değerli okuyucularımıza da Allah'ın rahmet, bereket ve âtîfeti ile muâmele buyurmasını niyaz ediyoruz.

Ve minellâhi't-tevfîk.

13 Eylül 2007
(1 Ramazan 1428)
ÜSKÜDAR-İSTANBUL

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA GÖRÜŞÜ

A- DÜNYA GÖRÜŞÜ NEDİR?

Dünya görüşü, insan hayal ve havsalası dâhilinde akla gelebilen, her suâle cevabı olan bir görüş demektir. Ancak bir görüşün, kâmil bir Dünya görüşü sayılabilmesi için sadece her suali cevaplandırmış olması yetmez, bir de bu cevapların, kendi içinde tezatsız, mantıkî bir teselsül hâlinde, sistemli ve âhenkli olması lâzımdır. Bu âhenk ise, o görüşün kendisine temel olarak aldığı prensiplerle mîzân edilmesi hâlinde mevzuubahistir. Yoksa bütün izahlarında kendi temel prensiplerine sâdık kalmayan bir görüş, kâmil bir Dünya görüşü olamaz!..

Dünya görüşü, insan ve Kâinât için mevzuubahis olabilen hiçbir mes'eleyi hâriçte bırakmamalı, hepsi hakkında bir hüküm ve îzâh ortaya koymalıdır. Yâni müşâhede edilen ve edilemeyen Âlemlere âid olmak üzere insan aklına gelebilen

her suale cevap vermelidir. Meselâ tedkîk ve müşâhede sahası dışında olan –faraza- bir melek, cin, cennet, cehennem.. ilh. gibi mefhûmlar hakkında da bir Dünya görüşünün mutlaka bir hükmü mevcûd olmak mecbûriyeti vardır. Bunlarda asloları doğruluk veya yanlışlık değil, tezadsızlıktır. Bununla beraber bir mantıkî teselsül ve ondaki tezadsızlık, bir görüşün **"Dünya görüşü"** sayılması için kâfî ise de, onun hak, yani savâb (doğru) telâkkî edilmesini icab ettirmez. Çünkü birçok bâtıl görüşün de kendine mahsus bir mantığı vardır ki buna **"diyalektik"** (cedel) denilmektedir. Bu mantık, kendisine esas ittihaz ettiği müteârifeler (postülalar) yani akla uygunluğu sebebiyle tartışmasız kabul edilmiş prensipler üzerine bina edilmiş olduğundan, vâsıl olunan neticelerin doğruluk ve tezadszılığı da bu postülalara nazaran gerçekleşir.

Dünya görüşü, sırf bütün Dünya'ya yayılmış ve pek çok kimse tarafından benimsenmiş olan bir görüş de demek değildir. Zîrâ birtakım bâtıl telâkkîler ve hurâfeler bile bütün insanlık çapında yaygın olmakla berâber, bunlar ne bir Dünya görüşü, ne de böyle bir görüşün bir parçası olmak vasfını hâizdirler. Meselâ, uğursuzluk inancı, bütün insanlık Âleminde vardır. Bir rus da, ingiliz de, herhangi bir uğursuzluktan (şeâmetten) bahsederken yere vurur, "Şeytan kulağına kurşun!.." der veya bu meâlde bir söz söyler. Hıristiyanlık Âlemi'nde on üçüncü havârînin **Hazret-i İsâ**'yı ihbâr etmiş olmasından doğan ve yüzyıllardır devâm eden bir inanışla, on üç rakamı uğursuz sayılır. Otellerde odalara ve asansörlere numara verirken bile on üç rakamını atlarlar.

Müslüman olan bir insanın -hele o bir münevver ise- İslâm'ı, bir Dünya görüşü vasfında kavraması zarûrîdir. İslâm'ın ana prensipleri itibariyle hayat, Kâinat ve insanın mâhiyetini nasıl îzâh ettiğini bilmesi gerekir. İslâm'ı anlayıp hazmetmekte en temel mes'ele budur.

Bir çocuk, etrafında cereyan eden hâdiseleri henüz kavramaya başladığı anda yakınındaki büyüklere basit kelimelerle, müşahhas mes'eleler kadar birtakım mücerred mefhumlar hakkında da sualler sormaya başlar. "Namaz nasıl kılınır, abdest nasıl alınır?" gibi muşahhas dînî suallerin yanında Allâh, melek, uhrevî Âlem.. ilh. gibi mücerred ve gayr-i müşahhas mefhûm ve mes'eleler hakkında da suâller sorar. Etrâfındakiler bu mefhûmlar hakkında gerekli izâhatta bulunmak husûsundaki kifâyetsizlikleri sebebiyle ya suâl soran çocuğu azarlayıp susturur veyâhut da onu birtakım basit îzâhlarla tatmin etmeye çalışırlar. Çocuğun yaşı ilerledikçe böyle mücerred mefhûmlarla alâkalı tecessüsü artar ve bu hususta zihnine vârid olan suâller, şümûl ve mâhiyet itibâriyle gelişip ağırlaşır. Çünkü her vasıflı insan zihnî birtakım mücerred suallere fıtrî bir alâka duyar. Bu alâka izâh ettiğimiz vechile çocukluk yaşında başlayıp bir insanda, o yaşadığı müddetçe devâm eder. Bu bakımdan evvel emirde, hayat ve Kâinat ile ona hâkim ve içinde meknûz bulunan mücerred hakikatlerin kavranması, daha çocuk yaşta bile insan beyninin tatmin edilmesi için gerekli ve ehemmiyetli bir mesele olarak karşımıza çıkar.

Çocukluktan itibâren böyle mücerred suâllere aldığımız cevaplar hakîkate ulaşmak için –az çok- bir mânâ ifâde etse de gerçekte o îzâhların yüklendiği mânâ ile onların mutlak mâhiyetleri arasında azîm bir fark olduğu muhakkaktır. Meselâ, yetişkin insanların bile Allâh hakkında îmân ettikleri birtakım sıfatlardan anladıkları ile o sıfatların Cenâb-ı Hak katındaki mutlak mâhiyetleri arasında büyük bir fark vardır. Bu farkı ifâde etmek üzere çeşitli tasavvufî görüşlerin[17] ortaya konulmuş bulunduğu bir gerçektir. Çünkü

---

[17] Cenâb-ı Hakk'ın "**Vücûd**" sıfatının mâhiyeti ile müşâhede edegeldiğimiz âlemdeki "**Vucûd**" mefhûmu arasındaki farkı anlayış ve îzâh edişten doğmuş bulunan iki tasavvufî telâkkî, bu hususta ilk akla gelebilen bir misaldir. Bunlar Şeyh-i Ekber ûnvânı ile yâd edilegelen **Muhyiddîn-i Arabî**'nin temsîl ettiği "**Vahdet-i Vücûd**" ile

insan beyni müşâhede edilen Âlemden edindiği intibâlarla düşünür. Hakîkate ulaşmak için de bunları kıyâsa medâr olan birer vâsıta olarak kullanır. Bu sûretle müşâhede edilen Âlemle **"Âlem-i gayb"** ve ondaki hakîkatler arasında belki de sırf bir **"lâfız berâberliği"**nden ibâret bir netîceye ulaşılır. Meselâ, Allâh hakkındaki **"vücûd"** veyâ **"ilim"** gibi sıfatların muhtevâsını, insanlar maddî Âlemden aldıkları intibâlarla dolduragedildiği, fakat bunların Allâh'taki **"mutlak"** mâhiyetlerinin bilinemeyeceği gerçeğini Zât-ı Bârî hakkında **"muhâlefetün lil havâdis"** yâni sonradan yaradılmış hiçbir şeye benzememek sıfatı ile ikmâl ve telâfîye çalışırlar.

Bu gibi mes'eleler hakkında münevver bir müslüman, çocuklar veya câhiller seviyesinde bilgilerle mücehhez ise, bu hiç de hoş karşılanmaz. Böyle olmakla berâber, maâlesef zamânımızda müslüman münevverlerin ekseriyeti, bu gibi mes'elelerle lâyıkıyla meşgul olamamaktan dolayı bu durumdadır.[18]

"Müceddid-i Elf-i Sânî" yâni ikinci binin yenileyicisi sıfatıyla meşhûr olan **İmâm-ı Rabbânî** Hazretlerinin ortaya koyduğu **"Vahdet-i Şühûd"**dur.Vahdet-i vücud anlayışına göre Âlemdeki varlıklar (eşyâ), Allah'ın isim ve sıfat tecellîleri ile vücud bulmuş izâfî varlıklardır. Bir nevî gölge gibidirler. Bu görüşün, **"her varlığı yaratıcıdan bir parça addeden"** Panteizm'le karıştırılması tehlikesinden dolayı **İmam-ı Rabbânî** varlıklardaki vahdeti **"şuhûd"** cihetini ön plâna çıkararak ifade etmiştir. Yoksa bu iki görüş arasında, öyle siyahla beyaz gibi büyük bir fark yoktur.

İmam-ı Rabbânî'nin, vahdet-i vücud görüşüne muhalefetinin sebebi, O'nun yaşadığı devirde Hindistan'da **Ekber Şah** (1556-1605) adında bir serserinin -tıpkı bugün bazı hâinlerin yapmaya çalıştıkları gibi- üç dini (Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Zerdüştlük) birleştirmeye çalışmakta olmasıydı. Çünkü Panteizm Hindistan'da hâlâ pek yaygın olan bir bâtıl görüştür.

18 Ülkemizde Müslüman câmiaya mensup münevverler arasında İslâm'ın en temel esaslarının bile lâyıkı ile kavranmamış bulunduğunu gösteren misaller pek çoktur. Biz, burada mukteseplerı itibariyle böyle bir sığlık kendileri için afv edilmez derecede vahim bir hata olan şahıslardan bir-iki misale temasla iktifa etmek istiyoruz:

Tarih ilminde ordinaryusluk derecesine yükselmiş bulunan **Zeki Velidî Togan**, gençlik yıllarında dînî meselelerde bir mübâlâtsızlığa sürüklenmiş ve bu durum, dindar olan ailesi nezdinde büyük bir huzursuzluğa sebep olarak kendisi akrabaları arasında âdeta husûsî bir muhâkemeye mâruz kalmıştır. Bu durum, O'nun hatıralarında (**Zeki Velidî Togan**- Hâtıralar, İstanbul, 1969, sh: 92 vd.) tafsilâtıyla anlatılmaktadır.

Esâsen, vasıflı bir münevverin dimağı dahî bu gibi mü-

Ancak bu muhâkeme edilmeye sebep olan meselelerden biri de Kur'ân-ı Kerim'de kıssası naklolunan **"Zülkarneyn"**'in, Makedonyalı putperest **"İskender-i Kebir"** olduğunu zannetmesi meselesiymiş. Çünkü **Makedonyalı İskender** de başına giydiği miğferden dolayı -aynı zamanda- **"Zülkarneyn"** yani iki boynuzlu olarak anılır. Hadi diyelim ki, o zamanlar genç olduğu için bu zan sebebiyle Kur'ân'daki kıssaların, tarîhî vak'alara mutâbakatı üzerinde sürç-i lisan etmiştir. Fakat çok daha sonra artık kâmil bir yaşa gelmiş ve bütün Dünya ilim âleminde tanınarak bir şöhret hâline ulaşmış bulunduğu bir zamanda bile aynı iddiayı tekrarlaması (a.g.e., sh: 589 vd.) câlib-i dikkattir. Şöyle ki;

Kur'ân-ı Kerim'i, Fin lisanına tercüme etmekte olan **Prof. Pimonof**, diğer birçok müslüman âlimle birlikte kendisine de Berlin'de elli yedi suâl tevcih etmiş. **Zeki Velidî Togan**, bunların ekserîsinin kendisinin anlamadığı mevzulara âit olduğunu (a.y.) beyândan sonra:

"-Ben, O'na İslâm teolojisini bilmem!.. Kur'ân tefsirlerini değil, ancak bunun tercümelerini okudum. Âyetlerin nüzul sebeplerini, hâdiseleri bilemem. Kur'ân'ı yalnız arabça bilen biri sıfatıyla üstün körü anlarım." (a.y.) dedikten sonra, sorulan suâllerden birinin, yine de **Zülkarneyn**'e müteallik olması sebebiyle bu ve benzeri birkaç suali nasıl cevaplandırdığını anlatmaktadır ki, O'nun bu sözleri, hem tarihçi olması ve hem de Müslüman bir kimse bulunması sebebiyle akıllara durgunluk verecek derecede büyük bir gaftır. Zira O hâlâ, **İskender-i Kebir** ile **Zülkarneyn**'in ayrı ayrı iki şahsiyet olduğundan habersiz bulunduğunu sayfalar dolduran mütalaalarıyla ortaya koymuş bulunmaktadır. Üstelik putperest bir kimsenin, putperestliğe en şiddetli bir şekilde karşı olan Kur'ân-ı Kerim tarafından güya tekrim edilmesini, İslâm'a zıt ve çirkin bir mantıkla müdafaa etmektedir. Fakat O'ndan ne beklenebilir ki?!..

Tâ 1914 yılında Türkistan'dan yazıp gönderdiği bir makalesi, Bilgi Mecmuası'nın yedinci sayısında yayınlanmıştır. Bu makalenin:

"*Teokratizm, Türkler için baş belâsı bir zihniyettir. Biz, Garb Medeniyeti'ne iltihak ederken İslâmiyet de ona uymalıdır. Zâten Türkler, tarihte her vakit saltanatı hilâfetten ayırmışlardır. Kur'ân'ın ahkâmı, dünyevî ahkâmla tâdil edilmelidir!..*" gibi imanla bağdaşması imkânı olmayan sözleri ihtiva ettiğini, yine kendisi nakletmekte ve Türkiye'ye döndükten sonra bu makalesi sebebiyle **M. Kemal Paşa** tarafından takdir olunduğunu, uzun uzun hikâye etmiş bulunmaktadır. (a.g.e., sh: 123 vd.)

Fakat daha hazîni, O, Türkiye'ye yerleştikten ve Türkiye'de Şarkiyat sahasında otorite tanındıktan sonra yazdığı **"Tarihte Usûl"** isimli eserinde de aynı fikirleri daha da çirkin olarak tekrarlamıştır. (a.g.e., İstanbul, 1950, sh: XXI, 165, 183) Üstelik bu iltibas (karıştırma) dolayısıyla yaptığı tevililer, O'nun, İslâm'ın öz mâhiyetinden habersiz olduğunu göstermektedir.

Gerçi Şark Dünyası'nda **"İskendernâme"** adıyla birçok eser telif edilmiş, bunlarda **İskender-i Kebîr**'e hayal mahsulü olarak fethetmediği yerler fethettirilmiş ve kendisi tevhid ehli bir kimse olarak gösterilmiştir. Meşhur Acem şâiri **Firdevsî**'nin **"Şehnâme"**'sine kadar intikal etmiş bulunan bu görüşler, -aslında- halk arasında cârî efsânevî fikirlerden başka bir şey değildir.

Kur'ân-ı Kerim'de **Zülkarneyn**'den bahsedilmiş olması, Yahudilerin Hazret-i Peygamber'e bu hususta bir sual sormuş olmaları sebebiyledir. Yahudiler, Tevrat'ta bu ismin bir kere geçmiş olması dolayısıyla, Hazret-i Peygamber'in bu

cerred meseleler hakkındaki îzahlarla kolay kolay tatmin olmaz. Hele o, İslâm'ı müdâfaa eden bir münevverse

---

mesele hakkında bir şey söyleyemeyeceğini düşünerek vahye muhatab o yüce varlığı, gûyâ müşkil vaziyette bırakmak istemişlerdi. Bir kere Tevrat'ta ismi geçen şahsın, **İskender-i Kebir** olması tarihen aslâ mümkün değildir. Çünkü Tevrat, **Makedonyalı İskender**'den asırlarca önce nâzil olmuştur. Bu yüzdendir ki, **Elmalı'lı Hamdi Yazır**, bu mesele üzerinde uzun uzadıya izahatta bulunurken, âyetin sebeb-i nüzulü olan sual dikkate alındığında Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen **Zülkarneyn**'in, **Makedonyalı İskender** olamayacağını mantık ve tarih itibariyle sarih bir sûrette beyân etmiştir. (**Hamdi Yazır**- Hak Dini, Kur'ân Dili, c:5, sh: 3276)

İskender'in gerçek hüviyeti, **Konyalı Vehbi Efendi**'nin "Hulâsatu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân" isimli eserinin 8. cildinin 3165. sahifesinde beyân olunduğu üzere, tamamen başka bir şahıstır. Şöyle ki:

*"Âyette beyân olunan **İskender**, **Hazret-i İbrahim** zamanında Yemen'de Himyer kabilesinden sâlih bir kimsedir. O'na salâhı sebebiyle, Allah Teâlâ her murâdını vermiştir. Hatta gece ve gündüz **İskender** için müsâvî ve yeryüzünde yürümek, O'nun için gâyet kolay olduğu **Hazret-i Ali**'den mervîdir. Rûmiyyu'l-Asıl olan **İskender**, **Aristo**'nun talebelerinden bir racul-i fâcirdir. Gerçi birçok yerleri, memâlikine (mülklerine) rabtla taht-ı teshîrine almışsa da Kur'ân'da beyân olunan ve Cenâb-ı Hakk'ın senâ ettiği **İskender** bu değildir.*

***İskender**'in memâliki, mağrib ve meşrık cihetlerine imtidad ettiğinden «İskender-i Zülkarneyn» denilmiştir."*

*"Vaktiyle Yemen'de hükümet eden dayızâdesi, veziri **Hızır** -aleyhisselâm-ile Şark ve Garb'ı dolaşıp halkı tevhide dâvet etti."* (**Ahmet Rıfat Efendi**-Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye, İstanbul, 1299, c: I, sh: 163-164)

Son zamanlarda yayınlanan oldukça hacimli bir eser (**İskender Türe- Zülkarneyn**, Kur'ân'da Uzaya Seyahati Anlatılan İnsan, İstanbul, 2002) bu iltibası reddetmekle beraber O'nun seyahatini Uzay'a yapmış olduğunu iddia etmektedir.

İskender-i Kebir'le Zülkarneyn'in birbirlerine karıştırılmasına bazı Kur'ân meâllerinde dahî rastlanmaktadır: Meselâ **A. Fikri Yavuz**, (Kur'ân-ı Kerim ve Meâl-i Âlisi (3. Basım), İstanbul, 1967, sh: 303 ve 304)'de Kehf Sûresi'nin 83. ve 84. âyetlerini şöyle mânâlandırmıştır:

"Ey Rasûlüm, bir de sana Zü'l-karneyn'den (haber) **soruyorlar,** (müşrikler seni imtihan etmek için). **De ki: «Size ondan bir haber anlatacağım. Gerçekten biz, Zü'l-Karneyn'i** (Rum hükümdarı İskender'i), **yeryüzünde iktidar sahibi yaptık, ve ona** (gâyesine ulaşmak için) **istediği her şeyden bir vâsıta (sebep) verdik."**

Bu meseledeki yanlışlığın tefsirlerde başka şekilleri de mevcuddur. Meselâ **Ömer Rıza Doğrul**, **"Zülkarneyn"**'in **Zerdüşt**, yani ateşperest İran hükümdarı **Dara** olduğunu iddia etmektedir. (Bkz: **Ömer Rıza Doğrul**-Tanrı Buyruğu, İstanbul, 1947, sh: 491)

Tarihle ilgili yanlışlarsa saymakla bitmez. Bunlara da tek bir misal verelim:

Mâruf tarih profesörü **Halil İnalcık**:

"Rum Ortodoks Kilisesi'ne ekümenlik hakkı tanınırsa İstanbul Vatikan gibi mi olur?" suâline karşı şu cevabı vermiştir:

"Evvelâ haklarımızdan vazgeçiyorsunuz, Lozan'la Patriğin statüsü tâyin edilmiştir. Lozan'a bir delik açıyorsunuz. Ruhban okulu da patrikliğin bu dâvâları için bir basamaktır." (Bkz: 24 Ekim 2005 tarihli Milliyet Gazetesi)

karşısına az çok bilgili bir münkir çıktığı zaman, onu iknâ edecek veyâ en azından ilzâm edecek (susturacak) derecede bu meselelere vâkıf olması gerekir.[19] Hâlbuki zamanımızda

---

Hazretin Lozan Muâhedesi metnini okumamış olduğu anlaşılıyor. Zira orada Patrikhâne'nin adı bile geçmez.

Bu mesele bir hayli görüşülmüş olduğu hâlde, hiçbir karar alınmadan müzâkereden kaldırılmıştır. Buna göre eski statü berdevamdır. Orada da ekümeniklik -sırf dînî sahada- mevcuddur.

Bu tipik misale ilâveten, birkaç beyânı daha dikkatlerinize arz etmek istiyoruz:

"*Bu yolla «Devlet sistemini değiştirecek» deniyorsa, buna bir ciddi sebep bulmak gerekir. İslâmiyet, devlete bir şablon getirmediğine göre,* ***Fethullah Gülen Hocaefendi****, devlet sistemini neden değiştirmek istesin!..*" (Bkz. **Mehmed Niyazi Özdemir**- Hocaefendi'nin Talihsizliği, Zaman Gazetesi, 28.06.1999 tarihli nüsha)

"*...Çünkü İslâm, devlet öngörmemiştir. İnsanoğlu, Dünya'ya gönderildiğinde bir devlet projesi içinde gönderilmedi. Allah'ın devlet diye bir önermesi olduğuna inanmıyorum. Kur'ân'da da böyle bir önermesi olmadığı kesin. Ama buna karşılık kolektif yaşam, Allah'ın öngörüsüdür.*" (**Ömer Lütfi Mete, Mahir Kaynak**-Derin Devlet, İstanbul, 2006, sh: 11)

İslâm'ın devlet vâkıasıyla bir ilgisinin olmadığını söylemek, ilâhî emirlerin kuvveden fiile çıkmasının siyâsî otorite ile değil, cemaat vâsıtasıyla gerçekleşmesi lâzım geldiğini kabul etmektir. İslâm böyle anlaşılınca, onun lâiklikle bağdaşmasına hiçbir engel kalmayacaktır. Bu görüşlerin, İslâm'ın lâiklikle bağdaştırılması maksadına bağlı olarak izhar edildiği şüphesizdir.

[19] Bu vesileyle İslâm'ı müdafaa etmek şevk ve heyecanı ile hareket edecek gençlere üzerinde konuşulacak mesele hakkında kifâyetli bir bilgiye sahip olmadıkça müdâfaaya teşebbüs etmemelerini tavsiye ederiz. Zira şahsî bir kusur olan âcizlikleriyle, İslâm'a zarar verilmesine sebep olurlar.

Diğer taraftan unutulmamalıdır ki, müslümanlar tarih boyunca İslâm'a muâriz olanlara karşı ilmî mücâdelelerden daima muzaffer çıkmışlar ve hiçbir zaman mağlub olmamışlardır. Bunun fikir tarihinde sayısız misallerinden bir tanesini ibret olmak üzere arz etmek istiyoruz:

İngilizler, Hindistan'a yerleşmeye başladıklarında bu kıtada ilk ve ciddî mukâvemeti müslümanlardan görmüş (1857 isyanında olduğu gibi) ve bu karşı koymanın da İslâm inançlarından doğduğunu fark etmekte gecikmemişlerdir. İslâm'ın, bu eserde daha sonra anlatılacağı üzere büyük bir ehemmiyeti hâiz bir "**hürriyet**" prensipi vardır. O derecede ki, farz-ı ayn olan Cuma namazının îfâ edilebilmesi için aranan şartlardan biri de "**hürriyet**"tir.

İngilizler, Hindistan'da silâh kuvvetiyle istilâ hareketine girişmişken, sırf askerî gücün orada tutunmak için kâfi gelmeyeceğini, aynı zamanda islâmî inançları sarsmak lâzım geldiğini fark etmişler ve İslâm aleyhine sayısız neşriyât yaptırmışlardır. Hatta bu vesileyle ifâde edelim ki, hep böyle hâsımâne bir üslupla hareket etmemiş, müslümanları ifsad için bir üniversite dahî kurmuşlardır. Zira bir millete ihânetin en mükemmel kılıfı mektep açmaktır. Bugün **Fazlurrahman** gibi sapık, sözde İslâm âlimlerinin zuhûr sebebi bu sûretle kurulmuş olan **Ali Garh** Üniversitesi'dir. Bu üniversitenin profesörlerinden **Feyzi Ali Asgar** adında bir mülhidi (ateisti), elli sene

bazıları kasden, diğer bazıları da -cehâletleri sebebiyle- kaş yaparken göz çıkarmak kabîlinden temel islâmî esaslara aykırı fikir serdetmekte hayret edecek bir derecede fütursuzluk sergilemektedir.

---

evvel, yani talebeliğimizde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde dinlemiş ve O'nun sapık fikirlerine açıkça meydan okumuş, hatta O'nun, konferansını yarıda kesip kaçmasına sebep olmuştuk.

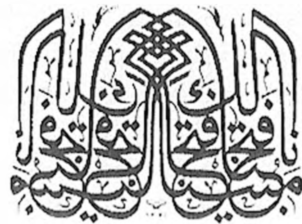
İslâm'ın temel tefekkür ve tahassüs yapısını bozmak için İngilizler'in yaptırdıkları neşriyâtın en ehemmiyetli aktörlerinden biri **Rahib Fender**'di. Onun İslâm aleyhine olmak üzere beyân ettiği fikirleri çürütmek maksadıyla 1854 yılı Nisan ayında Hindistan'ın Ekberâbâd şehrinde, kalabalık bir topluluk huzurunda ilmî bir münâzâra cereyan etmiştir. Bunu **Hâce Rahmetullâh-i Hindî** adında bir İslâm âlimi taleb etmiş ve **Fender**'i münâzarayı kabul mecbûriyetinde bırakmıştı. Mübârizlerin ikisi de hıristiyanlığı çok iyi bilen kimselerdi. Hatta **Rahmetullah-i Hindî**, İncil'e rakibinden daha fazla vâkıf olduğunu, münakaşa esnasında O'nun unuttuğu bazı şeyleri hatırlatmak sûretiyle göstermiştir.

Bu münâzarada, münâkaşaya esas olan meseleler **"Kur'ân-ı Kerim'deki nesih, İncil'in tahrîfi, teslis ve Muhammed aleyhisselâm'ın nübüvveti"** gibi meselelerdi. Münâkaşa, müslüman ve İngiliz entelektüel bir kalabalığın huzûrunda iki gün sürmüş ve fakat son iki mesele müzâkere edilememiştir. Bunun sebebi, Papaz **Fender**'in mağlûbiyeti açıkça görülecek bir sûrette toplantıyı terk etmiş olmasıydı. Fakat ne bazdır ki, Rahip **Fender** bunca şâhid huzurunda vâkî olan bu münâkaşayı, bilâhare tahrif ederek "Beyânu'l-Hak" adıyla yayınlamıştır. **Rahmetullah-i Hindî** de cevâben işin gerçeğini **"İzhâru'l-Hak"** adıyla telif ettiği bir eserle ortaya koymuş ve bu eser, **Sultan Abdülaziz** merhûmun teşviki ile Osmanlıcaya tercüme edilmiştir.

İngiliz idâresini ve onların güdümündeki papazları küçük düşürüp perişan eden bu ilmî zafer, hiç şüphesiz Hindistan'da büyük âlim ve mutasavvıf **Şah Veliyyullah Dehlevî**'nin başlattığı ilmî faaliyetin ve O'nun Türkçemize de intikal etmiş bulunan **"Hüccetüllâhi'l-Bâliğa"** isimli muazzam eserinin husûle getirdiği bir netice idi. (Tafsilât için: Meşhur Hind âlimlerinden Delhi'li **"Rahmetullâh-i Hindî"**'nin **"İzhâru'l-Hak"** isimli eserine bakınız. Bu hristiyânî iddiâlara verilmiş aklî ve ilmî delilleri ihtivâ eden hacimli bir eserdir. Bu eserin tercemesi, Sönmez Neşriyât tarafından 1972'de İstanbul'da basılmıştır. Sırf lâtin asıllı harflerimizle okur-yazar olan gençlerimize tavsiye olunur.)

Aynı şekilde ehl-i sünnet akâidine muhâlif kimselerle de islâm âlimleri böyle zaman zaman ilmî mübârezeye girişmiş ve bunların hepsinden de alınları ak olarak çıkmışlardır. Bunlara da bir misal olmak üzere **Prof. Dr. Bekir Topaloğlu**'nun **"Kelâm İlmi-Giriş"** (İstanbul, 1981) adlı eserinin sonunda ek hâlinde yayınlanmış olan (sh. 317 vd.) **"Sünnî-Şiî İttifâkına Doğru"** serlevhalı kısma bakılabilir. Burada İran hükümdarı **Şah Ahmed**'in huzurunda Ehl-i sünnet âlimi **Ebu'l-Berekât es-Süveydî** ile şiî ahundları arasında cereyan eden münâkaşadan nasıl büyük bir zaferle çıktığı ibretle müşâhede olunmaktadır.

B- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ

İslâm'ı bir Dünya görüşü hâlinde kavramanın lüzum ve ihtiyacı, günümüzde daha da fazla bir hayatî ehemmiyet arz etmektedir. Zira bugün ortalıkta şüyû bulan "**hoşgörü**" (tesâmüh) kelimesiyle başlayıp "**semâvî dinler arasında diyalog**" ünvanıyla inkişâf eden tarihî bir ihânet tezgâhlanmaktadır. Yerli ve yabancı birtakım aktörler tarafından yürütülen bu ihânet, Kur'ân-ı Kerîm'in muâmelâta âid ahkâmını muattal kılmak gâyesi yanında bir de îtikâdî esaslarda en câhil bir müslümanın dahî fark edebileceği bir sapıklığa doğru ilerlemektedir. Diğer bir güruh ise, bir kısım ilâhî beyânların "**âlemşümûlluk**" vasfını münâkaşaya açmaktadır. Bunlar bazı âyetlerin târihî ve binnetice mahallî olduğu iddiâsıyla dehşet verici bir itikadî tezebzübe (karışıklığa) doğru dört nala gitmektedirler. Bu gibi insanlar, Cenâb-ı Allâh'ın Peygamber Aleyhisselatu vesselâm'a dahî tanımadığı bir salâhiyeti kullanarak ahkâm-ı ilâhiyyede tâdilât cüretinde bulunmaktadırlar ki, bu gibi sapıklıklar, daha geniş bir sûrette evvelce zikretmiş olduğumuz "**Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri**" ismiyle daha sonra yazılacak olan eserde ele alınıp değerlendirilecektir.

Burada sadece şunu söyleyelim ki, ülkemizde hem de ilâhiyât profesörü geçinen birtakım dalâlet ehli zevât, Ankara Üniversitesi'nde kadrolaşarak ortaya Kur'ân-ı Kerim için "**tarihsellik**" adıyla bir sapık dâvâ atmış bulunmaktadırlar. Bunların

yayınladıkları üç aylık **"İslâmiyât"** isimli dergiyi tedkik edenler, burada Kur'ân âyetlerinin pek çoğunun âlemşümûl karakterinin sarahâtle inkâr edildiğini ve bazı âyetlerin sadece Arap Kavmi'ne veyahud Asr-ı Saadet müslümanlarına münhasır olduğu yolunda Ehl-i Sünnet İtikadı ile bağdaşmayan çeşitli beyânlara şâhid olacaklardır. Bunları ayrı ayrı tâdâd ve cevaplandırmak, burada saded dışı olduğundan bu ve benzeri tahrif hareketlerini tafsîlâtlıca daha sonra yazılacak olan zikrettiğimiz **"Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri"** ünvanlı eserimize tâlik ederek şimdilik bu kadar bir işâretle iktifâ ediyoruz.

Bu eserde İslâm'ın mücerred prensiplerini birtakım felsefî görüşlerin frenkçe adları ile adlandırıp tahlil etmemizden dolayı bu gayretimiz, İslâm tefekkürünü -evvelce ifâde etmiş olduğumuz üzere- felsefî bir zemîne oturtma veya felsefî dayanaklarla izâh etme arayışı şeklinde anlaşılmamalıdır. Zîrâ İslâm'da felsefe yoktur. Çünkü felsefe sırf akla, İslâm ise hem akla, hem de nakle dayanır.[20] Nakle dayanan bir tefekkür sistemi ile felsefe arasında gâye ve hedef itibariyle ayniyet olsa da, metod ve vâsıta itibariyle esaslı bir fark mevcuddur. Buna rağmen yaygın olan **"İslâm Felsefesi"** tâbiri ile İslâm Âlemi'nde, İslâm tefekkürü içinde yetişmiş filozofların veyâ tefekküründe felsefeye ağırlık vermiş olanların görüşleri kastedilir. Yoksa

[20] *"...Felsefenin ilmi olan mâbadattabia veya metafizik de İlm-i Kelâm gibi zât ve sıfat-ı Bâri'den (Allah'ın zât ve sıfatlarından) mebde ve meâd (başlangıç ve varılacak yer) itibariyle masnûâtın (yaratıkların) ahvâlinden bâhistir. Şu kadar ki, mabadattabia (metafizik, felsefe) mahzâ (sırf) kanun-ı ukûl (akıllar) üzere bahsetmekle, kanun-ı İslâm'a muvâfık olup olmadığına bakmaz. İlm-i Kelâm bilâkis, Kanun-i İslâm yani İslâm'ın mebnâsı (dayanağı) olan risâlet, kütüb-i semâviye (semâvî kitaplar) ba'sü ba'de'l-mevt gibi din-i İslâm'da kat'iyetle hükmolunan din ve millet tesmiye olunan (isimlendirilen) tarikat-ı şer'iyyeye mutâbık bir tarzda cereyana hizmet eder. Kanun-i felsefîde ukûl-i kaasıran (kısır akılların) fikr u nazarına istinâden kat'iyyat-ı şer'iyyeye muhâfelet değil, bilâkis katıyyât-ı mezkûreye tamamıyla muvafakat vardır. İlm-i Kelâm'da aslolan Kitap ve sünnete temessük (bağlılık)tür. İşte İlm-i Tevhid veya Kelâm ile mabadattabîanın ayrıldığı nokta budur. Filvâkî İlm-i Kelâm ile mabadattabianın dâire-i şümulleri, matlabları (gâyeleri) birdir. Ancak tarîk (usul) itibariyle aralarında fark vardır..."* (**İzmirli İsmail Hakkı**, Yeni İlm-i Kelâm, İstanbul, 1341, sh: 3)

İslâm, felsefeye müsâiddir mânâsında değildir.[21] Meselâ İslâm da -belli ölçüde- rasyonalist, yâni akılcıdır. İslâm'da akla bir had tâyin edilmiş ve o vahye dayanan teblîğâtın muhtevâsı ile terbiye edilmiştir. Gerçekten İslâm'ın akılcılığı, -ileride tafsîlâtı ile anlatılacağı üzere- rasyonalistlerin aklı -adetâ- mâbud yapan, aklın kudretini hudutsuz kabul eden görüşten farklıdır. İslâm'ın felsefî prensipleri derken, bu prensiplerin mücerredlikleri ön plâna çıkarılmak istenmiştir. Yâni bunların amelî ve tatbikî değil; mücerred ve nazarî prensipler olduğu gerçeği tebârüz ettirilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber felsefî düşüncelerin tamamen yanlış olduğu da söylenemez.[22] Zira filozoflar hayat

---

[21] Bu husustaki umûmî kanaat bu olmakla beraber, farklı görüşler ileri sürenler de vardır. Meselâ **Elmalı'lı Hamdi Efendi**, İslâmiyet'teki fikir hürriyeti sebebiyle felsefenin islâmî muhitlerde daha müsaid bir zemin bulabileceği görüşündedir. Batı Âlemi'nde ilim ve felsefe ile kilise arasındaki târihî mücâdele hatırlanırsa haklı gibi görünen bu görüş, hiç şüphesiz doğru değildir. Öyle olsa, İslâm Âlemi'nde daha fazla felsefî cereyan vukû bulması gerekmez miydi? Hâlbuki İslâm Âlemi'nde **"hakîm"** ve **"mutasavvıf mütefekkir"** olarak tavsifi kabil olan sayısız eşhâsa mukabil, filozof kabul edilenler **el-Kindî, Fârâbî, İbn-i Sînâ** gibi mahdud insanlardır.

Elmalı'lı, bu bâbdaki uzun mütâlaaları arasında:

"...demek oluyor ki, edyân-ı sâire (sâir dinler) içinde daima garip kalmış olan felsefe, İslâmiyet'te aradığını bulacaktır." demektedir. (Bkz: **Elmalı'lı Hamdi**- Metâlib ve Mezâhib, İstanbul, 1341, sh: 20)

Bu vesile ile işâret edilmesi gereken bir mesele de şudur: Filozofların her söyledikleri yanlış olacak değil ya!.. Onların fikirlerinde de -hiç şüphesiz- birçok doğrular vardır. Hatta bu fikirlerin bazıları onlardan asırlarca evvel İslâm âlimleri tarafından ortaya konulmuştu. Bu meseleyi, tafsîlâtıyla anlamak isteyenler **İsmail Hakkı İzmirli**'nin "İslâm Mütefekkirleri ile Garb Mütefekkirleri Arasında Mukayese" (Ankara, 1978) isimli esere bakabilirler.

Bu benzerlikler, bir aşırma olabileceği gibi kendiliğinden de vâkî olmuş olabilir. Meselâ **Descartes**'in "Cogito ergo sum" yani "Düşünüyorum, o hâlde varım." tarzında meşhur olan sözü, **Muhyiddin İbnü'l-Arabî**'nin **"el-Bulga fi'l-Hikme"** (Felsefede Yeterlik) isimli eserinde ifade ettiği "Bir kimsenin her şeyden şüphe edebileceği hâlde kendi varlığından şüphe edemeyeceği" tarzındaki görüşün aynıdır. (**Prof. Dr. Nihad Keklik**- Türk İslâm Felsefesi, Kubbealtı Akademi Mecmuası, s: 3, Temmuz 1975, sh: 57)

Yukarıda zikri geçen "Mukayese" isimli eserde bunun gibi yüzlerce misal mevcuddur.

[22] Filozofların hemen hepsi Cenâb-ı Hakk'ın varlığı ve sıfatları hakkında îmal-i fikr etmişlerdir. Bunların bir kısmı inkârda karar kıldığı hâlde, pek çoğu da birtakım aklî delillerle varlıkların teselsülünde mecbûrî ve varlığı kendinden olan, yani yaratılmış olma ihtiyacından berî bir ilk varlığa inanmışlardır. Bu maksadla tervîc edip benimsedikleri deliller şöyle sıralanabilir:

ve Kâinât'ı müşâhedelerindeki isabet nisbetinde doğruya vâsıl olabilmektedirler. Ancak yegâne vâsıtaları, kifâyetsizliği sâbit olan **"akıl"** olduğu için hem eşyâ ve hâdisâtta meknuz olan gerçekleri kavramakta ve hem de bunlar üzerindeki îmâl-i fikr edişlerinde -çoğu kere- yanlışa sürüklenmekten kurtulamazlar. Bundan dolayıdır ki, filozoflar kendilerinden evvelki meslekdaşlarını tekzîb edegeldikleri hâlde, enbiya silsilesinin birbirlerini te'yid ettikleri müşâhede olunmaktadır.

---

a- Varlık Delili (Delil-i Vücûbî)

Bir şeyin varlığına hükmetmek için onun hakkındaki fikrin varlığından hareket etmek gerekir. Bir ilâh tasavvuru, insanlık tarihi boyunca dâima mevcud olagelmiştir. Bunu mülhid (ateist) olanlar bile kabul etmektedirler. Ezelde varlığı kendinden kaaim bir varlık olmasa, Âlemin **"hiç"**ten ve kör bir tesâdüfle ortaya çıkması gerekirdi. Bu ise, Âlemdeki mükemmellik sebebiyle aklen muhaldir.

Büyük mütefekkir **İsmail Fennî Ertuğrul** (1855-1946) bu hususta şu câlib-i dikkat misali vermektedir:

"Farz edelim ki; sizin bir bağınız var. Onun etrafına sıra ile birçok fidanlar diktirttiniz. Bir gün oraya gittiniz ve bu fidanların ötede beride bazılarının devrilmiş olduğunu gördünüz. Bunun sebebini sorduğunuz vakit, bahçıvan size şiddetli bir fırtına çıkıp bunları devirdiğini söyledi. Bu cevabı kabul edersiniz. Fakat başka bir gün yine gittiniz, fidanların sıra ile meselâ dördü yerlerinde olduğu hâlde beşincisi hep yıkılmış, yine dördü bırakılmış, beşincisi devrilmiş olarak gördünüz ve bunun sebebini sorduğunuzda bahçıvan size aynı cevabı verdi. Buna inanır mısınız? İnanmayacağınız ve bunu bir kimsenin kötü niyetine atfedeceğiniz şüphesizdir. Çünkü evvelki vak'a tesâdüfe hamledilirse de bu asla edilemez. Zira bu defa işin içine hesap girmiştir." (**İsmail Fenni Ertuğrul**- İman Hakikatleri, İstanbul, 1978, sh: 21 vd.)

Bu delili ilk olarak ortaya koyan İtalyan filozofu **Saint Anselm** (1033-1109)'dir. Sonradan **Descartes** (1596-1650) ve **Spinoza** (1632-1677) ve daha başka filozoflar da bu delil ile Allah'ın varlığını isbat yoluna gitmişlerdir.

b- Kâinât Delili (Delil-i Kevnî)

Varlık Delili'nin aklî zarûretler ve bedâhetlere dayanmasına mukabil, Kâinât delili vak'aların mâhiyetlerinin araştırılması ve illetlerin kavranması maksadı ile girişilecek tecrübe (deney) ve istidlâllere dayandırılmaktadır. Yani illiyet (causality) prensibi açısından Âlemin varlığının araştırılmasına dayanmaktadır.

Buna göre, Âlemde var olan hareket, mutlaka bir muharrikin (hareket ettiricinin) eseridir. Bunun bir yerden başlayabilmesi için bir ilk hareket ettiricinin mevcûdiyeti aklen zarûrîdir. Bu da Allah'tır. Bu fikri ilk olarak ortaya koyan **Aristo**'dur. Diğer taraftan her varlık, ya mümkün, ya da vâcib olarak mevcuddur. Başka bir ihtimal yoktur.

"Vâcib vücud", varlığı kendinden olan varlıktır. **"mümkün"**, var olmak için başka bir hâricî sebebe muhtaç olandır. Bu hâricî vücud da kendi cinsinden, yani "mümkün" olursa, onun için de diğer bir hâricî sebep tasavvuru zarûrîdir. Böylece bu farazî düşünceler sonsuza kadar devam eder ki, bu, aklen kabul edilemez.

Bu yüzden felsefî düşüncelerin İslâm ile mîzan olunarak doğruların yanlışlardan tefrik edilmesi her vasıflı Müslüman için bir lâzımedir ki, bizim de bu eserde –okuyucuları ağır felsefî meselelerle yormamak için- muhtasar bir sûrette bunu yapmaya çalışmış olduğumuz görülecektir. Çünkü sırf akla dayanan felsefe, insanoğlunu kıymet hükümleri itibariyle tatmin etmek imkânından mahrumdur. Felsefî görüşler, şahsî ve tezatlarla doludur. Yani eksik ve kifayetsizdirler.

Gerçek bu olduğu hâlde yukarıda işâret edilmiş olan "**hoşgörü**" taraftarlarıyla "**Kur'ân'da Tarihsellik**" iddiasında bulunanların İslâm tefekkürünü felsefî bir zemin üstüne oturtmak ve aklı esas alarak nakli tahrif etmek gayreti peşinde koştukları söylenebilir. Onlar aklı, naklin hikmetine vukûf istikametinde kullanacakları yerde, kendi nâkıs akıllarını kullanarak İslâm'ı bâtıl ve sakîm bir zeminde yeni bir hüviyete büründürmek istemektedirler. Biri çıkıp onlara Kur'ân'a bu tarzda müdahalenin ateşle oynamak olduğunu ihtar etmezse, ki -umûmî olarak etmiyor- bunun sevk-i kaderle vâzı-ı şeriat olan Allah tarafından vâkî olacağından şüphe etmemek gerekir.

---

c- Gâye Delili

Kâinât'a hâkim olan nizam, intizam ve işleyişi doğru olarak kavrayan herkes, bunun bir gâyeye mâtuf bulunduğunu kavramakta güçlük çekmez. O'nun nâzım, hâkim, kaadir ve zîşuur bir varlık tarafından plânlanmış olduğundan şüphe etmez. Çünkü kör bir kuvvetin, böyle mükemmel bir âlem vücuda getirebilmesi muhaldir.

Bu delil: **Descartes**, **Paskal** ve **Kant** gibi filozoflarca tenkid edilmişse de ekseriyetle kabul görmüştür.

d-Ahlâkî Delil

Bu delili ortaya koyan Alman filozofu **Kant** (1724-1804) tır. O, bundan evvel zikrettiğimiz delilleri külliyen reddetmiş olmasına rağmen, ateist değildir. Saf aklın (pure reason) gücü hakkında şüphede olan **Kant**, Allah hakkındaki bilgiye (mârifetullâh'a) ahlâkı, delil ittihaz etmiştir. O'na göre, ahlâk kanunları bize yabancı gelen birtakım zorlayıcı emirler ve nehiyler topluluğudur. Hâlbuki insanoğlu lezzet veren ve sevindirene meyyaldir. Buna rağmen ahlâk kanunları, iradeyi yorucu ve kendine ağır gelen bir tavra zorlamaktadır. Bu zorlamanın bir kuvvetten sâdır olması gerekmektedir. O kuvvet, insan iradesini ahlâk kanunlarına uymaya zorlayıcı bir otorite sahibidir. Zorlayıcı bir otoritenin sahibi olan bu kuvvet "**Allah**"ın ta kendisidir.

Felsefeye sırf akıl hâkimdir. Akıl ise, İslâm nazarında kifâyetsiz ve nâkıs kabul olunur. Böyle olduğu hâlde mesûliyetin iki aslî şartından biri "âkil" (akıllı) olmaktır.

Beşerî tefekkür ve tecessüsün kâmil insanda -fıtrî olarak- iki temel hedefi vardır:

a-**Fikr-i Sâib**. Doğru fikir, yani hakka ulaşmak.

b-**Amel-i Sâib**. Bu da doğru amele, yani hayra ulaşmak demektir.

Aklı, hududsuz bir kuvvete sahip telâkkî edenler, akıl sahiplerinin hiçbir suç işlememesi lâzım geldiğini kabul etmek mecbûriyetindedirler. Öyle ya, mâdem akıl, şu iki beşerî hedefe ulaşmaya muktedir ve sâlih bir vâsıtadır, o hâlde akıllı bir adam neden suç işlesin? Neden fâsit bir amelin fâili olsun. Hâlbuki bütün beşerî sistemler, suçluya ceza verirken onun akıl sıhhatine sahib olduğunu kabul ederler. Melekât-ı akliyyenin îkâ edilen cürüm esnasında selbolmuş bulunduğuna kanaat getirilirse fâile ceza verilmez. Bu demektir ki, ceza vermenin mantıkî sebebi, fâilin âkil, yani akıl sahibi olduğunu ve bu aklın sıhhat üzere bulunduğunu kabulleniştir. Bu takdirde hem aklın amel-i sâibe, yani hayra ulaşmaya kâfi ve sâlih bir vâsıta olduğuna inanmak, hem de buna rağmen ona fâsid amelinden dolayı ceza vermek bir tezattır. İslâm ise, aklın kifayetsizliğini kabul etmekle bu tezattan berîdir.

Gerçekten akıl, -ileride tafsîlâtıyla anlatılacağı üzere- Ehl-i Sünnet îtikadınca Allah'ın sırf varlığını idrâk etmek hususunda kifayetli ise de bundan ötesi için kifayetsiz kabul olunur. O, vahyin yardımına muhtaçtır. Bu yardım olmazsa, idrak kemâle erememekte ve sahibi tezatlara sürüklenmekten kurtulamamaktadır.

Buna rağmen İslâm, aklın kudretini son noktasına kadar mâkul ve meşrû saymanın yanında, onun istiâb edemeyeceği

Âlemler hakkında da hüküm verdiğinde, kendisini hakîkate vâsıl olmak için yegâne ve kâfî bir vâsıta olarak görmez. Sırf akıl, bütün hâdisât ve mevcudâtı idrâk ve izâhta kifâyetsiz kabul edilir. Çünkü bütün beşerî melekelerin kudret ve kâbiliyetleri hududlu olduğu hâlde hakîkatler Âlemi, hayal ve havsalaya sığmayacak derecede sonsuz bir muhtevâdadır. Selâhiyet ve iktidârı hudutlu olan bir vasıta ile sonsuz bir Âlemin idrâk ve ihâta olunamayacağını kabul etmek mantıkî bir zarûrettir.

Akıl, vahyin hikmetine -belli bir nisbette- vukûf için şüphesiz değerlidir. Fakat nâkâfî olduğu da inkâr olunamaz. Nitekim bu hakîkati şâir şöyle nazmetmiştir:

"İdrâk-i meâlî[23] bu küçük akla gerekmez
Zirâ bu terâzû bu kadar sıkleti çekmez."

Ziya Paşa

Bir müslüman, İslâm'ın muhtevâsını -müşahhas hükümler kadar mücerred îzâhları îtibâriyle de- doğru olarak kavramak mecbûriyetindedir. Zîrâ İslâm'ın kendi hakîkatlerini şümûllendirmek için vâsıtası olan **"tebliğ"** faâliyetinde sırf antitezlere âid eksikler ve yanlışlara vukûf ile ihticâc olunamaz. Çünkü -İslâm'ın tebliğinde **"muhâtabı iknâ"** ve "Hakk'a celbetmek" esas bir gâye olduğundan; yanlışı bertarafın arkasından, doğrunun ortaya konulması şarttır. Aksi hâlde insan idrâki **"nihilizm"**e[24], yani neticesiz bir boşluğa itilmiş olur!.. O takdirde de **Prof. Dr. Ferid Kam**'ın dediği gibi:

"Dinsiz bir adam, gâyet karanlık bir gecede fırtınaya tutulmuş, yelkensiz, dümensiz, safrasız bir gemi gibi bu ummân-ı havâdisin emvâc-ı müthişesi (hâdise-

---

[23] **Meâlî: Ulviyyât, yücelikler. Sıklet: Ağırlık.**

[24] **Nihilizm**. İlimde hakikatin, ahlâkta ise herhangi bir mecburiyetin olmadığına inanan, daha doğrusu hiçbir şeye inanmayan filozofların meslekidir. (Fazla bilgi için bkz: **Mehmed Ali Aynî**- Reybîlik, Bedbinlik, Lâilâhîlik Nedir?, İstanbul, 1928)

lerin müthiş dalgalanması) arasında çalkalanır durur. Nihayet sâhil-i selâmete ermeden dehşetli bir kayaya çarpıp parça parça olur!..

Din gittiği dakika insanın gözüne siyah bir gözlük takılır. Dünya insanın nazarında bir zindan-ı belâ kesilir; bütün mevcûdâtı simsiyah görmeye başlar; âfâk (ufuklar) bir kemend-i âteşîn gibi boğazına geçmek için dakika bedakika darlaşır. Kalb, her türlü mezâyâ-yi insaniyeden tearrî eder (insânî meziyetlerden uzaklaşır)."[25]

İslâm, kendi Dünya görüşüne girişin ilk adımı olan Kelime-i Tevhîd'de önce **"Lâ ilâhe"** diyerek yanlış ilâh anlayışını nefyeder. Bunun hemen arkasından hâsıl olan boşluğu **"İllâllâh"** diyerek doğru olan ile doldurur. Sâir mes'elelerde de İslâmî olan metod budur. Bu gerçek, İslâmî hükümlerin kanun maddeleri hâline getirilmesi sûretiyle ortaya çıkmış bulunan **"Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliyye"**de **"Def'-i mefâsid, celb-i menâfîden evlâdır."** sûretinde ifâde edilmiştir. Yâni kötülük ve yanlışların ortadan kaldırılması, doğruyu ikâmeden evvel gelir. Lâkin yanlış ve bâtıl olanı, doğru bir teşhis ve değerlendirme için, önce "hak"kın tanınması, buna dâir kıstasların elde edilmesi lâzımdır. Bu sebepledir ki, bu eserle birlikte tahrif hareketlerine âid bilgileri de ele almak ve ayrıca kitaplaştırmak ihtiyacını hissettik.

Her görüş, kendi müntesiplerinden -hiç olmazsa onu dâvâ edenlerinin- o görüşü mükemmel olarak kavramış olmalarını şart koşar. Sistemli bir düşünce olan İslâm da, kendi mensublarının -bilhassa münevver kısmının- bu mükemmellikte olmasını bekler. İslâmî bilgilerin tatbik sahâsına intikâlinden evvel onların nazarî muhtevâsıyla tebliğ ve telkîni şarttır. Bu vazîfeyi icrâ edecek olanların,

[25] **Prof. Dr. Ferid Kam**- Dînî, Felsefî Musâhabeler'den naklen **A. Hamdi Akseki**, a.g.e., sh: 110.

tam bir muvaffakıyet için mutlak sûrette şu üç ilimde evveliyetle -hatırı sayılır bir seviyede- mâlumât sâhibi olmaları gerekir:

a- Din: Müdâfaa edilecek gerçeklerin muhtevâsını doğru olarak tâyin için birinci derecede ehemmiyetli olan dînî bilgilerdir. Dini doğru olarak bilmek, O'nu temel ilmî ve fikrî esaslarıyla kavramak, müdâfaa edilecek fikriyâtın muhtevâsında yanlış ve tezatlardan kurtulmak için şarttır. Aksi halde doğru sanılan birtakım yanlışların telkîn edilmesiyle kaş yaparken göz çıkarılmış olur.

Burada **"doğru"** veya **"hak"** mefhumları için indî ve şahsî görüşlerden kurtularak Allâh'ın beyânını ölçü olarak kullanmak mecbûriyeti vardır. Esâsen İslâm'da îmân, ilâhî beyâna teslîm olarak Cenâb-ı Hakk'ı te'yîd ve O'nun hükmünü kabûl ile vücûd bulduğu hâlde, küfür bunun aksi bir tavır ile sâbit olmaktadır. Yâni Cenâb-ı Hakk'ın hak olarak bildirdiğini hak, bâtıl olarak ifâde buyurduğunu da bâtıl telâkkî etmek, îmân; bunun aksi ise küfürdür. Bu temel esâsı muhâfaza edebilmek için, ilâhî emirlerde tecellî eden hakîkatler manzûmesini dakîk ve tereddüde mahal bırakmayacak bir sûrette kavramış olmak şarttır. Dîni doğru olarak anlamaktan maksadımız budur.

b- Târih: Müdâfaa edilecek görüşün târihten çıkarılacak kıymet hükümleriyle desteklenebilmesi ve âdetâ müşahhas bir hâle getirilebilmesi için **"târih ilmi"**ne ihtiyaç vardır. Esâsen yeni bir görüş getiren her içtimâî hareket, târihi kendine göre tefsîr etmiş, kendi zuhûrunun haklı sebeplerini târihten çıkarmaya çalışmıştır. Bu da yeni bir görüş ortaya koymak isteyen hemen herkesin başvurduğu bir lâzımedir. Hiçbir sistem, bundan müstağnî kalamaz.

Nitekim hidâyet rehberimiz olan Kurân-ı Kerim de geçmiş peygamberlerin ümmetlerinden misaller vererek, doğru yolda yürüyenlerin nasıl saâdete nâil olduklarını, yanlış prensipler

tatbîk edenlerin de ne sûretle felâkete dûçâr olduklarını bize bir ders-i ibret olarak sunmaktadır. Böyle târihten çıkarılmış esbâb-ı mûcibelere, Kurân-ı Kerîm'in pek çok yerinde rastlıyoruz. Gerçekten onun takrîben bin âyeti, târihî kıssalara âiddir. İslâmiyet, zuhûrundan itibâren ebedî yeni bir görüş olduğundan Cenâb-ı Allâh, aynı metodun icabı olarak geçmiş ümmetlerin geleceğe ders ve ibret olacak pek çok mâcerâsına temâs buyurmuştur.[26]

Bir görüşün kendi haklılığını isbat için tarihî vukuâtı birtakım temel umdelerle değerlendirmesinden **"Tarih Felsefesi"** adıyla bir ilim dalı ortaya çıkmıştır ki, bunun müessisi meşhur İslâm âlimi **İbn-i Haldun**'dur.[27]

Biz de aynı zarûret ile târihi, bir malzeme olarak inancımızın müdâfaasında kullanmalıyız. Üstelik bizim için -millet olarak- bu keyfiyet, fazladan bir müsâidlik arz eder. Çünkü millî târihimizin en ihtişamlı safahâtı, O'nun İslâm ile yoğrulmuş ve millî kuvvet ve kudretin tamâmen İslâmî gâyeye tahsîs edilmiş olduğu son bin yıldır. Eğer faraza bir İran gibi İslâm'dan evvel cihanşümûl bir devlet iken, İslâm'dan sonra bu Âlem içinde tâlî bir mevkîye düşmüş bulunsaydık tarihi, îmânımız için müessir bir vâsıta olarak kullanma şansına bu derecede sahib olamazdık.

---

[26] **"Habibim; de ki: Yeryüzünde gezin, (dolaşın) da günahkârların sonu nice olmuş görün."** (Neml Sûresi, 69) veya:

"Kalbini tesbit ve tatmin için, sana peygamberlerin haberlerinden her çeşidini kıssa olarak anlatıyoruz." (Hûd Sûresi, 120)

[27] 1332 yılında Tunus'ta doğmuş, 1406 yılında Kahire'de vefât etmiş olan **İbn Haldun**, Endülüs, Tunus ve Mısır'da birçok yüksek memuriyetlerde bulunarak oldukça mâceralı bir hayat sürmüştür. Târihî hâdiselerin derûnî sebepleri üzerinde durarak **"Tarih Felsefesi"** çığırını açmış olan büyük bir âlim ve İslâm mütefekkiridir. Görüşlerini aksettiren asıl eseri, 7 cildlik **"Kitabu'l-İber"** isimli umûmî tarihin mukaddimesinde yer almaktadır. Bu eser, **"Mukaddime-i İbn-i Haldun"** diye meşhur olmuştur. Devlet telâkkisinde uzviyetçi (biyolojik) görüşü benimseyen **İbn-i Haldun**, târihî vak'aların çeşitli içtimâî âmilleri üzerinde durarak birçok batı müfekkirine tekaddüm etmiş ve onların mübeşşiri olmuştur. Başta **Nâima** olmak üzere, yerli ve yabancı tarihçilerin pek çoğu O'nun derin tesirlerini taşımaktadırlar. (Daha fazla bilgi için bkz: **Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu-H. Ziya Ülken- İbn-i Haldun**, İstanbul, 1940)

Gerçekten İrânlılar, İslâm'dan evvel Persler, Medler ve Sâsânîler devirlerinde cihanşümûl bir kudret ve dirâyet göstermiş oldukları hâlde İslâm'a dâhil olduktan sonra aynı zâhirî kudreti -coğrafî mevkîleri îcâbı olarak- izhâr edememenin sıkıntısıyla karşılaşmışlardır. Bundan dolayı "**Şia**"yı benimsemiş ve tarih boyunca İslâm Âlemi'ni şiîleştirerek bu Âlemin başı olmak gâyesi peşinde koşmuştur.[28] Bizimse böyle bir handikapımız yoktur.

Bir kere İslâm'ı kılıç zoru olmadan kabul etmiş tek milletiz. Çünkü İslâm'dan önce de cihangirlik meyli taşımamıza ilâveten "**şövalyelik ahlâkı**"na benzer bir fazîlet ile de muttasıf bulunmakta idik. Bu husûsiyetlerimiz, İslâm'ın bütün Âlem'e yayılmak istikâmetindeki temel gâyesine, yâni cihad umdesi ile ahlâkî değerlerine mutâbık ve muvâfık düşmüş ve bizi islâmlaşmanın hemen arkasından, bu Âlem'in önce ordusu[29], yâni yılmaz bir müdâfîi, daha sonra da -takriben bin yıl- liderliğini derûhte etmek gibi bir büyük ve şerefli mevkîe yükseltmiştir. Bu yüzden millî mefâhir nâmına iftihar edebileceğimiz her şeyin vukûunda İslâm'ın payı inkâr edilemez.[30] Bu sebeple bizim için îmânımızı dâvâ etmede tarihi malzeme olarak kullanmanın mümtaz bir müessiriyeti vardır.

Tarih ilmi, islâmî hükümlerin doğru anlaşılabilmesi için de vazgeçilmez bir vâsıtadır. Bir kere âyet-i kerîmelerin nüzûl

---

[28] Tafsîlât için bkz: **Tâhir Hâşimî Balcıoğlu**- Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları, İstanbul, 1940.

[29] Gerçekten **Harun Reşid**'in oğlu **Halife Mutasım** (v. 227 h.-842 m.), çeşitli Türk bölgelerinden toplulukları celb ederek bunlar için Bağdad'ın yüz kilometre kuzeyinde "**Samerra**" şehrini kurdu ve Hilâfet merkezini oraya nakletti. Ordusunu tamamen Türkler'den teşkil ettiği gibi onların cengâverlikleri bozulması endişesiyle şehvetli arap kızları ile evlenmelerini yasakladı.

[30] Milletimizin uzun asırlar boyunca İslâm'ı müdâfaa ve muhafaza hususunda bezlettiği himmet ve gayret umûmî bir kabul ve takdire mazhar olduğu mâlum-i âlemdir. Lâkin unutmamak gerektir ki, muhafazasına hizmet ettiğimiz İslâm da bizim milliyetimizin devam ve bekâ âmili olmuştur. Bu gerçek, aslen Turânî oldukları hâlde Bulgarlar, Macarlar ve Finlilerin Türklük câmiasından kopup yabancılaşmış olmaları ile sâbittir.

sebeblerini bilmek, tarih bilmeyi icab ettirir. Bu ise, âyetlerin doğru anlaşılmasını temin eden en müessir vâsıtalardan biridir. Diğer taraftan İslâm Dünya Görüşü'nün Kur'ân-ı Kerim'den sonraki ikinci kaynağını teşkil eden "**Sünnet**"in de yanlıştan berî bir sûrette öğrenilebilmesi için tarih bilgisine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç sebebiyledir ki, İslâm âlimleri "**siyer**" adıyla bir ilim tedvin etmişlerdir. Bu ilmin muhtevâsı, tamamen tarihtir. Ayrıca hadis râvîlerinin hayatları da onların –bu rivâyet dışında- akıl, hâfıza kuvveti ve ahlâkî durumları itibariyle incelenmiş ve bu faaliyetten "**nakdu'r-ricâl**" denilen hadîse yardımcı bir ilim doğmuştur.[31] Bu ilmin muhtevâsındaki bütün bilgiler de tarih ilminin çerçevesi içindedir.

c- Dil ve Edebiyât: İşte bunca esbâb-ı mûcibeyi güzel ve doğru ifâde edebilmek için de edebiyât ve dile hâkimiyet son derece mühimdir.[32] Zîrâ kabiliyetsiz bir satıcının elinde çok güzel bir malın bile hakîkî kıymetini bulması mümkün değildir. Üstelik bu keyfiyet, dinde -felâket veya saâdet nokta-i nazarından- daha büyük bir ehemmiyet arz ettiği için Kur'ân-ı Kerim'de ilâhî bir emir sûretinde yer almıştır.[33] Zîrâ inançlar, kelimeler ve onlarla teşekkül ettirilen cümlelerle vâkî ve zâhir

---

[31] Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'dan hadîs-i şerif rivâyet edenlerin bu şahsî durumlarına göre, hadisler, kıymet ve hükümleri, yani hükme medar olmaları itibariyle yirmiden fazla kategoriye ayrılırlar: Sahih, hasen, garib, zâif, muallak, mürsel, muallel, şaz, münker, metruk, mevzû, ilh..

"***Hadis-i Zaif:*** *hadis-i sahihteki şartları hâiz olmayan, meselâ râvîleri arasında kizb (yalan) ile veya adâletsizlikle veya kesret-i galat (çokça hata yapmak) ile veya bid'at ve cehâlet ile mâruf bir kimse bulunan veya şüzuzdan (kaide dışı kalanlardan) nekâretten (münker, yani zayıf râvinin sika/güvenilir râviye karşı tek kalışından) sâlim bulunmayan hadistir. Muallak, mürsel, mu'dal, munkatı', müdelles, muallel, şaz, münker, metruk olan hadisler bu kabildendir.*" (**Ömer Nasuhî Bilmen**- Hukuk-ı İslâmiyye ve Islahât-ı Fıkhiyye Kamusu, c: I, İstanbul, 1949, sh: 24)

Tarih ilmi, bugün bile hâdiselere âmil olan şahsiyetleri, bıraktıkları vesikalar ve hâtıratları itibariyle ciddî bir sûrette süzgeçten geçirerek hadis ilmindeki şu mükemmelliğe ulaşabilmiş değildir.

[32] Nitekim hadis-i şerifte "**İnne minel beyani lesihran**" (Buhârî, Tıb, 51) buyrularak güzel sözün sihirleyici beyânına işaret edilmiştir.

[33] "(İnsanları) **Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle dâvet et!...**" (Nahl Sûresi, âyet 125)

olur. Bir cümlede kelime farkıyla hüküm alt-üst olabilir. Dünya ve Âhiret saâdetini temine medâr olan îmân, kelimeler ve cümleler ile tezâhür eder. Kalb ile tasdîkde aleniyet yoktur. Kalbde teşekkül eden imanın sâir insanların indinde geçerliliği içinse aleniyet şarttır. Bu aleniyeti gerçekleştirmemiş olanlar cemiyette mümin olarak muâmele göremezler. Bu sebepledir ki, din, kalb ile tasdîk edilenin -dilsizlik gibi herhangi bir fiilî mânî yoksa- mutlakâ dil ile de ikrârını bekler ve îmân, ancak bu sûretle tamamlanmış olur. Lisânın ehemmiyetini anlamak için sırf bu misal bile kâfîdir.

Diğer taraftan yukarıda tarih ilmi için söylediğimiz gibi, dil ve edebiyat da gerek Kur'ân-ı Kerim'in ve gerekse hadîs-i şerîflerin yüklendiği mânâyı doğru anlamak için vazgeçilmez bir yardımcıdır. Bundan dolayıdır ki, dil ve edebiyat ile ilgili pek çok islâmî ilim oluşturulmuş ve bunlar **"âlî ilimler"** (âlet ilimleri) adıyla yâd olunmuşlardır. Sarf, nahiv ve belâğât gibi ilimlerin yardımı olmasa, gerek âyet-i kerîmelerin ve gerekse hadîs-i şerîflerin doğru olarak anlaşılması -âdeta- imkânsızlaşır.[34]

---

[34] Bu hükmün doğruluğunun kavranması için tarihî bir vak'a nakledelim:

Sultan IV. Murad (1623-1640) zamanında müteşerrî (şeriat ehli) medreselilerle mutasavvıf Sivâsîler arasında dehşetli bir münakaşa cereyan etmiştir.

Bunlardan biri devrin şeyhülislâmı ve kazaskerinin de -hakem olarak- hazır bulunmasıyla Padişahın huzurunda vâkî olmuştur. Şöyle ki:

Sultan IV. Murad, **Sivâsî** Hazretleri'ne:

"-Eşyanın tesbihi kal (söz) ile midir, hâl ile midir?" diye sorar. Hazret dahî:

"-Kal iledir; lillâhi'l-hamd bizim dervişlerimizden işitenler vardır!.." diye cevap verir.

Sonra **Kadızâde**'yi dâvet edip der ki:

"-Kadıoğlu, **Sivâsî**'ye eşyanın tesbihinden sordum; «Kâl iledir, dervişlerimizden işitenler vardır.» dedi, öyle midir?"

Kadızâde:

"-Hayır Padişahım!.. Hak Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'inde «**Cemî eşya tesbihtedir; lâkin siz tesbihlerini anlamazsınız ve işitmezsiniz.**» (İsra Sûresi, âyet 44) diye nassetmiş iken, **Sivâsî Efendi**'nin «Anlarız ve işitiriz.» demesi, nass-ı Kur'ân'ı inkârdır, küfürdür!.." diye cevap verir.

Padişah, **Sivâsî Efendi**'yi dâvet edip:

"-**Kadıoğlu**, senin hakkında «Nass-ı Kur'ân'ı inkâr etti, kâfir oldu.» diyor, sen ne dersin?" der.

"-Padişahım, bu herif câhil ve Kur'ân'ın tefsirinden gâfil bir inatçı kimsedir.

Çünkü Kâinât'ın muhtevî bulunduğu bütün hakâik, "**kelâm**" sûretinde beşerî idrâke sunulduğuna göre, Kur'ân mânâ tekâsüfü ve icaz ile mâlâmâl (dopdolu) olan engin muhtevâsı dil ve edebiyata vâkıf olunmadan nasıl anlaşılabilir?!. Âyetlerin muhtevâlarının bir petekten bal süzercesine berrak ve vâzıh hükümler hâline ifrâğı ve anlaşılması ancak lügat, gramer ve belâğât gibi ilimler sayesinde mümkün olabilir. Bu keyfiyet de canlı bir varlık olan lisanın aynı zamanda târihî seyrine vukûf ile gerçekleşebilir. İslâmî ilimler arasında her lisan gibi Arapça'nın da mâruz bulunduğu ve hatta onda mevcud her kelimenin tâbî olduğu gelişmeyi kavramak için "**i'lâl**" adıyla

---

Her ne kadar ilzam etsem, kabul etmeyecektir. Şeyhülislâmı ve kazaskerleri dâvet buyurun, huzurlarında mürafaa olalım." der.

"-Şeyhülislâm ve kazaskerler dâvet olunur; mâcera naklolunur. **Şeyhülislâm Yahya Efendi**:

"-Padişahım!.. **Kadızâde Efendi** câiz ki, bizden garaz anlar. Saray hocası İmamımız Şamlı **Hüseyin Efendi** bir fâzıl kimsedir. Hakem nasbediniz; aralarını fasletsin; bizler dahî temyiz edelim!.." der.

Hüseyin Efendi dâvet olunup hakem nasbolunur ve **Sivâsî Efendi**'ye hitap edip:

"-Müddeânız nedir?" diye sorar. Hazret dahî:

"-Eşyanın tesbihi kal iledir; erbâb-ı mükâşefe işitirler." der.

Kadızâde'ye hitap edip:

"-Siz ne dersiniz?" dedikte:

"-Hak Teâlâ Kur'ân'da: «Eşyanın tesbihini siz işitmezsiniz.» der iken, bunların «İşitiriz!» demesi, nass-ı Kur'ân'a muhâlif efkârdır ve küfürdür, deriz." deyince, **Sivâsî Efendi** buyurur ki:

"-Mâlum oldu ki, Kur'ân'ın tefsirinden bîhaber imişsin; zira bu âyet-i kerîmede hitap kefereyedir: âm (umûmî) olduğu takdirde dahî selb-i umûmdur; umûmu selb değildir. Yani cümlenin işitip anlamadığından bazılarının işitip anlamamaları lâzım gelmez; mantık dahî okumadın mı? Sâlibe-i külliyenin (umûmî menfîleştirmenin) nâkızı (nakzedeni) mûcibe-i cüziyedir; cümleniz anlamaz; bazınız anlayıp işitir, demektir. Böyle âyetler Kur'ân'da çoktur; ezcümle ulemâ-yı ehl-i sünnet ruyetullâha kâildirler. «**Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır** (O'nu göreceklerdir)." ((Kıyâme Sûresi, âyet 22-23) âyet-i kerîmesi ve "*Ondördünde ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi de göreceksiniz.*" hadîs-i şerîfi deliliyle... (Buhârî, Mevâkît 16, 26, Tefsîr 50/1, Tevhîd 24; Müslim, Mesâcid 211; Tirmizî, Cennet 16, 17; Ebû Dâvûd, Sünnet 19; İbn-i Mâce, Mukaddime 13)

Mâhâzâ Kur'ân'da «**O'nu gözler idrâk edemez, gözleri O idrâk eder; öyle lâtif ve öyle habîr O!...**» (En'âm Sûresi, âyet 103) buyurdular, yani mecmûan gözler görmez, bazıları görür demektir." dediklerinde **Hüseyin Efendi** dahî:

bir ilim geliştirilmiştir[35] ki, bu da hem târihî ve hem de edebî bir tefekkür seviyesi ile elde edilebilir.

Bütün bunlara ilâveten şunu da söylemeliyiz ki, İslâm'ı dâvâ eden bir kimse aynı zamanda felsefî cereyanları da iyi bilmelidir. Zira İslâm'ın asıl muârızları[36], eskiden beri birtakım felsefî

"-«**Ve Süleyman, Davud'a vâris olup ey nâs, dedi: Bize Mantıkuttayr** (kuş dili) **tâlim buyuruldu. Hem bize her şeyden verildi. Şüphesiz ki, bu her hâlde o fazl-ı mübin...**» (Neml Sûresi, âyet 16), «**Hatta karınca deresi üzerine vardıklarında bir karınca şöyle dedi: Ey karıncalar!.. Haydin meskenlerinize girin, Süleyman ve ordusu sizi fark etmeyerek kırıp geçirmesin!..**» (Neml Sûresi, âyet 18) âyetleri dahî eşyanın tesbihleri kal ile olduğuna delildir; zira mecmu enbiyâ ve evliya kal ile olan tesbihlerini bilirler ve işitirler. Makam-ı imtinanda (başa kakma, muâheze) bir fâide olmamak lâzım gelir. Padişahım, **Sivâsî Efendi** Hazretleri âlim ve fâzıl ve her sözü haktır. Husûsen ol âyet-i kerimede olan kelimâttan ve bu âyetler cümle müfessirlerin sözlerine muvâfıktır." deyince Şeyhülislâm ve sadreyn (Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri) dahî "**Hüseyin Efendi**'nin sözleri haktır!.." diye te'yid ve te'kit ettiler.

Sultan IV. Murad Han:

"-**Kadıoğlu** yine mi fezahat!.." diye tekdir ve tevbih ettiklerinde, **Sivâsî Hazretleri**:

"-Padişahım!.. İmam-ı Müslim **İbn-i Abdullah ibni Ömer**'in rivâyet ettiği «*Bir Müslümanı tekfir eden kendi kâfir olur.*» (Bkz. Ebû Dâvûd, Sünnet, 15/4687) hadîsi ile küfür kendine lâzım gelip alelfevr (derhal) huzurunuzda tecdid-i iman lâzım gelir." dedikte Şeyhülislâm dahî:

"-Fukahâ da hadîs-i şerifle amel edip tekfire zâhip olmuşlardır!.." dedi. Padişah-ı zarif dahî **Sivas Efendi** Hazretleri'ne hitap edip:

"-Kadıoğlu'na tecdid-i iman ettiriniz!.." deyip onlar dahî telkin-i kelimeteyn-i şehâdeteyn ve tecdid-i iman ettirdiler." (Bkz: **Osman Ergin**- Balıkesirli **Abdülaziz Mecdi Tolun**, Hayatı ve Şahsiyeti, İstanbul, 1942, sh: 306 vd. veya aynı müellifin "Türkiye Maarif Tarihi" isimli beş cildlik eserinin I. cild, sh: 199)

[35] **İ'lâl İlmi**: İllet harfleri denilen ve kelime içinde bulunan "elif, vav, ye" harfli bir fiilin kendi şekli ile aldığı şekle nasıl girdiğini bir kaideye bağlama. (Meselâ: «kâle'nin aslı», «kavele» iken: vav müteharrik, mâkabli meftuh olduğu için «vav», «ya»ya kalbolarak «kavele=kâle», «yakvilu=yakûlü» olması gibi.) Bkz: **Ferit Devellioğlu**- Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, İstanbul, Ankara, 2007, «i'lâl» maddesi.

[36] İslâmiyet, Suriye ve Irak havalisine şâmil hâle geldikten sonra burada birtakım eski kültürlerin bakiyesi ile karşılaştı. Buna ilâveten topu topu yüzyıllık bir müddeti olan Emevî saltanatının sonlarına doğru eski yunan ilimleri (ulûm-i kadîme)nin eserleri Arapça'ya tercüme edilmeye başlanmış ve bu faaliyet Abbasî halifelerinden **el-Me'mun** ve **Harun-ı Reşid** devirlerinde kemale ermiş bulunduğundan İslâm akaidinin safiyeti bozulmaya yüz tutarak birtakım felsefî görüşler ortaya konulmaya başlanmıştır. Bunun ilk mümessili "**Ebu'l-Hükemâ**" (hakîmlerin, yani filozofların babası) ünvanıyla maruf olan **el-Kindî** (v. 252 h.- 866 m.)'dir. Bundan bir asır sonra **Farabî**, ondan bir asır sonra da **İbn-i Sînâ** zuhur etmiştir. (Fazla bilgi için bkz: **Şemseddin Günaltay**- Antik Felsefenin İslâm Dünyası'na Girişi, İstanbul, 2001)

görüşler olduğu gibi, yeni muârızları yine bazı sapık filozoflardır. Bilhassa "**Pozitivizm**"[37] ve ondan türemiş "**Tarihî Maddecilik**",

---

Bunların fikirleri revaç buldukça, Ehl-i Sünnet âlimleri rahatsızlık duymaya başlamış ve bu rahatsızlık sebebiyle ilk ciddî aksülamel "Hüccetü'l-İslâm" (verdiği hükümler, İslâm için senet teşkil eden) ünvânı ile şöhret yapmış bulunan **İmam-ı Gazalî** tarafından gerçekleştirilmiştir.

İmam-ı Gazâlî, kadim yunan felsefesi de dâhil olmak üzere, bu filozofların fikirlerini İslâm ile mîzan ederek, kendilerini üç noktada tekfir etmiş, yani onların küfrüne hükmetmiştir. Bunlar:

a-Âlemin Kadîm Olması: Felsefe, âlemi, kadîm (varlığının başlangıcı olmayan) kabul etmektedir ki, bu, İslâm'a ters düşen bir iddiadır. Zira İslâm nazarında, kadîm olan tek varlık, varlığı vâcib olan Allahu Teâlâ'dır. Ondan gayrı her şey "**hâdis**"tir. Yani varlığı sonradan meydana gelmiştir.

b-Haşrin Cismânî Olmayacağı: Filozoflara göre, bu Dünya hayatından sonra beşer hayatı için ikinci bir hayat vardır. Fakat bu ikinci hayat, cismânî değil, rûhânî olarak gerçekleşecektir. **İmam-ı Gazalî**'ye göre, -ki, doğru olan da budur- bu görüş, sarahaten islâmî esaslara muhaliftir. Bu, mûtekîdini kâfir yapar.

c-Allah'ın Cüz'iyyâtı Bilmediği Hususu: Filozoflara göre, Allah'ın ilmi, bu âlemde câri olan fiillerin cüz'iyyatına şâmil değildir. Allah'ın, Kâinât'ın temel işleyişi hakkında küllî ve umûmî bilgisi mevcud olmakla beraber bu bilgi teferruata şâmil değildir. Hâlbuki İslâm'a göre, Cenâb-ı Hak, "**İlm-i kül**" sahibidir. Avâmî bir tâbirle, karanlık bir gecede kara bir taş üzerinde yürüyen bir kara karıncadan haberdardır. Filozofların bu görüşü de, İslâm'ın Allah ve O'nun sıfatları hakkındaki esaslara aykırı olmak itibariyle küfrü mûcibtir.

İmam-ı Gazâlî (vefâtı h. 505, m. 1111) "**Tehâfütü'l-Felâsife**" adıyla meşhur olan eserinde bu görüşleri ortaya atmıştır. ("**Tehâfüt**" sürçme veya bir hatayı düzeltirken yeni bir hataya sürüklenmek demektir.)

Daha sonra Endülüs âlimlerinden, **Aristo** hayranı olan **İbnü'r-Rüşd** (1126-1198) **İmâm-ı Gazalî**'ye cevâben "**Tehâfütü't-Tehâfüt**" isimli bir eser telif ederek **İmam-ı Gazalî**'ye cevap vermiştir. Buna da **Sultan Fâtih** devri âlimlerinden **Mustafa Muslihiddin Efendi**, "**Tehâfütü'l-Tehâfütü'l-Felâsife**" ismiyle cevap vermiştir. Tafsilât için bkz: **Mübahat Türker**- Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münâsebeti, Ankara, 1956.

[37] **Pozitivizm:** Fransız filozofu **Auguste Comte** (1798-1857) tarafından tesis edilmiş olan bir felsefî meslektir. Metafizik gerçekleri külliyen reddeder. Pozitivistlere göre, duyu organları ile kabil-i kontrol olmayan bir şeyin hakikati yoktur. Hâlbuki mahdud bir tecrübe neticesinde vâsıl olduğu gerçeği tamim (umûmileştirmek) sûretiyle kendi prensipi ile tezada düşer. Meselâ normal basınç altında bir saf suyu kaynatarak buharlaşma ânındaki suhûnete, meselâ 100 santigrat derece der. Sonra başka suları tecrübe eder. Fakat bütün suları laboratuarda kontrol etmesine imkân yoktur. Böyle olduğu hâlde:

"-Bütün saf sular, normal basınç altında yüz derece (yani hep aynı) harârette buharlaşır!.." der. Bu faaliyet, laboratuarda elde edilen neticenin -tâbir câizse- zihin laboratuarında devam ve ikmal ettirilmesidir. Zira "Şu, su falan derecede buharlaşır!.." demekle "Bütün sular için" bunu iddia etmek aynı değildir. Bunlar ayrı ayrı hükümlerdir. İkinci hüküm, Pozitivizmin kendisine temel ittihaz ettiği başlangıçtaki hüküm ile tezad hâlindedir.

zamanımız dinsizleri için âdeta bir alâmet-i fârikadır. Bunlar, bilhassa seçkin kimseleri büyük ölçüde dalâlete sürüklemektedir. Bu gibi sapık görüşlere karşı mücehhez olmak, İslâm'ı dâvâ eden herkes için ehemmiyetli bir lâzımedir.[38]

Aynı şekilde maddenin hususiyetleri içinde "**zarûrî**" derler ki, bu da laboratuardan istihraç edilemez.

Auguste Comte, insanlığın fikrî gelişimini:

a-**Teolojik Devir**

b-**Metafizik Devir**

c-**Pozitif Devir**

sûretinde üç safha addederek buna "**Üç Hâl Kanunu**" adını vermiştir ki, bu izah târihî gerçekler önünde tamamen yanlıştır.

İnsanı putlaştırarak ona "**büyük varlık**" (Grand Etre) diyen **Auguste Comte**, sonradan Hıristiyanlığa karşı yeni bir din kurmaya kalkışmıştır ki, kocası hapiste olan bir kadına âşık olduğundan, bu sapık dinde kadınlar âdeta ilâhlaştırılmıştır.

Bu kadının adı **Clotil de Vaux**'tur. **Auguste Comte** bu kadını kaybettikten sonra tecennün etmiş ve kendisini Sein Nehri'ne atmış, kurtarılıp tımarhâneye yatırılmıştır. "**İnsanlık Dini**" veya "**Pozitif Din**" adıyla kurmaya çalıştığı dinin bir de ilmihâlini yazmıştır ki, bu eser, "**Pozitivizmin İlmihâli**" ünvânıyla **Dr. Gâlip Ataç** tarafından dilimize de çevrilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmıştır. (Ankara, 1934)

Comte'un kurduğu bu din (!) revaç bulmadıysa da, fikirlerinin 19. asır Rönesans'ında bir hayli taraftarı zuhur etmiştir.

Gerçi Materyalist görüşlerin tarihi pek eskidir. Kadîm yunan filozofu **Demokrit (Demokritos)**'tan beri (M. Ö. 460-370) birçok materyalist görüş sahibi filozof ortaya çıkmıştır. Fakat denilebilir ki, bu bâtıl telâkkî **Comte**'dan sonra âlemşümul bir mâhiyet kazanmıştır.

Auguste Comte, kurduğu ve Allah yerine insanı oturttuğu "din"e dâvet maksadıyla Tanzimatçı **Mustafa Reşid Paşa**'ya bir mektup göndermiştir. (Bkz: **Sabri Esad Siyavuşgil**- Tanzimat'ın Fransız Efkâr-ı Umûmiyesinde Uyandırdığı Akisler, İstanbul, 1940, sh: 4)

Bundan takrîben otuz sene sonra **Auguste Comte**'un Türkiye'de temsilciliğini yapan **Beşir Fuad** (1852-1887) kısacık ömründe pek çok eser vermiş fevkalâde zeki bir insan olmakla beraber intihar etmiştir.

Bizim şaşkınlar güruhu "**Jön Türkler**"imiz de ekseriyetle Fransa'da faaliyet gösterdikleri için başta **Ahmet Rıza** olmak üzere, ekseriyetle bu materyalist cereyana kapılmışlardı. **Filibeli Ahmed Hilmi Bey** (1865-1914) de onları îkaz sadedinde "**Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?! Yahud Huzur-i Fende Mesâlik-i Küfür**" adıyla (İstanbul, 1327) bir eser yazıp neşretmiştir.

[38] Aslında okuyucularımızın bütün materyalist telâkkîleri öğrenerek bunların butlânını isbat etmek için uğraşmalarına gerek yoktur. Çünkü bu işi, değerli bir âlim olan **İsmail Fennî Ertuğrul** "**Maddiyyun Mezhebinin İzmihlâli**" (İstanbul, 1928) isimli eserinde yapmıştır. Üstelik de yalnız antitez çürütmesi şeklinde değil! Vaktiyle **İmâm-ı Gazalî**'nin "**Tehâfütü'l-Felâsife**" isimli eseriyle yaptığı hizmeti ikmal mâhiyetinde olmak üzere **Gazalî**'den sonraki bütün materyalist ve lâdinî felsefî görüşleri de, İslâm ile mizan ederek bihakkın çürütmüş bulunmaktadır. Bu âlimâne eserin yalnız Latin asıllı harflerimizle okur yazar olanlar için iki cilt hâlinde Sebil Yayınevi'mizden 1996 yılında yayınlanmış bulunduğunu hatırlatmak isteriz.

Evvelce ifâde etmiş olduğumuz üzere, bir Dünya görüşü, hayat ve Kâinat'ın tamâmını izah etmeli ve bu izahta yalnız şâhid olduğumuz Âlemle bağlı kalmayıp, insan aklına gelebilen her suâle cevap verebilmeli, bu cevaplar da kendisine temel aldığı prensiplerle mîzan edildiğinde tezatsız olmalıdır. İşte böyle olan Dünya görüşleri arasında İslâm'ı diğerlerinden farklı ve mümtaz kılan vasıflar nelerdir? Komünizm, sosyalizm, liberalizm, kapitalizm gibi bütün beşerî sistemlerin, birtakım temel umdeleri olduğu gibi; Budizm, Brahmanizm, Yahudîlik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi her dînin de kendisine mahsus birtakım temel prensipleri, kıymet hükümleri, hak veya bâtıl için koymuş olduğu kıstaslar vardır. Fakat bu kıstaslar, İslâm hâricinde kalan bütün sistemlerde hayatın tamamını nizamlayıp hükme bağlamak iddiasında değildir.[39] Buna mukâbil İslâm, bir fertten sâdır olan fiilleri sekiz kategoriye ayırmış ve hiçbir beşerî fiilin bu kategoriler dışında kalmasına müsaade etmemiştir. **"ef'âl-i mükellefîn"** denilen, yani âkil ve bâliğ olup da kendisi için mes'uliyet mevzubahs olan bir fertten sâdır olacak bütün fiilleri haram, helâl, vâcib, sünnet, müstehab, mekrûh.. ilh. gibi gruplar altında toplayarak mümkün ve muhtemel her davranışı bir değerlendirme ile tezatsız bir hükme raptetmiştir.

Diğer taraftan bir zamanlar kendisi de materyalist felsefeye inanmış bulunan **Hilmi Ziya Ülken**, bilâhare bu sapık görüşten rücû ettiği gibi aleyhine de **"Tarihî Maddeciliğe Reddiye"** (İstanbul, 1951) ismiyle âlimâne bir kitap yazmıştır.

Aziz okuyucularımıza zikrettiğimiz şu iki esere ilâveten bir de bizdeki din düşmanlarından **Celâl Nûri Bey**'in **"Tarih-i İstikbal"** isimli bâtıl fikirlerle mâlâmâl eserine cevap olmak üzere **Filibeli Ahmed Hilmi**'nin **"Huzur-i Akl u Fende Maddiyyun Meslek-i Dalâleti"**'ni (İstanbul, 1332) tavsiye edelim. Bu eserler, materyalist ve lâdînî görüşlerin, bir münevver seviyesinde red ve cerhi için gerekli aklî delilleri ihtivâ ettiği cihetle zamanımız münevverlerinin fazla yorulmadan bu sapık görüşlerin butlânını kavramaları için bu eserleri tetkik etmeleri kâfîdir.

[39] Gerçekten hepsi de güyâ beşerî saadeti temin gâyesi güden felsefî sistemler ve semâvî veya beşerî dinler, insan vâkıasının sırf bir tek temâyülünü dikkate alıp tatmin etmeye çalışırlar:

İslâm'ın hayâtî faaliyetlerin tamamını, şu izah ettiğimiz sûrette, tanzim etmek gibi aslî husûsiyeti sebebiyle O'nun **"Lâiklik"**le bağdaştırılmasında (!) başlangıçtan itibaren büyük bir müşkilâtla karşılaşılmıştır. Bu sebepledir ki, şu tâlihsiz lâiklik prensipi, 1924'ten sonra fiilen tatbik mevkiine konulmuş olduğu hâlde, Anayasamız'a ancak 1937 yılında idhal edilebilmiştir. Lâkin o günden beri, herkesin işine geldiği gibi anlamakta devam ettiği bu muallâk muhtevâlı kelime, devlet-millet gerginliğinin odak noktasını teşkil etmiştir.

Demokrasiye geçişle birlikte halkın hissiyâtının -nisbî bir sûrette de olsa- kaale alınmak mecburiyeti, onun **"mutlak İslâm karşıtı"** vasıf ve tatbîkinde törpülenmeler husûle getirmiştir ve bu durum da fiilî kargaşa ve gerginliğin artmasına sebep olmuştur. Halk irâdesi ile işbaşına gelen iktidarların ard arda ihtilâllerle karşılaşmış olmaları da hep bu gerginliğin bir tezâhürü olarak ortaya çıkmıştır.

Lâikliğin -hele bizdeki şekli ile- İslâm'la te'lifinin imkânsızlığı, müteaddit tecrübe ile sâbit olunca, nihayet onun bazı ahkâmı

Meselâ bütün materyalist görüşlerde insanın sadece biyolojik varlığı dikkate alınır ve onun ihtiyaçları giderilmeye çalışılır.

Mûsevîlikte bugünkü şekliyle aynen böyledir. Hıristiyanlık ise, insanoğlunun şefkat ve merhamet cihetini dikkate alır. İncil'deki "Sağ yanağına bir tokat atana sol yanağını çevir!." Nassı bu husûsiyetin en bilinen örneğidir.

Beşerî dinlerden Budizm, insanların sırf elemleriyle ilgilenmekteyse de onların âmillerini bertaraf etmeye yarayacak emirler ve yasaklar vaz etmez.

Felsefî sistemler de böyledir. Âdeta tek kanatlı kuş gibidirler.

Meselâ M.Ö. 435 yılında doğmuş bulunan Yunan filozofu **Aristib**, insan saadetini zevk ve lezzetle kâim görmüş, lezzet ve haz veren her şeyi hak (doğru), hayır ve meşrû olduğunu iddia etmiştir. **Aristo**'dan okumuş, fakat bilâhare üstadından öğrendiği ahlâk kâidelerini değiştirmiştir.

Daha sonra M. Ö. 340 yılında Sisam Adası'nda doğmuş bulunan **Epikür** de haz ve lezzete müstenid ahlâkı menfaate tahvil ederek benimsemiştir. O'na göre de, **"lezzet"** hayr-i âlâ, yani en üstün bir hayırdır.

Bu görüşün daha sonraki asırlarda da İngiliz filozofu **Bentom** (1748-1832) ve **Stuart Mill** (1806-1873) gibi başka mümessilleri de zuhûr etmiştir. Bunlara göre saâdet, şahsî menfaati teminle kaimdir. Başka birinin veya umûmun menfaati nâmına fedakârlık etmek, yani diğergâmlık hatadır.

Sadece İslâm Dünya Görüşü'dür ki, insan vâkıasını -ileride görüleceği üzere- **"ruh"** ve **"beden"** olarak iki veche ile ele alıp yönlendirmiştir.

muattal kılarak lâikçilik yolunda ilerlemenin güçlüğü fark edilmiş ve bu sebeple dinin muhtevâsını sakatlatmak maksadıyla sakîm bir fikrî cereyan başlatılmıştır. Bu cereyana ister "**dinde reform**", isterse de "**dini modernleştirme**" deyiniz, bu, ilâhî hükümleri tağyir gibi, insanı İslâm'dan çıkaran bir asrî irtidattan başka bir şey değildir.

Bu bâtıl dâvânın "**Bremen Mızıkacıları**"nı andıran meş'um tellâlları, "**müslüman**", hatta "**İslâm'ı çok iyi bilen kimseler**" olduklarını ilân edip dursalar da, onlar hakkındaki çıplak gerçek budur!..

Biz şimdi de İslâm'ın diğer din ve sistemlerle müştereklik arz edebilen husûsiyetlerini değil, bilâkis farklılıklarını, bu farklılıkları doğuran temel prensiplerini, yani Dünya görüşü itibariyle, insan, hayat ve Kâinâtı nasıl îzâh edip değerlendirdiğini anlatmak istiyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ

I-İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN FÂRİK VASIFLARI

Bir târif, meşhûr olan ifâde ile söylemek gerekirse, "**Efrâdını câmî, ağyârını mânî**" olmalıdır. Yani târif, kendisine âid bütün unsurları içine almalı, kendisine âid olmayanları da mutlak bir sûrette dışarıda bırakmalıdır. Buna göre, İslâm Dünya görüşünün kâmil bir tarifine ulaşmak için her şeyden önce, onu başka Dünya görüşlerinden ayırd eden, onlardan farklı kılan husûsiyetlerinin neler olduğunu bilmek gerekir. İslâm'ın, başka Dünya görüşlerinde bulunmayan, onlardan tefevvük (üstünlük) ve temâyüzünü sağlayan -kanaatimizce- iki temel vasfı vardır. Bunlar, "**ilâhîlik**" ve "**dualizm**" (iki vechelilik)'dir.

سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ

سُبْحَانَ اللهِ العَظِيمِ

A- İLÂHÎLİK

İslâm Dünya Görüşü, menşei itibâriyle ilâhîdir. Bundan dolayıdır ki, İslâm'da Cenâb-ı Hakk'dan birçok mahalde "**Şâri'-i Âzam**" diye bahsedilir. Bu, şer'î gerçeklerin vaz'-ı ilâhî olduğu noktasını tebârüz ettirmek îcâb ettiğinde bilhassa kullanılan bir sıfattır. Şârî, şeriat (kanun ve nizam) koyan demektir.

İslâm'ın rûhuna nüfûz edemeyen veyâ onu kasıtlı bir sûrette tahfif gâyesi güden batılıların, İslâm'ı ifâde için çoğu kere kullandıkları "**Muhammedanizm**" tâbirinin gerçekle hiçbir alâkası yoktur. O derecede ki, İslâm Dünya Görüşü'nün azametli muhtevâsını vücûda getiren hükümlere, Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- Hazretleri'nin bile bir dahli tasavvur olunamaz. Sünnette vâkî olanlar da "**şerh ve îzâh**"tan ibâretttir. Bizzat peygamber bile ahkâm vaz'ına aslâ mezun bulunmayan bir "**mübelliğ**" yâni tebliğciden ibârettir.[40]

Buna göre müctehidler için söylenecek söz de -Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- tarafından vâkî olan şerh ve îzâhın dûnunda kalmak şartıyla- aynı mâhiyettedir.[41] Bu istikâmette yapılanlar belki umûmî hükümlerin husûsî hâle getirilmek üzere teferruâta, doğru olarak aksettirilmesinden ibârettir. Lâkin bu faâliyet, öyle "keyfe mâ yeşâ" yani, herkesin canı istediği gibi

---

[40] **"Peygamberin üzerinde tebliğden başka (hiçbir vazife) yoktur."** (Mâide Sûresi, âyet 99)

"Allah'ın dininden başka bir din mi arzu ediyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez O'na teslim olmuştur, O'na döneceklerdir." (Âl-i İmrân Sûresi, âyet 83)

"Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki, kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, âhirette ziyan edenlerden olacaktır." (Âl-i İmrân Sûresi, âyet 85)

"Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. Şâhid olarak Allah yeter." (Fetih Sûresi, âyet 28)

[41] *"**İçtihad:** Fer'iyyâta, yani ibâdet ve muâmelâta müteallik bir hükm-i şer'iyi delilinden istinbat (çekip çıkarmak) için tam takati sarf etmektir. Bu gibi fer'î hükümleri delillerinden istinbat eden zâta da «**müçtehid**» denir. Ahkâm-ı asliyede, yani itikat meselelerinde içtihad cârî değildir. Onlar kat'iyyattandır."* **(Ö. Nasuhi Bilmen-** a.g.e., sh: 11)

olmayıp şer'î ve ilmî ölçüler hassasiyetle korunarak gerçekleştirilir.[42] Bu faaliyetteki metod ise, kazuistik, yani mes'elecidir.

---

[42] Bunu kavrayabilmek için **İmam-ı A'zam** Hazretlerinin hayatından bir vak'a zikredelim:

Şia'nın benimsediği on iki imamdan biri olan **Muhammed Bâkır**, ehl-i beytten olduğu hâlde -bugünkü Şiiler gibi- **Hazret-i Ebûbekir**, **Hazret-i Ömer** ve **Hazret-i Osman** hakkında kötü bir söz söylememiş, hiç kimsenin söylemesine de müsaade etmemiştir. Bu zâtla **Ebû Hanife** arasında geçen bir vak'a şöyledir:

*"**Muhammed Bâkır**, gâyet derin bilgi sahibi idi. Anlaşıldığına göre **Ebû Hanife**, ehl-i rey ve kıyastan olarak ortaya çıkmaya başladığı ilk zamanlarda onunla görüşmüş ve buluşmuştur. Ve ilk defa bu buluşmaları da, **Ebû Hanife**'nin Medine'yi ziyareti sırasında Medine'de olmuştur. Zira rivâyet olunduğuna göre **Muhammed Bâkır**, ilk görüşmelerinde O'na:*

*"-Sen ceddim Rasûlullâh'ın dinini ve hadislerini kıyasla değiştiriyormuşsun?!" demiş. **Ebû Hanife** de:*

"-Allah korusun, böyle bir şey nasıl olur?" demiş.

"-Belki değiştirdin."

"-Lâyık olduğunuz makamınıza oturunuz, ben de bana yakışır şekilde yerime oturayım, zira benim size hürmetim var, hayatında ashâbı arasında muhterem olan ceddiniz hürmetine, sizlere hürmet etmeye hepimiz borçluyuz."

*Bunun üzerine **Muhammed Bâkır** oturdu, **Ebû Hanife** de O'nun önüne diz çöktü. Ve arada şu konuşma cereyan etti. **Ebû Hanife**:*

"-Size üç suâlim var, onlara cevap lütfedin." diye söze başladı. Evvelâ:

"-Kadın mı zayıftır, erkek mi?"

"-Kadın."

"-Kadının mirasta hissesi kaç?"

"-Adam iki hisse alıyor, kadın bir hisse!.."

"-Bu ceddin Rasûlullâh'ın kavli, değil mi? Eğer ben atanın dinini bozmuş olsam, kıyasa göre; erkeğin hissesini bir, kadının hissesini iki yapardım. Çünkü kadın zayıftır, kazanç yolları azdır; erkek kuvvetlidir, çok çalışır, çok kazanır, nasıl olsa geçinir. Fakat ben kıyas yapmıyorum, nasla amel ediyorum."

"-Namaz mı daha faziletlidir, yoksa oruç mu?"

"-Namaz daha faziletlidir."

"-Atanın kavli böyledir. Eğer ben onun dinini bozmuş olsam, kadın hayızdan temizlendikten sonra, kıyasa göre; namazını kaza etmesini emrederdim. Orucunu kaza ettirmezdim. Fakat ben kıyasla böyle bir şey yapıyor muyum?"

Üçüncüsü:

"-Bevil mi daha pistir, yoksa meni mi?"

"-Bevil daha pistir."

"-Eğer ben atanın dinini kıyaslarımla değiştirmiş olsam, kıyasa göre; bevilden gusül yapılmasını, meniden abdest alınmasını emrederdim. Fakat ben hadise aykırı rey kullanarak, kıyas yaparak ceddin Rasûlullâh'ın dinini değiştirmekten Allah'ıma sığınırım. Böyle şeyden Allah beni korusun..."

*Bunun üzerine **Muhammed Bâkır** ayağa kalktı. **Ebû Hanife**'yi kucakladı ve alnından öptü."* (Bkz: **Muhammed Ebû Zehra**- **Ebû Hanife**, (terc: **Osman Keskioğlu**), Ankara, 2005, sh: 93 vd.)

Çünkü O, bu misallerle hakkında nass (Kitab ve sünnetten delil) olan yerde kıyas

İleride **"Adâlet Prensipi"** izâh edilirken görüleceği üzere İslâm hukukçuları hayatî her faaliyeti, bütün ihtimalleri derpîş ederek (dikkate alarak) ayrı ayrı hükme bağlamışlardır. Bu durum, umûmî bir hüküm olarak konulmuş bir kaidenin içine her biri diğerinden az-çok farklılık arz eden sonsuz vukuâtı doldurmaya nazaran adâlete yaklaşmak itibariyle çok daha isabetlidir. Ancak hükümlerin gelişip genişlemesini sağladığı cihetle tatbikatçının bunların içinden çıkması güçleşirse de İslâm onu da, hükmü, ihtilâfa bakan kadıya değil, bir ilim adamı olan müftüye verdirmek sûretiyle telâfi yoluna gitmiştir.[43]

Dünya görüşleri içinde ilâhîlik vasfını hâiz olma yönünden İslâm tektir. Bu, İslâm'ın diğer dinlerden farklı olarak hâiz

---

yapmadığını, delili bulunmayan meseleleri, delili bulunan meselelere benzeterek kıyas yaptığını söylemiş oluyordu.

[43] 1954 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'ne henüz henüz kaydolmuş bir talebe iken, o zaman Esas Teşkilât Hukuku (Anayasa) derslerine gelen ve bu dersin daha ziyâde **"tarihçe"** kısmını anlatan merhum **Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil** hocamızla aramızda geçen bir münakaşaya burada temas etmek isterim:

Merhûmun o zamanki ders takrirleri bize teksir edilerek dağıtılmıştı. Bunlarda İslâm Hukukunda esas teşkilât meseleleri anlatılırken, *"İslâmiyet'in Sûriye ve havâlisine yayılmasından sonra burada Roma Hukuku'nun formüllü usûl-i muhâkemesinin tatbikatıyla karşılaşıldığı ve bunun benimsenip alındığı"* söyleniyordu Zira Roma Hukuku'nda hâkim ihtilâfı tespit ettikten sonra meseleyi hukuk âlimi olan **"pretör"**e sorar, tıpkı İslâm Hukuku'nda **"kadı"**nın **"müftü"**ye sorması gibi...

Roma Hukuku ile İslâm Hukuku arasında tatbikat bakımından ortaya çıkan şu benzerliği daha önce aynı fakültede Roma Hukuku okutmuş olan alman âlimi **Schwarz**, kitabında mütekabil tesirlerden ziyâde, benzer gelişme şartları ile izah ederken, bizim daha lise sıralarındayken tanıyıp sevdiğimiz **Başgil Hoca**'nın böyle yazması bizde haklı bir infiâle sebep olmuştu.

O zaman **"amelî kur"** denilen tatbikat derslerinden birinde kendilerine bayağı hazırlanıp gelerek yaptığımız itirazlar, bu yanlışı doğrultmaya kâfî gelmemişse de merhumla sonradan bir hoca-talebe münâsebetlerinden çok daha yakın bir sûrette anlaşma ve dost olmamızı sağlamıştı.

Bu vesile ile şunu da söyleyeyim ki, ülkemizde islâmî anlayış ve bu anlayışı fiilen temsil sahasında pek çok gelişme kaydedilmiştir. Bugün merhumun **"Din ve Lâiklik"** kitabını okuyanlar pek çok eksik ve tâvizkâr bulabilirler. Ancak o gün o kadarını söylemek bile büyük bir kahramanlıktı. Bu gerçek, merhumun fikirleri yüzünden, şu nâciz satırların yazarı gibi 27 Mayıs'ta İstanbul Harbiyesi'nde hücre hapsine mâruz bırakılmış olmasıyla sâbittir. O gün binbir güçlükle söylenenler, bugün daha fazlasının söylenebilmesini mümkün kılmıştır. Bugün ve yarınlar için de durum aynıdır.

olduğu bir husûsiyettir. Bizce İslâm Dünya Görüşü'nün bir numaralı fârik vasfı budur.

İslâm Dünya Görüşü, en temel vasıf itibariyle ilâhîdir. Çünkü kaynağı, ilm-i küll sahibi olan Cenâb-ı Hakk'ın inzâl buyurduğu Kur'ân-ı Kerim'dir. Onunsa, Allah kelâmı olduğu hususunda en küçük bir şüphe ve tereddüde aslâ mahal yoktur. Bunun birkaç aklî delilini arz edelim:

Milletler bütün müsbet ilimlerde vâsıl oldukları seviyeyi göstermek üzere ülkelerinin en değerli âlimlerini toplayarak birer ansiklopedi vücûda getirirler. Bununla Dünyâ'ya karşı -adetâ- övünürler. Ancak bizdeki gibi tercüme ansiklopedilerle ihticâc edilmeyen bu ülkelerde en son ilmî terakkîye mâkes ansiklopediler her yıl ilâve bir cild çıkarırlar. Bunun sebebi sonradan vâkî olan keşiflerle o ansiklopedinin yürüyen ilmî çalışmalara tetâbukunu sağlamaktır. Ancak bu ilâve ciltler tedkîk edildiğinde görülür ki; çoğu zamanda evvelce söylenmiş olan sözlerin bir kısmı yeni keşiflerle tekzîbe uğramış olduğu cihetle tashih edilir.

Böyle en değerli âlimlerin yazdığı bir ansiklopedide yer alan fennî gerçekler bile sene be sene yayınlanan ilâve cildlerle tashîh edilmekteyken Kur'ân, -temâs eylediği fennî gerçekler itibâriyle- bin dört yüz yıldan beri te'yid olunagelmiş, hiç bir hususta -hâşâ- tekzîbe uğratılamamıştır. Hattâ, zaman zaman doğru kabûl edilen bir takım fennî gerçeklerin Kur'ân-ı Kerîm'e aykırılığı ilim adamlarınca daha sonra vâkî keşiflerle tashîh olunmuştur.

Bunun tipik bir misâli Yâsin Sûresi'nde Güneş'in "**müstekarrı**"nın lâm harf-i târifiyle "**limustakarrin**" olarak[44] vârid

[44] Bu "müstakar" kelimesinin "**limüstekarrin**" sûretinde vârid olmasından **Elmalılı Hamdi Yazır**, şu neticeleri çıkarmaktadır:

"...*Müstekarr, mimli masdar, ism-i zaman, ism-i mekân olabildiği, «Lâm»la da birkaç mânâya geldiği cihetle bu ifâde müteaddit mânâlara sâdıktır:*

Evvelâ, Güneş kendisi için takdir ve tahsis edilmiş bir istikrar sebebiyle,

olmasıdır. Buradaki **"li"**, **"ilâ"** mânâsınadır. Bu da, Güneş'in hareket hâlinde bulunduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Hâlbuki bu, bir zamanlar umûmen kabûl edilmiş bulunan Güneş sâbit ve bütün seyyârelerin onun etrâfında dönmekte oldukları görüşüne aykırıdır. Ancak zamanla bu görüşün yanlışlığı isbat edilerek artık Kur'ân-ı Kerîm'in Güneş'e hareket izâfe eden görüşü teeyyüd etmiştir. Bugün herkesin kabul ettiği görüş de budur. Bugünkü astronomi ilmine göre Güneş bir doğru çizgi üzerinde hareket etmekte ve gitgide soğumaktadır. **"Solar Apeks"** denilen bir noktaya vâsıl olduğunda bu soğuma had safhaya varacak ve bir sobadan çıkarılan kor hâlindeki taş kömürlerinin soğuyunca parçalanmasına benzer bir fizîkî oluşla parçalanacaktır. Kur'ân-ı Kerîm de: **"İzeşşemsü küvvirat"** (=Güneş dağılıp parçalandığında)[45] ibâresiyle bu gerçeğe, bin dört yüz yıl önce işâret buyurmuştur. Güneş'in bu hareketinin o güne kadar anlaşılamaması bu hareketin bütün Güneş Sistemi'ne topyekûn şümûlü sebebiyledir. Çünkü hareketin kavranabilmesi için sâbit olan bir şeyle kıyas imkânı mevcûd olmalıdır. Yoksa kavranamaz.

---

yani sâbit bir karar, muntazam bir kaanun ile cereyan eder. Hesabsız, serserî, kör bir tesâdüf ile değil.

Sâniyen, *bir istikrar için, yani kendi âleminde bir karar ve muvâzene husûle getirmek hikmet ve gâyesiyle yahud nihayet bir sükûna erip durmak için cereyan ediyor.*

Sâlisen, *ism-i zaman olduğuna göre, kendine mahsus bir istikrar zamanı için, yani duracağı bir vakte, bir ecel-i müsemmâya kadar cereyan eder ki, bu vakit* ***«izeşşemsu kuvvirat»*** *vaktidir.*

Râbian, *ism-i mekân olduğuna göre, kendine hass bir istikrar mahalline mahsus, yani yerinde sâbit olarak cereyan eder, mihverinde döner, yahud kendisinin karargâhı olan âlemin menâfii için cereyân eder. Bu mânâda vatana hizmet için bir teşvik de vardır. Nihâyet birinci* ***«Lâm»*** *ilâ mânâsına olmak üzere şu mânâ da vardır; kendisi için bir istikrar noktasına doğru gitmektedir. Tatbiki birkaç vechile îzaha muhtemil bulunan bu mânâya göre, Şems'in diğer bir merkeze doğru hareket etmekte bulunduğu da anlaşılabiliyor. Nitekim bir hadîs-i şerifte de* ***«Müstekarruhâ Tahte'l-Arş: Şems'in müstekarrı Arş'ın altındadır.»*** *diye vârid olmuştur."* (**Elmalı'lı Muhammed Hamdi**- a.g.e., c: VI, sh: 4030)

[45] Tekvîr Sûresi, âyet 1.

Diğer taraftan Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-, Güneş'in bu hareketi için: **"müstekarruhâ tahte'l-arş"** yâni *"Onun müstekarrı, (sükûnet bulacağı yer) arşın altındadır."* buyurmuştur.[46]

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim'de geleceğe âid de birçok beyân mevcuddur ki, bunlar da bildirilmiş olduğu şekilde gerçekleşmiştir. Buna dâir de bir misal zikredelim:

Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın Mekke Dönemi'nde Bizans'la İranlılar arasında bir harp vukûa gelmiş ve Bizans ordusu mağlup olmuştu. Ateşperest bir topluluğun (İran) Ehl-i Kitab'a karşı bu galebesine üzülen peygamberi Kur'ân-ı Kerîm şöyle tesellî ediyordu:

"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar (Romalılar) **mağlup oldu, yakın bir yerde. Hâlbuki onlar bu yenilmelerinin ardından gâlib olacaklar; birkaç yıl içinde..."**[47]

Çok geçmeden âyet-i kerime ile önceden haber verilen müjde, aynen zuhûra geldi. Yani yeni bir harbi Bizans kazandı. Hatta Rumlar'ın sonradan gâlip gelmelerine mebnî **Hazret-i Ebûbekir**, önceden vukû bulan bahis ve taahhüd mûcibince yüz deve kazandı.

Peygamberin mûcizeleri arasında ise, gâibe veya geleceğe âid olan pek çok misal vardır:

*"**Hazret-i Abbas** esir edildiği vakit Efendimiz ona:*

*"–Fidye vererek nefsini kurtar. Sen mal sahibisin." buyurmuş, **Hazret-i Abbas**:*

"–Malım yoktur." demiş.

Efendimiz:

---

[46] Buhârî, Tefsir, 36.
[47] Rum Sûresi, âyet 1-4.

*"–**Ümmü Fadl**'ın yanına koyduğun mal nerededir? Seninle beraber kimse yok idi. Sen:*

*«-Eğer savaşta isabet almış olursam, şu kadarı **Fadl**'ın ve şu kadarı **Abdullah**'ın olsun.» dedin." buyurması üzerine, **Hazret-i Abbas**:*

"–Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bunu benden başka kimse bilmezdi. Sen elbette Allah'ın Rasûlüsün." diyerek İslâm'ı kabul etmiştir.

*İran Şahı **Hüsrev Perviz** kendisine gönderilen Hazret-i Peygamberin mektubunu yırtıp atmış, Yemen'de vâlisi olan **Bazan**'a:*

*"Şu Hicaz tarafında peygamberlik iddia eden adamı bana gönder!" şeklinde bir mektup yazmıştı. Bunun üzerine **Bazan**, Rasûl-i Ekrem'e:*

*"Hemen Kisra'nın yanına varasın!.." diye bir mektup yazıp bunu iki memurla Medine-i Münevvere'ye gönderdi. Hazret-i Peygamber ertesi günü gelen vahiy üzerine **Bazan**'ın memurlarına **Perviz**'i oğlu **Şiruye**'nin o gece katlettiğini haber verdi. Bu haber doğru çıkınca **Bazan** ve mâiyetinde bulunan kimseler hep imana geldiler.*

*Rasûl-i Ekrem, **Ammar bin Yasir**'e:*

*"–Seni yoldan sapan bir fırka öldürecek ve sonraki rızkın sulu süt olacak!.." buyurmuştu. Hakîkaten **Ammar bin Yâsir**'e Sıffîn Muhârebesi'nde **Hazret-i Ali** tarafında olduğu hâlde yaralandı. Kölesinden su istedi. Kölesi bir bardak süt verdi. **Ammar**, bardağa bakıp tekbir getirdikten sonra:*

"–Sadakte yâ Rasûlallâh!.." dedi ve o esnâda rûhunu teslim etti.

Hazret-i Peygamber, hastalığı şiddetlendiği esnada ruhunu teslim etti.

Hazret-i Peygamber hastalığı şiddetlendiği esnada muhterem kızları ***Fâtımatu'z-Zehrâ****'ya:*

"–Ehl-i beytimden en önce benim yanıma sen geleceksin." buyurmuştu. ***Hazret-i Fâtıma****, Hazret-i Peygamber'in irtihalinden sonra ancak altı ay berhayat kaldı."*[48]

Kur'ân-ı Kerim'in vahiy mahsulü ve tükenmez bir mûcize kaynağı olduğunu teyid eden gerçekler ve Peygamber -aleyhisselâm-'ın mûcizeleri ciltlerle yazılsa bitmez!.. Yazılmıştır da... Bilhassa Kur'ân-ı Kerim hakkında **"tükenmez bir mûcize kaynağı"** dememizin sebebi ilimler terakkî ettikçe ve hâssaten Kâinât'ın sırlarına âid bilgiler geliştikçe Kur'ân'ın bilebildiğimiz mûcizeleri de çoğalmaktadır. Sırf bir fikir vermek kabîlinden bunlardan bir-ikisine daha temas edelim:

1400 yıl evvel nâzil olan Kur'ân-ı Kerim'de Kâinât'ın her an genişlemekte olduğu şu âyet-i kerime ile açıkça beyân olunmuştur:

"Ve Evren'i (göğü) **kuvvetimizle binâ ettik** (kurduk), **muhakkak ki, onu genişletmekteyiz."**[49]

İnsanlık önce felsefî düşünce içinde, sonra da müstakil bir ilim olan Fizik'te Kâinât'ın sonsuz olup olmadığını araştırmış ve beşer tarihinin en mütefekkir dimağlarının bir kısmı sonsuz, diğer bir kısmı ise mahdud olduğuna hükmederek bu hususta ittifak edememişlerdir. Kur'ân-ı Kerim ise, her an genişlemekte olan dinamik bir Kâinâttan bahsetmiştir.

20. asrın başında **Edwin Hubble**, gelişmiş teleskoplarla yaptığı gözlemler sonunda yıldız kümelerinin birbirlerinden hızla

---

[48] **İsmail Fennî Ertuğrul**- a.g.e, sh: 282.
[49] Zâriyât Sûresi, âyet 47.

uzaklaştıklarını müşâhede etmiş ve böylece dinamik, genişleyen bir Kâinât gerçeğine ulaşmıştır. Daha sonra **Einstein**'ın bulduğu ($E=mc^2$)[50] formülünden hareket eden Rus fizikçisi **Aleksandre**

---

[50] Kâinât'ın her an genişlemekte olduğunu beyan eden âyetin yukarıda nakledilen meâlinde açıkça görüldüğü üzere **"Evreni kuvvetimizle binâ ettik."** buyrulmaktadır. Bu beyân **"kuvvet kullanarak değil, kuvvetle mücehhez olarak"** demektir. Bu da gücün, kuvvetin yani enerjinin atom çekirdeğine teksîfî bir sûrette yerleşmiş olduğu gerçeğine tamı tamına mutâbıktır.

Einstein'in **"İzafiyet Teorisi"**nin özü olan $E=mc^2$ formülü enerjinin kütle ile ışık hızının karesi çarpımına eşit olduğunu ifade etmektedir. Buna göre kütle veya madde, enerjinin muayyen bir kalıpta tekâsüfünün eseridir. Tersine bir ameliye ile atom parçalandığında müthiş bir enerji açığa çıkmakta ve madde ortadan kalkmaktadır. Bu sebeple maddenin varlığı izâfî kabul edilmektedir.

Bütün bu gerçekler, bir tasavvufî telâkkî olan **"vahdet-i vücud"** görüşündeki maddî varlıklara âid gerçeklerin fennî bir sûrette izahından başka bir şey değildir. Zira vahdet-i vücud telâkkîsinde bütün maddî varlıkların vücudu **"mutlak"** değil, **"izâfî"** kabul olunur. Vücud-i mutlak sadece Cenâb-ı Hakk'a âid vücuddur.

Zira **İbn-i Arabî** ile tasavvufa girmiş olan **"âyân-ı sâbite"** tâbiri varlıkların bu âlemdeki vücudlarının izâfî olduğunu ifade eder. Çünkü âyân-ı sâbite varlıkların Allah nezdindeki hakikatleridir. Bunlar ilm-i ilâhîde sâbit olan **"yoklar"**dır. Bu mânâda onlara **"mümkün"** de denir.

Âyân-ı sâbitelerin ilm-i ilâhîde sübutunu gerektiren tecellîye **"feyz-i akdes"**, bunların istidatlarına göre hâriçteki zuhurlarını icab ettiren tecelliye ise **"feyz-i mukaddes"** tâbir olunur.

İbn-i Arabî'ye göre bütün varlıklar (mükevvenât) üç safhada hâricî âlemde zâhir olurlar.

1-Birinci safhada varlıklar, bütün eşya birbirlerinden ayırd edilmeksizin ve bir farklılaşmaya tâbî olmaksızın (bilâ temeyyüz) Allah'ın ilminde küllî bir bilgi olarak mevcuddurlar. Bu safhaya **"şuun-i sâbite"** veya **"taayyun-i evvel"** (vahdetteki ilk tezâhür) denilir.

2-İkinci safhada varlıklar yine Allah'ın ilminde ve fakat birbirlerinden ayrılmış ve farklılaşmış olarak (bi't-temeyyüz ve'l-mufassal) mevcuddurlar. Bu safhada onlara **"âyân-ı sâbite"** veya **"taayyün-i sânî"** denilir.

3-Üçüncü safhada bütün varlıklar dış âlemde tecellî ve zuhur ederler ki, buna da **"taayyün-i hâricî"** denilir. Artık varlıklar **"âyân-ı hâriciye"** hâlindedirler. Bu sûretle yaratma (halk) gerçekleşmiş olur. Âyân-ı sâbitenin âlemde tecellî ve tezâhüründen ibâret olan varlıkların kendilerine mahsus bir vücudları yoktur. Vücud tektir. O da Allah'ın mutlak olan vücududur. Varlıklar, Allah'ın oluş sırrı ile tecellîsinden ve bu esnada varlığının dışa taşmasından (fezeyanından) ibâret olup sûretlerde tezâhür eden bir nevî gölgeden başka bir şey değildir. Buna göre âyân-ı sâbitenin kendisi **"bâtın"**, **"sûret"**'i zâhirdir. Zira âlemde **"âyân-ı sâbite"** olarak mevcud değildir ve olmamıştır.

Bu tasavvufî görüş, **Eflatun**'un **"İdeler Âlemi"** fikrine benzerse de, ondan çok farklıdır. Böyle olmakla beraber bazıları bu iki görüşü bağdaştırmaya çalışmış ve ortaya **"Neveflâtuniyye"** yahut **"Neo Plâtonizm"** denilen bir görüş çıkmıştır.

Maddî varlıkların fizikî olarak aslında tekâsüf etmiş enerjiden ibaret olduğunu ve onun çerçevesi kırılınca, yani atomlar parçalanınca ortaya müthiş bir enerji çıkarak maddenin

Friedmann, **Edwin Hubble**'in bu keşfini te'yid etmiştir. Fakat hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bir şekilde Kâinât'ın bir tek atomdan başlayarak gitgide genişlediğini, bu genişlemenin hâlen de devam etmekte olduğunu ortaya atan Belçikalı papaz ve ilim adamı **Georges Lemaitre**'dir. **Georges Lemaitre**'nin bu keşfine önce itiraz eden **Einstein** (1879-1955) da bilâhare yanıldığını itiraf ederek bu neticeyi kabul etmiştir.

Birçok tecrübe ile te'yid olunan bu görüş, artık insanlığın ittifak etmiş olduğu ilmî bir gerçektir. Bu durum karşısında Hazret-i Peygamber'in vahiy olmaksızın bu gerçeği bilebilmesi

---

yok olduğu gerçeğini **Einstein**'in **"İzafiyet Teorisi"** dolayısıyla anlatmaya başlamışken verdiğimiz bu tasavvufî izahatı burada bırakarak esas mevzumuza dönelim:

"Büyük patlamadan sonra bu kadar çok maddenin, yerçekimi kuvvetinin tesiriyle birbirinin üzerine kapanmadan, bu kadar geniş bir alanda, bu kadar büyük bir hızla birbirinden uzaklaşması «Büyük Patlama»daki kuvvetin olağanüstülüğünü göstermektedir. Bu kuvvet sayesinde Evren genişlemekte ve madde birbirini çekip yeniden kapanmaktan kurtulmaktadır. Bu kuvvet hem çok büyüktür, hem de Allah'ın üstün bilgisiyle çok ince bir şekilde ayarlanmıştır. Bu kuvvet eğer zayıf olsaydı, gezegenler oluşmadan madde birbirini çekerek kapanacak ve ne galaksiler, ne Dünyamız, ne de hayat oluşacaktı. Eğer patlamadaki kuvvet daha şiddetli olsaydı; madde o kadar büyük bir alana yayılacaktı ki, yine ne galaksiler, ne Dünya'mız, ne de hayat olacaktı. Bir fizikçinin çok güzel bir benzetmesine göre; bu patlamanın galaksilerin, Dünyamızın, hayatın oluşacağı şekilde ayarlanması ihtimali, bir kurşun kalemi havaya attığımızda, sivri ucu üzerinde durması kadar bile değildir. Allah, bu patlamayla hem kudretinin büyüklüğünü, hem kendisinin zîşuur olarak ilk andan itibaren nasıl her şeyi ayarladığını göstermekte, ayrıca mesajı Kur'ân'da bu oluşumları anlatarak Kur'ân'ın kendi mesajı olduğunu da ispat etmektedir.

Böylece Kur'ân, tek bir âyette, 1900'lü yıllardan önce Evren'in genişlediğini söyleyen tek kitap olma mûcizesini göstermekte, aynı zamanda aynı âyetle maddenin kuvvetle (mücehhez olarak) yaratıldığına işaret ederek büyük mûcizesini daha da güçlendirmektedir.

*$E=mc^2$ formülünden, ışığın hızının büyüklüğünden dolayı atomun içinde depolanmış olağanüstü enerjinin varlığı anlaşılmış ve atom santrallerinden, atom bombalarına kadar yeni buluşlar, bu formülün mantığına dayanılarak yapılmıştır. **Einstein**'a kadar düşünürler, maddeyi hareketsiz ve harekette ise bu hareketsiz maddenin bir tür itme sağlanarak sebep olduğunu savunmuşlardır. **Leibniz** (1646-1716), Allah'ın hareketi maddede meknuz olarak yarattığını (hareketin, maddenin içyapısından kaynaklandığını) söyleyerek maddenin enerjiye indirgenebilir olduğu fikrine yaklaşmıştır; ama bilim dünyasında bu buluşun tam anlamıyla ortaya konuşu, formülüyle **Einstein**'a âittir."* (Kur'ân, Hiç Tükenmeyen Mûcize, (Heyet), İstanbul, 2002, sh: 30 vd.)

için, bugünkü seviyede teleskoplara sahip olması gerekmez miydi? O'nun yaşadığı devirdeki ilmî seviye ile bu gerçeğin bilinmesinin imkânsızlığı, Kur'ân'ın ilâhî menşeli olduğunu göstermiyor mu? Ummandan bir katre nev'inden bu gerçeğe bir misal daha verelim.

Kur'ân-ı Kerim'de:

"**Hayır, yıldızların düştükleri yere yemin ederim. Eğer bilirseniz, bu gerçekten büyük bir yemindir.**"[51] buyrulmaktadır.

Bugünkü astronomide yıldızların içine girip kayboldukları kara delikler artık bilinen bir gerçektir. Çıplak gözle görülmeyen bu delikleri, Peygamber, acaba hangi teleskopla görmüş olacaktı da bu sözü kendiliğinden söyleyecekti?!

Aynı şekilde diğer bir âyet-i kerimede de:

"**Birbirleriyle uyumlu bir şekilde** (tabakalar hâlinde) **yedi göğü yaratmış olan O'dur. Merhametli olan** (Allâh)'**ın yaratmasında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözü**(nü) **çevir bir bak, herhangi bir çarpıklık görebiliyor musun?**"[52] buyrulmaktadır.

Bu gerçek de, bugünkü astronominin te'yid ettiği bir husustur. Kur'ân-ı Kerim bu gerçeğe Talak Sûresi, 13. âyetinde de temas etmektedir.

Dünyamızın en yakın katmanı **Traposfer**'dir. Bunun kalınlığı yeryüzünden itibaren Ekvatordaki 12 km, kutuplarda ise 6 km'dir. Hava hâdiseleri bu tabakanın 3-4 km'lik kısmında cereyan etmektedir.

İkinci tabaka **Ozonosfer**'dir. Bu ozon tabakası olarak da bilinir. Bu tabakanın, Güneş ışınlarının canlılara öldürücü bir tesiri olan mor ötesi ışınlarını yuttuğu bilinmektedir.

---

[51] Vâkıa Sûresi, âyet 75-76.
[52] Mülk Sûresi, âyet 3.

Fezanın üçüncü katı **Stratosfer**'dir. Bu tabaka, yeryüzünden başlayarak 50 km kadar yükseklikte dir. Bundan sonra **Mezosfer**, daha sonra **Termosfer** ve **İyonosfer** gelir. Bu sonuncu tabaka, radyo dalgalarını yansıttığı için yeryüzündeki haberleşmeyi mümkün kılmaktadır. Gökyüzündeki yedinci tabaka ise, **Ekzosfer**'dir. Bu, yeryüzünden 10.000 km uzaklıktadır. Burada gaz oranları iyice azalmış ve iyonlara ayrılmıştır.

İşin câlib-i dikkat tarafı, Kur'ân-ı Kerim'de bu **"yedi gök"** tâbirinin yedi defa geçmiş olmasıdır.[53]

Şimdi Kur'ân-ı Kerim'in vahiy mahsûlü olmadığını iddia edenler, 1400 yıl evvel yaşamış ümmî (okumamış) bir Peygamberin bu gerçekleri nasıl olup da bilebildiğine bir izah getirmek mecburiyetinde değil midirler?!..

Kur'ân-ı Kerim'de insanların hesaba çekilmek üzere diriltileceği bildirildikten sonra:

"Evet, parmak uçlarını dahî (yeniden) düzenlemeye gücümüz yeter."[54] buyrulmaktadır.

Bu, ilk nazarda belâğata aykırı gibi görünür. Hâlbuki parmak uçlarının her insanda farklı ve âdeta bir kimlik kartı mâhiyetinde olduğu ancak 1856 yılında, İngiliz bilim adamı **Genn Ginsen** tarafından ortaya konuşabilmiştir.

"Parmak ucu öyle bir kimlik kartıdır ki, aynı yumurta ikizlerinde bile farklıdır. Bu kimlik kartı aslâ sahtekârlık kabul etmez, elimizi değdirdiğimiz birçok eşyaya sahtekârlık kabul etmeyecek şekilde imzamızı atar. Hiç kimse de bu imzamızı taklit edemez. Bu mührümüzün ne taklidi, ne de inkârı söz konusudur. Ömür boyu bu mührü hiç kaybetmeden

---

[53] **1)** Bakara Sûresi, âyet 27, **2)** İsra Sûresi, âyet 44, **3)** Mü'minûn Sûresi, âyet 86, **4)** Fussilet Sûresi, âyet 12, **5)** Talak Sûresi, âyet 12, **6)** Mülk Sûresi, âyet 3, **7)** Nuh Sûresi, âyet 15.

[54] Kıyâmet Sûresi, âyet 4.

yanımızda taşırız. Üst deri yanmalarından ve yaralanmalardan yaşlanarak vücudumuzun şekil değiştirmesine kadar tüm etkenler (âmiller) mührümüzün orjinalliğini bozmaz. İki santimetrekarelik bir alanda milyarlarca değişik deseni, silinmez çizgiler hâlinde bir mühür gibi işleyen Yaratıcımız ne kadar da büyük bir kudrete sahiptir."[55]

Son bir misal ile bu bahsi bitirelim. Cenâb-ı Hak **"Demir'in Dünya'mıza indirildiğini"**[56] beyân buyurmaktadır. Bu günkü müsbet ilme göre, Dünya'nın ilk oluşum ânındaki sıcaklık bile demirin ortaya çıkması için kâfî değildi. Hatta Güneş ve benzeri yıldızlar bile buna kifâyet edecek bir sıcaklığa sahip değildir. Bu sebeple O'nun sadece Dünya'mıza değil, Güneş sistemine bile hâriçten indirilmiş olduğu söylenebilir.

Demir'in sayı değeri 26'dır. Bu Arapçadaki demir karşılığı olan "hadîd" kelimesinin ebcedidir. Şâyân-ı hayrettir ki, demirin atom değeri de 26'dır. Üstelik Kur'ân-ı Kerim'de Hadid Sûresi'nin başındaki besmele de âyet kabul edildiği takdirde O'nun zikredildiği âyet de 26. âyettir.

Böyle misalleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bizim burada ifâde etmek istediğimiz husus; bin dört yüz yıldan beri vâkî olan her yeni keşfin Kur'ân'ı, teyid edegelmiş olması keyfiyetidir. Burada zikredilenler ümmî (okumamış, yazmamış) bir peygamber vâsıtasıyla insanlığa sunulan bu büyük kitâbın ilâhî menşeli olduğunu -red ve cerhi imkânsız bir sûrette- ortaya koyan gerçeklerden sadece bir kaçıdır.

Kur'ân-ı Kerim'in temas ettiği fennî gerçeklerin o günden beri vâkî olan keşiflerle te'yid olunduğunu, yazdığı **"İslâm Meydan Okuyor"** isimli âlimâne eseriyle ispat eden pakistanlı âlim **Vâhiduddin Han** da şöyle diyor:

---

[55] Kur'an, Hiç Tükenmeyen Hazine, sh: 208.
[56] Hadîd Sûresi, âyet 25.

"...Bizler, Tevrat ve İncil'in de Kur'ân-ı Kerim gibi ilâhî kitaplardan olduklarına inanıyoruz. Bunun için, bu iki kitapta ilâhî ilimlerden iktibaslar bulunmaktadır. Ne var ki, bunların ilk hakîkî nüshaları ve sözleri kaybolmuştur. Bu yüzden, bu iki ilâhî kitabın, bir dilden başka bir dile tercüme ameliyelerine uğrayarak iki bin senenin geçmesiyle ve asıl önemli olan şeyin, -Amerikan bilgini **Gressy Morrison***'un tefsirine göre*[57] *ilâhî nüshalarının, en çok uğradıkları beşerî tahrif (Human İnterpolation) ameliyeleriyle, hakikî İncil ile asrımızın İncil'i arasında müthiş bir fark meydana gelmiştir.*

Birçok tahriflere uğramaları sonucunda bu kitaplar kıymetlerini kaybedince, Yüce Allah, kitabının «yeni bir baskısı»nı beşeriyete göndermişti. Bu kitap da, Kur'ân-ı Kerim'di. İşte bu kitap, gerçekliğinin ve kemâlinin bütünlüğüyle, eski kitaplarda ancak kısa ve titrek parıltılarından başka bir şey kalmayan bütün üstün vasıf ve özellikleri taşımaktadır.

Ben, işte burada, Kur'ân-ı Kerim'in gerçek oluşu hakkındaki delillerimden üçüncü delil olarak, bu özelliği ele alacağım. Kur'ân-ı Kerim bugünkü ilerleme ve kalkınma asrından on dört asır önce inmiştir. Fakat, O'nun getirmiş olduğu şeylerden herhangi birini, insanlardan hiçbiri iptal edememiştir. Ancak Kur'ân-ı Kerim, eğer insan sözü ve uydurması olaydı, şu âna kadar aynı şekilde kalması imkânsız olurdu.

Kur'ân-ı Kerim, insanların, tabiattan pek az bir şey bildiği bir asırda inmiştir. Onlar, yağmurun gökten indiğini,

---

[57] (Man Does not Stand Alone, p. 120.) Şurası muhakkaktır ki, İnciller, **Hazret-i İsa**'nın hayatında yazılmamıştır. Yazılan İnciller, **Hazret-i İsa**'nın -aleyhisselâm- göğe çıkmasından ancak yarım asır sonra yazılmıştır. Tevrat da, son olarak, **Babilli Sibbî** zamanında yazılmıştır. (M.Ö. 586-538). **(Vahidüddin Han)**

*göğün de yeryüzünün tavanı olduğunu görüyor ve yıldızları, gök kubbeye çakılmış gümüşten parlak çiviler veya fezâya asılmış kandiller zannediyorlardı. Eski Hindliler, Yeryüzü'nün **«ana inek»**in boynuzundan birinin üzerinde bulunduğuna ve ineğin, yeryüzünü bir boynuzundan diğer boynuzuna aktarırken Dünya'mızda yer sarsıntıları meydana gelmekte olduğuna inanıyordu.*[58] ***Copernic*** *(1473-1543) gelip de, Güneş'in harekette bulunduğu hakkındaki fikrini açıklayıncaya kadar, Güneş'in hareketsiz olarak yerinde sâbit kaldığını Dünya'mızın da onun etrafında döndüğünü savunuyordu.*

İşte böylece ilim yavaş yavaş ilerlemiş ve insanda tecrübe ve araştırma gücü artmış, sonunda, birçok sırları aydınlığa kavuşmuştur. Bugün, ilmin muhtelif şubeleri hakkındaki bilgilerimizden herhangi bir parçası yoktur ki, ona eski bakışlarımız kökünden tamamıyla değişmemiş olsun. Bu da, eski asırlardaki inançların baştan başa bâtıl olduğunu isbat etmektedir.

Bu gerçek açık olarak ifade ediyor ki, gerçekliği tüm olarak devam eden hiçbir insan sözü yoktur. Çünkü insan her zaman kendi asrındaki inanç ve ilimlerden öğrenilen şeyleri bilmiş ve konuşmuştur. O, sözler ister şuur, ister şuuraltı dâiresi içinde çıkmış olsun, kendi zamanında bulmuş ve görmüş olduğu şeyleri anlatır. Bu yüzden, zamanlardan bir zaman sonra elimize aldığımız bir kitabın, bütün alanlarda meydana gelen yeni buluşlara göre her tarafında yanlışlar ve hatalarla dolu olduğunu görüyoruz.

Ancak Kur'ân-ı Kerim, bu kaideden baştan başa müstesnâdır. Çünkü O, eski asırlarda da olduğu gibi haktır ve

[58] Bu hurâfe inancı, Arabistan yarımadası halkı ve bazı kültürlü sayılan kimseler arasında da yaygın bir durumdadır. Hâlbuki, günümüzün umûmî kültür akımı, bu gibi hurâfelere aslâ yer vermemektedir. **(Vahidüddün Han)**

bütün söylediklerinde doğrudur. Üzerinden uzun asırlar geçmiş olmasına rağmen, sözlerinde en küçük bir değişme ve tahrif vâkî olmamıştır. Bu da, onun menbaının, ezelî ve ebedî çok iyi bilen müthiş bir akıl olduğuna başlı başına bir delil sayılır ki, o müthiş akıl, bütün hakikatleri, en son ve en gerçek şekilleriyle bilmektedir. Ve gene O'nun iimi ve bilgisi, zaman, mekân hâller değişimi kanunlarına boyun eğmez. Eğer o sözler, ilim ve görüşleri mahdud bir insandan çıkmış olsaydı, kendi istikbâlinde her insan sözünün uğradığı gibi zaman denen mefhum O'nu daha asırlarca evvel iptal eder ve ortadan kaldırırdı.

Kur'ân-ı Kerim'in taşıdığı büyük vazifenin hakîkî mihveri Âhiret saâdetidir. Böylece o, bizim modern ilim ve fenlerimizden herhangi birinin dâiresine giremez. Ancak o insana işlerin hakîkatinden bahsederken, insanla ilgili her şeye değinmektedir. Bu da, çok ince bir mesele olduğundan, hakîkaten çok tehlikeli bir durumdur. Çünkü herhangi bir müşkil hakkında câhil veya mâlumâtı noksan olan bir kimse, bu müşkülden -kısa bile olsa- söz sahibi olmaya cüret ederse, olaylar ve hakîkatlerle ilgisi olmayan kelime veya deyimleri kullandığı bu konuşmasında onun köstekleneceği muhakkaktır.

Buna bir misal vermek lâzım gelirse, ***Aristo****'yu gösterebiliriz.* ***Aristo****, erkeğin kadından daha evvel ve daha eski olduğunu isbata çalışırken: "Kadının ağzındaki dişlerin, erkeğin dişlerinden daha az olduğunu" söylüyor. Hâlbuki herkesçe biliniyor ki, bu sözün, antropoloji ilmiyle hiçbir ilgisi olmadığı gibi, söz sahibinin de, bu ilimden çok câhil olduğunu ifade etmektedir. Çünkü dişlerin sayısı, kadın ve erkeğin her ikisinde de birdir. Fakat şu veya bu yönden değinmiş olduğu bütün modern ilimlerde bile, ilmin şu ana kadar Kur'ân-ı Kerim'in, yukarıdaki gibi câhil bir adamın uydurması olduğunu isbat edecek tek bir kelime bulama-*

yışı hakîkaten müthiş değil midir? Bu da, onun tabiatüstü bir varlığın sözü olduğunun apaçık ifadesidir. O varlık ki, hiçbir kimse bir şey bilmezken, her şeyi pek iyi biliyordu ve gene o, ilimlerin ilerlemesine rağmen insanların bu modern asırda bile bilemediği her şeyi biliyordu.

Ben burada, Kur'ân-ı Kerim'in şimdiye kadar bilinmeyen ve ancak asrımızda öğrenilen pek çok gerçekleri ihtivâ ettiğine açıktan açığa delâlet eden bazı misaller vereceğim.

Bu bahse girmeden önce, şunu da hemen söyleyeyim ki, Kur'ân-ı Kerim'in kelime ve lâfızlarının, yeni buluşlara tıpatıp uyması, modern ilmin mevzuu bahis olan vak'aların sırlarını çözmüş olmasına, o mevzudaki Kur'ân işaretlerini tefsire elverişli maddelerin de elimizde gâyet bol olmasına bağlıdır. Fakat Kur'ân'da herhangi bir hususta, istikbali araştırırken, modern ilmin ortaya koyduğu gerçekleri tamamıyla veya bir parçasını iptal ettiğini görürsek, bu, Kur'ân-ı Kerim'in gerçekliğine aslâ halel getiremez. Ancak bu demektir ki, Kur'ân'ın mânâsını tefsire çalışan kimse, oradaki husûsî bir işâreti yorumlama teşebbüsünde aldanmış ve hayata düşmüştür. Ben şuna büyük bir inançla inanıyorum ki, önümüzdeki ilmî buluşlar, Kur'ân'ın işaretlerini daha çok izah eder bir durumda ve onun gizli mânâlarını daha fazla açıklar bir şekilde olacaktır."[59] demekte ve bugün sâbit olan fennî gerçeklerle Kur'ân-ı Kerim'in beyânları arasındaki mutabakatı sayısız misalle ortaya koymaktadır.[60]

Fakat ne hâcet!.. Kur'ân-ı Kerim, O'nun ilâhî menşeli olduğuna inanmayanlara ondört asırdan beri şöyle meydan okumaktadır:

---

[59] **Vahidüddin Han**- İslâm Meydan Okuyor, İstanbul, 1996, sh: 232-236.
[60] **Vahidüddin Han**- a.g.e., 236-261.
Bu hususta tam ve doyurucu bilgi edinmek isteyenler **Vahidüddin Han**'ın bu eserine ilâveten bir de şu değerli eseri mütalaa etmelidirler: Kur'ân Araştırmaları Grupu- Kur'ân: Hiç Tükenmeyen Mûcize, İstanbul, 2002.

"...ve eğer kulumuza (yani peygambere) **ceste ceste indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphede iseniz, haydi O'nun ayarında bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın!.. Eğer sâdıksanız** (samimi iseniz) **bunu yapın!.. Yok yapamazsanız -ki, hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde çırası insanlarla taşlar olan o ateşten sakının, o kâfirler için hazırlandı."**[61]

Diğer bir âyet-i kerîmede ise:

"De ki bütün insanlar ve cinnîler bu Kur'ân'ın mislini getirmek üzere toplanıp ittifak etseler, onun mislini, benzerini (meydana) getiremezler. Yekdiğerlerine yardımcı olsalar da yine getiremezler."[62] buyrulmaktadır.

Bu mümkün olsaydı, belâğat ve fesahatıyla Arapça'ya Arap ediplerinden daha ziyade vâkıf binlerce Cizvit papazı varken, İslâm'ı yok etmek için (!) asırlarca haçlı orduları sevk etmeye lüzum kalır mıydı?!.. Yüzyıllardan beri bunca can ve mal zâyî etmeye ne gerek vardı?! Oturup îcaz ve fesahat itibariyle Kur'ân-ı Kerim'in bir sûresini tanzir etseler (benzerini yapsalar)di ya!..

Tarih böyle bir şeye cür'et edildiğine şâhidlik etmiyor.

Menşe' bakımından Yahudilik ve Hıristiyanlık da ilâhîdir. Hâlbuki İslâm'ın, başka Dünya görüşlerinden farklı, kendisine münhasır husûsiyetlerini sayarken ilk olarak ilâhîlik vasfını zikrediyoruz. Fakat "**Yahudilik ve Hıristiyanlık da İlâhîdir, bu, sadece İslâm'a mahsus bir hususiyet değildir.**" iddiâsına cevâben deriz ki; Hıristiyanlık ve Yahudîlik semâvî birer din oldukları hâlde, bir Dünya görüşü değildirler. Bunun sebebi, hayat ve Kâinat'ın tamamını îzah dâvâsı gütmemeleridir.

Meselâ Hıristiyanlık, hayat-ı ictimâiyyeyi nizâmlamak, tanzim etmek veya izah etmekle kendini mükellef addetmez.

---

[61] Bakara Sûresi, âyet 23-24.
[62] İsrâ Sûresi, âyet 88.

Bu sebepledir ki, O'nun -İslâm'dan farklı olarak- **"lâiklik"**le bağdaşmasına hiçbir engel yoktur. Zira ahlâk kâideleri dışında, İncil'in aslında da hukuk ve muâmelât yoktur. Çünkü her peygamberin vazîfe ve selâhiyetleri aynı değildir. Onlar bazen zaman ve mekân, bazen de mevzû itibariyle tahdîde uğrarlar. Mekân itibariyle tahdîde uğrayan peygamberler muayyen bir kavme gelmişlerdir. Mevzû itibariyle tahdîde uğrarlarsa bütün bir Kainât'ı îzah eden bir görüş getirmezler. İnanca âid temel esaslar aynı olmakla beraber, muâmelât hükümleri beşer hayatında kaydedilen terakkîye muvâzî olmak üzere eksik veya farklı vâkî olmuştur. Hıristiyanlıkta ahlâk kaideleri dışında ictimâî (sosyal) kaaide olmaması sebebiyle O'nun tanzim ettiği saha dardır. Üstelik ilâhîlik vasfını taşısa dahî bugün mensuhtur.[63] Onun

---

[63] İslâm hukukunda dahî mevzuubahs olan bu **"nesih"**, yani bir hükmü ortadan kaldırmak veya değiştirmek, âlimler tarafından en çok münakaşa edilmiş bir meseledir. Hâlbuki bu keyfiyet, vahiy devrine âid olup Kur'ân-ı Kerim'de (bkz: Şûrâ Sûresi, âyet 13) açıkça beyân buyrulmuştur. Bu geçici bir hükmün mer'iyyetinin (yürürlüğünün) son bulduğunu bildirmekten ibârettir. Bu da dört sûrette vâkî olmuştur:

1-Kitabın, Kitab yani Kur'ân âyeti ile neshi,

2-Sünnetin Sünnet ile neshi. Mut'a Nikâhı'nda olduğu gibi...

3-Sünnetin Kitab ile neshi. Kıble değişikliğinde olduğu gibi...

4-Kitabın sünnet ile neshi. Müellefe-i kulûb meselesinde olduğu gibi... (Tafsîlât için bkz: **Ekrem Buğra Ekinci**- İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler, İstanbul, 2003, sh: 19 vd.)

Bu değerli müellif, adı geçen eserinde eski şeriatlerin İslâm nazarında durumlarını uzun uzun inceledikten sonra:

*"Umûmî kaynaklarda geçen «**İslâm Hukuku eski şeriatleri neshetmiştir.**» sözünün mânâsı, bugün elde mevcud olan mukaddes metinlerdeki hükümleri neshettiğidir. Çünkü İslâm akaidinde bu metinlerin orijinal metinler olmadığı kabul edilir. Yoksa orijinal metinlerin külliyen neshi sözkonusu değildir. Nitekim bu görüşü ileri sürenler bile eski şeriatlere âid bazı hükümlerin, İslâm Hukuku'nda da mûteber olduğunu kabul ederler."*

...

"Eski ilâhî hukuk sistemlerinin delil olup olmayacağı meselesi tabiatiyle İslâm hukukunun daha çok teşekkül devresi ile ilgilidir. İslâm ülkesinde yaşayan gayr-i Müslimler de esas itibariyle İslâm Hukuku'na tâbidir. Ancak bunlara belli sahalarda kendi hukuklarının uygulanması yönünde imtiyaz tanınabilir ve tarih boyunca da böyle olmuştur. Gayr-ı Müslimler ahvâl-i şahsiye denilen şahıs, âile ve miras hukuku sahasında kendi rûhânî meclislerine veya kendi dinlerinden hakemlere gidebilirler. Dâvâlarını İslâm mahkemelerine de getirebilirler, ancak bu takdirde uygulanacak hukuk, esas itibariyle İslâm Hukuku'dur. Bununla beraber kendi dinlerine göre geçerli olan şarap ve domuz alım-satımları,

vâzıı olan Cenâb-ı Hak tarafından bi'set-i Muhammediye ile mer'iyetten kaldırılmıştır. Menşe' bakımından bilinen şekliyle ilâhî olma meziyetini kaybetmiş, tahrîfâta uğramıştır. Ayrıca o, aslî muhtevâsı itibariyle de nâkıstı. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim, ilâhî irâdenin nihâî izhârı olduğu cihetle tam ve mükemmel

---

şâhidsiz, iddetsiz ve mahremleriyle evlilikleri, vasiyetleri İslâm mahkemesince muteber kabul edilir. Bunun dışında kalan hususlarda kendilerine tatbik edilen cezalar, Tevrat'ta bildirilmiş olsa bile (recm, kısas gibi) bunlara kendi dinlerinin hükümleriyle hükmedilmiş sayılmaz. Bu hükümler, menşei Tevrat'ta olmasına rağmen artık İslâm hukuku hükmü hâline gelmiştir, yürürlük ve etkinliğini bu hukuktan almaktadır. Çünkü cezâ hukuku hükümleri, kamu düzenini ilgilendiren hükümlerdir." demekte (a.g.e., sh: 23 vd) ve ilâve etmektedir:

"Netice itibariyle İslâm Hukuku eski şeriatlere âit hükümlerden:

*1-**Bazılarını aynen kabul etmiştir.** Bunların bir kısmı hukukun umûmî prensipleridir. Cezâların şahsîliği, anne ve babaya iyi muâmele, mülkiyet hakkına saygı gibi. Bir kısmı da lian (hanımına zina isnadı ve akabindeki lânetleşme), kısas, recm cezâsı, fâiz alıp verme yasağı, iki kızkardeşle aynı anda evli olmama, leş, kan ve domuz eti yememe, sünnet olma gibi hükümlerdir.*

*2-**Bazılarını değiştirerek veya geliştirerek kabul etmiştir.** Taaddüd-i Zevcât, kasâme, mehr, oruç, hac, kurban gibi...*

*3-**Bazılarını ise neshetmiştir.** Oğul varken kızların vâris olmaması, kardeş ve yeğenlerle evlenebilme, ganîmet malının kullanılamaması, hırsızın ve borçlunun köle yapılması, sebt gününün mukaddesliği gibi...*

İlâhî hukuk sistemlerinin hükümlerinin birbirine benzemesi, birbirini etkilemesi gâyet tabiîdir. Bunun sebebini de, bu hukuk sistemlerinin arkasındaki müşterek kaynakta, orjinde aramak lâzımdır. Bu müşterek kaynak dindir, dolayısıyla ilâhî vahiydir. Öyleyse bir dine âit olduğu sâbit bulunan hukûkî hükümlerin bir başka ilâhî hukuk sisteminde de tatbike medar olması mümkündür. Çünkü hepsinde de şârî, hukuk koyucu müşterektir. Ancak zamanın gereği ve insanların maslahatı gereği birtakım hükümlerin alınmaması veya değiştirilmesi de tabiîdir. Kur'an ve sünnetin, geldiği zaman cârî bulunan hukuk prensipleri ve örflerden bazılarını aynen veya değiştirip geliştirerek kabul ettiği görülmektedir. Bu hukuk prensiplerinin çoğu eski şeriatlerden kaynaklanmaktadır; teâmüller de o devirde insanlığın varmış olduğu mükemmel seviyeyi gösterir. Esas maksadı adâletin tecellisi olan İslâm hukuku, geldiği devirdeki veya daha önceki hukûkî ve teâmülî hükümlerden bazılarını açıkça reddediyorsa, bunların tahrif veya ketmedilmiş ya da artık adâleti tecellî ettirmekten uzak hükümler olduğu düşünülebilir. Ya da nasların, insanlığı daha ileri bir seviyeye götürme sâikiyle sevkedildiğine hükmedilebilir. Yine de eski mukaddes metinlerdeki hükümlerle İslâm hukukundakiler arasında şaşırtıcı benzerlikler vardır. Eğer Tevrat ve İncil'in orijinal nüshaları ile bunlardan önceki mukaddes metinler bugün elde olsaydı, İslâm hukukuyla bunlar arasında şüphesiz çok daha fazla benzerlik ve paralellik bulunduğu görülecekti. Bu benzerlikler son zamanlarda yaygınlaşan Kur'ân'ın tarihselliği faraziyesine de cevap teşkil eder." (a.g.e., 320 vd.)

Daha fazla bilgi için ayrıca bkz: **Ömer Nasûhî Bilmen**- a.g.e., c: I, sh: 96 vd.

olduğu gibi ayrıca ilâhî bir sıyânetle bin dört yüz yıldan beri tahriften masun kalmış, yani korunmuş ve korunacaktır.[64]

Şu izah edilen husûsiyet sebebiyle Peygamberlerin dereceleri bir ve aynı kabul edilmez. Onlardan bazıları "**mürselîn**" diye anılırken diğer bazıları "**ulu'l-azm**" sıfatı ile zikrolunur. Bazıları müstakil şeriat sahibi, yani "**rasûl**" iken, diğer bazıları sadece "**nebî**" yani peygamberdir.

Şu târihî bir gerçektir ki, Hıristiyanlık bugün aslıyla alâkasız bir mâhiyet iktisâb etmiştir. Yahudiler, **Hazret-i Îsâ**'dan takrîben dört-beş yüz sene sonra şeytânî bir ifsad ile onu vahdaniyetten uzaklaştırıp tanınmaz bir hâle getirmişlerdir. Târihte "**İkonalar kavgası**" denilen ve kiliselere heykel ve resmin girmesiyle **Hazret-i İsâ**'ya ulûhiyet îzâfe edilmesini intâc eden bu dînî ve fikrî münâkaşalar mevzûmuz hâricindedir.[65]

---

[64] **"Kur'ân-ı Kerim'i hakîkaten biz inzal ettik ve O'nu mutlaka muhafaza edecek olan da biziz!.."** (Hicr Sûresi, âyet 9)

[65] Hıristiyanların ellerindeki İncil 66 küçük kitapçıktan oluşmaktadır. Bunların 39'u Yahudilerin **"mukaddes"** addettikleri metinlerdir. Yahudiler kendilerine âid bu kısma **"Tanah"** derler. Tanah'taki beş kitabı **Hazret-i Mûsâ**'ya izâfe ederek **"Tora"** (Tevrat) adıyla anarlar. Yahudi tarihi de dâhil olmak üzere bu kitapta bir ilâhî mesaj olmak vasfıyla bağdaşmayacak pek çok hüküm mevcuddur. Yahudiler kendilerine âid olan ve 39 kitapçıktan oluşan **"Eski Ahid"** (Old Testament)'e **Hazret-i İsa**'nın mesajı denilerek ilâve edilen 27 kitapçığı (**"Yeni Ahid"**- New Testament) uydurma kabul ederek reddederler.

Bu 27 kitapçık, meşhur dört İncil'le, bunlara eklenmiş 23 küçük kitaptan ibârettir. Lügat mânâsı itibariyle **"Müjde"** demek olan İncil'ler **Hazret-i İsa**'nın vefâtından yıllar sonra **Matyus**, **Markos**, **Luka** ve **Yuhanna** adlarındaki şahıslar tarafından yazılmış olduğundan dolayı onların adları ile anılır.

Ne bunlar ve ne de Havariler ve bu dinin ilk zamanlarında yaşamış insanlar olan diğer kitapçıkların yazarlarının ilâhî mesajı **Hazret-i İsa**'dan dinledikleri gibi aynen zabtetmiş oldukları söylenemez.

Esâsen kısa bir müddet zarfında birbirinden farklı İncil nüshaları o kadar çoğalmıştır ki, M. S. 325 yılında bunun için İznik'te bir konsil toplanmış ve bu farklı nüshalar incelenerek yukarıda adı geçen dört adedi doğru kabul olunarak diğerleri yakılmıştır. Ancak uydurma (apokrif) kabul olunarak imhâ edilen nüshalardan bazıları tam metin hâlinde (Barnabas İncili gibi) hâlâ mevcuddur. Bazıları da zamanımıza kadar kısmen ulaşabilmiştir.

Diğer taraftan elde bulunan İnciller ve hatta **Hazret-i İsa**'nın şahsiyeti ve yaşadığı hayat hâlâ münakaşalıdır. (Bkz: Ünlü Alman dergisi **Der Spiegel**'in 31 Ocak 1966 tarih ve 6 numaralı sayısından itibaren yayınlanmış olan "**Jesus König der Juden**"

Asrımızda da Hıristiyanlığa ikinci bir büyük oyun daha oynanmaktadırlar ki; o da **Yahova Şâhidliği**'dir. Yahova Şahidliği, **"aslında İncil'i Tevrat'a göre îzah eden bir hareket"**tir. Yahudiler, Yahova Şahidliği hareketi ile Hıristiyanlığın muhtevâsını bir kere daha bozmaktadırlar. Hıristiyanlar büyük bir gafletle her İncil'in başına muharref Tevrat'ı yerleştirmiş ve ona **"Eski Ahid"**, İncil'e ise, **"Yeni Ahid"** adını vermişlerdir. Bu da Yahova Şâhidliği ihânetinin zemînini oluşturmuştur.[66]

İşte bu sebeble Tevrat'la İncil'i bir mütâlaa etsek dahî, gene de Hıristiyanlığın bir Dünya görüşü olarak kabûlü mümkün olmaz. Çünkü Tevrat da hayat ve Kâinât'ın tamamını tanzim ve izah edecek bir mâhiyeti hâiz değildir. Onun hakkında da Hıristiyanlıkla ilgili olarak söylediğimiz bütün bu mütâlaalar aynen geçerlidir. Bu husus, biraz aşağıda bir başka vesîleyle daha geniş bir sûrette îzâh edilecektir.

Peygamberlerin güttükleri gâye, temel ve öz itibâriyle bir ve aynı ise de aralarında çeşitli farklar mevcuddur. Meselâ **Hazret-i Îsa** -aleyhisselâm- mevzûu itibâriyle tahdîde tâbî peygamberlerden biridir. Hıristiyanlıkta ana gâye, rûhâniyeti ikâme ve kalbi tasfiyedir. Bunun için Hıristiyanlık'ta tamâmen ruhçu (spritualist) bir görüş hâkimdir. İslâm'da ise, ne zaman ve mekân ve ne de mevzû itibâriyle bir tahdîd mevcuddur. O, hayatın tamâmını nizamlar ve Kâinât'ı beşer idrâkinin ufkuna kadar muhteşem bir îzâha kavuşturur. İslâm'daki bu genişlik o derecededir ki, Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-:

---

serlevhalı yazı serisi...) Bunun yanında Hazret-i Peygamber'in muhatab olduğu vahyin ânında tespit edildiği, hayatının ise siyer kitaplarında açıkça görüldüğü üzere teferruatı ile zabt ve ilâhî bir sıyânetle (korunarak) zamanımıza kadar -ihtilâfsız bir sûrette- intikal ettiği tarihin şehâdeti ile sâbittir.

[66] Bu hususta fazla bilgi edinmek isteyenler, şu eserlere bakabilirler:

Prof. Dr. Hikmet Tanyu- Yehova Şâhidleri, Ankara, 1980 veya bir heyet tarafından hazırlanan **"Gerçeği Bilelim: Yahova Şâhitlerine Nasıl Cevap Vermeliyiz?"** (İstanbul, 1971) adlı eser.

"Âdem rûh ile toprak arasında iken ben nebî idim." buyurmuştur.[67]

Diğer taraftan Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- **"Rasûlü's-sekaleyn"**dir. Yâni ins ü cinnin (insanlar ve cinlerin) peygamberidir. İnsanlar ve cinlere şâmil bir nübüvvet ve risâlet sahibidir. Ne insanlardan, ne de cinlerden ona muhatab olmakta istisnâ edilmiş, gelmiş ve gelecek hiçbir zî-şuur varlık yoktur. Bundan dolayı bütün ins ü cinn, ümmet-i Muhammed'dir. Umûmî olarak **"Ümmet-i Muhammed"** tâbirinden anlaşılan, Rasûlullâh'ın dâvetini kabul edenlerdir. Hâlbuki ilmî olarak, bütün beşeriyet ve cinn Âlemi, ümmet-i Muhammed'dir. Ancak dâvete icabet edenlere **"ümmet-i icâbe"**, davete icâbet etmeyenlere **"ümmet-i gayri icâbe"** veya **"ümmet-i dâvet"** denir. Bu sebepledir ki, Hazret-i Peygamberin diğer bir yâd edilişi de, **"Rasûlüssakaleyn"** yani *"insan ve cinlerin peygamberi"*dir.

Bütün ins ü cinn ümmet-i Muhammed'dir, çünkü dâvete muhatabdır. Buna göre risâlet-i Muhammediye mekân itibariyle de, zî-şuur varlıkların yaşadığı bütün mekânı şümûlüne alır. Ekvatordan kutuplara kadar bütün insanlığa hitâb eder ve bu hitap kıyamete kadar sürecektir. Âyet-i kerimelerde şöyle buyrulur:

"Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler."[68]

"De ki: «Ey insanlar! Muhakkak ki ben, göklerin ve yerin sâhibi olan Allâh'ın, hepiniz için gönderdiği peygamberiyim!.."[69]

Rasûlullâh -aleyhissalâtü vesselâm- şöyle buyurmuştur:

"Ben bütün insanlara ve cinlere gönderildim."[70]

---

[67] Tirmizî, Menâkıb, 1.
[68] Sebe Sûresi, âyet 28.
[69] A'râf Sûresi, âyet 158.
[70] Ahmed b. Hanbel, V, 145; Beyhakî, Şuab, II, 177.

Risâlet-i Muhammediyye, mevzuu itibariyle de hudutlandırılmamıştır. Öteki dinlerin hiç birinde -semâvî olsalar bile- bu mükemmellik ve muhtevâ genişliği yoktur. Çünkü, beşeriyyetin katettiği ictimâî gelişme seyrine tâbî olarak Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemîn, **Âdem** -aleyhisselâm-'dan itibaren başlamış olan tebliğâtını şümûllendirmiş ve mükemmelleştirmiştir. Bu yönden Hıristiyanlar, Allâh'ın fiilinde böyle bir gelişme olduğu iddiâsını, daha evvel bu terakkîden mahrum bulunması gerektiği yolunda bir îtirâz ile reddederler. Hâlbuki O ezelden beri ne ise hep O'dur. Terakkî, ilâhî irâdenin beşeriyet Âlemine aksettirilişinde vâkî olmuştur. Bu, bir muallimin mübtedî bir talebeye bilgilerini takdîm ederken kullandığı tedrîc metoduna benzer bir keyfiyettir. Demek ki, hâdisenin şu sûretle vârid olması, muhâtabın istîdâd ve iktidâr itibâriyle kaydettiği terakkî ile âhenkli bir metodun îcâbıdır.[71]

Defaatle ifade etmiş olduğumuz üzere, İslâm, mevzûu itibariyle de bir tahdide tâbî değildir. Hayat ve Kâinât'ın tâmâmına dâir

[71] Öteden beri hıristiyanlar, Kur'an'ın sâir semâvî kitaplardan icazkâr ve getirdiği ahkâm itibariyle üstün ve daha mütekâmil olduğu yolundaki islâmî görüşe, "bunlar Allah'ın fiili olduğuna göre Allah'ta tekâmül düşünülemeyeceği cihetle abestir." diye itiraz edegelmişlerdir. Hâlbuki bu itiraz bâtıldır. Zira âlim bir adamın bir câhile ilmî bir meseleyi onun seviyesine indirerek anlatması, O'nun kudreti ve ilmî kifâyeti husûsunda bir aczin eseri olmayıp fiilini muhatabına göre -iradî olarak- bizzat ayarlaması neticesidir. Allahu Azimuşşân da **Âdem** aleyhisselam'dan itibaren itikâda müteallik bütün meseleleri aynı muhteva ile tebliğ buyurmuş olduğu halde sosyal meselelerde muhatabı olan beşeriyetin kaydettiği terakkîye tâbî bir tedrîc metodu takip etmiştir.

Buradan beşeriyetin tekâmülünün devam ettiği yolundaki bir iddia ile yeni bir din ve peygamber ihtiyacı ileri sürülemez. Zira her tekâmül, nihayetsiz değildir. Varlıklar zevâlden kemâle ve sonra da kemâlden zevâle doğru ebedî bir tebeddülât içindedirler. Bu demektir ki, kemâl bir yerde durur. Meselâ bir çocuk beş yaşında giydiği ayakkabı veya elbiseyi, on yaşında, on yaşındaki elbiseyi de yirmi yaşında giyemez. Hâl böyleyken, 25-30 yaşındayken giydiğini ömrünün sonuna kadar giyebilir. Zira vücud gelişimini bu yaşlarda tamamlamış bulunur. Bütün tekâmülleri de bu mantıkla mîzan etmek lâzımdır.

îzâhları vardır.[72] Hiçbir şeyi bir kıymet hükmüne bağlamaksızın alâkası dışına itmemiştir.[73] Belki bu istikâmetteki bâzı hükümlerin

---

Allahu Azimüşşân, İslâm'dan sonra din ve peygamber göndermeyeceğini beyân buyurduğundan, İslâm'ın kıyâmete kadar vâkî olacak beşerî terakkilere cevap verecek bir muhtevâda vaz' olunmuş bulunduğu mutlak bir gerçektir. Bu sebepledir ki, İslâm temel umdelerinin ışığı altında dinamik olan hayatın getirdiği yenilikleri bir "**ictihad**" kapısı açarak o mantığa oturtulması veya o mantıkla değerlendirilmesi husûsunda bir imkân bahşetmiştir.

Yukarıdan beri serdedilen aklî ve dînî şu gerçeklere itibar etmeyerek hâlâ Hıristiyan ve Mûsevî olarak da cennete girilebileceğini ve aslı ilâhî olan bu iki dinin neshedilmediğini, yani hükümden düşürülmediğini iddia eden bedbahtlar az değildir. Bu gayr-i İslâmî düşüncenin mürevvici olan ve her nasılsa din âlimi (!) sayılmış bulunan bu dalâlet gürûhunun ağa-babası **Ömer Fevzi Mardin** adında bir sapık şahsiyettir. O'nun "**Müslüman Olmayanların Din Durumları**" (İstanbul-1952) isimli bâtıl fikirlerle mâlâmâl (dopdolu) eserini (!) tedkik edenler burada Hıristiyanlığın ve Mûsevîliğin İslâm tarafından hükümsüz kılındığını reddeden görüşlerle karşılaşırlar. Bu bâtıl dâvânın **Bahaddin Sağlam** gibi yaşayan bir çok yeni mürevvicleri de vardır. Bu sonuncusu, üstelik yalan ve yanlış beyânlarla geçmiş birçok büyük âlimi bâtıl dâvâsına şâhid göstermek ve hatta İncil'in bugünkü hâliyle mer'î ve bir mûcize olduğunu iddia etmek bedbahtlığına sürüklenmekten kurtulamamıştır. (Bkz: **Bahaddin Sağlam**- İlmî ve Edebî Açıdan İncil, İstanbul, 2004)

Bunlar, hiç düşünmüyorlar ki, Hıristiyanlık ve Mûsevîliğin bugünkü muhtevâsı ile vâkî olacak bir inançla cennete gitmek mümkün olsa idi, Kur'ân'ın nüzûlüne ve **Muhammed** -aleyhisselâm-ın bisetine aklen ve mantıken lüzûm hâsıl olur muydu? Yoksa Cenâb-ı Hakk'a hâşâ gereksiz bir fiil, yani abesle iştigâl gibi bir töhmet mi tevcih etmek istiyorlar!.. Bu gibi meselelere ileride yazılacak olan "**Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri**" isimli eserimizde gerekli cevaplar verileceğinden burada bu kadarcık bir izahla iktifa ediyoruz.

[72] "**İşte biz, her şeyi açık açık anlattık.**" (İsrâ Sûresi, âyet 12)

"**Andolsun ki, biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik.**" (Zümer Sûresi, âyet 27)

[73] İşbu hükmümüz bazı temel îtikâdî esaslarla bağdaşmaz gibi telâkkî olunabilirse de bu doğru değildir. Şöyle ki; Ehl-i Sünnet akaidinin temel esasları şöyle sıralanabilir:

a- Cenâb-ı Hakk'ın varlığını, birliğini (ehadiyet) kabul ile O'nu şânına yakışmayacak ef'al ve evsaftan tenzih etmek.

b- Yüce bir yaratıcının varlığına, Allah ve O'nun Rasûlü'nün tavsif buyurduğu şekilde iman etmek.

c- Müteşâbih âyetler hakkında -bilhassa avam için- beşerin aczini kabul, kavlen ve kalben imsak etmek, yani susmak ve kalben dahî his ve fikretmekten sakınmak.

d- Kur'ân-ı Kerim'de ve hadîslerde beyân olunan ile iktifa ederek taammuk, yani derinleştirme ve tafsîlatlandırma yoluna gitmemek.

Dikkat edilirse, bu son iki madde, beşerî tefekküre ve binnetice akla hudud tâyin etmektedir. Ancak bu, bir kısım meseleleri hükme bağlamamak değil, Cenâb-ı Hakk'ın bildirdiği ile iktifa etmek demektir. Aksi hâlde rasyonalistler gibi akla hudutsuz bir kudret izafe edilmiş olurdu. Hâlbuki aklın, İslâm'da, sonsuz gerçekler karşısında "**nâkıs**" olduğu evvelce ve defaatle izah olunmuştur.

Kur'ân'ın ezberlenme mecbûriyeti dolayısıyla teksîfi, yani çok umûmî hükümler sûretinde vârid olması, o umûmî hükümlere hâkim olan öz ve mantığın sâbit kalması sûretiyle ictihadlarla daha da genişletilme ve şümûllendirilme ihtiyâcını doğurmuştur. O derecede ki, yeni zuhûr eden birtakım oluşların da hâriçte kalmaması için -ehline- "**ictihad**" kapısı kıyâmete kadar açık tutulmuştur. İşte İslâm'ı, eşsiz bir Dünya görüşü yapan husus, mevzuu itibariyle de bu hiçbir tahdîde tâbî kılınmamış olması keyfiyetidir. İslâm Dünya görüşünün mevzûu itibariyle tahdid edilmemiş olmasının neticesidir ki, insan beyni için akla gelebilen her suâle cevabı vardır ve bu cevaplar da kendisine temel aldığı prensiplerle son derece âhenklidir, yani hiçbir tenâkuz ihtivâ etmez.

Diğer taraftan bazı Dünya görüşleri, hatta Dünya görüşü olmayıp da hayatın bir parçasını tahlil ve tanzim etmek dâvâsıyla ortaya çıkan bazı felsefî görüşler, her şeyi bir tek sebeble îzâh ederler. Bunlara "**monist teoriler**" denir. İslâm ise, Kâinât ve hâdisâtın îzâhında düalisttir. İslâm'ı, diğer Dünya görüşlerinden ayırmaya medâr olan ve kendine has fârik vasıfların "**ilâhîlik**"-ten sonra, ikincisi de işte bu "**düalizm**"dir.

Meselâ "**Mîraç Hâdisesi**"nde, Cenâb-ı Hak, Rasûlullâh'ı "**Mescid-i Haram**"-dan, "**Mescid-i Aksa**"ya götürdüğünü (esrâ) İsrâ Sûresi'nde beyân buyurmaktadır. Bu sarih hüküm karşısında, âyet ve hadislerde beyân olunanla iktifâ etmeyerek (yetinmeyerek) bu "götürmenin nasıl olduğu" yolundaki zihnî faaliyet taammuktur ve men edilmiştir. Zira bu hususta muhayyile ile varılacak zannî ve hayâlî hükümlerin bir mesnetten mahrum olmaktan maadâ, hatadan berî olması da mümkün değildir.

B- DÜALİZM

İslâm nazarında, bu Âlem zıtlar üzerine halk edilmiştir. Hak-bâtıl; fânî-bâkî, soğuk-sıcak, aydınlık-karanlık vb. gibi bu Âlemde her şey, zıddı ile kâim telâkkî olunur. Allâhu Azimüş-şân'ın esmâ-i ilâhîsinin tecellîsiyle vücud bulan Kâinat'ta bu zıtlıkların, bertaraf edilmesi imkânsızdır. Zira bu ilâhî tâyinle tahakkuk etmiş temel bir husûsiyettir. Bilindiği üzere Allah, sıfatları itibariyle **"câmiu'l-ezdâd"**dır, yani zıd sıfatların sahibidir. **"Hayy"** (yaşatan) da O'nun sıfatıdır, **"mümît"** (öldüren) de... **"Hâdî"** (hidâyet veren) de O'nın sıfatıdır, **"mudill"** (dalâlete sevk eden) de...

Mâsivâullâh, yani sonradan yaratılmış her şey, ilâhî sıfatların tecellî terkibi ile vücud bulduğundan bu **"zıtlık"**, Kâinât'ın temel bir husûsiyetidir. Sıfat da zât hakîkati gibi ezelî ve ebedî olduğundan bu zıtlık, Âlem var olduğu müddetçe bâkîdir, bertaraf edilemez.

Böyle olması sebebiyledir ki, "hayrihî ve şerrihî minallâhi teâlâ" bir iman umdesidir. Yani hayır da, şer de Allah'ın **"Hâlık"** sıfatı ile bir fiile dâhil olmasıyla vücuda gelir. Rızası sadece hayırda, iradesi ise hem hayırda ve hem de şerde olan Cenâb-ı Hak, âlemin işleyişini zıt keyfiyetler sûretiyle takdir buyurmuş ve Kâinât'ı o sûretle şekillendirmiştir. Nitekim âyet-i kerimede:

"Biz herşeyi çift yarattık..."[74] buyrulur. Erkek-dişi, soğuk-sıcak, güzel-çirkin, vs... Velhâsıl bu Âlemde zıtlık hem asıl ve hem de ebedîdir.

Her Dünya görüşü, idrâk sahibi olanları kendisine muhâtab alır. İslâm'ın mes'ûliyet tevcih ettiği idrâk sahibi varlıklar, insanlar ve cinlerdir. İnsan ve cinlerin idrâki, gerçeği, ancak

[74] Zâriyât Sûresi, âyet 49.

zıtlıklar sayesinde kavrayabilecek bir vasıfta yaratılmıştır. Zıtlık (kontrast) ne kadar netse idrâk o kadar berraktır. Siyah bir tahtanın üzerine biri beyaz, biri gri iki çizgi çekilse, zeminle tezadı tam olan beyaz çizgi tabiîdir ki, daha net görülür. Karda yürüyen beyaz tavşanı ise en keskin gözler bile göremeyebilir. İslâm, ikâme ettiği sistemin ve getirdiği Dünya görüşünün îzâhını yaparken bu şe'niyeti (realiteyi) dikkate alır ve îzâhlarını zıtlar üzerine binâ eder. Çünkü İslâm nazarında mes'ûl ve muhâtab olanların idrâki, ancak zıddıyla kavramak kâbiliyyet ve iktidârıyla mücehhezdir. İslâm'da, Allâh hakkındaki temel inanç da bu görüşü îcâb ettirecek bir mâhiyettedir:

İslâm'a göre, Allâh, "**Câmiu'l-Ezdâd**"dır. Yâni, zıt sıfatları varlığında cem eylemiştir. Meşhûd olan Âlemimizde zıt sıfatlar bir arada bulunamayıp birbirlerini vely ederlerken, yâni ortadan kaldırmak temâyülü ile muttasıf iken Zât-ı İlâhî'de bunlar –tâbir câizse- sükûnet hâlindedirler. Âdetâ birbirlerini meknûzdurlar. Tıpkı, elektrikte mevcûd olan ve alıcı cihâzın istîdâdına göre tezâhür eden, birbirine zıt "**soğutma**" ve "**ısıtma**" keyfiyetleri gibi. Tezâhür sahasında bunlar aynı mekânda bulunsalar birbirlerini vely ederlerken, (birbirlerinin yerini alırken) menşelerinde böyle bir husûsiyet görülmez.

Bunun sebebi, bu Âlem'de bir aynîleşme temâyülünün mevcud olmasıdır. Bu da varlığın aslının "tek" olmasının neticesidir. Meselâ odanın bir kenarına bir koku şişesi boşaltsak, o odadaki her hava zerreciği eşit miktarda bir kokuya sahip oluncaya kadar bunu çok ihtiva edenden az ihtiva edene doğru bir geçişme cereyan eder. Zerreler koku itibariyle eşitlenene kadar bu geçişme devam eder. Bir bardak suya biraz şeker veya tuz atsak yine zerreler eşitlenene kadar aynı geçişme devam eder.

İnsan beyni bu Âlemden aldığı intibâlarla düşünmek ve hakîkate ulaşmak istîdâdında olduğundan Cenâb-ı Hak, kendi

ind-i ilâhiyyesindeki gerçeklerin, bu Âlemde insan kavrayışı seviyesine indirilmiş tezâhürlerini halk etmiştir. Bu sebepledir ki, beşerî düşünce **"zaman"** ve **"mekân"** ile mukayyed bulunduğu hâlde, zaman ve mekânla mukayyed olmayan Zât-ı İlâhî'yi kabûl ve ikrâr hususunda mes'ûliyetimiz vardır. Çünkü şu sûretle sâbit olmaktadır ki, zî-şuur olan ins ü cin, zaman ve mekân içinden elde ettiği intibâlarla zamansız ve mekânsız bir Âlemin hakîkatlerine -alâ kaderi'l-imkân- (imkân nispetinde) ancak eserden müessire intikâl edebilmek kudretine sâhiptir.

İlâhî irâdenin bu Âlemdeki nakışlarını, birkaç günlük ömrü olan kelebeğin renk cümbüşü kanatlarından, semâvâtı süsleyen sonsuz yıldızlara kadar, makro ve mikro Âlemler'in ulaşılabilen gerçeklerini, Allâh'a îmân için bir lâboratuvar titizliğiyle kullanabilmek, dînî literatürde (edebiyatta) **"tahkîkî îmân"** olarak adlandırılagelmiştir.[75]

---

[75] Bu tahkîkî imana ulaşmanın İslâmî olan usul ve yollarını, büyük mütefekkir **İsmail Fennî Efendi** şöyle hülâsâ etmektedir:

"Varlık, yani vücud ikiye ayrılır: Vâcib vücud, mümkün vücud.

Vâcib vücud demek, yokluğunu düşünmek imkânsız olan, varlığı zarûrî mevcuddur. Vâcib, ya bizâtihî (kendiliğinden) olur, ya da bigayrihî (kendi dışında, başka bir şeyle) olur. Vâcib bizâtihî, başka herhangi bir şey değil, bizzat kendisi nazar-ı itibara alınmak sûretiyle yok farz edilmesi muhal olan şeydir. Vâcib bigayrihî, başka bir şey kendisine izâfe edilmek sûretiyle yokluğu düşünüldüğünde bizi muhale götüren şeydir. Meselâ; yanıcı ve yakıcı kuvvetlerin bir araya gelmesi neticesinde yanma bizatihî olmayan; bigayrihî bir vâciptir. Yani kendisinden başka şeylerin bir araya gelmesi ile vücud bulmuş bir vâcibtir.

Mümkün vücud demek, yokluğunu da, varlığını da farz etmek muhale götürmeyen, varlığı da, yokluğu da zarûrî olmayan, vücudu ile adem-i vücudu (yokluğu) müsâvî olan şeydir.

Bir varlık mevcudsa, bu varlık ya vâcib veya mümkündür. Eğer varlık vâcip ise, matlub hâsıl olmuştur. Bu varlık da, varlığı kendinden olan Allah'tır.

Şayet varlık mümkün ise, mümkünün bir vâcib vücuda son bulması zarurîdir. Çünkü bizzat mümkün olanların her biri illete (sebebe) muhtaçtır. Bu illetin gerek aynı istikamette sonsuz olarak devam etmesi, gerek nihayeti de olsa devir yoluyla meydana gelmesi muhaldir. Zira aynı şey kendi kendisinin hem illeti, hem de mâlûlü olamaz. Yani hem sebebi, hem de müsebbibi olamaz.

Allah'ın vâcib vücud olduğu kelâm kitaplarında mütekellimlerce çeşitli yollardan isbat olunmuştur:

a-Hudûs Tarîki: *Bu âlem, madde ile sûretlerden mürekkeptir. Madde ve*

Bu böyle olmakla berâber, İslâm nazarında Kâinât, -hayır ve şer- bütün mevcudâtı ile ilâhî sıfatların bir tecellîsinden veya bunların terkibinden ibâret olup, zamanlı ve mekânlı Âlemimizde Zât tecellîsi mevcûd değildir. Zîrâ bu Âlem, Zât tecellîye müsâit ve mütehammil bir vasıfta yaratılmamıştır. Bunun için Allâh'ın Zât'ı -ins ü cinn için- gayr-i kâbil-i idrâk ve

---

sûret, her ikisi de hâdis, yani evvelce yok iken sonradan meydana gelmedir. Hâdis olan her şey akıl ölçülerine göre bir muhdis (yaratıcı)in vücuduna muhtaçtır. Binâenaleyh âlem de bir muhdise muhtaçtır. Bu muhdis de Allah Teâlâ hazretleridir.

b-İmkân Tarîki: *Bu âlem mümkün vücudlardan meydana gelmiştir. Böylece mümkün olan şeylerin vücudunu ademine tercih ederek onları vücuda getirecek bir müreccih, mûcid, bir müessir lâzımdır. İşte bu müreccih, mûcid, müessir Vâcib Teâlâ Hazretleridir.*

Birbirlerinin sebep ve neticesi olan mümkünât, mâziye doğru nihayetsiz bir silsile teşkil edemez. Bu, silsilenin ondan hâriç bir vâcibte sona ermesi zaruridir. Meselâ, bilfarz diyelim ki, bizim Dünya'ya gelişimize ana-babamıza sebep olmuştur. Onlara da ana-babaları...Bu sûretle ancak bir noktaya kadar gidilebilir. Bu noktada durmak ve hakîkî müsebbibi kabul etmek gerektir. Bu hakîkî müsebbib de Allah Teâlâ Hazretleridir.

c-Hikmet ve Maslahat yahud İnâyet-i İlâhiye Tarîki: *Bu âlemde aklı ve hakîmleri (filozofları) hayrette bırakan sayısız menfaatler, hikmetler, birtakım maslahatlara tamamıyla uygun vâsıtalar görüyoruz. Bu âlemde abes yoktur. Her şey yerli yerinde yaratılmıştır. Meselâ hiç kimse diyemez ki, benim gözüm niye kaşımın altında yaratılmış da ayağımın altında yaratılmamış. Veya kollarım iki tane de bir değil. Veyahut ayaklarım niye başımda değil. Bütün bunların tesâdüfî olarak bu kadar mükemmel sûrette yaratılmış olmasını akl-ı selim kabul edemez. Binâenaleyh bunlar mutlaka bir Sâni-i Hakîm'in (hikmet sahibi yaratıcının) kudretinin eserleridir. Bu Sâni-i Hakîm de Allah Teâlâ'dır.*

d-İhtirâ ve İbdâ Tarîki: *Aynı topraklar üzerinde bulunan aynı hava ve ışığa mâruz olan ve aynı su ile sulanan çiçekler, ağaçlar ve diğer nebâtâtta muhtelif şekiller renkler görülüyor, türlü türlü kokular, lezzetler hissediliyor. Bunlar bazen birbirlerine tamamen muhalif olabiliyor, aynı maddelerden bu kadar muhtelif ve mütenevvî şeylerin husûle gelmesi mutlaka bir Sâni-i Hakîm'in kudretinin eseri olduğunda akl-ı selim aslâ şek ve şüphe edemez.*

Bu delili biraz daha açalım: Biz, bu âlemdeki eşyanın hepsinin vâcib bir vücuda sahip olmayıp mümkün olduğunu, yani vücudlarını başka bir şeyden aldığını görüyoruz. Hatta ileride beyân edileceği vechile, bugün cisimlerin hepsinin kuvvetten neş'et ettiğini de biliyoruz. Eğer bu vâcib vücud olmasaydı, eşyanın bir aralık hiçten yani hiçbir mevcud ve kuvvet olmaksızın meydana geldiğini kabul etmek zarûreti ortaya çıkacaktı. Hâlbuki hiç hiçtir, yoktur; ondan bir şey vücuda gelmez." (Bkz: **İsmail Fennî Ertuğrul**- İman Esasları Hakkında Suâllere Cevaplar (Küçük Kitapta Büyük Mevzûlar), İstanbul, 1978, sh: vd. Ayrıca tafsîlât için aynı müellifin "Materyalizmin İflâsı ve İslâm", c: I. (İstanbul, 1996) isimli eserine de bakılabilir.

ihâtadır. Gaybdır. Çünkü O'nun Zât'ını bilmeye medâr olabilecek intibâları yaşadığımız Âlemde edinmemiz mümkün değildir. Ancak sıfat tecellîlerinden hareketle, Zât'ının varlığını kabûl ediyor ve bu kabulde de O'nun **"Zât Hakîkati"**nin keyfiyetini kendisine havâle ediyoruz.

Evvelce temâs etmiş olduğumuz gibi bu gerçeği ifâde için İslâm îtikâdında Allâh'ın sıfatları arasında "**muhâlefetün li'l-havâdis**" yâni sonradan yaratılmış olan hiçbir şeye benzememek sıfât ve prensipi mevcuddur. Diğer taraftan Allâh'ın Vücûd, Kelâm, Semî, Basar ilh... gibi sıfatlarının da bu Âlemdeki minyatür tezâhürlerinden O'na intikâl ve O'nu kabul mevkiinde bulunmamıza rağmen, bunların bizim idrâk seviyemize indirilmiş, bu sıfatların birer tezâhürü olduğunu, asıllarının ise ilm-i ilâhî'ye havâle edilmesi gereği derpîş edilegelmiştir.

Meselâ **"vücûd"** sıfât-ı ilâhiyyesi, Allâh için bu Âlemdekinden farklılığı ifâde edebilmek üzere **"vücûd-i mutlak"** olarak yâd edilir. Bizim tanıyabildiğimiz vücûd, **"vücûd-ı mukayyed"** veya **"vücud-i izâfî"** iken, Allâh'ın Vücûd'u yâni varlığıyla bizim Âlemimizdeki varlıklar sâdece isimde müştereklik arz edip, mâhiyette hayal ötesi bir derecede farklıdır. İşte bu misâlde görüldüğü gibi, Allâh'ın, bu Âlemi vucûda getiren sıfât tecellîlerini -belli ölçüde- kavrayabilen insanoğlu îmânen bunların Zât-ı İlâhiyye'deki mutlak mâhiyetleri hakkında, aklı selâhiyetli saymayıp sükûtu ihtiyâr eder. Daha ziyâde tasavvufî telâkkînin bize sunduğu bu görüşte, İslâm'ın insan müfekkiresi için vârid-i hâtır olan her suâle bir cevap sâhibi olduğu yolundaki temel görüşe zıt değildir. Zîrâ bu keyfiyet, Zât-ı İlâhî'yi hüküm dışı bırakmak olmayıp O'nun mutlak olarak kavranamayacağı yolunda -yine de- bir hüküm demektir.

Bütün bu söylediklerimizin, Kur'ânî mesnedi **Hazret-i Mûsâ**'nın Cenâb-ı Hakk'ı Zât tecellîsiyle görüp kavramak husûsundaki talebine verilmiş olan **"Len terânî"** (Beni göremezsin) hükmü ve o Ulu'l-Azm Peygamberin, bir dağa vâkî, küçük bir Zât tecellîsi karşısında düşüp bayılması hadîsesidir.[76] Bu, bizim Dünya'mızda yüz vattlık bir ampule -faraza- bin vattlık bir cereyan verip onu patlatmaya benzer ki, Dünya nizâmını ve beşerî idrâki berhava eder. Bunun beşerî hayattaki örneği meczublardır.

Gerçekten meczûblar da, ilâhî cezbe karşısında aklı zaafa uğramış, fakat kalbî âleminde dâimâ Cenâb-ı Hakk'a bağlı olan kimselerdir. Beşerî hayat için ekseriyâ yadırganacak bir tavra sürüklenmişlerse de, kalbî idrâk ve müşâhedeleri itibâriyle pek çok sıradan insanı aşmışlardır. Onlar, vâsıl oldukları noktada irâde ve ihtiyarları, idrâk ve iz'ânları tahammülü aşan bir voltaja tutulmuş gibidir. Zât tecellî ve benzeri gerçekler karşısındaki aczin, beşerî hayattaki misâllerinden biri de budur.

İnsan, sıfat tecellîleriyle vücûda gelmiş olan Kâinat'ta mümtaz bir mâhiyet arz eder.[77] Bu mümtâziyet, Zât-ı İlâhî'de meknûz olan sıfatların -sadece **"bekâ"** ve **"hâlık"** sıfatları ha-

---

[76] **Hazret-i Musa**, Cenâb-ı Hakk'ı görmek isteyince:

"Sen beni göremezsin, lâkin dağa bak, eğer yerinde durursa sen de beni görürsün." (Âraf Sûresi, âyet 143) cevabını almıştı. Sonra ilâhî tecellînin heybetinden dağ parça parça oldu. **Hazret-i Mûsâ** da istiğrak galebesiyle bayılıp düştü.

Bazı müfessirler, bu âyet-i kerimenin rûyetullâhın vukû' bulmayacağına delil olamayacağını söylemişlerdir. Çünkü rû'yet (görme) başka, ihâta başkadır. İhata demek olan idrâk başkadır.

Nitekim Hadîs-i Şerîfte:

"Ayın ondördüncü gecesi kameri gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz." buyrulmuştur. Bu görüş, elbetteki onu idrâk ve ihâta değildir.

Ehl-i Sünnet itikadınca Cenâb-ı Hak, âhirette mümin kulları tarafından görülecek, fakat ihata olunamayacaktır. Buna göre, âhiretteki kul selâhiyet ve iktidarı, bu Dünya'dakinden farklı olacaktır. Böyle gerçekleri kabul edebilmemiz için Cenâb-ı Hak, Dünya hayatında beşere **"rüyâ görme hâlini"** bir beyyine (delil başlangıcı) olarak ihsan buyurmuştur.

[77] **"Biz, hakikaten insanı ahsen-i takvîm** (en güzel bir sûrette) **üzere yarattık."** (Tîn Sûresi, âyet 4)

riç olmak üzere- tamamından nasîb almış tek varlık olmasıyla sabittir. Bundan dolayıdır ki, insan "**eşref-i mahlûkât**" yani varlıkların en şereflisi addolunur. Kâinat da aynı sûretle bütün sıfatların tecellî terkîbleriyle vücûda gelmiş bulunduğundan, Kâinât ve insan arasındaki bu benzerlik dolayısıyla Âdemoğlu bir "**Zübde-i Kâinât**" (Kâinât'ın özü) olarak kabul edilmektedir. Aynı hakîkat, tasavvuf edebiyatında insanın "**Âlem-i Sağîr**" (küçük Âlem) olarak kabul edilmesini intâc eylemiştir. Bundan dolayıdır ki, Divan Edebiyatı'nın dev şâiri **Şeyh Gâlib**:

"**Hoşça bak zâtına kim, zübde-i âlemsin sen**

Merdûm-i dîde-i ekvan olan âdemsin sen!.."[78] demiştir.

Bütün bu telâkkîlerin tabiî bir netîcesi ise, insanın hayır-şer gibi zıt tecellîlerle mücehhez bulunmasıdır. Beşerin, Dünya hayâtının kendisi için bir imtihan vasfını taşımasının tabiî îcâbı olan bu keyfiyet beşerî fiillerin değerlendirilmesinde temel bir islâmî kıstastır. Bu sebepledir ki, İslâm, insanların davranışları altında yatan sebebleri ,sadece bir âmile hasretmez ve onu tek bir vecheyle îzâh etmez. Bütün ferdî ve içtimâî müessirleri birlikte göz önünde bulundurur. Bu âmillerin hepsine ehemmiyeti derecesinde bir kıymet takdîr eder.

Meselâ Yahudî filozof **Freud** (1856-1939), cinsiyet sevk-ı tabiîsini keşfetmiş, bunun insan şahsiyetindeki tesirini, değerini kavramış ve insan hayatını sadece bu sebebe istinâden izah etmeye kalkışmıştır. **Freud**'un bu tesbiti, asgarî hadde yanlış olmamakla beraber onu şümûllendirmekteki hadsiz-hududsuz tavrı sebebiyle, başlangıcında doğru iken nihâyette yanlış bir muhtevaya dönüşmüştür. O derecede ki, ferdî davranışların da ictimâî davranışların da altında yatan yegâne müessirin, tek ve nihâî sebebinin cinsiyet sevk-ı tabiîsi olduğunu iddiâ etmeye kadar gitmiştir. Anasından

[78] **Zübde**: Öz, çekirdek. **Merdum**: İnsan. **Dîde:** Göz. **Ekvân**: Varlıklar.

süt emen bir çocuktan, devletler arasındaki harplere kadar her vâkıayı cinsiyet sevk-i tabiîsinin îcab ve ihtiyacı ile îzâh edecek kadar saçmalamıştır. **Freud**, bu yönden beşeriyeti alçaltan, insanın haysiyetini, hayvan seviyesinin altına düşüren[79], onu sadece biyolojik bir yapı olarak gören ve bu biyolojik yapıya hâkim olan unsuru, tek bir âmille îzâh eden nâkıs ve bâtıl bir görüşün sahibidir.[80]

İslâm ise, böyle hatâlardan berîdir. Bütün müessirleri, hayatın bir parçası kabul edip lâyık olduğu had ile tahdid eder. Ona îcab edenden daha fazla bir ehemmiyet atfetmez. Bu misal, diğer benzer felsefî görüşlerin de mâhiyetini kavrayabilmemiz için yeterlidir. Çünkü İslâm dışındaki tüm sistemler beşerî idrâk mahsûlüdür. Bu idrâk ve onun netîcesi olan ilim de hududludur. İlâhî ilim ise, hakîkatin gizli-âşikâr künhüne şâmil bulunduğundan ekmeldir. Nâkıs beşerî ilmin ortaya koyduğu sistemler de, mantîken ve zarûreten -tabiî olarak- insan ihtiyaçlarını karşılamak ve gerçeklere ulaşmak husûsunda kifâyetsizliğe mahkûmdur.

İslâm dışı sistemler, madde veyâ mânâdan sadece birine ağırlık vermişlerdir. Kapitalizm ve komünizm gibi sistemler, insanın rûhî tarafını görmezler. İnsanı rûh ve mâneviyâttan ârî, sırf bir biyolojik yapı olarak telâkkî ederler. Dualist bir görüş sahibi olan İslâm ise, rûh ve cesedi beraber mütâlaa eder. Günümüz Yahudî ve Hıristiyanları da rûh ile beden arasındaki dengeyi muhâfaza edememiş ve maddî îcablara gereğinden fazla bir ehemmiyet atfetmek gibi beşeri bedbaht eden dehşetli

---

[79] Âraf Sûresi, 179. âyet-i kerîmede, **"Belhum edal"** (yani hayvandan aşağı) beyânı mevcuddur.

[80] **Freud**, cinsî arzuların her türlü kayıddan âzâde bir sûrette gerçekleşmemesi hâlinde bu arzuların şuuraltında birikerek insanı hasta ettiğini kabul ile bunun için **"psikanaliz"** adıyla bir tedâvi usûlü ortaya koymuştur. Tuhaftır ki, insanlığı ifsad eden bütün felsefî görüşler hep **Freud** gibi aslen Yahudi olan filozofların eseridir. **Darwin, Karl Marks, Auguste Comte, Durkheim** ve emsâli gibi...

bir yanlışa sürüklenmişlerdir.[81] İslâm ise Dünya ve Âhiret, rûh ve beden, madde ve mânâ dengesini muhâfaza ederek mûtedil bir yolda yürümeğe devâm etmiştir.

---

[81] Bundan takriben kırk sene evvel Almanya'da işçilere konferans vermek için bulunuyordum. O sırada görüşüp konuştuğum üniversite talebelerinden birisi başından geçen câlib-i dikkat bir vak'a anlattı ki, o Batı Âlemi'nde artık düzeltilemez hâle gelmiş bulunan maddî icab ve ihtiyaçların galebesiyle mânevî hayatın iflâsına en güzel bir misaldir.

Bu talebe, üniversite tahsili için gittiği Almanya'da önce lisân öğrenmek maksadıyla **Goethe** Enstitüsü'ne gönderilmiş. Türkiye'den dînî bilgilerden mahrum olarak Almanya'ya gitmiş olan bu delikanlı -biraz da an'anevî olarak- domuz etinin müslümanlara haram olduğunu, yenmesinin çeşitli mahzurlarını duymuş bulunuyormuş. Bundan dolayı enstitü idarecilerine:

"-Ben, sizin yemeklerinizi yemem, siz domuz eti kullanırsınız. Bana ayrı bir yemek imkânı tanımalısınız!" diye diretmiş. Tabiî Batılılar'ın yemeklerini yemenin sadece domuz eti cihetiyle mahzurlu olmadığını henüz bilmiyormuş. Onun için bu noktada ısrar etmiş. İdâreciler bu ısrarı kıramayınca kendisini enstitünün müdürüne götürmüşler. Müdür de türk delikanlısının isteğini kabul etmemiş ve fazladan olarak:

"-Buradan bu kadar türk talebesi geldi, geçti. Hiç kimse böyle bir itirazda bulunmadı. Sen bunu nereden çıkardın?" diye çıkışınca, o sırada müdürün yanında bulunan bir arkadaşı, işe müdâhale etmiş ve:

"-Müdür bey!.." demiş. "Bu çocuğa haksızlık ediyorsunuz. O inançlarını korumak ve o istikâmette yaşamak istiyor. Bu bizim Avrupalıların yapamadığı bir iş. Geçenlerde papalığın gazetesinde bir makâle okudum. Orada deniliyordu ki, «Biz (yani Batılılar) teknik terakkîde ilerledikçe dinimizden uzaklaştık, bencil ve materyalist olduk. Mâneviyâtımız dumûra uğradı. Maddî terakkî ile mâneviyâtı birlikte yürütemedik. Fakat şu sıralarda bu teknik terakkîye Türkler ayak uydurmaya çalışıyorlar. Onlar, her şeyi dinleri ile te'lif etme gayreti içindedirler. Eğer bu gayretleri sebebiyle teknik terakkîyi gerçekleştirirler ve buna rağmen de mâneviyâtlarını da muhâfaza ederlerse başta biz Avrupalılar olmak üzere bütün Dünyâda örnek teşkil edeceklerdir.»

"Ben bu çocukta da papalık gazetesinde temas edilen aynı husûsiyeti müşâhede ettim. Geçen yıl Türkiye'ye gitmiştim. Her arabanın üstünde **"maşallah"** diye bir kelime yazılıydı. Ben bunu önce bir şirket adı zannettim. Hâlbuki öyle değilmiş. Bindiğim taksinin şoförü kontak anahtarını Allah'ın adını anarak (besmeleyi kasdediyor) çevirdi. Ona bunun mânâsını sordum. Her işe Allah'ın adını anarak başladıklarını anlattı. Sonra O'ndan öğrendim ki, Türkler yeni bir araba aldıklarında kurban kesip onun kanları üzerinden arabayı geçirir ve bu sûretle müstakbelde bir kaza yapmamaları için duâ ederlermiş. Böyle bir milletin bir ferdi olan bu çocuğa müsâmaha etmelisiniz." dedi.

Bu izahat üzerine müdür, revirde yatan hastalara âid yemekten o çocuğa da verilmesini emretmiş. Zira hastalara sıhhî olmadığı düşüncesiyle domuz eti verilmezmiş.

Gerçekten başta Almanlar olmak üzere bütün Batılılar, domuz etinin mahzurlarını çok iyi bilirler. **"Schweinflash und Gesundheit"** (Domuz Eti ve Sağlık) isimli Almanca bir kitap kütüphânemde mahfuz bulunmaktadır. Bunda domuz etinin mahzurları bizim bildiğimizden çok daha fazlası ile anlatılmaktadır.

Demek ki İslâm, bu monist teoriler karşısında insan tabiatının **"müsbet-menfî"** iki vechesini dâimâ dikkate almak sûretiyle, düalist bir görüş ortaya koymuştur. Bu, kâinâtı îzâh edişteki zıtlıkları kabul gibi, insan hayâtını değerlendirmek ve yönlendirmekte de bu sûretle tezâhür eder. Gerçekten bir mü'min, hayatı, ilâhî tâyinle vâkî olan zıtlıklar üzere kaaim kabul eder. İslâm, insanı hak ve hayrın galebesi için çalışmak mükellefiyetiyle vazîfelendirirken zıtlıklardan menfîlikleri yok etmekle mükellef tutmaz. Çünkü yok olmayacağı, bunun

Türk Milleti, zihniyet itibariyle asırlardan beri tamamen İslâm ile hemhâl olmuş ve her doğruyu kabul husûsunda **"Hikmet, müminin kayıp malıdır!"** düstûrunu benimsemişti. Binâenaleyh her yeni ve fakat doğru olan, maslahat icabı bulunan şeyi kabulde tereddüd etmezdi. Ancak kendisine teklif edilen her yeni fiilî tavır ve düşünceyi de İslâm ile mizan ederek ona mutâbakati sâbit olmadıkça aslâ içine sindirip benimsemezdi. Üzerinde vâkî bir cebir ile İslâm'a mutâbakatı isbat ve bu sûretle vicdânı tatmin olunmayan bir husûsta itaati temin olunsa bile içindeki muhâlefet bâkî kalır ve eline geçecek ilk fırsatta İslâm'a uygunluğu isbat edilememiş olan bir usûl ve esâsı, ona mutâbık olan bir diğeri ile tebdil etmek arzusunu içinde dâimâ muhafaza ederdi ki, bu durum el'ân da -az çok- aynıdır.

Bugün hâlâ bu gerçeği görmekten gâfil **"lâiklik zorbaları"**nın aksine **Sultan Abdülhamid** merhûmun Tanzimât sonrası icabından olarak Dâhiliye vekilliğine getirdiği rum asıllı **Sava Paşa**, bu gerçeği her Türkiye idârecisinin kulağına küpe edineceği vasıfta şöyle ifade etmektedir:

"... İşte bütün bunlar içindir ki, bu mütevâzî mesâîyi (İslâm Hukuku'na dâir yazdığı eseri) yeni bir görüş ufku açacağından iftihar duyarak Avrupa ulemâsının ıttılâına arzediyor ve bununla dikkat nazarlarını Muhammedî hukûkun menâbiine (menbâlarına) ve bu hukûkun ne sûretle vücûda geldiği husûsuna çekebileceğimizi ümid ediyoruz.

Teb'aları arasında birçok müslüman bulunan siyâsî devlet ricâli bu kitapta İslâm içtimâî teşkîlâtının bütün esaslı kâidelerini muhtevî bulacaklardır.

Bugün Fransa'nın mukadderatını idâre edenler meşgalelerinden vakit ayırarak bu kitaba bir göz atacak olurlarsa, Muhammedî olan akvâmın (kavimlerin) idâresi için lâzım olan sırrı, iki hakîkat şeklinde tebârüz etmiş bulacaklardır ki, bu iki hakîkat, Cezâyir Müslümanları'nın ne sûretle idâre edilmeleri lâzım olduğu yolunda umûmî efkârı ve matbûâtı işgal etmeye başlayan mes'elenin çözülmesine yol açacaktır. Bu hakîkatlerin nelerden ibâret bulunduğu şu sûretle telhis (özet) olunabilir:

1-Müslüman, ne kadar itikadı zayıf olursa olsun, din değiştirmediği takdirde hiçbir hâdisenin sıhhata mukarrin olup olmadığına o hâdise islâmîleştirilmedikçe inanmaz. Zira müslümana göre bir şeyin sıhhata mukarrin (doğruya yakın) bulunması ve onun doğru telâkkî edilebilmesi için muhakkak sûrette dînen emredilmiş bulunması, Allah'ın kelâmına veya Peygamber'in sünnetine, yani dinin bu iki temel taşından birisine istinad ettirilmiş olmaları lâzımdır.

bir hilkat vâkıası ve fıtrat îcâbı olduğu İslâm'da mâlum bir hakîkattir. Ancak bunların menfî olanlarının müessiriyyetini asgarî hadde indirmeye, müsbet olanların müessiriyetini ise azamiye yükseltecek emirler ve nehiyler (yasaklar) vaz' eder ki, İslâm nazarında "**terbiye**" de bu demektir. Hatta sadece insanda değil, Kâinât'ta dahî zıt keyfiyetlerden herhangi birini mutlak mânâsı ile yok etmek muhal ve böyle bir teşebbüs abesle iştigaldir. Zira her keyfiyet bir veya birkaç esmâ tecellîsine ma'kes olduğu ve "**esmâ**" ise "**zât**" gibi ebedî bulunduğu cihetle bertaraf edilemez. Bunlar arasındaki mücadele ancak ve ancak "**galebe nöbetleşmesi**" maksadına bağlıdır. Meselâ kâfirler her ne kadar güçlü-kuvvetli olsalar da imanı (İslâm'ı) yok edemezler. Müminler de küfür ve ilhada karşı aynı durumdadırlar.

Diğer taraftan her varlık fânîlikle mahkûm olduğundan ya kemalden zevâle veya zevalden kemale ebedî bir değişme hâlindedir. Bu değişme tedrîcendir ve her kategorideki varlık için bunun sürati veya vâdesi farklıdır. Bunların bazılarında vâde, gece-gündüz, yaz-kış nöbetleşmesinde olduğu gibi bilinir. Diğer bazılarında ise, iman-küfür

2-Bütün kaziyelerin (hükümlerin) islâmîleştirilmek sûretiyle dînî temellere istinâd ettirilmesi ve binnetice bu hakîkatlerin yalnız kabulü değil, aynı zamanda riâyet olunması mecbûriyeti altına sokulması da, Muhammedî Kanun'daki menbâların mebzûliyeti (bolluğu) dolayısıyla güç bir mesele değildir.

Müslüman da sâir fertler gibi günahkâr olabileceği gibi, cürüm işlemek sûretiyle insanların en bayağı derecesine de düşebilir. Fakat bütün bunlara rağmen yine müslüman olarak kalır. İslâmiyet'te hakîkî sûrette din değiştirmek âdetâ meçhuldür. Müslüman, islâmîleştirilmemiş olan bir kanuna mutavaat ederek, kendi kudret ve kuvvetini gösteremediği müddetçe bu kanuna zâhirî şekilde mutavaat (itaat) edebilir. Kanunun esaslı bir kaidesine göre bu cebir altında bulunma keyfiyeti, din değiştirme keyfiyetini ortadan tamamen kaldırır. Kudretlendiğini hisseder etmezdir ki, Allah'ın Kelâmına ve Peygamber'in Sünnetine istinad ettiği isbat edilememiş bulunan bir kanuna itaatten uzaklaşmak, müslüman için farz olur.

Cebir kâidesiyle müslüman vicdanı her nevî şiddete karşı himâye edilmiş, sâir dinlerde olduğu gibi din uğrunda ölüm, asgarî hadde indirilerek din değiştirme husûsu da imkânsız bir hâle konulmuştur." (**Sava Paşa- "İslam Hukûku Nazariyâtı Hakkında Bir Etüd"**, c: 1, Ankara, 1955, sh. 14-15)

Ne diyelim, bizim lâikçi çığırtkanların kulakları çınlasın!..

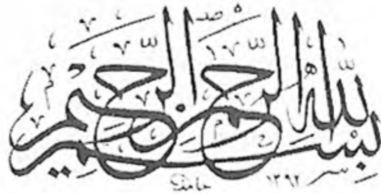
galebesinde olduğu gibi bilinemez. Ancak sezilebilir!.. Tabiî, **"İlm-i Ledün"**[82] sahibi bazı insanlar bu hususta istisnâ teşkil ederler.

[82] **İlm-i Ledün:** Kulun gayretiyle elde edilmiş olmayıp Cenâb-ı Hakk'ın bizzat lutfettiği ilimdir. Peygamber aleyhisselâm bu ilimden **Hazret-i Ebûbekir** ve **Hazret-i Ali**'ye birazcık lutfetmiş bulunduğundan tarikatler silsile olarak bu iki büyük sahabiye müntehî olurlar. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

"Kullarımızdan bir kul buldular. Biz, O'na (Hızır'a) **katımızdan rahmet verdik ve tarafımızdan O'na** (gayba dâir) **bir ilim öğrettik."** (Kehf Sûresi, âyet 65)

II-İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN PRENSİPLERİ

İslâm, -izah etmiş olduğumuz üzere- diğer Dünya görüşlerine benzeyen husûsiyetlerine ilâveten, "**ilâhîlik**" ve "**dualizm**" gibi iki temel husûsiyet ile onlardan tamamen ayrılır. Başka Dünya görüşlerinden bu iki temel prensiple ayrılan İslâm Dünya görüşünün muhtevasına hâkim olan ve diğer Dünya görüşleriyle bâzen tamâmen bazen de kısmen mutâbık olan ana esasları iki kısımda mütâlaa edilebilir. Bunların bir kısmı tamamen mücerred yâni nazarî, bir kısmı tatbîkî yani amelîdir. Bu yönden onları ikiye ayırıp gruplandırabiliriz. İleride geniş bir şekilde izah edecek olduğumuz bu prensipler şöyledir:

1- İslâm Dünya Görüşünün Mücerred Prensipleri

Bunları hülâsaten şu şekilde sıralayabiliriz:

A-İrâdecilik veya Volantarizm Prensipi: İslâm, insan ve cin neslini kendilerine ezelde verilmiş bir irâde sebebiyle mes'ûl addeder. Onların fiillerinde belli seviyede cüz'î bir irâde kabul eder ve hiçbir beşerî fiilde onları mecbûrî fâil saymaz.

B-Âlemşümûllük veya Üniversalizm Prensipi: İslâm'ın bütün Kâinât'ı onun tamamına şâmil bir sûrette izâh vaz' etmiş olması, dâvetini muayyen ve dar bir mekânla tahdid etmemesidir.

C-Tecrid veya İdealizm Prensipi: İslâm'ın bütün müşahhas hâdiselere mücerred bir gâye ve ifâde izâfe ederek onları yüceltmesi ve bir nevî mânevîleştirme yoluna gitmesidir.

D-İnsaniyetçilik veya Hümanizm Prensipi: Bu prensip, İslâm'ın hükümlerinin kavimler, coğrafyalar ve kültürler üstü bir mantıkla vaz edilmiş olmasını ifâde eder. Dar, ırkî veya kültürel muhtevâlar çerçevesini aşarak bütün insanlığı "**Benî Âdem**" olarak tek bir âilenin fertleri gibi telâkkî etmesi demektir.

E-Gerçekçilik veya Realizm Prensipi: İslâm prensiplerinin insan seâdetini temine medâr olacak hükümlerinde realiteyi (şe'niyeti) dikkate alması ve bu bakımdan tatbik imkânı olmayan ütopik (hayâlî) sistemlerden ayrılmasını ifâde eder. Diğer taraftan insan tabiatının değişmeyip hep aynı kalan husûsiyetlerine göre hükümler koyduğundan bunlar zaman ve mekân değişikliğiyle muallâkta kalmayıp ehemmiyetlerini devâm ettirirler. Bu bakımdan İslâmî hükümler için eskimek mevzûbahs değildir.

F-İlimcilik veya Siyantizm Prensipi: Bu prensip, ilmi (science), her şeyi hâlle muktedir ve -âdetâ- ilâh addeden siyantizm'den farklı olarak, ilmin metbû kabul ve teşvik edilmesini ifade eder.

G-Akılcılık veya Rasyonalizm Prensipi: Bu prensip, felsefede olduğu gibi aklı, hakikate ulaşmak için yegâne vâsıta addetmek veya Rasyonalizm'deki gibi ona sonsuz bir kudret izâfe etmek yerine onu nakle yardımcı kabul etmekten ibârettir. Zira İslâm, tekrim eylediği aklı, nakli anlamak için zarûrî bir vâsıta kabul eder.

H-İyimserlik veya Optimizm Prensipi: İslâm'ın, insan

gönlüne ilkah ettiği duygularla, her tecellîde bir hayır tarafı görecek bakış tarzını hâkim kılmasıdır. Diğer taraftan İslâm, Kâinat'ta huzur sükûn ve âhengin galebesini kabûl eder. Al-lâh'ın Zât'ında ise Rahmet-i İlâhiyye'nin Gadab-ı İlâhiyye'yi aştığını ilân eder.

2- İslâm Dünya Görüşünün Müşahhas, Amelî veya Ahlâkî Prensipleri

Bunları da şöyle sıralayabiliriz:

A- Teaddîlik veya Dinamizm Prensipi: İslâm, bir hareket ve faâliyet dînidir. Bazı Uzak Doğu felsefeleri gibi Dünya'dan el çekmiş bir atâlet ve miskinlik dîni değildir.

B- İctimâîlik veya Sosyal Adâlet Prensipi: İslâm'ın hükümlerinde dâima cemiyet ve sosyal adâleti ön plâna alan ictimâî bir din olması keyfiyetini ifâde eder.

C- Nizam Prensipi: İslâm, nizâmın ihmâline ve anarşiye aslâ müsâade etmeyen, ferdi ve cemiyeti hassas bir sûrette tanzim eden bir dindir.

D- Adâlet Prensipi: Adâleti tekrîm ederek onun huzur ve saâdet için ne büyük bir müessir olduğunu belirtmekle kalmaz, bunu sağlayacak emirler ve nehiyleri Dünya'da hiç bir beşerî sistemde hâlâ ulaşılamamış olan bir seviyede ortaya koyar.

E- Hürriyet Prensipi: İslâm, mes'ûl tuttuğu insanı Allâh'-ın çizdiği sınırlar içinde hür kabul eder. Mes'ûliyetin kaynağı irâdeye âid bu hürriyettir. Bu irâde ve ihtiyârı ancak "**tabiî hukuk**" denilen hakların ihlâline sebebiyet vermeyecek bir sûrette tahdîd eder. Bu sebepledir ki, İslâm'ı kabulde cebri (zorlamayı) reddeder.

F- Cihad Prensipi: İslâm, muhtevâsındaki gerçeklerin kabul ve tatbik olunmasını te'mine medâr olan her türlü fiili

"cihad" mefhumuna dâhil addeder. Silâhlı mücâdeleye ise, sadece muayyen sebeplerle cevaz verdiği gibi onun en hassas adâlet ölçüleri ile icrâsını emreder. Üstelik bunu **"küçük cihad"**, nefisle mücâdeleyi ise **"büyük cihad"** olarak kabul edip böylece düsturlaştırır.

G-Ahlâk Prensipi: Denilebilir ki, İslâm'ın vahdaniyet, yani yaratıcının birliği dâvâsından sonra en temel gâyesi ahlâkî zirveleşmeyi temin etmektir. O derecede ki, Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- bi'setini (gönderilişini) buna münhasır olmak üzere ifade buyrulmuştur ki[83], bu hiç şüphesiz ehemmiyet tezâhürü içindir.

H- Fiilî Kıstas Prensipi: İslâm, tatbikî misalleri olmayan ütopik bir nazariye değildir. Kendi prensiplerinin tatbikâtını Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-'ın hayatında en güzel bir sûrette misâllendirir ve müşahhaslaştırır. Peygamberin bütün davranışları ideal tatbikat için İslâm literatüründe (edebiyatında) fiilî bir kıstas olarak kullanılır.

Şimdi bu prensipleri iki grup hâlinde ve teker teker îzâh etmeye çalışalım:

[83] Hadîs-i şerifte: *"Ben, mekârimi ahlâkı (en üstün ahlâkı) tamamlamak için gönderildim."* buyrulmuştur. (Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8)

1- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN MÜCERRED veya FELSEFÎ PRENSİPLERİ

A- İRÂDECİLİK veya VOLANTARİZM PRENSİPİ

İslâm'ın insan vâkıasına bakışta onda fıtraten meknûz olarak gördüğü aslî husûsiyetlerden biri de "**irâde sahibi olmak**" keyfiyetidir. Bu husus beşerî mes'ûliyetin kaynağını -daha emin bir tâbirle söylemek gerekirse- temel iki sâikından birini teşkîl eden akla istinad eder. O iki sâik "**âkil**" ve "**bâliğ**" olmaktır. Ancak İslâm'da tefekkürün teşvîk edilmiş olması[84] sebebiyledir ki; bu irâdenin mâhiyeti ve hududları üzerinde İslâm âlimleri pek geniş bir sûrette îmâl-i fikr etmişler ve bunların netîcesi olarak ortaya birbirinden farklı görüşler koymuşlardır. Kuldaki bu irâdenin "**irâde-i cüz'iyye**" olarak isimlendirilişi bile, bunun Allâh'a mahsûs olan küllî irâde karşısında cüz'î, yâni çok küçük olduğu gerçeğini ortaya koyduğu halde bâzı âlimler bunun

---

[84] Kur'ân-ı Kerim'de pek çok kereler, "**Ya ulû'l-elbâb**" (Ey akıl sahipleri) hitâb-ı ilâhîsi yanında "**Efelâ ya'kilûn**" (akıl etmezler mi?) gibi hitaplarla, insanların düşünmeye dâvet olunduğu görülmektedir. Ayrıca Peygamber -aleyhisselâm- "**Lâ ibâdete ke'l-tefekkür**" *(Tefekkür gibi ibâdet olamaz!..)* (Ali el-Müttaki, *Kenz*, XVI, 121) buyurarak aklı kullanmayı en üstün bir ibâdet olarak tahsin etmiştir.

rolünü alabildiğince genişleterek kulu -âdetâ- Cenâb-ı Hakka mahsûs olan **"fâil-i muhtâr"** olmak vasfına yaklaştırmışlar ve insanı fiilinin -hâşâ- hâlıkı gibi görmüşlerdir. Buna mukâbil diğer bâzıları da müthiş bir tefrîd ile kulu fiillerinde -irâdesiz ve mecbûrî bir fâil- mevkiinde telâkkî etmişlerdir.[85]

Beşerî irâdenin mâhiyeti ve hududları husûsunda vâkî olan uzun münâkaşaların netîcesinde bu ifrad ve tefrîd görüşler revaç bulmamış mûtedil bir yol benimsenmiştir ki, bu da Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Buna göre ise, beşerî fiil iki irâde ile gerçekleşir. Faaliyet kula, hâlıkıyet ise Allâh'a âiddir. Ehl-i Sünnet'e göre, kader, **"mutlak"** ve **"mukayyet"** veya **"muallak"** olarak ikiye ayrılır ve bunların her biri hakkındaki değerlendirme farklıdır. Yani kulun mesûliyeti, mukayyed kadere taalluk eder. Çünkü bu kategorideki fiillerin kulun dilemesi ile halkolunur. Bu görüş, eserimizde çeşitli vesîlelerle teferruatı ile anlatılmıştır.

---

[85] Hakîkate vâsıl olmak hususunda aklın rolünü takdirden birçok farklı görüşler daha doğrusu mezhepler zuhur etmiştir ki, bunların ilki **"Mûtezile"**dir. Bu mezhep, **"Tâbiîn"**den **Hasan-ı Basrî**'nin (v. 110 h.-728 m.) talebelerinden olan **Vâsıl b. Ata** (v. 131 h.-748 m.) tarafından tesis edilmiştir. Hocasından ayrılmış, yani îtizal etmiş olduğundan O'nun kurduğu itikâdî mezhebe **"Mûtezile"** denilmiştir.

Bu mezhep mensupları nassı kabul etmekle beraber akla gereğinden fazla ehemmiyet atfederler. Umûmiyetle yabancı kültürlerin ve bilhassa Yunan felsefesinin tesiri altında kaldıkları kabul olunur.

Müteşâbih, yani zâhirine hamli kaabil olmayan âyetleri akıl kanunlarına mugayir görerek onları aklı esas alarak tevil ederler.

Emevîlere baş kaldırdığı için öldürülmüş olan **Cehm b. Safvan er-Râsibî**'ye izafe edilen **"Cebriye Mezhebi"**nde ise, beşerî irâde tamamen inkâr edilir. Bunlara göre insanda irâde ve ihtiyar yoktur. İnsanların bütün fiillerini, fâilin talebi olmaksızın Allah yaratır. Tıpkı hayvanlarda, hatta cansızlarda olduğu gibi "Taş düştü", "Bitki, çiçek açtı." ve "Ağaç meyve verdi." dediğimizde, o oluş; taşa, çiçeğe veya ağaca nisbet edilir. Sevap ve günahın insana nisbet edilmesi de böyledir. Dinin bütün mükellefiyetleri cebirdir. Kul, fiilini cebren îfâ eder, derler.

Bu görüşün tam aksine, kaderi inkâr ederek mahlûku, fiilinin **"Hâlık"**ı telâkkî eden **"Kaderiye"**, **Haccac** tarafından hicrî 80 senesinde idam olunarak ortadan kaldırılmış olan **Mabed el-Cühenî** tarafından ortaya konulmuştur ki, bunların hepsi de bâtıldır. Çünkü bu görüşler doğru olsaydı, Cenâb-ı Hakk'ın iyi amellere mükâfatı kötü amellere ise, ceza vermesi -hâşâ- mantıksız olurdu. Doğru olan Ehl-i Sünnet yolu ve bu yolda tesis edilmiş olan **"Eş'arî"** ve **"Mâturîdî"** mezhepleridir.

Lâkin, red ve cerhi imkânsız olan bir islâmî gerçek şudur ki; mes'ûliyetin kaynağı ins ü cinde -az veya çok- mutlakâ mevcûd olan irâdedir. Gerçekten bu vasıf itibâriyle insanlarla müştereklik arzeden, mahlûkat içinde sadece cinlerdir. Bundan dolayıdır ki; onlar da insanlar gibi Allâh'a inkıyad husûsunda mükellef ve mes'ûl bir mevkîde bulunmaktadırlar.

Diğer taraftan mükâfât veya mücâzât için zîşuur olmak yanında bu iki kategori varlığı mümtaz ve mes'ûl kılan **"irâde"** diğer birçok husûsiyetle birlikte onlara ilâhî bir mevhibe olarak ezelde verilmiştir.

a- Beşerî İrâdenin Mâhiyeti Ve Hududları

Bu temel görüş ışığında insanların ilk yaratılışına âid îtikâdî esaslar tahlîl edildiğinde şu gerçekler ortaya çıkar:

Allâhu Azîmuşşân yegâne fâil-i muhtardır. Ezelde yalnız kendisi vardı. Sonra, böyle bir Âlem murâd edip bütün varlıklara ilâhî sıfatlarının tecellisi ile vücûd vermiştir. Bütün sonradan ve mükemmellik itibariyle kademeli olarak yaradılmış olanların teşkîl ettiği Âlemin zirvesine de mükerrem bir varlık olarak insanı oturtmuştur. Bu keyfiyet, insanın eşref-i mahlûkât olması kadar aynı zamanda Âlemin ona müsahhar, yani emrine âmâde kılınmasını da ifâde eder.[86]

Fâil-i muhtâr olan Allâhu Azîmuşşân, her varlığı ve onun bünyesindeki unsurları belli bir maksad için yaratmış ve onlara

---

[86] **"O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra** (kendine has bir şekilde) **semaya yöneldi, onu yedi gök olarak yaratıp düzenledi** (tanzim etti). **O, her şeyi hakkıyla bilendir."** (Bakara Sûresi, âyet 29)

"Allah, o Allâh'dır ki, gökleri ve yeri yaratmıştır. Gökten su indirerek onunla size rızık olmak üzere çeşitli mahsuller çıkarmış ve emri ile denizde yüzmek için gemileri sizin buyruğunuza vermiştir. Nehirleri de size musahhar kılmıştır.

Yörüngelerinde yürüyüp giden Güneş'i ve ayı, size musahhar kılmış; geceyle gündüzü de, yine sizin için musahhar kılmıştır." (İbrahim Sûresi, âyet 32-33)

o maksadı gerçekleştirmeye sâlih (müsâid, uygun) bir yapı ve iktidâr lütfetmiştir. Bütün mahlûkatta mevcûd ve ilâhî tâyine dayanan bu umûmî husûsiyetlere dinde **"âdetullâh"** veyâ **"sünnetullâh"** adı verilir. Bunlar değişmez ve değiştirilemezler.[87] Beşerî ilmin -bilhassa materyalist ağırlıklı olan kısmında- murâd-ı ilâhîye dayanan ve bütün Âlemde ebediyyen cârî olan bu temel prensipler **"tabiat kânunları"** olarak adlandırılır. Cenâb-ı Hak, insan idrâkine sığabilen Âlemde cârî olan murâd-ı ilâhiyesini sebeplere rabt etmiş ve insan idrâkini de gerçeklere sebep-netîce münâsebeti içinde intikâl edebilecek bir iktidâr ile techîz etmiştir. Olgun müminler, ön plândaki sebep ve netîceler üzerinde îmâl-i fikrederken bile sebepler zincirinin nihâyetinde murâd-ı ilâhînin mevcûd olduğunu aslâ hatırdan çıkarmazlar. Nitekim Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-:

"Allâh bir şeyi murâd ettiği zaman esbâbını halkeder." buyurmuştur.

Müsbet ilimlerse, tevâlî eden araştırmalar netîcesinde eşyâda meknûz ve murâd-ı ilâhîye dayanan husûsiyetleri keşfede keşfede bir terakkîye âmil olsalar da onların vâsıl olduğu netîce -bugün bile- bu husûsiyetlerin ancak Allâh'a mâlum olan vüs'ati yanında yine de çok cüz'î kalmaktadır.[88] Meselâ daha düne kadar her ferdin âdetâ bir nüfus kağıdı gibi şahsî ve münhasır husûsiyetlerinin -parmak izine- mahsûs olduğu sanılırdı. Bugün ise DNA moleküllerinin sırrı çözülmüş ve bunlardan parmak izlerine nazaran daha ileri derecede ferde

---

[87] Bu hakikatin Kur'ânî mesnedini ihtivâ eden âyetlerden biri şudur:

"Allâh'ın, ötedenberi süregelen kânunu budur. Allâh'ın kânununda asla bir değişiklik bulamazsın." (Fetih Sûresi, âyet 23)

[88] **Habîbim; söyle: «Bütün denizler, bütün bahr-i muhîtler (bilfarz) mürekkeb olsa ve onlara bir mislini de ilâve etsek: Rabbimin kelimeleri hitâm bulmadan evvel o denizden mürekkeb biterdi."** (Kehf Sûresi, âyet 109)

Aynı hususta başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyrulur:

"Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa, o mürekkep bittikten sonra yedi deniz imdada gelse, yine kelimât-ı ilâhiye yazılıp tükenmezdi." (Lokman Sûresi, âyet 27)

âid inhisârî husûsiyetlerin tesbîti imkân dâhiline girmiştir. Acabâ bu **"mâlum"**un arkasında da başka hangi **"meçhûl"**ler vardır!?. Zîrâ ilmî çalışmalar göstermiştir ki eşyâ-yı tabîiyyenin husûsiyetlerine âid her yeni keşif -âdetâ- birçok başka mechûllere kapı açmaktadır. Nitekim âyet-i kerîmede:

"İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki; onun (Kur'an'ın) **gerçek olduğu, onlara iyice açıklanmış olsun. Rabb'inin her şeye şâhid olması, yetmez mi?"**[89] buyrulmuştur.[90]

Bu demektir ki, ilmî keşifler arttıkça, Kur'ân-ı Kerîm'den vâkıf olabildiğimiz mûcizeler de çoğalacaktır!

Müsbet ilimlerin bu gelişmesi kıyâmet kopmasından az önce mûcizât-ı enbiyâ seviyesine yakın bir noktaya kadar yükselecek ve bu noktada îmânî esasların bir **"teklîf"** olma keyfiyeti âdetâ ortadan kalkacağından hayat ve Kâinât yeniden nizâmlanmak üzere nihâyete erecektir!

Meselâ Hazret-i **Îsâ** -aleyhisselâm- ölüyü diriltmişse bu -velev muvakkat bir zaman için bile olsa- kıyâmet kopmasından

---

[89] Fussilet Sûresi, âyet 53.

[90] Bin dört yüz yıl evvel nâzil olmuş bulunan Kur'ân-ı Kerîm, kendi tâbiri ve Levh-i Mahfuz'daki muhtevâsıyla **"Yaş ve kuru bu âlemde gerçek nâmına ne varsa hepsini muhtevidir."** (Bkz: En'am Sûresi, âyet 59)

Kur'an-ı Kerîm'in bu husûsiyetiyle alâkalı olarak târihî bir vak'a zikretmek isteriz:

Said Halim Paşa sadrazam iken (sadrâzamlığı 1914-18) kendisiyle görüşen bir İngiliz diplomatı, bilvesîle ona şu suâli tevcîh etmiştir:

"–Paşa Hazretleri! Müslümanlar bütün hakîkatlerin ve bu arada fennî gerçeklerin Kur'ân'da mevcûd olduğunu iddiâ eder dururlar. Lâkin bir gerçeği biz Batılılar keşf edip ortaya koymadıkça da Kur'ân'dan çıkarıp gösterememektedirler. Benim aklım buna hep takılmaktadır. Acaba siz ne dersiniz, böyle midir?"

Said Halim Paşa, Mısır'da büyüdüğü, Arapça'ya vâkıf olduğu, devrin îcâbı İslâm'ı oldukça iyi bildiği halde kendine göre bir izâhatta bulunmuş, ancak serdettiği fikirler İngiliz diplomatınca kabule şâyân görülmemiştir. Bu duruma canı sıkılan Sadrazam **Halim Paşa**, Osmanlı Meclis-i Mebusân'ına telefon ederek o zaman mecliste pek çok olan din âlimlerinden birinin acele sadârete gönderilmesini taleb etmiştir. Bu sûretle celb edilen hocanın verdiği cevaplar da İngiliz diplomatını tatmin etmeyince **Said Halim Paşa**, İngiliz'den ertesi güne kadar kendilerine müsâade edilmesi ricâsında bulunup meclisten gönderilen hocaya da:

az önce bu, tıbben mümkün hâle gelecektir. Böyle bir keyfiyet **"îmân"**ı aklen ve mantıken mecbûrî hâle getireceğinden mükâfat veyâ mücâzâtın gereği -belli ölçüde- bertaraf olmuş bulunacaktır.

Diğer taraftan Cenâb-ı Hakk'ın -velev esbâbda tecellî

"–Din âlimi olan sensin!.. Başka din âlimlerini de sen benden iyi tanırsın. Bunlar içinde dostumuzu tatmin edebilecek bir izahatta bulunabilecek her kim var ise, onu arayıp bul ve yarın benim yanıma getir!.." demiştir.

Bu hoca efendi, bu iş için kalkıp Yalova'nın Reşâdiye Köyü'nde oturan Nakşî meşâyihinden **Şeyh Şerâfeddîn** Hazretleri'nin nezdine gitmiş. **Şeyh Şerâfeddîn Efendi**, **Şeyh Şâmil**'le birlikte Türkiye'ye gelip yerleşmiş olan cemaattendi. **Sultan Reşad**, yerleştikleri köydeki hazîne arâzîsini onlara tahsîs etmiş bulunduğundan bu köye **"Reşâdiye"** (şimdiki Güney Köyü) adı verilmişti. 1930 yılında vâkî olan **"Menemen Vak'ası"**nda uzun bir müddet hapis yatmış ve nihâyet beraat etmiş bulunan **Şeyh Şerâfeddîn Efendi**, o zaman ziyâretine gelen hocadan durumu öğrenince onu köyünde bir akşam misâfir edip ertesi gün sabah namazıyla birlikte bir faytona binip öğlen üzeri birlikte Cağaloğlu'ndaki Sadâret'e gelmiştir. İngiliz diplomatı tekrâr huzûra celbedilip suâlini tekrarlaması istenmiş, söylenenleri evvelce zikrettiğimiz gibi dinleyen **Şeyh Şerâfeddîn Efendi** demiş ki:

"–Evet, Kur'ân-ı Kerîm'de kıyâmete kadar vâkî olacak fennî keşiflerin hepsi mevcûddur. Çünkü O, bir **"Kitâb-ı Kâinât"**tır. Bu gerçeklerin siz Batılılar fiilen ortaya çıkarmadıkça bir müslüman tarafından Kur'ân-ı Kerîm'den çıkarılıp gösterilemediği de doğrudur. Ama bunun üç sebebi vardır ki; size bunların ikisini söyleyebilirim. Üçüncüsü siz Batılılar'ın aleyhine olduğundan onu söylemek nezâkete aykırı olur."

İngiliz diplomat, her üç sebebin de söylenmesinde ısrâr edince **Şeyh Şerâfeddîn Hazretleri** buyurmuşlar ki:

"–Kur'ân-ı Kerîm'de fennî hakikatlere temâs **"sarâhat"**le değil **"delâlet"** cihetiyledir. Bunun birinci sebebi eğer bu gerçekler sarâhat cihetiyle olsaydı Kur'ân'ın hacmi alabildiğine genişleyeceğinden onun ezberlenmesi imkânsızlaşırdı. Hâlbuki sâir semâvî kitapların başına gelen tahrîf hâdisesinin Kur'ân için vâkî olmama sebeplerinden biri de bu ezberlenme keyfiyetidir. Yazının yaygın olmadığı bir zamanda tahrîf, ancak bu sûretle önlenebilirdi."

İngiliz diplomat:

"–Eh.." deyip pek tatmin olmamış gibi görünmüş. **Şeyh Şerâfeddîn** Hazretleri devamla:

"–Fakat asıl sebep bu değildir. Eğer kıyâmete kadar mer'iyyeti murâd-ı ilâhî iktizâsı olan Kur'ân-ı Kerîm, fennî gerçeklere sarâhat cihetiyle temâs etmiş olsaydı asırlardan beri mü'min ve müslim olan insanların çoğu, zamanlarındaki fennî terakkî seviyesi itibâriyle onları kabûle yaklaşmayıp inkâr ederler ve îmân dâiresinden çıkarlardı. Bu gerçekleri onlar fiilen isbât edildikten sonra bunlara delâlet eden âyetleri bu yolda telâkkî edenler inkâr yerine bilâkis îmanlarının kuvvetlenmesi gibi bir netîce elde ederler."

Şeyh Şerâfeddîn Efendi, üçüncü sebebi zikretmeyi nezâkete aykırı telâkkî ettiğinden mâzur görülmesini taleb ettiyse de İngiliz diplomatın ısrârıyla onu da şu şekilde ortaya koymuştur:

ettirmek sûretiyle de olsa- kendi mutlak irâdesiyle bizzat tâyin ettiği hususlar ins ü cin için mes'ûliyet zemîninde bir rol oynamaz. Yâni mükâfât veya mücâzâtı gerektirmez. Bunlar Allâh'ın -daha ziyâde Âhirette- tecellî edecek olan **"âdil"** sıfatının îcâbı olarak ancak kulun mes'ûliyet hududlarının tâyininde mîzâna girecektir. Çünkü Cenâb-ı Hak, Kur'ânî bir beyân ile sâbit olduğu üzere ins ü cinni tâkatinden fazlası için mes'ûl tutmaz.[91] Tâkatin oluşmasında -müsbet veya menfî- rol oynayan ilâhî tâyinler mes'ûliyetin derecesinde -muhakkak

"–Kur'ân-ı Kerîm, zikrettiğim şu iki sebep yüzünden fennî gerçeklere **"sarâhat"** yerine **"delâlet"** tarîkiyle temâs etmiş olduğundan bu gerçekleri herkes anlayıp kavrayamaz. Lâkin bunları siz Batılılar tecrübe edilir ve isbatlanır hâle getirmeden de bilenler vardır. Bunlar ilimde **"rüsûh sahibi"** olan ve zâhirî ilimler kadar ledünnî ilimlere de vâkıf kimselerdir. Lâkin onlara bildiklerini söylemek husûsunda müsâade yoktur. Bunun sebebi de Dünya hayatının sa'y (çalışma) esasına müstenid olan aslî nizamı muhafaza olduğu kadar aynı zamanda siz Batılılar'ın her fennî keşfi egoistçe kendi emelleriniz istikâmetinde ve başka milletlerin aleyhine kullanmanızdır. Sizin Kur'ân'dan çıkarılacak bir fennî keşfe vâkıf olmanız engellenemeyeceği içindir ki bu bize yasaklanmıştır." deyince İngiliz diplomat bunun bir **"bahâne"** olduğu yolunda itirazda bulunmuş ve onu iknâ etmenin mümkün olmadığını gören **Şeyh Şerâfeddîn** Hazretleri şu sözleri söylemeye mecbûr kalmıştır.

"–Bak ekselans! Ben de Kur'ân'ın delâlet cihetiyle temâs ettiği fennî gerçeklerin kâffesine bir ilâhî mevhibe olarak vâkıf olanlardanım. İstesem size kıyâmete kadar vâkî olacak bütün fennî keşifleri tâdâd edebilirim. Lâkin bunu yapmak benim için mânevî bir intihâr olur. Ancak gerçeğin bu söylediğim gibi olduğunu kabûl edebilmeniz için size başka hârika bir bilgi sunabilirim." İngiliz diplomat:

"–Meselâ ne gibi." diye suâl edince **Şeyh Şerâfeddîn** Hazretleri:

"–Sizin ceddinizi tâ **Âdem** aleyhisselâm'a kadar sayabilirim." karşılığını vermiştir. İngiliz'in itirâzı üzerine de onun ceddini yukarıya doğru saymaya başlayınca İngiliz diplomat:

"–Dur! Bir dakîka... Sen bunları nereden biliyorsun!? Yedinci göbekten öteye ben dahî bilmem." dedi. Söylenenlerin doğruluğunu teyid makâmındaki bu cevâba mukâbeleten **Şeyh Şerâfeddîn** Hazretleri devamla:

"–Ben sâde bunu değil, sizden Dünyâ'ya gelmiş ve gelecek olanları da kıyâmete kadar sayabilirim." diyerek, karşısındaki İngiliz'in önce çocuklarını sonra torunlarını, daha sonra da henüz Dünyâ'ya gelmemiş olan neslinin İngilizce isimlerini takır takır saymaya başlayınca İngiliz diplomat Sadrâzam'a dönerek:

"–Paşa Hazretleri! Ben sizden bir din âlimi istedim, siz bana bir sihirbaz getirdiniz" diyerek kendisi için mantıken mecbûrî hâle gelmiş olan hidâyetten kaçınmış ve bunun ilâhî takdîre bağlı bulunduğu gerçeğine yeni bir misâl olmuştur.

Seksen-doksan sene evvel gerçekleşmiş olan bu târihî vak'a, Allâh'ın lutuf ve keremi munzam olduğunda beşerî ilim ve irâdenin ne raddelere kadar nâfiz olabildiğini gösteren câlib-i dikkat bir misâldir.

[91] Bakara Sûresi, âyet 286.

ki- bir nisbete ulaşmak için mîzâna dâhil olacaktır. Çünkü Cenâb-ı Hak münâsebât-ı ictimâiyyenin vâkî olabilmesi için insanlara **"lâtîf"** sıfatının eseri olan mevhibeleri aynı miktarda vermemiştir. Adâlet-i ilâhiye icabı olarak beşerî mes'ûliyette fıtrî ve fiilî iktidâr kıstastır. Yani mes'ûliyetin bu mevhibelere nisbeti, ilâhî adâlet îcâbıdır.

Meselâ merkezî Afrika'da Dünyâ'ya gelmiş ibtidâî kavimlere mensûb bir insanın dînî hakîkatleri kabul husûsundaki mes'ûliyyeti, şartları onunla mukâyese edilemeyecek derecede müsâid bir başka medenî ülkedeki insanla bir ve aynı olamaz!..

Âlemdeki bu farklılık sadece benî beşer efrâdı arasında olmayıp bütün varlıklara şâmildir ve Kâinât'ı bilebildiğimiz husûsiyetleriyle mümkün kılan temel sâiklerden biri de bu ihtilâftır. Gerçekten sahib olduğu vasıflar itibâriyle varlıklar cemâdâttan insana kadar birbirinden farklı kategoriler teşkîl ettikleri gibi[92] bunların her biri kendi içinde de kademeler hâlinde silsilelenirler. Belki bir kategorinin en alt kademesinde bulunanla en üst kademesindekiler arasındaki fark, iki kategori arasındaki farktan büyüktür. Meselâ insan en alt kademede **"Belhüm adall"** (hayvandan aşağı) sıfatını müstehak bir derekeden, **"fenâfillâh"** ve **"bekâbillâh"** derecelerine kadar uzanan bir teselsül ve kademeleniş arz eder.[93]

---

[92] Bunlardan **"insan"**a kadar olan üç kategorisine **"mevâlid-i selâse"** denir ki, bunlar cemâdât (cansızlar), nebâtât ve hayvanâttır.

[93] Tasavvufta **"seyr-i süluk"** denilen nefsi tasfiye ile Hakk'a yükselme dört safhadır:

a-Seyr-i ilallâh: Seyir, tarîkatta muayyen usuller dâiresinde mâneviyatta yükselmeyi ifade eder. Bu kelimenin lügat mânâsı; yürümek, hareket etmek demektir. Mânevî yükselişin bu birinci merhalesi, sâlikin, yani tasavvufî terbiye yoluna girmiş olanın katettiği ilk merhaleyi ifade eder. Kalbten âlem-i imkâna aid ne varsa, silinmesiyle hedefe varılır ki, buna **"Velâyet-i Suğrâ"** denilir. Yani velâyette bu, birinci merhaledir. Vâsıl olunan noktadaki makamın adı ise, **"fenâ fillâh"**, yani Allah'ta fânî olmaktır.

Seyr-i ilallâh, iki nevidir. Bunların birine, **"seyr-i âfâkî"**; diğerine ise **"seyr-i enfüsî"** denilir. **"Seyr-i âfâkî"**ye "süluk", **"seyr-i enfüsî"**ye ise cezbe denilir.

b-Seyr-i fillâh: Buna, seyr-i sülûkte ikinci merhale olması dolayısıyla **"sefer-i**

Mü'minler bütün varlıklara şâmil olan bu farklılıkların giderilemeyeceğini îtikâdî bir esas olarak benimsemişlerdir. Çünkü ihtilâf (farklı olma) Âlem'in temel varlık sebeplerinden biri ve O'nun düzen ve işleyişini temin eden asıl müessirdir.

Cenâb-ı Hakk'ın rûhlara onların yaratılışı ânında:

"**–Elestü birabbiküm?**"[94] Yâni "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğu ve rûhların da:

---

sânî" veya "**cem**" denilir. Bu merhaleyi yaşayanlar, "**ufk-i âlâ**"ya erişerek bütün beşerî sıfatları mahvetmiş olanlardır. Bu merhalenin sonunda sâlike ledün ilmi verilir. Bu durumda olanların makamına ise, "**bekâ billah**" denilir.

c-Seyr-i maallâh: Buna da seyr-i sülukte üçüncü merhale olması dolayısıyla "**sefer-i sâlis**" ya da "**fark ba'de'l-cem**" denilir. Bu merhale, Allah ile olan seyri ifade eder ki, bu takdirde ikilik şâibesi ortadan kalkar. Bundan dolayı buna Hazret-i Peygamber'in Miraç esnasında vâsıl olduğu makamın adı olan "**Makam-ı Kaabe Kavseyn ev Ednâ**" adı verilir. Bu da, yayın iki ucu arası veya daha azı demektir.

d-Seyr-i anillâh: Buna da "**sefer-i râbî**" denildiği gibi "**telvin ba'de't-temkin**" adı da verilir. Mâhiyeti ise, vahdetten tekrar kesrete dönüştür. Bu dönüş, tâliplerin terbiye ve irşâdı içindir. Gerçek mürşid-i kâmiller, bu dördüncü seferi tamamlamış olanlardır. Bu, tıpkı mektep bitirip muallim olan bir kimsenin talebelerine bir şey öğretirken öğrendiklerinin çoğunu bilmiyormuş gibi davranarak bir tedrîc usûlüne riâyet edişleri gibidir. Bu merhaleyi tamamlamış olanlara "**müntehî-i kâmil**" denilir. Zira kulun yükselişi buraya kadardır.

Bunlardan başka Âlemde iki türlü seyir vâkîdir:

1-Nüzûlî Seyir: Mukayyed vücudun husûle gelmesi için mutlak vücudun âlem-i imkâna nüzulüne bu ad verilir. En dûn (aşağı) mevkîde cemadat (cansızlar) bulunmak üzere, bu seyirle sırasıyla nebâtat, hayvânât ve ins (insanlar) zuhura gelir, zâhir ve meşhûd olur. Bu seyir, insan mertebesine kadardır.

2-Urûcî Seyir: Bu da mukayyed olan varlıkların geldikleri yere doğru yükseliş seyridir. Cemâdâttan (cansız varlıklar) nebâtâta, nebâtâttan hayvanata, hayvanattan insan bedenine doğru cevherlerin seyridir. Bu, bir damlanın denize düşmesine benzer.

Bu aynı zamanda bir yukarıdaki notta izah ettiğimiz "**Mevâlid-i Selâse**" hakikatının tecellisidir. Bunların birincisine "**kavs-i nüzul**" (iniş kavsi), ikincisine ise "**kavs-i uruc**" (yükseliş kavsi) denilir. Çünkü varlık âlemi, bir dâire gibi düşünülse, onun bir parçası üzerindeki bir nokta "**âlem-i gayb**" farz edilse, onun en uzağındaki nokta, merkezden geçen doğrunun yayı kestiği yerdir ki, burası cemâdâtın makamıdır. Bu sûretle iki yay parçasına ayrılmış olan dâirenin bir tarafında mükemmellik, yani Allah'a yakınlık itibariyle cemâdâttan başlayarak varlıklar yer alırken, diğer tarafında da bunun aksi sûretinde varlıklar sıralanarak insana vâsıl olur. Ondan sonra ise, yukarıda izah edilmiş olan seyir başlar. Bu sebeple o kavislerden birine iniş kavsi (**kavs-i nüzûlî**), diğerine ise yükseliş kavsi (**kavs-i urûcî**) denilir.

[94] Bkz. Âraf Sûresi, âyet 172.

"**–Belâ!**" yâni "Evet" cevâbını vermiş bulundukları îtikâdî bir esastır. Bundan dolayıdır ki mü'minler:

"Ne zamandan beri müslümansın?" suâline:

"**–Kâlû belâ**'dan beri." diyerek cevap verirler.

"**Bezm-i elest**" de denilen bu hâdisenin oluş ânı, Allâh ile rûhlar arasında gerçekleşen bir "**ahid**" demektir. Ahid içinse iki taraf şart olduğu gibi bir taahhüd altına girmek husûsunda bunların aynı zamanda irâde sahibi de bulunmaları gerekir. Allâh'ın fâil-i muhtar bir sûrette Âlem'i yaratmasıyla sâbit olan irâdesine mukâbeleten kulda bir irâde olmasaydı onun tarafından akde ehil kabul olunarak kendisine böyle bir suâl tevcih olmazdı.

Diğer taraftan istidrat kabîlinden şu husûsu da ifâde edelim ki rûhlar Âleminde vâkî olan bu rubûbiyyet ve abdiyyet muâhedesi **Hacerü'l-Esved**'e yazılmış ve beşerin cennete istihkâk ile gelmesi ve bu sûretle daha fazla şereflendirilmesi murâd-ı ilâhiyesi sebebiyle **Âdem** -aleyhisselâm- mâhut zelleye sürüklenip Dünya'ya gönderilince bu mukâvelenin yazılı olduğu **Hacerü'l-Esved** de arkasından Dünya'ya gönderilmiştir. Hac programı içinde **Hacerü'l-Esved**'in istîlâmı -âdetâ- ondaki imzânın yenilenmesi kabîlinden ezeldeki akdin tâzelenmesinden veya teyidinden ibârettir.[95]

Bu keyfiyet kulun rûhlar Âleminde bile irâde sâhibi, hak ve vecîbelere ehil bir varlık olduğunun kabûlünü mecbûrî kılar. Ancak bu irâdenin mâhiyeti nedir ve hududları nelerdir? İşte asıl tahlîl ve tâyini gereken mes'ele budur.

---

[95] Gerçekten şu îtikâdî bir esastır ki, Beytullâh, Arş-ı Âlâ'daki **Beyt-i Mâmûr**'un -teknik tâbiriyle söylemek gerekirse- izdüşümünde bulunmaktadır. **Beyt-i Mâmûr**, ezelde cennette bulunuyordu. Melekler, onu dâimî bir sûrette tavaf ettikleri gibi o, beden elbisesine büründüğü anda **Âdem** -aleyhisselâm-'a da metâf (tavaf yeri) olmuştur. Sonra Hazret-i **Âdem**, mâhud zelle sebebiyle Dünyâ'ya gönderilince **Beyt-i Mâmûr** da arkasından Mekke'de bugün Beytullâh'ın bulunduğu mahalle inzâl buyu-

Diğer taraftan Şeytan da **Âdem**'e beden elbisesi giydirildikten sonra ona secde etmesi husûsundaki Rabbânî emre, fâsid bir kıyasla inkıyâd etmeyerek irâde ve ihtiyâr sâhibi olduğunu göstermiştir.[96] Şeytan, meleklerin hocası olmasına rağmen melek değil, cin soyundandır. İşte bu îtikâdî esas cinlerin de insanlar gibi ezelde -diğer pek çok mevhibe-i ilâhiye yanında- irâde ile de techîz edilmiş bulundukları gerçeğinin kabûlünü ortaya koyar. Bundan dolayıdır ki; mâsivâullâh içinde iki mümtaz kategori teşkîl eden ins ü cinden başkaları için mes'ûliyet mevzu-i bahs değildir.

Allâh ilm-i küll sahibidir. Bu O'nun olmuş ve olacak her şeyi bilmesi demektir. Bu îtikâdî gerçeğin zaman ve mekânla mukayyed olan insan idrâkine sığması imkânsızdır. Zîrâ bir şeyin olmadan evvel bilinmesi onun sâbit ve takdîr edilmiş bulunduğunu zannettirir. Hâlbuki gerçek böyle değildir.

Allâhu Azîmuşşân, bâzı oluşlara kendi mutlak irâdesiyle âmil olduğu halde diğer bâzılarını kulun istemesine havâle etmiş ve kula verdiği cüz'î irâde ile bunları -hayır veyâ şer- gerçekleştirmesini murâd etmiştir. Bu demektir ki kul, sahib olduğu irâde sebebiyle belli bir hareket sahası içinde muhtardır. Dilediğini yapabilir. Ancak kulun irâdesi mahsûlü olarak ortaya çıkan her fiil de "**mahlûk**" olduğu ve kulda "**hâlık**" sıfatı bulunmadığından Mevlâ-yı Müteâl, kulun irâde ve ihtiyâr ile tercih ettiğini halk eder. Yâni beşerî fiillerde "**fâiliyyet**"

---

ulmuştur. **Âdem** ve nesli bir cennet hâtırası olmak üzere onu tavaf ediyorlardı. Bu durum, **Nuh Tûfânı**'na kadar devâm etmiş ve suya gark olmaması için bu defâ Arş-ı Âlâ'ya ref olunmuştur. Lâkin bütün insanlığa ondan hâtıra bir cüz'iyyât bâki kalsın düşüncesiyle **Hacerü'l-Esved** Dünyâ'da bırakılmıştır. Bugün Beytullâh'ın kuzeybatı kenarındaki hatem, **Beyt-i Mâmûr**'a dâhildi. **Mekkeliler** tarafından yeniden inşâ edildiğinde imkânları yetmediğinden bu "**Hatem**" denilen kısım hâriçte kalmıştır. Ancak vaktiyle bu mekân **Beyt-i Mâmûr**'a dâhil bulunduğundan tavaf buranın dışından dolaşmak sûretiyle icrâ edilmektedir.

[96] Şeytanın itirazının özü şuydu: Kendisinin dumansız ateşten, **Hazret-i Âdem**'in ise topraktan yaratılmış olduğunu ileri sürerek ateşin toprağa fâikiyyeti sebebiyle emredilen secdeyi yapmaktan istinkâf etmiştir.

ve "**hâlikıyyet**" gibi iki sıfat cem olmuş olur. Lâkin Cenâb-ı Hakk'ın ilm-i küll ile bunları bilmesi bizzat takdîr ve tâyin etmiş olması mânâsında değildir. O, kulun ne yapacağını bilir. Bu biliş, Allâh katında zaman ve mekân olmadığından dolayı pek tabiîdir. Bu, tıpkı bir kulun fiili zaman içinde gerçekleştikten sonra bilmesi derecesinde kolaydır.

Diğer taraftan kul, her istediği fiili -o fiil iktidârı dâhilinde görülse bile- bâzen gerçekleştiremeyebilir. Bu, beşerî irâdeye ilâhî irâdenin "**hâlikıyyet**" sıfatıyla inzimâm etmemesinin bir netîcesidir. Kul için kader, yâni olacakların mutlak irâde ile ezelde takdîr olunması keyfiyeti bilinemez. Ancak zaman içinde kaderin gerçekleşmesi yâni "**kazâ**" hâline gelmesiyle anlaşılır. Bu, insanın zamanlı bir Âlemde yaşamasından ve idrâkinin zaman ve mekân kaydı dışında sıfırlanmasından doğan bir keyfiyettir. Ayrıca bu keyfiyet aynı zamanda ilâhî bir merhametin de îcabıdır. Zîrâ insanlar olacakları evvelden bilselerdi bahtiyâr olabilmelerine ve hayâtın çeşitli cilveleriyle avunup huzur bulmalarına imkân olmazdı. Bu, o derecededir ki; meselâ bir trafik kazasında can verecek olan kimsenin o vâkıânın gerçekleşeceği âna kadar endişeden sâlim olabilmesi kaderin bu mechûliyyeti sâyesindedir. Buna ilâveten kader bilinebilseydi fiiller o bilginin ışığı altında şekil ve mâhiyet değiştirir ve bu da kul için Dünyâ hayâtını bir "**imtihân âlemi**" olmaktan çıkarır ve nizam altüst olurdu. Meselâ bir adam öleceği zamânı daha önceden bilebilseydi ölmeden az evvel ne kadar hasmı varsa hepsini öldürmeye kalkışabilir veyâ yapmayacağı birçok işleri gerçekleştirmeye teşebbüs ederdi.

Bütün bu söylediklerimizi misâllendirerek daha vâzıh bir hâle getirmek istersek diyebiliriz ki, küllî irâde -lâ teşbih velâ temsil- meselâ şehir cereyânına benzer. O merkezden kesik olsa, kulun odasındaki lâmbayı yakmak için düğmeye basması hiçbir netîce hâsıl etmez. Beşerî irâdenin talebinin gerçekleşebilmesi için ilâhî irâdenin o fiile mutlâk bir sûrette

ve evveliyetle inzimâm etmesi gerekir. Bu sebepledir ki, hayır ve şer bütün fiillerde ilâhî irâde mutlakâ mevcûddur. Kur'ân-ı Kerîm'de Allâh'ın müsâadesi olmadan her hangi bir ağaçtan her hangi bir yaprağın düşmeyeceği yolundaki ilâhî beyân[97] da bu gerçeği te'yîd eder.

Otuz üç derece ile kademelendirerek -gûyâ- bir beşerî terakkî sistemi ortaya koymuş bulunan masonlar da on sekizinci dereceye kadar bu îtikâdı taşıyabilirler. Ancak bundan vazgeçip "**Deizm**" diye adlandırılan görüşü benimsemedikçe on dokuzuncu derece ve daha yukarısına terfî edemezler. Deizm, ilâhî irâdenin Kâinât'ın yaradılış ânında aynen bütün semâvî dinlerde olduğu gibi mutlak bir şümûl ile cârî bulunduğunu kabûl edip yaradılıştan sonra bu irâdenin bilâhare yaratılmış olanların teşkîl etmiş olduğu Âlem (mâsivâ)'le alâkasının kesildiği yolunda bir görüştür. Onlar Cenâb-ı Hakk'ı "**Kâinâtın Ulu Mîmârı**" diye yâd ederler. Bundan dolayı sembolleri, mîmarlara mahsûs pergel, cetvel gibi âlet edevâttır. Nasıl bir mîmâr bir binâyı istediği şekilde plânlayıp inşâ ettikten sonra onun bilâhare kullanılış ve işleyişiyle ilgisiz kalırsa, Cenâb-ı Hak da Kâinât karşısında aynı durumdadır. Bu demektir ki; on dokuz veyâ daha yüksek derecedeki masonlar İslâm nazarında "**münkir**"dirler.

İns ü cinnin âmil olabildiği bütün vukuât ve şuûnât (realiteler)'ta ilâhî irâdenin mevcûd olduğunun söylenmesi bütün bu fiillere Allâh'ın râzı olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu, belki "**müsâade**" veya "**ruhsat**" kelimesiyle îzâh olunabilir. Zîrâ Cenâb-ı Hakk'ın irâdesi her şeyde mevcûd olduğu halde rızâsı sadece ve sadece hayırdadır. Böyleyken îcâbında kulun şerri murâd edip irâdesini o yolda kullanmasına müsâade etmesi Dünya hayâtının bir imtihân Âlemi olmasının ve

---

[97] **"Gaybın anahtarları Allâh'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir tâneyi dahî bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."** (En'am Sûresi, âyet 59)

netîceten mükâfât ve mücâzâtın mantıkî bir îcâbıdır. Aksi hâlde cennet ve cehennemi yaratmak abes olurdu. Abesle iştigâlin ise, Cenâb-ı Hak hakkında câiz olmayacağı âşikârdır. Çünkü O'nun sıfatlarından biri de **"müteal"** yâni idrâk ve ihâtâsı imkânsız bir mükemmelliktir. Kul âmil olmak istediği halde ilâhî irâdenin adem-i inzimâmı sebebiyle gerçekleşmemiş olan fiilden dolayı tecziye edilse isyân ve îtirâzı mantıklı olurdu. Bu nükte şu misâlle daha anlaşılır bir hâle gelir sanırız:

Bir babanın çocuğunu "oynasın eğlensin" diye bir oyuncak almak üzere bunları satan bir yere götürdüğünü düşünelim. Evlâdına -hiç şüphesiz- merhamet ve muhabbeti olan o baba, çocuğun bir tercih yapmasından önce ona dükkândaki bütün oyuncakların menfaat ve mazarratlarını anlatmak ister. "Şu, hiçbir riski olmadan güzelce oynayıp neşeleneceğin bir oyuncaktır, bunun elini kesmek, ötekinin arkadaşlarının gözünü çıkarmak ihtimâli vardır." gibi her oyuncağın husûsiyetini çocuğuna gereği kadar anlatır. Ondan sonra da kendisine dükkânın hudutları içinde bir tercih hakkı tanır. Çocuk, bütün bu îkâz ve irşâdlara rağmen mazarratlı bir oyuncak seçtiği takdîrde dilerse parasını vererek çocuğun irâdesinin yöneldiği gâyeyi gerçekleştirmesine imkân verir, dilemezse parayı vermeyerek onun irâdesini akîm bırakır.

İşte küllî irâde sahibi olan Cenâb-ı Hak karşısında bütün mahlûkat ve bu arada hassaten Âdemoğlu, misâlimizdeki çocuğa benzer. Dikkat edilirse murâdını gerçekleştirmek husûsunda sâhib olduğu zâtî irâde tek başına kâfî gelmediği gibi o irâdenin gerçekleşebileceği saha da mahduddur.

Park kenarlarında köpeklerini gezdiren insanlar vardır. Bu köpeklerin, ucu sahibinin elinde olan bir ipi olur. Sahibi, dilerse bu ipi bir-iki metre, dilerse beş-altı metre olarak tâyin ve tesbît eder. Köpeğin bu ipi uzatıp-kısaltmak husûsunda bir iktidârı olmadığı gibi o, bundan dolayı muâheze de edilemez.

Ancak sahibiyle arasındaki mesâfeyi onun önünde, arkasında veya sağında, solunda kullanabilmek gibi bir ihtiyâra mâliktir. Sâhibi, köpeğin bu ihtiyârı kullanışına nâdiren müdâhale eder. İşte kuldaki cüz'î irâde bu kabilden ve fakat hududları kat'î ve nazarî olarak önceden bilinemeyen, sırf vukuâtın gerçekleşmesiyle anlaşılabilen bir tahdîde tâbîdir. Bu da ilâhî takdîre dayandığından değişmez ve değiştirilemez.

Bununla beraber değişmez ve değiştirilemez olan takdîrâta rağmen şu cüzî irâde üzerinde de bilinebilen ve bilinemeyen pek çok müessirin mevcûd olduğu muhakkaktır. Bu müessirlerin irâdenin artıp eksilmesinde ve yönlendirilmesinde oynadığı -çok kere keşfi imkânsız- rollere de temâs etmek gerekir.

Gerçekten irâde üzerine bu temâs ettiğimiz munzam müessirlerin -bihakkın- tâdâdı imkânsızdır. Biz kimisi şahsî ve iktisâbî, kimisiyse hâricî ve ictimâî olan bu müessirlerin belli başlılarına temâs ile iktifâ edeceğiz.

b-Beşerî İrâde Üzerindeki Muhtemel Müessirler

İnsanın maddî Âlemdeki ilk sermâyesi olan ve baba tarafından ana rahmine bırakılan nutfe-i meneviyyenin helâl veyâ haram gıdadan teşekkül etmiş ve rahme besmele ile gönderilmiş olup olmamasının, ana baba arasında bu münâsebetin meşrûiyyet zemînini oluşturan nikâhın mevcûd bulunup bulunmamasının, o nutfeden vücûda gelecek "**insan**"ın kaderi, karakteri, tahassüs ve tefekkürü üzerinde çoğu tesbît edilemeyen pek çok tesirler icrâ ettiği inkâr olunamaz. Meselâ, nikâhsızlar arasındaki bir münâsebetten doğmuş olan bir çocuğun şuuraltı, -en azından beşerî kınama sâikiyle- bu gerçeğin kendisini muzdarip kılan buhranlarıyla dolu olacağından bunların onun tefekkür, tahassüs ve -binnetîce- irâdesine aksetmemesi imkânsızdır.

Bilinen bir gerçektir ki; her âilede ilk çocuk daha mahcûb

ve hayâlı olur. Bu, ana-babanın birbirleriyle henüz tam mânâsıyla senli-benli olamayıp hayâ hislerinin galebesiyle îzâh edilir. Buna mukâbil, âilede son çocuğun daha serbest -tâbir yerindeyse- daha açıkgöz bir hâlet-i rûhiye arzettiği pek çok müşâhede edilegelmiştir. Ceninin ana rahmindeki mâcerâsının başlangıcında varlığının ilk zâhirî sebebini teşkîl eden ebeveynindeki rûh hâlinden bile hissedâr olduğu, böylece sâbit olmaktadır. Bu keyfiyetin onun ileride ortaya çıkacak olan rûhî temâyüllerine müessiriyyeti inkâr olunamaz. Buna ilâveten his ve fikirlerin irâde izhârından evvel olduğu ve onun şekillenmesinde bir rol oynadığı da hesâba katılınca beşerî irâdenin böyle belli belirsiz birçok tesirlere tâbî bulunduğu gerçeği ortaya çıkar.

Bu müessirlerden biri de ana-babadan cenine verâset yoluyla intikâl eden beden yapısı ve karakterle ilgili hususlardır. Bilindiği üzere henüz ruşeym (döllenmiş yumurta) hâlinde iken o küçücük varlık otuzbini anadan, otuzbini de babadan olmak üzere cem'an atmış bin husûsiyeti tevârüs eder. Bunların onun ilerdeki davranışlarına zemîn teşkîl edeceği husûsu da dikkatten uzak tutulmamalıdır. Bütün davranışların ise, irâde eseri olduğu muhakkaktır.

Bir başka müessir de iklîm ve beslenmedir. Dünyada "**tarih felsefesi**" çığırını açmış bulunan büyük âlim, **İbn-i Haldun**, ferd ve cemiyet üzerinde bu iki âmilin müessiriyeti üzerinde "**Kitâbul-İber**" isimli umûmî târihinin mukaddemesin-de uzun uzun durmuş ve çok haklı görüşler ortaya atmıştır. Biz burada şu kadarını söyleyelim ki, dağlık bir arâzide doğup büyüyen insanların çevik, hareketli ve cesur; ovada veyâ engebesiz çöl iklîminde yetişenlerin ise mütereddid, -çoğu kere- âtıl veya az hareketli oldukları herkes tarafından müşâhede edilebilir bir gerçektir. Diğer taraftan gökyüzünün umûmiyetle açık ve berrak olduğu bir iklîmde yetişen insanların diğergâm, hayal ve hisse mütemâyil, hikmete tâlib, şâir meşreb olmalarına mukâbil,

gökyüzü kapalı ve kasvetli iklîmlerde yetişenlerin umûmiyle egoist, akılcı ve bedbîn bir hâlet-i rûhiye arz ettikleri de inkâr olunamaz. Doğu ve Batı Âlemi'nde yaşayan insanların umûmî temâyülleri arasında sathî bir mukayese bu gerçeği kavramak için kâfîdir.

Buna ilâveten gıdaların insan karakteri, dolayısıyla irâde ve ihtiyârları üzerindeki müessiriyeti ise, İslâm'ın helâl-haram gibi hükümlerle bir gıda rejimi ihdâs etmiş olmasıyla sâbittir. Bunun en mâruf misâli hayvanlar içinde dişisini kıskanmamasıyla bilinen domuzun, etinin yenmesinin yasaklanışıdır. Bu tahrîm edişle domuzdaki şu husûsiyetin insanlara intikâlinin önlenmek istendiği herkesin bildiği bir gerçektir. Çinli'lerin uyuşukluğunu asırlar içinde sırf pirinçle beslenmiş bulunmalarıyla, Kırımlılar'ın yola mukâvemetini at eti yemiş olmalarıyla, Karadenizliler'in kavgacılıklarını sarp arazîleri kadar beslenmelerine balık ve mısır gibi gıdâların hâkimiyyeti ile îzâh etmek yanlış olmasa gerektir.

Diğer taraftan dâimî bir sûrette hayvânî gıdâlarla beslenmenin vücûdda vahşet ve cevvâliyeti, nebâtî gıdâlarla beslenmenin ise hilmiyyet ve mülâyemeti tevlîd eylediği İslâm Âlemi'nde öteden beri bilinen bir gerçektir. Etle beslenen hayvanların vahşet ve cevvâliyetlerine mukâbil otla beslenenlerin âtıl ve halim selim oluşları herkesin kolayca müşâhede edebileceği bir vâkıadır. Bugün kobaylar üzerinde yapılan tecrübelerle müşâhede edilen ve sâbit olan şu husûsiyet sebebiyledir ki, tasavvuf yolunda yürüyenler, mânevî terakkî için başvurdukları usûllerden biri olan **"riyâzât"**[98] esnâsında hayvânî gıdâ tüketmekten ictinâb ederler. Gıdâların bu müessiriyyeti bugün batı Âleminde **"Gastronomi"** (beslenme) adıyla yeni bir ilim olarak arîz-amîk incelenmektedir.

[98] **Riyâzât**, nefis terbiyesi için yiyip içmeyi azaltmak demektir.

Gerçekten beslenmenin bu ehemmiyeti zamanımızda, kendilerini **Âdem**'in değil, şeytanın ahfâdı kabul eden Yahudiler'in, bu sahada bütün insanlığa karşı müthiş bir ihânet hâlinde olmaları sebebiyle daha da artmış bulunmaktadır.[99]

[99] Dünyâ'da gıdâ ticâretinin birinci elleri Yahudiler'dir. Zira bütün insanlığın düşmanı olan yahudinin istismar ve ihânet vâsıtalarından biri de gıdâdır. Çünkü bir mal pahalansa ve o mal meselâ tekstil olsa, insanlar, eski elbiseleriyle bir müddet idâre edip pahalı olan bir kumaşı almayabilirler. Ama gıdâda bu mümkün değildir. Bu yüzdendir ki; yahudi ne yapıp yapıp gıdâ ticâretini âlemşümûl bir sûrette eline geçirmiştir. Bu, eskiden gıdada sırf **"karaborsa"** şansının fazlaca mevcûdiyeti dolayısıyla idi. Bugün buna bir başka müessir de eklenmiştir: **"Emilkatör"** veya **"emilsüfer"**ler.

Batı Âlemi'nde sanâyi inkılâbı başlayıp da insanların alışverişe ayıracakları zaman azalınca Yahudi zekâsı, bunların bozulmalarını önleyecek birtakım katkı maddeleri îcâd etmeye başlamıştır ki, bunlara Almanca emilkatör, İngilizce emilsüfer denilmektedir. Bir kimse onbeş günde bir alışveriş yapsa, bu gıdâların bozulmaması için îcâd edilmiş bulunan bu katkı maddelerinden yahudi, insanlığı çeşitli sûretlerde zehirlemek için istifâde etmektedir. Şöyle ki:

İnsan karakterinin teşekkülünde beslenme ve iklîm aslî sebeplerdendir. İslâmiyet'in bir gıdâ rejimi vaz etmiş olması bu gerçekten dolayıdır. Eskiden Osmanlı'da Tatarlar posta müvezzii (dağıtıcısı) idiler. Bunun sebebi o milletin târih boyunca at etiyle beslenmesi ve binnetîce yola mukaavim olmasıdır. Çinlilerin târih boyunca bir salyangoz gibi kabuğuna çekilerek vatanlarında âtıl bir sûrette yaşamaları onların asırlardır pirinçle beslenmiş olmalarının eseridir. Bunu bilen müslümanlar, **"riyâzat"** esnâsında hayvânî gıdâ yemezler. Çünkü hayvânî gıdâ, hareketliliğe âmil olurken, nebâtî gıdânın, hilmiyyeti (ahlâkta yumuşaklığı) artırdığını bilirler.

Ancak unutmamalıdır ki; ilâçlar da teksif edilmiş ve bazan da birbirlerine karıştırılmış gıdâlardır. Bunların uzviyet ve bazen de hâlet-i rûhiye üzerindeki tesirleri müşâhede olunagelen bir gerçektir. Demek ki; emilkatörler de aynı durumdadır. Meselâ **"hormonlu"** etin erkeklerde erkeklik duygularını, kadınlarda ise kadınlık duygularını azaltarak bir nesil bereketsizliğine sebep olduğu bugün ispatlanmış bir keyfiyettir.

Yahudiler emilkatörle -bilhassa- Alman Milleti'ne bir oyun oynamakta ve onları senede bir milyon civârında nüfûs azalmasına mahkûm etmiş bulunmaktadırlar. Hiçbir Alman şu netîcenin yahudi eseri bir uzun vâdede yok etme plânından doğduğunu bilmemektedir. Çünkü emilkatörler, gıdâların üzerine rakamla yazılmaktadır. Bu keyfiyet, beyne'l-milel kaanun ve teâmüllere aykırıdır. Çünkü bir tüketici, tükettiği gıdânın neden îmâl edildiğini bilmek hakkına sâhiptir. Hâl böyleyken Yahudi, bu beynel-milel kaanunu çiğneyerek gıdânın üzerine **"E"** harfi koymakta ve bundan sonra bir rakam yazmaktadır. Bu rakamın arkasında ne olduğunu bilen yoktur.

Kendisi ise, emilkatörlü hiçbir gıdâyı tüketmez. Müslümanların **"helâl"** anlayışına benzer **"koşer"** denilen bir kelimeyle yaftalanmamış olan bir gıdâya, Yahudiler aslâ ellerini sürmezler. Avrupa'da büyük marketlerde Yahudiler'in alışveriş etmesi için **"koşer"** markalı mallardan teşekkül ettirilmiş bölümler vardır.

Bizim bakımımızdansa emilkatörler bir helâliyet-harâmiyet, bir de sıhhate muzır olup olmadıkları yönünden ehemmiyetlidir.

Çocukluk ve gelişme çağında muhtâc olunan protein ve minerallerin kâfî derecede ve dengeli bir sûrette alınamamasının vücûdun maddî yapısına müessir olduğu kadar beyin fonksiyonlarına dahî te'sîr ettiği bu gün ilmin ortaya koyduğu gerçeklerdendir. Meselâ fosforu çok olan balık tüketmenin zekâ fonksiyonuna müsbet tesir ettiği, aksine dâimî ve sırf unlu mâmullerle beslenmenin beyin üzerinde menfî bir rol oynadığı cidden düşünüp tahlîl etmeye değmez mi? Hiç şüphesiz, irâde izhârı, zekî bir insanla aptal bir insanda birbirinden çok farklı bir sûrette tezâhür eder.

Aslında fevkalâde geniş olan bu meseleye burada bu kadarcık bir özet bilgiyle temas ile iktifâ ediyoruz. Fazla bilgi almak isteyenlere şu kitabı tavsiye ederiz: **Fâtıma Mehlika Mısıroğlu**, *Yeşil Çevre ve İslâm*, İstanbul 1994, Sebil Yayınları.

Emilkatörlerin insan sıhhatine mûzır olma keyfiyetine ilâveten bugün -yine bir yahudi icadı olarak- **"hormonlu yiyecek"** belâsı zuhûr etmiştir. Hormonlu yiyeceklerin çok çeşitli mahzurları vardır ki, bu da ülkemizde lâyık-ı vechile bilinmemektedir. Ancak birçok ülke hormonlu yiyecekler için bir yasak koymuş bulunmaktadır ki, bu elbette sebepsiz değildir. Mesela AB dâhilinde hormonlu et tüketiminin yasak olduğu bilinen bir keyfiyettir. Eğer bir et üreticisi hayvanlara hormonal müdâhale yapıyorsa ürettiği eti, **"Üçüncü Dünyâ Ülkeleri"**ne satabilir, bu serbesttir. Fakat kendi ülkesinde asla!.. Bu da Batı insanının egoistliğinin ve çifte standardının bir tezâhürüdür.

Bir başka misâl vermek gerekirse, bugün Amerika'da yedi çeşit mısır üretilmektedir. Bunlardan dördü hormonlu olması sebebiyle AB'ye giremez. Böyle çeşitli gıda maddeleri için milletler, yaptıkları ilmî çalışmalar neticesinde yasaklar koymuşlardır. Türkiye ise, bu gelişmelerden habersizdir. Daha AB'ye girmeden bizim gıda imâlâtımızı kendi güdümlerine alan Batılılar, pancar ekimini yasaklanmaya doğru götürmektedirler. Güyâ biz şeker fabrikalarımızda pancar yerine şeker kamışı kullanacakmışız. Hâlbuki Türkiye'de hiçbir şeker fabrikası şeker kamışı kullanmaya müsâid değildir. Bunun neticesi şudur: Amerika'dan hormonlu mısır idhal edilmekte ve bundan sağlık için son derece de mahzurlu glokojen elde edilerek şeker istihsalimizde kullanılmaktadır. Hâlbuki başkalarının sağlığa mûzır addederek yasakladığı bir maddeden elde ettiğimiz şekerle halkımızı her gün zehirlemekteyiz.

Burada şunu da ifade edelim ki, hormonal müdâhaleyle elde edilen gıda maddelerinin muhtemel mahzurlarının kâmil manasıyla ortaya çıkması için iki-üç neslin onu kullanması gerekmektedir. Bu demektir ki, bununla zehirlenme gayet yavaş bir seyir takip etmektedir.

Diğer taraftan hormonal müdâhaleyle elde edilen ve adına **"hibrit"** denilen tohumlar bir nevî yahudi tekelindedir. Zira genlerine müdahale olunarak elde edilen hormonlu bir bitkiden tohum elde edilememekte ve her defasında bunun yahudilerden ve yeniden temini icab etmektedir. Bütün Dünya'da bu hususta bir tekel oluşturmuş bulunmasından dolayı yahudi, hormonlu gıdaların tohumlarını herkese altın fiyatına satmakta, bir de böyle bir istismâra vucûd vermektedir.

İrâdenin şekillenmesinde hayatın içinde başladığı âileden cemiyete kadar, lehte-aleyhte hâricî muhîtin müessiriyyeti de apaçık bir gerçektir. Buna tahsil ve tâbî olunan terbiyeyi de katmak lâzımdır.

Gerçekten, insan fıtratının hiçbir değişikliğe istîdâdı olmasa idi lügatlerde "**terbiye**" diye bir kelime mevcûd bulunmazdı.

Biyolojik verâsete ilâveten "**sosyolojik verâset**"in de irâde üzerindeki müessiriyetini anlamak için milletlerin belli başlı husûsiyetleri arasındaki farklara bakmak yeterlidir. Meselâ Çingenelerdeki bazı davranış bozuklukları -hiç şüphesiz- bu sosyal verâsetin eseridir.

Cezâ hukûku nazariyecileri içinde şâyân-ı dikkât bir mevkîi olan İtalyan hukukçusu **Lombroso**, **"Doğuştan Suçluluk"** adıyla bir görüş sahibidir. Ona göre irâdelerini suç işlemek istikâmetinde izhâr edenler, buna biyolojik yapıları îcâbı olarak mecbûrdurlar. Aynen **Freud** misâlinde olduğu gibi başlangıçta doğru olan bir görüşü olabildiğince şümûllendirmekle yanlışa inkılâb ettirmiş bulunan **Lombroso**'nun görüşündeki hakîkat şundan ibârettir. Meselâ, **Hipopez** bezi aşırı ifrâzat yapan insanlar son derecede asabî olurlar. Böyleleri bu aşırılıktaki şiddet nisbetinde suça sürüklenirler. Meselâ, bir başkasının basit bir münâkaşa ile geçiştirebileceği bir ihtilâfı cinâyetle nihâyetlendirirler. Gayr-i kâbil-i tedâvî bir derde musâb olanlar bedbîn, hayâta karşı isteksiz ve hareketlerinde âtıl olurlar.

Biyolojik olarak "**hünsâ**" (erkekle-dişi arasında) durumundaki insanların bu keyfiyet irâde ve ihtiyârlarına büyük ölçüde akseder. Bunlar bedendeki gayr-ı tabiîliklerle ilgilidir.[100] Hâlbuki bedenin tabiî olan bütün husûsiyetlerinin de irâde üzerindeki

---

[100] Bu gayr-ı tabiîliklerin insan şahsiyetinde ve dolayısıyla irâdesi üzerinde en müessir olan keyfiyet -bilhassa erkekler için- cinsî münâsebete muktedir olamama hâlidir. Bunun sebebi de şudur:

müessiriyeti âşikârdır. Meselâ akıl, şehvet ve gazap gibi istîdât ve temayüller, herkeste aynı derecede şiddetli değildir. Bunlar, ferdin irâdesinin yönlenip şekillenmesinde rol oynadığı gibi hâricî tesirlere bağlı olarak da bu rolleri bir kat daha artar veya eksilir. Meselâ henüz tahsîl hayâtındaki bir gencin, sesi güzel olsa, hâricî teşvîkler ona tahsîlini bıraktırır. Bunun gibi sesi güzel olan hâfızların -çoğu kez- ilim yolunda ilerlemeyerek gazelhanlıkta karar kıldıkları da bir gerçektir. Fizîkî kuvveti yerinde delikanlılar da lise çağlarında -biraz da hâricî teşvîk ve alâka sebebiyle- çoğu defâ işi kavgacılığa dökerek terk-i tahsîl ederler. Belki vücûd yapımızın rûh, karakter ve irâdemize in'ikâs eden fakat henüz keşfedilememiş olan başka husûsiyetleri de vardır. **Erzurumlu İbrâhim Hakkı "Mârifetnâme"**sinde bütün vücûd organlarının karaktere, dolayısıyla irâdeye vâkî tesirlerini sayıp dökmüştür. Bunlarda bir mübâlağa payı olduğu düşünülse

---

İmâm-ı Gazâlî insan fıtratında üç temel sâik tesbît eder ve bunları:
a-Kuvve-i akliyye
b-Kuvve-i gadabiye (bedeniye)
c-Kuvve-i şeheviye
sûretinde gruplandırarak bunların **ifrâd, tefrîd** ve **îtidâl** derecelerini tahlîl ederek insana bu husûsiyetlerde mûtedil olabilmenin yollarını ve fâidelerini anlatmağa çalışır. (**İmâm-ı Gazâlî**'ye göre kuvve-i akliyyenin ifrâtını **"cerbeze"**, tefrîtini **"gabâvet"**, îtidâlini **"hikmet"**; kuvve-i gadabiyyenin ifrâtını **"tehevvür"**, tefrîtini **"cebânet"** yani korkaklık, mûtedilini ise **"şecaat"**; kuvve-i şeheviyyenin ifrâtını **"fücûr"**, tefrîtini **"cümûd"**, îtidâlini ise **"iffet"** olarak adlandırmakta, îtidallerin fezâil (fazîletler), ifrât ve tefrîtlerin ise rezâil, yani rezillik sebebi olduğunu anlatmaktadır.) Bu üç müessirin de insan irâde ve ihtiyârı üzerindeki te'sîrleri gayr-ı kâbil-i inkârdır. Ancak bunların en müessir olanı -kanaatimizce- şehvettir. Zîrâ onun çok köklü ve derîn bir sâik teşkîl ettiğini, bu hususta tatmin olmanın veya olmamanın müthiş ehemmiyetini **Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî "Fusûsu'l-Hikem"** isimli eserinde Hazret-i Peygamber'e tahsîs ettiği bahiste hayret verici bir derinlikte tafsîl ve hikâye etmektedir.

Onun bir kısmını ileride aynen nakletmiş olduğumuza görüşüne göre insandaki en köklü arzû, fânîliği aşmak meylidir. Bu arzû, şuuraltı temâyüllerinin en dehşet vericisidir. İnzâl ânıdır ki, insana kendinden yeni bir insanın vücûda geleceği hissi ile en büyük tatminkârlığı sunar. İnzâl ânındaki zevkin beşerî ve nefsânî lezzetlerin en büyüğü olması, bu en köklü **"fânîliği aşma meyli"**nin tatmîninden dolayıdır. Belki bir sanatkârın hiç olmazsa nâmını ibkâya medâr olacak eserini vücûda getirdikten sonra duyduğu haz da bu kategoride telâkkî olunabilir. Bu sarîh ve vâzıh olmasa da şuuraltını doyurup tatmîn etmesiyle sâbittir ve irâdenin şekillenip yönlendirilmesinde mutlakâ büyük bir rol oynar.

bile[101] yine de uzvî husûsiyetlerin karakter ve -binnetîce- irâde üzerindeki belli ölçüde müessiriyetleri inkâr olunamaz.

Beşerî hukukta bu müessirler bilhassa taksîrli suçlarda, yâni suç kastı taşımaksızın vâkî olan fiillerde, cezâ tâyininde -tespit edilebildiği ölçüde- dikkate alınır.

Bütün bu sayıp dökülenler göstermektedir ki, ilâhî mîzânda mes'ûliyet veyâ mükâfâtın temel sâiklerinden biri olan **"irâde"** üzerinde yağmur gibi radyasyona benzer belli belirsiz birçok müessir rol oynamaktadır.[102] Bunların bir kısmı yukarıda zikrettiğimiz gibi beşerî hukukta bile dikkate alınırken ilâhî mîzânda hesâba katılmamaları düşünülemez. Meselâ, içki içerek irâde ve ihtiyârının selb olması netîcesi suç işleyen bir insan mâzur görülmezken, gayr-ı irâdî bir sûrette o hâle getirilen, -belli ölçüde- bir muâfiyete nâil olur. İlâhî mîzanda ise, ferdin kendi irâde ve ihtiyârı dışında kalan müessirler de onun mes'ûliyetinin haddini tâyinde elbette bir rol oynayacaktır. Yukarıda söylediğimiz gibi ferdi tâkatinden fazlası ile mükellef kılmayan Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemîn o ferdin irâde ve ihtiyârı dışında

---

[101] **İbrâhim Hakkı** Hazretleri'nin uzviyyete âid husûsiyetleri bu sûretle tahlîl edişi onun nihâyet tahmin, tahayyül ve biraz da sosyal hayattaki müşâhedelerine dayanmaktadır. Hâlbuki Alman âlimi **Ernest Kreschmer**, takribî on bin insan üzerinde laboratuar tecrübesi yaparak ortaya **"Beden Yapısı ve Karakter"** isimli tamâmen ilmî bir eser koymuştur. Onun bütün bir doktorluk hayâtını dolduran müşâhedeleri sonunda vücûd bulan bu ilmî eser, sosyoloji âlimlerimizden Prof. Dr. **Mümtaz Turhan** tarafından dilimize kazandırılmış ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasında 1949'da neşredilmiştir.

[102] İrâde üzerindeki bu müessirleri -zâhir ve bâtın- birçok vecheden dikkate alan bâzı mutasavvıflar, bunun rolünü alabildiğince küçülttüklerinden irâdeyi inkâr etmekle itthâm olunagelmişlerdir. Bunlardan biri de Osmanlı'nın son devirlerinde yaygın bir şöhret sâhibi olan Melâmî meşâyıhından **Şeyh Muhammed Nûrularab**'dır. O'nun **"cüz'î irâde"**'yi inkâr ettiği yolundaki dedikodu, **Sultan Abdülmecid** zamanında saraya kadar intikâl etmiş, pâdişah da bu durumu merâk ettiğinden kendisine belli ettirilmeden bir istintak yoluna gidilmiştir. O zamanki tâbirle mutetayyıben yâni incitilmeden Şeyh'in İstanbul'a getirtilmesi ve bir paşa konağında ilmî bir mübâheseye sokulması kararlaştırılmıştı. Pâdişâh da kafes arkasından bu sohbeti dinlemişti. Hocalar sağdan soldan lâfı bir hayli dolaştırıp gezdirdikten sonra bahsi irâde meselesine getirmiş ve bu şöhretli Melâmî şeyhine bu husussta ne düşündüğü sorulmuştur.

var olan müessirleri elbette onun tâkatinin belirlenmesinde hesâba katacaktır. Tıpkı kolları olmayan bir insanda abdestin bir farzının sâkıt olması gibi.

Beşerî irâde üzerinde daha böyle birçok müessirin rol oynadığı -az çok- bilinmektedir. Meselâ renkler!.. Kırmızı rengin öfkeye âmil olduğu çok bilinen bir gerçektir. Matadorların, kızdırmak istedikleri boğalara kırmızı şal göstermeleri bundandır. Meselâ yeşil renge bakan göz yorulmaz. Çünkü göz, bir sonsuza ve bir de yeşil renge bakarken uyum mecburiyetinde değildir. Bundan dolayı yorulmaz. Kütüphânelerde masaların yeşil renkli çuha ile örtülmesi bundandır. Hatta doktorlar normalde beyaz önlük giydikleri hâlde ameliyat esnasında bunun yeşil (cam göbeği) renklisini kullanırlar. Bu, gözleri çabuk yorulmasın diyedir.

Aynı şekilde **"ses"** ve **"koku"**'nun da hissiyat, dolayısıyla irâde üzerindeki müessiriyeti inkâr olunamaz. Bazı sesler, insanı rahatsız edip bir gerginliğe sebep olurken, âhenkli seslerin huzur vericiliğini kavramak için mûsikîşinas olmaya gerek yoktur!.. Osmanlıların akıl hastalarını müzikle tedâvî etmeleri de bu gerçeğin onlar tarafından bilindiğini göstermektedir.

Ay, Güneş ve diğer seyyarelerin de, tabiat ve hatta insan üzerindeki müessiriyetine âid bilgiler, insanlık tarihi kadar

---

Şeyh Muhammed Nûrularab demiştir ki:

"–Kulda cüz'î bir irâde elbette mevcûddur. Mesûliyetin kaynağı da budur. Ancak herkeste ve her zaman değil. Meselâ ben elbette cüz'î bir irâde sâhibiyim. Lâkin, emr-i şâhâne ile geldim. Buradan kalkıp gitmek ise benim elimde değildir. Gelmeme âmil olan emr-i pâdişâhî gitmem istikâmetinde sâdır olmadıkça buradan ayrılamam. Demek ki, burada irâdem -belli bir hususta- yok hükmündedir Aynı şekilde huzûr-ı şâhânede bulunduğumdan dolayı yapabileceğim hareketler de tahdîdlidir. Bâzı kimseler de aynen bu misâlde olduğu gibi dâimî bir sûrette Rab'lerinin huzûrunda bulunduğunun idrâki içinde yaşar. Böyle kimselerde cüz'î irâdenin var sayılıp-sayılmayacağını varın siz takdîr edin." demiş ve bu cevap pâdişâhın hoşuna gittiğinden Melâmî şeyhi **Muhammed Nûrularab** îzaz ve ikrâm ile yerine havâle edilmiştir. Çünkü pâdişâhın o mecliste kafes arkasından mübâheseyi dinlemekte bulunduğu gerçeğini bilmeyen Şeyh **Muhammed Nûrularab**'ın bu ifâdesi O'nun -belli ölçüde- perdelerin arkasına da vâkıf olduğunu göstermiştir.

eskidir. Bunlarda zamanımızdaki **"burç falı"** misalinde olduğu gibi mübalağa edilmiş olsa da, -yine de- bir hakîkat payı vardır.[103] Dünya'daki med-cezirin (gel-gitin), Ay'ın tesiri ile vukûa geldiği bir gerçektir. Buna ilâveten Amerika'da Dolunay zamanlarında suç işleme nispetinin arttığı tespit edilmiştir.

En lezzetli et, hayvanların sırtından elde edilir. Çünkü bu kısım, dâimî bir sûrette Güneş alır. En kalitesiz et ise, karın etleridir. Çünkü Güneş almaz!.. Güneşin bu tesirinin insanlara da şâmil olduğu inkâr edilemez. Meselâ bol güneşli Arabistan'da büluğ yaşı sekiz civarında iken, bu, İskandinav ülkesinde yirmi ikiye kadar çıkmaktadır. Ayrıca gece ve gündüzün uzun sürdüğü (kutuplarda altışar ay) kuzey memleketlerinde yaşayanlar melankolik olurlar!..

Bu demektir ki, beşerî hâlet-i rûhiye dolayısıyla irâde üzerinde rol oynayan sayısız müessir mevcuddur.

İşte mes'ûliyetin kaynağını teşkîl eden cüz'î irâde böyle bir mâhiyeti hâizdir. Ancak ne türlü müessire mâruz kalmış olursa

---

[103] **Şah Veliyullâh Dihlevî**, **"Hüccetullâhi'l-Bâliğa"** (İslâm Düşünce Rehberi) isimli meşhur eserinde Güneş ve diğer bazı yıldızların Yerküre üzerindeki bilinen tesirlerinden bahsettikten sonra:

"Ancak fakirlik ve zenginlik, kuraklık ve bolluk ve insanların başına gelen diğer olayların yıldızların hareketlerine bağlı olması, şeriatta sâbit bulunmayan şeylerdendir. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bu gibi şeylere dalınmasını yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

*"Kim ilm-i nücumdan (astrolojiden) bir pay edinirse, o kişi büyücülükten (sihir) bir pay edinmiş olur." (**Ebû Dâvud**, Tıbb, 2; **İbn Mâce**, Edeb, 28; **Ahmed bin Hanbel**, I, 227)*

*O, "Falanca yıldızın doğması/batması sebebiyle bize yağmur yağdırıldı." gibi sözlere karşı şiddetli tepki gösterirdi. (Bkz: **Buhârî**, Meğâzî, 35; **Tirmizî**, Tefsir, 56/4; **Ahmed bin Hanbel**, I/108)*

Ben, Allah Teâlâ, yıldızlara, insanları kuşatan havanın (atmosferin) değişmesi vâsıtasıyla kendilerinden bazı olayların kaynaklandığı birtakım özellikler vermemiştir demiyorum. Zira şeriat bunu gerektiren bir şey söylememiştir.

Bilindiği üzere Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- kehânette bulunmayı yasaklamıştır. Kehânet, cinlerden haber vermektir. O -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, aynı zamanda kâhine gelip onu tasdik edenlerden uzak olduğunu ilân etmiştir. Sonra kâhinlerin durumlarından kendisine sorulduğu zaman onlar hakkında şu bilgiyi vermiştir:

olsun onun az veya çok her insanda mevcûd olduğu İslâm'ın insan vâkıasında kabul ettiği bir temel esastır.

Aslında cüz'î olan beşerî irâdenin bir de böyle -tesbît edilebilen ve edilemeyen- birçok müessire mâruz bulunmasının, bu hakîkatlere vâkıf olan bir kimsede ye's, tereddüt ve endîşeler husûle getirmemesi âdetâ imkânsızdır. Bu bahisteki gerçeklerin tamamlanabilmesi için dînin bu ye's, tereddüd ve endişelerden kurtulmaya medâr olacak tesellîsinin ve buna ilâveten tasavvufî görüşlerdeki telâfî ve tedâvî çarelerinin de anlatılması gerekir.

c-Dînin Sunduğu Tesellî

Hayat şartlarının tâ bebeklikten itibâren her ferde birtakım nâiliyetler kadar mahrûmiyetler ve külfetler de yüklediği mâlumdur. Bu külfetler ne kadar ağır olursa olsun onlara katlanıp isyân etmeyerek Cenâb-ı Hakk'a karşı **"rızâ"** hâlinde bulunabilmek dünyevî huzur ve sükûn için şarttır. Dîn, hayatı olduğu gibi kabul etmeyi emreder. Bununla berâber kaabil-i ıslâh olanları düzeltip iyileştirmek de dînin emirleri cümlesindendir. Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-:

"–İki günü müsâvî olan ziyandadır." buyurmuşlardır.[104] Buna göre hayâtı bütün külfetleriyle olduğu gibi kabûl ve binnetîce Allâh'tan râzı olmak atâleti îcâb ettirmez. Belki sırf zihnî ve kalbî huzûr için şarttır. Gerçekten Kur'ân-ı Kerîm de **"İnsana çalışmasının karşılığından başka bir şey yoktur."**[105] umûmî hükmüyle çalışıp didinmeyi emreder. İnsan için bin bir mahrûmiyete rağmen huzûra ulaşabilmek, ancak dînin sunduğu

*"Melekler bulutlara inerler ve semâda kararlaştırılan emirleri söyleşirler. Şeytanlar kulak hırsızlığı yapar ve duydukları yarım yamalak bilgilerin yanına yüz yalan katarak kâhinlerin kalplerine atarlar." (**Buhârî**, Bed'ü'l-Halk, 6)"* demektedir. (Bkz: a.g.e., c.I, İstanbul, 2003, İstanbul, sh: 115.)

[104] Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 35.

[105] Necm Sûresi, âyet 39.

tesellî ile mümkündür. Bunda lâyıkıyla muvaffakıyyet için de dînî hislerin kuvvetli olması lâzımdır.

Meselâ doğuştan sakat olan bir insan, bedenî mâlûliyyetin hayâtına hükmeden ağırlığı karşısında tesellîye nasıl nâil olabilir? Eğer o sadece Dünya'ya inanıyorsa gerçekten tesellî bulması imkânsızdır. Böyle bir kimse Âhiret'e inanıyor, böyle mahrûmiyetlerin Âhiret'teki mes'ûliyetini azaltacağını düşünebiliyorsa, Allâh'tan râzı olup sabretmenin bâkî olan o Âlemde kendisini büyük bir mükâfâta nâil kılacağını düşünür ve bu durumda üzüntü yerine sevinç ve huzûra ulaşır. Mahrûmiyetini sabır, tevekkül ve rızâ sâyesinde kendisi için bir kazanç kapısı olarak görmeye başlar. Elbetteki bu görüşe ulaşamayanlar buhran ve ızdıraplardan kurtulamazlar.

Buna mukâbil, Dünya'ya bedenî bir ârıza ile gelen bir kimse sırf Allâh'a îmân sâyesinde pek çok tesellî imkânına sâhip olabilir. Rabb'in kullarına lütfettiği nîmetlerin -hâşâ- onun bir borcu olarak gerçekleşmediğini[106], onların,

---

[106] Buna dâir bir hâtıramı nakledeyim:

27 Mayıs 1960 İhtilâlinde Harbiye'de hücre hapsine tıkılmıştım. Burada cereyan eden bir vak'ayı, **"Geçmiş Günü Elerken"** (c: II, sh: 81 vd.) isimli hâtıratımdan naklen dikkatlerinize sunayım:

"...***Allah'ın Nimetleri Kullarına -hâşâ- Borcu Değildir!..***

Ertesi gün sabah kahvaltısı verilirken yemek dağıtımına nezâret eden bir astsubay kulağıma eğilerek:

"Bugün burası boşaltılıyor, gözünüz aydın!.." dedi.

Akıl edip ne sûrette boşaltıldığını sormadım. Kendisine teşekkür ettim. Evvelce arz etmiş olduğum üzere astsubaylar, İhtilâl'i tasvib etmiyor ve bizimle aynı hissiyâtı paylaşıyorlardı. Askerler çekilip gittikten sonra müjdeyi bütün hücre sâkinlerine duyurdum. Hepimiz sevince gark olduk. Mevkufların hepsi de o gün tahliye edilip serbest bırakılacağımızı sandı. Çünkü suç sayılabilecek bir fiili olan yoktu. Herkes entipüften işlerden dolayı buraya getirilmişti. Bundan dolayı böyle düşünmekte mâzurduk.

Öğleyi iple çektik. On ikiye kadar gelen giden olmadı. Mesâinin saat öğleden sonra beşe kadar devam ettiği düşüncesi ile bir müddet daha tesellî olduk. Lâkin bu vakit de dolduğu hâlde görünürde kimse yoktu. Artık astsubayın söylediğinin doğru olmadığına kanaat getirdik. Herkesin hücre hapsinden doğan ızdırabı bir kat daha arttı. Mevsim kış, günler kısa idi. Beklemekten ikindi namazı kılmayı geciktirmiştim. Kapıya uzun müddet vurduktan sonra abdest almam için açılmasını temin edebildim.

Kapıyı açan Ispartalı gardiyan askerdi. Bana dedi ki:

Cenâb-ı Hakkın kullarına karşılıksız bir ihsanı olduğunu O'nun Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla bütün mahlûkâtı kuşattığını, mahrûmiyetlerinse mes'ûliyetlerden -belli ölçüde- muâfiyet sebebi teşkîl edebileceğini düşünür.

"-Ağabey, ben dışarıda top oynuyorum. Sen abdestini alınca içeriye gir. Ben sonra gelir kapıyı kapatırım!.."

Hücreler arasındaki koridordan lavaboya doğru yürümeye başladım. Bu sırada önünden geçmekte olduğum hücrelerden birinde hazin bir inilti ve ağlama sesi duydum. Gayr-ı ihtiyârî durup dinledim. İçim burkuldu. Hücrenin sürgülü kapısı üzerinde -evvelce arz etmiş olduğum üzere- küçücük mandallı pencereciği açıp içeriye baktım. On altı-on yedi yaşlarında, tüysüz, zayıf, çilli yüzlü bir çocuk ağlıyordu. Kendisine:

"-Ne ağlıyorsun?" diye bağırdım.

"-Allah aşkına şu kapıyı aç da koridora çıkayım, çıldıracağım!.." dedi.

*Gayr-ı ihtiyârî kapının sürgülerini açtım. O anda **Turhan Bulgurlu** gibi bir zâbit denk gelse, benim de gardiyan askerin de karşılaşacağı felâketi aslâ düşünememiştim. Çocuk koridora çıkmakla gün ışığını görmüş olmuyordu. Dünya bize bütünüyle kapalıydı. Burada şahsan on bir gün, altı saat kaldım. Bu müddet zarfında **Fâruk Güventürk**'ün istintâkı dışında gün ışığı görmedim. Hiç kimse de görmemiştir.*

*Lavaboya doğru yoluma devam ettim. Bir başka koğuştan periyodik olarak «Tak! Tak!» diye sesler duydum. O koğuşun kapısındaki küçük pencereyi de açtım. İçerde benimle aynı hâdise sebebiyle buraya gelmiş olan **Oktar Önder** adında bir Orman Fakültesi talebesi vardı. Eline bir liralık para almış, bir kafasına, bir de hücrenin kapısına vuruyordu. Kapı üzerindeki pencereciği açınca yüzü bana dönük olduğu için O'nunla yüzyüze geldim. Buna rağmen beni görmüyor ve hâlâ aynı harekete devam ediyordu. Kendisine öfkeyle bağırdım:*

"-Ulan sana ne oldu, delirdin mi?"

Derin bir uykudan uyanır gibi irkilerek gözlerini açtı ve beni hayretle süzdükten sonra ağlamaklı bir sesle:

"-Ne olacak bizim hâlimiz?! İşte astsubayın söylediği de yalan çıktı. Bunlar bizi ölüme terk ettiler!.." dedi ve daha bu istikamette bazı şeyler söyleyerek boşalmaya çalıştı.

Ben de O'nu tesellî ederek birkaç söz söyledim. Fakat evvelki çocuğun hâdisesi üzerine bu sahne de benim kuvve-i mâneviyem üzerinde çok menfî bir tesir icrâ etti.

*Boğazımın tıkandığını, kelimeleri kekelemeksizin söyleyemediğimi fark edince, oradan uzaklaşıp yoluma devam ettim. Tam lavaboya yaklaştığım sırada bir başka hücreden ağlamaklı bir inilti duydum. Gayr-i ihtiyârî o hücrenin küçük pencereciğini de açıp baktım. İçindeki **Lâtif** adındaki bir esnaftı. Bu adam Tahtakale'de Rüstempaşa Câmi-i Şerifi'nden Beyazıd'a doğru çıkan yokuşta kapı aralığı kadar bir yerde çaycılık yapıyormuş. Yeri o derece küçüktü ki, bir kimse içeride oturarak çay içemezdi. Ya dükkânın önündeki meydanda ayak üstü içerler ya da o civardaki esnafa servis yapardı. Günlerden bir gün, bu kahveci **Latif**'in dükkânı önünde ayaküstü çay içmekte olan üç-dört kişi arasında bir konuşma geçmiş.*

Diğer insanlar ölçü alındığında bir mahrûmiyet ifâdesi taşıyan kendindeki menfîliğin veya eksiklik ve ârızanın

---

Bu konuşmada müşterinin birisi, Pazar günü ihtilâl olacağından, bu sebeple sokağa çıkma yasağı konma ihtimali bulunduğundan, şimdiden fazla ekmek alma lüzumundan bahsetmiş. O zaman Demokratlar, mukabil bir ihtilâl ümidi taşıyorlardı. Bundan dolayı orada dikilenlerden birisi, konuşanların Demokrat olduğuna hükmetmiş olacak ki, onları toparlayıp Örfî İdâre'ye götürmeyi kahramanlık saymış. Meğer bu adam polismiş. O zaman bir kısım polisler, alelusul bir suçlu yakalayarak göze girmek gayreti peşinde koşuyorlardı. Lâkin bu polis, şu gayrette havsalaya sığmaz bir sûrette ileriye gitmişti. Yeni bir ihtilâl olacağından bahseden müşteriyi, kahvenin sahibi ***Lâtif****'i, bitişiğindeki takunyeciyi, O'nun dört-beş işçisini ve köyden henüz gelmiş, daha heybesini bile yere bırakmamış olan eniştesini mevkuflar kafilesine katmış ve böylece sekiz-on kişilik güyâ bir suçlu grupunu yakalayarak askerler tarafından mükâfatlandırılmak gâyesi gütmüş.*

Bunların hepsini de niçin ve nereden geldiklerini sormadan hücrelere tıkmışlar. O zaman öyleydi. Mahkeme kararı olmaksızın gözaltına alınmanın bir müddeti yoktu. Aylarca yatabilirdiniz. Nitekim şimdi İstanbul'da avukatlık yapmakta olan ***Nâzım Durmuşoğlu*** *adındaki arkadaşımızın dosyası yanlışlıkla Yassıada'ya gittiğinden, bu yanlışlık anlaşılıncaya kadar bir seneden fazla bu hücrelerde ve Balmumcu Kışlası'nda yatmıştır.*

Ağlayan ***Lâtif****'e hışımla bağırdım:*

"-Ne ağlıyorsun be!.. Sen erkek değil misin?!"

Lâtif *bu ihtarımı üzerine sesini daha da yükselterek:*

"-Ağabey, benim sekiz çocuğum var, günlük kazancımla bunların karnını zor doyuruyordum. Onbeş gündür buradayım. Kapımı açacak ve onlara bir kuru ekmek olsun verebilecek bir yakınım da yoktur. Eminim ki, benim çocuklarım şimdi açtır. Ben ağlamayayım da kimler ağlasın?!" dedi.

O'nu da tesellî edecek birkaç söz söylemeye çalıştım. Fakat daha evvelki vak'alara, bunun da inzimamıyla bir şey söylemek imkânını kaybettiğimi gördüm. Lavaboya doğru bir adım atmak istedim. Düşer gibi oldum. Dizlerimin dermanı kesildi. Ayakta güçlükle durabiliyordum. Lavaboya abanarak bir miktar vakit geçirdim ve tefekküre daldım. Kader sırrı ve merhamet-i ilâhiyyeye müteveccih bir hayli tefekkürden sonra, ânî bir sûrette silkinip bağırdım:

"-Ne ağlıyorsunuz?! Allah'ın nîmetleri O'nun size borcu mudur?! Bunlardan biri üzerinizden eksildi diye feryada ne hakkınız var!.. Şimdi birinizin dişi ağrısa, kulağı ağrısa, gözü ağrısa, demez misiniz ki; keşke şu ağrı dinse de, şurada bir gün yerine bin gün yatsam!..." Daha bu istikamette birçok lâf söyledim.

O, günlerden beri çıt çıkarmaya korkan hücre sâkinleri:

"-Yaşa, var ol!.." gibi yüksek sesle tezâhürâta başladılar.

Herkesin kuvve-i mâneviyesi düzeldi. Yüksek sesle birbirlerini tesellîye medar olacak sözler söylediler.

Abdestimi alıp hücreme döndüm. İkindi namazımı edâ ettikten sonra herkesin duyacağı bir sesle duâ ettim.

"-Âmin, âmin, âmin!.." sesleri hangarın her tarafında çınladı. O ânda zâbitlerden birisi gelseydi, hepimizin hâli yaman olurdu. Allah'tan ortalıkta kimsecikler görünmedi.

aksine bir tecellî takdîrinde belki de altında kalacağı bir mes'ûliyet doğuracağı ihtimâlini göz önünde bulundurur.[107] Bu hâlin kendisi için o mes'ûliyetten bir kurtuluş çâresi olma ihtimâlini hesâba katabilir. Kaderin mechûl olması keyfiyetinden hareketle bu menfî oluşun hikmetini Allâh'a havâle ederek vicdânını rahatlatır. Her oluşta mutlaka

---

Duâdan sonra hücre sâkinlerinden birisi seslendi:

"-Sen ne namazı kıldın?"

"-İkindi!.." dedim.

"-Akşam namazı da oldu, onu da kıl!.." diye karşılık verdi.

Akşam namazını bitirmiş, yatağımın üzerinde tesbih çekiyordum ki; paldır küldür hücre kapılarının açıldığını ve dışarıda koşuşmalar olduğunu duydum. Biraz sonra benimkini de açtılar. Birkaç astsubay ve er, ellerinde listeler, isimler okuyorlar ve insanları birer birer hücrelerinden alarak hangarın kapısına dayanmış bir cemseye dolduruyorlardı. Meğer o gün koğuşların boşalacağı şâyiası doğruymuş, ammâ, tahliye sûretinde değil, başka bir yere nakil şeklinde. Bunun için de, karanlığın bastırmasını bekliyorlarmış. Göz kamaştıran farlar altında cemseye balık istifi gibi sıkı sıkıya doldurulduk. Arabanın her tarafını iyice örttüler. Yolda biz etrafı görmemeliyiz, kimse de bizi görmemeliymiş. Naklimizi karanlıkta bundan dolayı yapıyorlarmış. Böylece Balmumcu'ya geldik."

[107] 1957 yılında **İlim Yayma Cemiyeti**'nin İstanbul'daki merkezi Sirkeci'de Beşinci Vakıf Hanı'ndaydı. Birgün bu cemiyetin oradaki merkezine gittim. Maksadım bazı üniversite talebelerine burs temin etmekti. Orada şöyle bir hâdiseye şâhid oldum:

Çeşitli taleblerle oraya birçok kimse gelmişti. Başkanın henüz teşrîf etmemiş olması sebebiyle bekleşiyorlardı. Bunlardan biri Konyalı bakarkör bir gençti. Mâlum olduğu üzere bakarkörlerin gözlerindeki ârıza hareketlerine dikkat edilmedikçe anlaşılmaz. Bu genç Mısır'daki el-Ezher Üniversitesi'nde okuyormuş. İzinli olarak memleketine geldiğinde onu vaaz kürsüsüne çıkarmışlar. Vaazında zülf-i yâre dokunmuş olacak ki; bir müddet hapiste yatmış. Çıktıktan sonra da kendisine yurt dışına çıkış müsâadesi verilmemiş olduğu cihetle **İlim Yayma Cemiyeti**'nin gözlerini tedâvî ettirmek maksadıyla belki bir çâre bulup bu izni koparabileceği düşüncesiyle oraya gelmiş imiş.

Bir müddet sonra gelen ve masaya geçmiş olan o günkü cemiyet başkanı adamcağıza bağırıp çağırarak ders vermeye kalkıştı. Kur'ân-ı Kerîm'den âyetin aslını da okuyarak:

"–'Allâh, nefsinizi tehlikeye atmayınız.' demiyor mu? Ne diye zülf-i yâre dokunacak şekilde vaaz edip başını belâya sokuyorsun!.." diye biraz da yüksek sesle akıl verince, sakalı, latası ve takkesiyle hoca görünümündeki bu genç, başkanı iknâ etmeye çalışarak:

"–Benim için hapishâneyle dışarısının ne farkı var? Her ikisi de karanlık bir âlem. Ben de tehlikeyi göze alıp hakîkati söylemesem, kimler söylesin." deyince başkanın sesini yükseltip îtirazları çoğaltması üzerine birden aralarındaki muhâvere şu şekli almıştır:

bir hayır bulunduğu yolundaki dînî hikmete sarılır. Kur'ân'ın ilk nazarda kötü görünen şeylerin binnetîce hayır olabileceği, iyi görülenlerin de şer çıkabileceği[108] tarzındaki ilâhî beyânına dikkat eder. Etrâfında cereyân eden hâdiselere bu mantıkla baktığında zamânın ilerlemesiyle bâzı zâhirî tecellîler hakkındaki hükmün daha sonra değiştiğini görür ve bundan ders alır. Geçmişte de böyle vak'aların varlığını öğrenir ve bunların ders ve ibret dolu muhtevâlarıyla tesellî bulur. Kur'ânî bir kıssa olan **Mûsâ** -aleyhisselâm- ile **Hızır** -aleyhisselâm-'ın berâber yolculuklarında vâkî olan tecellîler bu gerçeğin en câlib-i dikkat bir misâlidir. **Hızır** -aleyhisselâm-'ın kendilerini bir nehir veya gölden karşıdan karşıya parasız geçiren ihtiyârın gemisini delmesinin zâhirde bir kötülük olduğu halde, kısa bir müddet sonra hayır olarak ortaya çıkmasından kalbî bir teyakkuz elde ederek şahsî durumu için red ve cerhi imkânsız bir emsâle ulaşır. Kıssanın

"–Bir dakîka, bir dakîka bey efendi! Acabâ ben yanlış bir yere mi geldim? Burası İlim Yayma Cemiyeti'nin merkezi değil mi?

"–Evet İlim Yayma Cemiyeti Merkezi, ne var?

"–Peki, zât-ı âliniz de memlekette din adamı yetişsin diye kurulmuş bulunduğunu bildiğimiz bu cemiyetin başındaki bir kimse misiniz?

"–Evet, ben bu cemiyetin başkanıyım. Ne demek istiyorsun?

"–Teşekkür ederim beyefendi. Bana çok büyük bir iyilik yaptınız. Anladım ki; bu Dünyânın çok câzip oyuncakları varmış. Onları görenler onlar sâyesinde ulaştıkları nefis rahatından kolay kolay vazgeçmeye râzı olamıyorlarmış. Öyle ya, koskoca **İlim Yayma Cemiyeti**'nin başına müslümanlar arasında pek tabiî büyük bir gayret-i dîniyye sahibi bir kimse olması sebebiyle geçirilmiş bulunan zât-ı âliniz ki, bana bu telkinlerde bulunuyorsunuz. Demek ki, benim gözlerimin görmemesi hakkımda hayırlıymış. İrâdemdeki gayret-i dîniyyeyi, Dünyâ nîmetlerine karşı gösterebildiğim istiğnâyı ben meğer gözlerimin âmâ olmasına borçluymuşum. Gözlerim görebilseydi ben de kimbilir hangi fânî oyuncağın câzibesiyle haşr olacaktım.

Bu âna kadar gözlerimin görmediğine müteessiren yaşamıştım. Bundan sonra bu mahrûmiyet benim için bir sevinç ve şükür kaynağı olacaktır. Meğer gözlerimin görmemesi ne büyük nîmetmiş."

Bu sözleri söyleyen Ezherli talebe, başkanın îtirâz, istihfâf ve öfke dolu mukâbelesine aldırmaksızın, arkasını dönüp vakûr adımlarla orayı terk etmiştir.

[108] **"...Olur ki bir şey hoşunuza gitmezken, sizin için o hayırlı olur ve bir şeyi de sevdiğiniz halde o, hakkınızda şer olur. Allâh bilir, siz bilemezsiniz."** (Bakara Sûresi, âyet 216)

devâmındaki oluşları da bu mantıkla mîzân eder.[109] Böyle

---

[109] Gerçeği daha bâriz bir sûrette kavramak için Kur'ânî bir kıssayı hatırlatalım!..

Mâlum olduğu üzere: **Mûsa** -aleyhisselâm- **Hızır** -aleyhisselâm- ile arkadaşlık etmek istedi. Peygamberler **Allah**'ın bildirdiğini bilebilirler. **Hızır** -aleyhisselam-'a ise Dünya'nın sonuna kadar ömür verilmiş ve Ona ***"ledün ilmi"*** ihsan edilmiştir. (Kehf Sûresi, âyet 65) Bundan dolayı **Hızır** -aleyhisselâm-, **Mûsa** -aleyhisselâm-'a kendisi ile arkadaşlık yapamayacağını, zira bazı hareketlerinin O'na ters geleceğini söyledi. O da böyle hallerde kendine bir suâl sormamak va'dinde bulundu. Böylece arkadaş olup, bir yola girdiler. Önlerine bir nehir veya göl geldi. Karşıdan karşıya geçmeleri için orada hazır bulunan ihtiyar bir kayıkçıya ricâda bulundular. Kendisine verecek paraları olmadığından, bu kayıkçı, onları rızâ-yı Bârî için karşıdan karşıya geçirdi. Akşam karanlığı bastırmak üzereydi. Kayıkçı yolcularını indirdikten sonra kayığını kıyıya çekmeye uğraşırken **Hızır** -aleyhisselâm- orada bir miktar oyalandı. Kayıkçı evinin yolunu tutunca da onun köhne kayığını, kocaman kaya parçalarıyla kırıp sakatlattı. Bu hâdiseyi seyreden **Mûsa** -aleyhisselâm- canı sıkıldı. Söz vermiş olmasına rağmen i'tizâr ile **Hızır** -aleyhisselâm-'ın bu yaptığının sebebini sordu. Çünkü kendilerini bilâbedel karşıya geçirerek iyilik etmiş olan bu ihtiyarın kayığını böylece sakatlatmak akla, mantığa aykırı ve zâhir hâle nazaran yakışıksızdı.

Hızır -aleyhisselâm-, **Mûsa** -aleyhisselâm-'a kendisine sual sormamak husûsundaki taahhüdünü hatırlatmakla beraber, durumu izah etmekten geri kalmadı ve:

*"-Birkaç güne kadar bu beldede harb çıkacak. Hükümet "Bana lâzımdır" diyerek milletin elindeki atı, arabayı ve gemileri kendine alacak. Buna **«tekâlif-i harbiye»** derler. Tekâlif-i Harbiye heyeti, bu geminin başına geldiği zaman onu, şu sakatlığından dolayı beğenip almayacak. O da böylece ihtiyar gemiciye kalmış olacak. Kendisi bunu alâ külli hâl tâmir edip işine devam edebilecek. Bu adamın yetim torunları vardır. Onlara bu geminin geliriyle bakmaktadır. Hem bu yetimlere bir iyilik olsun ve hem de ihtiyarın bize karşı hareketine bir karşılık teşkil etsin diye gemiyi sakatlattım"* dedi.

Yollarına devam ettiler. Ve güzergâhta bir köye misafir oldular. Köyde bir âile kendilerini misafir etti. İzâz ve ikrâmda bulundu. Sabahleyin çıkıp giderken köy meydanında oynayan çocuklar arasında, bu âilenin oğullarını gördüler. **Hızır** -aleyhisselâm- kendilerine bunca iyilik etmiş olan bu hayırsever âilenin çocuklarının kafasını kopartıp onu öldürdü.

Mûsa -aleyhisselâm- **Hızır**'ın bu tavrı karşısında yine darlandı. Binbir i'tizâr ile bu yaptığının sebebini sordu. **Hızır** -aleyhisselâm- Ona vaadini hatırlatmakla beraber yine de sualini cevaplandırdı ve:

*"-Bu çocuk çok **şerir** bir insan olacaktı. Bize iyilik etmiş olan o âile bu çocuk yüzünden rezil rüsvay olacak ve çok ızdırab çekecekti. Onu öldürerek kendilerini büyük bir belâdan kurtardım. Gençtirler; başka çocukları da olur. Hayatları boyu ızdırab çekmektense bu çocuğun ölümünden dolayı birkaç gün ağlayıp sızlamaları çok daha ehvendir."* dedi.

Yollarına devam ettiler. Bir köyden geçiyorlardı ki, o köyün halkı çoluk çocuk büyük küçük kendilerini taş yağmuruna tuttular.

"-Hırsızlar, uğursuzlar, köyümüze niye geldiniz? Defolun!" sayhalarıyla tehdidler savurdular. Bu esnâda **Hızır** -aleyhisselâm- o köyde yıkılmaya yüz tutmuş olan bir bahçe duvarını alelacele taş yağmuru altında tâmir edip düzeltti.

Mûsa -aleyhisselâm- son olarak bu yaptığının da sebebini izah etmesi talebinde

hâdiselerle târihî vak'aların ibretle tahlilinde de pek çok karşılaşılır.[110]

Her mü'min bilir ki, tecelli-i ilâhîye bu Âlem'de dört kategoride gerçekleşir:

a-Zâhiri de "**hayır**", bâtını da!..

b-Zâhiri de "**kahır**", bâtını da!..

c-Zâhiri "**hayır**", bâtını "**kahır**" veya

d-Zâhiri "**kahır**", bâtını "**hayır**"!..

Meselâ bir tüccarın iflâs etmesi bir kahır hâlidir. Fakat olabilir ki, müflis mâruz kaldığı felâket sebebiyle ahlâkını -hatta belki de îmânını- kazanır. Delâletten hidâyete nâil olur. Bu hususta sayısız misal zikredilebileceği gibi bunların pek çoklarını da her gün müşâhede etmekteyiz.

Belki, sırf Dünyâ hayâtına inanan bir insan tesellîye medâr olacak hiçbir fikre ulaşılamaz iken dindar için böyle

---

bulundu ve hakîkaten **Hızır**'ın işlerine akıl sır ermeyeceği düşüncesiyle, bu noktada birbirlerinden ayrılmalarını kabul etti. **Hızır** cevâben dedi ki:

"Senin de gördüğün gibi bu köyün halkı şerîr insanlardır. Burada iyi bir insan vardı. O da öldü. Parasını bu ***şerîrlerin*** *eline geçmesin diye o duvarın arkasına saklamıştı. Duvar yıkılmaya yüz tutmuş olduğundan saklanmış olan para neredeyse meydana çıkacak ve bu kötü insanların eline geçecekti. Hâlbuki o adamın yetim çocukları vardır. Bunlar henüz çok küçüktürler. Bu* ***şerîrlerle*** *mücadele ederek babalarının parasına sahip olamazlar. Duvarı tâmir ettim ki, o yetimler büyüyüp güç kuvvet kazanıncaya kadar para saklı kalsın!"*

[110] Buna tipik bir misal zikredelim:

Osmanlı Devleti'ni kuran "**Kayı Han**" aşîreti, meşhur İslâm kahramanı **Celâledin-i Harzemşah** mâiyetinde Moğollarla vuruşa vuruşa Anadolu'ya gelmişlerdi. Batıya yönelmeleri hiç şüphesiz bir kahır tecellî olan Moğollar'ın galebesi sebebiyleydi. Böyle olmasa Orta Asya'da kalırlardı.

Önce an'anevî göç istikametine uyarak Suriye'ye yönelmişlerdi. Fakat reisleri **Süleyman Şah**'ın Fırat Nehri'ni geçerken suya kapılıp ölmesi üzerine:

"-Bu yol bize uğursuz geldi!.." diyerek geriye dönüp Ahlat'a geldiler.

Burada Selçuklu Sultanı'na müracaat ederek uygun bir yere iskân edilmeleri talebinde bulundular. Taleplerinin kabulünü temin için de, muhariplikleri anlatarak devletin düşmanlarına karşı işe yarayabilecek bir topluluk olduklarını söylediler. Bu sözleri dikkate alan Selçuklu Sultanı da onları Bizans hududundaki Söğüt'e yerleştirdi. Muhtemelen mesafenin uzaklığı sebebiyle bu karardan canları sıkılmıştı.

sayısız dînî tesellî ve telâfî imkânı mevcûddur. Uzvî eksikliğinin sıkıntılarından kurtulmak için kendini avundurup, rûhen tatmîn edecek başka bir meşgûliyete ağırlık verir. Bu, ilim, sanat veyâ ibâdet olabileceği gibi başka insanların hizmetlerine koşuşturmak şeklinde de tecellî edebilir. Sağ eli felc olan bir insanın zamanla sol elinin mahâretleri arttığı, gözleri görmeyen bir insanın sese âid hâfızasının kuvvetlendiği gibi eksikliğini, ulaştığı huzûr, sükûn ve tevekkül sâyesinde başka bir vâsıta ile telâfîye yönelir.

Dünya hayatı fânî, Âhiret ise ebedî olduğuna nazaran fânî nâiliyet veyâ mahrûmiyetlerin asıl ebedî Âlem için oynadığı rolü mühimser. Böylece bir insan ilâhî takdîre bağlı olan mahrûmiyetinin mes'ûliyetini azalttığı düşüncesiyle[111] tesellî bulacağı gibi nâiliyetlerinin de bu mes'ûliyeti artırdığını hesâb ederek hayatını hak ve hayrın galebesi istikâmetinde daha verimli kılmaya meyleder. Hattâ o derecede ki; bu mahrûmiyetler başkaları için de ders, ibret ve tesellî kaynağı olmak yönünden sosyal bir rol oynar. Meselâ, birçok ibtilâlara uğrayan bir insan en büyük tesellîyi peygamberlerin mârûz bulunduğu ibtilâları düşünerek elde eder. Belânın en şiddetlisinin peygamberlere, sonra evliyâullâha ve sonra derece derece iyi insanlara teveccüh etmesindeki hikmeti kavrar[112] ve bundan sabır ve tevekkül sâyesinde elde edeceği hasenâtın hayal edilmesindeki lezzetle sıkıntıları seâdete kalb etmeye muvaffak olur. Zîrâ insanı olgunlaştırmakta ızdırâbın oynadığı rol âşikârdır.

Hâlbuki bu sûretle ve şüphesiz sevk-i kaderle hudud boyları onların tarihteki rollerini oynayabilmeleri için en müsaid bir yerdi. Cengâverliklerini izhar için burası içerideki herhangi bir yerle kıyaslanmaycak derecede müsaiddi. Tarihte onların yükselişinde coğrâfî âmillerin rolünü gösteren sayısız misal mevcuttur.

[111] Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de, **"Allah hiç kimseye takat getiremeyeceği şeyi teklif etmez!.."** buyrulmaktadır. (Bakara Sûresi, âyet 286)

[112] Aynı mâhiyette olmak üzere, hadîs-i şerifte, *"Eşeddü'l-belâ, ale'l-enbiyâ, ba'de evliyâ, sümme emsâl, sümme emsâl..."* buyrulmuştur. Yani "belânın en şiddetlisi önce peygamberlerin, sonra evliyânın, sonra da onlara benzeyenlerin üstüne (gelir)." demektir.

Diğer taraftan peygamberlerin **"mâsumiyyet"** sıfatlarına rağmen birçok ibtilâlara mâruz bulunmalarından **"belâların çoğunun istihkâk ile olmadığı"** gerçeğine ulaşır. Bir kulun ilâhî tâyinle memur olduğu vazîfenin ağırlığı nisbetinde bu vazîfeyi bihakkın îfâya muktedir olabileceği olgunluğa kavuşmak için bir ızdırâba dûçâr kılındığı gerçeğini kavrar. Izdırap kaynağı ibtilâlar üzerinde îmâl-i fikrederek halkın **"Bir musîbet bin nasîhatten yeğdir."** darb-ı meseliyle anlatılmak istenen gerçeğe bihakkın vâsıl olur. Bu cümleden olmak üzere çeşitli hastalıklar ve ihtiyârlık husûsiyetlerinin insana acziyyetini kabûl istikâmetinde sağladığı faydayı görür. Bunların gençlik ve sıhhatli zamanlardaki nefs hâkimiyyetini zaafa uğrattığını ve böyle ibtilâlar sâyesinde nefsine gâlip gelme şansının arttığını düşünür. Bu idrâk, ona huzûr ve sükûn verir. Hâlinden râzı olmayı telkîn eder. Ayrıca dîn, sabredilip katlanılan ızdırapların günahlara kefâret olduğu yolundaki telkîni ile de baha biçilmez bir tesellî kaynağıdır. Günahsız bir kulda meselâ bir sabîde tecellî eden kahrınsa her musîbetin mutlakâ istihkâk ile olmayacağı yolundaki misâlin beynennâs müşahhas bir hâle gelmesi gibi bir hikmete mebnî olduğunu düşünebilir. Bu takdîrde enbiyânın gerçekleşmesi matlub olan olgunluk için vâkî ibtilâlarındaki hikmet burada bâzen gerçekleşmeyebilir. Bu da o sabînin bilfarz bir depremde enkaz altında kalarak fecî bir ölüme mâruz bulunması gibi hâdiselerde düşünülebilir.

Unutmamak gerektir ki her oluş birçok varlığın kaderine âid bir ittisal (kesişme) noktasında vâkî olur. Misâlimizdeki sabînin fecî ölümü sâdece kendisine müessir olmayıp kendisinden kullandığı eşyâlara, arkadaşlarına, ana-babasına ve derece derece mâruz kaldığı fâciâya şâhid ve bununla ilgili olan pek çok şahıs ve varlığa müteallık bulunduğu muhakkaktır.[113] Kaderin bu girift

[113] **"Bir de öyle bir fitneden** (belâ ve musîbetten) **sakının ki, sadece sizden zulmedenlere dokunmakla kalmaz** (umûmî olur) **ve bilin ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir."** (Enfal Sûresi, âyet 25)

ığı içinde vâkî olan şeyler, misâlimizdeki hâdisenin ilâhî hikmet yönünü bihakkın kavrayıp tâyin etmek beşer idrâkinin iktidârı dâhilinde değildir.[114] Ancak mümkün ve muhtemel bir kaç sebep ve netîce zikri ile hâdisenin Allâh'a havâle edilmesi en doğru bir îtikâdî esastır. Misâlimizdeki çocuğun, yaşasaydı şerîr ve şakî olma ihtimâli ve bunun bertaraf edilmesi ile Âhiret'teki

---

[114] Kelâm târihinde ehl-i sünnet îtikâdî mezheplerinden olan Eş'ârîliğin zuhûruna âid çok mâruf bir **"İhve-i Selâse"** (üç kardeş) mes'elesi vardır. Bu ilâhî takdirdeki hikmetleri kavramak husûsunda beşerî aczi ortaya koymak yönünden dikkat çekicidir:

Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî, kırk yaşına kadar aklı tervîc eden **Mûtezile Mezhebi**'nde kalmış ve bu mezhebin mümtaz âlimleri arasında yer almıştır. Bir gün hocası ve Mûtezile üstadlarından **Ali el-Cübbâî**'ye bir suâl tevcîh etti ve aldığı cevaplar kendisini tatmîn etmeyerek ayrılıp **Eş'ârîlik Mezhebi**'ni kurdu.

Suâl şudur:

Kul hakkında hayırlı olanı yaratmanın Cenâb-ı Hak hakkında **"vâcib"** olduğunu iddiâ eden Mûtezile Mezhebi'nin bu görüşünden şüphe eden **Eş'ârî**, hocasına sordu:

"–Biri kâfir, diğeri sâlih mü'min, bir başkasıysa sabî iken ölmüş bulunan üç kardeş hakkında ne dersiniz?"

El-Cübbâî:

"–Sâlih mü'min, yüksek derecelere erişmiştir. Kâfir ölen kardeşi ise azâba dûçâr olmuştur. Sabî olarak vefât eden üçüncü kardeş ise ne mükâfât ve ne de mücâzât görür." demiştir. Bundan sonra hoca ve talebe arasındaki mükâleme şu sûretle devâm etmiştir:

"–Sabî olarak vefât eden, sâlih olan kardeşinin derecelerine ulaşmak istese Cenâb-ı Hak buna izin verir mi?"

"–Hayır! Ona denilir ki; o derecelere tâat ile varılır, seninse tâatın yoktur."

"–Eğer çocuk, Yâ Rabbî! Bu durum benim kabahatimden dolayı değildir. Eğer beni yaşatsaydın sana itaat eder, birâderim gibi derecâta nâil olurdum." dese Cenâb-ı Hakk'ın ona nasıl bir mukâbelede bulunabileceğini tahmîn edersiniz?"

"–Cenâb-ı Hak ona yaşasaydı umduğu gibi taatte bulunmayıp isyân edeceğini ve bunun netîcesinin de azâba dûçâr olmak olacağını bildirerek kendisi için hayırlı olanı halk ettiğini yâni sabî iken canını alarak onu bu durumdan kurtardığını beyân buyurur."

"–Bu beyân karşısında hayâtını kâfir olarak tamamlayan diğer kardeş Cenâb-ı Hakk'a "Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbim! Mâdem öyle, beni niçin kardeşim gibi sabî iken öldürüp de bu felâkete sürüklenmekten kurtarmadın?" yolunda bir îtirazda bulunsa, Cenâb-ı Hak buna karşı sizce ne buyurur?"

Bu noktada verecek cevâbı kalmayan **Cübbâî**, muhâtabını ithâm ederek:

"–Sen vesveseye tutuldun." diyerek cevap vermiştir. **Eş'ârî** ise:

"–Hayır ben vesveseye tutulmadım. Ancak Şeyhimizin söyleyecek sözü kalmadı. Anlaşılan akıl sepetinde pamuk bitmiş diyerek meclisi terk etmiş ve Mûtezile'den ayrılarak kendi îtikâdî görüşünü yaymaya başlamıştır.

nâiliyyetleri hatıra gelebilen hikmetler olarak başta ana-babası olmak üzere bu ızdıraptan hissedâr olmak mevkiinde bulunan herkes için -yine de- bir tesellî kaynağıdır.

Diğer taraftan başta hayat nîmeti olmak üzere Allâh'ın nîmetlerinin O'nun **"Lâtif"** sıfatının eseri olduğu gerçeği de hatırdan uzak tutulmamalıdır. Bu sebepledir ki; Cenâb-ı Hak bâzı insanları daha cenin hâlindeyken öldürdüğü halde bâzılarını yüzyıldan fazla yaşatmaktadır. Bunun hikmetlerinin biri de insanoğlunun vakti mechûl olan ölüm için her an hazır bulunmaya kendini mecbûr hissetmesidir. Genç yaşta ölümlerin diğer birçok hikmetlerine ilâveten temâs ettiğimiz bu noktası da insanoğluna gerekli derecede bir teyakkuz sâhibi olması için Allâh'ın bir lütfudur.

Diğer taraftan mahrûmiyetler, ferdin muvaffakıyetini güçleştireceğinden onun elde ettiği başarıların daha fazla mükâfâtı gerektirmesinden de ayrıca bir tesellîye ulaşılır. Meselâ, yetim bir çocuğun, yetimliğin gayr-ı müsâid şartlarına rağmen yükselebilmesi, böyle olmayanlara kıyâsen beşerî Âlemde bile daha fazla takdîr ve tahsîni icâb ettirir. Aynı şekilde âilevî ve ictimâî müessirlerin beşerî irâdeye menfî bir sûrette tesir ettiği bir muhitte yetişildiği halde hayatın müsbet bir yönde nizamlanabilmesi elbette daha çok takdîr edilir. Ağrı Dağı'nda muallimlik yapan bir kimsenin Şişli'de bir başka mektebe tâyini çıksa o, not baremini değiştirmez mi? Geldiği yerde pekiyi verdiği bir talebenin seviyesindeki bir çocuğa Şişli'de belki ancak orta verir. Bu, mahrûmiyet ve nâiliyetlerin hesâba katılmasından başka nedir?

Bugün yaşadığımız devrin şartlarından hepimiz şikâyetçiyiz. Bu şikâyetler İslâm ölçü alındığı takdîrde, en had bir şekle vâsıl olmakta değil midir? Lâkin akıllı bir adam bütün bu güçlüklere rağmen salih bir kul olduğu takdîrde şartlar müsâid olduğu zaman ve mekânlardaki emsallerinden daha fazla ilâhî takdîre nâil olabileceğini düşünmez mi? Akıllı bir insan bunu

düşünerek zaman ve muhîtinin menfîliklerinden -hiç olmazsa kendi hesabına- memnûn bile olabilir. Zîrâ bilir ki gayr-ı müsâid şartlarda az iyilik, müsâid şartlardaki çok iyilikten daha değerlidir. Ve yine bilir ki elde edilen bir netîcenin şerefi ona ulaşmak için göğüslenen güçlükler derecesindedir. Güçlük ne kadar fazlaysa, şeref ve binnetice mükâfât da o kadar büyük olur.

Bu bir zihniyet meselesidir. Zihniyet ise, İslâm'ın hayat ve Kâinât'ı îzâh için koyduğu temel prensiblerden nasîb alındığı ölçüde mükemmele yaklaşır. Bu kemâli elde etmiş olanlar bütün menfîlikleri müsbet yönde kullanacak bir görüş ve dirâyete ulaşırlar. Tıpkı taaffün etmiş bir gübrenin ortalığa mikrop saçmaktayken onu kullanmasını bilen mâhir bir bahçıvanın elinde bitkilere, ağaçlara tahsîs olunarak ondan lezzetli meyveler ve besleyici çeşitli sebzeler veya rengârenk çiçekler elde edilmesi gibi...

Bu olgunluğa nâil olan insanlar yalnız kendilerini ihâtâ eden menfîlikleri değil, irâdelerine ârız olan herhangi bir sâikle sürüklendikleri günahlardan bile kârlı çıkabilme dirâyetini gösterirler. Bu keyfiyet, dehşetli bir nedâmet sayesinde müspet amellerle ulaşılamayacak derecelere yükselmeyi dahî sağlayabilir. Bu durum, Dünyâ plânında sırf bir görüş berraklığı sâyesinde gerçekleşebildiği halde Âhiret'teki karşılık, ilâhî bir nîmet olarak kendiliğinden tecellî eder. Elverir ki, fert, hayatını ilâhî emirlere göre tanzîm etmiş olsun. Bu ölçüyle yaşandığında mâruz kalınacak her mahrûmiyetin ilâhî ve ebedî nîmetlerle mukâbele göreceğinden şüphe edilemez. Meselâ, Allâh yolunda yürüyen ve O'nun dîni gâlip gelsin diye çalışan bir adamın mâruz kalabileceği musîbetlerin en büyüğü hayat nîmetini kaybetmektir. Lâkin bu öyle bir ziyandır ki; sahibinin hakîkat ölçüleriyle bakıldığında beşeriyyet için irtifâda zirve teşkîl eden **"peygamberlik"**ten sonraki en yüce mevkî olan **"şehidlik"**le taçlanması demektir. Bu da ebedî seâdete nâiliyyet için en feyyâz bir sebep değil midir?

Bu demektir ki; kul hayâtını Cenâb-ı Hakk'ın emirleri istikâmetinde nizâmlayıp o yolda yürüdüğü takdîrde mâruz kalacağı her ziyân (!) aslında "**kâr**"dır.

Bu görüşe ulaşmak, hayatı, onu dolduran bütün vukûât ve şuûnât itibârıyla öylesine güzel tecellîlerle süsler ki, böylelerinin nazarında artık bu Âlemde abes ve çirkin bir şey kalmaz. Böyle bir insan irâdî hatâlarından bile -yukarıdaki gübre misâlinden anlaşılacağı üzere- binnetîce kârlı çıkar.

Hakîkaten nedâmete inkılâb ettirildiği takdîrde bir günâhın bilfarz gurur veren bir sevaptan daha hayırlı olabildiği görülür. En büyük tâlih, menfî şartlarla haşir neşir olmadan evvel islâmî bir yola girebilmektir. Bu şuur, eşi-dostu iyi seçmekten başlayarak Allâh karşısındaki mükellefiyetin mâhiyet ve gerekçelerini lâyıkıyla kavramaya yarayacak ilmî faâliyete kadar pek çok sûretlerde elde edilebilir.

Beşerî irâdenin tâbî olduğu inhinâlar (eğilip bükülmeler), nâdiren ânî ve tek müessirle gerçekleşirler. Yâni ayak yavaş yavaş kayar. Bu keyfiyet ekseriyâ belli bir veya birkaç müessirin uzun zaman içindeki tekerrürü ile tedrîcen gerçekleştiğinden menfîliklerden kaçınmak başlangıçta kolay, nihâyette ise imkânsız denecek derecede zordur. Tıpkı kötü bir alışkanlığın kazanılması gibi... Bu alışkanlığın kazanılması istikâmetinde ilk adımlar atılırken rücû kolaydır. Sonra ise, bir örümcek ağı kadar zayıf olan irâdeyi bağlayıp yönlendiren o müessirler tekerrür sâyesinde âdetâ birer çelik halat kesilirler. Baş edilmeleri kolay kolay mümkün olmaz. Bu sebepledir ki, insan bu şartlanmaya sebep olacak müessirlerden uzak durmaya bakmalıdır. Dînin, nihâyeti şiddetli menfîlikler olan bâzı hareketleri daha başlangıçtan yasaklaması bu hikmete mebnîdir. Erkeğin bir kadına alâka ile bakmasını "**göz zinâsı**" sûretinde telâkkî ettirerek ondan sakındırması gibi hükümler bu sebeple vârid olmuştur.

Hayâtın gençlik mevsimi nefsânî arzuların şiddeti bakımından hakka ve hayra yönelmenin güç olması sebebiyle ayrıca bir kazanç mevsimidir. Nefsânî temâyüllere ihtiyarlıkta onlar zaafa uğradıkları için galebe etmek daha kolay olduğu halde bu gençlikte olabildiğince güç bir iştir. Bu keyfiyet tabiatıyla gençlikte işlenen hayırların ve istikâmet sâhibi olmanın değerini de artırır.

Diğer taraftan menfî temâyüller onları geliştirecek müessirlerle henüz baş edilemez hâle gelmiş bulunmadığından da gençlik bir şans ve tâlih mevsimidir. Gençlikte iyi tesirlerin cârî olduğu muhitlere koşmak daha kolaydır. Bu nükteyi ifâde içindir ki, ecdâdımız, **"Ağaç yaş iken eğilir."** demiştir.

Bu demektir ki; hayâtı yönlendirmek husûsunda gençlik kritik ve ehemmiyetli bir safhadır. Kıbleye dönen bir adam bulunduğu mekânda bir derece yanlışlık yapsa mekânın uzayıp Kâbe'ye ulaştığı yerde bu bir derecelik açının -faraza- yüz km.lik bir sapma teşkîl etmesi gibi zaman içinde gençlikteki küçük bir inhiraf da olgunluk yaşlarında insanı başlangıçta tahmîn ve tasavvur edilemeyecek kadar uzak muhitlere götürür.

Bu gerçek sebebiyledir ki; din gençliğin kıymetinin bilinmesi husûsunda birçok müsmir telkînler ile ferdleri yönlendirmeye çalışır. Ayrıca **"çocuk terbiyesi"** husûsunda da ana-babayı uhrevî mes'ûliyetinden âdetâ dehşete düşürecek derecede ikâz eder.[115]

Diğer taraftan menfîlikler nasıl onları geliştirecek hareket ve temâyüllerin tekerrürleri ile takviye olur ve bir gün baş

---

[115] Ana-babanın evlâd üzerinde şüphesiz pek çok hakkı vardır. Fakat evlâdların da ana-babalar üzerinde üç hakkı vardır. Bunlar:

a-Güzel isim takmak,

b-Dinini-diyânetini öğretmek,

c-Evlendirmektir.

Dikkat edilirse, bunlar arasında onlara **"miras bırakmak"** gibi bir mükellefiyet yoktur. Böyle olduğu hâlde bugün ana-babaların evlâdlarına himmetlerinde birinci sırayı mal-mülk meselesi teşkil etmektedir!.

edilemez hâle gelirse fıtratta mevcûd müsbet husûsiyetler de aynıdır. Bunun içindir ki; ibâdetler periyodik bir sûrette îfâ edilmek üzere emredilmiştir. Bu, bir ilâcı belli aralıklarla almaktaki mantığa benzer. Bu yüzden dîn, insan tabiatının kolay kolay değiştirilemeyeceği gerçeğini telkîn ederken bunun belli ölçüde imkân dahilinde olduğunu da göstermek üzere "**irâde terbiyesi**"ne âid emirler ve nehiylerle ortaya aynı zamanda terbiyevî olan bir sistem koyar. Oruç bunun en güzel misâlidir. Bu faâliyetler netîcesinde menfîlikler yok edilememekle berâber onların köreltilmesi ve müessiriyetlerinin azaltılması sağlanır. Buna mukâbil ferd ve cemiyetin faydasına olan hayırlı işler ilâhî mükâfâtlarla teşvîk edilir. İnsan tabiatındaki müsbet temâyüller de emredilmiş birtakım temrinlerle takviye olunarak geliştirilip bunların insan şahsiyetine hâkimiyeti sağlanmak gâyesi güdülür.

d- Mahrumiyetler Karşısında Tasavvufî Telâfî ve Tedâvî Yolları

Tasavvufî cereyanlar vukuat ve şuûnâta (realitelere) kader açısından bakmayı öğreterek aşırı sevinmek kadar üzülmeyi de asgarîye indirerek insanları fâidesiz bir takım telâşlardan kurtarır. Diğer taraftan şer'î ibâdetlere ilâveten evrâd ü ezkâr ile onları bir kat daha zırhlandırıp nefsânî temâyüller istikâmetinde gitmekten alıkoyar.

Herkes şer'î ibâdetler içinde -bizzarûre- Cenâb-ı Hakk'ı yâd eder, O'nun emrettiği ibâdetlerle rûhundaki müsbet temâyülleri takviye ettiği halde bu takviye tarîkatlarda evrâd ü ezkâr ile bir kat daha artırılır. Tekrâr, kalp ve dimağda yerleşmesi istenilenin pekişmesi için şarttır. Şu kadar aded ilâve zikrin belli periyotlarla icrâ edilmesi işte bu keyfiyet içindir. Bunu yaparken menfîliklerden kurtulamayanlara müteşerrî insanlarda vâkî olduğu gibi öfke ve nefretle bakmak yerine merhametle

yaklaşmayı telkîn eder. Öfke ve şiddet, muhâtabı baş edemeyeceği bir otorite karşısında mecbûrî bir inkıyâda tâbî tutsa da içteki muhâlefeti bertaraf etmez. Tasavvufsa zâhirden ziyâde bâtınla uğraştığından günâhkâra merhametle yaklaşmak, onun zâhirini daha emin bir tabirle irâdesini düzeltmeden önce kalbini yumuşatır.[116] Orada muhâlefetin şiddeti yerine nedâmetin tatlı

[116] Bu bize Cenâb-ı Hakk'ın öğrettiği bir metoddur. Zira o yüce varlık, **Hazret-i Musa**'yı **Firavun**'a gönderirken:

"**O'na,** (Firavun'a) **yumuşak söz** (kavlen leyyinen) **söyleyin!**" buyurmuştur. (Tâhâ Sûresi, âyet 44)

Bu hususta fazla bilgi edinmek isteyenler, şu esere bakabilirler: **Ahmed Önkal**-Rasûlullâh'ın İslâm'a Dâvet Metodu, Konya, 1983.

Bu metod, tarikat ve tasavvufun ruhunu teşkil eder. Gerçekten tarîkat ve tasavvufî cereyanların bazı nâdânların iddia edegeldiği üzere, Yüce İslâm şeraitine aykırı hiçbir noktası yoktur. Şöyle ki;

İstisnâsız herkes için olan şer'î mükellefiyetler -merhamet-i ilâhiye îcâbı olarak-asgarîde tutulmuş, yani takat itibariyle en asgarî bir durumda olanlar ölçü ittihaz olunmuştur. Meselâ bir çocuğun kaldırabileceği bir yükü, farazâ bir pehlivana teklifte hiçbir mahzur yoktur. Buna mukabil ancak bir pehlivanın taşıyabileceği yükü bir çocuğa yüklemek adâlet ve insaf hâricidir. İşte en asgarîde tutulan şer'î mükellefiyetlerden fazlasına iktidarı olanlara bu fazladan (nâfile, farz olmayan) ibâdetlerde bulunmaları için açılan müsaade kapısı "**tarîkat**"tir. Zira O, takvâ ölçüleri ile yaşamayı âmirdir. Müteşerrîler içinse ölçü "**fetvâ**"dır. Fetvâ ile amel etmek herkesin vazifesidir. Takva ise, tâkâtça seçkinlerin...

Diğer taraftan, Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- bu Âlem'de dört kategori teşkil eden bir faaliyet îfâ etmiştir. Bunlar:

1-Kâinât'ın Hâlıkı'ndan ahkâm telâkkî etmek, yani vahye muhatab olmak.

2-Bu ahkâmı şerh ve izah etmek, yani hadîs-i şeriflerle vârid olan içtihadlarda bulunmak,

3-Allah'tan telâkkî edilen, hadîs-i şeriflerle şerh ve izah olunan ahkâmı tatbik ve icrâ eylemek,

4-Ruhlarda tasarruf etmek, yani mânevî bir iktidar ile mücehhez olarak islâmî emirleri ferdî olgunluk istikametinde kuvveden fiile çıkarmak.

Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'dan sâdır olan ve bu dördüncü grupa giren hâdiselere bir-i iki misal verelim:

Hazret-i Peygamber, Mekke'den müfârakat buyurduğu (ayrıldığı) esnada **Ebû Cehil**, Hazret-i **Ebûbekir** ile Efendimizi yakalayıp geri getirene yüz altın vaad etmişti. Bu vaad sebebiyle arkalarından seğirtenlerden biri de **Sürakâ** adında bir müşrikti. Medîne yolcularına, on-onbeş metre mesafeye kadar yaklaşan **Süraka**'ya, Efendimiz o mübârek elleriyle işâret ederek:

"-Dur!.. Gelme!.." buyurdu.

Sürakâ, bu emri dinlemek istemedi. Fakat atının ayaklarının kuma battığını gördü. Attan inerek Efendimiz'e yaklaşmak istedi. Bu defa da kendi ayaklarının kuma batması ile ilerleyemedi. İşte bu bir "**tasarruf**"tu.

meltemlerinin vücûd bulmasına zemîn hazırlar. Mutasavvıf, muâhezeyi nefsine, musâmahayı gayra tevcîh etmeyi öğrenmiş kimse demektir.[117] Tasavvufî ölçüler şeriatı hazmetmiş insanlar için vârid olduğundan böylelerinin, zâhirî amellerini düzeltmiş ve düzeltme sırasını iç Âlemine getirmiş kimseler olduklarını düşünmek gerekir. Aslolan da iç âlemdir. Çünkü zâhirdeki amel ve irâdenin kökü ve kaynağı hisler ve fikirlerdir.

İrâde terbiyesi için o, henüz zaafa uğramadan önce iyi tesirlere kucak açmak ve onu menfîliklerin gelişmesine zemîn olan muhitlerden uzak tutmak ilk baş vurulacak lâzımedir.

Böyle bir hâdise de "**Bedir Harbi**"nde vâkî oldu. Harbin kızıştığı bir sırada Efendimiz, müşrikler üzerine bir avuç toprak attı. Kur'ân-ı Kerim'de:

"**Ey Bedir Muhârebesi'de bulunan mücâhidler, muhârebe esnasında helâk olan müşrikleri siz öldürmediniz. Lâkin onları Allah katl eyledi. Habîbim, sen de müşriklere doğru bir avuç taş parçası atmıştın. Fakat attığın zaman sen atmadın; lâkin Allah attı.**" buyurmaktadır. (Enfal Sûresi, âyet 17)

İşte tarîkat şeyhleri, Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın bu gibi tasarruflarının vârisidirler. Bu selâhiyeti hâiz olanların, tâyinleri seleflerinin şahsî arzusuyla olmayıp Peygamberle rûhânî mülâkât neticesinde ve O'nun izni iledir. Böyle olmayanlara "**müteşeyyih**" denilir ki, bunlar kalplerde bir değişiklik husûle getirmeye, yani tasarrufa muktedir olamazlar.

[117] Tasavvufî telâkkilerin fârik vasfı nefisle mücâdeledir. Nefis ise, terbiye görmeden önce "**emmâre**" denilen ve sâhibini kötülüklere zorlayan bir vasıftadır. Bununla mücâdeleye başlanınca da derece derece şu merhalelerden geçilir. **Levvâme** (Kötülüğü Kınayan), **Mülhime** (ilim ve ilhâma mazhar), **Mutmainne** (İtmi'nâna ermiş olan), **Râdıye** (Râzı olan), **Merdıyye** (Râzı olunan) ve **Sâfiye** (Peygamberlerin nefisleri)...

Nefsin bu sûretle terbiye edilmesinde onun ithâm edilip aşağılanması demek olan "**Levvâme**" derecesindeki faâliyetlerin çok ileriye götürülmesi öteden beri ayrı bir tarîkat olarak telâkkî edilmiştir. Buna "**Melâmîlik**" denilir.

Bir melâmî meselâ Ramazan'da niyet etmeyerek bir günlük Ramazan orucunu kazâ etmek ister. O gün alenen oruç yer ve bu sûretle insanların husûmetini celb eder. Çünkü başkalarının muhabbetini celbetmenin kendi nefsine hoş geleceği düşüncesiyle nefsin zıddına iş yapmayı prensib edinir.

İşin aslı bu olduğu halde bâzı gerçekten kusurlu olan müslümanlar da Melâmîliği bir mâzeret sebebi olarak kullanırlar. Bu yüzdendir ki Melâmîliğin şöhreti Müslümanlar arasında pek iyi değildir. Diğer taraftan Melâmîlik tarîkat olarak telâkkî edildiği halde aslında -daha ziyâde- bir meşreptir. O derecede ki; şeriata en yakın bir tarîkat olan Nakşîliğin bile Melâmî kolu mevcûddur. (Fazla bilgi için bkz: **Abdulbâkî Gölpınarlı**- Melâmîlik ve Melâmîler, İstanbul, 1931)

Meselâ bir sarhoş, henüz içmeye başlamadan evvel kendinde veyâ gayrda vâkî olan hallerin daha önceki müşâhedesiyle sarhoşluğun menfî âkıbetini iyice tartıp dökebilir. Lâkin bir defâ içmeye başladıktan sonra bu dirâyeti kaybeder. İşte bütün menfîliklere sürüklenmelerde mevcûd olan bu gerçeğin zihne iyice yerleştirilebilmesi için hasta ziyâretinin sıhhate şükretme meylini artırdığı gibi cemiyetin bütün menfîlikleri karşısında da ibret ve basîret dirâyetini muhâfaza etmelidir. Tasavvuf, insanlara bu görüş olgunluğunu kazandırır. Çünkü o hayâtın -tâkati müsâid olanlar için- "**takvâ**" ölçüleriyle nizamlanmasını âmirdir.

Diğer taraftan Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın teblîgâtında müşâhede edilmekte olduğu gibi her ferde onun mîzâcına göre bir düzeltme ve yönlendirme metodu tatbîk eder. Tarîkatların çeşitlenmesi, mîzaçlardaki farklılıklara göre bir telkîn ve terbiye metodunun gerekli olmasındandır. Coşkun mizaçlı bir insan, **Kâdirîlik**'e meyleder ve bu tarikatın gösterdiği temrinlerle daha kolay terakkî eder. Vakûr ve sâkin mizaçlı insanlar ise **Nakşî** tarîkatında mizaçlarına bir paralellik görür ve bundan dolayı o tarîkatin temrin ve telkînlerine daha kolay râm olarak yükselme şansını elde eder. Mürşid-i Kâmil, zâhiri, hocalar tarafından düzeltilmiş olan mürîdini mizâcı istikâmetinde bir mânevî terbiyenin haddesinden geçirir. Mizâcın -yok edilmesi imkânsız olan- temel temâyüllerini nefsânî mecrâlar yerine ulvî gâyelere tevcîh eder. Muhâtablarına âdetâ numaralı gözlükler veyâ şahsî hastalıklarına göre, münhasıran onlara âid reçeteler yazar.

Diğer taraftan kötülükleri zemmetmenin ve iyilikleri medhetmenin veyâ böyle bir havanın cârî olduğu muhitlerde dolaşmanın rûhta meydana getireceği tesirlere muhtâc olmayan hiç bir ferd yoktur. Ancak bu keyfiyet icrâ edilirken ders ve ibret noktasına ağırlık verilmeli, gıybet, ucûb, hased gibi menfîliklerden titiz bir sûrette

berî kalınabilmelidir. Bu ise, ancak tasavvufî muhitlerde kazanılabilen takvâ ve edeb ölçüleriyle sağlanabilir.

Gerçekten tekkelerin vazîfelerini lâyıkıyla yapabildikleri zamanlarda onlar kâmil birer rûh sporu merkezi veyâ "**edeb mektebi**" durumunda idiler. Nice zamandan beri bu rollerini lâyıkıyla îfâ edebildikleri söylenemezse de bir şeyin tamâmı elde edilemiyorsa elde edilebilen kadarından da vazgeçmemek gerektiği kâidesine îtibâr olunmalıdır.[118]

Günahkâr insan yaralı bir kuş gibidir. Ona fayda verecek olan asıl müessir öfke değil, merhamettir. Bu duygu ise -daha ziyâde- tekkelerin müsâmahakâr muhitinde elde edilebilir. Bu yüzden toplumumuzun pek çoğu dînen irâde zaaflarıyla mâlul olduğundan cemiyet içinde hastahânede dolaşan bir doktor hissiyâtı ile meşbû bulunmalıdır. Lâkin doktorun hastaya şefkati ve tedâvî çârelerini sunması bir eğitim ve öğretim netîcesi değil midir? Mânevî hastalıkların karşısında biz de bir eğitim ihtiyâcındayız. Bu eğitimin özü mânevî terbiyedir. Bu da tasavvufun hâkim olduğu muhitlerin tesirine râm olmakla elde edilir. Bu yüzden Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-:

"Din nasihattir."[119] buyurmuş ve nasîhatin mükerrerliği lüzûmuna işâret için de bu mübârek sözü üç kere tekrarlamıştır. Diğer taraftan o yüce Peygamber, *"Kavga eden iki kardeşinizi görürseniz, zâlime de yardım edin, mazluma da..."* buyurmuştur.

"–Zâlime nasıl yardım edebiliriz?" suâline karşı da:

"–Ellerini tutarak daha fazla zulmetmesine engel olarak!.." buyurmuştur!..[120]

---

[118] *"Mâ lâ yüdrîkü küllühû lâ yetrukü küllühû."* yani tamamı elde edilemeyen bir şeyin elde edilebileninden vazgeçilmez!.. Bu bir islâmî kaidedir.

[119] Müslim, Îmân 95.

[120] Buhârî, Mezâlim 4; İkrâh 6. Ayrıca bk. Tirmizî, Fiten 68.

e-Netîce:

Bütün bu söylediklerimizi hülâsa edip maddeleştirecek olursak ortaya şu tablo çıkar:

1-Gerçek bir mümin irâdesini her şeyden önce Allâh'dan râzı olmak istikâmetinde kullanmalıdır. Bu hissi kökleştirmek için de çok şükür ve hamd etmelidir. Şükür nîmet, hamd ise musîbet içindir. Bizzat Cenâb-ı Hak tarafından takdir edilmiş mahrûmiyetlerden şikâyet etmemeli. Dünya ve Ukbâyı bir bütün olarak düşünüp bunun ebedî Âlemdeki mes'ûliyeti azaltacağı görüşüyle tesellî bulmalıdır. İrâdeyi nâiliyetlerin doğuracağı mes'ûliyetten kurtulmak için büyük bir gayret ve dirâyetle kullanmaya yönelmelidir. Bunun için de o istikâmette tesir icrâ edecek müessirlere, henüz o irâde zaafa uğramadan kucak açmalıdır.

2-Hayata ve onu ihâtâ eden bilcümle şartlara ibret nazarıyla bakıp oluşların derûnî hikmetini Allâh'a havâle etmelidir. Bu, hayat ve hâdiseleri kader perspektifinden değerlendirebilme dirâyeti demektir. Bunun için İslâm'ı -alâ kaderi'l-imkân- doğru olarak öğrenmeye ve hazmetmeye çalışmalıdır.

3-Kader perspektifinden bakılarak kabullenilen gerçeklerin ortaya koyduğu ağırlığa rızâ göstermekle berâber onların düzeltilmesine çalışmanın bir ferd için ilâhî bir borç olduğunu düşünmeli ve Dünyâ'ya bunu yapmaya muktedir olup olamadığımızın zâhire çıkması için gönderilmiş bulunduğumuzu hatırdan uzak tutmamalıdır. Bunun için cenâzelerde bulunup, mezarlıkları, hastahâneleri ve benzeri mahrûmiyet meşherlerini sık sık ziyâret etmeyi alışkanlık hâline getirmelidir. Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-: *"Nasîhat isteyene ölüm yeter"* buyurmuştur.[121]

---

[121] *"Ve kefâ bilmevti vâizen"*, Yani sana vâiz olarak ölüm yeter!.. (Beyhakî, Şuab, VII, 353)

4-Kendisine, çoluk-çocuğuna ve tesirine tâbi olmak ihtimâli bulunan herkese karşı hak ve hayır olanın telkîni ile mükellef bulunulduğu, bunun bir emr-i ilâhî olduğu gerçeğini hatırdan uzak tutmamalıdır. Bu faâliyetlerin umumî adı olan cihaddan geri kalmayarak bunda bir hisseye nâil olunduğu takdîrde hayatını kıyâmete kadar imtidâd ettirebilmiş gibi iktisâbının devâm edeceğini düşünmelidir. İslâm'ın devâmı Allâh'ın kefâleti altında olduğuna göre onun devâmına medâr olacak amellere katılmakla kıyâmete kadar o feyyâz görüş sebebiyle iktisâbı muhtemel bulunulan bütün hayırlardan hissemend olunacağı düşünülmelidir. Fânîliğe isyân ile dolu şuuraltını tatmîne medâr olan bu cihâd faâliyetinin herkes üzerinde kat'î bir emir olduğu düşünülmelidir. Üstelik bâzı amellerde nisâb belli olduğu halde cihadda mechûldür. Bundan dolayı cihâda müteallık mes'ûliyetin had ve hudûdunun bilinememesi yüzünden gayreti son hadde vardırmalıdır.

Gerçekten bir zekâtın nisâbı ve verilecek miktârı belli olduğu halde Allâh yolunda mücâdelenin nisâbı ve nisbeti sarih olarak beyân olunmuş değildir. Acabâ ne miktar bir hizmette bulunulursa mes'ûliyetten kurtulunacağını kimse bilemez!.. Bu, kulda meknûz olan ve aslâ lâyıkıyla ölçülüp biçilemeyen zahirî ve bâtınî nîmetlerin mümkün kıldığı son had ile tahdîd edilmiş olan bir borçtur. O nîmetlerin mâhiyetleri kadar yekûnunu da Allâh'tan başka hakkıyla bilebilecek olan yoktur.

Eğer insanlar Uhrevî Âlem'in ebedîliğini lâyıkıyla takdîr edebilseler acabâ fânî Dünyâ hayâtının huzûr, sükûn ve selâmetini temin için çalıştıklarının kaç katı Âhiret için çalışırlardı?[122] Bu

[122] Bu gerçeğin lâyıkı ile kavranması için târihî bir hâdiseyi dikkatlerinize sunalım:

Haccâc-ı Zâlim, Emevîlerin Bağdad valisiydi. Tarihte zulmüyle şöhret sahibi olmuş bulunan bu adam dehâ derecesinde zeki bir kimseydi. Hatta devrinde müslümanlaşmış gayr-i arap unsurların Kur'ân-ı Kerim okumaktaki güçlüklerini görerek onun metnini harekelendiren budur.

ölçüyle bakıldığında dünyevî faâliyetlerde kârı âhirete âid olanlar, bir çerez kabîlinden kalmaktadır. Bu noktayı hiç bir zaman hatırdan çıkarmamalı ve herkes **"Hesâba çekilmeden**

Zulmü ayyuka çıkan bu adamı, birileri gelip nasihat etsin diye anasına şikayet etmişler. O da **Haccâc-ı Zâlim**'i çağırarak:

"-Oğlum! Neden böyle herkese zulmediyor, önüne geleni asıp kesiyorsun. Bu işten vazgeç. Islâh-ı nefs et!.. Hem tarihe kötü bir nâm salacaksın, hem de huzûr-ı ilâhîde akıttığın mazlûm kanlarından dolayı büyük bir mes'uliyet altına giriyorsun!.." dedi.

Haccâc-ı Zâlim birilerinin gelip kendisini anasına gammazladığını anladı ve:

"-Ana, sen bunu nereden biliyorsun, birileri sana gelip beni şikâyet mi ettiler?!"

Kadıncağız şikâyet edenleri söylese, onların da zulüm göreceğini düşünerek:

"-Hayır, asla!" diye cevap verdi. "Ben sağdan-soldan duyuyorum."

Haccâc-ı Zâlim o sırada pencereden dışarıya baktı. Sarayın önünden geçmekte olan birini gördü. Elini çırpıp hizmetkârını çağırdı ve yoldan geçen adamı göstererek:

"-Şu adamı al, buraya gel!" emrini verdi.

Biraz sonra esnaf kılıklı birisi karşısında el pençe divan duruyor ve korkusundan tir tir titriyordu. **Haccac** elini O'nun omzuna attı:

"-Korkma dürüst biriysen benden sana zarar gelmez. Senle biraz konuşacağım. Konuşmamızı da şu anneme dinleteceğim!" dedi.

Adam:

"-Peki." dedi ve biraz sakinleşti. **Haccâc** sordu:

"-Sen hangi millettensin?"

Adam kemâli bir iftiharla:

"-Elhamdülillah müslümanım!.." dedi. Bundan sonra aralarındaki konuşma şu minval üzere devam etti.

"-Ne iş yaparsın?"

"-Zeytinciyim, pazarda zeytin alıp satarım."

"-Güzel, bana Dünya ile âhireti mukâyese edebilir misin?"

"-Hayır, asla!.. Ben câhil biriyim. Beni okutmadılar. Böyle bir mukâyese âlimlerin işidir. Ben bunu yapamam."

"-Canım, müslümanım!.." dedin. "Demek ki âhirete imânın var. Dünyanınsa içinde yaşıyorsun. Her müslümanın iman ettiği âhiret hakkında az-çok bir fikri olur. Buna göre böyle bir mukâyese yapabilmelisin. Namaz kılmıyor, oruç tutmuyor musun?! Âmentü'ye imânın yok mu?"

Adam cevap verdi:

"-Elhamdülillah âmentüye de imanım var, namaz da kılarım, oruç da tutarım. Ama böyle bir mukâyeseyi yapmak din âliminin işidir. Ben bunu yapamam!.."

Haccâc ısrar etti. Adam özür dilemeye devam etti ve baktı ki, eğri-doğru bir cevap vermeden kurtuluş yok:

"-Âhiret sonsuz, hayal edilemeyecek kadar uçsuz bucaksız bir âlem... Dünyâ ise onun yanında bir sineğin konup kalkması kadar basit. Yani basit bir ân meselesi...

Haccac-ı Zalim:

"-O mükemmel bir tarif. Demek iman ettiğimiz âhiret sonsuz bir âlem, Dünya hayatı bir sineğin konup kalkması kadar basit. Yani basit bir ân meselesi!.. Bu

evvel kendisini hesâba çekmelidir."[123]

Bütün bu gerçekler muvâcehesinde insanın sokaklara çıkıp bağırası gelir: *"Ey insanlar uyanın!.. Ölüm var ölüm!"* Allah bizi sadece kendisine kulluk edelim diye yarattı.[124] Mal-mülk edinelim diye değil!..

---

demek değil midir ki, âhiret âleminin saadeti de, felaketi de sonsuz. Dünyâ âleminin saadeti de, felaketi de kısadır. Bir an gibidir. Öyle mi?"

"-Evet, öyledir efendim!"

"-Sen pazarda zentincilik yapıyordun değil mi?" dedi ve zeytinle ilgili her şeyi sordu. Fiyatından, Dünya'nın nerelerinde yetiştiğine; ne zaman çiçek açıp meyvesinin ne zaman olgunlaştığına, hangi cinslerinden yağ çıkarıldığına, bu yağın o cinsin ne kadarından ne kadar elde edileceğine kadar... sorduğu her suâle muhatabının yanlışsız ve tereddütsüz bir şekilde bülbül gibi cevap vermesi üzerine:

"-Ooo, bravo mesleğinin ehliymişsin ve bak zeytinle ilgili her şeyi ne güzel bildin!.." dedi ve ona dînî suâller tevcih etmeye başladı:

"-Namazın bir vacibini söyle!":

"-....."

"-Abdestin bir sünnetini söyle!"

"-......"

Adam bu minvâl üzere sorulan her suâle:

"-Efendim, arz etmiştim... Ben câhilim, beni okutmadılar, sağdan-soldan görüp öğrendiğim kadar dinimin emirlerini yerine getirmeye çalışıyorum." dedi.

Suâller böyle uzayıp hepsi de karşılıksız kalınca **Haccâc-ı Zâlim** bağırdı:

"-Be adam, seni zeytinciliğin mektebinde mi okuttular. Zeytinle ilgili her suâle cevap verdin. Hâlbuki saadeti de, felaketi de sonsuz olan âhiret âleminde selamete ermek için o namazı, orucu... vs îfâ ediyorsun. Zeytinciliği ise, âhiret yanında bir an mesâbesinde olan Dünya hayatının rahatına ulaşmak için îfa etmektesin. Eğer biraz evvel söylediğin gibi âhiret sonsuz; felaketi de, saadeti de nihayetsiz olduğuna; onun yanında Dünya hayatının bir an gibi kısa olduğuna hakkıyla inanmış bulunsaydın, şu namazı-orucu, bu zeytinin öğrendiğinden yüz kat daha fazla öğrenmez miydin?!"

Adam cevap veremeyip başını eğdi.

Haccâc ellerini çırpıp:

"-Cellat!.." diye bağırdı. Gelen cellada:

"-Al bu sahtekârın başını vur!.." diye emir verdi. Sonra anasına döndü.

"-Anacağım, ben böyle sahtekârların başını vuruyorum, bir itirazın var mı?" deyince annesi bir karşılık veremeden sükût etti.

[123] *"Hâsibû enfüsekum kable en tuhâsebû"* (Hesaba çekilmeden önce, siz kendinizi hesaba çekiniz!..) (Tirmizi, Kıyâmet, 25/2459)

Âyet-i kerimede şöyle buyrulur:

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes, yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." (Haşr Sûresi, âyet 18)

[124] **"Ben cinleri de, insanları da** (başka bir hikmetle değil) **ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."** (Zâriyât Sûresi, âyet 56)

B- ÂLEMŞÜMÛLLÜK veya ÜNİVERSALİZM PRENSİPİ

Dünya görüşü, evvelce de îzâh etmiş olduğumuz gibi insan hatırına gelebilen her suâle kendi içinde tezada düşmeksizin cevap verebilen ve böylece hayat ve Kâinât'ın tamâmını îzah edebilen bir görüş olduğuna göre o, bir kıymet hükümleri manzûmesi demektir. Bu manzûme bütün Kâinât'a şâmil olduğu cihetle bir Dünya görüşünün ilk göze çarpan vasfı âlemşümûllüktür.

Bu temel görüş ışığında İslâm'ın engin muhtevâsı tahlîl edildiğinde görülür ki; hiçbir Dünyâ görüşü âlemşümûllük vasfındaki mükemmellik itibâriyle İslâm'la kıyâs olunamaz. Çünkü İslâm Dünyâ görüşü "**ilâhî**" bir görüş olmak itibâriyle muhtevâsı, ilim ve ihâtası sonsuz olan Cenâb-ı Hak tarafından vaz ve tebliğ edilmiştir. Bu cihetle Hâlık'ın sâhib olduğu "**ilm-i küll**" ve "**ilm-i mutlak**" ile -hâşâ- yarışabilecek, herhangi bir beşerî idrâk ve ihâta tasavvur olunamaz. Bu keyfiyet, Allah hakkında kâmil bir idrâke ulaşmış olanlar için aklî ve mantıkî bir netîcedir.

Gerçekten İslâm, vaz ettiği hakîkatler manzûmesini dâvâ ederken sâdece bir mekânı, bir zamânı veyâ bir topluluğu dikkate almaz. Bütün zamanlara, bütün mekânlara ve bütün insanlara hattâ cinlere şâmil olmak üzere hükümlerini onların hepsi için umûmî prensipler hâlinde ortaya koyan bir sistemdir. Allâhu Azîmuşşân'ın merhameti umûmî ve bütün mahlukâta şâmildir.

Kâinâtı îzah sadedinde âlemşümûl olan İslâm Dünya Görüşü bu vasfını insanı değerlendiriş ve yönlendirişinde de muhâfaza eder.

İctimâî görüşlerin hepsi ve hâssaten İslâm, -aslında- insan içindir. Ona huzur ve saâdet temini gâyesini güder. Lâkin bunların bâzıları bu gâyeyi sırf Dünya'ya ve beşerin biyolojik ihtiyaçlarına hasrettiği halde bâzıları Dünya ve Ukbâ'yı birlikte dikkate alır. **İslâm, insanı istikâmetlendirirken onun önce Rabbi ve insanla, sonra da hayvan ve eşyâ ile münâsebetlerini tanzîm eder.** İslâm, beşikten mezara kadar insanın bütün tefekkür, tehassüs ve irâdî fiillerini bir mantıkî tanzîme tâbî kılar. Onu ibâdet, muâmelât ve ahlâkî davranışlarında mükemmele ulaştırma gâyesini güder. Bu bakımdan bütün beşeriyyeti yönlendirip mes'ûd kılmak isteyen İslâm Dünya Görüşü, sâir sistemlerde olduğu gibi muayyen insanları muhâtab alıp, bâzılarını hâriçte bırakmak gibi bir nakîseden berîdir.

Muselâ Yahudîler, -evvelce nispetten izah edilmiş olduğu üzere- aslı ilâhî olmak itibâriyle mutlaka âlemşümûl olması gereken dinlerini, -çirkin bir tahrîfât netîcesi olarak- ırklarına tahsîs etmişlerdir. Benî İsrail Kavmi'nden olmayan biri Mûsevî Şeriatı'na kabul olunmaz. Bugün Dünya'da Benî İsrâil Kavmi'nden olmayıp da musevî inancında olan topluluklar vardır. Yahûdîler bunları kendilerinden saymazlar. Meselâ Türk boylarından biri olan Hazarlar (Garâim Türkleri) de Mûsevî Şeriatı'na mensupturlar. Bunların bugün otuz ile elli bin

civârında oldukları tahmin ediliyor. Dünyanın her yanından Yahûdîler İsrâil'e göç etmekteyken Hazar Mûsevîleri:

"–Biz de sizdeniz ve İsrâil'e göç etmek istiyoruz." deseler bu, kabul edilmez. Çünkü onlara göre bir insanın mûsevî olması için mutlaka Benî İsrâil soyundan gelmesi gerekir.

Aslı hak olan dinlerin hepsi de menşe' itibariyle âlemşümuldür. Meselâ bir Hıristiyanlık dahî böyle, yani âlemşümûldür.[125] Bu yüzden hristiyanlar, herkesi kendi dinlerine çekmeye çalıştıkları hâlde Yahûdîler böyle yapmazlar. Bu sebeple Yahûdîliğin cihanşümûl bir din olması mümkün değildir. Yahudîler Benî İsrâil'den olan herkesi Mûsevî Şeriatı içinde kabul ederler. Irkları dinlerine eşittir. Aynı ırktan olmayan biriyle aynı dinden olamazlar. Hattâ o derecede ki ırkın anadan teselsül ettiğine inandıklarından babası yahudî olduğu halde anası başka bir kavimden olan bir kimseyi de yahudî saymaz, Mûsevî Cemaati'ne dâhil etmezler. Aksine, anası yahudî olan fakat babası başka bir kavimden olan kimseyi kendi dinlerinin şümûlüne alırlar. Bu soyun babadan değil, anadan devâm ettiğine inanmalarındandır. Irklar içinde Benî İsrâil'in seçkin ve üstün bir yeri olduğuna inanırlar. Nitekim tahrîf edilmiş Tevrat'ta Yahudîler hakkında:

"Siz Rabbiniz olan Allâh'ın oğullarısınız. Çünkü sen Rabbin olan Allâh'a mukaddes bir kavimsin ve Rab bütün kavimlerden üstün olarak kendisine has bir kavim olmak üzere seni seçti."[126]

"Sizi bugün olduğu gibi bütün kavimlerin arasından seçtim."[127] şeklinde beyânlar vardır. Yine Tevrat'ın başka âyetlerinde veya cümlelerindeki:

---

[125] Hıristiyanlık bu vasfına rağmen -evvelce izah edilmiş olduğu üzere- mevzû itibariyle tahdîde mâruz bulunduğundan kâmil bir Dünya Görüşü değildir.
[126] Tesniye, bab 14, âyet 12.
[127] Tesniye, bab10, âyet 15.

"İşte, şimdi bildim ki; bütün Dünya'da Allâh yoktur. Ancak İsrâil'de vardır."[128]

"Yeryüzü mahsûlünü verdi. Allâh bizim Allâh'ımız, bizi mübârek kılacaktır."[129] gibi ifâdeler, Yahûdîlerin Allâh'ı sadece kendi kavimlerine tahsîs etmeleri sûretinde dinde yaptıkları korkunç tahrîfi ortaya koymaktadır.

Yahudîler kendi ırklarından olmayanı ikinci dereceden insan sayarlar.[130] Bir Yahûdî'nin ırkdaşına yapması yasak olan şeylerin Yahûdî olmayan birine yapılmasını zarûrette helâl görürler.

"Diğer insanların dine ihtiyâcı yoktur. Çünkü Allâh onları biz hizmetimizde kullanalım diye yarattı ve emrimize tahsis etti." derler. Nasıl ki hayvanlar insanlığın istifâdesine sunulmuşsa, Yahûdî olmayanların da Yahûdîler'in istifâdesine sunulduğunu düşünürler. Irkçılığın temelinde de bu Yahûdî mantığı vardır. Yeryüzündeki en eski ırkçılar bunlardır. Tevrat'ta Peygamber Efendimiz'in geleceği müjdelendiği için onu bekleyen Yahudîler, sırf Benî İsrâil soyundan gelmediği için Risâlet-i Muhammedî'yi kabûle yanaşmamak bahtsızlığını gösterdiler. Benî İsrâil'den olan peygamberleri kabul edip diğerlerini inkâr ettiler. Hatta **Davud** ve **Süleyman** -aleyhimesselâm-'ı da peygamber değil, melik kabul ederler.

Rahmeti bütün mahlukâtı ihâta etmiş olan Allâh tarafından beşerin seâdet ve selâmetini temîne medâr olmak üzere gönderilmiş bir sistemin yeryüzünde bir avuç insana mahsûs olması, onun dışındakilerin bu nimetten hariç tutulması aslâ mantıkî olmadığı gibi **"Rabbü'l-âlemîn"** olan Allah hakkında da câiz olamaz. Zira bu vaziyet, Allâh'ın Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla da bağdaşır bir hâl değildir.

---

128 II. Krallar, bab 5, âyet 15.

129 Mezmurlar, bab 67. âyet 6.

130 Hoş Hıristiyanlar da Yahudilerden pek farklı değillerdir. Bu husus, Amerika'da zenci Hıristiyanlar için ayrı bir mezhep (Babtist) kurulmuş olması ile sâbittir.

Yahûdîlikteki ilâh anlayışları tamamen millî bir tanrıya müteallıktir. Allâh, yâni Yahova başka kimseyi değil sadece Yahûdî ırkından olanı alâkadar eder. Evet, diğer milletleri de Allâh yaratmıştır, ama onu meselâ bir karınca ne kadar alâkadar ederse bunlar da o kadar alâkadar eder. Yahûdî'nin dışındakiler, hizmetkâr varlıklardır. Dünya, yahûdîye âittir. Mülk yahûdiye, hattâ Allâh yahûdîye mahsustur. Onlardaki Allah telâkkîsi budur. Bugün Yahudîlikte, kâmil bir Dünya görüşünün, semâvî bir dînin, cihânşümûl mesajına mâkes bulmak muhaldir. Bu durum, Yahûdî din tahrîfâtının netîcelerinden biridir.

Esâsen Yahûdîler felsefeyi de başka milletleri ifsâd için alabildiğine kullanagelmişlerdir.[131]

Gerçekten beşeriyyeti alçaltan ne kadar sapık felsefî görüş varsa bunların her biri bir yahûdî filozof tarafından ortaya atılmıştır. Şâyân-ı hayrettir ki kurucuları yahûdî olan bu sapık görüşlere Yahûdîler aslâ iltifât etmeyip bunları başka milletlere kabul ettirebilmek için dehşetli bir propaganda ağı kurmuşlardır. Ahlâkî kıymetleri katleden **Freud**'dan **Karl Marks**'a, **Darwin**'den **Durkheim**'e kadar insanlığın başına belâ olan bütün felsefî görüşler Yahûdî filozofları tarafından ortaya atılmıştır.

Bunlar arasında ırkların üstünlüğü iddiâsını ortaya atan **Comte de Gobineau** da yahudî asıllı bir Fransız'dır. Bu Fransız filozofu:

"–Milletlerin ulvîliği ya da süflîliği, şan ve şerefleri kavimlerinden gelir." der.

Menşei itibâriyle ilâhî olan âlemşümûl bir dîni kendi kavmine tahsis etmiş olan Yahudîler beynelmilelciliğe aykırı bir şekilde ırkçılığa, kavmiyetçiliğe kasden revaç vererek milletleri birbirleriyle boğuşmaya sevk etmişler ve hâlen de etmektedirler.

[131] Bu durum, insanlığı ifsad eden bütün sapık fikirli filozofların yahudi asıllı olmasıyla sâbittir.

Buna mukâbil İslâm ise, hangi ırk ve kavimden olursa olsun, Dünya'nın neresinde yaşarsa yaşasın beşeriyetin tamamını **Hazret-i Muhammed** -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in tebliğine muhâtab görür[132] ve -evvelce de temâs edildiği üzere- ümmet-i Muhammed kabul eder. Bütün insanlığı "**Âdemoğlu**" telâkkîsiyle hak ve mes'ûliyetler bakımından eşit telâkkî etmekle Arab'ın Arab olmayana bir rüchâniyeti olmadığını sarâhatle îlân eder. Hadîs-i şerîfte:

"İnsanlar bir tarağın dişleri gibi müsâvîdir."[133] buyurulur. Âyet-i kerîmede de:

"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki, Allâh yanında en kıymetli olanınız, O'na karşı en çok takvâ[134] sâhibi olanınızdır. Şüphesiz Allâh bilendir, her şeyden haberdardır."[135] buyurularak İslâm'ın insanlara getirdiği üstünlük miyârının îzâhı, ırk gibi mecbûrî ve elde olmayan bir müessir ile değil, insanın kısmen irâdesine bağlı olarak hâsıl olan Cenâb-ı Hakk'a yakınlık ve ittikâ iledir. Allâh katında muttakî olan, muttakî olmayandan -kavmiyet mevzubahis olmaksızın- üstündür. Irk, ancak fânî olan cesede âit bir keyfiyettir. Cesed, rûha giydirilmiş bir kılıftan ibârettir. Rûh ise ebedîdir ve onun bir ırkı da yoktur.

İslâm'ın kavmiyete bakış açısı, onu hadd-i lâyığında bir ehemmiyet atfetmek şeklindedir. Hangi ırktan olursa olsun insanların değişmeyen husûsiyetleri vardır. Bir Asyalı da âşık

---

[132] Kur'ân-ı Kerîm'de (Hazret-i Peygamber hakkında):

"(Resûlüm!) **Biz Seni Âlemlere rahmet olarak gönderdik.**" (Enbiyâ Sûresi, âyet 107) ve "**Biz seni ancak bütün insanlara müjdeci ve** (eğri yolun encâmından) **korkutucu olarak gönderdik.**" (Sebe Sûresi, âyet 28) buyrulmaktadır.

[133] Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, I, 145.

[134] **Takvâ:** Sevgiyle müşterek bir korkuyla Allâh'a yakınlık kazanarak kalbi mâsivâdan vikâye etmek üzere O'nun emir ve yasaklarına sımsıkı bağlanmaktır ki, bu da ahlâkî üstünlük demektir. Ahlâkın ise, kavmiyetle bir alâkası mevcud değildir.

[135] Hucurât Sûresi, âyet 13.

olur, Amerikalı da âşık olur. Afrikalı bir zenci de nefret duyar, Fransız asili de nefret duyar. Bunlar bütün bir beşeriyetin müşterek olduğu husûsiyetlerdir. Tüm insanlığı kucaklayan İslâm, temel kâidelerini, bir kavimde mevcûd olan ârızî, geçici veya kısmî husûsiyetlere göre değil, bütün beşeriyette mevcûd olan aslî, fıtrî, yaradılıştan gelen temâyül ve ihtiyaçlara göre tâyin eder. Bundan dolayı da İslâm bir fıtrat dînidir ve eskimez. Kâmil mânâda büyük ve âlemşümul bir nizâm yalnız İslâm'dır.

Bununla beraber İslâm, "**kavmiyet**" gerçeğini de ihmal ve gözardı etmez. Bir realite olarak kabul eder. Fakat onun hakkında bir değer ölçüsü koyar. Evvelce de zikretmiş olduğumuz üzere ırklardaki farklar, başlıca iki müessirle meydana gelir. Bunların biri "**coğrafî âmiller**", diğeri ise "**beslenme**"dir. Hattâ beslenmenin mizâca sirâyet eden farklı tezâhürleri hayvanlarda bile görülür. Laboratuar tecrübeleriyle sâbittir ki, et ile beslenen hayvan hâl ve hareketlerinde daha yırtıcı, buna mukâbil sebze ile beslenen hayvan daha sâkin bir tavır sergilemektedir. Bu yüzdendir ki, mânevî terakkî yolunda ilerlemek üzere riyâzât yapanlar belli bir müddet hayvânî gıdâ yemezler. Çünkü hayvânî gıdâ vahşeti, nebâtî gıdâ ise hilmiyyeti artırır. Üstelik İslâm'da etle beslenen hayvanların etini yemek haramdır.

Irkların karakterini teşkil eden âmillere "**tarihî tecrübeler**" adıyla bir üçüncüsünü de ilâve edenler vardır. Bu tarihî tecrübeler "**sosyal verâset**" denilen bir hususta müessir olurlar. Meselâ Türkler İslâm'dan evvel de muhârip bir millet idi. İslâm'la müşerref olduktan sonra ise, bu karakterlerini medeniyet hizmetine ve insanların hidâyetine âmil olacak bir istikamette yönlendirdiler. Osmanoğulları da denizlere, Avrupa'ya ve Bizans'a yakın bir yer olan Söğüt'te değil de meselâ Ağrı Dağı'nın eteklerinde yerleşmiş olsalardı belki de Dünya medeniyet târihindeki muhteşem inkişâfı gösteremeyeceklerdi. Türkler'in İslâm Dünyası'nda lider görünmesi de başka müessirler yanında biraz da yaşadığı târihî tecrübeler neticesindedir. Asırlar içinden gelen birikim, sosyal

ve târihî tecrübeler de coğrafî âmiller gibi zamanla insanın biyolojisine, genlerine kadar intikâl eder. Her âilenin, kızını kendi karakter ve temâyüllerine uygun bir âileye vermek istemesi de bundandır. Örf, anlayış ve târihî tecrübeler itibâriyle çok farklı olan bir insana kız vermek istememek, o insanın Allâh'ın yaratışı itibâriyle kötü olduğu mânâsına gelmez. İslâmiyet'te hıristiyanlıktaki gibi insanoğlunun doğuştan günahkâr olduğu fikri yoktur. Bilâkis herkesin İslâm fıtratı[136] üzere, yani günahsız olarak doğduğu kabul edilir. İnsan doğumundan itibâren içinde yetiştiği çevrenin, âilesinden aldığı görgü ve terbiyenin te'sîri altındadır. Bu te'sîrler farklı olduğunda âilede imtizâc zorluğu meydana getirir.

Şer'î bir kâide olarak evlenenler arasında küfüv, yâni denklik şartı aranır. Bu denklik, ahlâkî, iktisâdî, ictimâî bakımdan olacağı gibi bir de görgü bakımından gereklidir. Kibar, fevkalâde ince bir adamla, köy kültürüyle yetişmiş kaba-saba bir kadının anlaşması çok zordur. Kadın bir çay getirse, adamın önüne aslî alışkanlığına göre sert bir şekilde koyar. Bu ona göre çok tabiîdir. Fakat bu tavır kibar bir adama, kafasına vurulmuşçasına ağır gelir. İşte bu fark, sosyal verâset sebebiyledir. Yoksa insanın ırkından gelen bir husûsiyet değildir.

Sosyal verâset genlere kadar intikâl ettiği için bunun tezâhürleri çocukta bile tecellî eder. **"Dedesi koruk yemiş, torununun dişi kamaşmış."** tâbirinin işâret ettiği gerçek de budur. Bu sebeple Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şerîflerinde, **"Tohumunuzu bıraktığınız rahme dikkat edin."**[137] buyurmuşlardır. Asâletsiz, sosyal verâset itibâriyle menfî olan, bozuk bir nesilden gelen insanların genlerine kadar işlenen bu husûsiyetler sebebiyle, şuur altında

---

136 Bir hadîs-i şerifte:
"Küllü mevlûdin yûledu ale'l-fıtrah" buyrulmuştur. Yani her doğan İslâm fıtratı üzeredir. (Buhârî, Cenâiz, 93)
137 İbn-i Mâce, Nikâh, 46.

soyunun tesirlerine mâruz kalacağı ve bunun insan hal ve tavırları üzerinde belli derecede müessir olacağı bir hakîkattir. Fakat bu te'sir insan fiillerinde yüzde yüz belirleyici değildir. Soyu dürüst ve temiz olanlar -hiç şüphesiz- bu durumun müsbet tesiri altındadırlar. **"Asâlet mücbir sebeptir."** darb-ı meseli bu hakîkati ifâde eder.

Namuslu bir âilenin çocuğu bir kötü yola giderken "Bu yaptıklarımı annem babam görse ve bilse, üzüntüden felc olurlar... vb." şeklinde kalbine doğan asîl duyguların müsbet te'sirinin avantajına sahip olur. Komünizm, bu sebeple âile ve asâlete düşmandır. Komünistler, insanın hiçbir asîl duygusu, ahlâkî endişesi ve ulvî bağları olmaması ve bu sâyede her edepsizlik ve süflîliği tabiî sayması için âile ve asâleti yıkmaya çalışırlar. Bu sebepledir ki komünist şâir **Nâzım Hikmet** bir şiirinde:

"Düşmanım asâlete kelimelerde bile" demiştir.

Irk bir vâkıadır. Sosyal verâset ve asâlet bir realitedir.[138] İslâmiyet bunları yok saymaz, ancak lüzûmu kadar ehemmiyet vererek bir nizâm altına alır. İslâmiyet ırka, kavimlere ve onların husûsiyetlerine gerektiği kadar kıymet atfeder ve onları, o nisbette nazar-ı dikkate alır.[139]

Meselâ zekât dağıtanın, önce akraba ve hısımlarını sonra sırasıyla mahalle, köy, belde ilh. sâkinlerini tercih etmesi hususundaki dînî emir, âdemoğlunun rûhî temâyüllerinin kale alınması neticesidir. Bu keyfiyet dolayısıyladır ki, Peygamber aleyhissalâtu vesselâm *"evveliyetle Kureyş'ten olanlara şefaat edeceğini"* bildirmiştir.

---

[138] Büyük devletimiz Osmanlı'nın yıkılışında en müessir rolü oynayan ırkçılığın mâhiyetini ve O'nun İslâm nazarındaki menfî rolünü tafsîlâtıyla kavramak için **M. Ertuğrul Düzdağ**'ın "İslâm ve Irkçılık Mes'elesi" (İzmir, 1997) veya **Ahmed Nâim Babanzâde**'nin (**Ömer Lütfi Zararsız**) "İslâm'da Irkçılık ve Milliyetçilik" (Ankara, 1980) isimli eserlerine bakılabilir.

[139] Fazla bilgi için bkz: **Hilmi Ziya Ülken**- Verâset ve Cemiyet, İstanbul, 1957.

İnsan irâdesine, dolayısıyla beşerî fiile yön veren müessirler arasından "**verâset**"i, uzvî (organik), rûhî (psikolojik) ve içtimâî (sosyolojik) vecheleriyle, bu hususta beyânda bulunmuş filozofların fikirlerini naklederek uzun uzun anlatmış olan **Hilmi Ziya Ülken**:

"*...İnsanın içtimâî verâsette görülen aslî birliği bir taraftan istîdâtlar ve güçlerle -sanki terbiyeden müstakilmiş gibi «**verâset**» şeklini almakta, bir taraftan da bu içtimâî verâset veya örfün yaratıcılığı, yani değerler ve normlarla -sanki verâsetten müstakilmiş gibi- «**terbiye**» şeklini almaktadır. O zaman verâset ve terbiye, gerçekte olduklarından büsbütün farklı olarak birbirine karşı iki âlem hâlinde meydana çıkmaktadır. Bu iki âlem, başka tâbirlerle uzviyet ve cemiyet veya gerçek ve ideal, beden ve ruh, madde ve mânâdırlar.*" demektedir.[140]

İnsanoğlunda en tabiî meyil "**taklid temâyülü**"dür. İnsanlar, birçok şeyi bu sayede öğrenirler. Bunun ilk vasatı da âiledir. Bu sebepledir ki, ana-babanın çocuklarına iyi örnek olmaları insan terbiyesinde fevkalâde ehemmiyetlidir.

Meşhur Alman terbiyecisi **Salzmann** (1744-1811) çocuk terbiyesine dâir yazdığı muhalled (klasik) bir esere "**Yengeç Kitabı**"[141] adını vermiştir. Bunun sebebi, yengeçlerin öne doğru ilerlemeleri biyolojik olarak mümkünken geri geri yürümeleridir. Bu taklid meylinin eseridir ki, hayvanlarda bile görülmektedir. **Salzmann**, bununla çocuk terbiyesine telmih ve ana-babaya târizde bulunmak istemiştir.

Âlemşümûl bir din olan İslâmiyet'i Dünya görüşü kılan temel esaslardan birisinin de mevzûu itibariyle tahdide uğra-

---

[140] **Hilmi Ziya Ülken**- a.g.e., sh: 213.

[141] Türkçe'de birçok tercümesi olan bu eser, Sebil Yayınları arasında da mevcuddur. (İstanbul, 1995)

unması olduğunu daha önce de ifâde etmiştik. Bazı meseleleri tanzim edip de, bazı meseleleri, "Bunlar beni alâkadar etmez." diyerek hâriçte bırakmak gibi bir keyfiyet, İslâm için mevzuubahis değildir. **"Mevzû"** itibâriyle mevcud olan bu umûmîlik, **"mekân"** itibâriyle de vâkîdir.

Kutuplarda yaşayan bir Eskimo'dan, ekvatordaki bir zenciye kadar bütün insanlık, tebliğât-ı Muhammediyye'ye muhâtabdır. Pek çok âyet-i kerîme **"insâne"** hitâbıyla vârid olmuştur. Ağırlık insanda olmakla beraber cinler de zî-şuur ve irade sahibi olduklarından bu hitâbın şümûlü içindedirler. İslâm bütün Âleme şâmil bir Dünya görüşüdür. Rasûlullâh Efendimizin bi'setinden itibâren gelmiş, gelecek bütün insanlar -hiç biri hariçte kalmamak üzere- bu tebliğâtın muhâtabıdırlar. İslâm'da "Falan topluluk beni alâkadar etmez, onlar bizim sahâmızın dışındadır, biz onlara karışmayız." şeklinde bir düşünce tasavvur olunamaz. Âlemde yaşayan şuur sâhibi bütün varlıklar İslâm'ın muhâtabıdır. İslâm, onları bünyesine dâvet eder ve hayatlarını, ferdî ve içtimâî plânda tanzim eder. Koyduğu kâidelerde dâimâ bütün ins ü cinni ve onların fıtrî husûsiyetlerini dikkate alır.

Âlemşümûl bir sistem olan İslâm, **"Kitâb"** ve **"Sünnet"**e dayanır. Kitâb ve Sünnet kıyamete kadar devâm edeceği için bunlardan çıkarılmış hükümler demek olan ictihadların da -yeni hükümlere duyulan ihtiyaçlar sebebiyle- İslâm'da çok mühim bir yeri vardır. İctihadlar sâyesinde ekvatordaki insanın da kutuplardaki insanın da dînî ihtiyacı karşılanır. Bunun için İslâm, müctehidden hâsıl olacak ictihâd, hatalı dahî olsa ona bir sevâb atfetmekle ictihâdı teşvîk etmiştir. Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ashâbından **Muaz bin Cebel** -radıyallâhu anh-'ı Yemen'e gönderirken ona;

"–Orada ne ile hükmedeceksin" diye sorar.

Sahâbî de;

"–Kur'ân ve Sünnet ile." der.

Peygamberimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-;

"–Peki, onlarda bulamazsan?" diye sorunca sahâbî:

"–O halde ictihâdımla hükmederim." diye cevap verir. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, aldığı bu cevaptan memnûn olarak bu usûlü tensib buyurdular.[142]

Bugün iktisâdî durumlar değişmiş, deniz hukûku, hava hukûku çıkmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak ictihâdlar da değişiklik gösterir. Bunun için de İslâm hukûkunda kazuistik, yani mes'ele mesele hüküm veren bir metod benimsenmiştir.

Bazı dinler -daha önce de temâs edildiği üzere- muayyen bir topluluğa gelmiştir. Peygamberlerin bazılarının vazifeleri böylece tahdide uğradığı halde son peygamber **Hazret-i Muhammed Mustafâ** -sallâllâhu aleyhi ve sellem-Efendimizin vazifesi mekân ve mevzûu itibariyle tahdide uğramayıp bütün Âleme ve bütün meselelere şâmildir. İşte bu onun bünyesindeki âlemşümûl olmak keyfiyetini ifâde eder.

Mekân ve mevzûu itibariyle tahdide uğramayıp bütün Âlemi muhâtab aldığı için, ins ü cin bütün beşeriyet İslâm'ın dâvetine icâbet etse de, etmese de ümmet-i **Muhammed**'dir. Çünkü Peygamberlere periyodlar halinde Dünya'nın ömrü taksim edilmiş, Efendimizin risâlet vazifesiyle gönderilişinden kıyamete kadar olan zaman da O'na tahsis buyrulmuştur. Bugün -îmân ve inkâr edeniyle berâber- bütün beşeriyyet O'nun hükm-i nübüvveti altındadır. **"Ümmet-i gayr-i icâbe"** de **Ümmet-i Muhammed**'dir. Fakat dâvete icâbet etmemiş bir âsî evlâd hükmündedir.

[142] Tirmizî, Zekât 6.

Günümüzde Hıristiyan ve Yahudiler'in îmânı, hükümden kaldırılmış bir kânuna tâbî olmakta inad eden bir kimseye benzer. Hâlâ eski bir cumhurbaşkanının devr-i iktidârını tahayyül edip de hâlihazırdaki cumhurbaşkanını reddederek:

"–Ben bunu tanımıyorum." diyen biri ne kadar mantıkî bir iş yapmış olursa işte onların bu inadı da o kadar mantıkîdir. Hâlbuki reis-i cumhurluk devri biten biri, tedâvülden kalkmış para gibidir. Bunun gibi, hükümden düşmüş bir dîni, devri bitmiş bir peygamberi, O'nun hükmünün câri olmadığı zamanlar için de kabul etmek, gerçek mânâda îmân ve doğru bir kabulleniş değildir. Onlar, bu sebeple ümmet-i gayr-i icâbedirler. Ümmet-i icâbe olanlar sadece **"Lâ ilâhe illâllâh Muhammedü'r-rasûlullâh"** diyenlerdir.

Üniversal prensiplerle hayatı tanzim edip bütün beşeriyyet ve Kâinât'ı îzâh eden İslâm nazarında insanlar, bir babanın evlâtları gibidir.[143] Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- kıyamete kadar gelecek bütün inananların reisi, vekîli ve halîfesidir. İslâm, bir cemiyetin teşekkülünde ırk ve coğrafya mefkûresini değil, îmânı temel prensib ittihâz eden bir sistemdir.

Beşeriyyete getirdiği kanunlar itibâriyle İslâmiyet'te inananlar ve inanmayanlar dışında bir başka tefrîk (ayırım) mevcûd değildir. Her iki zümrenin de hukûkunu tâyin etmiştir. Beşeriyyeti mükellefiyetler ve haklar itibâriyle tanzim eden İslâm Dünya Görüşü'nde ancak ve ancak inananlar ve inanmayanlar olarak iki **"millet"** kabul edilmiş, bunun dışında üçüncü bir grup, aslâ mevzubahis edilmemiştir. Onlar arasında da hak ve vecîbeleri dengeleyerek adâleti gözetmiştir. İslâm devletinde gayr-i müslimler, meselâ askerlik yapmak gibi bâzı mükellefiyetlerden berî olduklarından bunun mukâbilinde bir

[143] Gerçekten bir hadîs-i şerifte, *"Elhalku küllühüm iyâlullâh ..."* buyrulmaktadır ki, "Mahlûkâtın tamamı, Allâh'ın hâne halkı gibidir." mânâsına gelir. (Taberânî, *Kebîr*, X, 86)

vergi mükellefiyeti konularak denge sağlanmıştır. Gerçekten askerlik mükellefiyetinden berî olmak mukâbilinde İslâm şeriatinde gayr-i müslimler için **"cizye"**[144] adlı bir vergi vardır. Aynı şey kadın-erkek mükellefiyet ve vecîbeleri arasında da vardır. Burada her iki cins için hak ve mükellefiyetler çeşitli hükümlerle dengelenmiştir ki, bu husus alâkalı bahislerde îzâh edilecektir.

[144] Şer'î lisanda, adam başına veya topraktan (yahud onun hâsılatından) alınan vergiye "Haraç" denir. Bunun adam başı alınanına **"harac-ı ruûs"** veya **"cizye"**; araziden alınana ise **"harac-ı arazî"** denilir.

"Harac-ı ruûs" veya **"cizye"** vücudu sağlam ve reşid olan gayr-i müslim erkeklerden alınır. Bunlar Müslüman olursa vergi sâkıt olur. **"Harac-ı arazî"**de ise, mükellef arazi olduğu için sahibinin müslüman olup olmaması bir değişikliğe sebep olmaz.

C-TECRİD veya İDEALİZM PRENSİPİ

Her insanın fıtratında -istisnâsız- bir tecessüs mevcuddur. Bu tabiî temâyül, öğrenmenin temel sâikidir. Vasıtaları ise, hasselerimiz, yani duyu organlarımız ile akıl ve muhâkeme kabiliyetidir.

Duyu organları (havas-ı hamse = beş duyu), hârici âlemden aldığı intibaları akıl ile mîzan edip Âlemin husûsiyetleri hakkında az çok bir bilgiye ulaşmamızı sağlar. Lâkin metafizik[145] meselelerde böyle intibalar elde edilerek gerçeklere vâkıf olma imkânı mevcud değildir. Çünkü hasselerimizle kontrol edilebilecek olan sadece maddî varlıklardır. Hâlbuki insanın tecessüsü maddî Âlem ile sınırlı değildir. O, nerden gelip nereye gittiğini, varlıkların nasıl vücuda gelmiş bulunduğunu ve bilginin mâhiyeti[146]

---

[145] **"Metafizik"**, sonradan gelen mânâsına **"meta"** ile **"tabiat"** demek olan **"fizik"**ten teşekkül ettirilmiş bir kelimedir. Önceleri âlimler -henüz ilimler gelişmemiş ve tam olarak ihtisaslaşma meydana gelmemiş bulunduğundan- her mesele ile meşgul olurlardı. Bunlardan biri olan **Aristo**'nun eserlerinde felsefî düşüncelere en sonda yer verilmiş olmasından dolayı felsefeye **"metafizik"** denilmiştir. Bugün bu kelime **"fizik ötesi"** meseleler etrafındaki fikrî faaliyet ve bu hususta serdedilen düşünceleri ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

[146] Felsefede **"epistemoloji"** adıyla bilinen **"bilginin mâhiyeti"** hakkında birçok görüşler ortaya konulmuştur. Bunlar **"dogmatik"**, **"agnostisist"** ve **"itikadçı"** adı altında üç grupa ayrılırlar.

gibi müşahhas olmayan pek çok meseleyi de öğrenmek ister. Çünkü beşerî tecessüs, yani öğrenme merakı, müşâhede olunan ve olunamayan âlemlere şâmildir. Bu merakı tatmin için filozofların binlerce yıldan beri imâl-i fikrederek çeşitli görüşler ortaya koymuş bulundukları mâlumdur. Onların sırf aklı kullanarak gerçekleştirdikleri bu faaliyete rağmen ins ü cinin -hem de Dünya ve Âhiret Âlemi'nde- refah, saadet ve huzurunu temine medar olmak üzere vaz'edilmiş bulunan İslâm'ın böyle aslî bir beşerî ihtiyaca bîgâne kalacağı düşünülebilir mi?! Elbette bir fıtrat dini olan İslâm, her ihtiyacı karşılayacak en mükemmel

---

Dogmatik görüşler "**naturalizm**", "**spiritualizm**" ve "**idealizm**" gibi kısımlara ayrılır. Materyalizm de dogmatik görüşlerdendir. **Eflâtun** ve **Aristo**'nun da dâhil olduğu **Descartes**, **Spinoza**, **Leipniz** gibi dogmatik filozofların görüşüne göre, "**mutlak gerçek**" bilinebilir. Bunlar, hükümde müttefik olmalarına rağmen usulde birbirlerinden ayrılırlar.

Metafiziğin sırf varlıkların mâhiyetini araştıran kısmına "**ontoloji**" adı verilir. Burada "**madde**", "**ruh**" ve "**hayat**" meselelerinin mutlak mahiyetine vâkıf olunmaya çalışılır.

Agnostisist grupa giren görüşler "**septisism**" (şüphecilik), "**rölativizm**" ve "**pozitivizm**"dir. Bunlar dogmatiklerin aksine "**mutlak gerçek**"e ulaşmanın imkânsızlığını müdafaa ederler. Bu husustaki görüş birliğine rağmen aralarında pek çok fark vardır. Septikler bu âlemi bir rüya gibi kabul ederler. Her bilginin gerçekliğini şüphe ile karşılarlar.

Rölativistler -ki, en meşhurları **Kant**'tır- "tenkidçiler" (critisizm) olarak da adlandırılırlar. Bunlar varlıkların gerçek mâhiyetleri ile değil, insan zihnine aksetmiş oldukları şekil ve sûretlerde bilinebildiklerini iddia ederler. Rölativistlere göre, insan, zaman ve mekân şartıyla mukayyed olan akıl ve tahassüsün eseri olan bir idrâke erişebilir.

Pozitivizm'in birinci müdâfii ise, **Auguste Comte**'dur. Onun hakkında daha önce özet bir bilgi sunmuş olduğumuz mâlumdur.

İtikâdî görüş de "**probabilizm**" ve "**pragmatizm**" adıyla iki kısımdır. Bunlar orta bir yol benimsemişlerdir. Yani hakikate nisbî bir sûrette vâkıf olunabileceğine kâildirler.

İslâm âlimlerine göre ise, bu âlemde bilinebilecek ve bilinemeyecek gerçekler vardır. Bilinebilecek olanlar hakkındaki bilgi mümeyyiz vasıfları itibariyle üç kategori teşkil eder:

a-Âmiyâne Bilgi: Bu, sebepleri kavranamamış olan bilgidir. Bir çobanın şimşek çaktıktan sonra gök gürültüsünün vâkî olacağını bilmesi gibi...

b-İlmî Bilgi: Bu, sebep-netice münâsebeti kavranmış olan bilgidir. Yukarıdaki misalde şimşek çakmasının elektrik yüklü bulutların müsâdemesinden husûle gelen bir şerâre olduğunun, bununla gürültü aynı anda vâkî olduğu hâlde ışık ve sesin intikalinde, onlar arasındaki hız farkından dolayı farklı zamanlarda idrâk olunduklarının bilinmesi gibi...

amelî düsturları ve nazarî bilgileri ihtivâ etmektedir. Üstelik bunlar, merhameti sonsuz olan Cenâb-ı Hakk'ın mutlak olan ilim ve hikmetine mâkestirler.

İnsan idrâkinin mücerred veya müşahhas meselelere dâir

---

c-İrfan: Bu da hazmedilip şahsîleştirilmiş olan bir bilgidir.

İslâm âlimleri **"irfan"**ın üstünde bir bilgi kategorisi daha kabul ederler. Bu da **"mârifet"**tir. **"Mârifet"**in çoğulu **"Maârif"**tir. Eskiden Millî Eğitim Bakanlığı'na **"Maârif Vekâleti"** denirdi. Çünkü kendini inançla yoğrulmuş bir bilgi öğretmekle mükellef addederdi. Mârifet de üç kademedir. Bunlardan birinci kademe sebep-netice münâsebetinde ilk sebep olan Cenâb-ı Hakkın irâdesinin kavranmış olmasıyla gerçekleşir. Eğer bir oluşta ilâhî irâdenin kavranmasına ilâveten bu irâdenin hangi esmâ veya sıfatların tecellisi ile gerçekleşmiş olduğu bilinirse, bu, mârifetin ikinci kademesidir. Üçüncü kademe ise, bundaki **"murâd-ı ilâhî"**nin bilinmesi ile gerçekleşir. Beşerî bilgi imkânı bu noktaya kadardır. Bundan öteye insanoğluna geçit yoktur. Çünkü insanların hakikate vüsul için sahip oldukları tefekkür ve tahassüs imkânları mahdud, gerçekler âlemi ise gayr-i mahduddur. Bunu anlamak için **Filibeli Ahmed Hilmi Bey**'in **"A'mâk-ı Hayal"** isimli eserinden bir parçayı dikkatlerinize arz edelim:

Bu eserin bir adı da **"Râcî'nin Hâtıraları"**dır. **"Râcî"** rücû eden, yani dönen demektir. **Râcî**, Batı'da tahsil görmüş, pozitivist ve materyalist fikirlerle yetişmiş bir gençtir. Sonra Türkiye'ye dönmüş ve öğrendikleriyle zihnine takılan metafizik suâllere cevap bulamadığından fikrî buhrana sürüklenmiş bir gençtir. Bu durumda iken Akhisar'da mezarlık bekçiliği yapan ricâl-i gaybden **"Aynalı Baba"** adında bir meczupla karşılaşır. Suâllerini O'na tevcih eder. O, kendisine ispirto ocağında bir kahve pişirir. **Râcî** kahvesini içerken **Aynalı Baba** ney çalar. **Râcî** uyuyakalır ve bir rüya görür. Suâlin cevabını bu rüyada bulur. Şimdi **Râcî**'yi dinleyelim:

"İnsanın yegâne bilgisi, bir şey bilmediğini itiraf ve tasdik etmektir."

Aynalı ile bir hayli müddet birleşememiştim. İlk fırsatta Namazgâh Mezarlığı'ndaki tek başına kaldığı kulübesine koşmuştum. İlk sözü:

"-Evlât! Nerede idin? Gözlerimizi yollarda bıraktın!" olmuştu.

"-Bu Dünya'nın hâli bazen böyle olur. Yoksa size yakın olmak şerefinden uzak olmak, cidden dayanılamayacak bir şey idi."

Cevabında bulundum. Biraz havadan, sudan konuştuktan sonra:

"-Ee erenler! Artık birer kahve içsek!.." diyerek âdeti üzere cezvesini ispirtoluğa koydu. Bol şekerli kahveleri içmeye başlamıştık:

Kendimi karıncalar arasında ve binlerce sokağı olan bir karınca yuvasında, karınca şeklinde buldum. Etrafı, şaşkın şaşkın bakarak incelemeye başladım. Karıncalar dahî, çeşitli içtimaî sınıflara ayrılmış insanlar gibi, kısımlara ayrılmıştı. Şu kadar diyebilirim ki, oradaki sınıflar insanlar arasındaki sınıflara benzemiyordu. Yuvadaki karıncalar, en az birkaç yüz bin kadar olsa gerek. Bunlar, beyler ve işçiler sınıfına ayrılmıştı. En tuhafı, maddî ve manevî her türlü ihtiyacı karşılayıp anlatmaya yetecek mükemmel bir dile sahip olmaları idi. Yuvamızda mükemmel mektepler, zahire ambarları, yatakhâne, hapishâne, teneffüs ve yemek salonları, toplantı yerleri, hulâsâ pek gelişmiş bir cemiyet hayatı için gerekli bir evin, bir şehrin bütün debdebe ve gösterişi mevcud idi.

tecessüsünü tatmin ve onun hem "**hayır**" ve hem de "**hak**"ka ulaşmasını gâye edinen İslâm'ın eşsiz bir Dünya görüşü olarak asıl mükemmelliği, O'nun -birinci derecede- tevhid inancında tezâhür eder. Üstelik metafizik meseleler içinde, insanoğlunun en derin tecessüs noktasını -kendi varlığı da dâhil olmak üzere- içinde yaşadığı âlemin ne sûretle var olabildiği meselesi teşkil eder. İslâm'da ise, üssü'l-esas olan imandır. Bunun ilk adımı, Allah'a "**ehadiyet**" sıfatı ile inanmaktır. Lâkin Kâinât'ın "**var edilmek ihtiyacından münezzeh olarak**" bir "**ilk sebep**"le izahı, insanlık tarihinde umûmen mevcud olmakla beraber bu kâfî değildir. Zira varlıklarda müşâhede edilen sonsuz hikmetler, onu yaratanın hayal ötesi mükemmel ve tek olması, aklî ve vicdânî bir zaruret olduğu hâlde, mücerredi kavramaktaki güçlük sebebiyle insanlık -büyük ekseriyeti ile- o yüce varlığın vasfında hata edegelmiştir.

Bu şe'niyetin (realitenin) yanıltmasıyla sosyolojik olarak insanlık tarihinde ilk dinin "**Animizm**" (ruhlara tapma) olduğu sanılmış ve nihayet **Max Muller**'in kadîm hind kitapları "**Ve-**

Daha garibi şurası ki, karınca topluluğu, insanlara nisbetle çok ileri idi. Evvelâ karıncalardaki geçim düzeni ve çalışma usûlü insanlardakine nisbetle pek gelişmiş idi. İktisat ve ev idâresi husûsunda ise beşeriyete nisbetle anlatılması mümkün olmayan bir gelişme farkı var. Lâkin karıncaların insanlara kat kat üstün olduğu cihet terbiye meselesidir. Karıncalar bu işte insanları çok geride bırakmışlardır. Adâlet dağıtımı meselesinde dahî aynı düşünce tereddütsüz yürütülebilir. Bu sebeplerden dolayı, karınca yuvalarında mektep olarak kullanılan dâireler, yuvanın en seçme ve en büyük kısmını işgal ettiği halde, hapishâneler, sıhhata uygun olmakla beraber, pek küçük... Çünkü burada hapis cezasına çarptırılanlar hemen hemen yok gibi... Bir karıncada en birinci haslet, vazife hissidir. Bu his, her histen üstündür. Şahsî ihtiyaç ve arzular uğrunda vazifesini fedâ değil, vazifesinde tembellik eden karınca hemen hiç bulunmaz. Ben karınca beylerinden birinin oğlu imişim. Eğitim ve öğretimim için işçi sınıfından yedi ihtiyar, yedi meşhur âlim babam tarafından, istişare neticesinde seçilmiş idi. Bu yedi âlim yalnız yuvamız halkı arasında değil, belki komşu yuvalar halkı arasında dahî ilim ve fazilet ile parmakla gösterilir idiler. Artık hayat merdiveninin son basamaklarına gelen bu ihtiyarlar, beni vatandaşlarıma faydalı bir eleman olmak, son olarak arkalarında hayırlı bir talebe yetiştirmek emeli ile çalışmakta idiler. İyi bir öğretim usûlü ile bana, az zamanda karınca cinsine nasib olan ilim ve fenlerin hemen hepsini öğretmiş bulunuyorlardı. Şimdi sık sık seyahatler yapıyor, okuduğum ve bildiklerimin tatbikatı ile uğraşıyorduk.

dalar" üzerindeki araştırmaları sonucu ilk dinin **"Vahdaniyet"** (monoteizm) olduğu hususunda ittifak edilmiştir. Buna göre ilk

---

Uykudan uyandığım, hizmetçilerim tarafından hissedildiğinde, semiz bir karafatma budu ile yarım buğdaydan ibaret sabah kahvaltısını getirdiler. Henüz yemeği bitirmiştim ki, yedi âlim hocamdan birisi yanıma geldi ve şu şekilde maksadını anlatmaya başladı:

"-Ey Şehzâdem! Senenin hemen yarısında şehrimizin kuzey tarafına rastlayan sert ve çorak arazide ne kadar garib tabiat hâdiselerinin meydana gelmekte olduğunu bilirsiniz. İki numaralı lise talebesine bu sene yaptırdığımız fennî gezilere dâir aldığımız son raporlarda şimdiye kadar âlimleri ihtilâflara düşüren hava durumunun yine başlamış ve her gün muntazam bir şekilde meydana gelmekte olduğu bildiriliyor. Malûmunuz olmak lâzımdır ki, günün bir kısmında Güneş, hayat veren ışınlarını kuvvetle yaymaya başladığı zamanlarda, berrak gökyüzünün birçok tarafları birden bire birtakım kalın ve düzensiz bulutlarla örtülüyor. Bu bulut parçaları, muhtelif zamanlarda yine yok oluyor. Acaba bu hava durumunun sebebi nedir?

Yüksek zâtınızın malûmudur ki, bu gibi tabiat hâdiseleri mantıkla, akıl denklemleri ile bilinemez ve bulunamaz. Herhâlde tecrübe ve incelemeye muhtaçtır. Uzun müddetten beri birçok meseleler hakkında sayısız tecrübe ve müşahedeler yapıldığını bilirsiniz. Nice tabiat bilmeceleri hallolundu. Bir hâlde ki, bugün onlara yüzde seksen, doksan hakikat nazarı ile bakılmak mümkündür. Lâkin bu garib hava hadisesini hâlâ doğru olarak halleden olmadı. Hocalarımızdan bir zât, bu hususta derin incelemelerini ortaya koyan bir konferans verecektir. Münasip görürseniz buyurunuz, biz de gidelim. Konferans arazi üzerinde verilecektir. Ve bunda bütün orta ve yüksek mektep talebesi bulunacaktır."Büyük ve kalabalık bir toplulukla, tuhaf yapıya sahip araziye doğru yola çıktık. Garib ve tuhafı şu ki, ben hem insan his ve bilgisi ile ve hem de karınca idrâki ile bezenmiş idim. Nihayet tuhaf araziye girmiştik. Bu yerlere karınca gözleri ile baktığım zaman, hakikaten düşünülecek ve konferanslar verilecek kadar tuhâf ve garib yapıya sahip olduğunu anlıyordum. Hâlbuki insan gözü ile baktığım zaman iki tarafı muntazam mağazalarla süslü, düz ve iri Napoli taşları ile döşenmiş bir geniş caddede bulunduğumuzu görüyordum. Şu iki his arasındaki büyük farkı, en büyük hayret duyguları ile düşünmeye koyulduğum zaman, tabiat âlimlerinden birisi bu garib arazi hakkında konferans vermeye başladı; diyordu ki:

"-Efendiler! En ziyâde dikkati çeken şey, bu büyük hücrelerin şekli ile aralarındaki kanalların düzgünlüğüdür. Hücreler yaklaşık olarak düz, çatlaklar ise hemen hepsi denilecek intizamla doğru, çizgilerle doludur. Bu intizamın sebebini, âlimlerimiz bir türlü keşfedemiyor. Hâlbuki böyle el ile yapmaya benzer şeyler, tabiatta yoktur ve olamaz!"

Konferansın en tatlı bir yerine gelinmiş idi ki, birdenbire yüzbinleri geçen dinleyiciler arasında bir çığlıktır koptu. Gökyüzü açık... Yağmur düşmesi ile ölçülemeyecek olan müthiş bir su seli ve sıcak bir tufan bir anda binlerce karıncayı sürüklüyor, boğuyordu. Gökten yağan bu tufandan meydana gelen ve delice akan nehir veya nehirler, binlerce karıncayı perişan edip götürüyordu. Herkes bir tarafa kaçıyordu. Ben, bir dakika korku ve paniğe kapıldıktan sonra, bu garib tufanın sebebini anlamak hevesine düştüm. Yukarıdan hâlâ aralıklı sağanaklarla seller akmakta idi. Bu müthiş vak'aya, insan gözü ile baktığım zaman, gülmekten ve hayret etmekten kendimi alamadım:

insan olan **Âdem** -aleyhisselâm- ile başlayan İslâm, yani tevhid inancının Âhirzamanı nebîsine kadar çirkin bir tahrifle putçuluğa inkılâb etmesi hep mücerred gerçekleri kavramak husundaki bu beşerî zaaf sebebiyledir.[147]

"Garib arazi" adı verilen caddede, bir kaldırım kenarında yer almıştık. Bulunduğumuz yerde bir kira arabası durmuş, arabacı keyifle uyuklamakta ve hayvanlar ise başlarına asılan torbalardan yem yemekte idi. Hayvanların her ikisi, anlaşmışlar gibi idrar yapmaya koyulmuşlardı. İşte zavallı karıncaları helâk eden sıcak tufan, bu hayvanların idrarından başka bir şey değildir.

Yuvalarda bütün ahâlî, ümitsizlik ve üzüntü içinde benim vefat işimle uğraşıyordu. Zira ben dahî orada vefat edenler arasında idim. Âlimler ise garib arazide meydana gelen tufanın sebeplerini araştırmakla meşgul oluyorlardı. Nihayet en büyük tabiat âlimi öğretmenlerinden birisi, kütüphanesinde bulunan meşhur bir eserde bu sebebi keşfetti. Bu eserde deniliyordu ki:

"Garib arazide böyle kuvvetli bir mıknatıslık ve elektriklenme var ki, ara sıra birdenbire şiddetlenerek havayı yoğunlaştırıyor. En küçük bir arıza ile o bulutlardan tufan gibi seller boşanıyor."

Ben bu açıklamayı işittiğim zaman, gözümün önüne yem yiyen yorgun beygirlerin idrar yapmaları geldi de uzun bir kahkaha salıverdim ve arkasından da uyandım."

[147] Aslında insanoğlunda fıtrî olarak mevcud bulunan tek ve yüce yaratıcıya inanma (mârifetullâh) meyli, başta **Descartes** olmak üzere birçok filozof tarafından da kabul edilmektedir. Fakat bunlardan bilhassa materyalist olanlar, ilk dinin vahiy mahsûlü olan vahdaniyet olarak değil de politeizm (çok tanrıcılık) sûretinde başladığını iddiâ ederler ki, bu görüşün yanlışlığı bilhassa **"İnka Medeniyeti"** üzerinde son zamanlarda yapılan araştırmalarla sâbit olmuştur.

Bu filozofların bazıları dinlerin ilk şekli olarak **"animizm"**i görürler. Animizm, bütün maddî varlıklarda bir ruh bulunduğuna inanan ve onlara perestiş eden (tapan) bir kısım iptidâî insanların dinidir.

Animizm'in ilk din olduğunu iddiâ edenlere göre, Animizm evvelâ **Fetişizm**, sonra **Totemizm**, daha sonra da **Sembolizm** şekline girmiş ve bu sûretle insanlık tarihinde mitoloji (esâtir) devri başlamıştır. İnsanlar, kuvvâ-yı tabiiyyeye birer şahsiyet izâfe ederek bunlara tapmışlardır. Evvelâ kaba putlara perestiş eden insanlar, sonra bu putların yerine heykeller ikâme eylemişlerdir.

İslâm Dünya Görüşü'ne göre ise, ilk din, ilk insan olan **Âdem** -aleyhisselâm- ile başlamış olan **"Tevhid"** (monoteizm) dini, yani İslâm'dır. İnkâr veya bozulma, fıtrat-ı asliyedeki inhiraflar ve mücerredi kavramaktaki kifâyetsizlikler sebebiyle ortaya çıkmıştır.

Gerçekten *"beşer, dağlarda yaşadığı bir zamanda bile Cihan'da âlî bir kuvvetin hükümran olduğuna iman etmek ihtiyacını hissetmiştir. Eşkâlin tahavvülünden, fikrin necâbet ve redâetinden sarf-ı nazar edilse, bu hususta en âlim bir filozof ile -en câhil- bir animist (ruhlara tapan), bir fetişist (bazı eşyalara tapanlar, vesenîlik), bir totemist (hayvanlara tapan) arasında hemen fark yok gibidir. Çünkü bunların hepsi de kalbinde olan ulvî bir hissin tercemânı olmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Bir fetişistin ibâdet eylediği odun ve kemik parçası, kadîm Mısırlılar'ın Ozirisi, İrânîlerin Hürmüzleri, Ahrimanları; Geldânîlerin, Asûrîlerin Bailleri; Yunânî ve Romalıların Jüpiterleri; Çinlilerin*

Her müslümanın bildiği üzere iman esasları, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, Âhiret gününe, kadere[148]

Tiyangları; Japonların Amenomu Nakanoşinokamileri; Hindlilerin Vişnousivaları hep insanlarda fıtrî olan ulûhiyet fikrinin tevlid eylediği şeylerdir. Bu bâtıl dinlerin hepsinde aslî ve müşterek bir fikrin, ulûhiyet fikrinin mevcut olması hep vâzıh olarak delâlet ediyor ki, bunların hepsi de bir asla intihâ ediyor; hepsinin menbaı bir olduğu hâlde asırlar geçtikçe o menbâ unutularak dalâlet meydan almıştır." (**A. Hamdi Akseki**- a.g.e., sh: 194 vd.)

Esâsen birçok **"Dinler Tarihi"** âlimi ve bu arada **Maks Müller** birçok tarihî delille bu gerçeği ispat etmiştir.

Fakat ne hâcet!.. Kur'ân-ı Kerim'de: **"Hiçbir ümmet yoktur ki, nezirden hâli olsun!..** (Yani kendilerine hakkı tebliğ edecek peygamber gelmemiş olan bir kavim yoktur: her kavme bir peygamber, bir mürşid ba's olunmuştur.)" buyrulmuştur. (Fâtır Sûresi, âyet 24)

"Ulûhiyet fikri için beşerin idrâkinde dört sûret olduğunu söyleyebiliriz:

1-Tenzih,

2-Tevhid,

3-Teşbih,

4-İnkâr.

***Tenzih fikri;** Cenâb-ı Hakk'ı her türlü teşbîhât ve mahsûsâtın hâricinde görmek ve bunları andıran her şeyi nefyetmektir. Fikr-i tenzihî, yalnız başına müsbet br şey ifade etmez.*

***Teşbih fikri;** Allah Teâlâ'yı mahsûsât ve maddiyattan bir şeye benzetmektir ve evvelkinin tamamı ile zıddıdır.*

***Fikr-i Tevhid** ise, tenzih ve teşbihi hakikatin itidal noktasında toplamaktır.*

***"Allah hiçbir şeye benzemez. O işitir ve bilir."** (Şûrâ Sûresi, âyet 11) nass-ı kerîmi ile **"Lâilâhe illallâh: Allah'tan başka tanrı yok!"** hakikati bize tevhidi göstermektedir.*

İşte bütün peygamberlerin dini olduğu nusus-ı Kur'âniye ile (Kur'ân nasları ile) beyan buyurulan Din-i Hak ve Din-i Tevhid, ilk peygamber ile başladığı hâlde bir müddet sonra idrâk-i beşerde fikr-i teşbih husûle gelmiş ve bunun neticesi olarak Allah Teâlâ'ya cismânî bir mevcudiyet ve şekil atfolunmuştur. Fikr-i teşbih de iki büyük sınıfa ayrılabilir:

1-Eşyaperestlik,

2-Âdemperestlik.

Eşyâperestlik, putperestlik demektir. Yukarıda izah olunduğu üzere dinler tarihi ile meşgul olan müelliflerden bir kısmına göre haktan inhiraf etmiş olan insanların bu inhirafına sebep, Allâh'a cismânî bir mevcudiyet ve şekil vermiş olmalarıdır ki, fikr-i teşbihtir. Hak dinden dönmüş olanlar ister evvelâ ruhâniyât peşinde dolaşmış olsunlar, isterse doğrudan doğruya teşbih fikrine sapmış bulunsunlar, netice birdir.

*Çünkü bir müddet geçtikten sonra en kaba şeylere perestiş başlamış ve bu perestiş tekâmil ede ede Âdemperestîye kadar vâsıl olmuştur. Âdemperestlik, ya bir insanı ulûhiyet mertebesine yükseltmek veyahut ulûhiyeti âdeme indirmeki âdeme hulûl ettirmek sûretlerinde tecellî etmiştir. Hıristiyanlardaki **İsa**'nın ulûhiyeti fikri de bunun mahsûlüdür."* (**A. Hamdi Akseki**- a.g.e., sh: 289 vd)

[148] **Prof. Dr. Hüseyin Atay**, doktora tezinde **"kader"**in iman esaslarına dâhil

ve öldükten sonra diriltilip hesaba çekileceğine inanmak üzere altıdır. Bunların hepsi de mücerred mefhum ve meselelerdir. Gerçi bunlar arasındaki **"kitaplar"** ve **"peygamberler"** müşâhede olunan Âlem'e âiddirler. Fakat bu müşâhede imkânı kitapların nüzul, peygamberlerin ise ba's zamanına denk gelen mahdud insan için mevzuubahstir. Üstelik her kavme mutlaka bir peygamber gönderilmiş bulunduğu ve bunların sayılarının -alâ rivâyetin- yüz yirmi bin kadar olduğu hesaba katılırsa, bu hususta da mücerredliğin müşahhaslığa kat be kat gâlibiyetini kabul etmek mecbûrî bir hâle gelir. Ayrıca kitaplar arasında sırf Kur'ân-ı Kerim, asliyeti ile mahfuz, peygamberlerden ise, sadece âhirzaman nebîsinin hayatına âid bilgiler mazbuttur.

O hâlde bütün iman esaslarının tecrid iklimine âid bulunduğunu söylemekte tereddüt edilemez. Bu demektir ki, mücerred meseleler İslâm Dünya Görüşü'nün -âdeta- ruhu mesâbesindedir. Bu husustaki zengin fikrî muhtevâ üç ilmî disiplinde müşâhede edilir. Bunlar:

a-İlm-i Tevhid[149]

b-İlm-i Kelâm ve

c-Tasavvuf telâkkîleridir.

İslâm coğrafyasının genişlemesi sonucunda çeşitli kavimlerin inanç ve örfleri ile karşılaşılması ve hâssaten kadîm Yunan Felsefesi eserlerinin Arapça'ya tercüme edilmesiyle İslâm inançlarının sâfiyeti büyük bir tehlike ile karşı karşıya gelmiştir. İslâm âlimleri bu tehlikeye karşı asırlarca devam eden canhıraş bir fikrî faaliyetle dinin metafizik meseleleri üzerinde îmâl-i fikrederek

olmadığını iddia etmiştir. Fakat bu istisnâî ve sapık bir görüştür. (Bkz: **Hüseyin Atay** Kur'ân ve Hadis'te İman Esasları, Ankara, 1959)

[149] Bu, sadece **"kelime-i tevhid"**in şerh ve izahı ile meşgul olan bir ilimdir. Buna dâir ilk eser, **İmam-ı A'zam** hazretleri tarafından gâyet muhtasar olarak **"el-Fıkhu'l-Ekber"** adıyla telif edilmiştir. (Bkz: **Mustafa Öz- İmâm-ı A'zam**'ın Beş Eseri, İstanbul, 1981)

ortaya eşsiz eserler koymuşlardır. Bunlarda asıl ehemmiyetli bir nokta olarak tevhid inancının korunmasına, müminlerin fikrî ve ahlâkî bakımdan yüceltilerek kemale erdirilmesine ağrılık vermişlerdir. Tevhid inancının korunması daha ziyade Kelâm ilmi sahasındaki çalışmalarla, fikrî ve ahlâkî kemalin temini ise, tasavvufî eserlerle sağlanmaya çalışılmıştır.

Tevhid, İslâm inancının özü ve temeli olması sebebiyle hassasiyetle korunması gereken bir rükün (prensip)dür. Cenâb-ı Hak, tevhide mugâyir görüşleri şirk, yani Allah'a ortak koşma adıyla hasım ilân etmiş ve afvının şümulü hâricinde bırakmıştır.[150] Buna göre metafizik dînî meselelerin bir numaralısı olan Allah inancı -hulâsâ olarak- şöyle belirlenmiştir:

Allah, O'nun bütün sıfatlarını câmî **"zât"** ismidir. Arapçanın hiçbir kaidesi ile cem'ilenemez. İmlâda aksâm-ı muhtelifesi, yine O'na delâlet eder. Mesela bu mübârek kelimenin başındaki **"elif"** kaldırılsa, bakiyesi **"lillâhi"** okunur. Bu da O'na delâlet eder. Eliften sonraki **"lâm"** kaldırılsa, kalan parça **"lehû"** okunur. Bunun nisbeti de Allah'adır. İkinci **"lâm"** da kaldırılsa **"hû"** kalır. Bunun da O'na muzaf bir zamir olduğu herkesçe mâlumdur.

O **"ehad"** yani ikincisi olmayan **"bir"**dir. Varlığı ezelî ve ebedîdir. Varlığı kendinden kaimdir. Mâsivâullâh, yani Allah'tan başka varlıkların teşkil eylediği âlemde hiçbir şey O'nun eşi ve benzeri değildir ve olamaz!..[151] Kendisi, her ihtiyaçtan berî olup aksine bütün mahlûkât O'na muhtaçtır.[152] İlmi, her şeyi mutlak olarak ihâta etmiş olup gücü her şeye kaadir ve şâmildir. Her

---

[150] **"İnnallâhe yağfiruzzünûbe cemîa."** Yani Cenâb-ı Hak, bütün günahları afv eder. (Zümer Sûresi, âyet 53) buyurmasına rağmen, şirkin istisnâ olduğu kat'îdir. Zira Nisa Sûresi, 48. âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

"Doğrusu Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Ondan başkasını ise dilediğinine bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa pek büyük bir günah ile iftira etmiş olduğunda şüphe yoktur."

[151] Şuarâ Sûresi, âyet 11.

[152] Fâtır Sûresi, âyet 15.

şeyi görücüdür.[153] Her yerde hâzır ve nâzırdır. Ne istikamete bakılsa, yüzler O'na dönmüş olur.[154] Herkesin gizli ve âşikâr niyetinden haberdardır[155] ve insanoğluna şahdamarından daha yakındır.[156] O, -hâşâ- bir cisim değildir, gözle görülemez.[157] Noksan sıfatlardan münezzehtir.[158] Hâsılı O, nasıl tasavvur olunabilirse, mutlaka ondan başka bir mâhiyettedir. Çünkü O'nun "**muhâlefetün lil havâdis**", yani sonradan yaratılmış olan her şeyden farklı olmak aslî sıfatlarındandır. Doğmamış, doğurmamıştır.[159] O, taabbüde lâyık yegâne varlıktır.[160]

---

[153] Şûrâ Sûresi, âyet 12, Hac Sûresi, âyet 6.

[154] Bakara Sûresi, âyet 115.

[155] Kaf Sûresi, âyet 16.

[156] Kaf Sûresi, âyet 16.

[157] En'am Sûresi, âyet 103. Âhirette Allah'ın görülebilmesi hususunda daha geniş bilgi için, elinizdeki eserin **Hazret-i Musa**'nın Allah Teâlâ'yı görmek istemesi ile ilgili talebinin izah edildiği 76 numaralı dipnota müracaat edilebilir.

[158] A'raf Sûresi, âyet 180.

[159] İhlas Sûresi, âyet 3.

[160] İslâm âlimleri Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını "**sübûtî**" ve "**zâtî**" olarak ikiye ayırmış ve şu sûretle sıralamışlardır:

Allah'ın Sübûtî Sıfatları

"**Hayat**" (Allah diridir),

"**İlim**" (Allah'ı her şeyi bilendir),

"**Semi**" (Allah her şeyi işitendir),

"**Basar**" (Allah her şeyi görendir),

"**İrade**" (Allah dilediğini yapandır),

"**Kudret**" (Allah her şeye gücü yetendir),

"**Kelâm**" (Allah konuşandır),

"**Tekvin**" (Allah yaratıcıdır).

Allah'ın Zâtî Sıfatları

"**Vücud**" (Allah vardır)

"**Kıdem**" (Allah ezelîdir, evveli yoktur)

"**Bekâ**" (Allah ebedîdir, sonu yoktur)

"**Vahdaniyet**" (Allah birdir, O'ndan başka ilâh yoktur)

"**Muhalefetün lil Havâdis**" (Allah, yaratılanların hiçbirine benzemez)

"**Kıyam bi Nefsihî**" (Allah, var olmak ve varlığını devam ettirmek için hiçbir şeye muhtaç değildir)

Cenâb-ı Hakk'ın isimleri ise, pek çok olup bunların doksan dokuz tanesi Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmiştir. Bunları 313'e kadar çıkaranlar vardır. (**Kureşî**, el-Cevâhiru'l-Mudîe, sh: 12)

Meşhur İslâm âlimlerinden **Fahreddin Râzî**, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin "dört bin" olduğunu bildirmektedir. (**Fahreddin Râzî**, el-Mefâtih, sh: 160 vd)

Kur'ân-ı Kerim'de, "**En güzel isimler Allah'ındır. O'na bu isimlerle dua**

İmam-ı A'zam hazretleri, Allah'ın zât ve sıfat hakîkatlerini tevhid çerçevesinde şöyle ifade etmektedir:

"Tevhidin aslı, buna iman etmenin, en doğru yolu şudur: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine öldükten sonra dirilmeye, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna, hesap, mizan, cennet ve cehenneme inandım, bunların hepsi de haktır, demek gerekir.

Yüce Allah, sayı yönüyle değil, ortağı olmaması yönüyle birdir. O, doğurmamış ve doğrulmamıştır, ona hiç bir şey denk değildir. O yarattıklarından hiç birine benzemez. İsimleri, zâtî ve fiilî sıfatlarıyla daima var olmuş ve var olacaktır.

Allah'ın zatî sıfatları; hayat, kudret, ilim, kelâm, semî', basar ve irade sıfatlarıdır. Fiilî sıfatlar ise, tahlîk (yaratma), terzik (rızık verme), inşa (yapma), ibdâ (örneksiz yaratma) ve sun' (san'atla yaratma) ve diğer fiilî sıfatlardır.

Allah, sıfatları ve isimleri ile var olmuş ve var olacaktır. Onun isim ve sıfatlarından hiç biri sonradan olma değildir. O ilmiyle daima bilir, ilim onun ezelde sıfatıdır. O kudretiyle daima kaadirdir, kudret onun ezelde sıfatıdır. Kelâmı ile konuşur, kelâm onun ezelde sıfatıdır. Yaratması ile daima hâliktır, yaratmak onun ezelde sıfatıdır. Fiili ile dâima fâildir, fiil onun ezelde sıfatıdır. Fâil Allah'tır, fiil ise onun ezelde sıfatıdır: Yapılan şey, mahlûktur. Yüce Allah'ın fiili ise, mahluk değildir. Allah'ın ezeldeki sıfatları mahlûk ve sonradan olma değildir. Allah'ın sıfatlarının yaratılmış ve sonradan olduğunu söyleyen, yahut tereddüd eden veya şüphe eden kimse Yüce Allah'ı inkâr etmiş olur.

---

edin!" (A'raf Sûresi, âyet 180) buyrulmaktadır. Bu isimlerin bir kısmı ister **"el-Âlim"** (sonsuz ilim sahibi) veya **"el-Muhsin"** gibi fâil, isterse sıfat-ı müşebbehe veya masdar olsun, bunların hepsinde de bir vasıf ifade edildiği cihetle bunlar aslında **"sıfat"**tır. Böyle olduğu hâlde **"zât"**a delâletleri sebebi ile **"esmâ"** (isimler) olarak bilinirler. Bunlardan Cenâb-ı Hakk'ın kahır ve gadabına taalluk edenlere **"celâlî"**, lütuf ve keremine müteallık olanlar ise **"cemâlî"** sıfatlar denilir.

Kur'ân-ı Kerim, Allah kelâmı olup, mushaflarda yazılı, kalplerde mahfuz, dil ile okunur ve Hz. Peygamber'e indirilmiştir. Bizim Kur'ân-ı Kerim'i telâffuzumuz, yazmamız ve okumamız mahlûktur, fakat Kur'ân mahlûk değildir. Allah'ın Kur'ân'da belirttiği ***Mûsâ*** *ve diğer peygamberlerden,* ***Firavun*** *ve* ***İblis****'ten naklen verdiği haberlerin hepsi Allah kelâmıdır, onlardan haber vermektedir. Allah'ın kelâmı mahlûk değildir, fakat* ***Mûsâ****'nın ve diğer yaratılmışların kelâmı mahluktur. Kur'an ise onların değil, Allah'ın kelâmı, kadîm ve ezelîdir.*

Allah'ın ***"Allah, Musa'ya hitap etti"***[161] *âyetinde belirttiği gibi,* ***Mûsâ****, Allâh'ın kelâmını işitti. Şüphesiz ki Allah,* ***Mûsâ*** *ile konuşmasından önce de, kelâm sıfatı ile muttasıftı. Yüce Allah yaratmadan da ezelde yaratıcı idi. Allah,* ***Mûsâ****'ya hitap ettiğinde, ezelde sıfatı olan kelâmı ile konuştu. "Onun sıfatlarının hepsi, mahlûkların sıfatlarından başkadır. O bilir, fakat bizim bildiğimiz gibi değil. O kaadirdir, fakat bizim gücümüzün yettiği gibi değil. O görür, fakat bizim görmemiz gibi değil. O işitir, fakat bizim işittiğimiz gibi değil. O konuşur, fakat bizim konuşmamız gibi değil. Biz uzuvlar ve harflerle konuşuruz. Oysa O, uzuvsuz ve harfsiz konuşur. Harfler mahlûktur, fakat Allah'ın kelâmı mahlûk değildir.*

Allah bir şey (varlık) dir, fakat diğer şeyler gibi değildir. Onun varlığı cisim, cevher, araz, had, zıd, eş ve ortaktan uzaktır. Onun Kur'ân'da zikrettiği gibi eli, yüzü ve nefsi vardır. Allah'ın Kur'ân'da zikrettiği el, yüz ve nefs gibi şeyler, keyfiyetsiz sıfatlardır. Onun eli, kudreti veya nimetidir denilemez. Zira bu takdirde sıfat iptal edilmiş olur. Bu, Kaderiyye ve Mutezile'nin görüşüdür. Onun elinin, keyfiyetsiz sıfat olması gibi, gazabı ve rızası da keyfiyetsiz

[161] Nisâ Sûresi, âyet 164.

sıfatlarından iki sıfattır.

Allah, eşyayı bir şeyden yaratmadı. Allah, eşyayı oluşundan önce, ezelde biliyordu. O, eşyayı takdir eden ve oluşturandır. Allah'ın dilemesi, ilmi, kazası, takdiri ve Levh-i Mahfuz'daki yazısı olmadan Dünya ve Âhirette hiç bir şey vâkî olmaz. Ancak onun Levh-i Mahfuz'daki yazısı, hüküm olarak değil, vasıf olarak yazılıdır. Kaza, kader ve dilemek, onun nasıl olduğu bilinemeyen sıfatlarındandır. Allah, yok olanı yokluğu hâlinde yok olarak bilir, onu yarattığı zaman nasıl olacağını bilir. Var olanı, varlığı hâlinde var olarak bilir, onun yokluğunun nasıl olacağını bilir. Allah ayakta duranın ayakta duruş hâlini, oturduğu zaman da oturuş hâlini bilir. Bütün bu durumlarda Allah'ın ilminde ne bir değişme, ne de sonradan olma bir şey hâsıl olmaz. Değişme ve ihtilâf yaratılanlarda olur.

Allah insanları küfür ve imandan hâlî olarak yaratmış, sonra onlara hitap ederek emretmiş ve nehyetmiştir. Kâfir olan, kendi fiili, hakkı inkâr ve reddetmesi ve Allah'ın yardımını kesmesiyle küfre sapmıştır. İman eden de kendi fiili, ikrârı, tasdîki ve Allah'ın muvaffakiyet ve yardımı ile îman etmiştir.

Allah, ***Âdem****'in neslini, sulbünden insan şeklinde çıkarmış, onlara akıl vermiş, hitap etmiş, imanı emredip, küfrü yasaklamıştır. Onlar da O'nun Rabb olduğunu ikrar etmişlerdir. Bu, onların imanıdır, işte onlar bu fıtrat üzerine doğarlar. Bundan sonra küfre sapan, bu fıtratı değiştirip bozmuş olur. İman ve tasdik eden de fıtratında sebat ve devam göstermiş olur.*

Allah, kullarının hiç birini iman veya küfre zorlamamış, onları mü'min veya kâfir olarak yaratmamıştır. Fakat onları şahıslar olarak yaratmıştır. İman ve küfür kulların fiilleridir. Allah, küfre sapanı, küfrü

esnasında kâfir olarak bilir. O kimse daha sonra iman ederse, imanı hâlinde mü'min olarak bilir, ilmi ve sıfatı değişmeksizin onu sever."[162]

Dikkat olunursa, bu derecede mücerred bir Allah telâkkisi, Dünya görüşleri ve felsefî sistemler arasında sadece "**İslâm Dünya Görüşü**"ne mahsustur. Bu eşsizliği diğer iman esaslarında da müşâhede etmek mümkün olmakla beraber biz bu kadarla iktifa ediyoruz. Ancak şunun da ifade edelim ki, mücerred altı iman esasına mukabil, beş olan amelî İslâm şartlarının birincisi de "**şehâdet**"tir ki, bu da yukarıda hülâsâ edilmiş olan muhtevâda mücerred olarak Allah'ı ve "**tebliğ, sıdk, ismet, fetânet**" ve "**emânet**" sıfatlarını hâiz olarak peygamberi kabul ve tasdikten ibârettir.

Kaldı ki, İslâm fiilî ve amelî bütün emirlerinde bile insanlara onların müşahhas varlığını aşan ilâve bir izah üslubuyla bütün bu fiilleri -âdeta- idealize eden sırrî bir muhatevaya büründürür.

Gerçekten her harekete besmele ile başlanması emri, kula, fiillerini murâd-ı ilâhî istikametine tevcih ve o yolda bir zihniyet kazandırmak içindir. İbâdetler şöyle dursun, en nefsânî fiiller, meselâ yemek yemekten cinsî münâsebete kadar hiçbir şey, bu ilâhî tanzimden hâriç tutulmamıştır.

Beşer hayatında en nefsânî bir fiil olan cinsî münâsebetin mücerred vechesine âid olmak üzere büyük mutasavvıf **Muhyiddin-i Arabî**'nin tahlil ve değerlendirmesinin bir parçasını dikkatlerinize sunalım:

"...Şu hâlde insanın insanlığını meydana getiren **«hayvânî»** *ruhta Hak'kın nefesi bâtın oldu. Bundan sonra Allah, insan için yine insan sûreti üzere başka bir şahsı üretti, ona da kadın adını verdi. Kadın, kendi sûreti üzere zâhir*

[162] **Mustafa Öz**- a.g.e., sh: 66 vd.

olunca ona müştak oldu. Bu hâl, bir şeyin kendi nefsine iştiyak duymasıdır. Kadının, erkeğe vurgunluğu da bir şeyin kendi yurduna düşkünlüğüdür. Şu îzahımıza göre, insana kadın sevdirildi, çünkü Allah da bizzat kendi sûreti üzere halk ettiği kimseye muhabbet gösterdi; nûrdan yarattığı meleklerin mevki ve mertebeleri daha yüce ve tabiî âlemden neş'et etmiş olmalarına rağmen bunları insana secde ettirdi. İşte erkekle kadın ve Hak ile insan arasındaki münasebet buradan başladı. Hâlbuki "sûret" münâsebet cihetinden en büyük ve en azametli ve mükemmel vâsıtadır. Çünkü sûret, tek olan varlığı çiftleştirdi. Yani Hak'kın vücûdunu ikileştirmeye sebep oldu. Nasıl ki, kadın da yaratılışıyla erkeği ikileştirdi ve onu kendine eş kıldı. Şu duruma göre Hak, erkek ve kadın olmak üzere bir üçlük meydana geldi. Bu arada erkek, kadının kendi aslına iştiyakı kabîlinden olarak, o da kendi aslı olan Rab'bına müştak oldu. Şu hâlde Allah kendi sûreti üzere olan kimseyi sevmekle beraber ona da kadını sevdirdi. O hâlde erkeğin muhabbeti, hem kendi parçası olan kadına karşı, hem de kendisini yaratan Hak'ka karşı oldu. İşte bunun için ***Hazret-i Muhammed*** *Aleyhisselâm* ***«Bana kadın sevdirildi.»*** *buyurdu. Çünkü kendi sevgisi, ancak Rab'binin sûretiyle ilgili olduğundan kendi nefsinden bahisle* ***«Ben sevdim.»*** *demedi. Bu sûretle kendi kadınına karşı olan sevgisini bile Allah'a nispet etti. Çünkü Hazret-i Peygamber, kadın sevgisini, Allah'ın kendi sûreti üzere olan mahlûkuna muhabbeti gibi ilâhî ahlâka uymak için dilemiştir.*[163]

Erkek, kadını sevdiği için vuslat istedi. Yani muhabbetteki vuslatın gâyesini diledi. Unsurlardan ibaret olan bu yaratılış sûretinde nikâhtan daha büyük vuslat yoktur.

[163] Yani Allah nasıl kendi sûreti üzere yarattığı mahlûkuna müştak ise, kul da kendi benliğinden ayrılmış ve netice itibariyle kendi parçası olan kadını sevmekle ilâhî âdet ve ahlâka uygun hareket eder. (Mütercim)

Bundan dolayı şehvet duygusu vücudun bütün zerrelerine yayılır ve bu sebeple insan «vuslat»ı müteakip gusletmekle emrolunmuştur. Bedende şehvet hâsıl olunca, insan nasıl umûmî bir sarsıntı ile kendinden geçiyorsa, temizlik ve yıkanma mecburiyeti de o nispette umûmî oldu. Çünkü Allah gayreti yönünden kulun kendisinden başkasıyla zevk ve lezzet duymasını istemez. Şu hâle göre, insan (zevk ve şehvetle) kendinden geçtiği diğer bir insan vücudunda Hak'kı görmek ve O'na dönmek için, bedenini gusl ile temizler. Çünkü bundan başka bir şey olmaz. Erkek (sevgi esnasında) Hak'kı kadında görürse onun bu görüşü "münfail" de olur.

Fakat kadın, kendisinden zuhur etmiş olması bakımından Hak'kı kendi nefsinde görürse onu «fâil» de görmüş olur. Erkek kendisinden zuhûra gelmiş olan şeyin sûretini hatırına getirmeden Hak'kı kendi nefsinde görürse, bu görüş; münfail ve vâsıtasız olarak Hak'tandır. Şu hâlde erkeğin Hak'ka âid görüşü, kadında daha tam ve kâmil olur. Çünkü o Hak'kı, hem «fâil», hem de «münfail» olması bakımından görür. Kendi nefsinden görüşü ise bilhassa erkeğin münfail olması dolayısıyladır. İşte bu sebeple **Hazret-i Muhammed** *-aleyhisselâm- Hak'kın kadında bu tam görünüşünden dolayı kadına muhabbet etti. Çünkü Hak, maddeden ayrı olarak ebediyen görülmez. Zira Allah, zâtı itibariyle âlemlerden ganîdir. Demek ki, Hak'kı görüş, bu bakımdan imkânsız ve görünüş, ancak maddede mümkün olacağından Hakk'ın kadında görünüşü, şühûdun en büyük ve mükemmel derecesidir. Vuslatın en büyüğü ise kadın ile erkeğin çiftleşmesidir. Çünkü bu, Hak'kın kendisine bir halîfe seçmek için kendi sûreti üzere yarattığı mahlûka karşı gösterdiği ilâhî teveccühün karşılığıdır.* ***Âdem****, bu vuslatta kendi nefsini görür. Allah,* ***Âdem****'i tesviye ve tâdil ile kemâle erdirdi. İlâhî nefesi ile kendi ruhundan O'na*

*üfledi. Böyle olunca **Âdem**'in zâhiri halk (madde), bâtını Hak oldu. Allah; bundan dolayı **Âdem**'i bu insanlık heykeli için **"tedbir"** ile vasıflandırdı. Çünkü Allah, işleri semâdan tedbir eder. Sema ise, arzın üstündedir. Arz da alçak alemin en alçağıdır. Çünkü o unsurların en aşağı tabakasıdır.*

***Hazret-i Muhammed**, kadını **"Nisa"** kelimesiyle ifade etti. Bu kelime müfred sıygası olmayan bir cemi'dir. Bundan dolayı Hazret-i Peygamber, **"Sizin dünyanızdan, bana üç şey sevdirildi: Nisa..."** buyurdu. **"mir'e"** (yani müfred mânâsıyla bir kadın) demedi. Bu sözüyle yaratılışta kadının, erkekten sonra geldiğine işaretle tertibe riâyet etti. Çünkü Arap dilinde **"nüs'et"** masdarı te'hir (:geciktirme) mânâsınadır. Allah, Kur'ân'da "Geciktirme küfürde ziyadeliktir." buyurdu ve **"nüs'et"** kelimesini veresiye satmak mânâsına kullandı. İşte bu sûretle Hazret-i Peygamber de **"mir'e"** mânâsında **"nisa"** tâbirini kullandı. Şu hâle göre, sevdiği şeylere ancak derece ve mertebe sırasıyla muhabbet gösterdi. Çünkü bunlar muhakkak **"infial"** mahallidir. Şu hâlde erkek için kadın, Hak için tabiat gibidir. Öyle bir tabiat ki, erkek ona irade ile teveccüh ve Allah'ın emriyle onda âlemin sûretlerini fethetti. Bu öyle bir iradî teveccüh ve îlâhî emirdir ki, unsurdan müteşekkil sûretler âleminde nikâh, nurdan halk olunmuş ruhlar âleminde himmet ve sözde mânayı bir neticeye bağlamak için mukaddeme tertibi hükmündedir. Bunların hepsi, bu ayrı ayrı vecihlerden bir vecihte ilk ferdiyet'in nikâhıdır. Şu hâle göre, her kim kadına bu had dâhilinde muhabbet ederse, o muhabbet ilâhî bir sevgidir. Her kim onlara bilhassa tabiî şehvet yönünden sevgi gösterirse, bu şehvetin ilmi onda eksik sayılır. Bu gibilere göre muhabbet, ruhsuz bir sûret olur. Her ne kadar o sûret, hakikatte ruhun kendisi ise de, o ruh kendi kadınlarına yahud herhangi bir kadına mutlak bir zevk ve lezzet duygusuyla yaklaşan kimseler için anlaşılmaz ve*

bunlar kime muhabbet ettiklerini de anlayamazlar. Bunu idrak edip de (kime muhabbet ettiklerini), kendi dilleriyle söylemedikçe başkalarının câhil oldukları hakikî muhabbete kendi nefislerinde câhil olurlar. Nitekim âriflerden bazıları bu hakikati:

"–Halk katında benim âşık olduğum gerçekleşti. Ancak aşkımın kime karşı olduğunu bilemediler." mısralarıyla ifade etti.[164] *Bunun gibi câhil de zevkte nasip almak cihetine muhabbet gösterdi ve bu itibarla kendisinden zevk alınacak mahalle karşı sevgi gösterdi ki, o da kadındır. Lâkin meselenin ruhu ondan uzak kaldı. Eğer kiminle zevk duyduğunu ve zevk duyanın kim olduğunu bilseydi (hakikatin iç yüzünü anlar) ve ilimde kâmil olurdu."* [165]

En nefsânî fiil olan cinsî münâsebetin böyle bir sırrî izahı olunca, diğer meseleleri, varın siz hesap edin!..

Meselâ amelî ve şahsî ibâdetlerin bir numaralısı olan namazı düşünün. Kıyamda kul "**elif**"tir. Rükûda "**dal**", secdede "**mim**" olur. Bu sûretle kul, "**âdem**" yazmış olmakta ve kulluğunu itiraf etmektedir. Namaza başlarken medlulündeki bütün ihtişamı müdrik olarak "**Allâhuekber**" diyerek O'ndan ma'da her şeyi arkaya attım mânâsına elleri kulaklara götürmek sûretiyle tekbir alıp O'na teveccüh etmenin derinliğini kolay kolay ihâtâ edebilir miyiz?! Namazın her ânını ve her tavrını bu ölçüye vuralım. Secdede O'nu tesbih ve tenzih ederken neyi, nasıl ve ne ölçüde tesbih ve tenzih ettiğimizi düşünebilsek, secdemize ufuklar dolusu tefekkür sığar. Bu sebepledir ki, namaz, kulun "**miracı**"dır.

---

[164] Bu mısralar, **Mevlânâ**'nın Divan-ı Kebir'inde yazılı Arapça bir gazelindendir. **Şeyhi Ekber**'in henüz genç yaşta olan büyük Mevlâ âşığı **Mevlâna** ile Konya ve Şam'da görüştükleri ve onun ilâhî nefhalarını takdir ettikleri şüphesizdir. Şâhid olarak gösterdikleri bu parça, **Şeyh-i Ekber**'le **Mevlânâ** arasındaki samimî münâsebetin bir delilidir. (Mütercim)

[165] **Muhyiddin-i Arabî** (terc: **Nûri Gençosman**), Füsusu'l-Hikem, İstanbul, 1956, sh: 282 vd.

İşte İslâm bütün müşahhaslarda ancak zevkan idrâk edilebilecek sır ve hikmetlerle mücerredin derin ve ürpertici idrakini yaşatarak, eşya ve hâdiselerin ideal gerçeğine ulaştıran ve bunu her sıfat ve seviyedeki insana iktidar ve istîdadınca tattıran yegâne sistemdir. Eşya ve hâdiselerde zihni tecridden uzaklaştırarak bâtınındaki mücerred hakikatleri gizlemek sûretiyle müşahhas keyfiyetlerini dondurup katılaştıran şekil ve uslûblardan hazzetmez. Bu yüzden "**resim**" ve "**heykel**"e, mücerrede kıymış, insanı kaba şekil idrâkine mahkûm etmiş, iki cânî nazarıyla bakmıştır.

İslâm tefekkürü en büyük bir ibâdet telâkkî etmek sûretiyle insan müfekkiresine keşfi bitmez ufuklar açar. Müşahhasla uğraşan bütün ilimlerin ardından koştuğu hakîkatlar ne kadar geniş ve hudutsuz olursa olsun tecessüs ve araştırma, nihayet maddî eşya ve vâkıaların imkânları ile sınırlıdır. Belki de felsefe, insan müfekkiresinin eşya ve vâkıaların çizdiği hududlara bir isyan meylinden doğmuştur.

Gerçekten denilebilir ki, felsefe, eşya ve vâkıaları îzahta onların maddî ve zahirî varlıklarını aşan bir usûl ve araştırma iklimi yarattığı için bir ferahlık getirmiştir. Fakat vâsıtası akıl ve nâdiren de hads (**Bergson**) olması dolayısıyla gerçekleri gayr-i mahdud olan bir sahada selâhiyet ve iktidarları mahdud olan vasıtalar mârifetiyle hakikat arayıcılığına çıktığı içindir ki, insanın dipsiz hakikat aşkını tatmin edecek gerçeklere kat'iyyen vâsıl olamamıştır. Aksine birbirini yıkmakla ömür ve enerjisini tüketen sistemleriyle, beşer idrakini yorup usandırmaktan başka bir işe yaramamış bir zihin jimnastiğinden ibâret kalmıştır.

Hâlbuki İslâm selâhiyetleri mahdud olan bu vasıtaların araştırma sahalarını da tahdid ettiği[166] içindir ki, gerçek pe-

[166] İslâm, insan müfekkiresine sonsuz bir ufuk açmış olmasına rağmen, istisnâ olarak bazı bilgilerin elde edilemeyeceğini beyân buyurmuştur. Bunlar "**mugayyebât-ı hamse**" yani "**beş bilinmez**" olarak meşhurdur. (Lokman Sûresi, âyet 34)

şindeki hiç bir kimseyi inkisara uğratmayacak ideal ölçüleri ortaya koymuştur. Aklın duracağı yerden ötedeki gerçekleri nûranî ruh ve gönül kanatlarını ona lâyık kahramanların ulaşabileceği güçlüklerin arkasına saklamıştır.[167] Bu sûretle de

---

1-Yağmurun ne zaman yağacağı,

2-Ana rahmindekinin mâhiyeti (erkek mi, kız mı ya da ileride said mi, şakî mi olacağı),

3-Bir kimsenin yarın ne kazanacağı,

4-Ne zaman, nerede öleceği,

5-Kıyametin ne zaman kopacağı bilinemez.

Bunlar hakkında ancak bir tahminde bulunulabilir. Buna bir de Allah'ın zât hakîkatinin bilinemeyeceğini eklemek lâzımdır. Ruhun mâhiyeti de böyledir. Onun hakkında da insanoğluna **"az bilgi verildiği"** beyân buyrulmuştur. (İsrâ Sûresi, âyet 85)

Felsefe, asırlarca ruhun mâhiyetini araştırmış olmasına rağmen hiçbir netice elde edememiş, nihayet **"apriori"**, yani kablî olarak varlığını kabul ile ondan münbais hâdiseler arasındaki illiyetlerle meşgul olmak yoluna dökülmüştür. Bugün psikoloji (rûhiyât), âdeta bir laboratuar ilmi hâline gelmiş olup rûhî hâdiselerin tezâhür ve illiyetlerini araştırmaktadır.

[167] Bu kahramanlar, insan-ı kâmillerdir ki, bunlar da ancak tasavvufî temrinlerle yetişirler. Tam bir insan-ı kâmil, Hazret-i Peygamberdir. Diğer **"insan-ı kâmil"**ler, O'nun vârisidirler. Fakat insan-ı kâmil, halk arasında olgun insan, kâmil insan tavsifi ile alâkasızdır. İnsan-ı kâmil, tasavvuf terbiye usûlleri ile terakkî ede ede Zât tecelliye mazhar olan kimsedir. Bu mefhum, çok eskilerden beri mevcud olmakla beraber **Muhyiddin ibni Arabî** tarafından sistemleştirilmiştir. O'na göre mutlak varlık, ilk mertebede (taayyün-i evvel) ehadiyetini vâhidiyete dönüştürerek varlıklara vücud vermiştir. Bunda ilk merhale **"Nûr-i Muhammedî"** veya **"Hakikat-i Muhammediye"** safhasıdır. Bütün mahlûkât, **"Nûr-i Muhammedî"**den halk edilmiştir. Ehadiyet, **"hakikat-i Muhammediye"**nin bâtını, **"hakikat-i Muhammediye"** ise **"ehadiyet"**in zâhiridir. İnsan-ı kâmil, varlıkların bütün mertebelerine şâmil olduğundan **"kevn-i câmi"** veya **"âlem-i ekber"** olarak da adlandırılır.

İnsan-ı kâmil, Allah'ın sıfatlarıyla muttasıf bir hâle gelmiş bir kimse demektir. Zira şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat merhalelerini aşmış olan bir kimsedir.

Muhyiddin ibni Arabî'nin muâkıplarından **Abdülkerim el-Cîlî**'nin, bu mevzûda mufassal bir eseri mevcuddur. (Bkz: **Abdülkerim el-Cîlî**- İnsan-ı Kâmil, Terc: **Abdülaziz Mecdi Tolun**, İstanbul, 2002)

Mâlum olduğu üzere, tasavvuf terbiyesi, nefsi tasfiye (saflaştırmak)dan ibârettir. Nefsin ise, **emmâre**, **levvâme**, **mülhime**, **mutmaine**, **râdıye**, **merdıyye** ve **sâfiye** gibi merhale ve mertebeleri vardır. Âdem oğlunun kemâli, bu safhalardan geçerek vâsıl-ı ilallâh olmakla gerçekleşir.

Bu netice bazı fiilî temrinlerle (fazladan ibâdetlerle) hâsseten zikirle gerçekleşirse de, bunda ideal hedef, mücerred fikrî ve rûhî olgunluktur.

Zira bu olgunluğa akılla değil, ruh ve kalbin kemale erdirilmesi ile ulaşılır.

Tasavvufî yollardan Nakşibendiye'ye göre, ruhta altı lâtife vardır. Bunlardan biri, **"halk"** âlemine âid olan **"nefs-i nâtıka"**dır. Diğer beşi ise **"emr"** âlemine âid kalb, ruh, sır, hafî ve ahfâdır. Bunlara **"letâif-i hamse"** denilir.

Rabbimiz, en mükemmel bir şekilde ve kendisine vâsıl olmak

Seyr ü sülûkte önce emr âleminden olan letâif-i hamsenin sırasıyla zikre iştiraki gerçekleştirilir. Yani kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ denilen bu lâtîfeler çalışmaya başlar. Sonra sıra **"nefs-i nâtıka"**ya gelir.

Bunların çalışma şeklini târif edecek olan kimseler, irşâda mezun mürşid-i kâmillerdir. Bunların çalışmasında en mühim unsur, sâlikin bunların zikrinde o bölgeye tekâsüf edebilmesi ve dış Dünya ile irtibatını kesip kendi içine dönmesidir. Letâif bu gayrete bağlı olarak erken veya geç çalışmaya başlar. Ancak letâifin çalıştırılması yegâne gâye değildir. O, şerh-i sadra, yani insanın göğsünün iman ve itminan ile genişlemesine vâsıtadır.

Emr âlemine âid olan letâifin mahalli sadr; yani göğüs kafesidir. Burada sol memenin iki parmak altında **"kalb"**, onun tam simetriği olan sağ memenin iki parmak altında **"ruh"**, sol memenin iki parmak üstünde **"sırr"**, onun simetriğinde sağda **"hafî"** ve hepsinin üstünde orta noktada **"ahfâ"** yer alır. Bu mahallerde vücudun kan ve sinir hareketiyle sessiz olarak yapılan zikre katılır hâle gelmesi, letâifin çalışması ve dolayısıyla şerh-i sadrın gerçekleşmesi demektir. Şerh-i sadır ile beden zâkir (zikreden) hâle gelince insanın ihsana ermesi gerçekleşir. Çünkü hedef ihsan, yani Allah'ı görüyormuş gibi ibâdet ve vuslat-ı ilâhiyedir.

*"Mutasavvıfların çoğuna göre de bir bedende sadece bir tek nefis bulunur; kötülüğü emretme (**emmâre**), kötülüğü kınama (**levvâme**), itmi'nâna erme (**mutmainne**), râzı olma (**râzıye**), râzı olunma (**merdıyye**) gibi hususlar, bu tek olan nefsin sıfatlarıdır. Nefsin birçok nitelik, özellik, fiil, hâl, tezâhür ve tavırları mevcuttur.*

*...Esmâ tariki denilen tarikatlarda nefsin yedi mertebesi ve sıfatı olduğu kabul edilir ve bu mertebelere **"akabe"**, **"atvâr-ı seb'a"** adı verilir. Bu tarikatlarda nefis terbiyesi (seyr u sülûk), bu yedi mertebenin her birinde Allah'ın yedi isminden (lâ ilâhe illallâh, Allah, hû, hak, hay, kayyûm, kahhâr) birinin zikredilerek aşılması sûretiyle gerçekleştirilir. Meselâ **"nefs-i emmâre"** mertebesindeki sâlik, kelime-i tevhidi mürşidin belirlediği sayıda zikreder. **"Levvâme"** mertebesine ulaştığında isim değiştirilir, ism-i celâli (Allah) zikretmeye başlar. **Mülhimede** "hû" **mutmainnede** "hak" isimleri zikredilir. Sâlik yedinci ismin (kahhâr) zikrine ulaştığında **nefs-i kâmile** mertebesine gelmiş olur. Aynı şekilde yedili tasnif bağlamında her mertebenin bir seyri (ilallâh, alellâh, billâh, anillâh, fillâh, maallah, lillâh), âlemi (şehâdet, misâl, ervâh, ceberût, lâhut, nâsut, hakikat), hâli (zevk, şevk, aşk, vâsıl, hayret, fenâ fi'l-fenâ, beka bi'l-bekâ), mahalli (sadr, kalp, ruh, sır, sırru's-sır, hafî, ahfâ), vâridi (şeriat, tarikat, hakikat, mârifet, velâyet, sıddîkiyet, kurbet), şâhidi (tevhid-i ef'âl, tevhid-i sıfat, tevhid-i zât, cem', hazretü'l-cem, cemu'l-cem, ahadiyyetü'l-cem) ve nuru (mavi, sarı, kırmızı, siyah, yeşil, beyaz, renksizlik) vardır. Meselâ emmâre mertebesinde kelime tevhid-i zikreden sâlikin seyri "ilallâh", âlemi "şehâdet", hâli "zevk", mahalli "sadr", vâridi "şeriat", şâhidi "tevhid-i ef'âl", nûru "mavi"dir. Mürşidin denetiminde emmâre mertebesini aşan sâlik levvâme mertebesinde "ism-i celâl"i izkretmeye başladığında seyri "alellâh", âlemi "misâl", hâli "şevk", mahalli "kalp", vâridi "tarikat", şâhidi "tevhid-i sıfat", nûru "sarı" olur. Sâlik, bu şekilde sülûkünü sürdürerek nefs-i kâmile mertebesine ulaşır ve onun sülûkün nefisle alâkalı kısmını tamamladığı kabul edilir."* (Bkz: DİA, Nefis Maddesi, c: 32, sh: 528)

istidadıyla yarattığı insana kendi mutlak varlığı da dâhil olmak üzere bütün hakîkatların kapısını açık bırakmıştır. Sonra da bu hakikatlerin en basitinden en giriftine kadar uzvî ve rûhî temrinlerle ne tarzda elde edilebileceğini en sâde, mâ'kul ve pratik usûller içinde tâyin etmiştir. O tarzda ki, en şaşırtıcı sâdelikle en ürpertici derinliği lâlettayin gibi görünen bir harekette birleştirerek en büyük sırları, insanoğluna en basit davranışlar içinde teklif ve takdim etmiştir.

Hülâsa olarak şunu söyleyelim ki, İslâm "**zülcenâheyn**" yani iki vecheli, iki kanatlıdır. Bunlardan biri nazarî, diğeri ise amelî veya müşahhastır.

Ancak iman esasları nazarî olduğu ve dinde üssü'l-esas (esasların esası) kabul edildiği için mücerredliğin, İslâm tefekküründe daha büyük bir ağırlığı mevcud olduğunu kabul etmek gerekir.

رب يسر ولا تعسر رب تمم بالخير

D-İNSANİYETÇİLİK veya HÜMANİZM PRENSİPİ

a-İnsanın Mâhiyeti

İslâm Dünya Görüşü'ne nazaran Kâinât'ta abes yoktur.[168] O'nun her zerresi bir hikmete mebnî yaratılmış ve bu yaratılış gâyesini gerçekleştirebilecek vasıflarla techiz olunmuştur. Bu cihazlanma sebebiyle varlıklar basitten mükemmele doğru bir kademeleşme (hiyerarşi) teşkil ederler. **"İnsanoğlu"**, bu hiyerarşinin zirve noktasındadır. Çünkü O, Kâinât'ın yegâne hükümrânı[169] olan Yaratıcı'nın yeryüzünde vekîli veya Kur'ânî ifadeyle söylemek gerekirse **"halîfesi"** olmak üzere[170] en mükemmel bir sûrette[171] yaratılmıştır.

Bu murâd-ı ilâhî îcâbı olarak Âlem, insanoğluna musahhar kılınmış[172], yani onun istifadesine sunulmuştur. Lâkin cennette yaratılmışken imtihan olunmak üzere[173] Dünya'ya gönderil-

---

[168] Mülk Sûresi, âyet 4.
[169] A'raf Sûresi, âyet 185.
[170] Bakara Sûresi, âyet 30.
[171] **"Biz hakîkaten insanı «ahsen-i takvîm» üzere (en güzel bir sûrette) yarattık."** (Tîn Sûresi, âyet 4)
[172] **"Hem göklerde ne var, yerde ne varsa** (Allah) **hepsini kendinden** (bir lutuf) **olarak sizin için musahhar kıldı."** (Câsiye Sûresi, âyet 13)
[173] **"(Allah), sizi imtihana çekip amel bakımından hanginizin daha güzel olduğunu ortaya koymak için ölümü ve hayatı yaratı"** (Mülk Sûresi, âyet 2)

miştir. Bu imtihan olunma keyfiyeti ise, onun hayra da, şerre de mütemâyil olmasını icab ettirmiştir.[174] Bu sebepledir ki, insanoğlu birçok mümtaz sıfatın yanı sıra pek çok zaafla da ma'lul kılınmıştır.

Ezcümle "**bir damla sudan yaratıldığı**" hâlde, Allah'a "**apaçık hasım kesildiği**"[175], "**pek aceleci olduğu**"[176], "**başıboş bırakılacağını sandığı**"[177], "**pek zâlim ve pek câhil bulunduğu**"[178], "**nîmetler karşısında şımardığı ve nankörlük ettiği**"[179], zira "**zayıf yaratılmış olduğu**"[180] gibi birçok beşerî zaaf, yaratıcının beyânları ile sâbit bulunmaktadır. İnsanların çoğu bir imtihan Âlemi olan Dünya'da bu ve benzeri zaafların müşterek adı olan "**nefs**"in hâkimiyeti altında bir ömür sürerler. Bu sebepledir ki Cenâb-ı Hak:

"**Cellâlim hakkı için, cinn u ins'ten birçoğunu cehennem için yarattık; onların öyle kalpleri vardır ki, onlarla duymazlar** (anlamazlar) **ve öyle gözleri vardır ki, onlarla görmezler ve öyle kulakları vardır ki, onlarla işitmezler. İşe bunlar behâim** (hayvan sürüleri) **gibi, hatta daha şaşkındırlar. İşte bunlar, hep o gâfiller!..**" buyurmaktadır.[181]

---

174 "**Biz hakîkaten insanı «ahsen-i takvim» üzere** (en güzel bir sûrette) **yarattık. Sonra da onu «esfel-i sâfilîn»e (aşağıların aşağısına) çevirdik.**" (Tîn Suresi, âyet 4-5)

175 "**İnsanı bir nutfeden yarattı. Bir de bakarsın o, natuk bir muhâsım** (çenebaz bir tartışmacı) **kesilmiştir.**" (Nahl Sûresi, âyet 4)

176 "**İnsan hayra duâ eder gibi şerre de dua eder ve insan pek aceleci olmuştur.**" (İsrâ Sûresi, âyet 11)

177 "**İnsan mühmel** (başıboş) **bırakılacağını mı zannediyor!..**" (Kıyâme Sûresi, âyet 36)

178 "**Evet, biz o emâneti göklere, yere ve dağlara arz ettik. Onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yüklendi. O cidden çok zâlim, çok câhil bulunuyor.**" (Ahzâb Sûresi, âyet 36)

179 "**Ve şâyed insana tarafımızdan bir rahmet** (nîmet) **tattırır, sonra da onu ondan alıverirsek, şüphesiz ki o, tamamen ümitsiz ve nankör kesilir...**" (Hûd Sûresi, âyet 9)

180 "**Allah sizden teklifleri hafifletmek istiyor, öyle ya insan zayıf yaratılmıştır.**" (Nisâ Sûresi, âyet 28)

181 A'raf Sûresi, âyet 179.

Demek oluyor ki, **"insan gerçeği"** iki vechelidir. O, hayvandan daha aşağı düşebileceği gibi melekten üstün bir mevkie de yükselebilir. Bu, hayvandan aşağı düşmek, yani Kur'ânî tâbirle **"belhum edall"** olmak, nefs hâkimiyetinde yaşamasının bir sonucu olduğu gibi[182] meleklerden daha üstün bir mevkî ihrâz etmekte ona (nefse) hâkimiyet sûretiyle elde edilebilir. Bu iki, sukût ve îtilâ noktası arasındaki azîm fark, **"nefs"** denilen canavarın ne müthiş bir düşman olduğunu göstermektedir. Öyle olmasa nefse gâlibiyet **"melekten üstün bir derece ile taltîfi"** gerektirmezdi.[183]

Bununla beraber bütün bu zaaf ve kusurlara rağmen insanoğlu -zikretmiş olduğumuz üzere- varlıklar hiyerarşisinin zirvesinde yer almaktadır. Zira murâd-ı ilâhî icabı olarak onların

---

[182] **"Ben nefsimi tebrie etmem** (temize çıkarmam). **Çünkü nefs, daima ve şiddetle kötülüğü emreder. Rabbimin rahmet edip koruduğu başka!.."** (Yusuf Sûresi, âyet 53)

[183] Nefsin, sahibini kötülüğe sevk etmekteki şiddetini anlamak için târihî bir vak'a nakledelim: Kur'ân-ı Kerim'de geçen **Hârut** ve **Mârut** isimli iki melek (Bakara Sûresi, âyet 96), insan sûretinde Babil'e indirildiler. Bazı âlimler bunlara âid kıssanın İsrâiliyyât cümlesinden olduğunu iddia etmekle beraber, biz vak'anın doğru olup olmamasından ziyâde vermek istediği ders sebebiyle bu kıssayı naklediyoruz.

"Arâisu'l-Mecâlis" nâm esere göre:

"Melekler, insanların yaptıkları fenâlıkları görerek Yeryüzüne **"halîfe"** *sıfatıyla gönderildiklerine itiraz etmişler ve kendilerinin bu gibi fenalıklardan berî olup, itaatte kusurları olmadığı iddiasında bulunmuşlar. Cenâb-ı Hak, onlara:*

"-Eğer ben insanları müptelâ kıldığım nefsânî arzularla sizi de müptelâ kılsam, onların yaptıkları fenâlıkları siz de yaparsınız." demiş. Melekler:

"-Hâşâ, biz bundan sana sığınırız." cevabını vermişler.

Bunun üzerine tecrübe için içlerinden iki melek seçmeleri emrolunmuş. ***Hârut*** *ve* ***Mârut*** *adlarında seçilen iki melek,* ***İdris*** *-aleyhisselâm- zamanında Yeryüzüne gönderilmiş. Bunlar gündüzleri kâhinlik edip, geceleri ism-i a'zam okuyarak göğe çıkarlarmış. Lâkin* ***Zühre*** *adında bir kadına âşık olmuşlar. Bu kadın onlara teslim olmak için işret ve katil gibi her türlü fenâlıkları yaptırmış ve nihayet kendilerinden ism-i a'zamı da öğrenerek göğe çıkmaya muvaffak olmuş. Dünya'ya sihri bunlar getirmişler ve bunu muhataplarını ikaz şartıyla yaymışlardır."*

Aslında **Hârut** ve **Mârut** hakkındaki Kur'ânî ifâde bu beyâna muvâzî değildir. Lâkin nefsin şiddetine karşı, meleklerin dahî temkinlerini muhafaza edemeyecekleri yolundaki gerçeği tebârüz ettirmesi itibariyle bu vak'a şu şekliyle bir söylenti de olsa, gerçekten ibret vericidir.

bir imtihana tâbî olması hayra da, şerre de meyyal ve muktedir olmalarını gerektirmiştir.

Cenâb-ı Hak halk etmiş olduğu meleklerin sadece hayra meyyal ve muktedir olmalarına mukabil, bir de böyle iki vecheli varlıklar murad etmiş ve bu maksadla insanlar ve cinleri yaratmıştır. İnsanlar, Cenâb-ı Hakk'ın **"beka"** ve **"hâlik"** sıfat-ı ilâhiyeleri hâriç olmak üzere bütün ilâhî sıfatlardan -az veya çok- mutlaka bir tecellî ve nasîbe mazhar oldukları için **"eşref-i mahlûkât"**[184], yani mahlûkların en şereflisi olarak yâd olunurlar. Unutmamak gerektir ki, bu iki sıfatı (bekâ ve hâlik), Cenâb-ı Hak, zât-ı ulûhiyetine hasretmiş, onlardan mâsivâullâhtan hiçbir varlığa bir nasîb takdir etmemiştir. Fakat cinler bir de **"vücud"** sıfat-ı ilâhiyyesinin tecellîsinden mahrumdurlar. Bu sebeple insanın dûnunda bir mevkîleri vardır. Onlar ışık sür'atinde hareket edebilen -belki- sırf bir enerjiden ibârettirler.[185] İnsanlardan daha kalabalık oldukları için Kur'ân-ı Kerim ins u cinin her birlikte zikredilişinde cinler önce anılmışlardır.[186]

Böyle herhangi bir hususta harika bir meziyet sahibi olmak, bir varlığın insandan üstün sayılmasını icab ettirmez. Zira insanların muktedir olamayacağı bazı fevkalâde işler birçok hayvanlarda bile mevcuddur. Bu durum, onların yaratılış gâyelerinin bir îcâbıdır. Meselâ hiçbir kimyager ottan süt elde edemezken, bunu inekler kolaylıkla yapabilmektedirler. Arıların çiçek tozlarından (polen) bal imal etmesi de böyledir.[187]

---

[184] İsrâ Sûresi, âyet 73.

[185] Meşhur Müfessir **Elmalılı Muhammed Hamdi Efendi**, -indî bir beyânla- melekleri de **"kuvvet"** yani **"enerji"** olarak ifade etmektedir:

"...melek, yani müdrik ve muharrik bir kuvvet..." (**Elmalılı M. Hamdi**- a.g.e., sh: 252)

[186] Rahman Sûresi, âyet 33; Zâriyât Sûresi, âyet 56; Nas Sûresi, âyet 6.

[187] Yalnız hayvanlarda değil, bitkilerde ve hatta cemâdâd denilen cansızlarda bile öyle hârikulâde husûsiyetler vardır ki, Allah yaratışındaki üstün sanat kudretinin birer tezâhürü olan bu keyfiyetler, Kur'ânî ifâdeyle birer **"âyet"** yani kudretullah delilidirler. Burada, bunlardan tespit edilebilenlerin bile sayılıp dökülmesi imkânsızdır. **Ziya Paşa** ile birlikte:

Böyle olmakla beraber **"insan"** denilen varlık, güç ve meziyet yekûnu itibariyle hiçbir varlıkla kıyaslanamayacak derecede üstündür.

Bu sebepledir ki, Dünya'nın hâkimi ve gâlibi odur. Bütün sistemler onun için va'z olunmuştur. İlâhî bir sistem olan **"İslâm"**'da da nihâî gâye, onun saadet ve selâmetini temindir. Hem de ruh ve beden olarak!.. Üstelik Dünya ve Ukbâ hayatı itibariyle!..

Daha önce izah edilmiş olduğu üzere, Cenâb-ı Hak lâyıkıyla idrâk edilemeyecek bir mükemmelliğin sahibidir. Bunu ifade etmek üzere sıfatlarından biri de **"müteal"**'dir. İnsanoğlu, Yeryüzü'nde bu mükemmelliğe vâris olmak üzere, Allah'ın **"halife"**'si olarak yaratılmıştır. Bu keyfiyet, **"insan"**'a atfedilecek şereflerin en büyüğüdür. Zira bu tevcih, yaratıcıya âiddir. O'nun takdiridir. Hayret verici bir husustur ki, İslâm Dünya Görüşü'nde insana atfedilmiş olan değer ve şeref beşerî dinlerdeki **"ilâh"** mefhumuna atfedilen şereften bile kat be kat fazladır.

Gerçi beşerî ideolojiler içinde insanı **"ilâh"** addeden sapıklıklar da çok görülmüştür.[188] Hâlâ da vardır. Lâkin bu sistemlerde insana atfedilen değer, -umûmî olarak- insan mefhumuna âid olmayıp sırf muayyen bir şahsa âiddir. Yani insan mefhumunun değil, muayyen şahısların putlaştırılmasıdır. Üstelik bir insanı yükseltirken onun milyonlarca hemcinsini şahısperestlikle alçaltmaktadır.

Hâlbuki İslâm'da yüceltilen insanın nev'idir. **Âdem** -aleyhisselâm-ın şahsında tekrim olunan bütün insanlıktır.

"Subhâne men tahayyere fî sun'ihil-ukûl
Subhâne men bi kudretihî ya'cüzü'l-fühûl" deyip susmak gerekir. Bu, *"Akılları yaratışındaki hârikulâdeliklerle hayrette bırakanı (Allah'ı) tesbih ederim. İdrâkleri kudretinin îcâzı ile âciz bırakanı (Allah'ı) tesbih ederim."* demektir.

[188] **Auguste Comte**'un âhir ömründe uydurduğu din (!) gibi...

Bunun anlaşılabilmesi için önce bu husustaki Kur'ânî beyânı -meâlen- arz edelim:

"Ve düşün ki, Rabbin melâikeye (meleklere):

«Ben yerde muhakkak bir halife yaratacağım» dediği vakit:

«Â!.. Orada fesad edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın, biz hamdinle tesbih ve seni takdîs edip dururken?» dediler.

*«Her hâlde ben sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim!..» buyurdu ve **Âdem**'e bütün esmâyı (isimleri) tâlim eyledi; sonra o âlemîni melâikeye gösterip:*

«Haydin dâvânızda sâdıksanız, bana şunları isimleriyle beraber haber verin!..» buyurdu.

«Sübhânsın yâ Rab!.. Bizim için senin bize bildirdiğinden başka ilim ne mümkün!.. O alîm-hakîm (olan) sen, şüphesiz sensin!..» dediler.

*«Ey **Âdem**!.. Bunlara onları isimleriyle haber ver!.» buyurdu. Bu emir üzerine **Âdem** onlara isimleriyle onları haber veriverince de buyurdu ki: «Demedim mi ben size, ben her hâlde semâvât u arzın (göklerin ve yerin) gaybını bilirim ve biliyorum, ne izhâr ediyorsunuz (açığa vuruyorsunuz) da ketmeyliyordunuz (gizliyordunuz)?!»*

*Ve o vakit melâikeye: «**Âdem** için secde edin!» dedik, derhal secde ettiler. Ancak İblis dayattı, kibrine yediremedi, zâten kâfirlerden idi.*

*Ve dedik ki: «Yâ **Âdem**!.. Sen ve zevcen, cenneti mesken edinin, ikiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın ki, haddi aşan zâlimlerden olmayasınız!..»*

Bunun üzerine şeytan onları oradan kaydırdı, ikisini de bulundukları nâz u naîm'den çıkardı. Biz de:

«Haydi» dedik, «Bazınız bazınıza düşman olarak inin ve size yer'de bir zamana (ölünceye) kadar bir karar ve bir nasip alma var!..»

Derken ***Âdem****, Rabbinden birtakım kelimeler telâkkî etti, yalvardı; O da tevbesini kabul buyurup, ona yine baktı. Filhakîka O'dur ancak öyle tevvâb, öyle rahîm!.."*[189]

Şimdi de bu ilâhî beyândan çıkabilecek birkaç ehemmiyetli noktayı dikkatlerinize arz edelim:

1-İnsanoğlu'nun Yeryüzü'nde, mükemmelliğinin lâyıkıyla kavranması imkânsız olan Cenâb-ı Hak tarafından kendisine **"halîfe"**[190] ilân olunması, O'nun eşref-i mahlûkât olmasının mutlak bir delilidir. Esâsan Dünya kuruldu kurulalı vâkî olan hâdiseler de bu gerçeğin fiilî birer ispatıdır. Bu sebeple bu hususta fazla söz söylemeye hâcet yoktur.

2-İnsanoğlu'na atfedilen büyük şerefin bir te'yidi de meleklerin **Âdem** -aleyhisselâm-'a secde etmelerinin emredilmiş olmasıdır. Bu secdenin taabbüd mâhiyetinde olmadığını, sanırım hatırlatmaya lüzum yoktur. Zira aksi hâlde bu **"şirk"** olurdu ki, Cenâb-ı Hakk'ın bu husustaki hassâsiyeti, bu meş'um fiili, engin afv ve merhametinin şümûlü dışında tutmasıyla sâbittir.[191]

Biz, bir insanı pek çok beğenirsek, onun için **"melek gibi"** deriz. Yani ancak bazı müstesnâ insanları, meleklerin husûsiyetlerine yaklaşmış kabul ederek **"gibi"** kelimesini kullanırız. Hâlbuki Cenâb-ı Hak, meleklere toptan **Hazret-i Âdem**'e secde

---

[189] Bakara Sûresi, âyet 30-37. (Meâl ve tefsiri için bkz: **Elmalılı**- a.g.e., sh: 295 vd.)

[190] Naklettiğimiz âyet-i kerîme meâllerinden maadâ En'âm Sûresi, 165. âyet-i kerîmede de: **"O, sizi yeryüzünde halifeler kılan** (Allah)**'tır."** buyrulmaktadır.

[191] Nisâ Sûresi, âyet 48.

etmelerini emretmiştir. Bu, insanın cevher itibariyle melekten üstün olduğunu gösterir.

3-Görülüyor ki, insanın imtihanı daha ilk yaratılışında başlamıştır. Çünkü Cenâb-ı Hak, **Hazret-i Âdem**'e:

"–Yâ Âdem!.. Sen ve zevcen, cenneti mesken edinin!.. İkiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın ki, haddi aşan zâlimlerden olmayasınız!.."[192] buyurmuştur.

Kanaat-i âcizânemize göre, bir imtihan şartı olan şu yasak da, insan'a atfedilen o yüksek şeref sebebiyle vârid olmuştur. Çünkü Cenâb-ı Hak, insanoğlunun böyle bir ilâhî lütuf eseri olarak cennette bulunmasındansa, oraya istihkak ile gelmesini arzu etmiş ve bu murâd-ı ilâhî sebebiyle **Âdem** -aleyhisselâm-, mâhud zelleye sürüklenip Dünya'ya tard olunmuştur.

Babadan kalan bir mîrasla zengin olan birisi, hiç kimse tarafından takdir edilmezken, o servet, kendi çalışmasının eseri olan bir kimseyi takdir etmeyen bulunmaz!.. Buna göre hak etmiş olarak cennette bulunmak, elbette daha ziyâde takdire değer olduğu gibi Allah'ın bunu böyle murâd edip halk etmesi de insana atfettiği değer ve şerefin bir neticesidir. Allahu ya'lemu bissavâb (Doğrusunu ancak Allah bilir).

4-Cenâb-ı Hakk:

"...ve Âdem'e bütün esmâyı (isimleri) **tâlim eyledi; sonra o âlemîni melâikeye gösterip:**

«Haydin dâvânızda sâdıksanız, bana şunları isimleriyle beraber haber verin!..» buyurdu.

«Sübhânsın yâ Rab!.. Bizim için senin bize bildirdiğinden başka ilim ne mümkün!.. O alîm-hakîm (olan) **sen, şüphesiz sensin!..» dediler.**

[192] Bakara Sûresi, âyet 35.

«Ey Âdem!.. Bunlara onları isimleriyle haber ver!.» buyurdu. Bu emir üzerine Âdem onlara isimleriyle onları haber veriverince de buyurdu ki: «Demedim mi ben size, ben her hâlde semâvât u arzın (göklerin ve yerin) **gaybını bilirim ve biliyorum, ne izhâr ediyorsunuz** (açığa vuruyorsunuz) **da ketmeyliyordunuz** (gizliyordunuz)?!»" buyurmuştur.[193]

Bu âyet-i kerîmelerden âşikâr bir sûrette anlaşılmaktadır ki, Dünya'mızdaki canlı varlıklar tek hücreli canlılardan başlayarak tabiî bir gelişme (evrim) ve ıstıfâ kanunu ile ortaya çıkmış değildir.

Yahudi filozof **Darwin**'le meşhur olmuş bulunan bu görüş, bâtıl olup üstelik aslında pek de eskidir. Bir kısım filozoflar, bu Âlem'de her şeyin tabiî illetlerin (sebeplerin) tesisiyle kendi kendine var olduklarını iddia ediyorlardı. Tekâmül nazariyesi, tabiatta her şeyin en basit ve ibtidâî bir hâlden başlayıp tedrîcen terakkî ederek kemâle ulaştığını, sonra da tekrar aynı tedrîc kanununa tâbî olarak inhilâl ettiğini iddia ederek bu eski görüşü te'yid ve takviye etmiştir.

Fransız âlimlerden **Lamarck**, 1809 yılında yayınladığı **"Hayat İlminin Felsefesi"** isimli eseriyle tekâmül nazariyesini hayvanların çeşitlenmesi (transformisme) mevzuunda ortaya atmış, daha sonra **Darwin**, **"Türlerin Menşei"** (1859) adındaki kitabıyla bu görüşü şümullendirmiştir. İngiliz filozofu **Herbert Spencer** ise, 1862'den 1905 yılına kadar yayınladığı muhtelif eserlerle **"Tabiî İstihâle"** (Evrim) nazariyesini Kâinât'taki her varlığa teşmil etmiştir.

Bugün Batı Âlemi'nde tamamen çöpe atılmış olan bu nazariye, ülkemizde bazı **"din karşıtı"** yarı münevverlerce matah bir şeymiş gibi harâretle tervîc olunmaktadır.[194] İnsanların,

---

[193] Bakara Sûresi, âyet 31-33.

[194] Bunlara tek bir misal vermek gerekirse, **"Başörtüsü"** yasağının kaldırılması dolayısıyla **"lâikçilik dini"** taraftarlarının feryâd u figan hâlinde başlattıkları tenkid ve tel'in kampanyasında **Prof. Dr. Celâl Şengör**'ün şu sözlerini hatırlatalım:

maymunların istihâlesi sonucu ortaya çıkmış olması gibi[195] bir garâbet iddiası yüzünden **Darwin**'e münhasırmış gibi meşhur olmuş bu nazariyenin aslında müsbet hiçbir ciheti yoktur.

Bir kere fosiller üzerinde araştırma yapan tabiat âlimlerinin bütün buluşları bu nazariyeyi dâvâ edenleri tekzib etmiştir. **"Maymun adam"** hikâyelerinin hiçbir ilmî delile dayanmadığı isbat edilmiştir. Zira insanlardaki 30.000 genin maymunlarla sadece 97'si, yani binde üçü karşılaştırılmıştır. Cansız hücrelerin bir araya gelmesi ile hayatın (canlılığın) tesâdüfen başladığı isbat edilememiş bir ham hayaldir.

Son söz olarak diyebiliriz ki, tekâmül nazariyesine inanan pozitivist filozoflar, sadece duyu organlarına ve tecrübeye itibar ederler. Lâkin Kâinât'ta aklı aşan ve onu hayrette bırakan mükemmellikten, eserinden daha mükemmel olan bir yaratıcının varlığına ulaşan müminler, aklî istidlâli sırf duyu organları ve tecrübeye hasretmezler. Çünkü ilâhî kudretin eserlerini kavramakla mükellef olduklarını düşünür ve hakikatin künhüne vâkıf olamayacakları gerçeğinin idrâki ile naklî ilmin, yani vahyin rehberliğini kabul ile ona ittibâ ederler.

Büyük allâme **İsmâil Fenni Efendi**, bu nazariyeyi uzun uzun tahlil ve çürüttükten sonra şöyle diyor:

"Öğrenci Karşımızda Dinini Şakırdatacak:

***Prof. Dr. Celâl Şengör**, başörtüsüne serbestlik getirilmesi durumunda üniversite hocaları olarak buna tepki göstereceklerini söyledi. **Şengör**, «Karşımıza gelen öğrencilere din kitaplarında yazamayan şeyleri öğretiyoruz. Bunları öğrenmesini istiyoruz. **Nuh** Tufanı'nın olmadığını, insanların **Âdem**'le **Havva**'dan gelmediğini öğretiyoruz. Bunları sadece not alması için değil, hayatına da yansıtması için öğretiyoruz. Ancak şimdi durum böyle değil. Türbanını takan öğrenci, karşımıza dinini şakırdatarak gelecek.» şeklinde konuştu."*

195 Hâlbuki insanlar maymundan türemiş olmayıp aksine maymunlar, cezalandırılmış insanlardır. Bu hususu beyân eden âyet-i kerimenin meâli şöyledir:

"Vaktâ ki, artık o nehyedildikleri şeylerden dolayı kızıp tecâvüz etmeye de başladılar (isyana koyuldular), **biz de onlara «Maymun olun keretalar!..» dedik ve o vakit Rabbin şu ahdi îlâm buyurdu: «Lâbüdd** (mutlaka) **kıyamet gününe kadar üzerlerine hep o kötü azabı peyleyecek kimse gönderecek!.. Şüphe yok ki, Rabbin çok serî ikablı, yine şüphe yok ki, O çok gafûr, çok rahîmdir."** (A'râf Sûresi, âyet 166-167)

*"Zamanımızda **Gustave Le Bon** gibi müsbet ilim âlimlerinin en mümtazlarından sayılmakta olan bir zâtın «Hayat ve nevilerin menşei hakkında kabul olunan nazariyelerin, bunları ileri süren üstadların selâhiyet ve itibarlarından başka itibarı yoktur.» dediğini unutmayalım. Şu hâlde kendimize bir nevî maymun azmanı nazariyle bakmaya hiçbir mecburiyetimiz yoktur. Âcizâne fikrimize göre, insan kendisinin diğer hayvanların pek fazla üzerinde ve yeryüzündeki yaratılmışlara ve hatta tabiat kuvvetlerine hâkim, seçkin ve müstesnâ bir mahlûk olduğunu bilmeli ve hâiz olduğu mertebenin şeref ve ulviyetini takdir edip bu mertebeye lâyık olan yücelik ve faziletleri kazanmaya gayret sarfederek, hayvanlar (dört ayaklı hayvanlar) gibi sırf cismine âid menfaatlerinin sağlanması ile meşgul olmaktan çekinmelidir. Bu şeref ve imtiyazı hatırlayıp, zikredip, düşünmediği takdirde dört ayaklı hayvanlar gibi mutlaku'l-inan (dizginleri salıverilmiş, başıboş) olarak yaşaması ve en rezilce fâhişelikleri ve bu gibi işleri tabiî hallerden sayması ve nihayet kuvvetin her şeyi yapmaya hak ve selâhiyet vereceği fikrine kapılarak, en gaddarca fecaatları övünme vesîlesi görmesi tabiîdir."*

"...insanı, vazifeleri ve mesuliyeti unutturan ve onu yırtıcı hayvanlardan aşağı bir dereceye düşüren şey bu fâsid fikirdir. Yukarıda açıklandığı gibi Amerika'nın bazı memleketlerinde tekâmül nazariyesinin okutulmasının men edilmesi, talebeyi İncil'in emrettiği dostluk ve kardeşlik esâsına uygun olarak terbiye ederek bu hastalıklı fikrin neticelerinden kurtarmak maksadına dayandığı, vicdan sahibi bazı âlimlerin vukû bulan beyânlarından açıkça anlaşılmıştır."[196]

"Cenâb-ı Allah'ın zâtının, akılların idrâkinin üzerinde olduğunu bilmekle beraber O'nun varlığının eserden müessire intikal tarîki ile (esere bakıp, o eserdeki incelikleri

[196] **İsmail Fenni Ertuğrul**- a.g.e., sh: 97-98.

görüp düşünüp yaratıcıyı bulma) istidlâl (delil çıkarma) eyleriz. Zaten insanı hayvanlardan ayıran şey de bu istidlâldir. Tabiî hâdiseleri illet ve sebepleriyle îzaha çalışmakla beraber o sebeplere sebep olanın Cenâb-ı Hak olduğuna inanırız. Bu husustaki itikadımızın kat'î delillere dayandığında şüphemiz de yoktur."[197]

Âcizâne kanaatimizce **Âdem** -aleyhisselâm-'ın mükerrem oluşu iki sebebe mebnîdir. Bunlar:

a-Ümmü'l-mahlûkât olan **"Nûr-i Muhammedî"**yi hâmil bulunması,

b-Cenâb-ı Hakk'ın O'na kendi ruhundan bir nefha üfürmüş olmasıdır.[198]

İnsanoğluna şu iki sebeple muzaf olan (izâfe edilmiş bulunan) büyük şeref ve itibar dînî hükümlerde birkaç sûrette tezâhür eder. Kısaca söylemek gerekirse;

1-Allah, insana o ölçüde bir kıymet ve şeref izafe etmiştir ki; her türlü imkân ve iktidara sahip olunsa bile, bir müminin, O'nnu inkâr eden kâfire cebir kullanmak sûretiyle iman dâiresine getirmesine cevaz vermemiştir.[199]

---

[197] **İsmail Fenni Ertuğrul**- a.y.

[198] **"Ben, O'na kendi ruhumdan nefhettim."** (Hicr Sûresi, âyet 29)

Bu ilâhî nefhaya **"ruh-i sultânî"** denir ki, bilcümle insânî melekeler bununla faaliyette bulunurlar. Ruh-i Sultânî, uyku hâlinde bedeni terk eder. Bu sebeple uyuyan insanda melekeler gayr-i faaldir. Uyanma anında avdet eder. İnsanda bir de **"ruh-i hayvânî"** vardır ki, o da uzviyetin faaliyet sebebidir. Bu, ölüm ânına kadar bedenle hep beraber olur. Onu hiç terk etmez.

Ana rahmindeki cenin yüzyirmi günü tamamlayınca ruhlar Âlemi'nden bir ruh, melek refâkatinde gönderilerek bir nevî radyasyon gibi bedene hulûl eder. Hâmile kadın o anda bir ürperti geçirir.

Yahudi inancında ruhun bedene hulûlü, doğum anında. Hıristiyanlıkta ise yumurtanın döllenmesi esnasında (zigot) olduğu kabul olunur. Bu sebeple Yahudilerce ıskât-ı cenin (çocuk aldırma) câiz, hıristiyanlıkta ise aslâ câiz olmayıp cinâyet sayılır.

Ruhun cenine hulûlü esnasında refakatçi melek O'nun rızkı, eceli, said veya şakî olduğu gibi mutlak kader îcâbı olan keyfiyetleri alnına yazar ki, halk arasında **"alın yazısı"** denilen budur.

[199] **"Dinde ikrah** (zorlama) **yok!.."** (Bakara Sûresi, âyet 256)

2-En günahkâr bir ferdin dahî günahkârlığının zikr ve ilânını **"gıybet"** nâmıyla günâh-ı kebâir'den (büyük günahlardan) saymıştır.[200]

3-Şahs-ı muayyenin taklidi sûretiyle alaya alınması men edilmiştir.[201]

4-Beşerî münâsebetlerde adâletle muâmele sıkı sıkıya emredilmiş, her türlü zulüm ve kötü muâmele şiddetle men edilmiştir.[202]

5-Bütün müminleri Kâbe-i Muazzama'nın maddî ve mânevî varlığına tevcih sûretiyle edâsına memur kıldığı namazın sonunda duâ edilirken imamın Kâbe'ye arkasını, cemaate yüzünü dönmesi emir buyrulmuştur.

6-Kul hakkı, Allah'ın kendi hakkından üstün tutularak afv şümulü dışında bırakılmıştır.[203]

7-*"Nefsini bilen Rabbini bilir."* hadîs-i şerifi ile Rabbin mutlak varlığına intikal için gidilen yolda önce ferdî varlık üzerine eğilmenin lüzumu da hep insanın şu ekremiyeti sebebiyle vârid olmuştur. Zira *"Kâinât'ı bilen kendini bilir."* denilmeyip, bu beyân, onun zübdesi (özü) olan insan hakkında vârid olmuştur.

8-İntihar şiddetle tahrim edilmiş, yani haram kılınmıştır.

Şüphe yok ki, bu zorlama, İslâm'a girip girmeme hususundadır. Yoksa bir müslümanın hür irâdesi ile müslüman olduktan sonra kâfir gibi yaşama hürriyeti yoktur. Fıkıhta **"Ukûbât"** müslümanların islâmî kaideleri ihlâl eden fiilleri hakkındaki cezâlara âit bölümün adıdır.

200 **"Ey iman edenler!.. Zannın birçoğundan çekinin; çünkü zannın bazısı vebaldir! Tecessüs de etmeyin, bazınız bazınızı gıybet de etmesin!.. Hiç arzu eder mi ki, biriniz kardeşinin ölü hâlinde etini yesin? Demek tiksindiniz!.. O hâlde Allah'tan korkun, çünkü Allah tevvâb** (tevbeleri çokça kabul eden)**'dir, rahîm** (çok merhametli)**'dir."** (Hucurât sûresi, âyet 12)

201 Hümeze Sûresi, âyet 1.

202 Bu durum ileride **"Adâlet Prensipi"** dolayısıyla tafsîlâtı ile anlatılacaktır.

203 Nisa Sûresi, âyet 168.

Bu şeref ve mümtaz sıfatlarla techiz edilmiş olmanın bir neticesidir ki, **Âdem** -aleyhisselâm-'ın mâhud zelleye sürüklenişi dolayısıyla şeytan "**Beni azdırışın hakkı için...**"[204] diyerek hatasını Cenâb-ı Hakk'a izâfe ettiği hâlde, **Âdem** -aleyhisselâm-:

"**«Rabbenâ!» dediler, «nefislerimize zulmettik; eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan, şüphe yok ki, hüsrâna düşenlerden oluruz!..»**"[205] diyerek kusuru nefsine izâfe etti.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak da:

"**Buyurdu ki: «İniniz bazınız bazınıza düşman olarak!.. Size bir zamana kadar arz'da bir karargâh tutmak ve bir nasip almak mukadder!..»**

Buyurdu ki: «Onda yaşayacaksınız ve onda öleceksiniz ve ondan çıkarılacaksınız!..»"[206]

9-İnsanoğluna atfedilem şeref ve ehemmiyetin bir göstergesi de her ferde onun günahlarını ve sevaplarını yazmak üzere iki meleğin (kirâmen kâtibîn) tahsis edilmiş olmasıdır. Hayatı boyunca insanla beraber olan bu meleklere ilâveten bir de "hafaza melekleri" mevcuddur.

10-İslâm nazarında insan o kadar değerlidir ki, Kur'ân-ı Kerim "*nâhak yere bir insanı öldürenin bütün insanları öldürmüş, bir tek hayatı kurtaranın da bütün insanları kurtarmak gibi olduğunu*" beyân buyurmaktadır.[207]

b-Kölelik ve Câriye Meselesi

Âdemoğlu'na bu derece büyük şeref izâfe eden İslâm Dün-

---

[204] "**«Rabbim!» dedi, «Beni azdırmana** (karşılık) **kasem ederim ki, her hâlde ben onlar için arz'da** (günahları) **süslü göstereceğim ve hepsini azdıracağım; ancak içlerinden ihlâs verilen kulların müstesnâ!..»**" (Hicr Sûresi, âyet 39-40)
[205] A'râf Sûresi, âyet 23.
[206] A'râf Sûresi, âyet 24-25.
[207] Mâide Sûresi, âyet 32.

ya Görüşü'nde bir kısım erkekler için "**kölelik**" veya esâretle kadınlar için "**câriyelik**"in nasıl olup da yer almış bulunduğu hatıra gelebilir. Çok ehemmiyetli olan bu mes'elenin cevabı aslında ilerideki bahisler arasında yer alacak olan "**Hürriyet Prensipi**" vesîlesiyle verilecek olmakla beraber burada da kısaca bir izahatta bulunmak istiyoruz.

Unutmamak gerekir ki, köle ve câriye meselesi Harb hukukundan doğmuştur. Yukarıdaki âyet-i celîlede **Âdem** aleyhisselâm-'ın Dünya'ya indirilişi dolayısıyla Cenâb-ı Hak, "**Bazınız bazınıza düşman olarak inin!..**" buyurduğuna nazaran Yeryüzü'nde beşerî çatışma, yani harb aslâ zâil olmayacak demektir. Esâsen bu gerçek tarihin şehâdetiyle de sâbittir. Harpte esir alınan kadın ve erkeklerin hakkaniyet ölçüleriyle bir statüye kavuşturulmaları insanoğlunun mükerrem olmasından çıkan mantıkî ve vicdânî bir mecburiyettir. İslâm da bunu yapmıştır.

Ayrıca şunu da ifade etmek gerektir ki, İslâm Dünya Görüşü'nün vaz'ı esnasında kölelik ve câriye, insanlık tarihi kadar eski ve yerleşik bir müesseseydi. İslâm olsa olsa bu müessesenin ismini ibkâ etmekle itham olunabilir ki, bunun da hiçbir ehemmiyeti yoktur. Ancak yukarıda söylediğimiz gibi insanlar arasında harb ve darbin kıyâmete kadar mukadder olmasına nazaran dâima hürriyetini kaybetmiş olan insanlar olacak ve bunlar için de bir hukûkî statü gerekli bulunacaktır. Bu sebepledir ki, İslâm sadece harplerin neticesi olan köleliği (harp esiri) kabul edip diğer köleleştirme şekillerini lağvetmiştir.

İslâm, bu müesseseyi kucağında bulmuş ve onu -hukûkî statüsünü değiştirerek - tedrîcen ortadan kaldırma yoluna gitmiştir. Bunun ehemmiyetini anlamak için Hazret-i Peygamber'in içinde doğup büyüdüğü topluluğun o günkü ahvâlini bir nebze hatırlamak lâzımdır:

"***Hazret-i Muhammed****'in peygamberlikle gönderilmesine tekaddüm eden zamanlarda, Arap kavmi birkaç isevî*

ve mûsevî kabileler müstesna oldukları hâlde, umûmiyet üzere kaba bir sûrette putperestti ve evveli bilinmeyen zamandan beri vahşîce veya barbarca âdetlere bağlı bulunuyordu. İnsan nev'inden bir cinsin ötekine fedâ edildiği; fakir babanın bir gün nâmusu çiğnenmek korkusuyla kız çocuklarını diri diri gömdüğü; kadınların esirliği; bir tek zamanda birden ziyâde kadın almak âdetinin hiçbir had ile mahdut olmaksızın cereyan ettiği, yani zevce sıfatıyla tutulan kadınların miktarı tahdid edilmiş olmadığı, hatta bir tek zamanda birden ziyade kocaya varmak âdeti bile mevcud ve pek hayâsızca zelîlâne câri olduğu görülüyordu. Sonsuz intikam teşneliği, hırs ve bunun korkunç ve müfrit neticeleri, savaşı ve kini kadınların harp meydanlarında emsâli görülmemiş, işitilmemiş şenaatlere koyuldukları kısas usûlüne riâyette herkesin memur ve mükellef tutulduğu; gâsıp ve şekâvet, gâsıp ve şakî işinde muvaffak ve muzaffer olunca, haklı ve meşrû sayıldığı her yerde hakkın ve kanunun yerine hilenin ve kuvvetin geçirildiği; memleketin ibâdetgâhı olan Kâbe'nin avlusunda insan kurban etmeye kadar gidildiği görülüyordu: ***Hazret-i Muhammed****'den evvel Arabistan böyle fecî bir hâlde idi."*[208]

---

[208] *"**Harb ve Yağma:** Arapların hayat menbaı harb ve yağma idi. Zira Arabistan, ahâlisini yaşatacak erzâkı yetiştiremeyen bir çöldü ve halk câhildi. Maîşet, keçi, koyun ve deve sürülerine mütevakkıf olup hâlbuki Arapların hepsinde bu mahdud dirlikler bile bulunmadığından, harp ve yağma geçinme vâsıtası ittihaz olunmuştu; bir taraftan da câhil ve ahlâksızlık ganimet hırsını Arap seciyesinde kökleştirmişti.*

Araplar arasında «kan davası gütmek» de mustakar bir âdet olmuştu. Bir adam öldürülürse onun âilesi veya kabilesi kaatilinden intikam alırdı. Maktulün âilesi, kaatili filhal ele geçiremez ve öldüremezse, intikam dâvâsını gütmekten vazgeçmezdi; kaatilin yerine onun âilesine mensup bir şahıs öldürülürdü ve bu yüzden kabileler arasında çekişmenin, vuruşmanın ardı arkası kesilmezdi.

***Harp Esirleri:** Araplar, harpte esir ettikleri adamların boyunlarına ip bağlayıp sürükler, sonra öldürürlerdi. Bunların kadınları ve çocukları da mahvedilir yahut yakılırdı. (Mecmâ-i Emsâl-i Germânî, İran Tab'ı, sh: 343; İslâm Tarihi, I, 513)*

***Düşmana Uyurken Hücumla Katliâm:** Araplar, düşmanlarına uyurken ansızın hücum ederler ve ellerine kim geçerse öldürürlerdi. Düşmana böyle*

İslâmiyet bu fecî durumu düzeltip ideal bir seviyeye yükselttiği gibi köle ve câriyelerin statüsünün de onların sahipleri ile eşit bir duruma getirmiştir. Öyle ki, köle ve câriyeye sahip olmak, nîmet olmaktan çıkıp külfet hâline getirilmiştir.

---

saldırış pek mühim bir davranış sayılırdı, bunda ihtisas peydâ edenler şöhret kazanırlardı.

Diri Diri İnsan Yakmak: *İnsanlar diri diri yakılırdı. Arap ümerâsından Amr bin Hind'in kardeşi, Benî Temim tarafından katlolunduğu zaman, Amr kendi tarafından öldürülen her adama mukabil yüz kişi kılıçtan geçirmeye yemin etmişti. Fakat Benî Temim kaçmaya muvaffak olduğundan Amr'ın eline ancak bunlara mensup bir kadın geçmişti. Bu kadın diri diri yakıldı. Bu hâdise mahallinde bir adamın dolşatığını gören Amr, niçin dolaştığını sorduğunda, adam; «Birkaç günden beri açım. Buradan duman yükseldiğini görünce yiyecek bir şey bulma ümidiyle geldim.» demişti. Amr, bu adamın da yakılmasını emretti, o da ateşlere atıldı. (İslâm Tarihi, I, sh: 507 ve alt tarafı)*

Çocukların Ok Hedefi Yapılması: *Çocuklar oklara hedef ittihaz edilirdi. Bir kabile, diğer bir kabile ile muharebesinde çocuklarını rehine olarak bırakmıştı. Bunlar bir vâdiye götürülüp orada nişan gibi durdurulmuş, üzerlerine ok atılmıştı. Böylece ok hedefi yapılan çocuklar içinde ölmeyenler, ertesi gün aynı muâmeleye düçar olurlar ve bu fecî öldürülüşleri birçok kimse oyun seyreder gibi temâşâ ederlerdi.*

Öldürülecek Adama Evvelâ İşkence: *Araplar bir adamı öldürecekleri zaman evvelâ ellerini ve ayaklarını keserler, sonra onu ölünceye kadar bırakırlardı. Bu fecî âkıbete düçâr olmamak için kendilerini boğarak intihar eden tutsaklar görülmüştür.*

Ölülerin Cesedlerinden Bile İntikam Alınması: *Ölülerin elleri, ayakları, kulakları, burunları kesilirdi, gözleri oyulurdu. Ebû Süfyan, Uhud Muhârebesinde «Bugün Bedr'in intikamını aldık. Askerlerim, ölülerinizin (Müslümanların ölüleri) burunlarını, kulaklarını kestiler.» demişti. Bunları yapanlar kadınlardı; Kureyş kadınları Bedir muharebesinde maktul düşen akrabalarının intikamını almak için Uhud'da şehid olan Müslümanların ölülerine bu yolda tecâvüzlerde bulunmuşlardı. Hatta Hazret-i Muâviye'nin anası Hind, şehitlerin âzâsından bir dizi yaparak boynuna takmıştı. Yine o kadın, Hazret-i Hamza'nın karnını deşmiş, ciğerini söküp çıkartmış, yemek istemiş, fakat yutamamıştı.*

Düşmanın Kafasından Şarap Kâsesi: *Araplar düşmanlarını ele geçirdikleri takdirde onların kafatasıyla şarap içmeye yemin ederlerdi. «Tabakat-ı İbn-i Esad» bunun misallerini zikreder.*

Rahim Parçalama: *Araplar, hâmile kadınların rahimlerini parçalarlar ve bununla iftihar ederlerdi. Arap kahramanlarından Hevazin reisi Amr bin Tufeyl, bir seferinde gebe kadınların karınlarını deştiklerini, mızraklarıyla rahimlerini parçaladıklarını hikâye etmiştir. Câhiliyette kadınlar, erkeklerin malı addolunur, mal gibi bir erkekten diğer bir erkeğe devredilir, hatta kumarda para gibi ileri sürülürdü. Üvey ana-babanın mirası arasında bir mal gibi oğla intikal ederdi. Öz hemşirelerle izdivaca müsaade edilirdi. Kumar, içki, zina pek yayılmıştı; hatta Taif ahâlisi Müslümanlığı kabul etmek için zina memnûiyetinden istisnâlarını şart koşmak istemişlerdi.*

Kölelik ve câriyeliğin resmen ve kat'î bir sûrette ilgâ edilmeyip de böyle fiilen ve tedrîcen ortadan kaldırılması yoluna gidilmesinin birtakım sebepleri vardır ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1-Hazret-i Peygamberin zamanında hem Doğu, hem de Batı Âlemi'nde harp esirlerinin öldürülmeleri asıldı. Ancak gücü-kuvveti yerinde delikanlılarla güzel genç kızlar para ile satılmak üzere öldürülmekten istisnâ edilirdi. İslâm, esirleri öldürmeyi ve hatta onlara kötü muâmele yapılmasını yasakladı. Köleliğin -sırf ismen de olsa- ibka edilmesinin birinci sebebi bu öldürme keyfiyetine karşı müessir bir tedbirdi.

2-Aynı gâye ile İslâm harp esirlerinin "fidye-i necât" (kurtuluş akçesi) verebileceklerini, âzâd etmeyi mecbûrî hâle getirmiştir. Bu da öldürülmelere karşı bir teşvik tedbiri olarak düşünülmüştür.

3-Dünya'nın bugünkü gibi globalleşmemiş olduğu, beynelmilel anlaşmaların meçhul bulunduğu bir zamanda tek taraflı olarak köleliği ilgâ, karşı taraf bunu devam ettireceği için Müslümanların aleyhine bir netice doğururdu.

Bütün bu sebeplerle İslâm köleliğin şartlarını ıslâh ve âzâd sebeplerini çoğaltarak tedrîcî bir sûrette vâkî olacak bir ilgâ yolunu tercih etmiştir.

Şöyle ki: Çeşitli günahlara karşı onlardan kurtulmak için köle âzâd edilmesi emredilmiş bulunduğu gibi her vesileyle hürriyetini kaybetmiş olanları eski statülerine kavuşturmak için gerekli fırsat zuhur ettikçe bu yola gidilmiştir. Meselâ Bedir'de esir edilen müşriklerden okuma-yazma bilenlerin on müslü-

---

Hayâsızlık o dereceye varmıştı ki, ümerâdan sayılan ***Kays*** *gibi bir şâir, amcazâdesiyle vukû bulan gayr-i meşrû münâsebâtını tasvir etmekten çekinmemiş, onun bu bâbdaki kasidesi Kâbe'nin duvarına asılmıştı."* (Bkz: **Prof. Dr. A. Reşid Turnagil**, İslâiyet ve Milletler Hukuku, İstanbul, 1993 sh. 46 vd.)

ınana bunu öğretmek mukabilinde âzâd edildikleri çok mâruf bir hâdisedir. Diğer taraftan İslâmiyet'i tercih eden köleler, hâiz oldukları haklar itibariyle Müslümanlarla eşit hukûkî bir statüye kavuşturulmuşlardır ki, Mekke ileri gelenlerinin islâmî dâvet karşısındaki anutluklarının da bir sebebi budur.[209] Bir kölenin, onun sahibinin giydiğini giymesi, yediğini yemesi ve mal edinip evlenebilmesi gibi hususlar ortada fiilen kölelik gibi bir husus bırakmamıştır.[210]

Nasıl başka türlü olabilir ki!.. Kur'ân-ı Kerim, insanlar arasında üstünlük sebebi olarak **"takva"**, yani iman ve ahlâk üstünlüğü dışında başkaca bir sebep veya husûsiyet kabul etmemektedir.

---

[209] Gassânîlerin kralı **Cebele**, İslâm'ı kabul ettikten sonra Halife **Hazret-i Ömer**'e geldiği zaman, kendisine dikkatsizlikle çarpan bir arabı dövmüş olmak sebebiyle Halife **Hazret-i Ömer** işe müdâhale ile, bu taaddîsinden dolayı suçunu afvetmesini yahut kısas hükmüne boyun eğmesini talep ettiğinden, **Cebele**:

"-Ben kralım!.. Bu arap ise avamdan bir adamdır." demiş, **Hazret-i Ömer**'den:

"-Bundan bir şey çıkmaz; ikiniz de müslümansınız!.." cevabını alması üzerine Rum İmparatoru'na kaçmıştır. Halife, şu vak'anın bütün orduya bildirilmesini emretmiştir; çünkü ne şehirde, ne ordugâhta hiç kimse amme işlerine bîgâne kalamazdı.

Bu hâdise, daha teferruatlı olarak şöyle nakledilmektedir:

Cebele bin el-Eyhem, Sûriye'de büyük nüfuz sahibi olan rüesâdandı. Müslümanlığı kabul ederek Mekke'ye gelmişti. Tavaf esnasında bir adam nasılsa **Cebele**'nin ayağına basmış, **Cebele** adama bir tokat atmakla mukabele etmiş ve aynı muâmeleye mâruz kalmıştı. **Cebele**, bu hareketten hiddetlenerek **Hazret-i Ömer**'e şikâyette bulunmuş, **Hazret-i Ömer**, şikâyetini dinledikten sonra şu cevabı vermişti:

"-Ektiğinizi biçmişsiniz!.."

Cebele bu cevaba hayret etmiş, mevkiinin icabı olarak, kendisine böyle bir muâmelede bulunan adamın idam ile cezalandırılması iktiza ettiğini söylemiş ve şu cevabı almıştı:

"-Câhiliyet zamanında vaziyet, dediğiniz gibiydi. Fakat İslâmiyet, insanlar arasındaki farkı izâle etti."

Cebele, şu mukabelede bulundu:

"-Müslümanlık hasep ve nesep farkını itibar nazarına almayan bir din ise, ben bundan vazgeçerim."

Bunu müteâkip **Cebele**, gizlice İstanbul'a kaçmış, fakat **Hazret-i Ömer**, onun hatırı için adâleti tezlil etmemişti. (**A. Reşid Turnagil**, a.g.e., sh: 40-41)

[210] İslâm'da harp esirlerine âid temel esaslar, bu sözümüzün doğruluğunu ispat eder. Bunun için ilerideki **"Hürriyet Prensipi"**ne bakınız.

Gerçekten Cenâb-ı Hak:

"Ey insanlar!.. Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık, hem de sizi şûbe şûbe, kabile kabile yaptık ki, tanışasınız!.. Haberiniz olsun ki, Allah yanında ekreminiz (en itibarlınız, en şerefliniz) **en takvalınızdır; her hâlde Allah alîm'dir, habîr'dir."** buyurmaktadır.[211]

Bununla kavim ve kabileye dayanan üstünlük iddiasını, yani ırkçılığı şiddetle men etmişken, doğuştan esâreti tervîc etmesine imkân olabilir mi?!. "**Köle**" ve "**câriye**" kelimelerini ibkâ etmesi ise, vâkî olacak harplerde esir düşecek kimselerin hukukunu tanzim ihtiyacından başka bir sûrette izah edilemez. Bu arada harb esiri kadınların câriye olarak bir evde barınmalarına dâir hükümse, onları zarûrî ihtiyaçlarını teminden âciz olarak ortalıkta kalıp toplumun ahlâkı için muhtemel bir tehlike teşkil etmelerini önlemek içindir.

İslâm nazarında hür ve köle arasındaki fark, sırf sosyal bir vâkıanın eseri olan bir isimlendirişten ibârettir.

Gerçekten **Hazret-i Ömer** zamanında İran istikametinde giden bir orduda muhasara edilen bir şehrin "**eman aldık**" diyerek teslim olmaları sonucunda, bu "**eman**"ın askerler arasındaki bir köle tarafından verilmiş olduğu anlaşılmış ve buna itibar edilmiştir.[212] İslâm tarihinde bunun pek çok misâli vardır[213] ki, ileride Hürriyet Prensipi dolayısıyla anlatılacaktır.

Câriyeliğe gelince, onlar için de, yine ileride izah edileceği üzere birçok kurtuluş imkânı mevcuddur. Kaldı ki,

---

[211] Hucurât Sûresi, âyet 13.

[212] **Mevlânâ Şiblî** (Terc: **Ömer Rıza Doğrul**)- İslâm Tarihi, c: VII, İstanbul, 1928, sh: 192.

[213] Meselâ Mûte Harbi'nde, Peygamber Efendimizin âzâdlı kölesi **Zeyd bin Hârise** -radıyallâhu anh-, ordu kumandanlığı yapmıştır.

Osmanlılarda ise köleler çeşitli memuriyetler deruhte ettikleri gibi bunlardan bazıları sadrazamlık bile yapmıştır. Meselâ **Abdülmecid** devri sadrazamlarından **Koca Hüsrev Paşa** bunlardan biridir.

köle ve câriyelerin statüsü, bugünkü işçi sınıfına mensup insanlardan üstündür.

Batı Âlemi, kölelik müessesesini 19. Asra kadar en gayr-i insânî bir sûrette devam ettirdiği hâlde Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- *"İnsanlar, tarağın dişleri gibi eşittir."*[214] buyurarak hiçbir kimse için esâreti kabul etmemiş, harb esirleri için de fidye verdikleri takdirde âzâd edilmelerini mecbûrî kılmıştır.

Kısacası İslâm Dünya Görüşü'nde insanlar yaratılıştan hür ve günahsız olup haklarını kullanmakta ve borçlarını îfâda müsâvîdirler. Bu husustaki istisnâlar ise modern hukukun da kabul ettiği gayr-i mümeyyiz olmak ve hacr altında bulunmak gibi istisnâî hâllere münhasırdır. İslâm, idârenin esaslarını **"hürriyet, müsâvât, kardeşlik ve adâlet"** olarak vaz ederken Batı Âlemi'nin ahvâli de Arabistan'dan pek farklı değildi.[215]

Bununla bereber modern hukuk dahî tarihten günümüze sürükleyegeldiği birtakım doğuştan imtiyazları hâlâ devam ettirmektedir. İngilizlerdeki **"Lordluk"** pâyesi gibi, Fransızlarda ise **"Dük"**, **"Düşes"**, **"Marki"** ilh. ünvanların ifade ettiği **"asâlet"** hâlâ doğuştan iktisab edilmektedir. Almanların da bunlara benzer bir **"Von"** ünvanları vardır ki, bu da doğuştan asâleti ifade etmektedir.

Diğer taraftan bugün nüfusu milyarın üstüne çıkmış bulunan Hindistan'daki Hindu ekseriyette **"Kast Sistemi"** olarak bilinen doğuştan imtiyazlı sınıflar hâlâ devam etmektedir.

İslâm'da hiç kimse için bu ve benzeri imtiyaz aslâ kabul edilemez. 1400 seneden beri Allah huzurunda en yüksek içtimâî mevkîi hâiz insanla en zayıf bir fert yan yana durduğu gibi, biri diğerinin ayaklarının arkasına secde etmektedir.

---

[214] Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, I, 145.
[215] Bkz: **Prof. Dr. A. Reşid Turnagil**- a.g.e., sh: 24 vd.

İhtimal bundan dolayıdır ki, meşhur İngiliz **Bernard Shaw**:

"–Benim milletim demokraside çok ileri gitmiştir. Korkarım, biraz daha ileri giderse Müslüman olur." demek mecburiyetini hissetmiştir.

Gerçekten İngilizler, Batı Âlemi'nde henüz insan haklarının mevzubahs bile edilmediği bir zamanda **"Magna Carta"**yı[216] imza etmiş bir millet olmak itibareiyle hem büyük Fransız İhtilâli'nden sonra ilân olunan **"İnsan Hakları Beyannâmesi"**ne ve hem de Birleşmiş Milletler Teşkîlâtı tarafından vaz' olunan **"İnsan Hakları Beyannâmesi"**ne tekaddüm etmişlerdir.

İhtimal bu sebepledir ki, ülkemizde genç kızlarımıza üniversite talebeliğine münhasır olmak üzere bir tesettür hürriyeti bahşedilmesi hengâmında İngiliz Başpiskoposu **Rowan Williams**, İngiltere'de yaşayan Müslümanlar için şeriata dayalı bir hukukun tatbikini taleb ve bunun bir insan hakkı olduğunu iddia etmiştir.[217]

c- İnsan Hakları

"İnsan Hakları", insanların sırf insan olmaları sebebiyle doğuştan sahip oldukları birtakım temel hakları ifade eder. Batı Âlemi'nde bu haklar, siyasî otoritelere karşı uzun süren çetin bir mücâdele sonunda elde edilmişken[218], İslâm, insan

---

[216] **"Magna Carta"**, Lâtince **"Büyük Sözleşme"** demektir. 1215 yılında İngiltere Kralı **John** ile **Papa III. Innocent** ve baronlar arasında yapılmış olan bir sözleşmedir. Bu sözleşme, o güne kadar kralın sonsuz olan selâhiyetlerini din ve halk karşısında tahdid etmekteydi. Bu sebepledir ki, İslâmiyet'ten habersiz olan veya O'nu görmemezlikten gelen Batı Âlemi için halkın hak ve hürriyetlerini tescil eden ilk vesika olarak kabul olunur.

[217] Türkiye'de de büyük akisler uyandıran bu beyânât için 11 Şubat 2008 tarihli Türk gazetelerine bakılabilir.

[218] Batı Âlemi'nde insanların sırf insan olmaları hasebiyle doğuştan birtakım haklara sahip oldukları düşüncesi, İslâm'ın bu hakları -talep vâki olmaksızın- lütfedişinden asırlarca sonradır.

Bir kere insanların diri diri ateşlerde yakılmaları ile hatırlanan **"Engizisyon Me-**

denilen varlığın yeryüzünde Allah'ın bir "halîfe"si olmak üzere

zâlimi" bütün Ortaçağ Avrupası'na damgasını vurmuş olan onun bir nevî alâmet-i fârikası gibidir. Fikir ve vicdan hürriyeti itibariyle de Batı Âlemi'nin ne durumda olduğunu anlamak için *"Dünya dönüyor."* dediği için **Galile**'nin muhâkeme ve hapsedilişini, **İskenderiye Pıspokosu**'nun emriyle 400.000 kitabın yakılışını (tafsilat için bkz. **Adnan Adıvar**- Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul 1944, c. I, sh. 81 vd.),

Giordano Bruno (1550-1600)'nun Roma'da yakılışını ve mezhebî ihtilâf sebebi ile vâki olan "**Saint Bartelemeo Katliamı**"nı hatırlamak kâfidir.

Siyâsî otoritenin hadsiz-hudutsuz kudretini tahdid etmenin ilk tezâhürü, İngiltere'de 1215 tarihli "**Magna Carta**" iledir. Bunu tâkiben 1628 tarihli "**Petition of Rights**", 1679'daki "**Habeas Corpus Act**" ve "**Bill of Rights**" (1689) ile "**Act of Settlement**" (1701) gibi mütemmin tahdid vesikaları ile teb'aya birtakım haklar temin olunmuştur. Bu vesîkalar Dünya'da anayasa çalışmalarının ilk tezâhürü kabul olunmaktadır. Hâlbuki bunlar, umûmî olarak İngiliz vatandaşlarına mahsustu. Bununla beraber daha sonra Amerika'da ortaya çıkan (1776) bu istikametteki "**beyannâme**" için bir kaynak rolü oynamışlardır.

Batı Âlemi'nde ilk olarak insan haklarından -beynelmilel olarak- bahseden vesîka 1789 tarihli "**İnsan Hakları Beyannamesi**"dir. **Fenelon** (1651-1715), **Monteskiyo** (1689-1755), **Volter** (1694-1778) ve **Jan-jak Russo** (1712-1778) gibi filozof ve ekonomistlerin başlattıkları bir fikir cereyanının eseri olan bu vesika da, ne yazık ki, bu vasfıyla devam edememiş, 1814 yılında âlemşümûl olmaktan çıkarılarak sadece Fransız vatandaşlarının haklarını temin eden bir hüviyete büründürülmüş, bunların da kralın bir lütfu olduğu kayıt altına alınmıştır.

Bu husustaki en son vesika ise, Fransa'da Şayyo Sarayı'nda toplanan Birleşmiş Milletler Umûmî Heyeti'nin 10 Aralık 1948 tarihinde muhalefetsiz, fakat sekiz müstenkif (çekimser) reyle kabul ettiği "**İnsan Hakları Beyannamesi**"dir. 31 maddeden oluşan bu beyannâme incelendiğinde açıkça görülür ki, kendi değerlerinden fedakârlık yapmayan Batılılar, eşitlik ve ırklar arasında ayırım yapmama hususunu daha birinci maddede kabul etmiş olmalarına rağmen, aksine bir tatbikata devam etmişlerdir.

Gerçekten 1776 yılında **Virginia İnsan Hakları Beyannâmesi**'ni imzalamış olan Amerika'da zenci-beyaz ayrımı 1960'lara kadar sürmüş olduğu gibi Güney Afrika'da haşin bir ırkçılık siyâseti de -âdeta- müesseseleştirilmiştir.

1948 yılında kurulan "**Avrupa Konseyi**" ile demokrasi ve insan hakları ön plâna çıkarılmış ve 1950 yılında "**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**" imza edilmiştir.

Daha ziyâde medenî ve siyâsî hakları düzenleyen bu anlaşma çeşitli protokoller, Torino'da kabul edilen (1961) "**Avrupa Sosyal Şartı**" ve "**Maastricht Anlaşması**"yla çalışanlar için ilâve bir koruma getirilerek nihaî şeklini almıştır. Bu sûretle garanti altına alınan haklar şunlardır:

"Yaşama hakkı, işkenceye ve zulme, gayr-i insanî muâmele veya cezâya tâbi tutulmama hakkı, köle hâlinde bulundurulmama hakkı, zorla çalıştırılmama hakkı, kişi güvenliği hakkı, âdil ve tarafsız bir mahkeme önünde mâkul bir süre içinde yargılanma hakkı, kanunsuz suç olamayacağı, cezaların geriye yürüyemeyeceği ve kişinin suçluluğu ispat edilinceye kadar mâsum addedileceği ilkesi, özel yaşama, âile hayatına ve haberleşmenin gizliliğine saygı hakkı, düşünce ve din özgürlüğü hakkı, toplanma, dernek ve sendika kurma hakkı, evlenme hakkı, etkin hak arama yollarına başvurma hakkı, ayrımcılığa tâbi

yaratılmış mükerrem bir varlık[219] olmasının bir gereği olarak -ilâhî bir lütuf ve mevhibe icabı- insanı bu haklara mazhar ve nâil kılmıştır. Üstelik bütün Dünya'da kuvvetin yegâne "**hak**" kaynağı olarak kabul gördüğü ve güçlünün güçsüze her istediğini yapabilmesinin meşrû (doğru) addedildiği bir zamanda!..

Ancak İslâm Dünya Görüşü'nde bu hakların, bugünkü terminoloji ile mevcudiyeti düşünülemez. Onlar maksad ve muhtevâ itibarıyla mevcud ve hatta hem mâhiyet ve hem de kendilerine atfedilen ehemmiyet itibariyle bugünkünden çok daha ilerdedirler.[220] Zira Fransız mühtedîsi **Roger Graudy**'nin dediği gibi:

"Kur'ân, asırların önünde giden bir kitaptır."

İslâm Dünya Görüşü'nün iki aslî kaynağı mevcuttur: Kitap ve Sünnet. Kıyas ve İcma, bu iki aslî kaynağa dayanmak mecburiyetindedir. İslâm Dünya Görüşü'nün, birinci kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'le Cenâb-ı Hakk'ın bütün insanlığa hitab ettiğini ve onları **"tek bir millet"** kabul eylediğini görüyoruz.[221] Sonra da diğer bir âyet-i kerîmede:

"Hepiniz birlikte İslâm'a (veya barışa) **girin."**[222] buyrulmaktadır. Burada İslâm'dan maksadın, sulh ve müsâlemet olduğu hususunda ittifak vardır.

Diğer taraftan Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bütün

---

olmama hakkı, eğitim hakkı, mülkiyet hakkı, seyahat ve yerleşme hakkı, ahdî yükümlülükler sebebiyle hapis cezasına mâruz kalmama hakkı... Devletler bu hakları yargı alanları içinde bulunan herkese tanımayı kabul etmişlerdir." (bkz. DİA, c. 22, sh. 325)

[219] Tîn Sûresi, âyet 4.

[220] Bunu anlamak için islâmî idare altında yaşayanlara kendi hukuklarını tatbik etme hakkının verilmiş olmasını hatırlamak kâfîdir.

[221] Bakara Sûresi, âyet 213'te: **"İnsanlar tek bir millet** (ümmet) **idi."** buyrulmaktadır.

[222] Bakara Sûresi, âyet 208.

Evvelce izah edilmiş olduğu üzere bu dâveti kabul edenlere **"ümmet-i icâbe"**, etmeyenlere ise, **"ümmet-i gayr-i icâbe"** veya **"ümmet-i dâvet"** denilmektedir.

insanlığı bir tek âile gibi telâkki ederek onların "**ıyâlullah**"[223] olduğunu bildirmektedir.

İslâm'da, Batı Âleminde olduğu gibi siyâsî otoriteyi elinde bulunduranlara karşı bir mücadele bayrağı açarak birtakım haklar elde etmeye gerek duyulmamıştır. Bu haklar, İslâm Devleti'nde yaşayan insanlara, Allah tarafından bahşedilmiştir. Hiç kimsenin ihsânı değildir. Devleti idâre edenler de müslüman olduklarına nazaran -kendi irâdeleri eseri olmayan bir hukuka- yani şeriat hükümlerine uymakla mükelleftirler. Bu sebepledir ki, en ideal hukuk devleti, islâmî devlettir. Çünkü idareciler, kendi irâdeleri mahsûlü olmayan kanunlara (şeriate) riâyet hususunda mutlak bağımlı olup bu bağımlılığa adem-i riâyeti hâlinde hükmetme salâhiyetini kaybeder, yani hal' olunur. Bunun İslâm tarihindeki sayısız misallerinden bir kaçını zikredelim:

"**Hazret-i Ebubekir** halîfe seçildiğinde irâd ettiği hutbe şöyledir:

«Ey nâs!.. Sizin en iyiniz olmadığım hâlde sizin başınıza geçmiş bulunuyorum. Vazifemi yollu yolunda îfa edersem, bana yardım ediniz; yanılırsam bana doğru yolu gösteriniz. Doğruluk emânet; yalancılık hıyanettir. İçinizdeki zayıf, hakkı alınıncaya kadar kuvvetlidir. İçinizdeki kavî, ondan, başkasının hakkı alınıncaya kadar zayıftır. Bir millet, Allah yolunda cihaddan fâriğ olursa, o millet, zillete düçâr olur.

Bir millette fenalık revaç bulursa, bütün o millet belâya uğrar. Ben Allâh'a ve Peygambere itaat ettikçe, siz de bana itaat ediniz; ben Allâh'a ve Peygamber'e isyan edersem, sizin bana itaatiniz lâzım gelmez. Haydin namazınıza! Cenâb-ı Hak cümlenizi rahmetine lâyık eylesin.»

[223] *"Bütün mahlûkat Allah'ın hâne halkı (ıyâlullah)dır."* (Kebir, X, 86)

Tam bir hukuk devletinin ifâdesi olan bu sözlere şunu da ilâve edelim:

"Bir gün **Hazret-i Ömer** hutbe îrâd ederken, cemaatten, fenâ yol tutacak, nefsanî heveslere kapılacak olursa, ne yapacaklarını sordu. Hazır bulunanlardan biri derhal ayağa kalkarak:

«-Seni kılıcımızla doğrulturuz!» dedi.

Hazret-i Ömer, bu sözü söyleyen adamın cesaretini denemek için:

«–Benim hakkımda böyle bir söz söylemeye nasıl cür'et ediyorsun?» dedi ve:

«-Evet, evet bu sözü senin hakkında söylüyorum." cevabını aldı.

Hazret-i Ömer de şu sûretle mukabele etti:

«–Cenâb-ı Hakk'a çok şükür ki, yanlış yola sapacak olursam, milletim içinde beni kılıcıyla doğrultacak kimseler var.»"[224]

"**Cebele bin el-Eyhem**, Sûriye'de büyük nüfuz sâhibi olan rüesâdandı. Müslümanlığı kabul ederek Mekke'ye gelmişti. Tavaf esnasından bir adam nasılsa **Cebele**'nin eteğine basmış, **Cebele** adama bir tokat atmakla mukabele etmiş ve aynı muameleye mâruz kalmıştı. **Cebele**, bu hareketten hiddetlenerek **Hazret-i Ömer**'e şikâyette bulunmuş, **Hazret-i Ömer** şikâyeti dinledikten sonra şu cevabı vermişti:

«–Ektiğinizi biçmişsiniz.»

Cebele, bu cevaptan hayrete düşmüş, mevkiinin îcabı olarak, kendisine böyle bir muâmelede bulunan adamın, idam ile cezalandırılması iktiza edeceğini söylemiş ve şu cevabı almıştı:

[224] İslâm Tarihi, c. VII'den naklen **A. Reşid Turnagil**- a.g.e., sh. 34.

«–Câhiliyet zamanında vaziyet dediğiniz gibiydi. Fakat İslâmiyet, insanlar arasındaki farkı izâle etti.»

Cebele, şu mukabelede bulundu:

«–Müslümanlık hasep ve nesep farkını nazar-ı itibara almayan bir din ise, ben bundan vazgeçerim.»

Bu hadiseyi müteakip **Cebele**, gizlice İstanbul'a kaçmış fakat **Hazret-i Ömer** onun hatırı için adâleti tezlil etmemişti."[225]

Bir misal de Osmanlı tarihinden verelim:

"**Fâtih Sultan Mehmed Han**, İstanbul'u fethettikten sonra Ayasofya'dan daha büyük bir câmi inşa ettirerek Bizans'ı geçmek istiyordu. Bunun için **"Havâriyyun Kilisesi"**nin olduğu yeri (bugünkü Fâtih Camii'nin olduğu yeri) seçmişti. Bu işi, devrin mîmarı, aslı âzatlı köle olan **Atik Sinan**'a havâle etmiş ve kendisine iki muazzam granit sütun vermişti. Mimar bu sütunların boylarını, diğer sütunlara eşitlemek için üçer arşın kesip kısaltmıştı. Buna kızan **Fâtih**, mimarın kollarını kestirmiş o da derhal İstanbul kadısına koşarak şikâyette bulunmuştu.

Bundan sonrasını **Beşir Çelebi**'ye nispet edilen **"Tevârih-i Âl-i Osman"**dan (sh. 162-163) dinleyelim:

"Mimar kadıya:

"–Ben kâmil ve üstad bir mimar ve mühendis idim. Bu adam, iki direğimi keserek benim câmimi niçin alçak ettin diye benim ellerimi kesti. Beni, benim ve âilemin hayatlarını kazanacak vasıtalarımdan mahrum etti. Ehil ve iyâlim açlıktan ölmeye mahkûmdurlar.»

Kadı, **Fâtih**'e dönerek sordu:

"–Ne dersin beyim? Bu adamın ellerini neden kestiniz?»

---

[225] **A. Reşid Turnagil**- a.g.e., sh. 41.

Suçlu padişah cevap verdi:

"–Vallâhi kadı efendi, bu adam, benim bir Mısır haracı değen direklerimi keserek câmimi bî-şöhret etti, câmiim alçak oldu. Ben de onun ellerini kestim. Bununla beraber emir, şer'-i şerîfindir.»

Kadı, **Fâtih**'e hitap ederek konuştu:

"–Beyim, şöhret âfettir. Câmi alçak olsa da, yüksek olsa da ibâdete mâni değildir. Senin taşın cevher bile olsa nihayet bir taştır. Fakat insan, melekten daha mükerremdir. Böyle bir adam, kırk yılda ancak yetişir. Sen, tehevvürle hakkında şer'î bir hüküm olmadan, bunun ellerini kesmişsin; kâr ve kesbinden kalmıştır. Şimdiden sonra o ancak hatunuyla yatıp çocuk yapmaktan başka bir işe yaramaz. Onun evlât ve ensabının nafakalarını şer'an senin temin etmen lâzımdır. Mimar, davasında ısrar ederse, şer'an senin ellerinin de kesilmesi lâzımdır. Şer'a uymayanların hakkından yine şer' ile gelinir!»

Fâtih, kadının sorularını:

"–Beytülmâl-i müslimînden ona kâfî ulûfe tayin ederim.» şeklinde cevaplandırdı. Kadı, derhal kararını tefhim etti:

"–Hayır, beytülmâle (milletin hazinesine) gadr edemezsiniz. Bu suçu siz işlediniz, sizi onu kendi paranızdan her gün onar akçe vermeye mahkûm ediyorum.»

Fâtih, bu hükmü dinledikten sonra:

"–Yirmişer akçe vereyim, amma o da bana hakkını helâl etsin.» dedi.

Mimar Sinan, **Fâtih**'in bu ikrar ve îtirafına dayanamayarak yüksek sesle konuştu:

"–Dünya ve Âhiret'te helâl olsun!»

Mimar Sinan, günde yirmi akçenin hüccetini, **Fâtih** de kat'-ı alâka ve fasl-ı husûmet berâtını aldıktan sonra kadı ayağa kalkarak ve sedirdeki seccade üstünü göstererek:

"–Pâdişahım, hoş geldin! Demin, huzur-i şer'de bir suçlu sıfatıyla bulunuyordun; dâvâcıyla beraber ayakta durman lâzımdı. Onun için sana tâzim edemedik. Şimdi hürmet farz olmuştur. Buyurunuz şöyle...» dedi.

Fâtih, cübbesinin altındaki topuzu göstererek:

"–Kadı efendi...» dedi, «Eğer bu sultandır diye beni himâye edip mimara gadretseydin, seni bu topuzla hurdahaş edecektim.»

Kadı da peş tahtasının yeşil örtüsünü kaldırarak altındaki yalın kılıcı gösterip cevabını verdi:

«–Eğer beyim, sen de şer'in verdiği hükmü kabul etmeyip, herhangi fena bir harekette bulunacak olsaydın, bu kılıçla senin hakkından gelecektim.»"[226]

İslâm tarihini dolduran benzer binlerce hadise içinden dikkatlerinize sunduğumuz bu birkaç misalde tezahür eden **"hukukun üstünlüğü"** ve **"insan hakları"**na riâyetin mesnedi, kitap (Kur'ân) ve sünnettir. Gerçekten zulmü men eden ve adâleti emreden yüzlerce âyet ve hadis sayıp dökmek mümkündür.[227] Fakat ve ne hâcet! İdâre edilenlerin, idâre edenler

---

[226] Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'dan naklen **İbrahim Hakkı Konyalı**- Tarih Hazinesi s. 2 (1 Aralık 1950) sh. 58; Ayrıca bkz: **Arthur Limbley David** tarafından İngilizce olarak yazılıp annesi **Sarah David** tarafından Fransızca'ya tercüme edilen Grammaire Turquie. sh: 206-207; **Necip Asım Binyunaki**- Aybetü'l-Hakâyık, Sebîlürreşâd, c: IV, 1953, s: 128, sh: 137-138.

[227] Bunlardan misal kabilinden bir kaçını zikredelim:

"Zulmün cezası, zulüm derecesinde ukubet (ceza, işkence)**dir."** (Şûrâ Sûresi, âyet 40)

"Allah zâlimleri sevmez." (Âl-i İmran Sûresi, âyet 59)

"Allah haddi aşanları, adaletten ayrılanları sevmez." (Bakara Sûresi, âyet 190)

karşısında haklarını tespit veya tescil ile adâlet ve hakkâniyetin temel esaslarını ortaya koymak maksadıyla varolagelen yazılı anayasaların ilk örneğinin Hazret-i Peygamber tarafından ortaya konulmuş olması bu husustaki en muknî (ikna edici) delildir.

Hazret-i Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra sahabeden **Enes Hazretleri**'nin evinde toplanarak müzâkere ile tespit ve tanzim olunan bu anayasa 47 madde olup kendisinden bazen "**kitap**" ve bazen de "**sahife**" olarak bahsedilen bir metindir. O zaman kadar Araplar, kabile ve aşîretler hâlinde kendi başlarına buyruk yaşıyorlardı. Medine de şüphesiz böyleydi. Onları birleştirip "**Medine Site Devleti**"ni bir nevî "**sosyal sözleşme**" (contrat social) meydana getirmişti. Mufassal olmamakla beraber o günün şartlarında devleti idare edenler karşısında idâre edilenlerin hak ve vazifeleri ile Medine Site Devleti'nde yaşayan müslümanlara ve bilâhare İslâm'ı kabul edecek olanlara (Madde 1) âid hak ve mükellefiyetleri tanzim eden bu anayasayla kaza ile icrâ ayrılmış[228] ve azınlığın hakları da belirtilmiştir.

"Allah zulmedenleri affetmez ve onlara bir yol da göstermez." (Nisâ Sûresi, âyet 168)

"İnsanlara zulmedenlere ve yeryüzünde zorbalık yapanlara yol yoktur. Onlara elem dolu bir azap vardır." (Şûrâ Sûresi, âyet 42)

Bir de hadîs-i şerif zikredelim:

"Küfürle pâyidar olunabilir, fakat zulümle aslâ!" **(Râzî)**

228 *"**Hazret-i Muhammed**, İslâm adliyesi sistemine, asrımızın hukûkî dilinde **"kazâ"** kuvvetiyle **"idâre"** kuvvetinin birbirinden ayrılması denilen esâsî kaideyi sokmuştu. Peygamber, hükümetinin ilk zamanlarında bir vilâyete gönderdiği vâliye, kaza selâhiyetini de tevdî ederdi. Sonraları idare âmirinden müstakil kadılar nasbettiği muhakkaktır. Müstakillen kaza vazifeleriyle muvazzaf memurların tâyinleri mücerret adâleti hükümrân kılmak ve kaza işlerini siyâsî ve idârî mülâhazalardan büsbütün âzâde olarak cereyan ettirmek lüzumundan ileri gelip gelmediğini bazı tahkik erbabı kat'î surette öğrenmek istemişler ve yaptıkları araştırmalar ve tahkik ve tedkikler neticesinde **Hazret-i Muhammed**'in bu lüzumu, öteden beri hissettiğine kanaat hâsıl eylemişlerdir. **Hazret-i Muhammed**, hükümetinin ilk yıllarında İslâm havzasına geçen vilâyetlerin idâresi başına zamanlarının hukûkuna kemâliyle vâkıf olan ve hem bilhassa icrasına memur oldukları dînî irşat ve tâlim vazifesini, hem de bunlarla birlikte idârî vazifeleri ve yeni İslâm memleketlerinde nihaî derecede kaza vazifelerini îfâ etmeye muktedir bulunan bilgili adamlar koymakla iktifaya mecbur olmuştu. Fakat sonraları, yani dinin galebesinden ve Hicaz memleketleri ve Cezîretü'l-Arab'ın sâir kıtaları ahâlisinin büyük ekseriyeti ihtidâ ettikten sonra, bu usûlü kökünden değiştirmiştir. Eğer bir vilâyetin ilhâkını başaran ve o vilâyet başına*

Gerçekten o devirde Medine'de gayr-i müslim azınlık olarak sadece Yahudiler yaşıyordu. Zikri geçen anayasanın birçok maddesi, bu Yahudiler ile ilgilidir.

aa - Azınlık Hakları

Belki dünyanın hiçbir köşesinde "**azınlık hakkı**" diye bir mefhum mevcut bile değilken, Medîne'de Hazret-i Peygamber tarafından ortaya konulan insanlık tarihindeki bu ilk anayasanın yarıya yakını, Yahudi azınlığın durumu ile ilgilidir. Bunlar:

"Madde 16- Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muârız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzâharetimize hak kazanacaktır.

Madde 24- Yahudiler, Mü'minler gibi muharebe ettiği müddetçe, kendi harb masraflarını karşılamak mecbûriyetindedirler.

Madde 25/a- **Benû Avf** Yahudileri, Mü'minlerle birlikte (**İbn Hişam**'da bu «ma'a» yani «ile» olarak, **Ebû Ubeyd**'de ise «min» yani «-den» olarak zikredilir.) bir ümmet (câmia) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, Mü'minlerin de dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları (idârecileri) ve gerekse bizzat kendileri dâhildir.

Madde 25/b. Yalnız kim ki, haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendine ve âile efrâdına zarar vermiş olacaktır.

Madde 26- **Benû Neccar** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır.

---

konulan mühim zat, başka bir vazifeye tâyin edilecek olursa, Hazret-i Peygamber bu vilâyete, yeni bir vâlî ve kumandan tayin ederken bir de ayrıca hâkim nasbederdi. Böylece mansub (tayin edilmiş) hâkimler veya kadılar tamamıyla müstakil olup, ifâsına memur oldukları vazifelerden dolayı doğrudan doğruya hükümet reisi olan- Peygamber'e tâbî idiler." (**Sava Paşa**- a.g.e. sh. 42)

Madde 27- **Benû Hâris** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır.

Madde 28- **Benû Sâide** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır.

Madde 29- **Benû Cu'şem** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır.

Madde 30- **Benû Evs** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır.

Madde 31- **Benû Sa'lebe** Yahudileri de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır. Yalnız kim ki, haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendini ve âile efrâdını zarardîde etmiş olacaktır.

Madde 32- **Cefne** (âilesi), **Sa'lebe**'nin bir koludur; bu bakımdan Sa'lebeler gibi mülâhaza olunacaklardır.

Madde 33- **Benû Şuteybe** de **Benû Avf** Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riâyet edilecek, bunlara aykırı hareket olunmayacaktır.

Madde 34- **Sa'lebe**'nin mevlâları da bizzat **Sa'lebe** gibi mülâhaza olunacaklardır.

Madde 35- Yahudilere sığınmış olan kimseler (**Bitâne**) bizzat Yahudiler gibi mülâhaza olunacaklardır.

Madde 36/a- Bunlardan (Yahudilerden) hiç bir kimse (Müslümanlarla birlikte askerî bir sefere) **Muhammed** -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in müsaadesi olmadan çıkmayacaktır.

Madde 36/b- Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilemeyecektir. Muhakkak ki, bir kimse bir adam öldürecek olursa, kendini ve âile efrâdını mes'uliyet altına sokar; aksi hâlde haksızlık olacaktır. (Yâni bu kâideye riâyet etmeyen bir

kimse, haksız vaziyette olacaktır.) Allah, bu yazıya en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

Madde 37/a. (Bir harb vukûunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine, Müslümanların masrafı da kendi üzerinedir. Muhakkak ki, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere karşı harb açanlara, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riâyet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

Madde 38- Yahudiler, Müslümanlarla birlikte, beraberce harb ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.

Madde 44- Onlar (yani Müslümanlar ve Yahudiler) arasında Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

Madde 45/a- Şayet onlar, (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirâke dâvet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirâk edeceklerdir. Şâyet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, Mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harbler müstesnâdır.

Madde 45/b- Her bir zümre (gerek müdaafa ve gerekse sâir ihtiyaçlar hususunda) kendilerine âid mıntıkadan mes'uldür.

Madde 46- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde **Evs Yahudileri**'ne, yani onların mevlâlarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riâyet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riâyet edenlerle beraberdir."

Açıkça görülmektedir ki, 47 maddelik bu anayasanın yarısına yakını (22 maddesi) Medine'de bir azınlık olan Yahudiler'le ilgilidir. Bu maddeler, azınlık haklarını tereddüde mahal kalmayacak bir sûrette tayin ettiği gibi, aynı zamanda bir mukavele (ahidnâme) mahiyetindeydi. Cenâb-ı Hakk'ın **"evfû bi'l-ahdi"**[229] yani **"ahde riâyet edin, sözünüzde durun."** emr-i ilâhîsi sebebiyle Müslümanlar tarih boyunca verdikleri söze ve attıkları imzaya sonuna kadar sâdık kaldıkları hâlde, Asr-ı Saâdet'te Yahudiler, daha sonra da Hıristiyanlar hemen dâima yeminlerini bozmuşlar ve imzaladıkları anlaşmaları nakzetmişlerdir.

Bunun sayısız tarihî örneğinden bir tekini zikredelim:

1444 yılında Osmanlı Padişahı **II. Murad** ile Macar Kralı **Ladislas** arasında on senelik bir adem-i tecâvüz (saldırmazlık) paktı imzalanmıştı. Ahdinden dönmeyeceğine dâir **Ladislas,**

---

[229] İsrâ Sûresi, âyet 34.

Ayrıca yapılan anlaşmalara riâyeti emreden pek çok âyet-i kerîme mevcuttur:

"... Allah, (ahitlerini nakzederek) **hıyânet işleyenleri sevmez."** (Enfal Sûresi, âyet 58)

"... Verdiğiniz sözü yerine getirin, çünkü (yaptığınız) **her ahitten mes'ulsünüz."** (İsrâ Sûresi, âyet 34) **"Muâhede yaptığınızda Allâh'ın ahdini yerine getirin. Allâh'ı kendinize kefil ederek bağlandığınız yeminleri tekid ettikten sonra bozmayın. Çünkü Hak Teâlâ yaptığınızı bilir."** (Nahl Sûresi, âyet 91)

"Ey iman edenler, yaptığınızın farkında olarak Allah ile Peygambere hıyanet etmeyin ve aranızda emanetlerinize hıyanet etmeyin." (Enfal Sûresi, âyet 27)

"O mü'minler ki, ... emânetlerine, ahitlerine riâyet ederler. (...) **Bunlar o vârislerdir ki en yüksek cennete** (Firdevs'e) **vâris olurlar ve onlar orada dâim kalırlar."** (Mü'minûn Sûresi, âyet 8-11)

"... Bunlarla (sizinle muâhede yaptıktan sonra taahhütlerini tamamiyle îfâ ederek ondan bir şey eksiltmeyen müşriklerle) **muâhedenin müddeti tamamlanıncaya kadar muâhede ahkâmına riayet edin. Hak Teâlâ** (ahit bozmaktan) **sakınanları sever."** (Tevbe Sûresi, âyet 4)

"... Onlar dürüst davrandıkça, siz de onlara karşı dürüst davranın. Allah (ahit bozmaktan) **sakınanları sever."** (Tevbe Sûresi, âyet 8)

"... Bir millet, diğer bir milletten sayıca üstün olduğu için yeminlerinizi aldatma âleti yapıyorsunuz. Hak Teâlâ, sizi bununla deniyor." (Nahl Sûresi, âyet 92)

"... Kim ki, sözünü yerine getirir ve fenalıktan (haramdan) **sakınır ise** (bilsin ki) **Allah sakınanları sever."** (Âl-i İmran Sûresi, âyet 76)

İncil; **II. Murad** ise Kur'ân-ı Kerîm üzerine yemin etmişlerdi.

Bu anlaşmanın üzerinden henüz sadece on gün geçmişti ki, Papa'nın elçisi **Julien Cesarini**, **Ladislas**'a bu akdi bozmak husûsunda teslis üzerine yeniden yemin ettirmiş ve bunun için de "**Kâfirlere** (Türklere) **verilen sözde durmanın dînen bir mecburiyet olmadığını**" ilân etmiş ve buna istinâden **Ladislas**, Osmanlı ülkesine saldırmıştı. **II. Murad** ise yapılan anlaşmaya istinâden yerine oğlu **Şehzâde Mehmed**'i (**Fâtih**'i) bırakmışken bu saldırı üzerine tekrar saltanat makamına dönmeye mecbur kalmıştır. Bu muâhede nakzine gerekçe olarak kullanılan şu -hâşâ- **"kâfirler"** sözüne rağmen onların birbirlerine karşı da böyle sayısız sâbıkaları vardır.[230] Bu ahlâksızca tavırların ekseriyetinin Osmanlılara karşı vâki olduğu şüphesizdir. O Osmanlılar ki, dinî ve ırkî azınlıklara karşı hâlâ rekoru kırılamamış olan bir adâlet ve müsamaha ile tarihte mümtaz bir mevki sahibidirler. Bunu kavramak için bugün elimizde bulunan milyonlarca şer'î mahkeme kararlarına sathî bir sûrette göz atmak bile kâfîdir. Fakat ne hâcet, sadece şunu hatırlamak yetmez mi: Osmanlı, çok hukuklu bir devletti. Yani azınlıkların kendi aralarındaki dâvâlara bakmak için husûsî mahkemeleri vardı. Elbette bu mahkemelerde cârî olan şer'î kanunlar değildi.

Bugün insan hakları hususunda ileri gitmiş olmaları ile öğünen Batılı devletlerden herhangi biri, bünyesindeki azınlıkların ayrı bir hukuka tâbî olmasını kabul edebilir mi? Elbette ki, etmez. Bunu anlamak için -evvelce de temas etmiş olduğumuz üzere- İngiliz Başpiskoposu **Rowan Williams**'ın İngiltere'de yaşayan Müslümanların -hiç olmazsa- ahkâm-ı şahsiyyede şeriat hükümlerine tâbî olmalarına müsaade olunması yolundaki talebi üzerine, bu ülkede kopan kızılca kıyameti hatırlamak kâfîdir.

Bütün bu söylediklerimizin hülâsası olarak diyebiliriz ki,

[230] Hıristiyanların bu muâhede nakzına dâir sayısız sâbıkalarının tafsilâtı için bk. **Prof. Dr. A. Reşid Turnagil**- a.g.e., sh. 86 vd.

İslâm devletinde yaşayan insanlar (azınlıklar dâhil) şu temel hakları hâizdir:

1-Can, mal, ırz emniyetini sağlamak, onlara tecâvüzden korumak, siyasî iktidarı elinde bulunduranların temel vazifeleridir.

2-Hiç kimsenin anadilini kullanmasına karşı bir engel vaz' olunamaz.

3-Herkes kanun karşısında eşit olduğu gibi dilediği inancı yaşamakta serbesttir. Bu hususta bir baskı tatbik olanamaz. İnanıp kabul ettiği kanuna göre muhâkeme olunmak hakkını hâizdir.

4-Amme nizâmı gereği dışında kimsenin kıyafetine karışılamaz.

5-Eğitim (terbiye) ve öğretim serbest olup hiç kimse bundan mahrum edilemez.

6-Toplumda sırf mü'min-kâfir ayrımını kabul eden İslâm Dünya Görüşü'ne göre gayr-i müslimler askere alınmazlar. Buna mukâbil **"cizye"** adıyla bir vergi öderler. Bu aynen kadın-erkek hak ve mükellefiyetlerinde olduğu gibi, borçlar ve mükellefiyetler arasında gerekli olan denge ve adâletin icâbı olup güvenlikle ilgilidir.

7-İslâm devletinde gayr-i müslimler âmme (kamu) hizmetine kabul edilmez ve şehir içinde silâh taşıyamazlar. Onlara âmme intizâmı itibariyle güvenilememesinin bir sonucu olan bu durum, Osmanlılar'da 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'yla değiştirilmiştir.

8-Müslim-gayr-i müslim herkes ülke dâhilinde dilediği yerde oturabilir. Buna karşı da sırf emniyet ve âmme nizamının korunması maksadıyla bâzı tahdidler konulabilir.

9-Seyahat ve ticaret, herkes için serbesttir. Bunlara da âmme menfaati dışında hiçbir sûrette engel konulamaz. Bununla beraber sadece Müslümanların **"Dârü'l-Harb"**[231] olan bir ülkeye yerleşmek üzere seyahat etmelerine müsaade edilmez.

10-İslâm Dünya Görüşü'ne göre zengin bir Müslüman'ın ihtiyaç fazlası malının kırkta birinin **"zekât"** adıyla her yıl fakir müslümanlara dağıtılması ilâhî emirdir (farzdır). Bilindiği üzere, bu, İslâm'ın beş temel şartından biri olup zengin için **"borç"**, fakir müslüman için ise bir **"hak"**tır.

11-Usûl ve fürûa (ana-baba ve çocuklara) akrabaya, miskin (âciz)e, misafire ve yolda kalmışlara yardım etmek de Allâh'ın insanlara varlıkları nispetinde yüklediği bir borçtur. Diğer taraftan yukarıda sayılan kimseler içinse, bu durum, bir **"hak"**tır. Bu hususta azınlık, çoğunluk tefriki yapılamaz!

12-İslâm Dünya Görüşü'ne göre komşuların da birbirlerine karşı **"hak ve mükellefiyetleri"** vardır. Öyle ki, bu hak ve mükellefiyetler neredeyse onları birbirlerine mirasçı kılacak derecede ehemmiyetlidir.[232]

13-İslâm Dünya Görüşü'nde irtidat (İslâm'dan dönme) hürriyeti yoktur. Mürted'e idam cezası verilirse de bu da hot be hot değildir. Muayyen bir usûle riâyet sûretiyledir. Kısaaca

---

[231] Dârü'l-Harb, İslâm kanunlarının tatbik edilmediği veya hiçbir zaman edilmemiş olduğu memleketler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Bunun aksi, **"Dârü'l-İslâm"**dır.

[232] Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"**Cebrail** bana komşuya iyilik etmeyi tavsiye edip durdu. Neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım." buyurmuşlardır. (Buhârî, Edeb 28; Müslim, Birr 140-141; Ayrıca bkz: Tirmizî, Birr, 28; İbn-i Mâce, Edeb 4)

Bu haklar -aslî olarak- beştir:

1-Karşılaşıldığında selâmlaşmak,

2-Komşunun dâvetine icabet etmek,

3-Hastalandığında ziyaretine gitmek,

4-Hapşırdığında "yerhamükallâh" demek,

5-Cenazesinde bulunmak,

6-Nasihat isteyince nasihat vermek. (Buharî ve Müslim)

söylemek gerekirse, önce ikna için gerekenler yapılır. Sonra hapsedilmek gibi tedbirlere başvurulur.

bb- Hayvan Hakları

İslâm Dünya Görüşü'nde tanzim olunan haklar sadece **"insan"**a mahsus değildir. Zira İslâm, insanoğlunun hayatını, Cenâb-ı Hak, kendi hemcinsleri, hayvanlar ve tabiat ile vâkî olabilecek bütün münâsebetleri -hak ve vazîfe veyahud da mükellefiyetler- itibariyle tanzim eder. Bu sebeple bu bahsi bitirmeden, insanların hayvanlara karşı mükellefiyetlerini, yani hayvan haklarını da bir nebze izah etmek istiyoruz.

Âdemoğlunun, Cenâb-ı Hakk'a karşı vazife ve mükellefiyetlerine **"hukûkullâh"** yani yaratıcının hakları denilir. İslâm nazarında en ehemmiyetli olan "hak mefhumu" budur. Bundan dolayı şâir **Üsküdarlı Talat Bey** merhum, hukuk tahsiline başlamak üzere olan oğlu için şu kıtayı yazıp söylemiştir:

"İlm-i hukuktan sana bir nebze söyleyeyim
Takdir eder bu hükmü cümle zümre-i duhât
Bir Zât-ı Hak bilinmelidir bir de Hakk-ı Zât
Bâkîsinin netîcesi yok, hepsi türrehât"[233]

İslâm nazarında ehemmiyet itibarıyla ikinci sırada bulunan hak, insanın hemcinslerinin hakkıdır. Bu da **"kul hakkı"** olarak isimlendirilir ve Allâh'ın onu yüce afvının dışında tutmuş olması yüzünden fevkalâde bir ehemmiyeti hâizdir.[234]

Bundan sonra ehemmiyet itibariyle de **"hayvan hak-**

[233] **Duhât:** Dâhiler. **Türrehât:** Boş, saçma.

[234] *"Kim bir kul hakkı yemişse derhal o kardeşi ile helalleşsin. Çünkü (kıyamet günü) dirhem de geçmez dinar da... Böyle olunca o (hak yiyen) kişinin sevapları alınır o adama yüklenir. Eğer sevapları yoksa o hakkını yediği adamın günahları buna yüklenir."* (Buhârî, Rikak, 48)

ları" gelir. Allâh'ın bütün mahlûkatına karşı, merhametle muâmele etmeleri insanlar üzerinde ebediyen cârî ilâhî bir emirdir.

Kendilerinden istifâde câiz olan hayvanlara karşı merhametli davranmak, onları gereği gibi beslemek, çok yormayıp istirahatlarını temin etmek, İslâm'ın yüce emirlerindendir. Bu hususta Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den vârid olan bazı hadîs-i şerîf ve davranış örneklerini dikkatlerinize arzedelim:

"**Sehl İbni Rebî' İbni Amr el-Ensârî** -radıyallahu anh- şöyle dedi:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- karnı sırtına yapışmış (böğürleri göçmüş) bir devenin yanından geçti ve:

«*–Konuşamayan bu hayvanlar hakkında Allah'tan korkun! Besili olarak binin, besili olarak kesip yiyin!*" buyurdu."[235]

"Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ihtiyacını gidermek için Ensar'dan birinin bahçesine girdi, baktı ki, orada bir deve var. Deve, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i görünce inledi ve gözleri yaşardı. Peygamber -aleyhisselâm- devenin yanına gitti, hörgücünü ve kulaklarının arkasını şefkatle okşadı. Deve inlemesini kesti. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber:

"–Bu devenin sahibi kimdir? Bu deve kimindir?" diye devenin sahibini aradı. Medinelilerden bir delikanlı çıkageldi ve:

"–Bu deve benimdir, Ey Allah'ın Resûlü!" dedi.

Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

"–Allah'ın seni sahip kıldığı şu hayvan hakkında, Allah'-

[235] Ebû Dâvud, Cihâd 44.

tan korkmuyor musun? O senin kendisini aç bıraktığını ve çok yorduğunu bana şikâyet ediyor." buyurdu."[236]

"**Enes** -radıyallâhu anh- şöyle dedi:

Biz bir yerde konakladığımız zaman develerin yüklerini çözüp onları rahatlatmadan namaza durmazdık."[237]

"**Ebû Hureyre** -radıyallâhu anh-'ten rivayet edildiğine göre Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

"–Vaktiyle bir adam yolda giderken çok susadı. Bir kuyu buldu ve içine indi; su alıp dışarı çıktı. Bir de ne görsün, bir köpek, dili bir karış dışarıda soluyor ve susuzluktan nemli toprağı yalayıp duruyordu. Adam kendi kendine «bu köpek de tıpkı benim gibi pek susamış.» deyip hemen kuyuya indi, mestini su ile doldurdu ve mesti ağzına alarak yukarıya çıktı ve köpeği suladı. Onun bu hareketinden Allah Teâlâ hoşnut oldu ve adamı bağışladı.»

Buhârî'nin bir başka rivayetinde *«Allah ondan memnun oldu ve onu bağışlayıp cennetine koydu»* beyânı yer almaktadır.

Sahâbîler:

"–Ey Allah'ın Resûlü! Bizim için hayvanlardan dolayı da sevap var mı?" dediler. Rasûl-i Ekrem:

"–Her canlı sebebiyle sevap vardır." buyurdu.[238]

Buhârî ve Müslim'in diğer bir rivâyetlerinde de şöyle denilmektedir:

"–Susuzluktan ölmek üzere olan bir köpek bir kuyu-

---

[236] Ebû Dâvud, Cihâd 44.
[237] Ebû Dâvud, Cihâd 44.
[238] Buhârî, Müsâkat 9, Mezâlim 23, Edeb 27; Müslim, Selâm 153. Ayrıca bk. Ebû Dâvud, Cihâd 44; İbn-i Mâce, Edeb 8.

nun etrafında dolaşıp duruyordu. İsrailoğullarından fâhişe bir kadın onu gördü; hemen çizmesini çıkardı ve onunla köpek için kuyudan su çekerek onu suladı. Bu yüzden o kadın bağışlandı."[239]

"Peygamber Efendimiz'in burada verdiği örnek karşısında, sahâbîlerden bazılarının, "hayvanlara iyilikten dolayı da sevap kazanabilir miyiz?" diye sormaları normaldir. Çünkü bu tür bir davranış, o günkü toplumda mevcut değildi. Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş bulunan Sevgili Peygamberimiz, bu soruyu soranları ve onlar gibi düşünen bütün insanları ikaz ve irşad etmiş ve "her canlıdan dolayı sevap kazanılacağını" açık-seçik ifade buyurmuştur. Hattâ bir hayvana bile iyilik etmekle, Allah'ın hoşnut edileceğini duyurmuştur.

Hadîsin öteki rivâyetlerinde verilen bilgiler, durumu biraz daha aydınlatmakta, o köpeği sulayan kişinin veya günahkâr kadının cennete konulduğunu ve bu hareketi dolayısıyla Allah'ın afvını kazandığını bildirmektedir. Demektir ki, Allah'ın yarattıklarına yapılacak iyilikler, birtakım günahlara kefâret olmaktadır."[240]

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- diğer bir hadîs-i şeriflerinde de "kedisini aç bırakarak onun ölümüne sebep olan bir kadının bu yüzden cehenneme gittiğini" bildirmişlerdir.

Bir seyahat esnasında bir kuşun yumurtladığı bir yerde durmuşlardı. Adamın biri kuşun yumurtalarını almış, kuş da kanatlarını çırpmaya başlamıştı. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber, kuşun yumurtalarını alan kimseyi bulmuş ve o yumurtaları yerine koydurmuştu.[241]

Bu İslâmî şuur ve ölçüler sebebiyledir ki, Osmanlı'dan kal-

---

[239] Buhârî, Enbiyâ 54; Müslim, Selâm 155.
[240] Riyâzü's-Sâlihîn, c. I, sh. 464
[241] Ebû Dâvud, Tirmîzî.

ma binaların duvarlarında **"kuş evleri"** görülmektedir. Bunlar kuşların şiddetli yağmur ve soğuktan korunmaları için birer barınak olarak, o binalar inşa edilirken yapılmışlardır.

Diğer taraftan -âdeta- bir vakıf medeniyeti olan Osmanlılar'da göç zamanı gelip de göç edemeyen leylekler için vakıflar yapıldığı çok mâruftur.

cc- Çevreyi Koruma

İnsan hayatının idâmesi için vazgeçilemez bir şart olan "**ekolojik denge**"yi muhafaza, yani çevreyi korumak için en ziyâde gerekli olan, ihtiyaçları gidermekte israftan kaçınmak, yani iktisada riâyettir. Bu ise, İslâm'ın en aslî emirlerinden biridir. Allah Azîmüşşan:

"Yeyin, için ancak israftan kaçının."[242] buyurmakta ve **"müsrifleri sevmediğini"** ilân etmektedir. Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Hazret-i Peygamber de:

"Bir derede abdest alıyorsanız bile iktisada riayet ediniz."[243] buyurmuşlardır.

Bu emir, hiç şüphesiz iktisada riâyetin dâimî bir alışkanlık hâlinde yaşanması gerektiğini ifade etmektedir. Meşhur **Gandi** de:

"Basit (sâde) yaşa ki, diğer insanların da yaşama imkânı olsun." demiştir.

Bu demektir ki, **"israf"** başka insanların haklarına bir tecâvüzdür.

Sırf, insanoğlunu şahsî menfaate ve egoistliğe sevk eden aklın hâkimiyeti ile ilerleyen Batı Âlemi'nde Sanâyiin de gelişmesiyle **"israfı teşvik"** iktisadî hayatın vazgeçilmez bir

[242] Âraf Sûresi, âyet 31.
[243] İbn-i Mâce, İkame 193.

parçası olmuştur. Fakat onların **"kullan ve at!"** dürtüsü ile tüketimi teşvik etmeleri, bütün insanlığı bir felâkete doğru sürüklemektedir. Bu durumu, İngiltere'de fizik tahsil etmiş olan kızım, bu hususta yazdığı değerli eserinin giriş kısmında şöyle ifade etmektedir:

*"Günümüzün en ehemmiyetli meselelerinden biri olan çevre kirliliği ve bunun kaçınılmaz neticesi olarak tabiî hayatın yok oluşu, İkinci Dünya Harbi'nden sonra sanayileşmenin gelişmesi ile hızlanmıştır. Batıda buna engel olmak isteyenler, tabiatı ve tabiî hayatı muhafaza etmek gayesi ile çeşitli gruplar kurdular. 1979 senesinde **Herbert Gruhl** ve **Petra Kelly**'nin böyle 250 ekolojik (çevrebilim) enviromentalist (tabiatı koruma bilimi) grupu birleştirerek Almanya'da **Die Grünen**'i (Yeşiller) kurması ile **"yeşillik"** fikri siyasî bir hüviyete büründü. Bunu Fransa'da **La Verts**, Hollanda'da **De Gröenen**, Kanada ve İngiltere'de **The Green Party**'ler tâkip etti.*

*Seksenli yıllarda ise **«Yeşil»** olmayan partilerde içlerinde **«Yeşil meseleler»**e bakan bir grupu bulundurmak gereğini gördüler. Hattâ bazen samimî olarak, bazense sadece rey temini için kendilerinin de **"en az Yeşiller kadar Yeşil"** olduklarını iddia etmeye başladılar. Hâlbuki bunların **«Yeşil»** olabilmesi için bu iddiaların sözde kalmayıp harekete inkılâb etmesi gerekirdi.*

*Elli senelik bir zaman zarfında hiçbir tedbir almamış olan sanâyileşmemiş devletler, bundan sonra sadece **«yeşil»** kalarak da Dünya'nın kurtulmasını bekleyemezler. Zira önce şimdiye kadar yapılmış olan tahribâtın düzeltilmesi gerekir ki, bunlar trilyonluk harcamaları icab ettirir. Bu fatura, her geçen gün biraz daha artmaktadır. Delinen ozon tabakası, nük-*

leer enerji santralleri patladığında veya atıklarından, bazı sanayîlerden etrafa dağılan radyasyon, günde hektametrelerle kesilen, yakılan ormanlar, sanâyiin ve egzozların havaya bıraktığı zehirli gazlarla meydana gelen hava kirliliği, asit yağmuru, Dünya'nın ısınması, iklimlerin değişmesi, nehirlere, denizlere dökülen kimyevî, toksik ve radyoaktif atıklarla pislenen, zehirlenen su kaynakları ve bu kaynaklarda, tabiatta nesilleri tükenen hayvanlar gibi büyük çaptaki ***«yeşil meseleler»*** *devletlerin desteğini beklemektedir."*[244]

Bu felâkete doğru gidişin temel sebebi, tabiatın sırf bir maddî vâkıa olarak görülmesi ve onun metafizik vasıflarının kavranmaması veya inkâr edilmesidir. Hâlbuki Cenab-ı Hak:

"Yedi kat gök ve yer ve onlarda bulunanlar Allâh'ı tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız."[245] buyurmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer daha birçok âyet-i kerîme mevcuttur[246] ki, bütün bunlar tabiattaki varlıkların sırf birer donuk (câmid) maddeden ibaret olmayıp onun bizim telâkkimize gayr-i müsâid bazı mânevî vasıfları olduğunu göstermektedir.

Cenâb-ı Hak, bu âlemi mükemmel bir denge ile işler

---

[244] F. Mehlika Mısıroğlu- Yeşil, Çevre ve İslâm, İstanbul, 1994, sh. 13 vd.
[245] İsrâ Sûresi, âyet 44.
[246] **"Gökte ve yerde olanların, Güneş'in, Ay'ın, Yıldızların, dağların, ağaçların, hayvan ve insanların birçoğunun Allâh'a secde ettiklerini görmez misiniz?"** (Hac Sûresi, âyet 18)

"Gövdesi olmayan bitkiler ve ağaçlar da Allâh'a secde ederler." (Rahman Sûresi, âyet 6)

"Göklerde ve yerde olan kimselerin, sıra sıra uçan kuşların Allâh'ı tesbih ettiğini görmez misin? Onların her biri kendi niyaz ve tesbihini yaparlar." (Nur Sûresi, âyet 41)

"Yerde yürüyen hayvan ve iki kanadıyla (havada) **uçan kuşlar, ancak sizin gibi topluluklardır."** (En'âm Sûresi, âyet 38)

vaziyette[247] insanoğlunun emrine âmâde kılınmış, ilâhî beyân üzere söylemek gerekirse, ona "**müsahhar**" kılınmıştır. O yeryüzünde Allâh'ın "**halife**"si ve "**emânetçi**"sidir. Bu emânete hıyânet etmeyip onu korumak, İslâm Dünya Görüşü'nün aslî emirlerindendir. Bilhassa sanâyide ileri giden ve her an biraz daha bencilleşerek tabiatın imkânlarını egoistçe bir mirasyedi mantığı ile tüketen Batılılar, bütün insanlığı felâkete doğru sürüklemektedir. Su ve hava kirliliği, yeşilin tahrip edilmesi, ozon tabakasının delinmesi, çalmaya başlayan felâket çanlarından başka bir şey değildir. Bu durumu Kur'ân-ı Kerîm asırlarca evvelden: "**İnsanlara isabet eden bazı musibetlerin kendi yaptıklarının bir neticesi olduğunu**"[248] bildirmekte ve:

"**Karada ve denizde fesat zâhir oldu** (açığa çıktı), **insanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden... Belki dönerler diye Allah yaptıklarının bazı kötü neticelerini onlara tattıracaktır.**"[249] buyurmaktadır.

İşte bugün, bir ceza gününe doğru gidilmekte olduğu belli olmuştur. Topraklar çoraklaşmakta, ozon tabakasının delinmesi sonucu küresel ısınma sebebiyle nehirlerin suyu azalmakta, göller kurumakta, sanayi artıkları ile havaküre, hattâ bütün tabiat kirlenmekte, ortalık kanserojen maddelerle dolmaktadır.

Hâlbuki İslâm'ın emirlerine riâyet olunsa, ahvâl böyle mi olurdu?!

Gerçekten Kur'ân-ı Kerîm israfı şiddetle men etmekte ve onu "**şeytana kardeş olmak**"la bir ilân etmektedir.[250] Tabiatı tahrip şöyle dursun, onu imâr etmeyi emretmektedir.[251] Bu emir

---

[247] "**Şüphe yok ki, biz her şeyi** (dengeli) **bir ölçüye göre yaratmışızdır.**" (Kamer Sûresi, âyet 49)

[248] Şûrâ Sûresi, âyet 30.

[249] Rûm Sûresi, âyet 41.

[250] İsrâ Sûresi, âyet 26-30; Tâhâ Sûresi, âyet 81.

[251] "**Sizi yeryüzünde yaratıp orayı îmar etmenizi dileyen, Allah'tır.**" (Hûd Sûresi, âyet 61)

o derecede ehemmiyetlidir ki, *"İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olandır."*[252] buyurmuş olan Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz diğer bir hadîs-i şerifinde de:

"Kıyamet kopmaya yakınken, elinizde bir ağaç fidanı varsa ve onu dikmeye vakit bulabilirseniz, onu dikin."[253] buyurmuşlardır.

Böyle hadisler pek çoktur. Ez cümle:

"Kim bir ağaç dikerse, onun için Allah o ağaçtan hâsıl olan mahsül kadar sevap yazar."[254]

"Her kim boş, kuru ve çorak bir araziyi ihya ederse bu amelinden dolayı Allah tarafından mükâfatlandırılır. Herhangi bir canlı ondan faydalandıkça orayı ihya edene sadaka yazılır."[255]

"Müslümanlardan bir kimse bir ağaç dikerse, o ağaçtan yenen mahsul, mutlaka onun için sadakadır. Yine o ağaçtan çalınan meyve de onun için sadakadır. Vahşi hayvanların yediği de sadakadır. Kuşların yediği de sadakadır. Herkesin ondan yiyip eksilttiği mahsul de onu dikene aid bir sadakadır."[256]

"Hazret-i Peygamber'in hazırlattığı bir anlaşma metnine, Taif bölgesi vâdilerinin de koruma altına alındığı ve orada bitki örtüsünü tahrip etmenin, hayvan avlamanın yasaklandığı, bu yasağa uymayanların cezalandırılacağı bir madde olarak konulmuştur."[257]ki bu hareket, bugünkü "sit" anlayışının bir mübeşşiridir.

---

[252] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağir*, II, 8.
[253] Buhârî; Edebü'l-müfred, sh. 168.
[254] Ahmed b. Hanbel, Müsned 415.
[255] Münavî, Feyzü'l-Kadir, 6/39.
[256] Müslim, Müsâkat 7; Buharî, Edeb 27, Hars 1.
[257] **Muhammed Hamidullah**- İslâm Peygamberi, İstanbul, 2003, c.1, sh. 500.

Hazret-i Ömer'in -radıyallâhu anh- hilafeti döneminde **Sa'd b. Ebi Vakkas** -radıyallâhu anh- bu emirnâmeyi esas tutarak yasağa uymayan birini cezalandırmıştır.[258] Yine Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- gölgesinde yolcuların, hayvanların gölgelendiği bir çöl bitkisi olan sidr ağacını kesmeyi yasaklamış ve kesene bedduâ etmiş ve lânetlemiştir.[259]

İktisada riâyet ederek yaşamak ve tabiatı tahrip etmeyip îmara çalışmak hususundaki islâmî emir ve tavsiyeler ve bunların tatbikatına âid tarihî misaller pek çoktur.

Biz bunlardan, Asr-ı Saâdet Müslümanlarından sonra İslâm'ı en iyi bir sûrette anlamış ve tatbik etmiş olan Osmanlılar'dan da birkaç misal zikrederek bu bahse nihayet verelim:

Fâtih Sultan Mehmed Han Hazretleri'nin bir vakfiyesinde yer alan şu hükümler bakınız ne ibretlidir:

"İstanbul'un her sokağına ikişer kişi tâyin eyledim. Bunlar ki, ellerindeki bir kap içerisinde kireç tozu ve kömür külü olduğu halde günün belirli saatlerinde bu sokakları gezerler. Bu sokaklara tükürenlerin, tükürükleri üzerine bu tozu dökerler ki, yevmiye 20'şer akçe alsunlar. Ayrıca 10 cerrah, 10 tabip ve 3 de yara sarıcı tâyin ve nasb eyledim. Bunlar ki, ayın belli günlerinde İstanbul'a çıkalar bilâ-istisna her kapuyu vuralar ve o evde hasta olup olmadığını soralar. Var ise şifası ya da mümkün ise, şifayâb olalar. Değilse kendilerinden hiç bir karşılık beklemeksizin Dârulaceze'ye kaldırılarak orada salah bulduralar.

Maazallah herhangi bir gıda maddesi buhranı da vâki olabilir. Böyle bir hâl karşısında bırakmış olduğum 100 silâh, ehl-i erbâba verile. Bunlar ki, hayvanat-ı vahşiyenin yumurta

---

[258] Ebû Dâvud, Menâsik 96.
[259] Ebû Dâvud, Edeb, 159.

veya yavruda olmadığı sıralarda Balkanlara çıkıp avlanalar ki, zinhar hastalarımızı gıdasız bırakmayalar."[260]

"İstanbul'da Kırkçeşme sularını Sarıyer ormanlarından uzun bir isâle hattı ile İstanbul'a taşıyan **Mimar Sinan**'ın boru hattının her iki tarafından 20'şer arşınlık (toplam 40 arşın) bir mesafe içinde bina, mandıra ve ahır yapımı ve gübre yığılması bir ferman ile yasak ilân edilmiştir."[261]

Bunlar, Osmanlılarda çevre koruma ve temizliğe atfedilen ehemmiyet hususunda verilebilecek olan yüzlerce misalden sadece küçük birer örnektir.

[260] **İbrahim Özdemir**, **Münir Yükselmiş** - İslâm ve Çevre Sorunları, Ankara 1995, sh. 126-127.

[261] **Nevzat Kor**, **İzzet Öztürk**, **Mehmet Borat** - *Çevre Kirlenmesinin Tarihi Gelişimi*, İnsan ve Çevre, s.150 (K. Çeçen - *Tarih Boyunca Türkler Tarafından Yapılan Su Tesisleri ve Türk Toplumunda Su Kültürü*, İTÜ Vakıf Dergisi, Yıl 1990, Sayı 2, sh. 15-26.

E- GERÇEKÇİLİK veya REALİZM PRENSİPİ

İslâm Dünya Görüşü'nün gerçekçi (realist) olması, onun nihâî gâyesinin tabiatı gereğidir. Bu gâye ise, sulh, sükûn, huzur ve saâdetin insan hâkimiyetinde gerçekleşmesi olarak hülâsa edilebilen amelî bir neticedir. Hem de sırf yaşadığımız fânî âleme mahsus olmayıp Dünya ve Ukba'ya şâmil bir sûrette!.. Üstelik insan, ruh ve bedenden ibâret olduğundan bu gâye, bunların her ikisini de şümûlüne almıştır.

İslâm Dünya Görüşü'nün gerçekçilik vasfı, O'nun hem "**esâsî**" ve hem de "**usûlî**" hükümlerinde tezâhür eder.

Esâsî hükümlerde tezâhürü, O'nun -hiç şüphesiz- bir fıtrat dini olmasının neticesidir. Gerçekten İslâm Dünya Görüşü, Cenâb-ı Hakk'ın küllî ilmine istinaden vaz' edilmiş bulunduğundan -başta insan olmak üzere- bütün mahlûkatın yaratılış gâyesine ve bu gâyeyi gerçekleştirmeye âid temayüllere göre vaz' olunmuş bir emirler ve nehiyler mecmuasıdır. O, bir kısım

menfî müessirlerle bozulmamış insan fıtratının kerih gördüğü her şeyi yasaklamış, makbul ve menfaatli gördüğü şeyleri de emretmiş olmasıyla bugünkü modern hukukta "**Tabiî Hukuk Nazariyesi**"ne[262] tamamen mutâbık bir vasıftadır. İslâm'da âmir hüküm vasfındaki bütün emir ve nehiyler, fıtrat îcabına göre vârid olmuştur.

Üstelik fıtrat hakkında beşerî idrâkle künhü kavranamayacak olan tabiî temâyüllere âid ilâhî ve mutlak olan bir ilmin ma'kesidirler. Fıtratsa -esas mâhiyeti itibariyle- değişmeyip hep aynı kaldığından islâmî emir ve nehiylerin onun taleplerine isabet ve uygunluğunda zamanla ve maslahata mutâbakat itibariyle bir zaaf veya değer kaybı aslâ vârid olmaz! Bu durum -tâbir câizse- beşerî eserlerde klâsik (muhalled) addedilenlerin, zamanla değerlerini kaybetmeyerek geçerliliğini muhafaza etmelerine benzer. Böyle eserlerin gelip geçici vukuata âit olmayıp insan fıtratının değişmeyerek hep bâkî kalan husûsiyetlerine ma'kes oldukları mâlûmdur. Meselâ meşhur İngiliz tiyatro yazarı **Shakespeare**'in[263] eserleri böyledir. Çünkü bunlar kin,

---

[262] Tafsîlât için bkz: **Louis Le Fur** (Terc: **Nihat Erim**)- Tabiî Hukuk Nazariyesi ve Modern Doktrin, Ankara, 1940.

Bu eser veya "**Tabiî Hukuk**"a âid herhangi bir eser incelendiğinde hayretle görülecektir ki, insanın değişmeyip hep aynı kalan fıtrî husûsiyetlerinin bir kısmı -dine karşı yerleşik taassup sebebiyle- hâlâ görmemezlikten gelinmektedir. Meselâ kadın ve erkek, sanki fıtrî husûsiyetleri itibariyle eşitmiş gibi mütalaa olunarak hak ve mükellefiyetler vaz' olunmaktadır. Hâlbuki kadın vücudça zayıf, his itibariyle kuvvetlidir. Erkekse, bunun aksine bir yaratılıştadır. Kadın ve erkeği hak ve mükellefiyetler itibariyle eşit kabul ederek bir hukûkî sistem vaz' etmek Batı Âlemi'ni çöküntüye götürmektedir. Âile temelinden sarsılmış ve nesil bereketsizliği ile ciddî bir inkıraz baş göstermiştir. Elbette, çünkü kadının erkekle aynı şartlarda sosyal faaliyete katılması, onun "**analık**" yapmasına ciddî bir engel teşkil etmektedir.

Bu sebepledir ki, yeryüzünde yegâne "**Tabiî Hukuk**", İslâm Hukuku'dur. Çünkü O, sadece fıtrî ve reel olan husûsiyetleri dikkate alır. Realiteye ters, indî faraziyelere itibar etmez!

[263] Bu meşhur tiyatro yazarının kullandığı isim, kendinden önce İngilizce'de mevcut olmadığı gibi kendinden sonra da hiç kimse tarafından kullanılmamıştır. Bir iddiaya göre, o aynen meşhur "**Don Kişot**" yazarı **Cervantes** gibi gizli bir müslümandır. Sırf kendini saklamak için İngilizce'de mevcut olmayan böyle bir isim kullanmıştır. Bir iddiaya göre, **Shakespeare** kelimesi, "Şeyh Pîr"den muharreftir!..

nefret, ihtiras ilh. gibi insan fıtratında hep devam edip gelen tabiî temayülleri kendine mevzû olarak seçmiştir.

Usûlî hükümlerde İslâm Dünya Görüşü'nün gerçekçiliği ise, onun fiilen tatbik edilmek üzere vaz' olunmuş bulunmasının neticesidir. Bunu teminen bazı hükümler "**azîmet**" diğer bazıları ise "**ruhsat**" olarak vaz' olunmuştur. Meselâ bütün canlılarda neslin devamı, erkek ve dişi beraberliği kanununa tâbî kılındığından, insanlar için evlilik bir emr-i ilâhîdir. Lâkin bazı ahvâlde evlilikte murad olan nesil devamı, tek evlilikle temin olunamayabilir. Bu takdirde ruhsat olarak ikinci bir evliliğe müsaade edilmiştir ki, bunların birincisi azîmet, ikincisi ise ruhsat îcâbıdır. Şu tek misalle anlatmak istediğimiz husus, İslâm Dünya Görüşü'nde "**maslahat**" denilen şe'nî (reel) îcapların son derece dikkate alınmış olduğunu göstermektedir. Âmir hüküm vasfındaki bütün emirler umumî olduğu hâlde, ruhsat, insanlığın ancak yeni yeni idrak etmeye başladığı istisnâî durumlar ve azınlık haklarına müteallıktir.

Şimdi bunları biraz daha izah edelim:

a- İslâm Fıtrat Dinidir:

Evvelce de ifade etmiş olduğumuz üzere Kâinat'ta abes yoktur. Her varlık -hattâ onun her parçası- bir hikmete mebnî olarak yaratılmış ve o hikmeti gerçekleştirmeye sâlih (uygun) vasıflarla donatılmıştır.[264] Bu, Yaratıcı'nın "**müteâl**" yani hayal ve havsalaya sığmayacak derecede mükemmel oluşunun tabiî bir neticesidir.

Meselâ erkek ve kadını ele alalım. Bunların yaratılış gayelerinden biri de nesillerinin devamıdır. Bunun için vücut yapıları ve tenâsül uzuvları birbirlerini tamamlayacak sûrette halk edilmiştir.

---

[264] *"Kâinattaki nizam ve intizama dâir pek çok eser yayınlanmıştır. Bunlardaki bilgilere -tabiî ilimlerdeki gelişmelere bağlı olarak- her gün yenileri de eklenmektedir. Bu yüzden denilebilir ki, müspet ilim sahasındaki çalışmalar*

Kadın vücudu, ayda bir tek yumurta meydana getirirken, erkek, tek bir inzal (boşalma) ânında rahme üç ilâ beş milyon sperm boşaltır. Hâlbuki bunların bir teki o yumurtayı dölleyebilecektir. Bu, ilâhî kudretin döllenmeyi şansa bırakmadığını göstermektedir. Yılan bile yumurtlayacağı zaman onların mahfuz kalması için bir dehliz arar. Ana rahmi de böyle bir dehlizdir. Kudret-i ilâhî kadını

---

*"**akıl**" vasıtasıyla Yaratıcı'nın san'at ve kudretini keşif faaliyetinden ibarettir. Bu hususta DNA keşfi veya atmosferin, bir nevî defter-i âmâl gibi sonsuz bir ses ve görüntü deposu olduğunun anlaşılmasıyla ortaya çıkan İnternet, elbetteki son durak değildir. Bu keşiflerin sonu "**mûcizât-ı enbiyâ**"dır. Yani peygamberlerin mûcize sûretinde gerçekleştirdikleri harika şeyler, fennen kabil-i taklid ve tatbik hâle gelecek ve böylece Dünya hayatının "**imtihan**" olma vasfı zâil olacaktır.*

*Bunun neticesi ise, yaratılış hikmeti icâbı âlemin yok edilerek başlangıçtaki "**adem**"e döndürülmesi olacaktır.*

Şimdi, Kâinat'taki nizam ve intizâma dâir yazılmış eserlerden küçük bir nakille bu söylediklerimizi teyid edelim.

*New York İlim Akademisi eski başkanı **A. Cressy Morrison**'un **"İnsan Tek Başına Değildir."** adlı eserinde yer alan **"Bir İlim Adamını Allah'a İnandıran Yedi Sebep"** ünvanlı bahsi dikkatlerinize arzedelim:*

"Aşağıdaki şu yedi sebep, şahsen beni Allah'ın varlığına inandırmaktadır:

***Birincisi:** Hiç değişmeyen o riyâzî kanunla ispat edebiliriz ki; âlemimizin plânını yapan ve O'nu plâna göre meydana getiren büyük bir kurucu zekâ vardır.*

Cebinize, birden ona kadar numaralanmış on tane bir kuruş koyun ve şöyle bir iyice de karıştırınız. Şimdi, bu kuruşları teker teker birden ona kadar numara sırası ile çekmeye çalışın, her aldığınız kuruşu da tekrar cebinize koyup paraları yeniden bir iyice karıştırın. Riyâzî olarak biliyoruz ki, ilk çekişte bir numaralı kuruşu çekmek ihtimaliniz onda birdir. Arka arkaya bir ve iki numaralı kuruşları çekme ihtimaliniz ise yüzde birdir. Bir, iki ve üç numaralıları müteakiben çekmek ihtimaliniz ise binde birdir ve bu, böylece devam eder gider. Bu kuruşların hepsini sırası ile birden ona kadar çekmek ise, inanılmayacak kadar uzak bir ihtimal, milyonda bir (on üzeri on) ihtimal olacaktır.

Aynı şekilde, yeryüzündeki hayat için o kadar çok riyazî ve kat'î şartlara ihtiyaç vardır ki, bütün bu şartların sırf tesâdüfî olarak tam gerektiği gibi olmalarına ihtimal yoktur.

Dünya, mihveri etrafında saatte bin mil yapar. Eğer böyle olmayıp da saatte yüz mil yapacak kadar dönseydi, gündüz ve gece şimdi olduğundan daha uzun olacak, öyle olunca da her uzun gün, nebat nâmına ne varsa hepsini yakıp kavuracak, uzun gecelerde eğer kalırsa kalanını dondurup mahvedecekti.

Aynı şekilde, hayatımızın membaı olan Güneş'in dış tabakasında hararet on iki bin fahrenheittir. Dünya'mızın Güneş'ten uzaklığı o şekildedir ki, sönmek bilmeyen bu ateş, bizi tam karar ısıtıyor o kadar!.. Eğer Güneş'in bu harareti yarı yarıya azalacak olsa, soğuktan donardık, yarısı kadar fazla olsa hepimiz kavrulurduk.

doğurmaya, erkeği ise doğurtmaya memur etmiş ve buna göre cihazlandırmıştır.

Cenin, ana rahminde dokuz ay, on günlük bir neşv ü nemâ mâcerası yaşar. Bu müddet, her canlıda farklıdır. Döllenmiş yumurta

---

Dünya'mızın 23 derece bir meyil ile eğri durması, mevsimleri meydana getirmektedir. Eğer Dünya'ya böyle bir meyil verilmeseydi, okyanustan yükselen buharlar kuzey ve güneye akın ederler, kıtaları birer buz parçası yaparlardı.

Ay da Dünya'ya şimdiki mesafede olacağına, meselâ sadece elli bin mil ötede olsaydı, yeryüzündeki medd ü cezirler öyle müthiş olurdu ki, bütün kıtalar günde iki defa su altında kalırdı. Dağlar bile kısa bir zamanda aşına aşına ortadan silinirdi.

Eğer Arz'ın kabuğu on kademcik kalın olsaydı, karbondioksitle oksijeni masseder (emer) ve bitki denen şeyden eser olmazdı. Yahut da dünyanın etrafındaki atmosfer tabakası daha ince olsaydı her gün bizden uzakta yanıp tutuşan milyonlarca meteor, Dünya'mızın her tarafına çarpar ve her yeri ateşler, tutuştururdu.

Bütün bunlardan ve daha bir sürü misâllerden anlıyoruz ki, Dünya üzerinde hayat tesadüfî değildir. Buna milyonda bir bile ihtimal yoktur.

***İkincisi:** Gâyesine ulaşabilmek için hayatın ne yapıp yapıp var kuvveti ile imkânlar araştırması da, her şeyi içine alan o ilâhî hikmetin bir tezâhürüdür.*

Can denen şey nedir? Şimdiye kadar bunu kimse tamamıyla anlayamamıştır. Ne ağırlığı, ne eni, ne boyu var, fakat bir kudret olduğu muhakkak... Büyüyen bir kök, kayayı çatlatır. Bu kuvvet suyu da, toprağı da, havayı da fethetmiştir. 'Dört hayat unsuru (su, ateş, toprak ve hava) onun emri altındadır. Onların tertiplerini bozar ve tekrar birleştirir.

Hayat denen bu heykeltıraş, bütün yaşayan şeylere vücut verir; bir ressamdır, her ağacın her yaprağına bir şekil verir ve her çiçeği boyar.

Hayat, bir müzisyendir; her kuşa aşk şarkısına nasıl söyleyeceğini, böceklere bin bir ses müziği içinde nasıl anlaşacaklarını öğretmiştir.

Hayat, yüksek bir kimyagerdir; meyvelere, baharata tat, güllere koku verir. Su ile karbonik asitten şeker ve odun yapar, bunu yaparken de mahlûkâtın teneffüs etmesi için oksijeni serbest bırakır.

Âdeta görülmeyecek kadar küçük olan bir protoplazma damlasını düşünün: şeffaf, pelte gibi, hareket kabiliyeti olan ve Güneş'ten kudret alan bir şey... Bu bir tek hücre, bu şeffaf, bulanık damlacık, hayat denen şeyin tohumunu ihtiva etmektedir ve bu hayatı küçük küçük her yaşayan şeye geçirmek kudretindedir. Bu damlacıktaki kudret ve kuvvet bütün nebat, hayvan ve insanların sahip olduğu kuvvetten daha fazladır, çünkü bütün hayat ondan çıkmıştır. Bu hayatı yaratan, tabiat değildir. Ateş püskürен dağlarla tuzlu bir deniz böyle bir varlık yaratmaktan çok uzaktır.

***Üçüncüsü:** Hayvanlarda gördüğümüz anlatış, kendilerine yegâne destek olarak sevk-i tabiî denilen şeyi bahşeden iyi bir yaratan olduğunda hiç şüphe bırakmıyor.*

Yavru salamon balığı yıllarca denizde kaldıktan sonra kendi öz vatanı olan nehre döner, hem de tam doğduğu ırmağın nehre döküldüğü kıyıya...

(zigot), otuz bin husûsiyet anadan, otuz bin husûsiyet de babadan alır. Bunu döllenme ânını takip eden ilk üç saniyede gerçekleştirir.

Onu, böyle noktası noktasına tam eski yerine getiren şey nedir? Eğer bu balığı alıp da aynı nehre dökülen başka bir ırmağa koyacak olursanız derhal yanlış bir yolda olduğunu anlayacak, tekrar gerisin geri dönerek asıl nehre çıkacak, sonra nehrin aktığı istikametin aksine dönerek doğduğu ırmağa doğru yol alacaktır.

Yılan balığının sırrını çözmek ise daha güç... İnsanı hayretten hayrete düşüren bu mahlûklar, nesli üretecek hâle geldikleri zaman Dünya'nın her tarafındaki göl ve nehirlerden; Avrupa'dakiler de dâhil olmak üzere binlerce mil, okyanusu aşarak kopup gelirler. Hepsi de Bermuda yakınlarındaki sonsuz derinliklere gelip, orada yavrular ve ölürler.

Sadece uçsuz bucaksız bir su içinde olduklarından başka bir şey bilmiyorlarmış sanılan mini mini yavrular gerisin geri yola çıkarlar. Sonunda da sadece kendi ana-babalarının geldiği aynı sahile ulaşmakla kalmayıp oradan da ana-babasının yaşadığı nehre, göle yahud da gölcüklere giderler, öyle ki, su olan her yerde her zaman sürü sürü yılan balığı vardır. Şimdiye kadar Avrupa'da hiç bir Amerikalı yılan balığına, Amerika sularında da hiçbir Avrupalı yılan balığına rastlanmamıştır. Hattâ Allah, Avrupalı yılan balıklarının ömrünü uzun yolculuklarına göre bir sene kadar yahut da biraz daha fazla uzatmıştır.

Bu kadar kuvvetli bir istikâmet hissinin menşei (çıkış yeri) nedir?

Bir eşek arısı; bir çekirgeyi alt eder. Toprakta bir çukur açar. İğnesi ile çekirgeyi öyle bir yerinden sokar ki, böcek ölmez, fakat kendini kaybeder. Artık konserve edilmiş bir et gibidir. Sonra o şekilde yumurtlar ki, yavrular yumurtadan çıktığı zaman gıdalarını temin eden bu böceği öldürmeden ufak ufak koparıp ısırarak yiyecek vaziyettedirler. Ölü bir et yemek, yavrucuklar için ölüm demektir. Sonra ana uzaklara uçar ve ölür. Yavrularını hiç görmez. İlk eşek arısının da aynı şekilde hareket ettiği muhakkaktır. Yoksa şimdi yeryüzünde böyle bir hayvan mevcut olmazdı. Böyle esrarlı hareket ve teknikler, sonradan edinme ve intibak kelimeleriyle izah edilemez. Bu, onlara bahşedilmiştir.

***Dördüncüsü:** İnsanda, hayvandaki sevk-i tabiîden daha fazla bir şey vardır: Muhâkeme kabiliyeti. Başka hiç bir hayvan yoktur ki; ona kadar sayabilsin. Yahut da on adedinin mânâsını kavrayabilsin. Sevk-i tabiî, bir flütten çıkan tek ses gibidir; güzel, fakat mahdud... Hâlbuki insan kafası, orkestrayı teşkil eden bütün müzik âletlerinden çıkan sesleri ihtiva eder. Bu dördüncü noktayı anlamak için fazla uğraşmaya lüzum yok. Çok şükür ki, bu vaziyette olmamızı âlemşümul zekâdan bir nebze bize de vermiş olması ihtimali ile izah edecek kadar düşünme kabiliyetimiz var.*

***Beşincisi:** Hayat için lâzım ilk şart, bugün bizim bildiğimiz, fakat **Darwin**'in bilmediği birtakım hadiselerde kendini göstermektedir. Meselâ gen harikası gibi... Bu **"gen"** denen şeyler o kadar küçüktür ki, yeryüzündeki mevcut bütün canlıları meydana getiren genlerin hepsini bir araya toplasak bir yüksüğü bile doldurmaz. Mikroskopla bile görülemeyen bu genler ve onların arkadaşları kromozomlar her canlı hücreye yerleşirler, bütün insan, hayvan ve bitkileri husûsiyetlendirirler. Bir yüksük, iki milyarı aşan (şimdi altı buçuk milyar) insan nüfusunun ayrı ayrı bütün ferdî hususiyetlerini içine alamayacak kadar küçüktür, ama bu husustaki hakikatler tereddüde mahal bırakmamaktadır.*

Sonra, rahim cidârına yapışarak ananın temiz kanı ile beslenmeye başlar. Kur'ân-ı Kerîm bunu **"alaka"** yani "asılı duran" tâbiri ile

---

Pekâlâ, öyle ise ***"gen"*** *denen bu şey nasıl olup da bir sürü ecdadın hususiyetlerini içinde gizliyor. Nasıl oluyor da bu kadar inanılmayacak kadar küçük bir yerde ayrı ayrı her birinin psikolojisini muhafaza edebiliyor?!*

İşte burada, geni ihtiva eden ve nesilden nesile geçiren hücrede asıl neşvünema başlar. Mikroskopla bile görülemeyen küçücük bir gen, içinde hapsedilen birkaç milyon atomun böyle yeryüzündeki bütün hayatı kesin olarak idare edebilmesi keyfiyeti, sadece yaratıcı bir bilginden sâdır olabilecek derin bir ilim ve maharetin eseri olabilir, başka hiçbir nazariyeyle izahına imkân yoktur.

Altıncısı: *Tabiatın aldığı bazı tedbirler bizi, ileriyi görerek evvelden ona göre hazırlanarak çalışan, her şeyi bu kadar zekîce idare edebilen bitip tükenmek bilmez bir zekânın varlığını kabul etmeye mecbur etmektedir.*

Seneler evvel Avustralya'da bir nevi Kakitos'tan çit yapmak istediler. Avustralya'da Kakitos düşmanı bir böcek olmadığından bitki dev adımlarıyla büyümeğe başladı.

Avustralyalıları telâşa düşüren bu gelişme sonunda Kakitoslar enine ve boyuna İngiltere büyüklüğünde bir sahayı kapladılar. Yolu üstüne rastlayan şehir ve kasaba halkını yerlerini bırakıp gitmeye mecbur ettiler, çiftliklerini mahvettiler. Buna bir çare bulmak için bütün böcek âlimleri dünyayı alt üst ettiler. Sonunda yalnız Kakitos üzerinde yaşayan ve başka bir şey yemeyen bir böcek buldular. Hem de bol bol ve süratle büyüyen ve Avustralya'da hiç düşmanı olmayan bir böcek. Çok geçmeden böcek bitkiye üstün geldi. Artık bugün Kakitos gayet mahdut bir sahadadır. Ve belâ olmaktan çıkmıştır. O kadar böcekten de ancak Kakitosu bir baskı altında tutmağa yetecek miktarda kalmıştır.

Tabiatta böyle muvâzeneler, umûmiyetle önceden temin edilmiş bulunmaktadır. Çok çabuk ve süratle gelişen böceklerin Dünya'yı istilâ etmemeleri nedendir? Çünkü onların insanlar gibi ciğerleri yoktur, teneffüs cihazları boru şeklindedir. Böcekler gelişip büyürlerken nefes boruları aynı şekilde bir gelişme göstermemektedir. Bundan dolayıdır ki, daima küçük kalmaktadırlar. Böylece büyümeleri tahdid edilerek yolları üstüne bir engel konmuştur. Eğer onların vücutça gelişmelerinin önüne geçilmeseydi, Dünya'da insan denen şey olamazdı. Aslan kadar kocaman bir eşek arısıyla karşılaştığınızı düşünün bir!..

Yedincisi: *İnsanın Allah fikrini kavrayabilmesi bile başlı başına bir delildir.*

Allah fikri, insanda mevcud ve Yeryüzü'nde insana mahsus ilâhî bir melekenin, ***"muhayyile"*** *denen melekenin mahsûlüdür. Bu melekenin kudret ve kuvveti sayesindedir ki, yalnız insanoğlu, görülmeyen şeylerin varlığına dâir deliller bulabilir. Bu kuvvetin, insanın önüne serdiği mâzi ve istikbal (geçmiş ve gelecek) bütün zamanları içine alan düşüncelerin ucu bucağı yoktur. Bütün tasavvur ve maksatlardan çıkardığı delillerle "Allah nerededir ve nedir?" büyük hakikatini sezebilir. Allah, her yerdedir ve her şeydedir. Fakat bize en yakın olduğu yer kalbimizdir. Bu, muhayyile zâviyesinden olduğu kadar ilmen ve fennen de doğrudur.* ***Hazret-i Davud****'un dediği gibi, «Semâvât Tanrı'nın haşmetini ilân eder, gök kubbe de O'nun yaratmaktaki kudretini ispat eder.»"*
(**M. Rahmi Balaban**- İlim, Ahlâk, İman - Ankara, 1984, sh. 186 vd.)

ifade eder ve onun gelişme safhalarını, aynen bugünkü modern tıbbın kabul ettiği şekilde[265] şöyle nakletmektedir:

"Şânım hakkı için biz, insanı çamurdan, bir sülâleden yarattık. Sonra onu oturaklı bir karargâhta bir nutfe (meninin özü, damlacık) **yaptık. Sonra o nutfeyi bir alaka** (asılı duran) **yarattık. Derken, o alaka'yı bir mudga** (bir çiğnemlik et) **yarattık. Derken, o mudga'yı bir takım kemik yarattık.**

---

[265] Dünya'ya gelen insan yavrusu, cenin hâlinde iken annenin temiz kanıyla besleniyor. Fakat o doğunca bu menbâdan ayrılmış olur. Şimdi ne yapacak? Cenâb-ı Hak onun muhtaç olduğu gıdayı annesinin memesinde halk eder. Daha önce memesinden süt akmayan annenin vücudu yavru için en mükemmel gıdayı imal etmeye başlar. Babaların da memeleri vardır. Fakat hiçbir babanın memesi, çocuğu Dünya'ya geldi diye süt imâl etmez; daha doğrusu edemez. Çünkü Cenâb-ı Hak, çocuğun bu en âciz safhasında onu beslemek vazifesini anaya vermiştir.

Diğer taraftan meselâ yeni doğan bir kuzu, kimsenin öğretmesine hâcet kalmadan bir sürü koyun içindeki anasını bulup memesini emmeye başlar. İnsan yavrusu bunu yapamaz. Bu aczi telâfi için Cenâb-ı Hak, anaya aşırı bir merhamet ve hissilik vermiştir. Kur'ân'daki cenine âid bilgilerin modern tıbba mutabakatını keşfedip Müslüman olan **Prof. Dr. Maurice Bucaille**:

"Hâlâ hayalci doktrinlerin itibar gördüğü bu 18. yüzyıldan bin küsur yıl önce insanlar Kur'ân ile tanışmışlardı. Onun, insanın üreyişi konusundaki haberleri, sâde tâbirler içerisinde temel gerçekleri ifade etmekteydi ki, bunları keşfetmek için insanlar asırlarını vereceklerdir." demektedir. Onun bu husustaki eseri Türkçeye de çevrilmiştir. (Bkz. **Maurice Bucaille**- Tevrat, İnciller, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim, trc. **Prof. Dr. Suat Yıldırım**, İstanbul 2005)

Kanada'nın Toronto Üniversitesi'nde anatomi profesörü olan ve Kur'ân'ın embriyoloji üzerine söylediklerinin, bir insanın bilgisiyle 7. asırda söylenmesinin mümkün olmadığını söyleyen **Keith C. Moore** ise şöyle demektedir:

"Kur'ân'ın insanın gelişimi üzerine söylediklerinin 7. yüzyılda söylenmesine imkân yoktur. Hatta bundan bir asır önce bile bu bilgiler tam bilinmiyordu. Bu âyetleri ancak şu anda hakkıyla anlıyoruz, çünkü modern embriyolojinin gelişimi bu âyetleri anlamamıza imkân tanımıştır."

Gerçekten de tarihi incelediğimizde, insanın anne karnındaki gelişimini hiçbir yanlışa sapmadan ortaya koyan, bir tek Kur'ân'dır. İnsanın anne rahminde "asılıp tutunan" bir merhale geçirdiğini söyleyen âyetleri ele alalım. Kur'ân dışında, tarih boyunca bu bilgiyi açıklamış olan tek bir kaynak bile gösterilemez. Ancak mikroskobun icadı ve geliştirilmesi, fizyoloji, anatomi, embriyoloji alanındaki ilerlemelerin birleşimiyle insanoğlu bu bilgiyi çok yakın tarihlerde bilimsel platformda öğrenmiştir." (Kur'ân. Hiç Tükenmeyen Mucize, İstanbul 2002, sh.198)

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

"İşte bunlar Allah'ın delilleridir (âyetleridir). **Bunları sana gerçek olarak okuyoruz. Öyleyse onlar Allah'tan ve delillerinden** (âyetlerinden) **sonra hangi söze inanıyorlar."** (Câsiye Sûresi, âyet 6)

Derken, o kemiklere bir et giydirdik. Sonra ona diğer bir hilkat neş'eti (bambaşka, çok güzel bir yaratılış) **verdik! Fetebârekâllâhu ahsenü'l-hâlikîn** (Bak, ne şanlı o Allah, yaratanların en güzeli!)"[266]

Bu, analık icabı olan aşırı merhamet ve hissîlik, hayat boyu devam ettiğinden kadının şâhitliği, erkeğe nazaran yarı değere indirilmiştir. Çünkü evlât yetiştirmek husûsunda bir meziyet olan bu hissîlik, adâlet sahasında kadınların bir zaafı olarak tezahür eder. Çünkü bu hissîlik sebebiyle bütün kadınların suçluya veya mağdura acımaktan dolayı adâleti yanıltacak beyânlarda bulunmaları muhtemeldir.

Kadınların şâhitlikleri hususundaki bu şer'î hüküm, onları alçaltmakla ilgisiz, sırf bir realist (gerçekçi) tavırdır.

Bunda yadırganacak bir şey yoktur. Zira şer'an erkek artistler ve ilk mektep muallimlerinin de ağızları yalana alışkın olduğundan şâhitlikleri tam olmayıp bir nevî beyyine başlangıcı[267] mâhiyetindedir. Gayr-i Müslimlerin ise, müslim aleyhine şâhidlikleri şer'an aslâ câiz değildir. Bütün bunların kimseyi alçaltmakla alâkası olmayıp sırf adâleti gerçekleştirmek hususundaki realist bir tutumun eseridir. Nitekim bugünkü hukukta da şâhitlerde akrabalık ve husûmetli olmamak gibi şartların arandığı mâlumdur.

Erkeklerin sünnet edilmeleri dahî fıtrî bir îcab sebebiyledir. Zira âletin hassâsiyetini azaltarak geç boşalmayı sağlar. Bu ise, döllenmeyi kolaylaştırır.

Cenâb-ı Hak, kadının nefsini şiddetli, fakat mestûre yaratmıştır. O, fiilî tahrikle uyanır. Erkeğin cinsî münâsebette

---

[266] Mü'minûn Sûresi, âyet 12-14.

[267] **"Şâhidin âdil olması şarttır. Âdil, hasenâtı, seyyiâtına gâlib olan kimsedir. Binâenaleyh rakkas ve maskara gibi nâmus ve mürüvveti muhil hâl ve hareketleri îtiyad eden eşhâsın ve kizb ile mâ'ruf olan kesânın (kimselerin) şehâdetleri makbul olmaz."** (Mecelle- Madde 1705)

-aşırılıkta belli olan- bir kaybı vardır. Bu durum, kadında aksinedir ki, fâhişelerin cinsî münâsebet sebebiyle sağlıklarının bozulmaması ile sâbittir. Bu yüzden erken boşalan erkeklerin çocuğu olmak ihtimali azdır. Hâlbuki geç boşalmada kadından kanala bir sıvı salgılanır ve bu sıvı, spermlerin hareketini ve binnetîce döllenmeyi kolaylaştırır.

Hıristiyanların -umûmîyetle- az çocuklu olmalarının sebebi budur!

Bugün sünnetin bir **"koruyucu hekimlik"** tedbiri olarak **"kanser"** ve hatta **"Aids"**i önleyici bir tedbir olduğu da ortaya çıkmıştır. Dünya'da Yahudiler ve Müslümanlarda kansere yakalananlar en düşük seviyededir. Bunun sebebi de müslüman ve yahudi erkeklerinin sünnet olmalarıdır.

Kadın diğer taraftan, yavrusunu önce karnında, sonra da hâriçte besleyip büyütme külfeti yüzünden âile geçiminden muaf tutulmuştur. Bu sebepledir ki, âile hâricinde geçim mücâdelesine memur edilen erkekten hem ruhî (psikolojik) ve hem de bedenî olarak zayıf yaratılmıştır. Bu sebepledir ki, her kadın, hayatın çeşitli gâilelerine karşı kendisini bir erkeğin himayesine muhtaç hisseder. Ancak şu âile geçiminden muâfiyet sebebiyle mirasta hissesi, erkek kardeşine nazaran yarımdır. Bunun bir sebebi de, evlilik umûmiyetle küfüv yani denk âileler arasında vâkî olduğundan, kadının kocasına itaat ve güveninin bir de iktisâdî müessirle takviye edilmek istenmesidir.

İslâm'ın şu gerçekçi tavrını kabul etmeyerek kadınlara hayâtî mücâdele sahasını açan Batı Âlemi'nde hemen her milletin nüfusunun gün be gün azalmakta olması, bu tavrın kadın fıtratına tersliği sebebiyledir.

Bu demek değildir ki, İslâm kadınlara evlerinin dışını yasak etmiştir. Asla!.. İlim tahsili, kadına da erkek gibi farz kılınmıştır. Aslî bir sosyal faâliyet olan ticaret için bile kadınlara hiçbir

engel vaz olunmamıştır. Diğer taraftan kendi fıtrî husûsiyetlerine uygun meslek edinmelerine karşı hiçbir şer'î mânî mevcut değildir. Hattâ denilebilir ki, ilk mektep muallimliği ve kadın hastalıkları için kadınlar daha da müsaittirler.

Şu bir tek misal üzerinde serd ettiğimiz mütalâalar bile İslâm Dünya Görüşü'nün gerçekçi (realist) olduğunu ispata yeter. Hâl böyleyken bunu te'yid makamında, bir de İslâm'da maslahatın oynadığı role kısaca temas etmek istiyoruz.

b- Maslahat Meselesi:

İslâm nazarında "**maslahat**", salâha ve hayra vesile olan keyfiyettir ki, bunun zıttı "**mefsedet**"tir.[268]

Bütün şer'î hükümler birer maslahata binâen vaz' olunmuştur. Ancak bir maslahatın hüküm tesirine medar olabilmesi için dört şart gereklidir. Bunlar:

1- Maslahat kat'î olarak bilinmelidir. Zan veya ihtimal kâfi değildir.

2- Maslahat umûmî olmalıdır. Şahsî ve husûsî menfaatler maslahat kabul edilemezler.

3- Maslahat, mefsedetten hâlî ve muhtemel mefsedetten ehemmiyetli olmalıdır. *«Def-i mefâsid (mefsedetler) celb-i menâfîden evlâdır.»*[269] hükmü meşhurdur.

4- Maslahatın şer'î nasslara delâleti mevcud olmalıdır. Nassla reddedilen bir husus, mûteber maslahat addedilemez.

"**Râiye** (idare edilenler)'**nin idaresi maslahatla kâimdir.**" Kaidesi, maslahatın nazar-ı itibara alınacağını gösterir. Maslahatlar, dînî ve dünyevî hususlarda olabileceği gibi "**maslahat-ı**

---

[268] **Ömer Nasuhi Bilmen**- a.g.e. sh.202.
[269] Mecelle, Madde 30.

mûtebere", "**maslahat-ı mürsele"** ve "**maslahat-ı merdûde"** gibi çeşitlere de ayrılırlar.

Bunlardan "**maslahat-ı mürsele"**; şeriatça ne kabul gören, ne de reddedilen maslahatlardır. Bunun delil olup olmadığı hususunda müçtehitler ihtilâf etmişlerdir.

"**Maslahat-ı merdûde"** ise, adından da anlaşılacağı üzere şer'an reddedilmiş maslahatları ifade eder. Zira o, bir mefsedet demektir.

Yukarıdaki vasıfları hâiz maslahatlar, şer'î hükümlerin müstenidâtıdır. Lâkin maslahat zamanla değişebilmektedir. Değişen maslahatlar muvacehesinde şer'î hükümlerin tatbîkinde de bir değişiklik olur mu? Evet olur. Fakat keyfî olarak değil! Şer'î cevaz ölçüleri içinde kalmak şartıyla!..

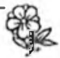
Hâlbuki zamanımızda bazı müctehid taslakları, maslahat yerine hattâ çoğu kere mefsedetleri dikkate alarak nass sarâhatine rağmen fikirler ileri sürebilmektedirler. İşte size bunlardan bir-iki misâl:

"İslâm şeriatinde erkeğin miras hissesi, kadına nispetle bir misli fazladır. Âilenin hayatını temin erkeğe düştüğü sûrette böyle bir hüküm câri olabilir. Fakat hâl ve vaziyet değişir ve herhangi bir sebeple kadının da iştirakine ihtiyaç hâsıl olursa, onun da mirastan müsâvî hisse almasına ne mânî kalır?

Bununla din mi inkâr edilmiş veya imanın hükümleri mi bozulmuş olur? bilâkis İslâm şeriatının ahkâmı zamanın ve mekânın değişmesiyle âhenkli olmuş olur ve dinin mevzuâtıyla içtimaî tahavvüller telif edilerek din ve şeriat dâima mütevâzin bulunur."[270]

---

[270] **Hüseyin Kâzım Kadri**- İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukuku'na Göre İzâhı, İstanbul, 1949, sh: 57.

"Bu mesele, «nas» ile âdet teâruz ettiği zaman hangisi tercih olunur? Dâvâsına taalluk eder. ***İmam Yûsuf****'a göre âdetleri te'yid sûretinde vârid olan naslar, îtiyadın değişmesiyle kaldırılabilir. Filhakika Arap âdetine göre vârid olan naslar vardır ki, herhangi bir İslâm kavminin Arap âdetlerine ittibaı tecviz edilemez. Tesettür, yani örtünmek meselesi bunun bir misalidir. Kadınları örtünmeği âdet edinmemiş olan bir İslâm kavmi, âdetini muhafaza etmekle dinden çıkmış olmaz.*

Hazret-i Ömer*'in* ***«mut'a»****'yı kaldırması ve «Bana mut'a eden bir erkekle bir kadın getirecek olursanız, zina etmiş olmaları dolayısıyla recmederim.» demesi bunun başka bir delilidir.*

Yine bu zâtın Peygamberimiz zamanında cârî olan ve Kur'ân'ın bir âyetine dayanan bir idârî tedbir, -ki telif-i kulûbîne yani gönüllerinin hoş tutulmasına lüzum görülen bazı kimselere Beytülmâl'den verilen tahsisâttır- bunu da kesmiş ve kendisine edilen bir itiraza da «O zaman bazı adamların gönüllerini hoş tutmağa lüzum görülmüş olabilir. Hâlbuki bugün İslâmiyet'i te'yid etmek için böyle bir şeye ihtiyaç kalmamıştır.» demişti. "[271]

"Şimdi zamanın ve mekânın inkılâplarına ve ihtiyaçlarına göre, işi kolaylaştırmak için, âdetlere dayanan «nass» hükümlerinin, yani «Kur'an âyetleri»nin bile kaldırılması mümkün iken bu usûlün İslâm diyarının hemen hiç bir yerinde kabul ve tatbik edilmemiş bulunması dinin mahiyetinin hakkıyla anlaşılamamış ve İslâm şerîatının buna âid hükümlerinin yalnız kâğıt üzerinde kalmış olmasından başka neye atfolunabilir?"[272]

---

[271] **Hüseyin Kâzım Kadri**- a.g.e., sh: 56.
[272] a.y.

Şimdi bu zırvalara ilâveten zamanımızın bir müctehid taslağından sâdır olmuş bir yenisini dikkatlerinize sunalım:

"Buraya kadar verdiğim misallerin dışında Kur'an-ı Kerîm'de toplumun hukûkî yapısıyla ilgili daha pek çok hüküm yer almakta ve devrimizin gelişmiş toplumlarında bunların bazen harfiyyen kabulleri hemen hemen imkânsız hâle gelmiş bulunmaktadır.

Meselâ günümüzün aydın, yüksek tahsilli hanımından, «Kur'ân'da var.» diye, kendi câhil biraderinin yarısı değerinde şâhit sayılmasını bekleyemezsiniz.

Meselâ, kızlara, erkek kardeşlerinin yarısı kadar hisse tavsiye eden (!) âyete, Müslüman toplumun doktor, mühendis, şirket patronu... olmuş kadınını râzı etmeniz mümkün değildir. «Onların adâlet adına yapılmış bu isyanları acaba Kur'ân'a mı yöneliktir.» denecek olursa, biz bu kanaatte olmadığımızı söylemek durumundayız. Kur'ân-ı Kerîm'in 14 asır önceki mahallî değerlerini birer târihî gerçek olarak saklayıp asıl âlemşümul prensiplerini geçerli hâle getirebilmeliyiz."[273]

Ne dersiniz bu profesör ünvanlı adamları **"Hikmet-i Teşrî"** ilminden habersiz kabul ederek sâdece **"câhil"** veya **"gâfil"** kabul edebilir miyiz? Ama herhalde tereddüde mahal yoktur ki; **"müslüman"** kabul edemeyiz!.. Çünkü **"sarih nass"**ı reddetmektedirler.

Dikkatlerinize arz ettiğimiz bu safsataların her iki yazarı da **Hazret-i Ömer**'in tatbikatını örnek göstererek güya onun

[273] Bkz. Kur'ân'da tarihsellik iddiasının kadrolaştırdığı profesör ünvanlı bâtıl yolcularının çıkardığı "İslâmiyat" isimli derginin Ocak-Mart 2004 tarihli nüshasında yayınlanan **"Kur'ân-ı Kerîm'de Mahallî Hükümler Meselesi"** isimli **Prof. Mehmed Said Hatipoğlu** imzalı makale (sh:12).

yolunda yürümektedirler. Hâlbuki bu isnat doğru değildir. Zira **Hazret-i Ömer** cevaz-ı şer'îsi olmayan hiçbir iş yapmış değildir. Bunu da değerli âlim **Ekrem Buğra Ekinci**'nin mütalaaları ile cevaplandıralım:

*"**Hazret-i Ömer**'in, müellefe-i kulûba, yani kalbi İslâmiyet'e ısındırılacak olanlara zekât vermemesinin delillerinden en önemlisi, «Zekâtı müslümanların zenginlerinden alıp, müslümanların fakirlerine ver!» mealindeki **Muaz** hadîsidir. Nitekim:*

*«-Müellefe-i kulûb ismi verilen bu gibi kimselere zekât verilmesi, âyet-i kerîmede emredilmiş iken, niye vermedin?» diye sorulunca, **Hazret-i Ömer:***

«-Gayrimüslimlerin kalblerini yumuşatmak emri, Allâh'ın va'd ettiği zafer ve gâlibiyet başlamadan evvel, onların azgın olduğu zamanda idi. Şimdi ise, müslümanlar kuvvetlenmiş, kâfirler mağlup ve âciz olmuştur. Şimdi bunların kalblerini mal ile kazanmağa lüzum kalmamıştır.» dedi.

*Ardından da müellefe-i kulûbün gayrimüslimlerine zekât verilmesi emrini nesh eden, yani yürürlük zamanının bittiğini bildiren ve zekâtın, ancak mü'minlerin hakkı olduğunu bildiren âyeti (Bakara, 273) ve **Muaz** hadîsini okudu. Bunun üzerine bu âyetin nesh edilmiş olduğu ve artık müellefe-i kulûba zekât verilmeyeceği hususunda icmâ' meydana geldi. **Hazret-i Ömer**'in hazîne emîni olduğu o zaman halîfe **Hazret-i Ebû Bekr** idi ve bu içtihadı kabul etti. (Müellefe-i kulûb üç kısım olup, Hazret-i Peygamber zamanında yeni müslüman olan ve henüz müslüman olmayıp da kalbi İslâmiyet'e ısındırılmak gereken, ayrıca şerlerinden sakınılmak için kendilerine zekâttan pay verilen kimselerdi.)*

*Halîfe **Ömer bin Abdilaziz**'in müellefe-i kulûba tekrar zekât vermeye başladığı iddiasına gelince: **Ömer bin Abdilaziz***

böyle bir ödeme yapmıştır, ancak bunu beytü'l-mâlın zekât bölümünden değil, başka bölümünden ödemiştir. Nitekim ulemâdan, müellefe-i kulûbün gayrimüslim olan sınıfına, zekâttan değil, ganimetlerin Hazret-i Peygamber'in hissesine düşen beşte birinden ödeme yapıldığını söyleyenler de vardı. Görülüyor ki, müellefe-i kulûb denilen kimselere ödeme yapılması değil, onlara zekât verilmesi yasak edilmiştir. Kaldı ki, pek çok fetihlerin yapıldığı ve kalabalık grupların müslüman oldukları **Hazret-i Ömer** *zamanında, müellefe-i kulûba zekât verilmesi ihtiyacı,* **Ömer bin Abdilaziz**'*in zamanından daha az değildi. Üstelik müellefe-i kulûbün kimler oldukları da ihtilâf konusudur.* **İmam Şâfiî** *gibi birçok hukukçu, bunların yalnızca İslâm'a yeni girmiş kimseler olduğunu; ancak bugün kalmadığını söylemişlerdir. Ayrıca zekâtın verileceği yerlerden biri de âmil, yani zekât toplama memurudur. Kaynaklarda, zekât memurunun Hâşimî veya gayrimüslim olması durumunda, bunların zekâttan bir şey alamayacaklarını tasrîh edilmiştir. Çünkü Hâşimîlere ve gayrimüslimlere zekât verilmez. Sünnet, âyetin hükmünü tahsis ve takyid etmiştir. Yine denilebilir ki, eskiden zekâtı devlet toplar ve îcab eden yerlere sarfederdi. Devletin zekât toplamadığı zamanlarda, insanların müellefe-i kulûbu tesbit etmesi çok zordur. Hâlbuki zekât, müslümanların her şart ve zeminde yerine getirmesi gereken bir vecibedir.*

İslâm hukukuna göre, müslüman bir erkek, kitâbiyye (Ehl-i kitap, yani Yahudi veya Hıristiyan) bir kadınla evlenebilir (Mâide, 5). Ancak **Hazret-i Ömer**, *kitâbiyyelerle evlenenlerin çoğalmasının, Müslüman kadınların evlenmesini zorlaştıracağı ve kitâbiyyelerde müslümanların hoş karşılamayacakları bazı ahlâk düşüklükleri olabileceği gibi mülâhazalarla bu tür evlilikleri yasaklamıştır.*[274] *Hükümdarın,*

[274] **Ebû Bekr el-Cessâs**- Ahkâmü'l-Kur'an, Thk: **M. Sadık Kamhâvî**, Dârü'l-Mushaf, Kahire, III / 321-322.

maslahatı gözeterek, mubahları emretme veya yasaklama salâhiyeti vardır. Halkın bu yasağa uyması vecîbedir. Aksi takdirde o işi işlemek, kanuna uyulmadığı için suç teşkil eder.[275] *Burada da* **Hazret-i Ömer**'*in maslahat prensibini, yani âmme menfaatini gözettiği anlaşılmaktadır. Kaldı ki, bu yasak, hükmün aslıyla alâkalı değildir; yani kitâbiyyelerle evlenmek mutlak olarak haram değildir.*

Hazret-i Ömer'*in kıtlık senesinde hadd-i sirkati tatbik etmemesinin en mühim sebebi, zaten hâdisenin isminden anlaşılmaktadır. Hadd cezaları, en ufak bir şüphe ile sâkıt olur. Kıtlık senelerinde vâki bir hırsızlığın, kıtlığın tazyikiyle olduğu düşünülerek cezadan vâreste tutulması İslâm hukûkunun umûmî prensiplerine aykırı olmadığı gibi; cezanın sonraki bir tarihe te'hir edilmiş olması da muhtemeldir. O hâlde bunun* **"nassı iptal"** *mânâsına gelmeyeceği aşikârdır. Kıtlık, cezânın infazı için gereken unsurların bulunmadığını gösterir. Kaldı ki,* **Hazret-i Muhammed**'*in, kıtlık zamanlarında hadleri tatbik etmediğine dâir hadisler de vardır. Bütün bu hâdiselerde* **Hazret-i Ömer**'*in ictihadları yanında, istinad ettiği sünnetten tatbikatlar da vardır.* **Hazret-i Ömer**'*in orijinal görüşü olarak lânse edilen ve tarihselciliğe delil gösterilen* **«ümmü veled»**'*lerin (efendisinden çocuk doğuran câriyelerin) satılmasının men edilmesi ve bir defada verilen üç talâkın mûteber sayılması gibi hâdiseler ise, tamamen sünnet-i nebevînin tatbiki ve bu hususta sahabenin icma'ından ibârettir.*

---

[275] Ulemâ buna delil olarak **"Ey iman edenler! Allâh'a, Rasulüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin."** meâlindeki âyeti (Nisa, 59) esas almışlardır. Nitekim *"Allah'ın, sultan vasıtasıyla insanları kötü fiillerden alıkoyması, Kur'an-ı Kerîm vasıtasıyla alıkoymasından daha çoktur. (Yani sultanın yasakladıkları, Kur'ân-ı Kerîm'in yasakladıklarından daha çoktur.)"* hadîsi meşhurdur. **Ebu'l-Hasen el-Mâverdî**- Edebü'd Dünya ve'd-Din, Trc. **S. Kip/A. Sönmez**, İstanbul, 1978, sh: 170; **Hâdimî**: Berîka-yı Ahmediyye, Haz: **Said Kahraman**, İstanbul, 1988, II/428, III/43.

*Hazret-i Peygamber'in, **"Benden sonra sünnetime ve Hulefâ-yı Râşidîn'in sünnetine uyun."**[276], **"Ashâbım gökdeki yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yola kavuşursunuz."**[277] ve **"En hayırlı devir benim asrımdır. Sonra beni görenlerin, sonra onları görenlerin, sonra da onları görenlerin asrıdır."**[278] hadîsleri, Sahâbe'nin, bilhassa da Hulefâ-yı Râşidîn'in görüşlerinin hukûken bizâtihi delil olduğunu göstermektedir. Bunlar, sonra gelen hukukçuların re'yi gibi değildir. Kaldı ki, **Hazret-i Ömer**'in tatbikâtında artık bir ictihad değil, icma' bahis mevzuudur. İctihad olarak kabul edilse bile, sonrakilerin ictihad yapmalarını engelleyecek bir durum yoktur. Ancak bu içtihadın nasslardan sarf-ı nazar ederek yapılması elbette ki muhaldir. Çünkü, **«Mevrid-i nassda, içtihada mesağ yoktur.»** Görülüyor ki, bu hâdiseler, modernist telâkkiyi desteklemeye pek de elverişli değildir. Böyle olunca modernizmin ve historisizmin referansları, mensuplarının da zaman zaman itiraf etmek zorunda kaldıkları gibi, dinî ve hatta târihî olmaktan ziyâde, yalnızca aklî referanslar olmaktan öteye geçememektedir.*

O hâlde İslâm hukuku değişmez vasıfta bir hukuk sistemi midir? Yoksa modernistlerin söylediği gibi, akıl ve zamanın ahlâkî telâkkilerini tatmin eden her değişikliğe elverişli midir? Hâsılı, bu değişmenin sahası ve sınırları nedir? Günümüzde «gelenekçiler» olarak adlandırılan klasik fukahâ ve bunların takipçileri olan hukukçular, İslâm hukukunda zamanın değişmesiyle ahkâmın da değişmesine izin verildiği; ancak bu değişikliğin ancak örf ile sabit hükümler için söz konusu olduğunu; prensip itibariyle nasslarla sabit hükümlerin değişmeyeceği;

[276] Tirmizî, İlm 16; İbn Mâce, Mukaddime 6; Ebû Dâvud, Sünne 5; Dârimî, Mukaddime 6; Ahmed bin Hanbel, IV/126, 127.

[277] Râmuz, I/293, II/450. (Ebû Nasr ve Beyhakî'den naklen)

[278] Buhârî, Fezâilü'l-Eshâb, Şahâdât 9, Rikak 7, Eymân 27; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe 212; Tirmizî, Fiten 45, Şahâdât 4; Ebû Dâvud, Sünne 10; İbn Mâce, Ahkâm 27; Nesâî, Eymân 29; Ahmed bin Hanbel, I/378.

müctehidin içtihadını, örf değişikliğini nazara alarak her zaman değiştirebileceği; mukallidlerin de ihtiyaç olduğunda, örfün değişmesiyle başka bir içtihadı taklid edebileceği hususunda müttefiktirler. Zamanın bozulması, yeni buluşlar, zarûret ve ihtiyaçlar da hep örfe mülhak sebeplerdir. İslâm hukukundaki yaygın kabul de bu yöndedir. Maamafih klâsik fukahâ arasında da bu değişmenin sınırını dar ve geniş tutma temâyülünde olanlar da yok değildir. Sözgelişi bir tarafta menkul ve nakit para vakıflarına cevaz veren ***İmam Züfer****'in takipçisi ve Dünya Payitahtı'nın müftüsü* ***Ebussuud Efendi*** *ile, diğer tarafta, aynı çağda, büyük şehirlerin ihtiyaçlarından uzak, ücra bir Ege kasabasında yaşayan ve bu kaville zaif olduğu için fetva verilmesini doğru bulmayan* ***İmam Birgivî*** *gibi."*[279]

İktibas ettiğimiz bu tahlil ve değerlendirmeden açıkça anlaşıldığı üzere, İslâm Dünya Görüşü ve bunun tatbikatında maslahatın mevkii ve ehemmiyeti, akıl referans alarak tayin edildiği takdirde ortaya yukarıda birkaç misalini arz ettiğimiz sapıklıklar çıkmaktadır. Hâlbuki akıl, İslâm'ı kabul edip etmemek hususunda tamamen hür olduğu hâlde onu kabulden sonra naslarla (âyet ve hadislerle) bağlıdır. Hele İslâm adına bir hüküm ortaya koyarken bu bağımlılık hassasiyetle korunması gereken bir lâzimedir.

Böyle olduğu hâlde dinî bilgileri kıt veya İslâm'a bağlılıkları şüpheli olan hemen herkes bir münakaşada sırf bir slogan hâlinde öğrendikleri şu İslâmî prensibi ileri sürerler:

"Ezmânın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz."[280] Yani zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişmesi gerekir.

---

[279] Prof. Dr. **Ekrem Buğra Ekinci**- İslâm Hukuku'nda Değişmenin Sınırı, İstanbul, 2005. Buna ilâveten **Murad Hâfızoğlu**- Ahkâmda Değişim, (Rıhle Dergisi, İstanbul, 2008, s: 1, sh: 32 vd.) isimli makaleye bakılabilir.
[280] Mecelle, Madde 39.

Hâlbuki bu İslâmî prensip, hakkında nass vârid olmayan meselelere kâbil-i tatbiktir. Zira hükmün değişen maslahat dolayısıyla yenilenmesi bir ictihad olur ve *"Meurid-i nassta ictihada mesağ yoktur."* (Mecelle, Madde 14) hükmüne göre naslar, bu faaliyete mevzu ittihaz olunamaz.

Bunun gibi örf-âdet ve maslahatın rolünü tayin eden başka İslâmî kaideler de vardır. Bunların bir kısmını bir hukuk âbidesi olan Mecelle'den iktibasla dikkatlerinize arz edelim:

"Zarûretler memnu' olan şeyleri mübah kılar." (Madde 21)

"Zarûretler kendi miktarlarınca tâyin olunur." (Madde 22)

"Bir özür için câiz olan şey, ol özrün zevâliyle bâtıl olur." (Madde 23)

"Mâni zâil oldukta memnu' avdet eder." (Madde 24)

"Zarar-ı âmmı def' için zarar-ı hâs ihtiyar olunur." (Madde 26)

"Zarar-ı eşed, ehaf ile izâle olunur." (Madde 27)

"Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur." (Madde 29)

"Def-i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır." (Madde 30) Yani kötülükleri def etmek, iyilikleri celb etmekten daha tercihe şâyandır.

"Zarar, bi-kaderi'l-imkân izâle olunur." (Madde 31)

"Hâcet umumî olsun, husûsî olsun; zarûret menzilesine tenzil olunur." (Madde 32)

"Âdet muhkemdir." (Madde 36) Yani âdet icabı olan şey, şart edilmiş gibi nazar-ı itibara alınır.

"Nâsın (insanların) isti'mâli (kullanması) bir hüccettir (delil) ki, onunla amel vâcib olur." (Madde 37)

"Âdeten mümteni' (imkânsız) olan şey, hakikaten mümteni' gibidir." (Madde 38)

"Ezmânın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz." (Madde 39)

"Âdet, ancak muttarid (devamlı) yani gâlip oldukta mûteber olur." (Madde 41)

"İtibar gâlib-i şâyiadır, nâdire değil." (Madde 42)

"Örfen mâruf olan şey, şart kılınmış gibidir." (Madde 43)

"Örf ile tayin, nass ile tayin gibidir." (Madde 45) ilh.

İslâm Hukuku'nun umumî prensiplerini birer vecize hâlinde 99 maddede kanunlaştırmış bulunan Mecelle'den yukarıya alınan maddeler, örf, âdet ve maslahatın ne büyük bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak bir örf, âdet veya maslahatın bu maddeler ve emsâlinde ifadesini bulan hukûkî rolü oynayabilmesi, yani mûteber olabilmesi, bu bahsin başında serd ettiğimiz dört vasfı hâiz bulunmasına bağlıdır. Bunların arasında örf, âdet ve maslahatın şer'î nasslardan herhangi birisiyle küllî veya cüz'î bir sûrette delâlet veya irtibat bulunmasının ehemmiyeti âşikârdır. Zamanımızdaki müctehid taslakları, örf, âdet ve maslahatın mûteberiyeti için bu ve diğer vasıfları dikkate almayarak onları gönüllerinin istediği gibi akılla medâr-ı hüküm addetmeleri İslâm Dünya Görüşü'nü tahriften başka bir mânâ ifade etmez ki, bu meseleyi, yazmayı plânladığımız ikinci kitaba bırakarak burada bu kadarcık bir izahatla iktifâ ediyoruz.[281]

Ancak burada şu kadarını söyleyelim ki, Hıristiyanlık'taki **Luther** rolünü oynamaya kalkışan bu müctehid taslakları, ilâhî

---

[281] Şeriatte hükümlerin dayandığı maslahatları tespit maksadıyla "**hikmet-i teşrî**" adıyla bir ilim tesis olunmuştur. (Tafsîlât için bkz: **İzzeddin ibn Abdüsselâm** İslâmî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri- Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâili'l-Enâm, İstanbul, 2006, İz Yayıncılık)

bir sıyânetle (koruma ile) aslâ deforme olmamış (bozulmamış) bir dini (İslâm'ı) reforme etmek cür'etinde bulunmaktadırlar ki, bunun neticesi hem kendileri ve hem de sapıklığa sürükledikleri insanlar için mutlak bir hüsrandır. Zirâ Allâh'ın vaadi haktır ve O, vaat ettiği gibi dinini kıyamete kadar muhafaza edecektir.

F- İLİMCİLİK veya SİYANTİZM PRENSİPİ

İslâm Dünya Görüşü'nde ilme atfedilmiş olan büyük rağbet ve alâkanın anlatılacağı bu bahsi **"ilimcilik"** olarak isimlendirirken bunu "veya Siyantizm" sûretinde tasrih edişimiz, yadırganmamalıdır. Zira **"siyans (science)"**, ilim demektir. Bununla beraber felsefede **"siyantizm (scientisme)"** bu kökten türetilmiş olduğu hâlde ilme haddinden fazla bir kudret ve ehemmiyet atfeden görüşleri ifade eden bir ıstılahtır.[282] Tabiatıyla o, bu mânâda ilmin İslâm'daki kıymet hükmü ile kabil-i telif değildir. Biz bu kelimeyi **"ilimcilik"**'e, yani ilme ehemmiyet atfeden görüşe yakın olan lügavî mânâsıyla kullanıyoruz.

---

[282] *"Yeni bir kelime olup takbîhi mutazammın olarak, evvelâ ilmin eşyayı (varlıkları) hakikatleri üzere bildirdiği mesâil-i hakikiyyenin cümlesini halk ettiği ve akl-ı beşerin bi'l-cümle ihtiyacâtını îfâya kâfî olduğu fikri, sâniyen ilmî fikir ve usûlün hayat-ı akliye ve hayatiyyeye taalluk eden şeylerin kâffesine teşmil lâzım geleceği fikri mânâlarında kullanılmış ve sonra da ilme en ziyade hüküm ve nüfuz atfedenlerin bazıları tarafından az çok daha vâsi bir mânâda olarak kabul edilmiştir ki, ilme bir kıymet-i mutlaka vermekten ibârettir."* (**İsmail Fenni Ertuğrul**- Lûgatçe-i Felsefe, İstanbul 1341, sh. 619)

Gerçekten materyalist ve binnetice siyantist filozoflar ilme, eşya ve hâdisâta âid bütün hakikatlere zamanla mutlak bir vukuf sağlayabilecek bir kudret atfederler. Hatta bu görüş sebebiyle bir gün müspet ilimlerin tamamen dinin yerini alacağını dahî iddia ederler.[283]

Ülkemizde din karşıtı bazı kimselerin de bu hâm hayale kapıldıkları görülmüş ve görülmektedir.[284] Devrinin münevverlerini sihr-i şiir ile idlâl eden **Tevfik Fikret "Halûk'un Âmentüsü"** şiirinde:

"Bir gün yapacak fen, şu siyah toprağı altun

Her şey mümkün kudret-i irfanla inandım" demektedir.

Tabiatıyla, İslâm nazarında ilmin[285] fevkalâde bir ehem-

---

[283] Bu görüşü, ancak hıristiyanlığa uyacak bir sûrette ifade eden yerli bir yazar şöyle demektedir:

"Filhakika eğer din ancak ruhu itibarıyla beşeriyetin his ve kalbine hâkim olmakla kalsaydı, hiç şüphesiz ki ilmin sahasına asla hücum etmeyecekti; belki de asırlarca beşerin dimağını yoran dini ilme, yahut ilmi dine hâkim kılmak ve nihayet ikisi arasındaki nizâı bir itilâf ile bitirmek meselesi bugün mevcud olmayacaktı. O zaman birçok dimağlar, din hakkında serinkanlı düşünecekler, dinlerin ilahiyatçıların şan ve şereflerini temin etmek için değil, bilâkis insanların bazı hissî ve kalbî ihtiyaçlarını tatmin etmek için vücuda gelmiş müesseseler olduğunu görecekler ve ***bu ihtiyaçlar başka bir yoldan tatmin olununcaya kadar beşerî cemiyetlerin en mühim müesseselerinden biri olarak dinin bâkî kalacağına inanacaklardı.*** *Fakat kuvvet elde etmek isteyen her müessese gibi din de bu his ve kalb sahasından çıkarak insanların düşünüşü, gündelik hayatı, cemiyetin kanunları üzerine de hâkim olmaya başlayınca karşısında aklı ve sonra da tecrübe ve müşâhedeyi bulmuş, yani evvelâ felsefe ve sonra da ilim ile çarpışmıştır."* (Bkz: **Abdülhak Adnan Adıvar**- Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul, 1944, sh: 8)

[284] Tafsilât için bkz: **İsmâil Fennî Ertuğrul**- Materyalizmin İflâsı ve İslâm, İstanbul, 1996 veya **Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolayır**- Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücâdelesi, Ankara, 1995.

[285] Bilgi üç kademedir:

a-Âmiyâne Bilgi: Bu sebepleri kavranmamış olan bilgidir. Bir câhilin şimşek çaktıktan bir müddet sonra gök gürleyeceğini bilmesi gibi... Bu tekerrürle öğrenilir.

b-İlmî Bilgi: Bu, sebep-netice münâsebeti kavranmış olan bilgidir.

c-İrfan: Bu da hazmedilip şahsîleştirilmiş olan bilgidir.

Bunların üstünde üç kademe hâlinde bir bilgi daha vardır ki, buna da **"mârifet"** denir.

miyeti olmakla beraber onun Kâinat'ta meknuz olan bütün hakikatlere ulaşabileceği kabul edilemez. Evvelce zikretmiş olduğumuz üzere âyetle sâbit olan "**beş bilinmez**" keyfiyet vardır. Bunlara Allah'ın "**Zât hakikati**" de ilâve edilmelidir. Çünkü insanoğlu bunu düşünmekten men edilmiştir. Maddî âlemden aldığı intibâlarla düşünen insan beyni, medâr-ı mukayese olacak bir intibâ sâhibi olmadığı için Cenâb-ı Hakk'ın Zât hakikatini bilemez. Çünkü O'nun "**muhalefetün li'l-havâdis**" yani sonradan olan her şeyden farklı olmayı ifade eden bir sıfat-ı ilâhiyesi vardır. Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- da "*Nasıl tasavvur edebiliyorsanız ondan başka türlüdür.*" buyurarak bu husustaki imkânsızlığı ifade etmiş bulunmaktadır.

Bununla beraber ilmin efdali, yani en faziletlisi Allâh'ı bilmektir. Ancak bu biliş, sıfat keyfiyetleri itibariyle ve beşer idrakine izâfetendir. Ondan sonra "**murâd-ı ilâhî**"yi bilmek gelir ki, bu da yaratıcının "**âdetullah**" veya "**sünnetullah**" denilen irâde izharındaki hikmet ve maksadı kavramaktır. Beşerî ilmin zirvesi budur. İslâm'da buna "**maârif**" yani mârifetler denir. Bu beşerî ilmin zirvesidir. Bütün bunlara ilâveten Cenab-ı Hak, rûh hakkında insanlara az bilgi verildiğini[286], rûhun mahiyetine de vâkıf olunamayacağını bildirmiştir. Asırlardan beri, önce umûmî felsefe içinde sonra da müstakil bir ilim olarak (rûhiyât/psikoloji) rûhun mâhiyeti araştırılmışsa da bugün artık onun bilinemeyeceği kabul olunmuş ve psikoloji, ruhî hadiselerin sebep ve neticeleriyle fizyolojik ve psikolojik hâdiseler arasındaki illiyeti araştıran -âdetâ- bir laboratuar ilmi hâline gelmiştir.

Mârifette birinci kademe, bir oluşta fâilin irâdesine ilâveten Allah'ın iradesinin de mevcudiyetini müdrik olmaktır. *"Hayrihî ve şerrihî minallâhi teâlâ"* inancı bunu gerektirir. Buna ilâveten bir oluşta tecellî eden esmâ-yı ilâhiyyeyi tanımak mârifette ikinci kademedir. Üçüncü ve son kademe ise, oluştaki "murâd-ı ilâhiyye"yi bilmektir. Beşerî bilginin zirvesi ve nihâî hududu budur.

[286] İsrâ Sûresi, âyet 85.

İnsan fıtratında mevcud olan tabiî meyillerden biri de tecessüs ve bunun neticesi olan öğrenmedir. Bunu tatmin için o, akıl, his ve muhâkeme kudretiyle teçhiz olunmuştur. Bu keyfiyetler âdemoğlunu mahlûkat içinde mümtaz bir mevkiye yükselten yegâne müessirlerdir. Fakat bunlar tek başına hakikate vüsûl için kâfî gelmediği gibi bir de tâbî oldukları pek çok müessir, onların bu kifayetsizliklerini arttıran çeşitli zaaflar sûretinde tezahür eder. Bu sebepledir ki, insanoğluna Yaratıcı, vahiy sûretiyle yardım etmiş ve bu yardımı ilk insan olan **Âdem**'le başlatmıştır. Bu ilâhî meşiyyet, yarattığı her varlığı herkesten iyi tanıyan Cenab-ı Hakk'ın şu beşerî acz ve kifayetsizliği te'yidi demektir. Vahiyle insanoğluna vâki olan ilâhî yardım da mücerred hakikatler itibariyle hep aynı kalmış olmakla beraber onun kaydettiği tekâmül seyrine bağlı olarak içtimâî hükümlerde âhir zaman nebîsiyle kemâle ulaşmıştır. Biz, ilmin değerini vahyin ortada tahriften masûn kalmış olarak mevcud olan son ve yegâne muhtevası ile ortaya koymaya çalışacağız.

Bir kere meşhûr-i âlem olarak İslâm'ın ilk emri **"ikra"** yani **"oku"**dur.[287] Okumaksa, ilmin elde ettiği mutaların (verilerin), nesilden nesile intikalini temin eden yegâne vasıtadır. Böyle olmasaydı, insanlar geçmişteki ilmî muhtevadan habersiz olurlar ve her şeyi yeniden keşfetmek veya öğrenmek mecburiyetinde kalırlardı. Esâsen bu lâzime iledir ki, Kur'ân-ı Kerîm'de bine yakın âyet-i kerîme, geçmiş kavimlerin ibret alınacak kıssalarını nakletmektedir. Diğer taraftan pek çok âyet-i kerîme *"Düşünmez misiniz?", "Akıl etmez misiniz?"* gibi çeşitli ikazlarla insanoğlunu düşünmeye dâvet etmektedir. Hem de bu ikazlar, te'kid-i istifhâmî, yani sual yoluyla mânâyı kuvvetlendirecek bir sûrette vârid olmuştur. Cenab-ı Hak, **"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"**[288] âyet-i kerîmesini de te'kîd-i istifhamî yoluyla bildirerek âlimlerin üstünlüğünü

287 Alak Sûresi, âyet 1.
288 Zümer Sûresi, âyet 9.

ifade buyurmuştur. Diğer taraftan Allâh'ın -sıfat itibariyle de olsa- ancak ilim yoluyla bilinebileceğini ifade için **"Allah'tan ancak âlim kulları korkar."**[289] meâlindeki âyet-i kerîmeyi inzal buyurmuştur. Çünkü kendisinden korkmak için Allah'ı lâyıkı ile bilmek gerekir. Bu ise, ilim sâyesinde mümkündür.

İlim tahsili, erkek ve kadın, her Müslüman için farz kılınmıştır. Hazret-i Peygamber'den bu âyet-i kerîmeleri te'yîden pek çok hadis vârid olmuştur. Bunlardan birkaçını dikkatlerinize sunalım:

"Dünyayı isteyen ilme sarılsın, âhireti isteyen ilme sarılsın, her ikisini de isteyen yine ilme sarılsın!"

"İlim ve hikmet Müslüman'ın yitik malıdır. Onu nerede bulursanız alınız."

"İlim Çin'de bile olsa arkasından koşunuz." Buradaki Çin kelimesinden maksadın, en uzak bir mevki olduğundan şüphe yoktur.

"Beşikten mezara kadar ilmin arkasından koşunuz."

"İlim rütbesi, en yüksek rütbedir."

"Ümmetimin âlimleri, Benî İsrâil'in peygamberleri gibidir."

"Âlimin kalemlerinin mürekkepleri, şehitlerin kanlarından daha mübecceldir."

"İlim elde etmek için seyahat edene Allah cennet yolunu gösterir."

"Allâh'ın yarattığı şeyler üzerinde bir saat düşünmek, altmış sene nâfile ibadetten daha üstündür."

"İlme ve âlimlere hürmet eden, bana hürmet etmiş olur."

[289] Fâtır Sûresi, âyet 28.

"Kim ilim öğrenmek için yola çıkarsa, Allah Teâlâ ona cennet yolunu kolaylaştırır. Melekler, ilim öğrenenlerden hoşlandıkları için onlara kanat gererler. Göklerde ve yerde bulunan varlıklar, hatta sudaki balıklar bile âlimlerin bağışlanması için Allâh'a yalvarırlar. Bir âlimin sadece ibâdetle uğraşan bir kimseye üstünlüğü, ondördüncü gecesinde Ay'ın, diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler, peygamberlerin mirasçılarıdır. Peygamberler, altın-gümüş değil, sadece ilim miras bırakmışlardır. İşte bu ilim mirasına konan kimse, çok büyük bir kısmet kazanmış olur."[290]

Bu ve benzeri hadîs-i şerifler, lâyıkıyla yazılsa kocaman bir cilt teşkil eder.

İlmin, İslâm Dünya Görüşü'nde bu derecede teşvik ve terğib (rağbetlendirme) olunması sebebiyle, çocuklarını diri diri gömmekten kabileler arasında hiçbir insânî kaideye riâyet etmeksizin kavga ve yağmagirlik eksik olmayan iptidâî bir kavmin İslâm'la şereflendikten kısa bir müddet sonra ilim tarihinde mûcizevî bir terakkiye âmil olmuştur ki, bu tarihin sayısız şehâdetleriyle sâbittir.

O derecede ki, bugünkü Batı Medeniyeti de kaydettiği terakkiyi İslâm âlimlerine borçludur. Bunu kavramak için müspet ilimlerin temel mefhum ve ıstılahlarına sathî bir sûrette bakmak bile kâfidir. O takdirde görülecektir ki, bütün bu mefhum ve ıstılahların kelime olarak adları -az çok değişikliğe uğramış- Arapça'dır.[291] Fakat ne hacet! Bu gerçeği birçok insaflı batılı âlim de kabul etmektedir.

---

290 Ebû Dâvud, İlim, 1; Tirmîzî, İlim, 19.

291 **Dr. Sigrid Hunke**'nin **"Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi"** isimli hayret ve heyecanla okunacak eseri (İstanbul 1997), Arapça kelimelerin Almanca'daki sayısız misali -hem de günlük hayata bile geçmiş olarak- nakletmektedir. (sh. 25 vd.)

Eserin sonunda ise böyle kelimelerin alfabetik fihristi mevcuttur.

Bunlardan biri olan **Sigrid Hunke** tafsilâtlı eserinde, Ortaçağın mutaassıp Batı Âlemi'nde sadece Venedik'in husûsî olarak müslümanlarla temasta bulunmasına müsaade edildiğini, bundan dolayı da Venediklilerin Şark ticareti dolayısıyla zenginleşirken İslâm kültür hamûlesini de Batı'ya taşıdığını uzun uzun anlattıktan sonra eserini şu cümlelerle bitirmektedir:

"Doğu ile Batı arasındaki muntazam münâsebetlerin kesilmesi, vahim ve meş'um neticeler doğurdu. İslâm Dünyası'na karşı zihnen kendi içine kapanma, Avrupa'nın ekonomik ve kültürel gelişmesini asırlarca gerilere attı. Yasaklara ve resmî husûmete rağmen Batı, Arap Dünyasına ve Şark Ticaretine açıldığı ilk andan itibaren iktisâdî inkişafına başladı. Bu esnada Batı; teknik, sağlık, hijyen ve devlet organizasyonu bakımından İslâm Medeniyeti'nin umûmî kültür varlıklarına yakınlık peydâ etti. Yavaş yavaş onun zihnî mirâsını eline geçirdi. Bu sayede asırlarca süren bir uyuklama ve uyuşukluk devresinden kurtularak, nihayet kendi kanatlarıyla emsalsiz bir yükselişe doğru harekete başladı. Tabiatiyle Batı, Arap Medeniyeti'nden (aslında İslâm) yalnız ilim sahalarında değil, bu arada hayatın bütün sahalarında ve sana'tta da yaşayışını daha zengin, daha güzel, daha sıhhî, daha mes'ud yapan, sayısız küçük, fakat mühim ilhamlar aldı.

Dinî husûmet ve taassup, milletlerin dâima en kötü yol göstericileri, hayat ve gelişmelerini engelleyen düşmanları olmuşlardır. Milletler, sadece karşılıklı saygı ve faydalanma, bir Dünya yaklaşması ve dostâne rekabet içinde fevkalâde enerjik inkişaflara nâil olabilirler. Nefret ve yakınlığın, düşmanlık ve hayranlığın çizdiği acayip tarih, kin ve itimatsızlığa rağmen, Dünya'nın son derece istifade sağladığı İslam Medeniyeti ile Batı arasındaki bu

kitapta belirtilmesine çalışılan çok cepheli münâsebetleri en sonunda tasdîke muktedir oldu."[292]

Şimdi de size İslâm Dünya Görüşü'nde ilme verilen bu değerin âmil olduğu neticelere dâir kısa bir değerlendirmeyi arz edelim:

"İslâm medeniyetini imha eden, kütüphaneleri yıkan Moğollar bile Müslüman olur olmaz ilmin hâmisi oluyorlardı.

*Mekke'ye gitmenin farz olması ve en uzak bir yerde de olsa bilmediklerini öğrenmek için seyahate kendilerini mecbur tutmak ve aldıkları memleketlerin her birine göre ayrı ayrı hükümler koymaya mecbur olmak gibi dinî sebeplerdir ki, İslâmları -**Batlamyus**'un coğrafyaya dâir yazmış olduğu kitabını daha görmeden- coğrafya ilmini vaz' ve tedvine sâik olmuştur.*[293]

*Günde beş vakit namazın farz olması, her yerde evkat-ı şer'iyenin tâyini meselesini ortaya çıkarıyor ve böylece İslâmlar'ı Güneş'in ve Ay'ın hareketlerine dâir tetkikler yapmaya sevk ediyordu. İşte bütün dînî zarûretler ve îcablarla daha Milâdın Yedinci Asrı'nda iken Müslümanlar teşrî', ahlâk, siyâset ve ticâret ile meşgul oldular. Riyâzî, felsefî ilimlerde araştırmalar ve incelemeler yaptılar. **el-Mansur** ve O'nun yolunda yürüyen **el-Me'mun** ilim adamlarını ve mütercimlerini toplayarak kütüphâneler, medreseler, akademiler tesis ettiler.*

Bunlar her şehirde herkese açıktı. Yunanca, Süryanice ve Sanskirit dilinden Arapçaya tercüme ettikleri kitapların ağırlığınca tercüme yapanlara altın para verdiler. Bağdad ile diğer İslâm merkezleri ahlâk, fıkıh, siyâset, felsefe, hey'et,

292 **Sigrid Hunke**- a.g.e., sh. 461.
293 **Corci Zeydan** - Medeniyet-i İslâmiye Tarihi, İstanbul, c: 3, sh. 187, 189.

riyâziyât, tabiiyyât, mûsikî, edebiyat ve ictimâiyat ve daha başka ilimlerin beşiği olmuştu. Dünya'nın her tarafından Bağdad, Kâhire ve Kurtuba'ya tahsil için talebe geliyordu.

Avrupa'nın en ücra köşesinden gelen Hıristiyanlar, İslâm medreselerine devam ediyorlardı. Sonradan Hıristiyan kilisesinin reisliğine kadar yükselmiş olan birtakım adamlar, İslâm medreselerinde okumuşlardı.[294] *Antakya ile Harran, doktorluk ilimlerinin en önemli tahsil merkezleri idi.*

İslâmlar, Dünya'nın muhtelif merkezlerindeki bütün ilimleri öğrenmeyi dinlerinin îcaplarından saydıkları için bu yoldaki çalışmaları ile az bir zamanda hem o ilimleri kendi dillerine çevirip memleketin her tarafına yaymışlar, hem asıl sahiplerini kat kat geçmişler, hem de o ilimlere yeni yeni keşifler ilâve ederek ve vurdukları damga ile bunların her biri İslâm medeniyetine has bir şekil almıştı.

Bundan dolayıdır ki, Avrupalılar, Yunan ilimlerini yeniden canlandırmaya teşebbüs ettikleri zaman bunları İslâm boyası ile mezcedilmiş bir hâlde Arapça'dan nakl ve tercüme etmeye mecbur olmuşlardı. Reyli ***Ebu Bekir Muhammed ibni Zekeriyya er-Râzî****'nin (vefatı: 923 M.) çiçek hastalığı ve kızamık hakkında yazdığı risalelerini bütün dünya okumuş ve istifade etmiştir.* ***Râzî,*** *tıbba âid 200 risâle yazmış ve bunlardan bir kısmı Latinceye tercüme edilmiş ve 1510'da Venedik'te basılmıştır.*

Râzî*'den elli sene sonra şöhret olan* ***Ali ibni Abbas****'ın tıbba âid yazmış olduğu yirmi cild eser, 1227'de Latince'ye tercüme edilmiş ve 1523'te Liyon'da basılmıştır. İslâm hekimlerinden* ***"er-Reis"*** *ünvanını alan* ***İbn-i Sina*** *ile* ***Ebü'l-Kasım*** *ve daha yüzlerce büyük âlim zikredilebilir.* ***Ebü'l-Kasım****'ın mesâne taşını çıkarmak için yaptığı ameliyat, asrımızda en*

[294] İkinci **Papa Silvestr** Kurtuba'da tahsil etmiştir. (**Emir Ali**- Ruhu'l-İslâm)

*ileri giden cerrahların, operatörlerin yaptıkları ameliyatın aynı idi. **İbn-i Sina**'nın **"el-Kanun"**u asırlarca Avrupa'nın Dârülfünunlarında (üniversitelerinde), Avrupa'nın tıp fakültelerinde okunduğu mâlûmdur. **Birûnî**'nin felsefe, riyâziyât, coğrafya-yı riyazî, tabiiyyat, kimya, felsefe ve Hindistan'a âid yazdığı eserler hayret vericidir. İlim ve fennin her şûbesinde yazdıkları kütüphaneler dolusu kitapları ve yaptıkları yeni yeni keşifleri ile İslâm bilginleri beşeriyete ve medeniyetin yükselmesine en büyük hizmetleri yapmışlardır."*[295]

*Türk Filozofu **Farabî**, **İbn-i Sina** ile **el-Kindî**'nin, **er-Râzî**, **İbn-i Rüşd**, **Gazalî**, **Tûsî** ve **Musa Biraderler** gibi dâhilerin muhalled eserleri, bir milleti bütün mânâsıyla yükseltecek, bir nesli her türlü terakkilere müstaid bir hâle getirecek prensipler ve usûllerle doludur. Bunların hepsi, hızını ve feyzini İslâm Dini'nden almışlardır. Çünkü İslâm Dini, bu yolda çalışmaları en büyük ibâdet olmak üzere tavsif eder.*

*Şimdi bütün medreseleriyle, kütüphâneleriyle, rasathâneleriyle, tarihçileriyle, edebiyatıyla, sanatıyla, fabrikalarıyla Şark'ı bırakalım da diğer yerlere gidelim. Göreceğiz ki, durum oralarda da aynıdır. Saat rakkasını icat eden, Sicilya hükümdarları sarayında 800 batman ağırlığında gümüş bir levha üzerine Dünya'nın oyma bir haritasını yaparak o zaman belli olan kısımlarını Arapça kaydeden bir Müslüman'dır. Sicilya Kralı **II. Fredrik,** İslâm filozofu **İbn-i Rüşd**'ün çocuklarını sarayına alarak onlardan nebâtât, biyoloji okuyordu. Tabiî ilimlerde tecrübe usûlünü ilk önce vaz eden, bir İslâm âlimidir. Amerikalı meşhur **Draper**'in de itirafı veçhile asma saatlere rakkası ilk tatbik eden yine müslümanlardır. Astronomi ilminin, Avrupa'da intişarı **Ferganalı Mehmed**'in eserleri Lâtince'ye çevrildikten*

---

[295] **İbn Nedim**- el-Fihrist; **Hayreddin**- el-A'lâm; **İbn Esir**- cild: V; Medeniyet-i İslâmiye Tarihi, cilt: 3, **İbn Ebi Useybia**- Tabakatül-Etibbâ; **Emir Ali**- Rûhü'l-İslâm,

sonradır. Avrupa'da ilk rasathâne Müslümanlar tarafından yapılmıştı. Ne yazık ki, müslümanların Endülüs'ten çıkarılmaları üzerine İspanyollar bunun ne işe yaradığını anlamayarak bu rasathâneyi çan kulesine çevirmişlerdi.

*Eczacılık san'atını ilk önce Müslümanlar icat ediyor. İlaç hazırlama kanunu onlardan intişar ediyor. Bir ilim olarak kimya, hiç şüphesiz müslümanların icadıdır. Tarsuslu **Ebu Musa Câbir** asrî kimyanın hakîkî babasıdır. Onun kimya âleminde açtığı devir, **Bristley** ve **Lavvezye**'nin açtıkları devir kadar ehemmiyetlidir. Bugün dahî Avrupalılar şarkın bu büyük kimyagerinin usûllerinden istifade etmektedirler. Operatörlük ilmi, en yüksek inkişafa nâil olmuştu. Cerrâhî âletlerin kullanılışı, hicâbî haciz iltihabının keşfi, hamızı kibrit ile daha birçok şeyler ihtira eden, barutu birçok maksatlarda ve ağır şeyler atmak için kullanan İslâmlar'dır. Ticarette ve sanatta da hayatın şeklini değiştirecek kadar ileri gitmişlerdi. Paçavradan ve pamuktan kâğıt yapıyorlardı. İslâm fabrikalarında yapılan kâğıt, İspanya'dan Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya'ya Miladın on üçüncü asrında gitmiştir.*

İslâm memleketleri arasında ticâreti ve seyâhati temin için yollar açılmış, yollarda kuyular kazılmış, sarnıçlar yapılmış, postalar tanzim edilmişti. Böylece Endülüs, Merakeş, Cezâyir, Tunus, Mısır, Sudan, Arabistan, İran, Rusya, Hindistan, Çin, Kûfe, Basra, Suriye, Irak birbirine bağlandığı gibi bunların hepsi de Mekke ve Medine'ye bağlanmıştı.

Müslümanların vücûda getirdikleri muazzam şehirler, mektepler, medreseler, hastaneler ve sâir ilim ve hayır müesseseleri ve nefis sanatlar bilhassa Gırnata'da on üçüncü asrın başından on beşinci asrın ortalarına kadar en yüksek şâhikaya çıkmıştı. İslâm hâkimiyeti devrinde Talitla'da iki yüz bin nüfus bulunuyordu, İşbiliye'de yalnız ipek dokumaya mahsus "6.000"

tezgâh vardı. Umûmî ve husûsî mekteplere Müslümanlar fevkalâde önem veriyorlardı. ***Hakem İbn-i Abdurrahman****'ın kütüphânesinde 400.000 cild kitap vardı. Memleket Hıristiyanlara geçince* ***Kardinal Aksiminis****, Gırnata meydanlarında bir günde 80.000 cild kitap yakmıştı. Seyyahlardan* ***İbn-i Bendi*** *1140'ta Kahire'de yalnız riyâzî ve felekî ilimlere âid 60.000 eser ve birisi* ***Abdurrahman Sofî****'ye âid iki kürre gördüğünü söyler. Müslümanlar, medeniyetin yalnız bir şekli ile değil, her şûbesiyle meşgul olmuşlar ve bütün ilimlerde başkalarına olan üstünlüklerini mûsikide de göstermişlerdir.*

Dünyanın her türlü güzelliklerinden ve zevklerinden meşrû bir sûrette faydalanmak İslâm'ın açık emirlerinden idi ve bunların birçoklarını Avrupalılara öğreten Endülüs Müslümanları olmuştu. Temizlik, İslâm'ın esas şartlarından idi. Bunun için Müslümanların, Avrupa'nın o zamanki mülevves ve kaba elbiselerini giymeleri mümkün değildi. Filhakika o zamanlar Avrupalılar'ın elbise diye giydikleri şeyler, paçavra yığınlarından, müstekreh tufeyliyat yuvalarından başka bir şey değildi. Avrupalılar keten ve pamuktan iç gömlekleri giymek usûlünü İslâmlar'dan öğrenmişlerdi.

İşte ***Hazret-i Muhammed****'in tebliğ eylediği Müslümanlık; ilim, irfan, terakkî ve medeniyet sahasında böyle dev adımlarla yürür ve Dünya'yı yeni bir hayata kavuştururken Hıristiyanlık ve onu temsil edenler, ilim ve felsefeyi imhâ ediyor ve «Cehâlet, sadâkatin anasıdır.» diyerek âlimleri en büyük cezalara çarptırıyorlardı. Avrupa'da asırlarca süren tereddî devrinde Müslümanlık terakkî ve teceddüdün alemdarı olmuştu. Avrupa'da hakikî ilim adamları ateşlerde yakılırken, Avrupa cinlere secde ederken, paçavra parçalarına ve kemiklere tapınıyorken İslâm memleketlerinde ilim ve irfan en yüksek hürmet ve itibarı görüyordu.*

Avrupa, ancak on sekizinci asırda ***Hukuk-ı Beşer Beyannâmesi*** *ile birtakım husûsî gâyelerle îlân edilen fikir*

hürriyeti, vicdan hürriyeti, söz ve hareket hürriyeti İslâm'da on iki asır önce inkişaf etmişti.

Ne yazık ki, İslâm'ın vücûda getirdiği bu medeniyet, bir taraftan kendilerine Ehl-i Salîb (Haçlılar) adını veren bir sürü haydudun İslâm diyarına akurâne (kudurmuşçasına) saldırmalarıyla, diğer taraftan da Endülüs'ten çıkarılan Müslümanların yerlerini işgal eden Hıristiyanlar eli ile yok edilmişti. Müslümanlar İspanya'yı bir cennete çevirmişlerdi, Hıristiyanlık onu bir çöle çevirdi. Müslümanlar, İspanya'yı ilim ve san'at müesseseleriyle doldurmuşlardı, Hıristiyanlar eizze (azizler) ve tasvirlere ibâdet için kiliselere çevirdiler.

Müslümanların İspanya'da vücuda getirdikleri irfan ateşe verilmişti. Müslüman olan erkeklerle kadınlar ve çocuklar hep birden öldürülmüş, yakılmış veya esir edilmişti. Kalabilenler de Afrika sahillerine birer dilenci olarak düşmüştü. İlim ve irfan düşmanı olan papazların sevk ettikleri Ehl-i Salib sürülerinin Garbî ve Şimâlî Afrika'da yaptıkları vahşet de bunun aynı idi. Onlar da uğradıkları yerdeki kütüphâneleri yakıyor, irfan ve sanat merkezlerini birer harabeye çeviriyorlardı."[296]

---

[296] **Hülâgu**'nun Bağdad'a, Berberîlerin Mısır'a hücumları Maarif-i İslâmiye için nasıl bir felâket kasırgası olmuş ise, Ehl-i Salib'in Sûriye'ye tehacümleri de o kadar ve belki onlardan daha ziyâde tahribât-ı ilmiye intac eylemiştir. **Hülâgu**, Bağdad'a girdiği zaman kitapların bir kısmını kerpiç makamında istimal ederek hayvanlarına ahır ve yemlik yaptırmış ve mütebakisini de Dicle Nehri'ne doldurtmuştu. Ehl-i Salip ise, Trablus Şam'ı zaptedince **Kont Bertarn**, Cihan Hıristiyanlığı'nın bu lekeli kahramanı, üç milyon kitabı hâvi olan meşhur kütüphaneyi kâmilen yaktırmıştır. (**Emir Ali-Ömer Rıza Doğrul**- Ruhu'l-İslâm; **Corci Zeydan**- Medeniyet-i İslâmiye Tarihi; **Sidyo**- Tarih Hülâsatü'l-Arab)

"İspanyollar Endülüs'e girdikleri zaman ellerine geçen kitapları kâmilen yakmış, kütüphaneleri hak ile yeksan etmiş, âsâr-ı medeniye nâmına ne gördülerse kâffesini yakıp yıkmış, bir vakitler irfan ve medeniyetin zirve-i kemâline i'tilâ etmiş (yükselmiş) olan Endülüs'ü, haşyetengiz bir harâbe-zâr-ı cehl ü (ağlayan câhil) taassuba çevirmişlerdi. Avrupa müelliflerinden **Conde***'nin itiraf ettiği üzere, İspanyolların Endülüs'te yalnız umûmî meydanlarda yaktıkları kitapların miktarı bir milyonu tecavüz ediyordu. Muverrih* ***Fleehir Kardinal Iksmenes****'in gâyetle müzeyyen ve müzehheb ciltlerine bile acımayarak kendi eliyle elli binden ziyâde*

"İslâm dini terakkiye engel olsaydı, İslâm en kuvvetli zamanında bu muazzam medeniyetin, ilim ve terakkinin her şûbesinde akıllara hayret verecek bir süratle görülen bu yükselmelerin meydana gelmesine imkân olur muydu?

İslâm memleketlerinin az bir zamanda ilim ve medeniyet alanında bu derece ileri gitmesi, İslâm Dini'nin ne sûretle ibtidâî birtakım kavimleri birdenbire ibtidâîlikten kurtararak fâzıl bir medeniyet sahasına çıkardığını ve İslâm'ın rûhunun bunu iktiza ettiğini göstermez mi? İslâm, bu yolda emir ve teşvik etmeseydi elbette bunların hiç birisi olmazdı. Bu, aynı zamanda, şunu da îzah eder ki, Müslümanlar'ın son asırlarda uğradıkları gerileme ve zaaf, ancak İslâm'ın bu asil ve hayat verici ruhundan, bu ilim ve ışık ruhundan, yine Avrupalıların muhtelif şekil ve sûrette yaptıkları tazyik ve tesir ile, uzaklaşmış olmalarından ileri gelmiştir.

*Müslümanlığın ilme, medeniyete, terakkiye düşman olduğunu müslümanların hayat alanında başka milletlerle koşu yapabilmekten âciz bulunduklarını ikide birde ileri sürenler, Müslümanlığın hakîkatini bilseler veyahud İslâm tarihini garazdan uzak olarak inceleselerdi, verdikleri bu hükmün ne kadar yüz kızartıcı olduğunu anlamakta gecikmezlerdi. Sayın bir üstadın dediği gibi (**M. Şemsettin Günaltay**- Zulmetten Nura) ilmî terakkiler hususunda Avrupa medeniyetinin İslâmlara borçlu bulunduğu minnettarlığı unutmak istemesi acınacak bir şeydir. Avrupa ve Amerika'nın en faziletli ve tarafsız fikir adamları, bu hakikati itiraf ettikleri hâlde taassup veya herhangi bir maksatla İslâm Dini'ni terakkiye engel gibi göstermek, öğle zamanı Güneş'i inkâr etmeye benzer."*[297]

---

kitap yakmış olduğunu söylüyor." (**M. Şemseddin Günaltay**- İslâm'da Fen ve Felsefe makalesi)

[297] **A. Hamdi Akseki**- İslâm Fıtrî, Tabiî ve Umumî Bir Dindir, İstanbul, 2004, sh. 47 vd.

Müellif, târihî gerçeklere istinâden böyle diyorsa da, maâlesef bilhassa ülkemizde **"Batılılaşma Hareketi"**nin başladığı günden itibaren yüce İslâm Dini **"mâni-i terakkî"** (gelişmeye mani) olarak gösterilmiş ve bu asılsız iddia bugün bile bertaraf edilebilmiş değildir.

Batı Âlemi'nde -üstelik muharref Hıristiyanlık ve onun mutaassıb müntesibi papazlarla mücâdele sonunda- vâkî olabilen fikrî uyanış ve teknik terakkî karşısında Şark-Garb muhâsebesini yapmaktan âciz bazı yarı münevverlerimiz dehşetli bir aşağılık duygusuna kapılmış ve derin bir şüphe girdabına sürüklenmiştir. Hiç şüphesiz bir kısmı dış güçlerin telkin, teşvik ve hatta fiilî yardımlarının da rol oynadığı bu aşağılık duygusu, -çoğu bir ihânet eseri olan- askerî hezimetlerin de inzımâmıyla gitgide dehhâmeleşerek, nihayet iş, millet nâmına icrâ-yı faaliyette bulunmak (!) mevkiindeki resmî ve selâhiyetli şahıslarca İslâmiyet düşman (!) ilân edilebilmiştir.

Bugün zihniyetleri -demokratik sebeplerle- **"İslâm'a evet, fakat Şeriat'a hayır!"** sûretinde izah ve ifâde edilebilecek olan bir çok yarı münevverimizin şu tavrındaki samimiyetsizliğe mi, yoksa câhilliğe mi acımak veya kızmak lâzım geldiğini kestirmek cidden kolay değildir.

Demokrasiye geçişle birlikte, halkın dînî taleplerine karşı takındıkları menfî tavır ve bu tavırdaki inad ve ısrar onlara **"iktidar"**ı bir nevî **"memnû** (yasak) **meyva"** hâline getirmişse de, birtakım **"derin güçler"** ve **"zinde kuvvetler"**e âid ümid ve faaliyetleri hâlâ devam etmektedir. Ancak Dünya şartları muvâcehesinde demokrasiye paydos çekemeyecekleri cihetle eninde sonunda milletin gâlip geleceği muhakkaktır. O zaman **"şeriat"**in İslâm'dan ayrı bir şey olmadığını herkes kabul ve itiraf mevkiinde kalacaktır.

Bu oluşta, ilmî gelişmeler ve keşiflerin de Kur'ân-ı Kerim'i te'yid edegeldiği gerçeğinin her safhada biraz daha bâriz ve

harc-ı âlem bir duruma gelmesinin de müessir bir oynayacağı kanaatindeyiz.

Bu sebeple İslâm Dünya Görüşü'nün ilimle alâkasını anlattığımız bu bahse son verirken aşağıdaki iki hususu da belirtmek lâzımdır. Bunlar:

1-Nassların (âyet ve hadislerin) her taalluku olan meselede zamanında bilinen veya ileride bilinecek olan ilmî gerçeklere harfiyen mutabık oluşu.

2-İslâm Dünya Görüşü'nün bütün zamanlar boyunca keşfiyât ve ilmî terakkînin önünde bulunmasıdır.[298]

Şu iki keyfîyetin sarahatle ortaya çıkacağı yakın bir gelecekte İslâm'ın tâlihi ülkemizde ve hatta bütün Dünya'da değişeceğini tahmin güç olmasa gerektir!

[298] İslâm tarihi boyunca Müslümanların elde ettikleri harika başarıların tafsilâtına ulaşmak isteyenler şu eserlere bakabilirler: **Prof. Dr. Seyyid Hüseyin Nasr**- İslâm ve Bilim, İstanbul 2006; **Prof. Dr. Fuad Sezgin**- İslâm'da Bilim ve Teknik, Ankara, 2007.

G-AKILCILIK veya RASYONALİZM PRENSİPİ

Bundan evvelki bahiste ilimcilik prensibi dolayısıyla söylemiş olduğumuz gibi İslâm Dünya Görüşü'nde akla büyük bir değer atfedilmekle beraber bunun mâhiyeti felsefî bir ıstılah (terim) olan Rasyonalizm ile aynı değildir. Zira Rasyonalist filozoflar, varlık sebebi olmayan hiçbir şeyin mevcut olmadığına, mâkul (akledilebilir) olmayan bir şeyin bulunmadığına inanırlar.[299] Bu sebepten

[299] *"Akliye mezhebi ki, ilm-i mâba'dettabiada (metafizikte) sebeb-i vücûdu olmayan hiçbir şeyin mevcut olmadığına ve fiilen değilse de hükmen ma'kul olmayan bir şey bulunmadığına kail olan mezhep (ekol). Yakinî olan her mârifetin (bilişin) gayr-ı kabil-i red, kalbî, bedihî (ispatı gerekmeyen) mebâdiden (ilkelerden) geldiğine ve bu mebâdînin netice-i lâzimesi olduğuna havâssın (hâsselerin, duyum organlarının) hakikatin ancak karışık ve muvakkat bir manzarasını tedarik edebildiğine kail olan mezhep. Tasavvurât ve mebâdi-i evveliyyenin menşei akıl olduğuna kail olan bu mezhep tecrübiye mezhebi (Emripısme)'nin mukabilidir."*

"...Bilhassa ilâhiyat uleması nezdinde ancak akla itimat edilmek lâzım geleceğine ve akaid-i dîniyyede ancak aklın muvâfık-ı mantık ve nûr-ı mârifet-i tabiiye mucebince kanaatbahş olduğunu, tasdik ettiği şeylerin kabûlü lâzım geldiğine kail olan mezhep ki. buna Teoloji (Akliye-i Lâhutiye Mezhebi) tesmiye olunur. Bu mezhebe mensup olanlar, gerek kütüb-i mukaddeseyi (mukaddes

biz bu kelimeyi şu felsefî mahiyetiyle değil, sırf akla atfedilen ehemmiyet mâhiyetindeki lügavî mânâsıyla kullanıyoruz.

İslâm nazarında aklın ehemmiyet derecesi, onun beşerî mesuliyetin iki sebebinden biri olarak kabul edilmesiyle sâbittir. Gerçekten İslâm nizamının hâkim olduğu bir ülkede bir insanın hukûken borçlarını ödemeye ve haklarını kullanmaya başlayabilmesi için gerekli olan şartların biri **"bülûğ"**, diğeri ise **"akıl"**dır. Yani **"âkil"** ve **"bâliğ"** olmaktır. Hukukî ehliyet için İslâm'ın vaz' ettiği âkil olmak şartı, bütün hukuk sistemlerinde de mevcuttur. Tabiatıyla, ceza görmeye ehil olmaktada şu şart evveliyetle dikkate alınır. Yani selîm muhakeme kabiliyeti olmayan bir suçluya ceza verilmeyip onu akıl hastanesine kapatmak gibi tedbirlere başvurulur. Elverir ki, selîm muhâkeme kabiliyetini sarhoşluk gibi ârızî sebeplerle izâle etmiş olmasın!..

Bir suçluya akıl sıhhatine mâlik olmak şartı ile ceza verilmekte olması, aklın mâkul hareketlerde bulunmak için nâkâfi olduğunun şaşmaz bir delilidir. Zira bütün suçlar, aynı zamanda aklî olmayan fiillerdir.

İşte bu sebepledir ki akıl, İslâm'da fevkalâde bir ehemmiyeti hâiz olmakla beraber **"akl-ı nâkıs"** yani noksanlıkla mâlûl kabul edilir.[300] Hattâ aklın yanılmasını önlemek için

---

kitapları) ve gerek akaid-i faukattabia'yı (tabiatüstü inanışları), sırf aklî tevilât ile izaha çalışırlar." (bkz. **İsmail Fennî Ertuğrul**- Lügatçe-i Felsefe - İstanbul 1341 sh. 575)

[300] **"Akıl"** kelimesi, Arapça **"ikal"**den gelir. İkal ise, kalkmaması için devenin dizine bağlanan ipin adıdır. Bu ip, develere çölde salma gezip bir tehlikeye mâruz kalmaması için bağlanır. İnsanda bu melekeye **"akıl"** denilmesi de, onun da sahibini tehlikelere sürüklenmekten koruyarak zabt u rabt eylemesinden dolayıdır.

İslâm âlimleri, aklı, **"akl-ı meâş"** ve **"akl-i meâd"** olarak ikiye taksim ederler. Akl-ı meâş, Dünya işlerini kavramaya medar olan akıldır ki, Hazret-i Peygamber'in *"Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz!.."* (Müslim, Fedâil, 141) hadîs-i şerifiyle buna işaret edilmiştir.

Akl-i mead ise, Âhiret işlerini kavramaya medar olan akıldır ki, bunu akl-i meaş kavrayamaz.

düşünmenin bir nevî metodolojisi olmak üzere **"mantık"**[301] adıyla bir ilim tesis edilmiştir. Bilinen gerçeklerden hareketle bilinmeyenlere ulaşmak üzere akıl yürütmenin, yani i'mâl-i fikr etmenin kaidelerini tanzim eden bu ilmî disiplin de aklın zaaflarını bertaraf etmeye kifayet etmemiştir.[302] Çünkü mebde'

---

[301] Kadim Yunan kültüründe, kendisinden evvelki **"akıl yürütme"** veya muhâkeme usulleri üzerine vâki düşünceleri sistemleştirerek bir ilmî disiplin hâline getiren ilk filozof **Aristo**'dur. Ona göre mantık, bir ilim değil, ilmî faaliyet için sadece bir âlettir. Onun altı kitaptan ibaret olan mantığa dair eserleri, sonradan **"Organon"** adıyla tedvin edilmiş ve meşhur olmuştur.

Bütün Ortaçağ ilim hayatına damgasını vurmuş olan **Aristo**'nun eserleri, meşhur tercüme faaliyetleri sırasında Arapça'ya tercüme edilmiş, çeşitli şerhlerle zenginleştirilip büyük bir kabul görmüştür. Hattâ hâlâ okunan **"İsaguci" (Eisagoge)** böyle şerhlerden biridir.

Fakat zamanla bilhassa gramerciler, mantık ilmi aleyhine güçlü bir muhalefet başlatmışlar ve aralarında **Suyûtî** gibi büyük âlimlerin de bulunduğu kimseler mantıkla uğraşmayı haram saymışlardır.

İmam-ı Gazalî'nin mantık ilmini Sünnî İslâm kelâmına sokmasıyla bu muhalefet zamanla ortadan kalkmıştır. Onu göre mantık ilminin dine ne müspet, ne de menfî bir tesiri vardır. Zira mantıkta ele alınan meseleler, dinî olmadığından onun red veya inkârı gerekmez. (el-Münkız mine'd-Dalâl, sh. 26)

Mantık, delilleri bilinenden bilinmeyene ulaşma yollarını öğreten bir ilimdir. Bunun için kıyas kullanır. Bu da iki türlü olur:

a-İstikra (tümevarım/induction): Tam ve nâkıs olarak ikiye ayrılır. Bu, bir bütünün parçalarından hareketle bütüne varıştır.

b-İstintac (tümdengelim/deduction): Umûmî hükümden husûsî hükmü çıkarmaktır.

[302] Kadim Yunan'da meşhur sofistlerden **Georgias** bir talebeye hukuk ilmini öğretmek için bir ücret mukabilinde onunla anlaşmıştı. Ücretin yarısı peşin, diğer yarısı da talebenin ilk dâvâyı kazanması hâlinde ödenecekti. Çünkü talebenin ilk dâvâyı kazanması bu ilmin kendisine mükemmel bir surette öğretilmiş olduğunu göstermiş olacaktı.

Tedris (öğretim) faaliyeti sona erince talebe ödediği yarı ücreti bu iş için kâfi addederek müteakip yarı ücrete gerek olmadığını iddia etmiş ve bu sebeple ilk dâvâ hocasının kendisini şikâyeti üzerine onunla ortaya çıkmıştı.

Bu dâvâda **Georgias** kendini şöyle müdafaa etmiştir:

"–Ben bu dâvâyı kazansam da, kaybetsem de talep ettiğim ücreti almam icab edecektir."

Hâkim:

"–Nedenmiş?" diye sorunca da şu cevabı vermiştir:

"–Bu dâvâyı kazanırsam, vereceğiniz hükmün gereği olarak talep ettiğim parayı almam gerekir. Aksi hâlde vereceğiniz karar bir hüküm ifade etmeyecektir. Öyle ise, neden muhakeme olunuyoruz?! Kaybedersem, o ilk dâvâsını kazanmış olacak ve böylece borcun doğumu için anlaşmamızdaki şart böylece tahakkuk etmiş olacaktır. Aksi takdirde de mukavele hükümsüz kalmış olacaktır ki hukuken bu aslâ câiz görülemez."

olarak bedâhet ölçüsündeki gerçeklerden (mukaddemelerden) hareketle büyük ölçüde "**kıyas**"ı kullanan mantık ilminde bu mebde' gerçeklerinin (mukaddemelerin) doğruluğunda da aynı zaaf ve kifayetsizlikle ma'lûl olan akıl kullanılmaktadır. Bu sebepledir ki, ortada hâlâ pek çok mantıkî, fakat doğru olmayan felsefî görüş mevcut bulunmaktadır.[303] Hâlbuki İslâm müçtehidleri de "**kıyas**" kullandıkları hâlde doğruya ulaşabilmektedirler. Çünkü onların i'mâl-i fikredişlerinde mebde' olan gerçekler, akıl terazisinin mahsûlü olmayıp beyân-ı ilâhîdir. Yani sübjektiflikten (enfüsîlikten) mutlak sûretle berî olan "**vâhid-i kıyasîler**"dir.

Kıyasta başlangıç olarak ele alınan hükmün doğruluğu ise "**a priori**" yani kablî olarak kabul edilir. Bu ise, îmân îcabıdır. İman, "**kalb ile tasdik**" olmakla beraber bu tasdikin mukaddemesi aklî istidlâllerdir. İşte bu sebepledir ki, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"*Kişinin dini aklıdır. Aklı olmayanın dini de yoktur.*"[304] buyurmuştur.

Böyle olmakla beraber îmân esaslarında aklı aşan, hakîkatine ulaşmak için onu acze mahkûm eden meseleler yok mudur?

Buna karşı talebesi de aynı mantıkî delillerle kendisini şöyle müdafaa etmiştir:

"–Ben, bu dâvâyı kazansam da kaybetsem de dâvâcının talep ettiği meblâğı ödemeyeceğim. Ödememem gerekecektir. Zira kazanırsam, kararınız gereği, kaybedersem de mukaveledeki şart tahakkuk etmemiş ve binnetice borç doğmamış olacağı için ödeme yapmam gerekmeyecektir. Aksi hâlde ilk dâvâyı kazanamamış olmama rağmen mevcut olmayan bir borcu ödetmiş olursunuz ki bu da hukuken aslâ caiz olamaz!"

[303] Mantığın veya aklın yürütmenin şu kifayetsizliğine en mükemmel misal, sofist filozoflardır. Onlar doğru olan veya doğru olduğu zannedilen birtakım mukaddemeleri (küllî önermeleri) kullanarak adam aldatmak veya menfaat temin etmek yoluna giderler. İstidlâlin şeklî kaidelerine riâyet etmekle beraber vâsıl oldukları netice mugâlata ve safsatadır. Kadîm Yunan filozofu **Zenon**'la başlayan Sofizm mesleğinde olanlar bu metodu kullanarak en kat'î bir bedahetten dahî şüphe edilebileceğini göstermek isterler ve eğriyi doğruyu birbirinden ayırt etmenin aklen mümkün olmadığını iddia ederler.

[304] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, III, 535, Hadîs No: 4242.

Başta Allah'ın Zât hakikati olmak üzere pek çok îmân esâsı elhak böyledir. Şu gerçek, yukarıdaki hadîs-i şerîfe mugayir gibi görülürse de değildir. Şöyle ki:

Aynen Pozitivizm'de[305] olduğu gibi akıl ve müşâhede sahasına giren ve aklen kabil-i kontrol olan sayısız gerçek vardır. Müslümanlar, bunların incelenmesi sonunda, ilâhî emirlere hâkim olan tezatsız ve istisnasız mâkuliyeti zihnen ta'mim ederek bütün ilâhî beyânlara teşmil ederler ve teslimiyete ulaşırlar.

---

[305] Pozitivizm, **Auguste Comte** tarafından ortaya konulmuş bir felsefî görüştür ki, duyu organları (havâs-ı hamse/beş duyu) ile kabil-i kontrol olmayan hiçbir şeyin hakikatini kabul etmez. İslâm ise, insanları "**gâib**"e iman etmeye dâvet ettiğinden onun en büyük hasmı budur. Diğer materyalist görüşlerin hepsinin kaynağı budur.

Pozitivizmin iki temel prensibi de kendi kendisi ile tezat hâlindedir. Bu prensipler:

1-Küllîlik

2-Zarurîlik prensipleridir.

Şimdi Pozitivizmin istinad ettiği bu iki temel prensipte kendi kendisi ile nasıl müthiş bir tezat hâlinde olduğunu gösterelim:

Suyun buharlaşma derecesini tespit için laboratuarda normal basınç altında saf su kaynatılır. Belli bir derece-i hararette buharlaştığı görülür. Sonra tecrübeye devamla bu hadise tekrarlanır. Bütün bu tecrübelerde suyun hep aynı derece-i hararette buharlaştığı görülür. Sonra bundan umûmî bir hüküm çıkarılarak, *"Yeryüzündeki saf sular normal basınç altında yüz derece hararette buharlaşır."* denilir. Hâlbuki bütün suları denemeden bu umûmî hükmü kabul ederler. Bundan dolayı onların kullandıkları istikrâ'ya (tümevarıma) "istikrâ-yı nâkıs" (eksik tümevarım) denilir.

Bu misale dikkat edilirse, bütün sular tecrübeye tâbî tutulmamıştır. Bu umumî hükme nasıl olup da vâsıl olabildikleri sorulunca da pozitivistler:

"-Binlerce suyu tecrübe ettikten sonra hepsinde aynı husûsiyetlerin devam ettiğini görünce ulaştığımız bu neticeyi zihin laboratuarında ta'mim ettik, yani umûmîleştirdik." derler.

Hâlbuki bu, onlar için bir tezattır. Zira laboratuarla olmayan bir hükmün doğruluğunu kabul etmezler.

Diğer taraftan dindarların yaptığı da aynen böyledir. Onlar da müşâhede sahasına giren dinî emirlerdeki akla uygunluğun teselsül edip gittiğini görünce, bu ma'kuliyetin akıl erdiremedikleri meselelerde de devam edeceğini kabul ve tasdik ederler. Pozitivistler bu keyfiyeti kendileri için tabiî kabul ettikleri hâlde dindarlar için gayr-i akli sayarak bütün metafizik gerçekleri reddederler.

Pozitivistler, eşya-yı tabiiyyede mevcud husûsiyetleri ve bunlar arasındaki farkları laboratuar tecrübeleri ile izah edemedikleri hâlde bunları "**zarûriyât**" deyip kabul ederler. Meselâ buharlaşma veya özgül ağırlık farklarını yalnız tespitle iktifa ederler. fakat bunların sebeplerini araştırmazlar. Çünkü yaratılış hikmeti onların alâkaları dışındadır. Bunun üzerinde zihnen bile i'mâl-i fikr etmezler. Hâlbuki onlara göre her kabul, laboratuar tecrübesi ile sâbit olmak gerekmektedir. Bu sebeple eşya-yı tabiiyyenin hulkî (yaratılıştan gelen) husûsiyetlerini "**a priori**" kabul edişleri de onlar için bir tezattır.

Üstelik ilmin kaydettiği terakki de hep bu anlayışı teyid edegelmiştir. Buna dâir iki misal zikredersek, dindarların şu tutumlarının yadırganmasındaki abes daha iyi anlaşılır:

Kur'ân-ı Kerîm'de insanların tekrar ihya edilip hesaba çekileceği beyân olunurken:

"İnsan, kemiklerini kesin olarak bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor? Evet, parmak uçlarını dahî düzenlemeye gücümüz yeter."[306] buyurulmaktadır.

Burada parmak uçlarından bahsedilmiş olması, belâğata aykırı görülür. Çünkü hesaba çekilecek insanın kemik iskeleti bile yeniden ihyâ olunduktan sonra ayrıca parmak uçlarının zikri zâid gibi görünür; hâlbuki bu bir hikmete mebnîdir. Lâkin yüz elli sene evveline kadar parmak uçlarında her insan için münhasır bir husûsiyet bulunduğu bilinmiyordu. Bunu 1856 yılında bir İngiliz âlimi olan **Genn Ginsen** keşfetmiştir. O tarihten beri bir insanın imza atmak yerine bir yere parmak basması kâfi görülmektedir.

Bunun gibi Kur'ân-ı Kerîm'de ancak yeni yeni keşiflerle hikmeti bilinebilen birçok beyân mevcuttur ki, bu bahse evvelce başka bir münasebetle az çok temas etmiş bulunduğumuzdan misalleri çoğaltma yoluna gitmiyoruz. İsteyenler bu gibi hususlar için bunların tafsilâtını anlatan eserlere müracaat edebilirler. Zira böyle eserler Türkçemizde az değildir. Biz, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in beyânlarından da o sözlerin vârid olduğu zamanlar için bilinmesi imkânsız olan, ancak zamanla vâkî keşifler sonunda anlaşılabilen bir-iki hususu daha arzedelim.

Bir karasineğin içilecek bir suya bir kanadı değmişse, diğerinin batırılması bir Peygamber emridir. Bu gerçeği ifade

[306] Kıyâmet Sûresi, âyet 3-4.

eden hadîs-i şerîfin sıhhati üzerine 50-60 sene evvel Mısır'da din âlimleri ile mütefennin insanlar arasında uzun süren bir münakaşa cereyan etmiş ve netice olarak şu gerçek ortaya çıkmıştır:

Karasineklerin bir kanadı altında zehirli sporlar, diğer kanadı altında ise bu zehirli sporları izâle eden faydalı sporlar mevcuttur. Karasineğin içilecek suya, bir kanadı değdiği takdirde onun zehirli sporları ihtiva eden kanat olmak ihtimali karşısında öteki kanadı da suya batırılırsa, muhtemel zehirlerin nötralize olması, yani tesirinin izâle edilmesi gerçekleşmiş olur. Bunu 1.400 sene evvel yaşamış ümmî bir peygamber, vahiyle kendisine bildirilmeksizin nasıl bilebilirdi?!

Diğer bir misal de şudur: Hadîs-i şerîflerde yüznumaraya giren insanların başlarının örtülü olması emredilmiştir. Bunun ciddî bir hikmete mebnî olduğu da ancak asırlarca sonra anlaşılabilmiştir. Şöyle ki, yüznumara pis kokuların deveran ettiği bir yerdir. Kıllar ise, kokuyu emme ve muhafaza etme hâssası bakımından son derece istidadlıdırlar. Güzel kokuyu sakala sürme âdeti de bu yüzdendir. Meselâ bir odada açık bir kap içinde tuz, diğer bir kap içersinde un bulundurulursa, belli bir müddet sonra tuz, havanın nemini emerek nemlendiği hâlde, un uzun müddet durumunu muhafaza eder. İşte tuzun havadaki nemi emme istidâdı gibi kılların da kokuya karşı böyle bir vasfı mevcuttur.

Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, vücuduna dövme yaptıranlara lânet etmiştir. Bugün biz dövmenin insandan insana cüzzam geçirdiğini ve "**serum hepatit**" denilen bir sarılık hastalığını bulaştırdığını biliyoruz.

O yüce varlık: *"Sirke ne güzel bir katıktır."* buyurmuştur. Bugün sirkenin sadece iştah açıcı değil, aynı zamanda mikrop öldürücü olduğunu da artık biliyoruz. O bilhassa kullanıldığı marul gibi yeşil salatalıklardaki bakterileri tesirsiz hâle getirir.

Etobur hayvanların etlerinin yenmesi haramdır. Bununla İslâmiyet, tirişinli hastalıkları önlemiştir. Türkiye'de bugün tirişinli hastalığa rastlanmamaktadır. Bunun sebebi İslâmiyet'in koruyucu hükümleridir. *"Türkiye'de bu şerit, ancak İmroz Adası'nda bulunmuştur. Bilindiği gibi bu adada domuz yetiştirilen çiftlikler bulunmaktadır."*[307]

Abdest alırken kollar, abdest suyu dirseğe doğru akacak şekilde yıkanır. Bugün doktorlar da ellerini böyle yıkarlar. Çünkü bu takdirde mikroplar suyun son akış noktası olarak en çok kullanılan parmak uçlarında değil, dirsekte toplanır.

Bu hususta sayılıp dökülecek misaller sonsuzdur. Bütün bunlar islâmî emir ve yasakların mesnedi olan ilmî sebeplerin hududunu günbegün genişletmektedir ki, bu durum herhangi bir zamanda yaşayanların aklen hikmetine vâkıf olamadıkları bir hükmü münakaşasız kabul etmelerinin ma'kuliyet sebebidir.

Bu bahsi bitirirken bir de ilâhî beyanlar karşısında İslâm âlimlerinin kullandıkları **"tevil"** meselesine temas edelim:

Her lisanda bir kelime üç sûrette kullanılır:

a-Hakikat,

b-Mecâz,

c-Kinâye.

Bu durum, hiç şüphesiz Arapça için de aynen vâriddir. Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerinden hüküm ve mânâ istinbat edilirken (çıkarılırken) bu lisan hususiyetleriyle birlikte akıl ve muhâkeme kullanılır. Lâkin "müteşâbih" denilen öyle âyetler vardır ki, onlar zâhir mânâsına hamledilmeye müsâid değildirler.

---

[307] Prof. Dr. **Ekrem Kadir Unat**- Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslâm Dini, İstanbul 1975, sh. 49.

Meselâ **"Allah'ın eli, onların elinin üstündedir."**[308] âyet-i kerimesinde Allah'a "el" izâfe edilmesi imkânsız olduğundan, bu te'vil olunarak "kudret" sûretinde anlaşıldığı mâlumdur. Lâkin tefsirde âyetlerin yüklendiği mânâyı hemen ekseriyâ isâbet mevzuubahs olduğu hâlde, te'vilde aslâ bir kat'iyyet yoktur. Çünkü te'ville elde edilen netice akıl mahsulüdür. Akıl ise, bu gibi ifâdeler karşısında ihtimallerden birini kabul etmeyi icab ettirir. O ise vecihlerden sadece biridir. Binâenaleyh te'vil, tehlikeli bir iştir.

Cenâb-ı Hak, bu tehlikeyi şu âyet-i kerime ile beyân buyurmaktadır:

"O mâbud-i hakîmdir ki, senin üzerine Kur'ân'ı indirdi. Ondan bir kısmı muhkem âyetlerdir ki, onlar o kitabın aslıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbih âyetlerdir. Artık kalplerinde eğrilik bulunan kimseler fitne aramak ve onu te'vil arzusunda bulunmak için o kitaptan müteşâbih olanına ittibâ ederler. Hâlbuki onun te'vilini Allah Teâlâ'dan başkası bilemez. İlimde rüsuh sahibi olanlar ise, «Biz ona iman ettik, hepsi de Rabbimizin cânibindendir.» derler. (Bunları) **tam akıllı zâtlardan başkası tezekkür edemez."**[309]

Bundan dolayıdır ki, Vehhâbîler, bu gibi müteşâbih âyetleri te'vil etmeyip onları olduğu gibi bırakırlar. Hatta te'vili küfür sayarlarsa da, doğru olan akla dayanan te'villerin bir ihtimal olduğunu hesaba katmak ve kat'î ifâdelerden sakınmaktır. Çünkü akıl, evvelce de ifâde olunduğu gibi kâmil olmayıp nâkıstır.

Kur'ân-ı Kerîm karşısında beşerî aklı âciz bırakan bir başka mesele de **"hurûf-i mukattaa"**dır. Bu tâbir, bazı sûrelerin başında bulunan tek tek harflerdir. Bunlar bir kelime teşkil etmeksizin sûrelerin başında bir veya birkaç harf olarak yer

[308] Fetih Sûresi, âyet 10.
[309] Âl-i İmran Sûresi, âyet 7.

alırlar. Lâkin o harflerin okunuşu olarak değil, mürtesemi (resmi) sûretinde mevcuddurlar. Bunu Lâtin harfleri ile şöyle izah edebiliriz: Meselâ yeni alfabede mevcud olan harflerden biri "**b**"dir. Ancak bu yazdığımız şekil onun mürtesemi (resmi)dir. Onun okunuşu ise, "**be**"dir. Bu mantıkla, Kur'ân harflerini düşününüz!.. Bunlar, bir kelimenin unsurları olmayıp sırf tek tek bazı harflerin mürtesemi bulunduğuna göre, bunların mânâsı nedir? Akıl, bu noktada da âcizdir. İslâm âlimleri bu "**hurûf-ı mukattaa**"nın, Allah ile O'nun Rasûlü arasında bir şifre olduğunu söyleyip sükûtu ihtiyar ederler.

H-İYİMSERLİK VEYA OPTİMİZM PRENSİPİ

İyimserlik veya kötümserlik her şeyden önce bir zihniyet meselesidir. Zihniyet ise psikolojik veya mânevî bir zeminde vücud bulur. Bu sebepledir ki, rûhu, huzur ve sükûna ulaşamamış olanlar bu husustaki mahrumiyetleri nispetinde "**bedbin**" yani kötümserdir. Rûhun huzur ve sükûnu ise, insanın kalb ve dimağının tatminine bağlıdır. Buna da "**iman**" sâyesinde ulaşılır. Çünkü îman, fizik ve metafizik âlemlere âid olmak üzere, insan tefekkür ve tahassüs melekelerinin taleplerine topyekûn ve muknî bir cevaptır. Kâinât'ın, yaratıcısında zirveleşen tezatsız bir kıymet hükümleri manzûmesi olarak, âlemin kördüğüm karışıklığı sûretinde telâkki edilmesinden doğarak beşerî ızdırap ve huzursuzluğu bertaraf eder. Fânîliğe isyan tabiî meylinden doğan tatminsizliği gidererek insana "**Dâreyn**" (iki âlem) yani Dünya ve âhiret ufku açar.

Ancak evvelce söylediklerimiz hatırlanırsa, kolayca anlaşılır ki, şu neticeyi hâsıl edebilecek vasıftaki îman, sadece İslâm ile sâbit olan imandır.

Bu sebepledir ki, Hazret-i Peygamber:

"Recâü'l-mü'mini min-îmânihî" yani *"Mü'minin iyimserliği imandandır."* buyurmuştur. Çünkü o, îman, Allah ve Kâinat hakkında en mükemmel bir idrâkin eseridir. Bundan dolayı da Cenab-ı Hak: **"Kalbler ancak Allah'ın zikriyle tatmin olur."**[310] buyurmaktadır.

İyimserlik veya kötümserlik eşya ve hadiselerin müşâhedesinde varılacak kıymet hükmünün oluşmasında en müessir bir âmildir. Meselâ yarısı dolu, diğer yarısı ise boş olan bir bardağa bakan bedbin kimseler "yarısı boş" derken, aksine nikbin yani iyimserler "yarısı dolu bir bardak" hükmünü verirler. Bu iki tespit de doğru olmakla beraber aralarındaki tek fark, zihniyetten doğan bir **"takdim-te'hir"** yani öne çıkarma ve geriye bırakmadır.

İslâm, böyle durumlarda dâimâ "yarısı dolu bir bardak" dedirten müspet (olumlu) bir zihniyet tesis eder. Nasıl mı? Kısaca îzah edelim:

Evveliyetle, insan idrâki karşısındaki en çetin mesele olan **"kader"** ve onun bir parçası olan kendi âkıbeti hakkında ümitvar olmayı icab ettiren bir inanışı emretmektedir. O'na göre **"mutlak ye's"**, yani ümitsizlik küfürdür. Emir, **"beyne'l-havfi ve'r-recâ"** yani **"korku ile ümit arasında"** bulunmaktır. Diğer taraftan vâkî olacak günahlar için samimî bir tövbenin, hayat sonuna kadar daima kabul olunacağı da ilâhî vaadlerdendir.

Bir hadîs-i şerifte:

"Güneş batıdan doğmadan önce kim tevbe ederse, Allah, onun tevbesini kabul eder." buyrulmuştur.[311]

Kâinatta olup biten her şey (şuûnât) ve varlıklar, ilâhî sıfat tecellîlerinin terkipleri ile vücud bulur. Bunlarsa, **"celâlî"** ve

[310] Ra'd Sûresi, âyet 28.
[311] Müslim, Zikr, 43.

"**cemâlî**" olmak üzere iki kategoridir. "**Hayrın da şerrin de Allah'tan olduğu**"nu söylerken kastedilen budur. Allâh'ın iradesi her oluşta, rızâsı ise sadece hayırda mevcuddur. Lâkin bütün bu oluşumlarda galebe, cemâlî tecellîdedir. Bunun için hadîs-i kudsîde *"Rahmetim gazabımı geçmiştir."*[312] buyrulmuştur.

Bununla insanlara iyimser bir ufuk sunulmaktadır.

Ayrıca Allah, âyet-i kerîme'de:

"**Kıtal** (savaşmak) **üzerinize yazıldı, gerçi o size hoş gelmez, fakat olur ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız, hâlbuki hakkınızda o bir hayırdır ve olur ki, bir şeyi seversiniz, hâlbuki o hakkınızda bir şerdir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir.**"[313] buyurmak sûretiyle kahr içinde lütfunun veya lütuf içinde kahrının tecellî ihtimallerini hatırlatarak belâ ve musibetlere karşı mukâvemet ve sabrı, lütuf ve ihsanlara karşı da azıp şımarmama his ve fikrini telkin etmiştir.

Böylece, her türlü belâ ve musibet karşısında va'd olunan büyük ve edebî hayat yanında bu musîbetlerin hiçliğini düşündüren tesellî ve ihtarlarla dolu büyük kitabı ile hayatın gâilelerine karşı sabır ve mukavemet telkin eder. Allah'tan, hakkımızda dâimâ hayır murad etmesini niyaz eylemek gerektiğini öğretir.

Rüyaların bile hayra yorulmasını emretmek sûretiyle her işte "**nikbîn**" bir hâlet-i rûhiyeye bağlanarak Allâh'ın rahmet ve lütfundan ümitvar olmayı telkin eder. İnsanı kuşatan en girift suâl ve endişeleri, en belîğ ve veciz beyânlarla cevaplandırır. Böylece Kâinat'taki meselelerin tâbir-i mahsûsu ile zenci saçı hâlinde karışıp insan müfekkiresini muztarip kılmasını önler. Kısaca "**Bir kere de azme**(dip kendi irâdene düşen rolü ifâ

---

[312] *"Sebekat rahmetî alâ gadabî"* kudsî hadistir. Kudsî hadîs, mânâsı Allah'tan lâfzı (kelime seçimi) Peygamberden olan hadîstir. (Buhârî, Tevhid, 22; Müslim, Tevbe, 14-16)

[313] Bakara Sûresi, âyet 216.

e)ttikten sonra artık Allah'a tevekkül et"[314] diye emrederek sükûn ve saâdete ulaştırır. İslâm'ın bu husustaki görüşü, bir döviz hâline konmak îcab etse kısaca şöyle denebilir:

"Allah var, keder yok!.."

İslâm'ın ne ölçüde nikbîn bir görüş ufku gerektirdiğinin anlaşılması için, Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin hayatlarından bir vak'ayı misâl olarak zikredelim. O, ashâbı ile bir yola gidiyorlardı. Yolda kokmaya başlamış bir köpek cesedi vardı. Herkes burnunu tıkayarak oradan geçerken O, cesede yaklaşıp bakarak:

"-Bu köpeğin ne güzel inci gibi dişleri var, gördünüz mü?" diye buyurmuşlardır. İşte mü'min ölçüsü budur.

Bu meseleyi tam mânâsı ile kavramak için daha önce **"Dînin Sunduğu Teselli"** ve **"Mahrumiyetler Karşısında Tasavvufî Telâfî ve Tedâvî Yolları"** başlıkları ile yazdıklarımız hatırlanmalıdır.

Gerçekten tasavvufî görüş, insana bu bâbda daha da tesellî ve iyimserlik sunmaktadır. Zîrâ günahkâr ve kusurluya karşı her yanlıştan dönmenin, bağışlanmanın ve düzelip doğru yola gelmenin mümkün olduğu anlayışı ile muâmele etmek usûlü benimsenmiştir. Çok meşhur olan ve yanlışlıkla **Mevlânâ**'ya (1207-1273) atfedilen şu kıt'a, düzelip kurtulma şansının her ahvâlde mümkün olduğunu belîğ bir sûrette ifade etmektedir:

Bâzâ bâzâ her ân çi hestî bâzâ
Ger kâfir ü gebr ü bütberestî bâzâ
İn dergeh-i mâ dergeh-i nevmidî nîst
Sad bâr eger tevbe şikestî bâzâ

[314] Âl-i İmran Sûresi, âyet 159.

Yani:

Gel gel, yine gel, her ne olursan ol gel,
Kâfir de, Mecûsî de, Putperest de olsan gel!
Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir,
Tevbeni yüz kerre bozmuş olsan yine gel!..

Bu kıt'anın aslında İranlı **Ali** adındaki bir şâire âit olduğu hâlde **Mevlânâ**'ya mâl edilişi, O'nun felsefe ve zihniyyetine uygunluğu sebebiyledir.

Bu bahsi bitirirken, Allâh'ın rahmetinin gadabına gâlip olmasının fiilî misallerinden şu iki hadîs-i şerifi dikkatlerinize arz edelim:

*"**Ebû Saîd Sa'd bin Mâlik bin Sinan el-Hudrî** -radıyallâhu anh-'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:*

Vaktiyle doksan dokuz kişiyi öldürmüş bir adam vardı. Bu zât yeryüzünde en büyük âlimin kim olduğunu soruşturdu. Ona bir râhibi gösterdiler. Bu adam râhibe giderek:

"-Doksan dokuz adam öldürdüm. Tevbe etsem olur mu?" diye sordu.

Râhib:

"-Hayır, kabul olmaz!.." deyince adam, onu da öldürdü. Böylece öldürdüğü kimselerin sayısını yüz'e tamamladı. Sonra yine yeryüzünde en büyük âlimin kim olduğunu soruşturdu. Ona bir âlimi tavsiye ettiler. Onun yanına giderek, yüz kişiyi öldürdüğünü söyledi; tevbesinin kabul olup olmayacağını sordu.

Âlim:

"-Elbette kabul olur. İnsanla tevbe arasına kim girebilir ki?! Sen falan yere git. Orada Allah Teâlâ'ya ibadet eden insanlar var. Sen de onlarla birlikte Allâh'a ibâdet et. Sakın memleketine dönme. Zira orası fenâ bir yerdir." dedi.

Adam, denilen yere gitmek üzere yola çıktı. Yarı yola varınca eceli yetti.

Rahmet melekleriyle azap melekleri, o adamı kimin alıp götüreceği hususunda tartışmaya başladılar.

Rahmet melekleri:

"-O adam tevbe ederek ve kalbiyle Allâh'a yönelerek yola düştü." dediler.

Azap melekleri ise:

"-O adam hayatında hiç iyilik yapmadı ki!.." dediler.

Bu sırada insan kılığına girmiş bir melek çıkageldi. Melekler onu aralarında hakem tâyin ettiler.

Hakem olan melek:

"-Geldiği yerle gittiği yeri ölçün. Hangisine daha yakınsa, adam o tarafa âiddir." dedi.

Melekler, iki mesafeyi ölçtüler. Gitmek istediği yerin daha yakın olduğunu gördüler. Bunun üzerine onu rahmet melekleri alıp götürdü."[315]

Sahîh-i Müslim'deki bir rivâyete göre:

"O kimse iyi insanların yaşadığı köye bir karış daha yakın olduğundan oralı sayıldı."

Sahih-i Müslim'deki bir başka rivâyete göre ise;

[315] Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Tevbe, 46, 47, 48.

"Allah Teâlâ öteki köye uzaklaşmasını, beriki köye yaklaşmasını, meleklere de iki mesâfenin arasını ölçmelerini emretti. Adamın beriki köye bir karış daha yakın olduğu görüldü. Bunun üzerine afv edildi."[316]

Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-, Allâh'ın izniyle, sâir insanlardan farklı olarak zaman itibariyle geriye gidebildiği gibi ileriye de gidip olacakları olmuş gibi görerek anlatabilir. Bu sûretle birçok beyân ve ihbarda bulunmuşlardır ki, onlardan biri şudur:

"Mahşer günü bir kimsenin hasenât ve seyyiâtı hesaba çekilmiş. Amel defterindeki bir tek haseneye (sevâba) mukâbil geri kalanların kâffeten seyyiât olduğu görülmüş. Bu sebeple cehenneme sevk olunmuş. Giderken aynı yolda Dünya'da iken dost olduğu bir kimseye rastlamış. Ve O'na:

"-Hayrola? Sen Dünya'da iken benim gibi âsî bir kimse değildin, bu yolda işin ne?!" diye sormuş.

Dostu demiş ki:

"-Doğru söylüyorsun, ama hasenât ve seyyiâtım hesaplandığında bir seyyie (günah) fazla geldi. Anamdan, babamdan ve evlâtlarımdan bir hasene alarak cehenneme girmeden cennete gitmek istedim. Hiçbiri bunu bana vermedi. Onları kendi başlarının derdine düşmüş buldum. Şimdi bir seyyie karşılığı kadar azab görmek üzere bu yoldayım!.."

Bunu duyan arkadaşı:

"-Biz seninle Dünya'da arkadaştık. Beni pek çok ikaz ederdin de ben dinlemezdim. Bak, şimdi benim bir tek hasenem var. Belki o da senin sâyende oldu. Mâdem o bir tek hasene seni kurtarmaya yetiyor, onu sana vereyim de bâri sen cehennem gitmekten kurtul!.." dedi.

[316] Riyâzu's-Sâlihîn, İstanbul, 2001, c: I, sh: 164 vd.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak:

"-Ey kulum!.. Mâdem ki, sen o tek bir haseneni, bu dostuna verebildin, senin bütün seyyiâtını da afv ettim. Hadi birlikte cennete girin!.." buyurmuştur.

İşte afv ve merhameti böyle engin bir "Rabbü'l-Âlemîn"e iman eden bir mü'min, nasıl bedbin (kötümser) olabilir! Esâsen Cenâb-ı Hak, şöyle buyurmuyor mu?!

"De ki: Ey nefislerine karşı haksızlık yapmakta aşırı giden kullarım!.. Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, yarlığayıcı ve bağışlayıcıdır."[317]

Diğer bir âyet-i kerîmede de:

"Gerçek şu ki, kâfir olanlardan başkası Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez."[318]

Allâh'ın bu engin afv ve merhametini lâyıkıyla anlayabilmek için Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın şu hadîs-i şerifini de dikkatlerinize sunalım:

"**Ömer bin el-Hattab** -radıyallâhu anh- şöyle dedi:

"(Bir keresinde) Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e (ayrı düştüğü) çocuğuna duyduğu özlemden dolayı rastladığı her çocuğu kucaklayan, göğsüne bastırıp emziren bir kadının da aralarında bulunduğu bir esir grupu getirdiler. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- çevresindekilere (o kadını işâretle):

"-Bu kadının çocuğunu ateşe atacağına ihtimal verir misiniz?" diye sordu.

317 Zümer Sûresi, âyet 53.
318 Yûsuf Sûresi, âyet 87.

"-Aslâ atmaz!.." dedik.

Bunun üzerine Hazret-i Peygamber:

"-İşte Allah Teâlâ kullarına, bu kadının yavrusuna olan şefkatinden daha merhametlidir." buyurdu.[319]

Diğer bir hadîs-i şerif de şöyledir:

Ebû Hüreyre *-radıyallâhu anh-'ten rivâyet edildiğine göre, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Allah Tebâreke ve Teâlâ'dan naklederek şöyle buyurmuştur:*

"Bir kul günah işledi de, «Allâh'ım, günahımı bağışla!» dedi mi, Allah Tebâreke ve Teâlâ:

«Kulum bir günah işledi ve (fakat) günahı bağışlayacak veya bu yüzden kendisini hesaba çekecek bir Rabbi olduğunu bildi.» der.

Sonra kul, tekrar günah işledi de, «Rabbim, günahımı bağışla!» dedi mi, Allah Tebâreke ve Teâlâ:

«Kulum bir günah işledi ve (fakat) günahı bağışlayacak veya bu yüzden kendisini hesaba çekecek bir Rabbi olduğunu bildi.» der.

Sonra kul, tekrar günah işledi de, «Rabbim, günahımı bağışla!» dedi mi, Allah Tebâreke ve Teâlâ:

«Kulum bir günah işledi ve (fakat) günahı bağışlayacak veya bu yüzden kendisini hesaba çekecek bir Rabbi olduğunu bildi. Ben kulumu afv ettim, artık dilediğini yapsın.»" buyurur.[320]

Ebû Hüreyre'den nakledilen başka bir hadîs-i şerifte de şöyle buyrulmuştur:

---

[319] Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Tevbe, 22; ayrıca bkz: Ebû Dâvud, Cenâiz, 1; İbn-i Mâce, Zühd, 35.

[320] Buhârî, Tevhid, 35; Müslim, Tevbe, 29.

"Canım kudret elinde olan Allâh'a yemin olsun ki, siz hiç günah işlememiş olsaydınız, Allah sizi yok eder, yerinize günah işleyip Allah'tan bağışlanma dileyecek bir millet getirir de onları bağışlardı."[321]

Bütün bu söylenenler açıkça göstermektedir ki, gerçekten iman edip Müslüman olan hiçbir kimse bedbin (karamsar) ve ümitsiz olamaz!.. Aksine her ahvâl ve şerâit altında iyimser, binâenaleyh ümitvar ve huzurlu olur!..

[321] Müslim, Tevbe, 11.

2- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN MÜŞAHHAS veya AMELÎ ve AHLÂKÎ PRENSİPLERİ

İslâm Dünya Görüşü, sırf nazarî bir görüş değildir. O, tatbik olunmak ve bunun neticesinde Dünya ve Ukba (dâreyn) saâdet ve selâmetini temin etmek maksadıyla vaz' olunmuştur. Bununla beraber daha önce anlatılmış olduğu üzere, onun birçok da nazarî prensibi mevcuttur. Fakat bunlar, benzer felsefî görüşlerden farklı olarak bir zihin jimnastiği olmak üzere değil, amelin mantığını (dialektiğini), daha doğrusu rûhunu teşkil etmek maksadıyla ortaya konulmuş bir "**kıymet hükümleri manzûmesi**"dir.

Unutmamak gerekir ki, her fiilin psikolojik veya fikrî bir âmili mevcuddur. İslâm Dünya Görüşü'nün nazarî prensipleri, doğru amele zemin teşkil edecek bir zihniyet oluşturur. Çünkü nihâî gaye, ancak fiil ve amellerle gerçekleştirilebilecek olan beşerî huzur ve saadettir.

Bu bakımdan bu ikinci başlık altında anlatılacak olanlar, o nazarî prensiplerin -bir nevî- amele aksedişi demektir. Bu prensipler birer "**düstûru'l-amel**" yani hatt-ı hareket kaideleri olduklarından, aynı zamanda "**ahlâkî**"dirler. Bundan dolayıdır ki, serlevhada "**amelî ve ahlâkî**" ibâresini kullandık. Ancak bunların bir vasfının da ahlâkî olmasına rağmen ayrıca bir de "**Ahlâk Prensipi**" başlığı altında ahlâkî bahisleri ayrıca anlatmak lüzumunu hissettik. Zira İslâm Dünya Görüşü'nün ihtivâ ettiği hükümler üç kategori teşkil eder. Bunlar:

a-Akâid,

b-Muâmelât,

c-Ahlâk'tır.

İnsanoğlundan sâdır olabilecek fiiller sonsuzdur. Böyle olmakla beraber, onların da belli başlı prensipler altında gruplandırılarak anlatılması için umumî prensiplere ircâ edilmeleri bir zarûrettir.

Gerçi, usûl itibariyle kazuistik (meseleci) metodu benimsemiş bulunan İslâm Hukuku'nda, ihtimaller derpîş edilerek (öne sürülerek) bunların her birinin ayrı ayrı hükme bağlanması esastır. Bundan dolayı ilmihaller ve fıkıh kitapları bu metodla tanzim edilegelmiştir. Fakat bizim bu eserde takip ettiğimiz gâye, İslâm'ın her meseleye dâir hükmünü tâdâd etmek yerine, onları temel prensiplere ircâ ederek bu prensiplerin mâkes olduğu birkaç örnekle yetinmek ve evveliyetle İslâmî hükümlere hâkim olan zihniyeti ortaya koymaktır. İslâm'ın, ancak bu sûretle bir "**Dünya Görüşü**" olarak kavranabileceğine inandığımızdan, umumî bakışı temin maksadıyla meseleleri hükümlere hâkim prensipler itibariyle ele almayı uygun görüyoruz.

A- TEADDÎLİK veya DİNAMİZM PRENSİPİ

Denilir ki, faal ve hamleli (aktif ve dinamik) olmak, İslâm Dünya Görüşü'nün en ehemmiyetli bir prensibidir. Zira onun nazarında Dünya hayatı, insanoğluna Âhiret'i kazanmak için bahşedilmiştir. Yani burası, bir faaliyet ve kesb (kazanma) mahallidir. Kur'ân-ı Kerîm'de bunu ifade eden pek çok âyet-i kerîme mevcuttur.[322]

Bunlardan anlaşılmaktadır ki, Dünya hayatının var oluş sebebi **"kimin daha güzel amel yapacağının denenmesi"**dir.[323] Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- da *"Dünya, âhiretin tarlasıdır."* buyurmuşlardır. Cenab-ı Hak ise dünya hayatının hâsıl-ı neticesinin sa'y ve kesbe bağlı olduğunu, **"Size**

---

[322] **"Fakat insan, onun Rabbi onu imtihan ettiği zaman..."** (Fecr Sûresi, âyet 15)

"...ve fakat onu imtihan ettiği vakit..." (Fecr Sûresi, âyet 16)

"ve yemin olsun ki elbette sizi imtihan edeceğiz..." (Muhammed Sûresi, âyet 31)

"... Biz, onu imtihan ediyoruz..." (İnsan Sûresi, âyet 2)

"... size verdiklerinden sizi imtihan etmek için..." (En'âm Sûresi, âyet 165)

"... onları deneyelim, onların hangisi daha güzel amel yaptı..." (Kehf Sûresi, âyet 7)

[323] **"... Sizin hanginizin daha güzel amel ettiğini denemek için..."** (Mülk Sûresi, âyet 2)

çalıştığınızın karşılığından başka bir şey yoktur."[324] ilâhî fermanıyla beyan buyurmuştur. Ne ölçüde dinamik bir sûrette çalışmak gerektiğini de Hazret-i Peygamber'in şu hadîs-i şerîfi ortaya koymaktadır:

"Kimin iki günü müsâvî (geçmiş) ise o ziyandadır."

Terakkîyi bu ölçüde emretmekte olan bu din, öteden beri **"Tevekkül"** ve **"Kadere Îman"**ı emretmiş olması sebebiyle **"atâlet"**le ve **"mâni-i terakkî"** olmakla itham olunagelmiştir. Hâlbuki bu, büyük bir bühtandır. Zira tevekkül, azimden sonra gerekli olan bir emirdir. Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Bir kere azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et."[325] buyrulmaktadır. Bunun mânâsı, önce elden gelenin yapılması, ancak ondan sonrası için Allah'tan ümitvar olunmasıdır.[326] Aksi takdirde kulu fiilinin hâlıkı sanmak bedbahtlığına sürüklenmek mukadderdir. Hâlbuki mü'minler, Cenâb-ı Hakk'ın bu âlemi **"esbâb âlemi"** olarak halk ettiğini hayır veya şer, her oluşta mutlak mevcut olan ilâhî iradenin bir kısım esbabda tecellî ettiğini, iman berraklığında kavramış ve kabullenmişlerdir. Kaderse, meçhul olup **"kazâ"** hâline gelmeden bilinemeyeceği cihetle, beşerî fiilin bidâyetinde hiçbir rol oynamaz. Zira onun insan iradesi dâhilindeki pek çok amel için **"muallak"** yani esbab karşısında değişken olduğu, imânî bir esas olarak bilinmektedir.[327] O derecede ki, her canlı için mutlak olan ölüm bile İslâm nazarında **"ecel-i kazâ"** ve **"ecel-i müsemmâ"**

---

[324] **"Doğrusu insanın sa'yinden (amelinden) başkası kendisinin değil."** (Necm Sûresi, âyet 39)

[325] Âl-i İmran Sûresi, âyet 159.

[326] Hazret-i Peygamber:
"Deveni önce köstekle de sonra Allah'a tevekkül et." buyurmuştur.

[327] Kulu fiilinde tamamen hür addeden **"Mûtezile Mezhebi"** gibi onu fiilinde mecbur kabul eden **"Cebriye Mezhebi"**nin de (fatalizm) İslâm nazarında merdûd olduğu, Ehl-i Sünnet İnancı'na göre, bir kısım fiillerin fâilin dilemesi ve esbâba tevessülü sebebiyle halk edildiği, bundan dolayı da mükâfat ve mücâzâtın gerekli kılındığı evvelce izah edilmişti.

olarak iki kısımdır. Ecel-i kazâ, esbâba tevessül, yani tedbire başvurularak atlatılabildiği hâlde, "**ecel-i müsemmâ**"dan kurtuluş çâresi yoktur. Çünkü her canlı için, hayatın bir son noktası ilâhî takdir icabıdır, yani mutlak kaderdir.

Gerçekten Kur'ân-ı Kerîm'de:

"**Her canlı varlık ölümün lezzetini tadacaktır.**"[328] buyrulmaktadır.

Bu demektir ki, her türlü istek için önce esbâba tevessül, yani sebeplere başvurma şarttır. Ondan sonra başvurulan "**Tevekkül**" ise, kalbî huzur için gereklidir. Bu da, Allah'ın Rezzâk, Hâlık, Rahmân gibi sıfatlarından ümitvar olmak demektir.[329]

Bütün bu gerçeklere rağmen yüce İslâm Dini, mensuplarının son birkaç yüzyılda mâruz bulunduğu geri kalmışlık sebebiyle "**mâni-i terakkî**" olarak itham edilmiştir. Aslında "**Moğol İstilâları, Ümit Burnu'ndan dolaşılması sebebiyle Dünya ticaret yollarının değişmesi ve Amerika'nın keşfi ile Batı Âlemi'ne hammadde akışı...**" gibi beynelmilel sebepler ve müslümanların şahsî kusurları icabı olarak ortaya çıkan bu netice, kasten yüce İslâm Dini'ne mâl edilmiş ve sinsi bir propaganda ile Müslümanlara bir "**aşağılık duygusu**" ile onun neticesi olan "**kendine güvenmezlik**" aşılanmıştır.[330] O derecede ki, **Ziya Paşa** bu durumdan şikâyet maksadıyla:

"İslâm imiş millete pâbend-i terakkî
Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı!"[331]

demek mecburiyetinde kalmıştır.

---

[328] Âl-i İmran Sûresi, âyet 185.

[329] Bu ümitvarlığın tam olması hâlinde netice şu hadisle ifade olunmaktadır: *"Allah'a hakkı ile tevekkül etseydiniz, kuşların rızkını verdiği gibi sizin de rızkınızı verirdi: Baksanıza, kuşlar, sabah yuvalarından aç gidiyorlar da akşam tok dönüyorlar."* (Ahmed bin Hanbel, İbn-i Mâce, Tirmîzî)

[330] **M. Şemseddin Günaltay**- Zulmetten Nûra, İstanbul 1998, sh. 99 vd.

[331] **Pâbend**: Ayakbağı, engel.

Şemseddin Günaltay -henüz sapıklığı sürüklenmeden önce- yazdığı bir eserde, Müslümanların İslâm'ı doğru olarak anlayıp tatbik ettikleri devirlerde ortaya koydukları kültür ve medeniyet hamlesini -çoğu kere- insaflı Batılılardan naklen sayfalar dolusu anlattıktan sonra:

"Fakat bir dinin hükümlerini, ulviyetini idrak edebilecek irfan seviyesine yükselemeyenlerin, o din nâmına söyledikleri sözlere bakarak dinin kendisini itham etmek, cahilâne bir acelecilik olmaz mı?

Bir din veya herhangi bir felsefî inancın leh ve aleyhinde söz söyleyebilmek için sâliklerini değil, din veya akidenin kendisini göz önüne almalıdır. İslâm Dini, bizzat kendisi ilerleme ve tekâmüle mâni olsaydı, evvelki Müslümanlar medeniyetin kucağına bugün bile irfan erbabını hürmet ve tebcîle mecbur bırakan ilmî âbideler ve büyük ölmez eserler bırakabilirler miydi?

Müslümanlar, İslâmiyet'in yüce kanunlarına bağlı kaldıkları devirlerde, ilerleme ve tekâmüle koşmuşlar; bu kanunları ihmal ettikleri tarihten itibaren sefâlet ve felâket uçurumlarına düşmüşlerdir.

İslâmiyet, bir ilim ve irfan dinidir. Hiçbir zaman cehâlet ile pâyidar olamaz. Tarih meydanda!.. Her ne zaman Müslümanlar, dini hakkıyla anlamışlar, ilim ve irfana sarılmışlarsa, yükselmişlerdir. Her ne vakit dinî tavsiyeleri ihmal etmişler, cehâlet ve tenbelliğe düşmüşlerse, felâketten felâkete koşmuşlardır. İslâmiyet, ilim ve irfanla yüklü beyinlerin vicdan harîmlerine hâkim oldukça, şa'şaalı huzmelerini etrafa saçmış, müntesiplerine ilerleme ve gelişme yollarını açmıştır." demektedir.

Sonraki sukûtun sebebi de hiç şüphesiz Müslümanlardaki fiilî değişikliktir. Bununsa dâhilî ve hâricî pek çok âmili

mevcuttur. Mevzuumuz tarih olmadığı cihetle, bunların tahlîli burada saded hâricidir. Netice olarak, insanlar değiştikçe nâil olacakları saâdet veya mâruz kalacakları felâket de buna göre vâki olacaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Bir kavim kendilerinde olan meziyetler ve seciyeleri bozmadıkça Allah da onların huzur ve saâdetini bozmaz"[332] ve:

"Allah bir kavme ihsan ettiği bir nimeti, o kavim kendilerinde olan meziyetler ve seciyeleri bozmadıkça değiştirmez"[333] buyrulmaktadır.

Öyle ya!.. Hiç elinde şu düsturlar bulunan bir topluluk geri kalmışlık zilletine sürüklenir mi?!

"Her kim bir zerre miktarı hayır işlerse, onu bulur. Her kim bir zerre miktarı şer işlerse onu bulur."[334] ve:

"İyi amelde bulunan kendi nefsine, kötü amelde bulunan da kendi zararına dokunmuş olur."[335]

Dünyanın **"fânî"**, âhiretin **"ebedî"** olduğuna, onun saâdetinin de (cennet), felâketinin de (cehennem) sonsuzluğuna, ölümün ve sonrasında hesaba çekilmenin mutlak bulunduğuna[336] zerre kadar hayrın da, zerre kadar şerrin de mîzan edileceğine[337] lâyıkı ile inanmış olan bir kimse, hayat nîmetini azamî verimli kullanmaz da ne yapar?! Üstelik birçok ilâhî ve nebevî ikaz, irşad ve korkutmaya rağmen!..

İslâm'ın beş temel esasından ikisi (Hac ve Zekât), ancak servet sâhibi olunmak şartıyla îfâ edilebilir. Bu da hiç şüphesiz

---

332 Ra'd Sûresi, âyet 11
333 Enfal Sûresi, âyet 53
334 Zilzâl Sûresi, âyet 7-8
335 Câsiye Sûresi, âyet 15
336 A'râf Sûresi, âyet 6
337 Zilzâl Sûresi, âyet 7-8

çalışıp zengin olmaya bir teşviktir. Ayrıca Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-:

"Veren el, alan elden üstündür."[338] buyurarak **"zekât alıcı olmak"** yerine **"zekât verici olmayı"** teşvik etmiştir. Diğer taraftan zekât, kârdan değil; mal mevcudundan alınır. Bu hüküm de mal ve sermayenin atâletini önleyerek ticarî faaliyeti teşviktir. Zirâ hareketsiz sermaye, zekât sebebiyle bir gün biter. Ayrıca âmme menfaati dışında ticarete hiçbir tahdid konulmazken **"fâiz"** mutlak haram kılınmıştır.[339] Çünkü fâizde **"emek"** ve **"risk"** yoktur. Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-: *"Cesur tüccar, rızıklandırılmıştır."* buyurarak insanları ticarî faaliyetlerde bulunmak hususunda cesaretlendirdiği gibi *"Dürüst tüccar, Allah nezdinde sevgilidir."* hadîs-i şerîfiyle de onlara büyük bir mânevî rütbe atfetmiştir.

İslâm Dünya Görüşü'ndeki dinamizmin bir tezâhürü de **"kısas"**ta görülür. Bu mefhum, nâhak yere bir kötülük icrâ edene, aynı vasıftaki bir hareketle mukâbele edilmesidir. Muharref Hıristiyanlıkta **"Bir yanağa vurana öteki yanağı uzatmak"** emredilmişken, İslâm'da haksız bir muâmelenin fâiline o fiilin mukabili ile muâmele edilir.

---

[338] Müslim, Zekât, 97; Tirmizî, Zühd, 32.

[339] **"O kimseler ki fâiz yerler, kabirlerinden şeytanın çarptığı kimse gibi kalkarlar."** (Bakara Sûresi, âyet 275)

"Allah fâizi mahveder." (Bakara Sûresi, âyet 276)

"Ey iman edenler, Allah'tan korkun!... Eğer mü'minlerden oldunuz ise, fâizden geri kalanı bırakın." (Bakara Sûresi, âyet 278)

"Eğer böyle yapmazsanız (fâizi bırakmazsanız) **Allâh'a ve onun Peygamberine (karşı) harbe girdiğinizi bilin."** (Bakara Sûresi, âyet 279)

"Ey iman edenler!.. Kat kat arttırılmış olan fâizi yemeyin!..." (Âl-i İmran Sûresi, âyet 130)

"Ve onların, nehyolundukları fâizi almaları sebebiyle..." (Nisâ Sûresi, âyet 161)

"İnsanların mallarında nemâlansın (artsın) **diye verdiğiniz fâiz Allah katında artmaz! Allah rızasını murâd ederek verdiğiniz zekât ise kat kat arttırandır."** (Rûm Sûresi, âyet 39)

Halk bu mefhumu **"dişe diş, göze göz"** sûretinde doğru olarak ifade eder. Muharref Hıristiyanlıktaki şu miskinlik ve atâlete mukabil, İslâm'da nâhak yere bir tokat atana, mukabeleten bir tokat atılır. Lâkin mukabelenin buna sebep olan hareketten şiddetli olması men edilmiştir.[340] Meselâ bir tokat atana, iki tokat atılamaz. Böyle yapılırsa ikinci tokat, zulüm kabul edilir.

Bununla beraber bir hak olan şu mukabelenin ehemmiyetli fiillerde îfâsı, devlete âittir. Meselâ nâhak yere adam öldüren, aynı şekilde öldürülür. Ancak bu cezâyı verme hakkı, vârislere tanınmamıştır. Aksi hâlde **"re'sen ihkâk-ı hak"** yoluna gidilmiş olur ki, hiçbir hukuk sistemi bunu meşrû kabul etmez. İslâm vârislere **"diyet"** mukabilinde, kaatili bağışlayıp ölümden kurtarmak hakkını tanımıştır. Diyet de insan hayatı için yüz yetişkin ve sıhhatli devenin râyiç bedelidir. Bu da tarihî bir hadiseden kalma bir hâtıradır.[341]

Aynı şekilde harp de, Müslümanlar'a kendilerini müdafaa maksadıyla bir emirdir. Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Size harp açanlarla Allah yolunda siz de savaşın (mü-

---

[340] **"Ey sâlim akıl sâhipleri, kısasta sizin için hayat vardır."** (Bakara Sûresi, âyet 179)

[341] O tarihî hadise de şudur:

*"**Abdülmuttalib**, hayatında on evlât yetiştirmeye muvaffak olursa, bunlardan birini Allâh'a kurban etmeyi nezretmiş (adamış)ti. Filhakîka **Abdülmuttalib** on evlât babası olmuş, bunları yetiştirmiş, binnetîce nezrini yerine getirmek için bunları kur'âya çekmişti. Kur'âya **Abdullah** (Hazret-i Peygamber'in babası) isabet etti. **Abdülmuttalib** de **Abdullah**'ı mezbahaya götürmek üzere hareket etmişti. Fakat bu sırada **Abdullah**'ın hemşireleri (kız kardeşleri) feryad ederek kardeşlerinin yerine on devenin kurban edilmesini teklif ettiler. Bunun üzerine develer ile **Abdullah** arasında kur'â çekilmiş, kur'â yine **Abdullah**'a isabet etmiş, bunun için develerin adedi çoğaltılmış, yirmiye iblâğ olunmuş, fakat tekrar kur'â **Abdullah**'a isabet etmişti. Develerin adedi tekrar çoğaltılmış, nihayet bunların adedi yüze vardığı zaman, kur'â onlara (develere) isâbet etmiş, **Abdullah** da kurtulmuştur.*

***Vâkidî**'nin rivâyeti bu merkezdedir. Fakat **İbn-i İshak**, develerin Kureyş rüesâsı (reisleri) tarafından teklif olunduğunu söyler."* (**Mevlânâ Şiblî** (terc. **Ömer Rıza**)- İslâm Tarihi, Asr-ı Saadet, c. I, İstanbul, 1928, sh. 185)

dafaa harbi yapın), **ancak aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki, Allah aşırı gidenleri sevmez."** [342] buyrulmaktadır.

Muharref Hıristiyanlıktaki pasifliğin bir diğer tezahürü de Katoliklerin evlenmeyerek râhip veya râhibe olmalarında müşâhede edilir. Râhibeler evlenmeyi, âhirette güyâ **Hazret-i İsa**'ya zevce olacakları ümidiyle reddetmekteyken, râhipler evlenmeyerek kalplerini kadın muhabbetinden koruyup, onu Allâh'a tahsis ettiklerini iddia etmektedir. İnsan tabiatına ters olan şu tutum sebebiyle, tarih boyunca ne rezilâne hâdiselere şâhit olunduğu çok bilinen bir keyfiyettir.

Katoliklerin güyâ dindarlık (takva) icâbı olarak ortaya çıkan şu tavırlarına mukâbil, İslâm'da -insan neslinin devamı için yegâne şart olan- evlilik, ilâhî bir emirdir.[343] Bunun fıtrat icabı olması sebebiyle de sosyal hareketlilik kadar ferdî olgunluğun da bir tezahürüne âmildir. İnsanı içtimaîleştiren en esaslı müessir budur. Gerçekten insanların çoğunun sosyal faaliyetleri **"evlâd u ıyâl"** ve **"maîşet"** (geçim) meselesinin neticesidir.

Mâlûm olduğu üzere, farz ibâdetler, günün ancak cüz'î bir kısmını işgal eder. Diğer artakalan zaman çalışmak içindir. Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Geceyi örtü kıldık, gündüzü maîşet yaptık."**[344] buyrulmaktadır.

Diğer taraftan evlilik, -Katoliklerin sandığının aksine- kalbin muhabbetullâha istidat kazanması için bir ilk mümârese (antrenman) merhalesidir. Bunun ikinci merhalesi ise, evlât sâhibi olmaktır. Bu iki merhaledir ki, kalbi, sırf kan pompalayan bir organ olmaktan çıkarıp mânevî bir faaliyete ma'kes veya müsaid

---

[342] Bakara Sûresi, âyet 190.

[343] "**İçinizden bekârları ve kölelerinizden, cariyelerinizden sâlih** (mü'min) **olanları evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah onları** (evlenmeleri sayesinde) **fazl u keremiyle zengin yapar. Allah'ın lutfu boldur. O, her şeyi hakkıyla bilendir."** (Nûr Sûresi, âyet 32)

[344] Nebe Sûresi, âyet 10-11.

hâline getirir. Elbette kadınla ülfet ve muhabbetin muhabbetullâha istidat kazandıran bir merhale olması gerekirken orada takılıp kalma tehlikesi de vardır. Hem sadece kadın mı?! Mal da böyledir, evlât da!.. Bu sebepledir ki, Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Evlâtlarınız ve mallarınız sizin için fitnedir** (imtihandır)**."**[345] buyrulmaktadır. Fakat dünya hayatı, zaten bir imtihan âlemi değil midir? İşte gerçek mü'minler, bu imtihandan her veçhile alın açıklığı ile çıkan kahramanlardır. Diyebiliriz ki, güyâ takvaya riâyet eden Katolikler, yarım müntehir ve tam bir korkaktırlar!..

Mü'minler, âile hayatında yaşadıkları muhabbeti asıl kabul etmedikleri için ona **"aşk-ı mecâzî"** derler. Aşk-ı hakikî ise, Allâh'a müteveccih olan aşktır. Cenab-ı Hakk'ın bir sıfat-ı ilâhiyesi de **"Rakîb"**dir. Hangi mü'min, Allah'tan gayrı bir varlığa aşırı teveccüh ederse, Cenâb-ı Hak onu o mü'min için bir belâ kaynağı kılar. İnsanlar bu tecellî ile ekseriya son çocuklarında veya çok sevdikleri bir malda karşılaşırlar. Böylece sevilen gözden düşer ve kalb, aslî hüviyetine rücû eder. Bu da bir iltifat-ı ilâhiyedir ki, buna herkes mazhar olamaz. Zira Cenab-ı Hak, bazılarına dalâlet ve hata üzerinde mühlet verir.[346]

Bu anlayış sebebiyledir ki, İslâm edebiyatında meşhur olmuş aşk kıssaları netîceten muhabbetullâha avdetle biter. Bunun en tipik misâli, **"Leylâ ile Mecnun"** hikâyesidir. Bu kıssada öz ve hedef, şâir **Yunus Emre** tarafından şöyle izhar olunmaktadır:

"Mecnûna sordular Leylâ nic'oldu?!
Leylâ gitti, adı dillerde kaldı,
Benim gönlüm şimdi bir Leylâ buldu!
Yürü Leylâ yürü, Mevlâ'yı buldum,
Leylâ diye diye Mevlâ'yı buldum!"

Biz bu gerçeği, Sebil Dergimizi Almanya'da çıkarmaya

[345] Teğâbün Sûresi, âyet 15.
[346] Bakara Sûresi, âyet 15.

başladığımız 1988 yılında, O'nun birinci sayısında şöyle anlatmıştık:

*"...Bir neticenin şerefi, ona ulaşmak için iktiham olunan (göğüslenen) güçlükler derecesindedir. Bundan dolayıdır ki; **"hayır"**, **"hüsn"** (güzellik) ve **"vücud"** (varlık) zirvelerine ulaşarak **"şer"**, **"kubuh"** (çirkin) ve **"adem"** (yokluk)den kurtulabilenlere nîmetlerin en büyüğü olan **"cennet"** ve **"ru'yet-i cemâlullâh"** vaad olunmaktadır.*

*Şu hayal ötesi nîmetlere ve bu büyük mes'ud neticeye ulaşmanın yegâne vasıtası ise, **"aşk"**tır. Aşk, yani sevme istîdâd ve iştihasının bütün mahlûkâtı şümûlüne alacak derecede şiddetlenip genişlemesi... Aşk, yani müntehâsı **"kubuh"**, **"şer"** ve **"adem"**i tasfiye ederek **"hüsn"**, **"hayır"** ve **"vücud"**dan ibâret kalma yolunda merhaleler kat'etme keyfiyeti... Aşk, yani **"Leylâ"**lardan yola çıkıp onları tevhid ile **"Mevlâ"**ya dönüştürme cehdi!.. Aşk, yani bu âlemdeki ihtilâfa onu ittihâda inkılâb ettirecek bir sır ve rûyet (görüş) ve kavrayışı ile bakabilmek!.. Aşk, yani Rabbin bütün esmâsı gibi beşer için takati hududunda kendisine bir teklif olan ve onu gönül zenginliğinin zirvesine yükselterek bütün hırs ve heveslerden kurtararak, şâire:*

"Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıyl u kâl imiş ancak" *dedirten mâruf ve mechul hâli yaşamak!..*

Bir terzi yüksüğünü dolduran sudaki mikrobik canlı gibi kendi okyanusumuzda bizi istidât ve iktidarımızın hududuna ulaştıran aşk, büyük ve hârika bir netice doğurur. Zahmetleri rahmet kılarak irâde ve ihtiyarımıza Dünya plânında bir tükenmezlik kazandırır."

Aşkı, sadece nefsânî iştihalardan birine hasreden günümüz gençliğine târiz makamında şâir **Ahmed Hâşim**, **"O Belde"** isimli şiirinde:

"...
Olan bu mâi deniz,
Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz.
Sana yalnız bir ince tâze kadın,
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer,
Bu sefil iştihâ, bu kirli nazar,
Bulamaz sende, bende bir mânâ" demektedir.

İslâm, atâletin o derecede karşısındadır ki, her ferde gördüğü bir yanlışlığı eliyle veya diliyle, yani nasıl mümkünse o sûrette düzeltmeyi emreder. Bu emir, vâki olana, hak ve adli korumak adına bir müdâhale demektir. Modern rejimlerde olduğu gibi bu müdahaleyi bununla vazifeli bir zümreye, meselâ polise hasretmeyip umûma teşmil etmiştir. Sonra da kavlen ve fiilen hiçbir şey yapmak imkânı yoksa **"kalben buğz"**u emretmiştir. Tâ ki, ferdin müşahede ettiği fâsid söz veya hareket, kendisi için zamanla tabiîleşip de muhalefet hissi zâil olmasın. Üstelik bu sonuncu hâli, yani kalben buğz edilmesi ile iktifâ edilmesini, îmanın en zayıf bir derecesinin îcabı olarak îlân etmektedir.

Bu da demektir ki, yanlışa müdahale, îman îcabı bir tavırdır. Ancak unutmamak gerektir ki, bu müdahaleci tavır sadece yanlışa karşı değildir. Aynı zamanda doğruyu emretmek hususundadır ki, bunun şer'î adı: **"emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker"**dir ki, bu ibâre, **"doğruyu emretmek, yanlışı men etmek"** demektir.

Bu bir ilâhî emir[347] olduğuna göre, her mü'min, İslâm Dünya Görüşü'nün bir nevî polisi demektir. Şu değerlendirmeyi te'yid eden bir hadîs-i şerifte de şöyle buyrulmuştur:

---

[347] **"Siz insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükleri men edersiniz!"** (Âl-i İmran Sûresi, âyet 110)

"Sizden biriniz bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin, buna gücü yetmezse dili ile (değişmesi için söz söylesin) *yahud kalbi ile* (buğz etsin). *Bu* (sonuncusu) *îmânın* (amelin) *en zayıfıdır."* (Müslim, Tirmizî)

"Hepiniz çobansınız ve çobanlığınızdan mesulsünüz."[348]

Gerçekten *"hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, hemen ölecekmiş gibi de âhiret için çalışmayı emreden"* bir dinin özü, dinamizm olmaz mı?

Gariptir ki, her hususta azamî gayret sahibi olmaya mukabil **"hırsa kapılmak"** men edilmişken, sadece **"ilim yolunda hırs"** takbîh olunmayıp mübah görülmüştür.

Ayrıca şunu da ifade etmek gerektir ki, toplum, idâre edenlere karşı mutlak bir itaatle mükellef değildir. Bu itaat, adâletle kâimdir. Adâletten ayrılan ulü'l-emre (hüküm sahiplerine) itaat değil, isyan vâcib olur. Bunun şer'î adı ise, **"huruç ale's-sulta"** yani otoriteye baş kaldırmaktır. Bu da İslâm Dünya Görüşü'ndeki dinamizmin bir tezâhürüdür.

Diğer taraftan zamanla ortaya çıkacak yeni yeni meselelerin İslâm Dünya Görüşü kıymet hükümleri ile te'lif edilebilmesi için, ehline, **"içtihat kapısı"** kıyamete kadar açık bırakılmıştır. Sistemin, bilhassa sosyal hükümleri itibariyle durağanlaşmasını önlemek üzere, samimî İslâm âlimlerine tanınan bu salâhiyete ilâveten bir de her yüzyılda bir **"müceddid"** yani yenileyicinin zuhûru müjdelenmiştir.

Yeryüzünde bu ölçüde dinamik bir din mevcutken bir zamanlar komünistlerin **"Din afyondur!..."** diyebilmiş ve bu bâtıl görüşe bir hayli revaç kazandırabilmiş olmaları gerçekten İslâm Dünya Görüşü'nün hâlâ lâyıkı ile anlaşılamamış bulunmasından başka bir sûrette kâbil-i izah değildir.

[348] Buhârî, Müslim.

B- İÇTİMÂÎLİK veya SOSYAL ADÂLET PRENSİPİ

İnsanoğlu toplu bir hâlde yaşamayı gerektiren bir fıtrat üzere yaratılmıştır. Bu gerçek, hiçbir ferdin bütün ihtiyaçlarını bizzat karşılayamaması ile sâbittir. Lâkin birlikte yaşamak, birtakım kayıt ve şartlar altına girmeyi icab ettirir. Bu da bazı hakların tahdîdi ile arzu ve emellerin umûmun menfaati ile te'lifini gerektirir.

Hâlbuki Dünya hayatı, kendisi için bir **"imtihan âlemi"** olarak takdir edilmiş olan insanoğlu, hayra da, şerre de meyyal ve istidatlı olarak yaratılmıştır. Ondaki en köklü temayüllerden birinin egoizm (benlik) olduğu mâlûmdur. Bu temayül frenlenemezse toplumda **"hak kuvvettir"** kaidesi cârî olur ve binnetice tecâvüz ve zulmün hâkimiyeti önlenemez.

Felsefî sistemler, şu menfî neticeyi önlemek için insanları birtakım aklî mut'alar (veriler) ileri sürerek diğergâmlığa dâvet

etmekte iseler de bu hususta hiçbir müeyyide ortaya koyamadıklarından başarısızlığa mahkûm olmuşlardır. Gerçekten iki yüzden fazla çeşidi bulunan "**sosyalist teoriler**"e rağmen, bugün Dünya'da "**sosyal adâlet**"in temin olunabildiğini söylemek imkânsızdır.

İslâm Dünya Görüşü ise, beşerî egoizme karşı "**îman**" ve "**nefis tezkiyesi**" gibi iki müthiş müessire sahiptir. Bunlarla müsâid bir hâle getirdiği zeminde "**zekât**" ve "**infak**" gibi emir ve tavsiyelerle sosyal adâleti hem temin ve hem de bunun devamını garanti eder. Şimdi bunları kısaca izah edelim:

a- İman:

Allâh'a, O'nun hakikatine mutabık bir muhtevâda iman etmiş olmak, kalbin en esaslı fıtrî ihtiyacını tatminle huzur ve sükûna kavuşmasından[349] mâadâ bir de iradeye müessiriyeti dolayısıyla emrolunduğu gibi "**doğru hareket**"in[350] bir teminatı olarak tezahür eder. Zira samimiyetle iman etmiş olan insan, kötülüğü emreden nefsin[351] arzularına tâbî olarak yaşanan bir hayatın, -ebedî vasfıyla- cehennemde nihâyet bulacağını yakînî bir sûrette bilir. Aynı kat'iyetle, aksine hareketle varacağı yerin cennet olacağına da inanır. Bu takdirde fıtrî olan egoistlik bile onu doğru yola sevk etmez mi? Çünkü fânî olandan vazgeçerek bâkî bir menfaat elde etmekte ve hem de bu menfaatin, terk ettiği ile kıyaslanamayacak derecede büyük olduğuna inanmaktadır. Bu sebepledir ki, insanoğlu, şu iman şuuruna ulaştıktan sonra fıtrî olan egoizminin bile onu hayra sevkedeceğini kabul etmek aklî bir zarûrettir.

---

[349] **"Kalbler ancak zikrullah ile itminana** (hakikî huzura) **erişir."** (Ra'd Sûresi, âyet 28)

[350] **"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!.."** (Hûd Sûresi, âyet 112)
Aslında Peygamber'e olan bu ilâhî hitab O'nun şahsında bütün iman ehlinedir.

[351] **"Muhakkak ki, nefis kötülüğü şiddetle emreder."** (Yûsuf Sûresi, âyet 53)

Diğer taraftan imanın ilk meyvesi, kalbde muhabbet ve merhamet hisselerinin uyanmasıdır. Bu ise, Kur'ân-ı Kerîm'de karşımıza ilk çıkan sıfat-ı ilâhiyenin "**Rahman**" ve "**Rahîm**" olmasındandır.

İmanın şu güzel neticeleri temin etmesine yardımcı olmak üzere, İslâm Dünya Görüşü'nde ikinci bir müessir daha mevcuttur ki, bu da "**Nefis Tezkiyesi**"dir.

b- Nefis Tezkiyesi

Lügat mânâsı itibariyle, "**temizleme, ayıp ve kusurlardan arındırma**" demek olan "**tezkiye**", aslında bütün ibâdetler ve hattâ ilâhî emirlerin nihâî gayesidir. Lâkin nefis, zorlu bir hasımdır. Onu dize getirmek kolay bir iş değildir. Bu sebepledir ki, nefsi ıslah etmek, Peygamber lisânından "**büyük cihad**" olarak ifade edilmiştir.

Hakikaten gâyet meşakkatli olan "**Tebük Seferi**"nden dönüşte Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-:

"*Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz.*" buyurmuşlardı.

Hâlbuki otuz bin kişiyi bulan İslâm ordusu, bin kilometre mesafeye kadar gitmiş ve geri dönmüştü. Dehşetli sıcak ve kurak bir mevsimde gerçekleştirilmiş olan bu seferin meşakkati ile Medine'ye ulaşan mücahidlerin derileri -âdetâ- kemiklerine yapışmış, saçları-sakalları birbirine karışmıştı. Bundan büyük cihad ne olabilirdi?! Bunu soran sahabîye Efendimiz şu cevabı verdi:

"*–Evet, şimdi küçük cihaddan büyük cihada, yani nefsimizle mücâhedeye dönüyoruz.*"[352]

[352] Süyûtî, Câmiü's-Sağîr, II, 73.

Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-'ın bu husustaki ikazlarından bir-ikisini daha arzedelim:

"Akıllı, nefsine hâkim olup onu hesaba çekerek ölümden sonraki hayat için çalışan, ahmak da nefsini hevâsına tâbî kıldığı hâlde Allah'tan (hayır) umandır."[353]

"Ümmetim adına en çok korktuğum şey, nefislerinin hevâlarına uymalarıdır."[354]

"Gerçek pehlivan, öfke ânında nefsine hâkim olandır."[355]

Cenab-ı Hak ise şöyle buyurmaktadır:

"Muhakkak ki, nefsini tezkiye eden (kötülüklerden arındıran) **kurtuluşa ermiş, onu fenalıklara gömen de ziyan etmiştir."**[356]

"(Ey Rasûlüm!) **Nefsânî arzularını kendisine ilâh edineni gördün mü? Artık ona sen mi vekîl olacaksın?"**[357]

Bu demektir ki, nefse uymak, Cenab-ı Hak nazarında kendisini bırakıp onu ilâh edinmekle eş değerde bir cürümdür.

Bu derecede ağır olan bir cürümden kurtulabilmek için nefsi tezkiye etmek, yani temizleyip arındırmak lâzımdır. Bunun usûl ve erkânı ise, dinî emirlerle ortaya konulmuştur. Denilebilir ki, tasavvufî faaliyetin nihâî hedefi budur. Birtakım farz, sünnet ve nâfile (emrolunmayıp sadece tavsiye edilmiş) ibâdetlerle tezkiye edilen nefis şu mertebelerden geçer:

---

353 Tirmizî, Kıyamet, 25; İbn-i Mâce, Zühd, 31.
354 Suyûtî, Câmiu's-Sagîr, I, 12.
355 Sahîh-i Müslim.
356 Şems Sûresi, âyet 9-10.
357 Furkan Sûresi, âyet 43.

1-Nefs-i Emmâre: Emmâre, **"çok emredici"** demektir. Kötülüğü emreden nefis demektir. Bu, nefsin hiçbir terbiye ve tezkiye görmemiş hâlidir. Bu, onun fıtrî hususiyeti olup Dünya hayatının bir imtihan âlemi olmasının neticesidir.

2-Nefs-i Levvâme: Bu, terbiye yoluna giren nefsin ilk merhalesinin adıdır. Böyleleri ilâhî afva güvenerek veya herhangi bir sâikle günah işler, fakat sonra pişman olarak nefsini levmeder, yani ayıplar. Bu, işlenen günahlardan vicdânen muazzeb olunmaya başlama safhasıdır.

3- Nefs-i Mülheme: Bu, kalbi Allah'tan uzaklaştıran kötülüklerden korunarak ilâhî emirlere ittibâ eden nefsin sıfatıdır. Lâkin nefsin gizli hile ve desîseleri, henüz tam mânâsıyla bitmemiştir. O henüz pusuda ve fırsat kollamaktadır.

4- Nefs-i Mutmainne: Bu merhalede nefis, tamamen mağlûb edilmiş ve itaat altına alınmıştır. Kalb, huzur ve teslimiyete ulaşmıştır. Kul bu merhalede **"ârif-i billâh"** mertebelerine yükselmiştir.

5- Nefs-i Râdiye: Her an Allah ile olduğunun idrâkine ererek ondan **"hayır ve şer"** ne halk ederse râzı ve hoşnut olan nefsin mertebesidir. Bunun sahibi "**Rıza Makamı**"ndadır. Bu makama ulaşanlar, "Lütfun da hoş, kahrın da hoş!.." derler.

6- Nefs-i Merdıyye: Bu da Allâh'ın kendisinden râzı olduğu nefsin mertebesidir.

Bunlardan mâadâ nefsin "**Nefs-i Kâmile**" veya "**Nefs-i Sâfiye**" denilen bir merhalesi daha vardır ki, bu çalışmakla elde edilen bir netice değildir. Mahzâ Allah vergisi olup, Peygamberlerin nefsi bu merhalelerdedir.

Şimdi de iman ve nefs terbiyesi sayesinde olgunlaşan insanı ne gibi içtimâî vazîfeler beklemekte olduğunu görelim:

c- Zekât

Sosyal yardımlaşma ve tesânüdün insanlık tarihinde görülmemiş en mükemmel bir şekli olan "**zekât**" kelime olarak "**nemâ**" (çoğalma, büyüme) ve "**tahâret**" (temizlik) mânâlarından türemiştir. Buna göre zekât vermek malı çoğaltır[358] ve temizler[359] demektir. Temizlemesi, zekâtla maldaki fakirin hakkını tefrik edip ihtiyaç sahibine verilmesiyle gerçekleşir. Bu mâlî ibadet o kadar ehemmiyetlidir ki, Müslüman olmanın beş temel esasından biridir.

Fakirlere, zenginler tarafından yapılacak yardımların umumî adı "**sadaka**"dır. Buna kulun kulluktaki sıdkına (doğruluk ve samimîliğine) delil olmasından dolayı bu ad verilmiştir.[360] Lâkin sadakaların hepsi aynı mâhiyette değildir. Bunlar farz, vâcib ve nâfile olmak üzere üç kategoridir.

Farz olan sadaka, "**zekât**"tır. Bu, yılda bir kere verilen mâlî bir ibadettir. Aslî ihtiyaçlardan mâadâ üzerinden bir yıl geçmiş olan belli miktarda malı olan erkek ve kadın her Müslüman, bunun kırkta birini fakir, yolda kalmış ve borçlu... gibi kimselere vermekle mükelleftir. Bu ilâhî bir emir, yani farzdır.[361] Vermeyenden İslâm devletinde zorla alınır. Bu, aynı zamanda bir ibadet olduğundan gayr-i müslimlerden ve bülûğa ermemiş çocuk ve mecnun gibi mükellef olmayanlardan alınmaz.

Zekâttaki kırkta bir[362] nisbet az görülebilir. Fakat unutmamak lâzımdır ki, zekât kârdan veya gelirden değil, mal

---

[358] "(Fakirlere) **bir şey infak ettiğinizde Allah onun yerine diğerini** (daha çoğunu ve daha iyisini) **getirir.**" (Sebe' Sûresi, âyet 39)

[359] Zekât, tezkiye kökünden türemiştir. O da temizlemek demektir. Nitekim Cenab-ı Hak: "**Onların mallarından sadaka al, böylece onların kendilerini ve mallarını temiz ve kötülüklerden arınmış kıl.**" (Tevbe Sûresi, âyet 103)

[360] "**Sadakalar, ancak fakirler ve miskinler** (âcizler) ilh... **içindir.**" (Tevbe Sûresi, âyet 60)

[361] Zekât, Kur'ân-ı Kerîm'de 32 kere namazla birlikte zikredilmiştir.

[362] İslâm'da mal ile alâkalı haklar on çeşittir:

mevcudundan alınmaktadır. Bu vasfıyla kapitalist sistemdeki vergilerden fakir-zengin dengesini sağlamak ve bunlar arasında uçurumlar meydana gelmesini önlemek hususunda çok daha müessirdir. Ayrıca zengin sayılmanın ölçüsü yani **"nisab"**[363] da en alt seviyede tutulmuştur. Bu sûretle de halkın büyük bir kısmı zekâtla mükellef kılınmıştır. Böylece, ihtiyaçları karşılamanın asıl kaynağı, sa'y ve amel yani çalışmak olduğu hâlde çeşitli sebeplerle bunu başaramayarak âciz kalanların yüzünü güldürmek ve onların zenginlere karşı husûmetini bertaraf ederek kardeşlik duygularını takviye etmek maksadıyla vaz' olunan bu mükellefiyetler, sosyal adâleti gerçekleştirmek husûsunda eşsiz birer tedbirdirler. Başka dinlerde de hayırseverlik ve yardımlaşma tavsiye edilmiştir. Fakat bunlar, İslâm'daki gibi **"farz"** veya **"vâcib"** vasfında olmadıklarından, bir nasihat ve tavsiye olmaktan ileriye gidememektedir. Esâsen fıtraten egoist olan insanoğlu, -çoğu kere- ihtiyârî vazîfelere iltifat etmez. Bu sebeple İslâm Dünya Görüşü'nde hem dünyevî[364] ve hem de uhrevî bir sûrette müeyyidelendiren bu mükellefiyetler, sosyal adaleti temin bakımından emsalsizdirler.

"Hiçbir din, hiçbir hayırsever teşekkül yoktur ki, kendi müntesiplerine teâvün ve tenâsurla (yardımlaşmak) emretmesin. Esâsen bu müesseselerin istihdaf ettikleri (güttükleri) büyük gâyelerden birisi de budur. Fakat bu teâvün, bu yardımı bir hak olarak kabul eden ve ona mütehattim

---

Zekât, sadaka, harb ganimetlerinden alınan humus (beşte bir), zirâî mahsûllerden alınan öşür (onda bir), haraç, fıtır sadakası, kefâretler, nafakalar... Humus hâriç bunların hepsi fakire verilir.

[363] *"Nisab, şer'î ıstılahta malın zekât taalluk eden miktarına denir ki, gümüşten iki yüz dirhem, altından yirmi miskal, en'âm-ı seîmeden (çayıra başıboş salınan at, deve, sığır gibi hayvanlardan) devede beş, sığırda otuz, koyun ve keçide kırk adettir."* (**Hacı Zihnî Efendi**, Nîmet-i İslâm, İstanbul, tarihsiz, sh. 565)

[364] Devletin zekâtı toplama hakkı vardır. **Hazret-i Ebubekir**, zekât vermek istemeyenler üzerine asker sevk etmiştir. (Tafsilât için bkz. **Mevlânâ Şiblî**, a.g.e. sh. 79 vd.)

(vâcib ve lâzım) vazife hâlinde yüksek bir mevkî bahşeden yegâne din, İslâm dinidir."[365]

Sadakanın vâcib olanı, "**fıtır sadakası**"dır. Bu da "**zekâtu'r-re's**", yani başın sadakası da denilir. Şer'an zengin sayılan bir kimsenin, zekâttan mâadâ dört mükellefiyeti daha vardır. Bunlar:

1-Fıtır sadakasının vâcib olması,

2-Kurban kesmenin vâcib olması,

3-Yakınlarının nafakasının temin olunmasının vâcib olması,

4-Sadaka almanın kendisine haram olmasıdır.

Dikkat edilirse, yukarıda zikredilen "**vâcib**" vasfındaki üç mükellefiyet de mâlî olup içtimâî tesânüdü temin maksadına bağlıdır.

Fıtır sadakası da, kurban gibi vâcib vasfıyla senede bir keredir. Zekâttan farklı olarak bülûğa ermemiş çocuk ve deli için de verilmesi gerekir. Çünkü hadîs-i şerîfte:

"*Nafakasını (geçimini) sağladığınız kimsenin fıtır sadakasını veriniz!...*" buyrulmuştur.

Bunun miktarı; buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm üzerinden hesaplanıp her yıl müftülerce îlân olunur. Kıtlık zamanlarında para yerine ayn olarak verilmesi daha efdaldir.

d-İnfak

İnfak, yani malların Allah yolunda sarfedilmesi ilâhî bir emirdir.[366] Lâkin bunların bir kısmı tavsiye mâhiyetindedir.

[365] Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh, c. 5, sh. 7
[366] "**Allah yolunda infak edin.**" (Bakara Sûresi, âyet 195)

Cenâb-ı Hak birtakım mükâfatlar vaadiyle bunlara özendirir. Özendirilen infakların zirvesi "**îsâr**"dır. Îsâr, kendi zarurî ihtiyacını karşılayacak bir şeyin, muhtaç bir mü'min kardeşe tahsisidir. Cömertlik, İslâm'da ahlâkın temel direklerinden birisidir. Fakat cömertliğin "**îsâr**" derecesinde mevcudiyeti başka hiçbir ahlâk sisteminde hayal bile edilemez.[367]

Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

"... Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile, onları nefslerine tercih ederler (îsâr ederler). **Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."**[368]

"Kendileri istekli oldukları hâlde yemeklerini yoksula, öksüze, esire verirler ve onlara: «Bunu size Allah rızası için yediriyoruz. Sizden karşılık ve teşekkür beklemiyoruz. Biz, Rabbimizin sert ve belâlı bir gününden korkarız.» derler.

---

[367] Buna bir misâl zikredelim:

"**Abdullah bin Câfer** -radıyallâhu anh- bir seyahat esnâsında, bir hurma bahçesine uğradı. Bahçenin hizmetçisi siyahî bir köle idi. Köleye üç adet ekmek getirmişlerdi. Bu sırada bir köpek geldi. Köle, ekmeklerden birini ona attı. Köpek, ekmeği yedi. Öbürünü attı. Onu da yedi. Üçüncüyü de attı. Onu da yedi.

Bunun üzerine **Abdullah bin Câfer** -radıyallâhu anh- ile köle arasında şöyle bir konuşma oldu:

«–Senin ücretin nedir?»

Siyahî köle:

«–İşte gördüğünüz üç ekmek.»

«–Niçin hepsini köpeğe verdin?»

Köle:

«–Buralarda hiç köpek yoktu. Bu köpek uzak yerden gelmiştir. Aç durmasına gönlüm râzı olmadı.» dedi.

Abdullah -radıyallâhu anh-:

«–Peki, bugün sen ne yiyeceksin?»

Köle:

«–Sabredeceğim, günlük hakkımı Rabbimin bu aç mahlûkuna devrettim.» dedi.

Abdullah -radıyallâhu anh-:

«–Sübhânallâh! Benim çok cömert olduğumu söylerler. Bu köle, benden daha cömertmiş!» buyurdu.

Ardından da o köleyi ve hurma bahçesini satın aldı ve köleyi azad edip, hurmalığı ona bağışladı." (Kimyâ-yı Saâdet'ten naklen: **Osman Nûri Topbaş**, Son Nefes, İstanbul 2003 sh. 171 vd.)

[368] Haşr Sûresi, âyet 9

Allah da onları, o günün fenalığından korur. Yüzlerine parlaklık, gönüllerine sevinç verir."[369]

İslâm toplumunda herhangi bir sebeple geçimini teminden âciz olanların korunup kollanması için çeşitli yardım şekilleri vardır ki, infak bunların umûmî adıdır. Geçimi sağlamaya yetecek miktara da **"nafaka"** denilir. Bir insan için nafakayı temin mükellefiyeti, önce şahsî ve sonra da kendi âile efradı hakkında mevzubahistir. İslâm'daki gerçekçilik (realizm)in bir îcabı olan bu mükellefiyetler, aynen zekâtta olduğu gibi farzdır. Sonra kendileriyle evlenme yasağı bulunan usûl ve fürû (anne, baba, büyük anne, büyük baba, çocuklar ve torunlar) gelir.

Âyet-i kerîme'de:

"Ana'ya babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, komşulara, yanınızda bulunan arkadaşa, yolda kalanlara, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin."[370] buyrulmaktadır.

Hazret-i Peygamber, iyilik yapılmasına en lâyık insanın kim olduğunu soran bir sahâbîye:

"–Annen!.." karşılığını vermiş, "Sonra?" diye tekerrür eden bu suâli üç kere:

"–Annen." diye cevapladıktan sonra:

"–Baban ve ondan sonra da en yakınından başlayarak uzağa doğru diğer hısımların…" buyurmuştur.

Bu infakların, belde örfüne göre **"kifâyet ölçüsünde"** olması gerekir. Çünkü bu infak ihtiyaç sebebiyle **"vâcib"** olmuştur.

Burada zikri gereken bir mesele de şudur:

---

369 İnsan Sûresi, âyet 8-11.
370 Nisâ Sûresi, âyet 36.

İnfâkta bir-iki husûsa riâyet lâzımdır ki, bunlardan biri ikramın sevilen şeylerden yapılmasıdır. Böyle olursa mükrim "**birr**"[371] seviyesine yükselir. Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

"**Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcayıncaya kadar cennete ve iyiliğin en güzeline** (birr) **eremezsiniz.**"[372]

İkincisi de ikramın güleryüz ve tatlı sözle yapılarak muhatabın incitilmemesine çalışmaktır.

İslâm'da, bir toplumdaki yetim, dul, sakat vs. bütün âcizlere "**farz**" ve "**vâcib**" emirler veya mükâfatlarla câzib kılınmış tavsiyeler yoluyla müthiş bir himaye ağı tesis edilmiştir:

"**Ey iman edenler, kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin en helâl ve en iyisinden Allah yolunda harcayın** (zekât ve sadaka verin)."[373]

"**Mallarını gizli ve açık olarak gece ve gündüz harcayan kimseler var ya, işte onların Rableri katında ecirleri vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır.**"[374]

"**Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli, her başağı yüz dâneli yedi başak bitiren bir tohumun hâli gibidir. Allah dilediği kimseye daha kat kat verir. Allâh'ın ihsanı çok geniştir. Her şeyi hakkıyla bilendir.**"[375]

Bu âyet-i kerîmeler ve daha başkaları, bunlara ilâveten birçok hadîs-i şerîf, infaka özendirdiği gibi Peygamber Efendimiz ve O'nun ashâbının tatbikatı da sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın en ideal tezâhürleri ile doludur. Peygamber kendi lisanıyla:

---

[371] Birr, hayrın kemal derecesi demektir.
[372] Âl-i İmran Sûresi, âyet 207.
[373] Bakara Sûresi, âyet 267.
[374] Bakara Sûresi, âyet 274.
[375] Bakara Sûresi, âyet 261.

"İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olandır."[376] buyurarak **"en hayırlı olma"**yı kendine değil, hem cinsine faydası dokunmakla ifade buyurmuşlardır. Hemcinsine faydalı olmak, evveliyetle âcizleri korumakla başlar. Bunlar arasında da **"yetimler"** ve **"dul kadınlar"** ilk sırada yer alırlar.

Gerçekten yetimlerin korunup gözetilmesi hususundaki emirler ve tavsiyeler müthiştir.[377]

Cenâb-ı Hak:

"O, seni bir yetim iken (seçip) **barındırmadı mı? Ve seni yol bilmez iken** (seçip) **yola koymadı mı? Ve seni bir yoksul iken** (seçip) **zengin etmedi mi? Öyle ise, sakın yetime kahretme ve sakın sâili** (isteyeni ve soranı) **azarlama! Fakat Rabbinin nîmetini anlat da anlat."**[378] buyurmaktadır.

Yetime muâvenetin değerini anlamak için Peygamber Efendimizin lisânından vârid olmuş bir vak'ayı arz edelim:

Sarhoşun biri, kayıp düşmüş. Eli çamurlanmış. Onu silmek isterken, yol kenarında bir çocuk görmüş ve elini onun başına sürerek çamurları silmiş. Bu çocuk o sırada -herhangi bir sebeple- ağlamakta olan bir yetimmiş. Sarhoşun kendisini sevip okşadığını zannederek gözyaşları dinmiş.

---

[376] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 8.

[377] Bunlardan bir kaçını zikredelim:

"Ve hani biz İsrailoğulları'ndan söz almıştık. Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, ana babaya iyilikte bulunacaksınız ve yakınlara, yetimlere ve yoksullara da (ihsan edeceksiniz)**..."** (Bakara Sûresi, âyet 83)

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) **yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir..."** (Bakara Sûresi, âyet 177)

"Şüphesiz o kimseler ki, yetimlerin mallarını haksız yere zulmen yerler, muhakkak onlar karınlarında sırf bir ateş yemiş olurlar ve yakında çılgın bir ateşe konulacaklardır." (Nisâ Sûresi, âyet 34)

"O hâlde yetime kahretme (onu zelil ve hakir etme)**."** (Duhâ Sûresi, âyet 9)

[378] Duhâ Sûresi, âyet 6-11

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, o sarhoşun -velev gayr-i iradî de olsa- bu yetim çocuğun gözyaşlarını dindirdiği için mağfiret olunduğunu bildirmektedir.

Bir hadîs-i şerifte de:

"En hayırlı ev içinde bir yetimin barındığı evdir." buyrulmaktadır.

Dul kadınlar da aynı hassâsiyetle korunmaktadır. Osmanlılar'da **"Eytam** (yetimler) ve **Erâmî** (dul kadınlar) **Bankası"** adıyla bir banka mevcuttu. Bu yetim ve dullara karz-ı hasende (fâizsiz borç) bulunmak ve onların mallarını nemalandırmak gibi işler için kurulmuştu.

İnfakın zirveleştiği asıl islâmî müessese **"vakıf"**tır. Bu, bir mal (ayn) veya paranın ebedî olarak alınıp satılmasını veya başka bir maksada tahsisini men etmektir. İslâm'da vakfedenin koyduğu şart, şâri' yani Allâh'ın koyduğu şart gibi kabul edilir. Hadisçiler, vakfı, Kur'ân-ı Kerîm'deki:

"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe (Allah yolunda sarfetmedikçe) **"birr"e** (en yüksek hayra) **ulaşamazsınız."**[379] âyetinin mazmûnundan çıkarmaktadırlar.

Bir hadîs-i şerîfte de:

"Âdemoğlu öldüğü zaman, amel defteri kapanır. Üç kimse bundan müstesnadır. Devamlı sadaka (sadaka-i câriye) meydana getirenler, topluma yararlı bir amel bırakanlar ve kendisine hayır duâ eden hayırlı bir evlât bırakanlar."[380] buyrulmaktadır.

Burada zikredilen sadaka-i câriyenin vakıf mefhumuna tamı tamına mutabık olduğu şüphesizdir. Bu sebepledir ki, vakıf tesisi, Asr-ı Saâdet'te başlamıştır.

---

[379] Âl-i İmran Sûresi, âyet 92.
[380] Müslim, Vasiye, 14; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36.

Gerçekten:

"**Hazret-i Âişe**'den (v. h. 57/676) nakledildiğine göre, Allah'ın elçisi Medine'de yedi parça taşınmazı (gayr-i menkulü) vakfetmiştir. Nâdiroğullarından **Muhayrık** isimli bir Yahudi, Uhud Gazvesi'nde Müslümanların safında yer almış ve savaş öncesi şöyle bir vasiyette bulunmuştu:

«Ben ölürsem bütün mallarım Allah'ın elçisine âit olsun. O, Allah'ın sarf et dediği yere harcasın.»

Muhayrık'ın sözü geçen gazvede ölümü üzerine yedi parçadan ibâret olan taşınmazları Hazret-i Peygamber'e kalmış, O da bu malları, bir görüşe göre **Abdulmuttalib** ve **Haşimoğulları**'na, başka bir rivâyete göre ise, İslâm'ın ve Müslümanların âcil ihtiyaçlarına vakfetmiştir. İslâm'da ilk vakfın bu olduğu kabul edilir. **İbn İshak** (ö. 151/768) ve **İbn Hişam** (ö. 218/833) gibi İslâm tarihçileri **Muhayrık**'ın İslâm'a girdiğini nakletmişlerdir.

Diğer yandan Hayber Gazvesi'nden sonra **Hazret-i Ömer**'in (ö. 23/643) sevdiği bir araziyi ne yapması gerektiğini sorması üzerine, Allah'ın elçisi, **"Onun aslını hapset, gelirini dağıt!"** buyurmuştur.

Ashâb-ı Kirâm'ın önde gelenleri, kimi mallarını sağlığında iken tasadduk etmiş, bir bölümünü de vakfetmişlerdir. Bu hususta ilk düzenli vakıf **Hazret-i Ömer**'e âiddir.

Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh- Hayber'in fethinden sonra kendisine isabet eden çok sevdiği bir bahçeyi vakfedişini şöyle anlatır:

"Allah'ın elçisine:

«–Ömrümde sâhip olmadığım kadar güzel ve değerli bir arâzi bana isabet etti, bu hususta ne buyurursunuz?" dedim. Hazret-i Peygamber de:

«–İstersen malın mülkiyetini elinde tut, gelirini yoksullara tasadduk et.» buyurdu. Bunun üzerine **Hazret-i Ömer**, arâzisini; satılmamak, bağışlanmamak ve mirasla da geçmemek üzere gelirini yoksullara, yakın hısımlara, düşkünlere, yolda kalmışa, Allah yolunda savaşanlara ve âzatlık antlaşması yapan kölelere vakfetti. Mütevellînin de bundan örfe göre yiyebileceğini şart koştu.

Bu hususta bir vakıfnâme düzenleyerek kızı **Hafsa**'ya (ö. 41/244), sonra da nesline teslim ve vasiyet eyledi."[381]

Vakıf tesisinin zamanla nasıl müthiş bir "**hayır seferberliği**" hâline geldiği İslâm tarihlerine sathî bir sûrette göz atmakla dahî görülmektedir. O derecede ki, -evvelce zikredilmiş olduğu üzere- bilhassa Osmanlılarda insanların himaye ve korunması kemale ermiş, sıra hayvanlara gelmiş ve göç edemeyen leyleklerin bakım ve gözetimi için bile vakıflar tesis edilmiştir.

İslâm, her meselede toplumun menfaatini ferdî menfaate tercih eder. Eski Medenî Kanunumuz olan Mecelle'de "**Zarâr-ı âmmı** (umûmun zararını) **def için zarar-ı hâs** (şahsın zararı) **ihtiyar olunur.**" (Madde 26) hükmü vardı ki, bu, hiç şüphesiz islâmî bir kaidedir.

Ferdî ibâdetlerin en ehemmiyetlisi olan namazın cemaatle îfâsı, ferden îfâsına nazaran yirmi sekiz kat daha makbul olması da islâmî emirlerde dâima toplumun ön plânda tutulduğunu gösterir. İslâmî idarede emredilmiş dört esastan[382] birinin müşâvere olması, Cuma namazının mahallî ve Haccın ise beyne'l-İslâm bir "**istişare toplantısı**" olması hep ilâhî emir olan istişarenin[383] birer fiilî tezâhürleridir.

Bilhassa "**hac**" senede bir defa toplanan Dünya çapında

---

[381] **Prof. Dr. Hamdi Döndüren-** Günümüz Vakıf Meseleleri, İstanbul 1998 sh. 26 vd.

[382] Ötekiler: 1- İslâmî hükümlerin tatbiki, 2- Emanetin, yani mevkî ve me'muriyetlerin ehliyete göre verilmesi, 3- Biattır.

[383] "**İş husûsunda onlarla müşavere et!..**" (Âl-i İmran Sûresi, âyet 159) "**Onların işleri, dâima aralarında müşavere iledir.**" (Şûrâ Sûresi, âyet 38)

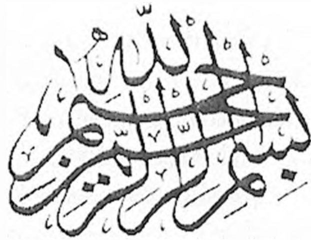

bir istişârî meclis, bugünkü mânâsı ile umûmî bir kongre demektir.

Kefeni temsil etmek üzere ihramla icrâ edilen hac esnasındaki rükünler (tatbiki gereken esaslar), hem ferden vahdaniyet tarihinin belli başlı hâdiselerini tahattur ve hem de tanışıp kaynaşması ve fikir alış verişinde bulunmasının emsalsiz bir meşheridir. Bu vasfı ile de hiç şüphesiz İslâm'ın içtimâîlik prensipinin bir tezâhür ve takviyesidir.

C- NİZAM PRENSİBİ

Bir görüşün **"Dünya Görüşü"** sayılabilmesi için akla gelebilecek her suâle verilmiş bir cevabı olması gerektiğini ve bu cevapların da kendi aralarında tezatsız bulunmaları icab ettiğini evvelce izah etmiştik. **"İslâm Dünya Görüşü"**nün ise, hem bu genişlikte ve hem de ilâhî menşe'li bir kıymet hükümleri manzûmesi olduğunun tafsilâtını da arz etmiştik. Ünvandaki **"Dünya"** kelimesine rağmen bu görüşlerin hayat ve Kâinât'ın tamamına şâmil bulunduğu şüphesizdir. Zira insan müfekkiresi için vârid-i hâtır olabilecek suâllerin sırf Dünya ile sınırlı olmadığı bir bedâhettir.

Kâinat ve onda mevcud olan atomlardan fezâyı dolduran sonsuz yıldızlara kadar bütün varlıkların bir nizam ve intizam ile kâim olduğu[384] birçok filozof ve tabiat âliminin günümüze

---

[384] **"Güneş de, Ay da hesap ile cereyan ederler."** (Rahman Sûresi, âyet 5)

"(Bak gör) **semayı; onu O yükseltti ve** (her şeyde) **ölçü** (ve denge)**yi koydu."** (Rahman Sûresi, âyet 7)

"Yedi göğü birbiriyle uyum (ve uygunluk) **içinde yaratan O'dur. Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uygunsuzluk ve düzensizlik göremezsin. Gözünü çevir de bak!** (Orada) **hiçbir çatlak ve kusur görebilir misin? Sonra gözü**(nü) **tekrar**

kadar tevâlî edip gelen çalışmaları ile artık sâbit olmuş bulunmaktadır. Şu neticenin kör bir tesadüfe hamledilmesi ise, imkânsızdır. Bunu gören âlimlerin çoğu Kâinat'ın hesaba kaadir mükemmel bir varlık tarafından var edilmiş olduğunu kabulde tereddüt göstermemişlerdir.[385]

Filozof ve tabiat âlimlerinden pek azı ise, bilebildikleri, bilemediklerinin yanında bir hiç olduğu hâlde, nâkıs akıl ve ilimlerine mağrur olarak Kâinat'taki bu mükemmel ve muazzam nizamı, henüz keşfedilmemiş bazı gerçekler sebebiyle mihanikî bir sebeple îzah edemediklerini söylemekte ve bunun ileride mümkün olabileceğini beyânla iktifa etmektedirler. Hâlbuki ta **Aristo**'dan beri kâinattaki hareketin bir **"ilk muharrik"** tasavvur ve kabul olunmadan başlayamayacağı veya insandaki sonsuzluk fikrinden yola çıkarak veya başka keyfiyetleri kullanarak Âlem'in bir **"kaadir var edicisi"** bulunduğunu kabul eden pek çok filozof olduğunu daha önce hulâsaten arz etmiştik. Bununla beraber, Kâinat'a hâkim nizam ve intizam hakkındaki izahâta biraz daha devam edelim:

Bugünkü gelişmiş tekniğin imkânları sayesinde Kâinat'ta **"yüz milyar"**dan fazla galaksi olduğu ve her galaksinin de yüz milyarlarca Güneş'imiz gibi yıldız ihtiva ettiği bilinmektedir. Güneş, kendi bulunduğu ve **"Samanyolu"** adı verilen galakside orta büyüklükte bir yıldızdır. Onun da bir gezegeni olan Dünyamız'a uzaklığı 150 milyar kilometredir. Bu mesafe daha az olsaydı, Dünyamız'daki bütün bitkilerin hepsi kuruyup kavrulur ve mahvolurdu. Bitkiler ortadan kalkınca, hayvanlar ve

---

tekrar çevir. O göz (aradığı kusuru bulamayıp) **yorgun ve eli boş olarak sana döner; artık âciz kalmıştır."** (Mülk Sûresi, âyet 3-4)

[385] Bunun en son örneği DNA şifresini çözen **Dr. Francis Collins**'tir. Otuz yıldır ateist olarak yaşamış bulunan **Dr. Collins**, The Times Gazetesi'ne verdiği beyanatta:

"Laboratuarda çalışırken Allah'ın varlığını hissettim. Kesinlikle güçlü bir yaratıcı var. DNA şifresini çözmek, beni Allâh'a inanmaya ulaştırdı." demiştir. (Bkz. 9 Nisan 2008 tarihli gazeteler)

insanlar havadaki oksijeni kullanıp karbondioksit hâline getirir, bu karbondioksit, bitkiler tarafından kullanılıp tekrar oksijene inkilâp ettirilmeyeceği için hayat müthiş bir zehirlenme ile son bulurdu. Aksine Güneş, Dünyamız'a biraz daha uzak olsaydı, bu defa da her şey donup mahvolurdu. Veya Dünya, fezâda kendi eksenine nazaran 23,5 derece bir eğimle durmasaydı, mevsimlerdeki tahavvülât vukû bulmaz, yaz olan yer dâimî yaz, kış olan yerse hep kış olurdu.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Kâinat'taki her şeyin bir ölçü ve denge ile yaratıldığı beyân olunmaktadır.[386] Bu akıllara durgunluk verecek derecede bir hesap hâkimiyetini ifade etmektedir. Bunu bir tek misal üzerinde ispat edelim:

Kâinât'ta küllî ve umumî bir çekim kanunu mevcuttur. Atom çekirdeğinden fezadaki yıldızlara kadar her varlığa şâmil olan çekim ve buna hâkim olan denge Kâinat'taki âhengin yegâne kaynağıdır. Şöyle ki, çekim gücü âlemde aynîleşme meylinin bir tezâhürüdür. Bunun sebebi ise, varlığın aslının **"tek"** olmasıdır. Bu, bütün varlıklara şâmil bir fıtrat kanunu veya âdetullah icabıdır. Atomun çekirdeği büzülmüş ve sinmiş bir hâldedir. Kur'ân-ı Kerîm bunu **"hunnes"**[387] kelimesi ile ifade eder. Bu akıcı, hareketli olmanın tersidir. Akıcılık ise **"cereyan"** kökünden **"câriye"** olarak ifade edilmiştir. **"Atomun sinmiş, büzülmüş"**[388] olan çekirdeği, elektronları kendine doğru çekmekte, kendisi gibi sinmiş ve büzülmüş bir hâle getirmeye yani aynîleştirmeye çalışmaktadır. Elektronlar da bu câzibeye hareket (cereyan) sâyesinde merkezkaç kuvvetiyle karşı koyabilmektedir. Güneş için de aynı durum mevzûbahistir. O da etrafındaki gezegenleri kendine çekerek aynîleştirmeye çalışmaktadır. Çünkü o da, atom çekirdeği gibi büzüşmüş (hunnes) durumdadır. Seyyâre-

---

[386] **"O'na** (Allâh'a) **mülkünde ortak yoktur. Her şeyi yaratmış, bir düzen vermiş, belli bir ölçüyle takdir etmiştir."** (Furkan Sûresi, âyet 2)
[387] Tekvir Sûresi, âyet 15.
[388] Tekvir Sûresi, âyet 16.

ler de aynen elektronlar gibi hareket (cereyan) sayesinde bu çekime -belli ölçüde- mukavemet edebilmekte ve bu sâyede Güneş'e nazaran muayyen olan uzaklıktaki yörüngelerinde harekete devam etmektedirler.

Şimdi bu çekime (hunnes) rağmen elektronların çekirdeğe, gezegenlerin ise Güneş'e yapışmaması "**çekim**"le, ona karşı koyan hareket arasında ilâhî tensiple var olan "**denge**" sayesindedir. Onları belli uzaklıkta tutan bu denge mevcud olmasaydı, atomdan başlayarak bütün varlık âlemi mahvolurdu.

Şu bütün Kâinat'a şâmil "**Çekim Kanunu**" dolayısıyla başka bir ehemmiyetli meseleye daha temas edelim:

Cenâb-ı Hak, yerkürenin etrafına on bin kilometreye varan çeşitli gazlardan oluşmuş bir atmosfer tabakası yerleştirmiştir. Bunu belli bir kesâfette ve belli bir mesâfeye kadar muhafaza eden de Arz'ın merkezindeki çekim kuvvetidir. İlk defa **Isaac Newton** (1642-1727) tarafından keşfedilmiş olan "**yerçekimi**" de öyle bir dengeye sahiptir ki, bu denge sayesinde yeryüzünde hayatı mümkün kılan iki harika vazifeyi görmektedir.

1-Şimdiki hâlinden biraz daha şiddetli olsaydı, Dünyamız'ın etrafındaki havaküreyi kendine çekerek teksif eder ve arz kabuğu üzerinde birkaç santim kalınlığında bir tabaka hâline getirirdi. Bu takdirde ne insanlar, ne hayvanlar hayatın dört temel hususundan biri olan hava ve dolayısıyla oksijeni bulabilir ve ne de bitkiler muhtaç oldukları karbondioksiti bulabilirlerdi.

Aksine farazâ Ay'daki kadar az olsaydı, o zaman da hava küre fezâya dağılır gider ve yine hayat mümkün olmazdı. Unutmamak gerektir ki, cisimlerin ağırlığını meydana getiren de bu yerçekimidir. Başta denizler olmak üzere, insan ve hayvanların, hattâ her şeyin, boşlukta yüzen bir gemi durumundaki Dünyamız üzerinde tutunabilmesi de bu sâyede mümkün olmaktadır. Çünkü belli bir derece ile takdir olunmuştur. Dünyamızda bir kilogram ağırlığındaki bir cisim, farazâ Merih'e götürülse,

orada bu ağırlık 170 kg.'a ulaşır. Aynı cisim bu defa Ay'a götürülse, bir kuş tüyü gibi havada uçuşur. Demek ki, o da hayatı mümkün kılan bir miktar ile takdir olunmuştur. Merih'teki kadar fazla olsa idi, Dünyamızda hareket ve binnetice hayat mümkün olmazdı.

2- Uzaydan yeryüzüne her gün milyonlarca meteor (gök taşı) düşmektedir. Evet, yanlış okumadınız, milyonlarca!.. Lâkin bunlar, Dünyamıza belli bir mesafeye yaklaştıklarında, âdeta çelikten bir duvara çarparak yön değiştirmekte ve Dünyamıza çarpmamaktadırlar. Bu koruma olmasa, yeryüzünde hayat mümkün olmazdı. Aya gidildiğinde onun böyle bir korunma mekanizması olmadığından meteor çarpmaları ile yüzeyinin delik deşik olduğu görülmüştür.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Ve gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık."[389] buyurmaktadır.

Lâkin gökyüzü, yâni atmosferin koruyuculuğu sadece meteor bombardımanına karşı değildir.

Güneşten Dünyamız'a sadece ısı ve ışık gelmemektedir. Aynı zamanda radyasyon ve protonlarla elektronlardan oluşan rüzgârlar da gelmektedir. Bunlar da Dünya'nın altmış bin kilometre uzağında manyetik bir çembere çarpıp geriye dönmektedir. Bu manyetik alanı meydana getiren de yer çekimidir. Bugün bu koruma çemberine **"Van Allen Kuşağı"** denilmektedir. Sadece Güneş'ten değil, fezâda mevcud olan diğer yıldızlardan Dünyamız'a gönderilen birtakım öldürücü kozmik ışınlar da yerçekiminin Küre-i Arz etrafında husûle getirdiği manyetik alan, yani **"Van Allen Kuşağı"** sâyesinde bertaraf edilebilmektedir.

[389] Enbiyâ Sûresi, âyet 32.

Uzaydaki sıcaklık ortalaması -270 santigrattır. Atmosfer, Güneş'ten gelen enerjinin çabucak fezâya geri dönmesini engelleyerek Dünya'yı yaşanabilir bir hâle getirmektedir. Ayrıca atmosferdeki hava hareketleri ile çok ısınan hava, alçak ve yüksek basınç kaidelerine göre, az ısınan bölgelere sevk edilerek de denge sağlanmaktadır. Bugün Allâh'ın nîmetlerini hoyratça ve egoistçe kullanmanın neticesi olarak Atmosferdeki **"Ozon Tabakası"**nın delinmesi neticesinde küresel ısınma ve bunun neticesi olan kuraklıktan duyulmakta olan endişeler de hatırlanırsa, kâinata hâkim olan nizam ve intizamın ehemmiyeti daha iyi anlaşılmış olur.

Zira mâlûm olduğu üzere, her şey sudan halk edilmiştir.[390] Gariptir ki su, yanıcı oksijen ile yakıcı hidrojenden teşekkül ettiği hâlde, ateşi söndürücü bir husûsiyete sahiptir. İki gazdan bir sıvı cisim husûle gelmektedir. Gariptir ki, su ayrıştırılarak biri yanıcı (hidrojen), diğeri yakıcı (oksijen) iki gaz cisim elde edilebilmektedir. Hâlbuki bu iki gaz birleştirilerek su elde edilememektedir.

Bugün artık ispat edilmiştir ki, canlılığın temel maddesi **"DNA"**dır. Bundaki devamlılığı sağlayan da **"glesant hidrojen"** denilen hidrojen köprüsüdür. Bu sık sık değişerek yeni bağlar kurar ve bu sûretle canlılığı aktarır. Bunu yapabilmesi ise suya bağlıdır. Zira bu hidrojen, sadece suyun iyonlara ayrılışı esnasında açığa çıkar ve kullanılır. Bu demektir ki, susuz hiçbir canlı hayatiyetini devam ettiremez. Üreme ve hareket kabiliyetini kaybeder. Su, ayrılan iyonlarından hidrojeni açığa çıkararak vermese canlı şifre harekete geçemez.

Lâkin su, gökten belli bir miktar ve ölçü ile indirilmemiş olsaydı, hayat menbaı olan su felâket sebebi olurdu.

[390] **"Biz, her şeyi sudan yarattık."** (Enbiyâ Sûresi, âyet 30)

Kur'ân-ı Kerîm'de:

"**O** (Allah) **ki, gökten suyu bir ölçüye göre indirmiştir.** (İndirdiğimiz) **bu su ile ölü bir memlekete can verdik. İşte siz de böylece** (diriltilip) **çıkarılacaksınız.**"[391] buyrulmaktadır.

Dünyamıza, gökten yılda 500 milyar metreküp su inmekte, bir o kadar su buharı da gökyüzüne çıkmaktadır. Kur'ânî ifadeyle dağlar gibi su buharı bulutları, Dünyamıza bir sera vazifesi görmekte ve iklimin yaşanabilirliğini sağlamaktadır. Gariptir ki, bu su buharı bulutları, su zerreciklerinden oluştuğu hâlde eksi otuz derecede bile donup aşağı düşmezler. Hâlbuki su, sıfır derecede donar. Yağmur ve bilhassa kar taneciklerinin hayata zarar vermeyecek bir sûrette yeryüzüne indirilmesi âyette tebârüz ettirilen ilâhî takdir ve ölçünün eseridir. En şiddetli soğuklarda bile su buharı bulutları birer buz dağına dönüşerek yeryüzüne inmiyorlar. Bu ilâhî bir tanzim değil de nedir?!

Cenâb-ı Hak, yukarıya aldığımız âyette, insanoğlunun hesaba çekilmek için tekrar diriltilmesinin su ile tabiatın canlandırılması gibi olacağını ifade buyurmaktadır. Bilindiği üzere, bir bardak su, on milyon DNA'yı canlandırmaya kifâyet etmektedir. İnsan vücudunda **"acbu'z-zeneb"** denilen tek bir hücre çürüyüp kaybolmamaktadır. Mahşerde toplanmak üzere İsrafil sûra üfürmeden önce kırk gün Dünya'ya yağmur yağacağı hadîslerde beyân edilmiştir. Buna göre, insanların tekrar diriltilmesinin -âyete nazaran- su ile olacağı anlaşılmaktadır.[392]

---

[391] Zuhruf Sûresi, âyet 11.

[392] **Ebû Hüreyre** -radıyallâhu anh-'tan rivâyet edildiğine göre Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"-Sûra iki üfleme arasında kırk vardır."

Ashâb-ı kirâm:

*"-**Ebû Hüreyre**! Kırk gün mü?" diye sordular.*

"-Bir şey diyemem!" dedi. Sahâbîler:

"-Kırk yıl mı?" diye sordular.

"-Bir şey diyemem!.." dedi.

"-Kırk ay mı?" diye sordular.

Bütün cisimler ısınmakla genişlediği, soğukta ise büzüştüğü hâlde su, istisnaî olarak ters bir tabiattadır. Artı dört dereceye kadar diğer cisimler gibi olan su, bundan aşağı derecelerde hacmen genişler. Suyun donmasıyla boruların patladığı çok bilinen bir gerçektir. Böyle olmasa, denizlerdeki hayat imkânsız bir hâle gelirdi. Zira okyanusların dipleri buz dağları ile dolar, bütün balıklar ölürdü.

Yeryüzünün yüzde yetmişi su, geri kalanı karadır. Aksi olsa, gece ile gündüz arasındaki fark artar ve yeryüzünün büyük bir kısmı çöle dönerdi.

Kâinattaki canlı-cansız bütün varlıklara şâmil olan bu müthiş hesap kudretinin neticesi olan âhenk ve nizamın, insan bedeninde ve hayvanlarla bitkilerdeki tezâhürlerinden de birkaç misal zikrederek bu bahse nihâyet verelim:

İslâm nazarında **"insan"**, Kâinat'ın bir özü ve hülâsası(-zübde)dır. O, âdeta teksîf edilmiş bir kâinattır. Bu sebepledir ki, ona **"âlem-i asgar"** (küçük âlem) denilmektedir. İşte bu yüzden Kâinat'ta mevcud nizam ve intizamın kâmil bir meşheri (sergilendiği yer)dir. Onun ilâhî bir tâyinle memur edildiği, îman ve amel-i sâlihi gerçekleştirmeye kifâyet edecek bir iktidar âhengi ile teçhiz edilmiş olduğu mâlûmdur.

Kur'ân-ı Kerîm bu gerçeği:

"Ey insan! Üstün kerem sahibi olan Rabbine karşı seni aldatıp yanıltan nedir? O, seni yarattı, sonra bir düzen içinde biçim verdi. Ve seni bir îtidal üzere kıldı. Dilediği sûrette seni tertip etti."[393] buyurarak ifade etmektedir.

"-Bir şey diyemem." dedi. (Sonra hadîsi şöyle tamamladı:) "Kuyruk sokumu-(nda bir tek hücre) «acbü'z-zeneb» dışında insanın bütün bedeni çürüyüp yok olur. Yeniden yaratılma işi, kuyruk sokumundan başlar. Sonra Allah Teâlâ, gökten bir su indirir, herkes bitkiler gibi yeniden canlanır." (Buhârî, Tefsîru Sûre (39), 3, (78) 1; Müslim, Fiten, 28)

[393] İnfitar Sûresi, âyet 6-8.

Âyetteki şu **"itidal üzere"** ibâresini izah edelim:

İnsanoğlu beş duyu (havâs-ı hamse) ile teçhiz olunmuştur. Bunların ifrat ve tefrit hâlinde olması takdirinde, hayat ya hiç mümkün olmaz veya çekilmez olurdu. Meselâ kulak belli frekanstaki sesleri duyabilir. Çok düşük veya çok yüksek sesleri duyamaz. Eğer bunları da duyabilseydi, hayat, ızdırap kaynağı olurdu. Göz de çok küçük ve çok büyük varlıkları göremez. Böyle olmasaydı, yenilen bir şeydeki mikrobiyolojik canlıları gören bir gözün sahibi, aç kalır ve ölürdü. Bu hassas ayarlama, bilhassa dokunma duyusunda fevkalâde önemlidir. Dokunma duyusunun vâsıtaları sinir uçlarıdır. Yaratıcı bunları vücuda ihtiyaca göre dengeli bir şekilde dağıtmıştır. Bunlar en fazla parmak uçlarında ve dudaklarda mevcuttur. Diğer bölgelerde ise, kullanılma durumlarına göre dağıtılmış bir durumdadırlar.

İnsan bedeninin diğer bütün organları da aynen **"havâss-ı hamse"** gibi müthiş bir nizam dâhilinde faaliyet gösterir. Kitap hacimli bir genişliği olan bu meseleye dâir birkaç misal zikredelim:

Burun kaval gibi bir kanal şeklinde yaratılmıştır. Çünkü teneffüs ettiğimiz havanın hem ısınması ve hem de temizlenmesi matlubdur. Bundan dolayı içinde zararlı tozları tutacak kıllar bittirilmiştir. Buna ilâveten içinden lüzucî (yapışkan) bir sıvı ifraz edilir. Bu, havayı filtre etmek için uygun bir vasıftadır. Hâlbuki gözyaşı da vücuttan çıkan bir sıvı olduğu hâlde terkibi bambaşkadır. Onunla da birtakım zehirli toksinler dışarı atılır.[394]

---

[394] *"O yaşın (gözyaşı) kıymetini herkes bilemez. Cenâb-ı Hak, gözyaşını çok sever.*

Niçin?

Allâh'ı tesbih vardır. Gözyaşı geldiği zaman, insan, kul olduğunu itiraf etmiş olur.

Ahadiyeti tesbih vardır. Bütün esmâlara hürmet vardır.

"Ben size şah damarınızdan daha yakınım."

"er-Rahîm" damlayan gözyaşıdır. Çirkin bile ağlarken güzelleşir.

Ağlamada

Vücudun en hassas dokusunu ihtiva eden dudakların, hemen ardında kaya gibi sert dişler yer alır. Çünkü onlar gıdaları parçalamaya memurdur. Tükürük ise, onları ıslatıp yumuşatmak için salgılanır. Mîdeye inen gıdaları iyice parçalayıp eritmek için salgılanan "**hidroklorik asit**" o kadar güçlüdür ki, mîde cidârını bile eritebilir. Ancak mide cidârını eritilmekten koruyan "**mukus**" adlı bir maddedir. Bu madde, sindirim sırasında midenin bütün cidarlarına sıvanarak ona "**koruyucu bir tabaka**" teşkil eder.

Solunum mekanizmasının, vücut iskeletinin ve bilhassa insan beyninin öyle harika ve âhenkli bir düzeni vardır ki, anlatmakla bitmez.

Ayrıca hayvanlar ve bitkiler âlemindeki hârika nizam ve intizam da bunların küllî bir iktidar sahibi tarafından yaratılmış

"el-Bedî', er-Rezzâk, es-Settar, er-Rahîm, er-Rahman" esmâları tecellî eder.

Gizlilik vardır.

Şefkat vardır.

Merhamet vardır.

*Avusturyalı **Doktor Alfred Adler**, **"Frauen: Kadınlar"** isimli kitabında, "Gözyaşında Lyzozyme denilen zehirli bir madde bulmuştur. Gözyaşı dâvet eden hâllerde bu madde, o rûhî hâlin tevekkülünde vücudun dışarı atmak istediği bir atıktır. Bu madde kanda kalırsa mideyi tahriş eder. Bronşları etkiler. Ağlayan insan, gıcık duyarak öksürür. Bu madde vücudda kalırsa, mide ülseri yapar. Onun için sıkıntılı rûhî zamanlarda ağlamak, vücudda husûle gelen bu maddeyi dışarı atmak içindir."*

***Doktor Alfred Adler**, yirmi sene Pasifik adalarında kalmış. Erkeklerden ziyâde kadınlarda ülser görülmüştür. Erkeklerde tesâdüf etmemiştir. Normalde kadınlarda ülser enderdir. Ağladıklarından... Erkekler sıkıntılı hâllerde ağlamazlar. Sinirlenirler. Erkeklerde ülsere çok tesâdüf olunur. Halbuki Pasifik adalarında erkekler çok ağlarlarmış. Bu adada ağlamak ayıp değildir. Diğer milletlerde ağlamak, erkekler için ayıptır. Ağlayan birine bile:*

"-Sen erkek değil misin, ayıptır! Ne ağlıyorsun, sen kız mısın?" diye tekdir, bir formül hâline gelmiştir.

*Bu adada kadınlar ağlamadıklarından ülsere çok tesâdüf edilir." diye **Doktor Adler**, kitabında uzun uzadıya tecrübeleriyle izah etmektedir.*

Gözyaşı ile rûhun bir alâkası vardır. Üzüntülerde gözlerimizden yaş gelir. Bunun sebebi henüz anlaşılamamıştır. Gülmede gözden yaş gelmesinin sebebi de meçhuldür." (**Dr. Münir Derman**, Su, c: II, tarihsiz, sh: 29)

olduklarını gösteren birer aklî ve ilmî delillerdir ki, Kur'ân-ı Kerîm bunları **"Allah'ın âyetleri"**[395] olarak zikretmektedir. Hayvanlardan Kur'ân-ı Kerîm'de; koç, inek, deve, at, buzağı, ebâbil kuşları, aslan, karga, karınca, arı, güvercin, örümcek ve hüdhüd kuşunun zikri geçer. Bu zikrediliş sebepsiz olmadığı gibi, onlarla ilgili olarak belirtilen husûsiyetler de ilmî araştırmalarla teeyyüd etmiştir. Mevzuu alabildiğine uzatmamak için bu hususta bir tek misal zikredelim:

Örümceğin dişisine Arapça'da **"ankebût"** denilir. Erkeğinin adı ise, **"ankeb"**dir. Kur'ân-ı Kerîm'de Ankebût Sûresi vardır. Bu sûrede şöyle buyrulmaktadır:

"Allah'tan başka (sığınacak, bağlanacak) **velîler edinenlerin durumu, tıpkı kendisine** (ağdan) **bir ev edinen örümceğe benzer. Hâlbuki evlerin en zayıfı** (güvenilmezi), **elbette dişi örümceğin evidir. Keşke bilselerdi!.."**[396]

Umûmiyetle her canlı türünün erkeği daha büyük ve kuvvetlidir. Örümcekte bu durum aksinedir. Bazı türlerinde dişi örümcek, erkeğinden dört kat büyüktür.

Yukarıdaki âyet-i kerîmede beyân buyrulduğu gibi evlerin en güvenilmezi örümceğin evidir. Çünkü başka canlıların evleri korunmak için olduğu hâde örümceğin evi bir tuzaktır. Oraya her yolu düşen mahvolur. Ağın merkezinde avını bekleyen dişi örümcek, hemen salgıladığı ipliklerle onu önce hareketsiz hâle getirir, sonra da âfiyetle yer. Hattâ kendi erkeğini bile çiftleştikten sonra yiyen tek hayvan, dişi örümcektir. Hele onun evini yapmak için kullandığı iplikçikler, kendilerine eşit hacimdeki çelik halatlardan bile daha mukavimdirler. Kurşun geçirmez

---

[395] **"Şüphesiz göklerde ve yerde iman edenler için** (Allâh'ın varlığına ve kudretine) **deliller/işâretler vardır. Allah'ın sizi yaratmasında ve** (yeryüzüne) **yaydığı her bir canlıda,** (ve her canlıyı uygun ortamlarına göre yaymasında) **kesin iman eden bir kavim için âyetler** (ince ibretler) **vardır."** (Câsiye Sûresi, âyet 3, 4)

[396] Ankebût Sûresi, âyet 41.

yelekler, örümceğin ağı taklid olunarak yapılabilmiştir. Tıpkı radarın icadı için yarasalardan ilham alındığı gibi...

Tohumların rüzgârlarda çok uzak mesafelere taşınması, birçoklarında bu taşınmayı kolaylaştırmak için bir nevî paraşütler halk edilmesi, erkek ve dişi bitkilerin böcekler ve arılar vasıtasıyla döllenmesi, hep Kâinat'ta mevcud olan ve Kur'ânî ifadeyle **"Allah'ın âyetleri"**[397] olarak isimlendirilen nizamın birer harika tezâhürüdür.

En keskin gülyağı, siyah gülden elde edilir. Neden bilir misiniz? Arının gözü bileşik gözdür. Birçok gözden oluşan -âdeta- bir prizma gibidir. Güneş ışığını tayfına ayırdığından, arı, her şeyi yedi renkli olarak görür. Siyah rengi göremez. Siyah gül, keskin kokusu ile arıları kendine celb edip döllenmesini sağlar. Tıpkı tenâsül uzvu olmayan deniz kaplumbağasının, dişisinin kumsalda açtığı bir çukura bıraktığı yumurtalara belli bir müddet bakarak bunları gözünden çıkan bir şua ile döllemesi gibi...

Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Bakmıyorlar mı o deveye, nasıl yaratıldı?!"[398] buyrulmaktadır.

Zira o ibretlerle doludur. Çölde yaşamaya memur edildiğinden ona bir gıda deposu olarak hörgüç ihsan edilmiştir. Burada en az üç haftalık yiyeceğini bir buzdolabından daha emin bir sûrette bozulmadan muhafaza edebilir. Su ve yeşil otlar, orada tazeliğini muhafaza ederek depolanmakta ve ihtiyaca göre mideye indirilerek kullanılmaktadır. Dizleri, boynuz kadar sert bir nasırla korunmuştur. Onun gözleri de çölde eksik olmayan kum fırtınalarına karşı en uygun bir yapıdadır. Tehlike anında

---

[397] **"Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde korkup sakınan bir topluluk için elbette âyetler vardır."** (Yûnus Sûresi, âyet 6)
[398] Gâşiye Sûresi, âyet 17.

uzun kirpikleri birbirinin içine kenetlenerek gözleri her türlü toz ve kum tanelerinden mutlak bir sûrette korumaktadır. Elhâsıl, bu bahis anlatmakla bitmez. Son söz olarak diyelim ki:

"Kur'ân, bir âyette Uzay'ın genişlediğini belirterek, bir âyette Dünya'nın Atmosfer'inin korunmuş tavan kılındığını söyleyerek, bir âyette denizlerin altındaki dalgalara işaretle, bir âyette sivrisineğin, bir âyette arının, bir âyette örümceğin dişilerinin ve erkeklerinin ayrımını yaparak mûcizeler gösterir. Bu kadar farklı alanlarda bu kadar çok açıklamalar yapan Kur'ân, hiçbir alanda hata yapmamış, tam tersine her alanda gözleri ve gönülleri körelmemişleri hayran bırakacak mûcizeler sergilemiştir. Peygamberimiz'in dönemindeki bir insanın Uzay'ın genişlediğini bilebilmesi, denizlerin altındaki dalgaları tespit edebilmesi, örümceğin dişisinin ve erkeğinin yaptıklarını ayırt edebilmesi mümkün değildir."[399]

Bu nizam ve intizamın, hayat ve kâinatın tamamına şâmil, uçsuz bucaksız muhtevası ve bunun baştanbaşa mûcize olan yüce Kur'ânımızda mâkes bulan sonsuz misâli, bu eserin hacmine sığmayacağı gibi esas mevzuu da değildir. Bu sebepledir ki, ummandan bir katre nev'inden arz ettiğimiz bu birkaç misalle iktifa ederek İslâm Dünya Görüşü'nde -emirler ve nehiyler itibariyle- nizam ve intizama müteallık meselelere geçmek istiyoruz.

İnsanoğlunu **"başıboş bırakılmak üzere"** yaratmadığını beyân buyuran[400] Cenâb-ı Hak, onun bütün fikir ve fiillerini yönlendirmek üzere emirler ve yasaklar vaz' etmiştir. Mâsivallah'ın her zerresini bir nizam ve kanuna tâbî olmak meyil ve iktidarı ile halk etmiş bulunan Cenâb-ı Hak, ilâhî tayinler

---

[399] Kur'ân Hiç Tükenmeyen Mucize, sh. 177.

[400] **"İnsanoğlu, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?"** (Kıyâme Sûresi, âyet 36)

dışına çıkabilme imkânını sadece irade ile teçhiz eylediği insanlar ve cinlere vermiştir. Onların bile ilâhî tayinlere müdahale edebilmeleri sınırlıdır. Meselâ, uyumadan veya gıda almadan hayatlarını idâme ettirmeleri mümkün değildir.

Bununla beraber mahdud bir sahada Allâh'ın halk etmesiyle de olsa, hayra da, şerre de âmil ve fâil olabilmektedir. İlâhî emirler hayrı işlemeye, yasaklar ise şerden sakındırmaya mütedâirdir ki, bütün bunlar dünyevî ve uhrevî huzur ve saadeti temin maksadıyla vârid olmuşlardır. Ayrıca Cenâb-ı Hak koyduğu nizamın korunması ve çizdiği rotanın bekası için cezalar ve mükâfatlarla ins ü cinne ciddî bir teşvik kapısı açmıştır. Emirlere uyulmasının dünyevî mükâfatı huzur ve sıhhat dolu bir hayat, uyulmamasının karşılığı ise **"ukubât"** (cezalar) başlığı altında birtakım müeyyidelerdir. Bunların tatbiki ise **"ulü'l-emr"** denilen idareciler için hem bir hak ve hem de bir vazifedir. Uhrevî mükâfat ve mücâzat ise, cennet ve cehennemdir.

Ayrıca İslâm Dünya Görüşü'ndeki bütün emirler, ilâhî nizama riâyetin psikolojik veya -daha emîn bir tâbirle söylemek gerekirse- îmânî zeminini oluşturan temrinlerdir. Meselâ günlük beş vakit namazın farz kılınarak periyodik îfâsı, aynı zamanda nizam fikri ve mes'uliyet duygusunun fertte kökleşip yerleşmesi maksadına bağlıdır. Namazın **"erkân-ı mâlûme ve ef'âl-i mahsûsa"** olması da böyledir. Zira kıyam ve sücûd (secdeler) gibi şekil şartları da farzdır. Bunlardan biri eksik olsa, namaz hiç kılınmamış gibidir. Ferdî ibâdetlerin bir numaralısı olan namaza âit bu nizam ve şekil şartları safların teşkilinde de hassasiyetle emredilmiştir. Bunun gibi diğer bütün ibadetlerin de böyle zamana ve şekle âid birçok şartı mevcuddur ki, bunların ekserîsi **"farz"** kıymet ve kuvvetindedir. Oruç tutmanın, kurban kesmenin, zekât vermenin ve haccetmenin böyle zaman ve şekle âid birçok şart ve hükmü olduğunu bilmeyen yoktur. Bunlara riâyetin teminâtı ise, sadece insanın kendi vicdanı olmayıp aynı zamanda siyasî otoritenin mevcudiyetidir.

İslâm nazarında siyasî otoritenin adem-i mevcûdiyeti ise, **"fitne"** (anarşi) olarak ifade edilmiş ve bunun da en ağır bir cürüm olan **"katl"**den **"eşed"** (şiddetli) olduğu[401] beyân buyrulmuştur. Çünkü İslâm nazarında siyasî otoritenin birinci vazifesi, **"ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzi"**dir. Bu ise, şer'î hükümlerin kuvveden fiile çıkarılması demektir.

İslâm'da riyâset o kadar mühimdir ki, üç kişi bir yola gitmekte olsa onların aralarından birini reis seçerek bir yol kavşağında çıkabilecek bir nizâ için peşînen tedbirli olmaları dinî bir emirdir. Bu sebepledir ki, Cenâb-ı Hak:

"Allâh'a, Rasûlü'ne ve sizden olan ulü'l-emre (idareciye) **itaat edin."**[402] buyurmuştur.

Ancak Allâh'ın emri olan bu itaat, **"ulü'l-emr"**in müslüman olması, şeriatla hükmetmesi ve adâletle icraat yapmasıyla meşrûttur. Aksi hâlde itaat yerine isyan vâcib olur ki, bu da nizâmı iâde maksadına bağlıdır. Bu da gösteriyor ki, nizamın korunması husundaki mesûliyet, umûm insanlara şâmildir.

Gerçekten -evvelce başka bir vesîle ile anlatılmış olduğu üzere- ma'rûfu emredip münkerden nehyetmek, sadece idareciler değil, umûm Müslümanlar üzerinde cârî bir farzdır. Hazret-i Peygamber:

"Hepiniz çobansınız ve çobanlığınızdan mes'ulsünüz."[403] buyurmuştur.

Bu demektir ki, içtimaî mevkii ne olursa olsun, herkes bulunduğu yerde nizamı korumakla mükelleftir.

Üstelik İslâmiyet, bir insan için, o henüz doğmadan önce hükümler tesis etmekte, ölüm ve sonrası için de emirler ve

---

401 Bakara Sûresi, âyet 191.
402 Nisâ Sûresi, âyet 59.
403 Buhârî, Müslim.

nehiyler vaz' etmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, bir insanın Dünya'ya gelmesine âmil olan ana-baba nikâhlı olacak, çocuğun ilk maddî sermâyesi olan nutfe-i meneviyye, ana rahmine besmele ile gönderilmiş bulunacaktır. Ölenin teçhiz ve tekfîni, kabre konulması, muayyen şekillere raptedilmiş olduğu gibi, borçlarını tasfiyesi, vasiyetinin îfâsı, şer'-i şerîfe aykırı bir vasiyeti varsa, onun yerine getirilmemesi gibi bu hususta pek çok islâmî hükmün mevcud olduğunu, sanırım, bilmeyen hiçbir müslüman yoktur.

Abdest bozma ve küçük su dökmek gibi en tabiî ve tâlî fiillerin bile bir âdâbını vaz' etmiş olan İslâm'ın, insanoğlunu hayatı ve memâtiyle kuşatıp nizamlamış olduğunu kabulde tereddüt etmemek lâzımdır. Bu sebepledir ki, müslüman olmanın bir mânâsı da teslim olmaktır. Bu, hiç şüphesiz Allâh'a ve O'nun tesis buyurduğu nizama teslimiyet demektir. Bu teslimiyeti hakkıyla gerçekleştirebilmek içinse, O'nu ideal bir seviyede gerçekleştirmiş olan Hazret-i Peygamber'in ahvâl (hâller) ve akvâlini (sözlerini) hakkıyla tanımak şarttır. Çünkü o Yüce Peygamberin davranışları, -ileride anlatılacağı üzere- her müslüman için birer **"fiilî kıstas"**tır.

D- ADÂLET PRENSİBİ

Müteâl olan Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanmak, **"ahsen-i takvîm"** (en güzel yaratılış) üzere halk olunmuş insana -gücü nispetinde- bir tekliftir. Adâlet kelimesinden türemiş bir ism-i fâil (özne) olan **"âdil"** ise, aynen ilim kökünden gelen **"âlim"** gibi Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarından olup **"Esmâ-i Hüsnâ"**ya dâhildir. İslâm âlimleri, bu sıfat-ı ilâhiyenin mâsivâullahta tecellîsini, her varlığın yaratılış gâyesine göre bir tamlık ve mükemmellik sâhibi kılınmış olmaları ile îzah ederler. Lâkin bu oluşta galebe **"lâtîf"** sıfat-ı ilâhiyesindedir. Zira adâlet, istihkak ile kâim olduğundan, ezelde mutlak adem (yokluk) ile mahkûm olan bütün mâsivaullahı var eden yaratıcının lütuf ve keremidir. Ancak varlıkların ilâhî tayine dayanan memuriyet ve mükellefiyetleri kâfi bir iktidar ile techiz olunmalarını gerektirmiş, Allahu Azîmüşşan bunu da **"âdil"** sıfatının tecellîsi ile temin buyurmuştur ki, binnetice bu da bir lütuf demektir.

Bu keyfiyet, Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Eğer hak, onların keyfî (bâtıl) **arzularına uysaydı, gökler, yer ve onların içinde bulunanların düzeni bozulur,**

helâk olurdu."[404] buyrulmak sûretiyle ifade olunmaktadır. **"el-Âdil"** sıfat-ı ilâhiyesinin tecellîsi ile Kâinat'ta vukua gelen bu nizam ve ondaki mükemmellik, Kur'ân-ı Kerîm'de o kadar çok ve ehemmiyetle beyan olunmuştur ki, bâtıl **"Mûtezile"** mezhebi, bunu Cenâb-ı Hak için -hâşâ- bir vazife, yani vâcib kabul etmiştir. Ehl-i Sünnet âlimleri ise, bu görüşü reddederek var olan her şeyin tabiatında veya fıtratında mevcud olduğu kadar, bütün gelişme safhalarında da müşâhede edilen mükemmelliği, bir inâyet-i ilâhiye olarak kabul ve **"âdil"** sıfatının ise, asıl Âhiret'te tecellî edeceğini beyân etmişlerdir.

Dünya'da ise, bu sıfat sadece **"haram"** ve **"zulüm"** sebebiyle gerçekleşir. Haram ve zulümden dolayı bir kişi, Dünya'da karşılık bulmazsa, bu onun nesline intikal eder. Halk, *"Dedesi koruk yemiş, torununun dişi kamışmış."* derken bu gerçeği ifade eder.

Gerçekten Âhiret Âlemi'nde sıfat tecellîleri itibariyle galebe **"âdil"** sıfat-ı ilâhiyesinde olacaktır. Galebe itibariyle diyoruz, zira orada afv-ı ilâhîye medar olacak **"er-Rahman"** ve **"er-Rahîm"** ve ceza vermek için **"el-Kahhâr"** ilh. gibi başka sıfat tecellîleri de vâki olacaktır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

"(Küfür yoluna saparak) **zulmeden herkes, yeryüzündeki her şeye sahip olsa,** (azaptan kurtulmak için) **elbette onu fidye verirdi. Onlar azâbı görünce,** (duydukları) **pişmanlığı açıklarlar. Artık onlar** (için), **haksızlığa uğratılmaksızın aralarında adâletle hüküm verilir."**[405]

"Kıyamet günü için adâletle tartan terâzileri koyarız, (bu sâyede) **artık hiç kimse hiçbir şekilde haksızlığa uğratılmaz.** (Yapılan şey) **bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu getiririz. Hesap görücü olarak biz yeteriz."**[406]

---

[404] Mü'minûn Sûresi, âyet 71.
[405] Yûnus Sûresi, âyet 54.
[406] Enbiyâ Sûresi, âyet 47.

"Yer, Rabbinin nuruyla parlayacak, kitap (amel defteri ortaya) **konulacak, peygamberler ve şâhitler getirilecek, onlar haksızlığa uğratılmaksızın adaletle hükmedilecektir."**[407]

Bu âyet-i kerîmelerde belirtilen Cenâb-ı Hakk'ın mutlak olan adâletidir. Lâkin o yüce varlık, insanlara kendisi gibi "**âdil**" olmalarına emrederken onların bunu bâzen hakkıyla gerçekleştirmeye muvaffak olamayacaklarını da beyân buyurmuştur. Meselâ kadınlar hakkındaki:

"Ve kadınlar arasında adâlet etmeye elbette gücünüz yetmez."[408] ilâhî beyanı, buna bir misaldir. Bununla beraber adâlet, her hâlükârda insanlar üzerinde cârî ilâhî bir emirdir.

Beşerî adâletin üç tecellî sahası vardır. Bunlar; idâre, kaza ve beşerî münasebetlerdir.

a- İdâre

İslâm Dünya Görüşü tatbik olunmak, yani hükümlerin kuvveden fiile çıkması için vaz' olunmuştur. Bu ise, evveliyetle icbâra muktedir bir güç, yani "**velâyet-i âmme**"yi gerektirir. Velâyet-i âmme selâhiyeti, ne sûrette ele geçirilirse geçirilsin, icrâat muayyen vasıfları hâizse meşrûdur. Çünkü velâyet-i âmmeyi iktisap hususunda şekil emredilmiş olmayıp ümmet, maslahata göre hareket etmek üzere serbest bırakılmıştır. O derecede ki, kılıç zoru ile iş başına gelen ümerânın idaresi dahî "**ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfiz ettiği**" yani "**adâletle hükmettiği**" takdirde meşrûdur. Çünkü meşrûiyetin ölçüsü, kıstası, miyârı ahkâm-ı ilâhîyye ve sünnet-i seniyyeye mutabakattır. Aksine bunu yapmayan bir idâre seçimle işbaşına geçmiş olsa bile ona isyan Müslümanlar üzerine vâcibdir.

---

[407] Zümer Sûresi, âyet 69.
[408] Nisâ Sûresi, âyet 129.

Hazret-i Peygamber:

"Adâlet güzeldir. Lâkin ümerâda (idarecilerde) *olursa ahsen* (en güzel)*dir."* buyurmuşlardır.

Adâleti ile meşhur olan **Hazret-i Ömer** de:

"Adâlet, mülkün (idârenin) esası, temelidir." buyurmuştur.

Adâletle yakînen alâkalı bir mefhum da **"eşitlik"**tir. Adâlet, haklar ve külfetler arasındaki bir muvâzene (denge) demek olduğu hâlde, istisnâî bazı hâllerde eşitlikle aynîleşir. *"Çocuklarınıza verdiklerinizde âdil davranın."*[409] hadîs-i şerîfinde adâlet, eşitlik mânâsında kullanılmıştır.

İnsanların kanun karşısındaki eşitlikleri de adâlet îcâbıdır ki, idârede buna riâyet edilmesi şarttır. Bunun bozulduğu tek nokta, müslim-gayr-i müslim ayrımıdır. Fakat bu da gayr-i müslimlere bir muâfiyet mâhiyetindedir. Bunlar askere alınmamaları, devlet memuriyetine kabul edilmemeleri ve müslüman aleyhine şâhitlik edememeleri gibi hususlardır ki, âşikâr bir güvensizliği ifade etmektedirler. Buna mukabil müslüman bir köle, hür bir müslüman ile kanun karşısında eşittir. Hâlbuki **Aristo**'nun vaz' ettiği ahlâk sistemine dayanan Batı Âlemi'nde kölelerle hürler uzun asırlar boyunca, aynı hukuku hâiz değildiler.

İslâm Hukûku'nda idarecilere tanınmış olan bir hak ve salâhiyet vardır. Buna **"hakk-ı ta'zîr"** denilir. Bu, hakkında şer'î bir ceza tertip edilmemiş olan hususlarda veliyyü'l-emrin koyduğu cezâ demektir.[410]

Büyük fakîh (İslâm Hukukçusu) **Ömer Nasûhî Efendi**, hakk-i ta'zîrin vücûbunu şöyle anlatmaktadır:

---

409 Buhârî, Hibe 12.
410 Tafsilât için bkz. **Ömer Nasûhî Bilmen**-a.g.e., c. III, sh. 325 vd.

"Ta'zîr, İslâm Hukuku bakımından bir ceza, bir te'dib ve tehzib, bir siyâset-i şer'iyye mâhiyetinde tecellî eder. Ta'zîrin dairesi pek geniş, ehemmiyeti pek büyük, lüzumu pek âşikârdır.

Cemiyet hayatında bî-nihâye cürümler (günahlar), mâ'siyetler, memnû hareketler ve kusurlar vücûda gelebilir. Bunların bir kısmı hakkında muayyen, mahdud bir cezâ-i şer'î yoktur; bir kısmı hakkındaki şer'î, muayyen cezalar da bâzı şerâitin bulunmamasına mebnî sukût edebilir. Hâlbuki herhangi bir cürmün, mûzır bir hareketin mukabilinde bir cezâ, bir mânia bulunmaması ictimâî hikmete münâfîdir.

Binâenaleyh, İslâm Hukuku, bu husustaki pek geniş ceza ahkâmını, ta'zir nâmı altında muhtevî bulunmuş, bunun takdirini ve tatbîkini âmme riyâsetini hâiz olan ulü'l-emrin ve onların nâibleri olan hâkimler ile sâir bir kısım devlet memurlarının rey ve içtihadlarına tevdî ve tefvîz eylemiştir."[411]

Bu demektir ki, maslahatların değişmesiyle ortaya çıkacak yeni yeni ihtiyaçları karşılayacak teşriî faaliyette bulunmak, İslâm Dünya Görüşü'nde sadece müşâhede edilmiş değil, aynı zamanda emredilmiş bir husustur. Bu gerçek, ehli için içtihad kapısının kıyamete kadar açık tutulmuş olması ile de sâbittir. Elverir ki, temel esaslar sâbit kalsın ve onlara mugâyeret mevzuubahis olmasın. Her siyasî rejim, kendi fârik vasıflarını "**anayasa mahkemeleri**" kurarak korurken, bu durum İslâm mevzûbahis olduğunda niçin yadırganmaktadır? Bunu anlamak veya mâkul görmek mümkün değildir!.. Şeriatle idare olunsak, hayatın dinamizmi engellenecek ve teşriî faaliyet duracak sanan câhillerin kulakları çınlasın!

[411] **Ömer Nasûhî Bilmen**- a.g.e., c. III, sh. 326.

b- Kazâ (Yargı)

Adâletin asıl tecellî mahalli, adlî veya idarî mahkemelerdir. Çünkü bu müesseseler, her türlü ihtilâf karşısında adâletin îcabını belirlemek için ihdas olunmuşlardır. Onların varlık sebebi budur.

İslâm Dünya Görüşü'nde devlet -evvelce bir nebze izah etmiş olduğumuz üzere- tam mânâsı ile bir "**hukuk devleti**"dir. İslâm hukukunda bunu temin eden üç esaslı sebep mevcuttur.

1- İslâmî hukuk kaideleri, beşerî irâde mahsûlü olmayıp, ilâhî menşelidir. Bunlar aynı zamanda fıtrî ve değişmez maslahatlara tekabül etmek üzere ilim ve ihâtası sonsuz olan Cenâb-ı Hak tarafından vaz' olunmuşlardır. Sünnet ve ictihadlar ise, nassa bağlılıkları ve ona mugâyir bulunmamaları sebebiyle ilâhî kaaidelerin şerhi veya tafsilâtlandırılması mahiyetinde olduğundan, bu hukukun ilâhîlik vasfına mugâyeret ifade etmezler.

Modern hukuk sistemlerinde sadece anayasaların, onların tatbikatında bir rol üstlenmeyecek "**kurucu meclis**"ler tarafından yapılmasındaki mantık, İslâm hukukunda bütün hükümlere şâmildir. Bu sebepledir ki, hukukta temel bir prensip olan objektifliğin (âfâkîliğin) tam mânâsıyla sadece İslâm hukukunda gerçekleşebildiğini söylemek mübalâğa olmaz.

2- İslâm hukukunda sübjektifliği (enfüsîliği) **önleyen ikinci unsur da ondaki "usûl-i muhakeme"**dir. Kadı, yani hâkim, ihtilâfı gerçek mâhiyeti itibariyle tespit ettikten sonra, meseleyi şahıs adlarını belirtmeksizin müftüye arz eder. Müftü bir ilim adamıdır. Belli ölçüde bir tiyatro sahnesine benzeyen muhâkeme sahnelerine şâhit olarak sübjektif tesirlere mâruz kalmamıştır. Sâkin bir şekilde bir "**bahr-i bî-pâyan**" (sonsuz deniz) durumundaki ictihadlar üzerinde çalışarak kendisine arz olunan ihtilâfa en uygun hükmü bulup çıkararak kadıya

bildirir. Bu durum, Roma hukuk sisteminde de böyle idi. Bizde ise Tanzimat'a kadar devam etmiştir. Batılılaşma cereyanı başladıktan sonra, bizde de İslâm hukukunun temel prensipleri maddeleştirilerek bir kanun metni hâline getirilmiş ve meşhur **"Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye"** bu sûrette ortaya çıkmıştır. Bunun için ictihadların çokluğu bahâne ittihaz edilmiştir. Kısaca **"Mecelle"** diye bilinen bu kanunun Dünya çapında büyük bir kodifikasyon (taknîn) sayılmasına rağmen, orijinal islâmî hukuk anlayışından inhiraf mâhiyetinde bir inkılâp hamlesi olduğu muhakkaktır. Zira kazuistik (meseleci) metodu benimseyip ve bu sebeple her ihtimale göre, ayrı bir hüküm isdâr etmiş olan İslâm hukukunun orijinal yapısı bozulmuş ve bir çuvala doldurulurcasına birbirinden farklı binlerce ihtilâfın halli için bu farklılıkları kaale alması mümkün olmayan umumî hükümlerle ihticac edilir bir hâle gelinmiştir.

3- İslâm hukukunda adâleti temin hususunda yukarıda zikredilen hususlara ilâveten bir başka müessir daha vardır ki, o da "ilâhî tehdid" müeyyidesidir.

Bir kere hâkim olacak şahıs, **"hakîm, fehîm** (anlayışı kuvvetli), **müstakîm, emîn, mekîn, metîn ve salâh-ı hâl ile muttasıf"** olmalıdır.[412]

---

[412] *"Hâkimden maksad; âkil, âdil, sâlih olan zattır.*

Fehîmden maksad, anlayışlı, fetânetli, vücûh-i fıkha, sünnete, âsâra ve nâsın âdetlerine vâkıf bir zât demektir.

Müstakîmden maksad, doğru sözlü olan, hilekâr, muannid olmayan, nâstan rüşvet veya hediye almayan, nâmusu muhtel bulunmayan zattır.

Emînden maksad, gadirden, hıyânetten berî, mevsuk, mûtemed zat demektir.

Mekînden maksat, mekânet ve şeref sahibi olan, hafîfü'l-meşreb olmayan, esâfil-i nâstan bulunmayan kimsedir.

Metînden maksat, kavî, te'sirâta tâbî olmaktan berî, unf ve gazab göstermeksizin pek ciddî, mehîb, sabırlı zattır.

Salâh-ı hâlden maksat, diyânet ve ahlâk muktezâsı olan güzel ef'âl ve harekât ile ittisaf demektir.

Hâkim olan zat, mesâil-i fıkhiyeye, usûl-i muhakemâta vâkıf, dâvâları bunlara tatbikan fasla kaadir, tam bir temyizi hâiz, şehâdete ehl olandır." (**Ömer Nasuhî Bilmen-** a.g.e., c. IV, sh. 430)

Sadece hâkimler için değil, şâhidler için de birçok şart aranır ve bazı kimselerin şâhitliği aslâ kabul edilmez. Böyle kimselere aid liste o kadar uzundur ki, buna bir göz atanlar, bugünkü insanların -islâmî esaslara riâyet hâlinde- milyonda birinin bile şâhidliğinin kabul edilebileceğinden şüphe ederler.[413] Meselâ fâiz alan veya verenlerin[414], insanlar arasında ayaklarını uzatıp oturanların, yollarda herkesin gözü önünde bir şeyler yiyip içenlerin ilh. şehâdetleri makbul değildir.[415]

Mecelle'nin 1705'inci maddesi aynen şöyledir:

"Şâhidin âdil olması şarttır. Âdil, hasenâtı seyyiâtına gâlip olan kimsedir. Binaenaleyh rakkas ve maskara gibi nâmus ve mürüvveti muhil, hâl ve hareketleri îtiyad eden eşhâsın ve kizb (yalan) ile ma'ruf olan kesânın (kimselerin) şehâdetleri makbul olmaz."

Adâlet, umûm mü'minlere bir emr-i ilâhî olmakla beraber bilhassa hâkimler ve şâhidler hakkında te'kid edilmiştir.

Şâhidin âdil olması, aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'ın bir emridir. Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Ve sizden iki adâletli kişi şâhid olsunlar. Ve şâhidliği, Allah için doğru yapın."[416] buyrulmakta ve yalan yere şâhidlik şöylece men edilmektedir:

"Ey iman edenler! Kendinizin, ana-babanızın veya akrabalarınızın aleyhine olsa bile, adâleti titizlikle ayakta tutan ve sırf Allah rızası için şahidlik eden kimseler olun, (haklarında şâhidlik ettikleriniz) **ister zengin, ister fakir olsunlar. Çünkü Allah, her ikisine de** (sizden) **daha yakındır. Haktan ayrılarak hevâ ve hevesinize uymayın. Eğer** (şâhidlikte)

[413] Tafsilât için bkz. **Ömer Nasuhî Bilmen**- a.g.e., c. VI, sh. 381 vd.
[414] bkz. a.g.e. sh. 383.
[415] a.y.
[416] Talak Sûresi, âyet 2.

dilinizi eğip büker (yalancı şâhidlik eder)**seniz veya** (şâhidlikten) **kaçınırsanız,** (bilin ki bu, kul hakkını ihlâldir, zulümdür.) **Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."**[417]

Diğer bir âyet-i kerimede de hâkimlerle birlikte şâhidler de tekrâren îkaz olunmaktadır:

"Ey iman edenler! Allah için adâleti (hakkı) **ayakta tutan** (hâkimler), **adâlet timsali şâhidler olun!.. Bir kavme duyduğunuz kin, sizi adâletten sapmaya sevk etmesin. Âdil davranın, takvaya daha yakın olan da budur. Allâh'a karşı takvalı olun** (emirlerine uygun yaşayın). **Şüphesiz ki, Allah yaptıklarınızdan haberdardır."**[418]

Hâkimler için ikaz ise, pek çoktur. Buna dâir de bir misal verelim:

"Kim (inkâr etmese bile) **Allah'ın indirdiği/bildirdiği** (hükümleri) **ile** (veya ona uygun olarak) **hükmetmezse, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir."**[419]

Hâkimler ve şâhidlerle ilgili hülâsa edilen şartlar, adâletin tecellî ettirilmesinde nasıl kılın kırk yarıldığını göstermesine ilâveten, bir de ilâhî tehditler hesaba katılmalıdır. Onlardan da bir-iki misal verelim. Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur:

"Kim ki, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar, ancak onlar kâfirlerdir."[420]

Aynı sûrenin mütekabil âyet-i kerîmesinde bu hüküm tekerrür ettiği gibi 47. âyet-i kerîmede ise "**fâsıklar**" sûretinde ifade edilmektedir. Bu tehdidin sadece hâkimlere değil, aynı zamanda idarecilere de şâmil olduğu şüphesizdir.

---

[417] Nisâ Sûresi, âyet 135.
[418] Mâide Sûresi, âyet 8.
[419] Mâide Sûresi, âyet 45.
[420] Mâide Sûresi, âyet 44.

Hâkimlerin adâletten ayrılmasının tehlikesini, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle ifade buyurmaktadır:

"Kadılar (hâkimler) üç kısımdır. Bir kısmı cennettedir, ikinci kısmı ateştedir. Şöyle ki: Cennette olanlar, hakkı bilip onunla hükmedenlerdir. Hakkı bildiği hâlde hükmünde zulmeden kimse ise ateştedir. Nâs arasında cehâlet üzere hükmeden, hâkimlik salâhiyet ve iktidarını hâiz olmadığı hâlde emr-i kazâya mücâseret (cesâret) eden kimse de ateştedir."[421]

Birçok büyük âlimin hâkimliğin mes'uliyetinden korkup kaçtıklarını **Ömer Nasuhî Efendi** şöyle anlatıyor:

"Emr-i kazâ, hadd-i zâtında pek mes'uliyetlidir. Bu cihetle bâzı zatlar, kadılığı kabulden imtinâ etmişlerdir. Ezcümle ***Hazret-i Osman****'ın teklif ettiği kadılığı kabulden* ***Hazret-i Ömer****'in mahdûmu imtinâ etmişti.*

Hüseyin b. Mansur*'a vatanı olan Neysabur kadılığı teklif olunmuştu, üç gün saklandı. Cenab-ı Hakk'a yalvardı, bu üçüncü günde vefat etti.*

İmam-ı Âzam *da* ***Halife Mansur****'un teklif ettiği kadılığı kabul etmeyip bu yüzden hapis ve darb edilmişti.* ***İmam Şâfiî*** *de* ***Me'mun*** *halifenin tevcih etmek istediği şark ve garp kadılığını kabulden imtinâ etmişti.*

Büyük fukahâdan ***Mekhul*** *de demiştir ki: «Eğer kazâ ile katledilmek arasında muhtar bırakılsam, katli ihtiyar ederdim.»*

Bu gibi yüksek muttakî zatların böyle hâkimlikten kaçınmaları, hükme tevellînin ehemmiyetinden, mesuliyetinin büyüklüğünden dolayıdır. Çünkü adâleti yerine getirmek, kolay bir şey değildir. Hattâ bir hadîs-i şerîfte:

[421] Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn-i Mâce.

«Nâs arasında hâkimliğe tevellî eden bıçaksız olarak boğazlanmış olur.»[422] *buyrulmuştur. Bu hadîs-i şerîf, hâkimliği azîmü'l-hatar olup fecî sûrette helâke müeddî olacağından kinâyedir. Çünkü hâkimiyyet sıfatını lâyıkıyla hâiz olmayan bir kimsenin haksız yere vereceği bir hüküm, kendisinin ebediyen felâketine sebep olabilir."*[423]

c- Beşerî Münasebetler

Adâlet, sadece hukukî bir mefhum değildir. O aynı zamanda ahlâkî ve ictimâîdir. Binâenaleyh onun bütün sosyal (ictimaî) faaliyetlerde gerçekleştirilmesi elzemdir. Böyle umûmî bir sûrette âdil olmak, Cenâb-ı Hakk'ın bütün Müslümanlar üzerinde cârî bir emr-i ilâhîsidir. Bu gerçek, şu âyet-i kerîmede sarâhaten ifade buyrulmaktadır:

"Muhakkak ki, Allah adâleti, iyiliği ve akrabaya (muhtaç oldukları şeyleri) **vermeyi emreder; ahlâksızlığı/hayasızlığı, fenalığı, zulmü/azgınlığı yasaklar. İyice anlayıp tutasınız diye size** (böylece) **öğüt verir."**[424]

Âyet-i kerîmedeki **"fahşâ"** kelimesi, zina, ahlâk dışı davranışlar ve birleşmeler, hayâsızlık, açıklık, çıplaklık, çıplak resimler ve bu türden film, tiyatro, dans gibi haram/günah sayılan bütün fiilleri içine alır. Gerek Allâh'ın, gerek kulların haklarını çiğneyen her türlü hareket de **"bağy"** ifadesine dâhildir. Yüce Allâh'ın bu emri ve nehyi karşısında iyiliğin, güzelliğin ve adâletin, ancak O'nun hükümlerine uygun olarak yerleşmesi toplumları çürütüp çökerten zulüm, fuhuş ve her türlü kötülüğün ve azgınlığın da yine O'nun hükümlerine uygun olarak ortadan kalkması için Müslüman îmanının gereği olarak her çâreye başvurur. Yoksa

---

[422] Ebû Dâvud, Tirmizî.
[423] **Ömer Nasuhî Bilmen-** a.g.e., c. VI, sh. 428.
[424] Nahl Sûresi, âyet 90.

iyilik ve adâletin gerçekleşmesi, zulüm ve kötü işlerin kalkması, sadece düşünmek ve istemekle olmayacaktır.

İbnü'l-Esîr:

"Adâlet; hevâ ve hevese meyletmeden, bir şeyin hak ve hukukunu tam olarak yerine getirmektir." demektedir.

Yüce Allah, adâleti herkese karşı farz, aksi olan zulmü de haram kılmıştır. İster kendisi, ister akrabası, ister kızgın olduğu birisi, isterse kâfir olsun adâlet şarttır. Çünkü bütün toplumlar, adâletsizlik ve zulümle bozulmuş ve yıkılmıştır."[425]

İslâm nazarında adâlet her şeye hakkını vermektir. Buna insanın kendi nefsi de dâhildir. Ona gereksiz eziyet çektirmek, bir uzvunu sakatlatmak veya intihar etmek ve düello gibi fiiller de haramdır.

Daha önceki peygamberler gibi[426] bütün mü'minlerin nümûne-i imtisâli Hazret-i Peygamber de adâletle emrolunmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur:

"Andolsun ki, biz, rasûllerimizi açık delilerle gönderdik ve insanların adâleti (vahye uygun olarak) **ayakta tutmaları için onlarla beraber** (hükümleri bildiren) **kitabı ve mizanı** (adâlet ve ölçüyü de) **indirdik."**[427]

"De ki: «Rabbim bana adâleti ve itidali emretti.»"[428]

"Allah âdil davrananları sever."[429]

---

425 **Hasan Tahsin Feyizli**- Feyzü'l-Furkan, İstanbul, 2007, sh. 276

426 **"Ey Dâvud! Biz seni yeryüzünde halîfe kıldık. O hâlde insanlar arasında adâletle hükmet, keyfe uy**(up ilâhî emre aykırı hüküm ver)**me. Yoksa** (keyfî hüküm vermeler) **seni Allâh'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allâh'ın yolundan sapanlar var ya, onlar için hesap gününü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azap vardır."** (Sâd Sûresi, âyet 26)

427 Hadîd Sûresi, âyet 25

428 A'râf Sûresi, âyet 29.

429 Hucurât Sûresi, âyet 9.

"... De ki: «Ben, Allâh'ın indirdiği her kitaba inandım ve bana aranızda âdil davranın diye emredildi.»"[430]

O, adâleti en mükemmel bir sûrette gerçekleştirmiş olan yüce Peygamber de:

"Hükmünde, âilesine karşı ve velâyeti altında olanlar hakkında âdil davrananlar kıyamet gününde nurdan minberler üzerindedirler."[431]

Ve:

"Bir gün adâletle hükmetmek, altmış sene ibadetten üstündür."[432] buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber'in siyerindeki adâlet anlayışı ve tatbikatı **"fiilî kıstas prensibi"** dolayısıyla ileride hulâsaten anlatılacaktır. Burada şunu da söyleyelim ki, O'nun hayatında en parlak misaller müşahede olunmasından dolayı bazı insaflı Batılılar bile takdir ve hayranlıklarını izhar etmişlerdir. Bunlardan biri de 1789 Fransız İhtilali'nde yayınlanan meşhur 17 maddelik **"İnsan Hakları Beyannâmesi"**'ni hazırlayanlardan biri olan **General Lâfayet**'tir. Bunlar zikri geçen beyannâmenin hazırlık safhasında, diğer milletlerin hukuku meyanında İslâm hukukunu da tetkik etmişlerdi. **Lâfayet** bu hukuk sistemindeki hürriyet ve adâlet anlayışını ve Hazret-i Peygamber'in tatbikatını görünce hayret ve takdirini:

"–Ey şanlı Arab! Adâletin ta kendisini bulmuşsun." diye haykırmaktan kendini alamamıştır.[433]

Gayr-i müslim olduğu hâlde garezkârlıktan berî kalabilen batılı mütefekkirlerin pek çoğunun böyle takdirkâr sözleri

---

[430] Şûrâ Sûresi, âyet 15.
[431] Müslim, İmâre.
[432] Deylemî rivayet etmiştir.
[433] "Ah l Illustre Arab; gloire à toi. Tu a trouvé la justice elle-même" (**Osman Ergin- Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun,** İstanbul, 1942, sh. 130)

vardır. Bunların zikir ve tâdâdı (sayılıp dökülmesi) mevzumuz hâricidir. Böyle olmakla beraber bunlardan çok mâruf birini hatırlatmakla iktifâ edelim:

1871 yılında Alman Birliği'ni kurmuş bulunan **Bismark**:

"-Sana muâsır bir kimse olamadığım için bedbahtım, yâ **Muhammed**!" demiştir.

E- HÜRRİYET PRENSİPİ

İslâm nazarında bir insanın, kendisine ve başkasına zarar vermeden, yaratıcı tarafından techiz edildiği iktidar dâhilinde dilediği her şeyi yapabilmesi demek olan **"hürriyet"**, **"kader-i muallak"** sahasında mevzuubahistir. Belli bir sahada hareket serbestisi ise, cüz'î bir irâde ile mücehhez olan insanlar ve cinlere tanınmıştır. İrâdeleri üzerine bir külfet tahmil edilmiş olan sadece bu iki grup varlıktır. Bununla beraber cinlerin hayat ve faaliyetleri bilinemediğinden onların hürriyeti, bunu kullanışları ve bu hürriyetin sınırları ilmin meşguliyeti hâricindedir.

Kader-i mutlak sahasında ise, varlıklar bütün mevcûdiyet ve faaliyetleri itibariyle bir robot gibidirler. Tayin ve takdir olunduğu sûrette faaliyet bulunurlar. İnsan bedeni de dâhil olmak üzere, bu **"tayin ve takdir"** olunan hususlara dinde **"âdetullâh"** veya **"sünnetullâh"** denilir. Felsefe ve müspet ilimlerde **"tabiat kanunları"** denilen gerçekler bunlardır ve

ilimde **"determinizm"** olarak ifade olunmuşlardır. Tâ Antikçağ'dan[434] itibaren bütün filozoflar, fizikî âlemde mevcut olan determinizme dikkati çekmiş ve onun dışında irâdenin eseri bir **"hürriyet"** tasavvuruna ulaşamamışlardır. Meselâ **Sokrat** (M.Ö. 469-399)'a göre, beşerî hayatın mânâ ve gayesi ile ruhun **"hayr-ı a'lâ"**sını bilebiliriz. Yegâne faydalı ve mümkün olan da budur. Bilgiye, ahlâkî bir değer kazandıran bu görüş, deterministtir. Zira ahlâk ve fazîlette üstünlüğü, fıtrata, daha emin bir tâbirle akla dayandırmaktadır. **Eflâtun** (M.Ö. 427-347) da -aşağı yukarı- aynı görüştedir. O da sırf yanılmaz bir iç duygu ile kendimizi ve yüksek hayrı (hayr-ı a'lâ) bilebileceğimizi söylemiştir. **Aristo** (M.Ö. 384-322) ise, hürriyetin hareket prensibinin bir îcâbı olarak insanın içinde olduğunu iddia etmiştir. İnsanın dışında bir hürriyet gerçeği aramamıştır. **Demokritos** (M.Ö. 460-360)'un bir muâkıbı olan **Epikür** (M.Ö. 341-270) ve bütün **Stoacı**[435] filozoflara göre hürriyet, tabiî zarûretleri anlayarak irâdeyi ona göre ayarlamaktır ki, bu, iradeyi insiyak (sevk-i tabiî / içgüdü)larla karıştırmak demektir.

Ortaçağ'da felsefe, yerini akıl dışı (irrasyonel) Hıristiyanlık zihniyetine terk etmiş ve Hıristiyanlık teolojisine aykırı her türlü görüş yasaklanmıştır. Böylece felsefe, serbest akıl yerine teoloji ile bağımlı bir faaliyet hâline gelmiştir. Evvelce bir nebze bahsetmiş olduğumuz İtalyan skolastik filozofu **Saint Anselme** (1103-1109) ve daha sonra O'nun yolundan yürüyen **Descartes** (1596-1650), **Spinoza** (1632-1677) ve **Leibniz** (1646-1716) gibi filozoflar ontolojik delille (burhân-ı vücûdî) Allâh'ın varlığını ispat etmeye çalışmışlardır.

---

[434] Antik Çağ M.Ö. yedinci asırdan M.S. üçüncü asra kadar olan bin yılı ifade eder. **Aristo**'dan (M.Ö. 384-322) sonraki çağa **"Helenistik Çağ"** denilir.

[435] Bu felsefî görüşün baş mürevvici **Kıbrıslı Zenon** (M.Ö. 336-264)'dur. Bu felsefî mesleğe şarkta **"Revâkıyyûn"** denilir. Esâsen Stoa Yunanca **"kapı siperi"** demektir. Bu görüşte olanlar Atina'da bir kapı önünde toplanırlardı. Görüşleri panteisttir. Yani bunlara göre tabiattaki varlıklar Allâh'ın varlığından (hâşâ) birer cüzdür.

Bununla beraber bunlar da hürriyet meselesinde fatalist (kaderci) Hıristiyan mistisizmine tâbidirler. Sadece **Saint Thomas** (1125-1274) determinizmden kurtularak insan hürriyetine ayrı bir mesned bulmaya çalışmıştır.

"Düşünüyorum, o hâlde varım. (Cogito ergo sum.)" diyerek düşünceyi insan varlığının temeli kabul eden **Descartes** da hürriyeti bir seçme iradesi fenomeni[436] olarak ele aldığı hâlde, onu inanca bağladığı cihetle determinizmi kabul etmiş olmaktadır. Hollandalı bir Yahudi olan **Spinoza** (1632-1677) da aynen **Descartes** gibi hürriyeti, ruhî bir vakıa olarak değerlendirmekte ve onun zarûretlerle tezâhür ettiğini kabul etmektedir.

Yeni zamanların en büyük filozoflarından olan Alman filozofu **Kant** (1724-1804), Allâh'ın varlığını amelî (pratik) akıl ve insanı, ahlâkî harekete sevk eden vicdanla ispat ettikten sonra vicdânî hareketin hürriyetle kâim olduğunu iddia etmiştir. Ona göre çok kere güzel ahlâk sahiplerinin bu Dünya'da lâyık oldukları huzur ve saadete ulaşamayıp bilâkis türlü zulüm ve haksızlıklara uğramaları karşısında böyle kimselerin mükâfata nâil olmaları, kötülük edenlerin de cezâya mâruz kalmaları için diğer bir âlemin varlığını ve rûhun bekasını kabul etmek aklî bir zarûrettir.

Velhâsıl hangi filozof veya felsefî sistemi ele alırsak alalım, bunların hiç birinin "**insan gerçeği**"ne İslâm Dünya Görüşü'ndeki mükemmelliğe benzer bir izah tarzı ile insanın irâde izharı hususunda tam bir izah sahibi olamadıkları görülmektedir. Nasıl olabilir ki? Sermâyeleri, nâkıs akıl ve nâdiren de his (**Bergson**, **Kant**) olduktan sonra bunlardan başka ne beklenebilir?! Hâlbuki İslâm Dünya Görüşü, ilim ve ihâtası sonsuz olan Cenâb-ı Hak tarafından vaz' olunmuştur. O hâlde, şimdi de İslâm nazarında beşerî irâde ve ihtiyarın mâhiyetini izah edelim.

---

[436] **Fenomen:** Kâinât'ta bulunup da tecrübeye (deneye) mevzû ittihaz olunabilen her şey demektir.

İslâm ictimâî nizamının temel prensipleri "**hürriyet**", "**adâlet**" ve "**uhuvvet/kardeşlik**"tir. Bunlardan hürriyet, âdemoğlunun ezelde bir irâde ile techiz edilmiş olmasının bir neticesidir.

Evvelce irâdecilik prensibi dolayısıyla bir nebze îzah edilmiş olduğu üzere, Cenâb-ı Hak, ilk yaratılış anında beşerî ruhlar topluluğuna "**Elestü bi-rabbiküm?**" yani "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sormuş ve onlardan "**Belâ!**" yani "Evet" cevabını almıştır.[437] Bu bir "**rubûbiyet**" (rablık) ve "**ubûdiyet**" (kulluk) mîsâkıdır. Misak içinse -bu hadisede olduğu gibi- hür irâde sahibi iki tarafın mevcûdiyeti şarttır. Bu ilâhî beyân, insanların irâde izharı ile gerçekleşebilecek bir "**hakk-ı hıyâr**" (seçim yani tercih hakkı) sahibi olduklarını göstermektedir. Bu husustaki suâlin, "**te'kid-i istifhamî**" yani suâl yoluyla mânâyı kuvvetlendirme sûretinde vârid olması mânidardır. Cenâb-ı Hak, ruhları kulluk îtirafı mevkiinde bırakarak daha sonra itaatten vazgeçecek olanlara, bu ahdi hatırlatarak tecziyelerinin hukûkî mesnedini izhâr etmiştir ki, bu da O'nun âdil sıfatının bir îcabı olarak gerçekleşmiştir.

Bu irâdî kulluk itirafı, insanlara bahşedilen hürriyetin, aynı zamanda rızâî bir tahdidini kabullenmek demektir. Bu da İslâm nazarında "**mutlak hürriyet**"in mevcud olmadığını göstermektedir.

Gerçekten beşerî hürriyetin biri objektif (âfâkî), diğeri sübjektif (enfüsî) olmak üzere iki kategori tahdidi mevcuttur. Objektif tahdid, insanoğluna verilen her tâkatin hududlu olması ile sâbittir. O, maddî ve mânevî gücünün fevkinde olan hiçbir oluşu gerçekleştiremez. Bu gibi hususlarda, ancak neticesiz hayaller kurulabilir. Sübjektif tahdid ise, ilâhî emirlere itaatle gerçekleşir. Kendisi için meşrûiyet zeminini teşkil eden ilâhî

437 A'râf Sûresi, âyet 171-172.

emirlerin rağmına olan fikir ve hareketleri ezeldeki taahhüdüne mugâyeret ifade ettiği cihetle cezaya müstehak olur.

İslâm nazarında, insanlar, Dünya hayatına amel defterleri bomboş olarak başlarlar. Yani günah ve sevaptan berîdirler. Hattâ iktisab mahalli olan Dünya'da bile bülûğa erene kadar da aynı durumdadırlar. Hâlbuki muharref Hıristiyanlıkta, her insan doğuştan günahkârdır. Bu günahın kaynağı **Hazret-i Âdem**'in cennetten çıkarılmasına sebep olan "**zelle**"[438]dir. O günahta bütün insanlar müşterektir. Vaftiz olunmadan yani kilisede okunmuş bir su ile yıkanıp Hıristiyan cemaatine katılmadan ölen bir kimse -yeni doğmuş bir bebek bile olsa- doğrudan doğruya cehenneme gider. **Hazret-i İsa** ise, insanların bu doğuştan günahkârlığına kefâret olmak üzere çarmıha gerilip öldürülmüştür. (!) Ölümünün üçüncü günü dirilmiş ve bir müddet yaşadıktan sonra bedenen göğe çekilmiştir. Cezâ gününde insanları muhâkeme edecektir.

Hâlbuki İslâm'a göre, hiç kimseye başkasının işlediği günah yükletilmez.[439] Herkes kendi iktisabından (kazandığından) mes'uldür. Bu itibarla Dünya'ya günahsız gelir.

Diğer taraftan **Hazret-i İsa** da çarmıha gerilmiş değildir. Bu gerçek, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle ifade buyrulmaktadır:

"«Biz, Allah'ın Rasûlü Mesih İsa bin Meryem'i katlettik.» demeleri sebebiyle... Hâlbuki onu ne katlettiler, ne salbettiler (astılar) **velâkin kendilerine bir benzetme yapıldı** (şüpheye düştüler) **ve filhakika onda ihtilâf edenler bundan dolayı şek** (şüphe) **içindedirler. Ona dâir bir ilimleri yoktur. Ancak zan ardında giderler. Hâlbuki onu yakînen katletme-**

---

[438] **Zelle**;gayr-i irâdî hata demektir. Bu, mâsumiyet sıfatı olan Peygamberlerin hataları için kullanılan bir tabirdir.

[439] **"Ve hiçbir günahkâr başka birinin günah yükünü yüklenmez."** (En'âm Sûresi, âyet 164) veya İsrâ Sûresi, âyet 15; Fâtır Sûresi, âyet 18; Zümer Sûresi, âyet 7

diler; doğrusu Allah onu kendine doğru ref' eyledi. Allah azîz ve hakîmdir."[440]

Ayrıca Âhiret'te insanları muhâkeme edecek olan (hâşâ) **Hazret-i İsa** değil, o günün yegâne hâkimi olan Cenâb-ı Allah'tır.[441]

Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Her nefis ölümün lezzetini tadacaktır. Ve sonra ancak bize döndürüleceksiniz."[442] buyrulmaktadır.

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bir hadîs-i şerîfine göre de: *"Her doğan, İslâm fıtratı üzere doğar." Sonra onu ana-babası Yahudi, Hıristiyan veya ateşperest yapar."*[443] Bu demektir ki, -evvelce uzun uzadıya anlatıldığı üzere- fıtrat ve beşerî irade üzerine belli belirsiz pek çok müessir cârîdir. Bunların sapıttırması olmasa, insan fıtratı, bütün temayülâtı ile İslâm'ın muhtevasına mutâbıktır. Bundan dolayıdır ki, meşhur Alman şairi **Goethe**:

"-Biz hepimiz İslâm'da yaşıyoruz." demiştir.[444]

Tamamen selîm fıtratın îcabına göre emirler ve nehiyler ihtiva eden İslâm nazarında, insan, **"me'mun"** ve **"mükellef"**tir. Yani kendisine emniyet edilmiş ve ona bazı külfetler tahmil edilmiştir. Bunun sebebi de fıtratan hür ve irâde sahibi olmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

---

[440] Nisâ Sûresi, âyet 157

[441] Hacc Sûresi, âyet 56

[442] Enbiyâ Sûresi, âyet 35.

[443] Müslim, Kader, 46/6.

[444] Bkz. **Mühtedî H. Ahmed Schmiede**'nin, **Abdurrahim Zapsu**'nun İslâm Tarihi (İstanbul, 1978) adlı eseri için yazdığı makale; a.g.e. sh. 671. Ayrıca **Goethe**'nin müslümanlıkla alâkası için şu esere bakılabilir: **Dr. Bayram Yılmaz- Goethe** ve İslâmiyet, İstanbul, 1991.

"Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara arz (teklif) **ettik. Onu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular; onu insan yüklendi."**[445]

Âyette zikri geçen "**emânet**"i yüklenme mükellefiyeti, hür olmayı gerekli kılan bir keyfiyettir. Zira teklif, ancak hür bir kimse hakkında câiz yahud mantıklıdır. Cebir altında bulunanın tercih hakkı olmadığından ona karşı teklif mevzubahis olamaz. Hür olmayan hakkında, sırf emir vârid olabilir. Bu hürriyet de şu esas şekillerde tezâhür edebilir:

a-Şahsî Hürriyet

b-Medenî Hürriyet

c-Rey ve Fikir Hürriyeti

d-Temlik ve Temellük Hürriyeti

e-Siyasî Hürriyet

Bütün bu hürriyet şekillerini kullanmada yukarıda izah etmiş olduğumuz objektif ve subjektif tahdidlere ilâveten bir tahdid sebebi daha mevcuttur ki o da "**velâyet**"tir. Velâyet, bir kimsenin, başkası üzerinde şer'an veya kanunen hâiz olduğu bir nüfuzdur ki, velâyet altında bulunan, onun emirlerine itaatle mükelleftir. Bir kimsenin hürriyetinin tahdidine âmil olan velâyet de ikiye ayrılır. Bunlardan birine "**velâyet-i hâssa**" diğerine ise "**velâyet-i âmme**" denilir.

Velâyet-i hâssa şu sûretlerde görülür: Ana-baba, henüz bülûğa ermemiş çocukları üzerinde velâyet-i hâssa sahibidir. O çocukların ana-babaları yoksa, kendilerinin ve mallarının hüsn-i idâresi için bir vâsî tayin olunur. Aynı zamanda kendi menfaatlerini koruyamayacak durumda olan reşîd kimselere

[445] Ahzâb Sûresi, âyet 72.

de vâsî tâyin olunur. Vâsîler de velâyet-i hâssa sahibidirler. Herhangi bir hususun icrası için vekil tayin edilen ve bir vakfa mütevellî olanlar da velâyet-i hâssa sahibidirler. Bu muhtelif velâyetlerin hepsinin de adâlet ve hakkaniyetle yürütülmesi, velî ve vâsîlerin dürüst ve istikamet sahibi olmaları şarttır. Bunun temini ve kontrolü de **"velâyet-i âmme"** sahibi olan siyasî otoriteye tanınmış bir haktır.

İnsanlık tarihi, boyunca ictimâî sulh ve sükûnun temini için üstün bir otoritenin mevcudiyeti zarurî görülmüş ve bu otorite, muhtelif sûretlerde tesis ve temin olunmuştur. Zira aksi takdirde toplumda anarşi hâkim olur. İslâm'da bu otoriteye **"ulü'l-emr"** denilir. Ulü'l-emrin ne sûretle ortaya çıkması gerektiği hususunda ümmet serbest bırakılmış, yani buna dâir emredici bir kaide vârid olmamıştır. Bu da ahvâl ve şartlara göre hareket edilebilmesini mümkün kılar. Bundan dolayıdır ki, İslâm tarihinde ilk ihtilâf **"halîfe"** tâyininde ortaya çıkmıştır. Siyâsî otoritenin teessüsü hususunda bir kaide koymayarak ümmeti serbest bırakan İslâmiyet'in, bu otoritenin kullanılması ile ilgili olarak dört âmir hükmü mevcuddur. Bunlar:

1-Ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzi yani şer'î hükümlerin tatbik edilmesi,

2-Emânetin, yani mevkî ve memuriyetlerin ehliyete binâen tevzîi,

3-Şûrâ, yani bir meşveret meclisinin mevcud olması,

4-Biat, yani munzam bir seçim ve rey vermek demek olan o otoriteyi kabul beyânıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin ve Peygamberine de itaat edin ve sizden olan ulü'l-emre de itaat edin."[446]

[446] Nisâ Sûresi, âyet 59.

Lâkin bu itaat, yukarıdaki şartların tahakkukuna bağlıdır. Bu şartlardan biri mevcud olmadığı takdirde, itaat yerine "**isyan**" vâcib olur ki, buna da şer'î tabiriyle "**hurûc ale's-sulta**" yani otoriteye başkaldırma denilir.

Evvelce izah edilmiş olduğu üzere, İslâm'da ulü'l-emre "**hakk-ı tâzir**" denilen bir hak tanınmıştır. Bu da yeni yeni maslahatlar sebebiyle -nasslara mugâyir olmamak şartıyla- gerekli görülen hukûkî tanzimlerin yapılması ve bazı yasaklar ihdâs edilmesidir. Buna da Osmanlılar "**yasağ-ı sultanî**" adını vermişlerdir. Şu hâlde bu keyfiyet de hürriyetlerin diğer bir tahdid şekli demektir.

Bu sûretle belli başlı tahdid şekillerini gösterdiğimiz "**hürriyet**", İslâm nazarında aynen yaşamak hakkı gibi tabiî ve temel haklardan biridir. Velâyet-i hâssada görüldüğü gibi şahısların, velâyet-i âmme tarafından toplumun korunması gayesinden başka bir suretle tahdid olunmaz. Bunun en esaslı tezahürü, din ve vicdan hürriyetinde müşahede edilmektedir. İslâm, zorla din veya mezheb kabulünü yahud değiştirilmesini aslâ tasvip etmez. Kur'ân-ı Kerîm "**Dinde zorlama yoktur!**" hükmü ile bunu şiddetle men etmiştir. İslâm'ın yayılma metodu, "**tebliğ**" ile ikna ve inandırmadan ibarettir. İleride izah edileceği üzere, harp sûretiyle cihad, tecâvüz kastıyla değil, müdafaa maksadıyla câizdir. Eman dilendiği veya müslüman olunduğu takdirde ise, kılıçların kınına sokulması şarttır. Zira Allah, müslümanları kardeş ilân etmiş[447] ve onlar arasında her türlü nizâı yasaklamıştır.

Gayr-i müslimler ise, İslâm devletince müslüman idareciler için bir "**vedîatullah**" yani Allah'ın emânetidirler. Her türlü din ve vicdan hürriyetleri tecâvüzden korunmuştur. Bu husus, târihin sayısız şehâdeti ile sâbittir.

[447] Hucurât Sûresi, âyet 10.

İslâm devletinde yaşayan herkes; mal mülk edinme, serbestçe ticaret yapma hak ve hürriyetini hâizdir. Elverir ki, bu haklar, gayrın ve âmmenin aleyhine kullanılmasın. Meselâ tüccar bir malı pahalandırmak için iddihar (stokçuluk) yapamaz. Bir hakkın, sırf başkasını izrâr (zarar vermek) için kullanılması da yasaktır. Meselâ bir kimse hiç gereği yokken sırf komşunun manzarasını kesmek için yüksek bir bahçe duvarı inşa edemez.

Herkes dilediği gibi inanmakta ve düşüncelerini yaymakta serbesttir. Elverir ki, bu düşünceler, âmme nizam ve intizamını sarsacak bir mahiyette olmasın. Bu takdirde bile maznun (zanlı) muhâkeme olunarak suç sübut bulmadıkça fâile ceza verilemez. Bizim tarihimizde **Yıldırım Bâyezid**'in evlâdı ve mel'un **Timur** gâilesinden sonra devleti ihyaya muktedir olan **Çelebi Mehmed** zamanında Bâtınî şeyhi, **Şeyh Bedreddin** bile fiilen isyan etmiş olduğu hâlde, muhakeme edildikten sonra idam edilmiştir. Bunun tek istisnâsı **"siyâseten katl"**dir. Ancak unutmamak gerektir ki, o da vezâret rütbesini hâiz devlet adamları ve hânedân mensupları hakkında ulemânın bu gibi şahısların üstünde bir otorite olan padişaha tanıdıkları bir hak olup **"bağy"** yani devlete isyan edenler için ve işin âciliyeti sebebiyle câiz addedilmiştir. Tabiî, bu meselenin daha pek çok izâhat gerektirecek bir tafsilâtı mevcud olmakla beraber burada bu kadarı kâfidir.

İslâm Dünya Görüşü'ndeki hürriyetin bu umûmî çerçevesini daraltıp genişleten iki husus daha vârdır. Bunlar da **"kölelik"** veya **"esâret"** ile **"dârü'l-harp"** meseleleridir. Şimdi biraz da bunları anlatalım:

a- Kölelik veya Esâret

Köleliğin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. **Hazret-i Nuh**'un oğullarından **Ham**'ın kendi evlâdı **Kenan**'ı, kardeşleri **Sam** ve **Yâfes**'e köle olarak vermek sûretiyle onu cezalandırmış

olduğu bilinmektedir.[448] Tevratta kölelerin ne sûretle hürriyetlerine kavuşabileceklerine dâir hiçbir hüküm mevcud değildir. Sadece efendisi tarafından gözü kör edilen veya dişi kırılan bir kölenin, bu kötü muâmele sonucu hürriyetine kavuşacağını bildiren bir hüküm mevcuttur.[449]

İncil'de de köle âzâdıyla ilgili hiçbir hüküm mevcud değildir. Üstelik meşhur Hıristiyan teoloğu **Saint Thomas d'Aquino**, köleliğin **Hazret-i Âdem**'in işlediği ilk zellenin tabiî bir neticesi olduğunu iddia etmiştir. Devlet veya âile gibi, aslî bir müessese kabul edilen kölelik, Hıristiyan Dünyası'na, Yunan ve Roma-'dan intikal etmiştir.

İslâmiyet, ilk zuhur ânında köleliği, bütün Dünya'da olduğu gibi, Arabistan'da da yaygın, yerleşmiş ve köklü bir müessese olarak bulmuştur. Tâ birçok insanın doğuştan hürriyet için gerekli olan üstünlüklere sahip olmadığını iddia eden **Aristo**'dan beri herkesin tabiî telâkki ettiği, ıslah veya ilgasını düşünmemiş olduğu kölelik; insanlık tarihinde ilk defa İslâm'la ilgaya müncer olacak bir **"ıslah"** yoluna girmiştir. Bu durum evveliyetle İslâm'ın sosyal değişikler için tervic ettiği **"tedrîc"** metodunun bir neticesidir. İnkılâpçı mantığı ile insanları kırıp dökerek yol ve anlayış değişikliğine zorlamak yerine onları fikren ve fiilen hazırladıktan sonra fiilî değişiklikleri gerçekleştirmek, İslâm ahkâmının nüzûlünde bile müşâhede edilen ilâhî bir metoddur. Hazret-i Peygamber'e, Mekke Devri'nde itikad hükümlerinin nâzil olması; ahkâm âyetlerinin ise, Medine Devri'ne bırakılması bunun en aldatmaz delilidir. Ayrıca böyle hareket edilmesini îcâb ettiren başka sebepler de vardı. Bunları da şöylece hülâsa edebiliriz.

a- Köleliğin aslî kaynağı harp ve bunun neticesi olan esârettir. Harbin ise, hiçbir zaman ortadan kalkmayacağı düşünülürse,

[448] Tekvîn 9/20-29.
[449] Çıkış 21/26.

köleliği re'sen ve derhal ilga yerine, insanca yaşama imkânı veren hukukî bir statüye kavuşturmak, gelecek için daha lüzumlu ve ehemmiyetli olduğu kolayca anlaşılır ki, İslâmiyet de bunu yapmıştır. Hak ile bâtıl arasındaki mücâdelenin kıyamete kadar devam edeceğini[450] beyân buyuran Hazret-i Peygamber'in bir hadîsi şöyledir:

"Düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyin. Fakat buna mecbur kaldığınız takdirde tahammül gösterin. Allah'tan merhamet ve barış dileyin."[451]

b- Kölelik ilgâ edilmiş olsaydı, harplerde kan dökme, galebe sağlamak maksadını aşıp katliama dönüşürdü. Çünkü sağ bırakacağı düşmandan hiçbir istifadesi olmayacağı cihetle onun öldürülmesinin tercih edileceği muhakkaktı. Hâlbuki bu müessesenin ıslah edilmiş olarak muhafazasıyla kurtuluş akçesi (fidye-i necât) almak veya esirden köle olarak istifade etmek imkânının, harplerde öldürmelerin azalmasını sağlamış olduğu muhakkaktır.

c- O zamanlar milletler camiasının birlikte kararlar alabilme imkân ve alışkanlığı yoktu. Bundan dolayı müslümanlar, köleliği tek taraflı olarak ilga etseler, diğer devletler buna uymayacakları için bu durum müslümanların aleyhine vahim neticeler doğuracaktı.

Bu gibi sebeplerle ilgâ etmediği köleliğe, İslâmiyet'in kazandırdığı yeni hukûkî statü de şöyle özetlenebilir:

Her şeyden önce köleliğin çok çeşitli olan kaynağını teke indirmiştir ki, o da harb esirliğidir. Ayrıca bazı günahların kefareti olarak köle âzâd edilmesi şart kılındığı[452] gibi bir de Allâh'ın rızasını kazanmaya medar olmak üzere gönüllü

[450] Ebû Dâvud, Cihad 33.
[451] Buhârî, Cihad 112.
[452] Mâide Sûresi, âyet 89; Mücâdele Sûresi, âyet 3.

bir sûrette köle âzâd etmek yolunu açmıştır. Bundan daha ehemmiyetlisi, devlet gelirlerinin belli bir kısmının köle âzâd edilmesi için kullanılması ilâhî bir emirdir.[453]

Köleliğin zamanla ortadan kaldırılarak "**harb esirliği**"ne inhisar ettirilmesi için her vesilenin kullanılmış olduğu tarihî bir gerçektir. Meselâ Bedir Harbi'nde esir alınan Mekke müşriklerinden okuma yazma bilenler, bunu on Müslüman'a öğretmek mukabilinde âzâd edilmiştir.[454]

Ayrıca sokağa atılmış, sahipsiz ve nesebi meçhul bir çocuk, İslâm nazarında hür kabul edilmiştir. Böyle çocukları bakıp büyütmek, devlete âit bir vazifedir. Hattâ İslâmiyet'te hürriyete ne kadar büyük bir ehemmiyet atfedilmiş olduğunu göstermek üzere, böyle bir çocuğa, iki ayrı şahsın "Benim çocuğumdur" diyerek tâlib olması hâlinde ihtilâfın halli için hürriyet esas alınır. Zira iddia sahiplerinden biri müslüman, fakat köle; diğeri ise gayr-i müslim, fakat hür olsa şeriat, o çocuğu ileride hür olarak yaşaması için gayr-i müslim'e verir.[455] Bütün sisteminin temeli tevhid inancı olan ve "**İnsanın şerefi iman iledir.**"[456] diyen bir din, bu misalde görüldüğü gibi hürriyeti, yerine göre, imana bile müreccah bir husus addetmektedir. Çünkü bir ferdin o îmanı cebirle değil, hür irâdesi ile kabul etmesini istemektedir.

İslâm hukukunda "**ıtk**", "**fek**" ve "**tahrir**" (hürleştirme) gibi tabirlerle ifade edilen bu çeşitli sûretlerle âzâd etme yoluyla tedrîcen ortadan kaldırılmaya çalışılan köleliğin, fiilen nasıl bir hukukî statüye kavuşturulmuş olduğu hususuna da kısaca temas edelim:

Müslüman bir köle, ibâdetler bakımından hür bir insandan farksızdır. Böyle olmakla beraber onun mal varlığı bulunmadı-

---

[453] Tevbe Sûresi, âyet 60.
[454] **Süleyman Nedevî**- Asr-ı Saâdet, İstanbul 1928 (1347)
[455] **Şeyhülislâm Mustafa Sabri**- Meseleler, İstanbul 1995, sh. 161
[456] *"İnsanın şerefi iman iledir; malla veya neseple değil."* (Hadis-i Şerîf)

ğından hac ve zekât gibi mâlî ibadetlerden muaftır. Efendisi, sadece fıtır sadakasını öder. Kadın kölelere de (câriyeler) hür kadınlara nazaran örtünmede biraz daha fazla serbestî tanınmıştır. Hukûkî muâmelede bulunmak husûsunda bazı ahvâlde tam bazı ahvâlde kısıtlı bir hürriyete mâliktir. Meselâ borçlanabilir, fakat efendisinin izni olmadan evlenemez. Bununla beraber talak (boşanma) hususunda tam salâhiyetlidir. Efendisinin iznini almadan karısını boşayabilir.

Ceza hukûku (ukûbât) bakımından köle, hür insana nazaran daha iyi bir durumdadır. Meselâ haddi gerektiren suçlarda, kölelere verilecek ceza, aynı suçu işlemiş olan hür bir kimseye verilecek olan cezanın yarısıdır. Meselâ zina eden köleye, bekâr bir insana verilecek cezanın yarısı verilir. O kadar ki, köle evli olsa bile bekâr kabul edilerek cezalandırılır. Yarıya indirilmesi mümkün olmayan kısas gibi cezalarda ise, köleler aynen hür kimseler gibi cezalandırılırlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de iyilik yapılacak kimseler, ana-baba ve yakın akrabaların hemen ardından köleler zikredilmiştir.[457] Kölenin nafakası efendisine âiddir. Hadîs-i şeriflerde kölelerin iâşe ve ibâte itibariyle diğer âile fertleriyle bir tutulması emredilmiştir. Bunlardan biri şöyledir:

"Onlara «kölem» demeyiniz, «oğlum», «kızım» diye hitap ediniz. ***Âdem****'in nesli olarak köleler de sizin kardeşlerinizdir. Onların sizin hizmetinizde bulunmuş olmasını mümkün kılan, Allah'tır. Unutmayınız ki, Allah, sizi onların hizmetine tâbi kılmış olabilirdi. O hâlde onlara iyi davranın. Şunu da düşünün ki, Allâh'ın sizin üzerinizde sahip olduğu hak ve kudret, sizin köleler üzerinde sahip olduğunuzdan daha fazladır."*[458]

457 Nisâ Sûresi, âyet 36
458 Miftâhu Künûzi's-Sünne.

Köleye karşı yapılmış olan haksız fiiller, aynen hür bir kimseye yapılmış gibi cezalandırılır.

Bekâr ve ehl-i kitab olan kadın köle (câriye) ile efendisi cinsî münasebette bulunabilir. Bunu yasaklamak pek gerçekçi olamaz. Ancak bu câriye, efendisinden çocuk doğurduğu takdirde kendisine **"ümm-i veled"** (çocuk anası) denilir ve onun statüsü derhal değişir. Artık alınıp satılamaz ve efendisinin ölümüyle otomatik bir sûrette hür olur. Hâlbuki Batı âleminde kölenin hür efendisinden peydahladığı çocuk da köle olduğu gibi bazı ülkelerde, bu arada meselâ Amerika'da câriyenin, çocuğun babasını ifşa etmesi de suçtu.

Görülüyor ki, devamı mukadder olan harpler sebebiyle köleliği ilga yerine âdil bir statüye kavuşturmak ve böylece zamanla bu müessesenin adı devam etse bile mâhiyet ve muhteva itibariyle hür olmaktan farksız bir duruma getirilmesiyle köleliğin, İslâm hukukundaki yeri, bugünün modern Dünya'sında güya hür (!) işçilerin statüsünden çok daha ileri bir durumdadır.

b- Dâru'l-Harb

İslâm nazarında âlem **"Dârü'l-İslâm"** ve **"Dârü'l-Harb"** olarak ikiye ayrılır. Dârü'l-İslâm, islâmî hükümlerin tatbik edildiği yerdir. Dârü'l-harb hakkında ise, farklı görüşler mevcud olmakla beraber umûmiyetle islâmî hükümlerin tatbik olunmadığı yerler hakkında kullanılan bir tâbirdir.

Dârü'l-harb olan bir yerde, ihtiyarî ikamete şer'an cevaz yoktur. Böyle yerlerde ârızî ve istisnaî bir sûrette muvakkaten bulunulabilir. Bu takdirde dârü'l-harbdeki bir müslümanın zayıf ve korumaya muhtaç olacağı muhakkaktır. İşte bu sebepledir ki, dârü'l-harbde bulunan bir müslümanın sahip olduğu husûsiyetlerde bazı genişletmeler vârid olmuştur. Şöyle ki;

"Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Dârü'l-harbde, müslümanlarla dârü'l-harb halkı arasında fâiz yoktur."

Bu hadîs-i şerîf, dârü'l-harbde müslümanın bir lirayı iki lira karşılığında dârü'l-harb ahâlisine satmasında **İmam-ı Âzam** ve **İmam Muhammed**'e göre delildir.

Yine bir müslüman, dârü'l-harbde besmele ile boğazlanmamış ölü bir hayvanı veya bir hınzırı dârü'l-harb ahâlisine satarsa, yahud kumar oynayıp onlardan kumarla bir mal alırsa, bu o müslümana helâl olur. **İmam-ı Âzam** ile **İmam Muhammed** bu görüştedirler. **İmam Ebû Yûsuf** ve **İmam Şâfiî** buna muhalefet etmişlerdir."[459]

Bununla beraber dârü'l-harbde müslüman bir kimsenin, diğer bir müslüman ile yapacağı muâmeleler, aynen dârü'l-İslâm'daki gibidir. Bunlarda hiçbir değişiklik olmaz.[460]

Müslüman hukukçuların islâmî hükümlerin tatbik edilmediği yerler hakkında dârü'l-harb tâbirini kullanmasından dolayı bazı Batılı yazarlar, Müslümanlar'la böyle adlandırılan yerlerin halkı arasında **"dâimî savaş hâli"**nin mevcud olduğunu iddia etmeleri doğru değildir. Bu tâbir bugünkü **"ecnebî ülke"** makamında kullanılmıştır. Zira ileride anlatılacağı üzere, Müslümanlar'ın gayr-i müslimlerle savaşmalarının meşrûiyet sebebi, onların müslümanlara saldırmaları veya böyle bir ihtimalin mevcudiyetidir. Bu düşmanca görüşün yanlışlığını gösteren bir diğer delil de **"dârü'l-harb"** tâbirinin Müslümanlar'a henüz savaş izni verilmediği bir zamanda mevcud bulunması ve bunun müşrikler elindeki Mekke için kullanılmış olmasıdır.

---

[459] **İmam Serahsî**'nin meşhur **"Mebsut"** isimli eserinden hulâsaten naklen **A. Fikri Yavuz**- İslâm İlmihali, İstanbul 1979, sh. 408-9

[460] Tafsilât için bkz. **Ömer Nasuhi Bilmen**- a.g.e. sh. 394 vd.

Bununla beraber dârü'l-harb dolayısıyla hürriyetlerin genişletilmesi hususundaki diğer bir tezahür de harb hukukunda müşâhede olunmaktadır. Şöyle ki, bir kere dârü'l-İslâm olan yer bir daha dârü'l-harb olmaz. Böyle bir yer, zamanla Müslümanlar'ın elinden çıksa bile ekserî İslâm hukukçularına göre hüküm böyledir. Nasıl ki, bir kimsenin malı ondan zorla alınsa veya çalınsa, o mal elinden çıkmış olmakla beraber hukûken ona âidiyeti devam eder. Bunun neticesi ise, Müslümanlar'ın o yeri geri almak için harb etmelerinin, başka yerler için aranan meşrûiyet şartları aranmaksızın câiz olmasıdır. Bunun için o yerle Müslümanlar arasında muvakkat ve ebedî bir sulh akdi imzalanmış olsa bile bunu bozarak o yeri geri almak câiz ve hattâ vâcibdir. Elverir ki, bunu başaracak güç ve kuvvet mevcud olsun.

Osmanlı tarihinde "**müftiyü's-sekaleyn**" yani insanlara ve cinlere fetva veren müftü lâkabı ile anılan **Ebussuûd Efendi**, Kıbrıs'ın fethi için bu islâmî hükme göre fetva vermiştir.[461] Mâlûm olduğu üzere, Kıbrıs Adası tâ **Hazret-i Muâviye** zamanında fetholunmuş, bilâhare Venedikliler'in eline geçmiş bulunuyordu.

Bu bahsi bitirirken -evvelce çeşitli vesilelerle az çok temas ettiğimiz- "**kaza ve kader**"in de hürriyet meselesi ile alâkasını kısaca îzah etmek istiyoruz:

c- Kazâ ve Kader

Bilindiği üzere, kaza ve kadere inanmak, İslâmî olan imanın temelini teşkil eden altı esastan biridir. "**Kader**" bir oluşun levh-i mahfuzdaki durumu; "**kazâ**" ise, vakti gelince onun gerçekleşmesini ifade eder. Diğer bir îman umdesi de

[461] Bkz. **Ertuğrul Düzdağ-Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi** Fetvaları, İstanbul, 1972, sh. 108

"hayrihî ve şerrihî minallahi teâlâ" yani hayrın da şerrin de Allah'tan olduğuna inanmaktır.

Bu îman esâslarını ve hâssaten kaderi lâyıkıyla anlamak, her yiğidin işi değildir. Zira engin bir ilim ve idrak ister. Bundan dolayıdır ki, Hazret-i Peygamber tarafından men edilmiştir. Bu husustaki bir suâle hiddetlenerek şöyle cevap vermiştir:

"Siz bununla mı emrolundunuz? Yoksa ben size bunun için mi gönderildim? Sizden öncekiler, bu hususlarda tartıştıkları için helâk oldular. Bunlardan sakının!"[462]

Diğer bir hadîs-i şerîfte de:

"Kaza (ve kader) bahis mevzuu edildiği zaman dilinizi tutunuz." buyrulmuştur.

Böyle hadisler pek çoktur. Böyle olduğu hâlde kaza ve kader, İslâm tarihinde en fazla münakaşa edilmiş olan ilk meselelerden biridir. Biz burada Kelâm ilminin mevzuu olan bu teferruatlı münakaşaları bir tarafa bırakarak hâsıl-ı neticeyi kısaca arz etmek istiyoruz.

Bilhassa Helenistik felsefenin İslâm Âlemi'ne girmesinden sonra hızlanan metafizik meselelerin münakaşasında ilk ortaya çıkan şahıs **Mabed el-Cühenî** (h. 80 - 669)'dir. Onu birçok başka şahıslar da takip etmiştir. Bunlara göre bildiğimiz mânâda kader yoktur. Bu kelime kudretten türemiş olup **"icra ve ifa gücü"**nü ifade eder. Bu sebeple bunların görüşüne **"kaderiye"** denilmiş, sonradan ise, daha şümullü olan **"Mûtezile"** adıyla anılmışlardır. Bunlar kaderin Allah'ın **"adl"** sıfatıyla bağdaşmayacağını, insanın bütün fiillerinden bizzat mes'ul olduğunu, zira onun tam mânâsıyla **"hür bir irade"**ye mâlik bulunduğunu iddia ettiklerinden ehl-i sünnet dışıdırlar.

[462] İmam Mâlik, Muvattâ, Kader 1

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen **"kaza"** ve **"kader"** kelimelerine farklı mânâlar atfeden Mûtezile'nin aksine **Cehm b. Safvan** (h. 128 - 745)'ın başlattığı bir görüşte de kulda aslâ irâdî bir hürriyet bulunmadığı, her insanın Allâh'ın takdir ettiği fiili yapmaya mecbur bulunduğu iddia edilmiştir. Daha sonra Emevîlere karşı girişilmiş olan bir isyan hareketine dâhil olduğu için yakalanıp öldürülmüş olan **Cehm b. Safvân**'ın ortaya attığı ve ehl-i sünnet dışı olan bu görüşe de kelâm ilminde **"Cebriye"** adı verilir.

Gerçekten, hürriyet veya beşerî irâde ve ihtiyar bahsinde ifrat (Mûtezile) ve tefrit (Cebriye) yoluna saparak ehl-i sünnetten ayrılan bu görüşleri, haklı (!) gibi gösterecek pek çok âyet ve hadis mevcuddur. Fakat nazarların sathîliğinden doğan bu yanlışlardan kurtulmak ve nasları doğru olarak anlayabilmek için, Cenâb-ı Hakk'ın bütün Kâinat'ı ve bu arada cüz'î bir irâde ile techiz eylediği insanlar ve cinleri yaratmaktaki murâd-ı ilâhîsi kıstas ittihaz edilmelidir. Bu murad-ı ilâhî de yaratanın kendi beyânı ile sâbit olduğu üzere bir **"imtihan"**dır.[463] Cenâb-ı Hak, ilm-i küll sahibi olduğu cihetle kimin ne yaşayacağını mutlak olarak bilmekle beraber bunun fiilen sübûtunu murad etmiştir. Bu sebeple önce bu yanılmalara sebep olan nasslardan bir kaçını zikredelim:

Evveliyetle Mûtezile mensuplarının, kulun, kendi kaderini bizzat tayin ettiği (mutlak tefviz) görüşünü dayandırdığı âyetlerden bir kaçını arz edelim:

"Allah, kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler. Kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutacak ve yanılacak olursak, bizi mes'ul tutma. Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma. Bizi affet, bizi bağışla, bize acı!.. Sen Mevlâmızsın; kâfirlere karşı bize yardım et."[464]

---

[463] Mülk Sûresi, âyet: 2.
[464] Bakara Sûresi, âyet 286.

"Bu, yaptığınızın karşılığıdır. Yoksa Allah kullara aslâ zulmetmez."[465]

"Kötülük işleyenlere kötülükleri kadar ceza verilir."[466]

"Eğer inkâr ederseniz bilin ki, Allah sizden müstağnîdir. Kulların inkârından hoşnud olmaz. Eğer şükrederseniz sizden hoşnud olur. Hiçbir günahkâr bir diğerinin günahını yüklenmez. Sonunda dönüşünüz ancak Rabbinizedir. Yaptıklarınızı o zaman size haber verir. Çünkü O, kalblerde olanı bilir."[467]

"Semud'a gelince, biz onlara da doğru yolu gösterdik. Fakat onlar sapıklığı doğru yola tercih ettiler."[468]

"Başınıza gelen herhangi bir musîbet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine de çoğunu afv eder."[469]

"Yahud yaptıklarına karşılık olarak onları ortadan kaldırır. Birçoğunu da bağışlar."[470]

"Şüphesiz ona yol gösterdik. Buna kimi şükreder, kimi de nankörlük."[471]

Bir-iki de hadis zikredelim:

"Her doğan tabiî fıtrat üzerine doğar. Sonra onu ana ve babası Yahudi, Hıristiyan veya ateşperest yapar."[472]

Diğer bir hadîs-i şerifte de şöyle buyrulmuştur:

"Allah Teâlâ buyurur ki: Ben kullarımın hepsini kötü-

[465] Âl-i İmran Sûresi, âyet 182.
[466] Yûnus Sûresi, âyet 27.
[467] Zümer Sûresi, âyet 7.
[468] Fussilet Sûresi, âyet 17.
[469] Şûrâ Sûresi, âyet 30.
[470] Şûrâ Sûresi, âyet 34.
[471] İnsan Sûresi, âyet 3.
[472] Müslim, Kader 46/6.

lükten arınmış olarak yarattım. Fakat şeytanlar bilâhare onları dinlerinden saptırmıştır."[473]

Şimdi de Cebriye mensuplarının istinad ettikleri nasslara bir-iki misal verelim:

"Allah, onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinde de perde vardır. Ve büyük azab onlar içindir."[474]

"Allah dileseydi onları doğru yolda toplardı. Sakın bilmeyenlerden olma."[475]

"Allah, her dişinin rahminde taşıdığını, rahimlerin düşürdüğünü ve alıkoyduğunu bilir. Onun katında her şey bir kadere (miktara) **göredir."**[476]

"Allah, sizi de, yaptıklarınızı da yaratmıştır."[477]

"Şüphesiz biz, her şeyi bir ölçüye (kadere) **göre yaratmışızdır."**[478]

"Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce o, kitapta bulunmasın. Doğrusu bu, Allah'a kolaydır."[479]

Kur'ân-ı Kerîm'de bu mânâda daha yüzlerce âyet bulunmaktadır.

"Başkalarını iki misline uğrattığınız bir musibete kendiniz uğrayınca mı «Bu nereden?» dersiniz? Ey Muhammed, de ki: «O kendi tarafınızdandır.» Doğrusu Allah her şeye

---

[473] Müslim, Cennet 51/16.
[474] Bakara Sûresi, âyet 7.
[475] En'am Sûresi, âyet 35.
[476] Ra'd Sûresi, âyet 8.
[477] Saffât Sûresi, âyet 96.
[478] Kamer Sûresi, âyet 49.
[479] Hadîd Sûresi, âyet 22.

kaadirdir. Her iki topluluğun karşılaştığı günde başınıza gelen, Allâh'ın izniyledir. Bu, inananları da münafıklık edenleri de belirtmesi içindir."[480]

Buna dair de bir-iki hadîs-i şerîf kaydedelim:

*"Allah Teâlâ, **Âdem**'i yarattı. Sonra sağıyla (yemini ile) onun sırtını sıvazladı da ondan bir kısım zürriyet çıkardı ve «Bunları Cennet için yarattım da onlar Cennet ehline uygun ameller işlerler.» dedi. Sonra (yine) sırtını sıvazladı ve bir kısım zürriyet (daha) çıkardı. Ve «Bunları da Cehennem için yarattım. Cehennem ehline uygun ameller işlerler.» buyurdu."*[481]

Bir başka hadîs-i şerifte de şöyle buyrulmuştur:

"Ebedî saâdete eren (mü'min), annesinin karnında mü'min diye yazılan kimsedir. Bedbaht da annesinin karnında bedbaht diye yazılan kimsedir."[482]

"Şüphesiz ki, sizin herhangi birinizin yaratılması, ana karnında kırk gün nutfe, sonra bunun gibi bir kan pıhtısı, sonra bunun gibi bir parça et olarak devam eder. Daha sonra Allah ona bir melek gönderir, üzerine rızkını ve ecelini, saîd veya şakî olacağını yazar. Kendisinden başka ilâh olmayan Allâh'a yemin ederim ki, kişi, Cehennemle kendi arasında bir zira' mesafe kalıncaya kadar cehennemliklerin amelini işler, daha sonra ilâhî yazı onu geçer. Hiç şüphesiz bir kimse cennet ehlinin amelini işler, öyle ki cennetle kendi arasında bir zira' mesâfe kalmışken cehennem ehlinin amelini işler, sonra ölür ve cehenneme girer."[483]

---

480 Âl-i İmran Sûresi, âyet 165-166.
481 İmam Mâlik, Kader 3.
482 Müslim, Kader 46/1.
483 **Mustafa Öz**, a.g.e. sh. 48 (**İmam-ı Âzam**'a ait el-Fıkhu'l-Ebsat); Buharî, Bed'ül-Halk, 6; Ebû Dâvud, es-Sunne, 16; İbn Hanbel, el-Müsned, IV/7.

Şimdi bu nassların doğru olarak anlaşılabilmesi için yukarıda bahsedilmiş olan insanın yaratılış gâyesine ait murâd-ı ilâhînin bilinmesine ve bunun kıstas olarak kullanılmasına ilâveten, şu iki hususun da dikkate alınması gerekir:

1- Mâsivaullâh ve pek tabiî olarak insan da "**zaman**" ve "**mekân**"lı bir âlemde mevcuddur. Bu sebeple onun düşünceleri de zaman ve mekânla mukayyettir. Bundan dolayıdır ki, Allâh'ın zaman ve mekândan münezzeh olan "**zât hakikati**"ni kavrayamamaktadır. O, zuhûrunun şiddetinden dolayı "**gâib**"dir. Çünkü O'nun zuhûrunun şiddetine mütehammil bir zaman ve mekân yaratılmamıştır. Bunun Kur'ânî delili, **Hazret-i Mûsâ**'nın kendisini görmek hususundaki talebi üzerine "**len-terânî**" (Beni göremezsin) hitâb-ı ilâhîsinin vârid olması ve o ulü'l-azm (azamet sahibi) peygamberin zerre bir tecellîye ma'kes olan dağa bakınca bayılıp düşmesidir.

İmam-ı Âzam hazretlerine göre, Allâh'ın irâdesi, Zâtî sıfatlarından olup kaza ve kaderi gibi hem ezelî ve hem de keyfiyetten münezzehtir.[484] Bilinemez!.. O'nun ilim sıfatı da böyledir. Bu gerçekleri o büyük **İmam** şöyle ifade buyurmuştur:

"O'nun sıfatlarının hepsi, mahlûkların sıfatlarından başkadır. O bilir, fakat bizim bildiğimiz gibi değil. O kadirdir, fakat bizim gücümüzün yettiği gibi değil. O görür, fakat bizim görmemiz gibi değil. O işitir, fakat bizim işittiğimiz gibi değil. O konuşur, fakat bizim konuşmamız gibi değil. Biz, uzuvlar ve harflerle konuşuruz. Oysaki Allah, uzuvsuz ve harfsiz konuşur. Harfler mahlûktur, fakat Allâh'ın kelâmı mahlûk değildir.

Allah bir şeydir (varlıktır), fakat diğer şeyler gibi değildir. O'nun varlığı, cisim, cevher, araz, had, zıd, eş ve ortaktan uzaktır. O'nun Kur'ân'da zikrettiği el, yüz ve nefs gibi şeyler, keyfiyetsiz sıfatlardır. O'nun eli, kudreti veya nimetidir denile-

[484] **Mustafa Öz** a.g.e. sh. 66 vd. (**İmam-ı Âzam**'a ait el-Fıkhu'l-Ekber)

mez. Zira bu takdirde sıfat iptal edilmiş olur. Bu, Kaderiye ve Mutezile'nin görüşüdür. O'nun elinin keyfiyetsiz sıfat olması gibi, gazabı ve rızası da keyfiyetsiz sıfatlarından iki sıfattır.

Allah, eşyayı bir şeyden yaratmadı. Allah, eşyayı oluşundan önce, ezelde biliyordu. O, eşyayı takdir eden ve oluşturandır. Allâh'ın dilemesi, ilmi, kazası, takdiri ve Levh-i Mahfûz'daki yazısı olmadan, Dünya ve Âhiret'te hiçbir şey vâki olmaz. Ancak onun Levh-i Mahfûz'daki yazısı, hüküm olarak değil, vasıf olarak yazılıdır. Kaza, kader ve dilemek, O'nun nasıl olduğu bilinemeyen sıfatlarındandır. Allah, yok olanı yokluğu hâlinde yok olarak bilir, onun yarattığı zaman nasıl olacağını bilir. Var olanı, varlığı hâlinde var olarak bilir, onun yokluğunun nasıl olacağını bilir. Allah ayakta duranın ayakta duruş hâlini, oturduğu zaman da oturuş hâlini bilir. Bütün bu durumlarda Allâh'ın ilminde ne bir değişme, ne de sonradan olma bir şey hâsıl olmaz. Değişme ve ihtilâf, yaratılanlarda olur.

Allah, insanları küfür ve imandan hâlî olarak yaratmış, sonra onlara hitap ederek emretmiş ve nehyetmiştir. Kâfir olan; kendi fiili, hakkı inkâr ve reddetmesi ve Allâh'ın yardımını kesmesiyle küfre sapmıştır. İman eden de kendi fiili, ikrarı, tasdiki ve Allâh'ın muvaffakiyet ve yardımını ile îman etmiştir.

Allah, **Âdem**'in neslini, sulbünden insan şeklinde çıkarmış, onlara akıl vermiş, hitap etmiş, imanı emredip, küfrü yasaklamıştır. Onlar da onun Rab olduğunu ikrar etmişlerdir. Bu, onların imanıdır. İşte, onlar, bu fıtrat üzerine doğarlar. Bundan sonra küfre sapan, bu fıtratı değiştirip bozmuş olur. İman ve tasdik eden de fıtratında sebat ve devam göstermiş olur.

Allah, kullarının hiç birini iman veya küfre zorlamamış. Onları mü'min veya kâfir olarak yaratmamıştır. Fakat onları şahıslar olarak yaratmıştır. İman ve küfür, kulların fiilleridir. Allah, küfre sapanı, küfrü esnasında kafir olarak bilir. O kimse

daha sonra iman ederse, imanı hâlinde mü'min olarak bilir, ilmi ve sıfatı değişmeksizin onu sever. Kulların hareket ve sükûn gibi bütün fiilleri hakikaten kendi kesbleri (kazançları)'dir. Onların yaratıcısı ise, Yüce Allah'tır. Onların hepsi Allâh'ın dilemesi, ilmi, hükmü ve kaderi ile olur."[485]

Bütün bu izahat gösteriyor ki, yanılmalar, zaman ve mekândan münezzeh olan Allah ve O'nun ezelî sıfatları hakkında zaman ve mekânla mukayyet bir zihnî faaliyetle hüküm vermeye kalkışmaktan doğmaktadır. O'nun, bir şeyi olmadan önce bilmesi, aslâ cebir değildir. Kendi nezd-i ilâhîsinde zaman ve mekânın mevcud olmamasındandır.

Nasıl, bir çiftçi ektiği tohumun husûsiyetlerini kablî olarak bilmekten dolayı, ondan nasıl bir nebat meydana geleceğini tahmin edebilirse, Allâh'ın olacakları bilmesi de -tâbir câizse- bu kabildendir.

2- İkinci olarak dikkate alınması gereken husus ise, kaderin **"mutlak"** ve **"mukayyed"** olarak ikiye ayrılmasıdır.

Mutlak kader, atomlardan fezadaki sonsuz yıldızlara kadar bütün maddî âleme şâmildir. Çünkü bunlar, kendi irade ve ihtiyarları olmadığından, âdetâ birer cansız robot gibi ezelde tâyin ve takdir olunduğu gibi hareket ederler.

Gerçekten hareket maddenin aslî ve daimî bir vasfıdır. Bazı filozoflar tâ **Aristo**'dan beri bunun bir ilk başlatıcısı olması yönünden Allâh'ın varlığına inanmışlardır. Müspet ilimlerde bu keyfiyetin adı "**determinizm**"dir. Buna islâmî edebiyatta "**âdetullah**" veya "**sünnetullâh**" denilir. Bunda bir değişiklik olmayacağı, yani bunun sâbit, ezelde tayin edilmiş kanunlar sûretinde faal olduğu âyetle sâbittir.[486]

---

[485] a.y.
[486] "**...Allah'ın sünnetinde değişiklik olmaz.**" (Fetih Sûresi, âyet 23)

Alman fizikçisi **Werner Heisenberg**, **"Kuantum Teorisi"**'ne getirdiği yenilikle müspet ilimlerdeki **"determinizm"**'i yaymıştır. Şöyle ki:

Kuantum Teorisi, bir atomun yörüngesinde bulunan elektronların enerji seviyeleri arasındaki sıçrayışı inceleyen bir teoridir. Kuant, radyasyonun parçacıklarına verilen bir addır. Kuantum Teorisi'ni onun fikir babası **Einstein**'dan ayırarak geliştiren **Heisenberg** ortaya bir prensip koydu: Belirsizlik. Buna göre kuantumun (atom parçacığının) hızını önceden bilebilmek mümkün değildir. Çünkü o, belli değildir. Bu görüşü **Einstein**:

"-Tanrı zar atmaz!.." diyerek reddetmişse de çürütememiştir. Bunu iptal etmek şerefi Hollandalı fizikçi **Gerardt Hooft**'a nasip olmuştur.

Werner Heisenberg'in "Kâinattaki bir atomun yerini ve hareketliliğini aynı anda bilmek imkânsızdır." sûretinde ifade edilebilecek olan teorisini **Gerardt Hooft**, bunun 43 saniye önceden bilinebileceğini ispat ederek yıkmıştır. Ancak **Hooft** bu görüşünü insanların irâdî fiillerine de teşmil ederek bizdeki Cebriyecilerin yoluna girmiştir. Kul için önceden bilebilmek, bir oluşun olmadan önce sâbit ve muayyen olduğunu gösterir. Şu hâle nazaran irâdî fiillere teşmil edilmediği takdirde bu görüş Kur'ân-ı Kerîm'in beyanına mutabıktır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de, **"Rahman'ın bu yaratmasında hiçbir düzensizlik bulamazsın."**[487] buyrulmaktadır. Yani maddî âlem, kader-i mutlakın hâkimiyeti altındadır. Şüphesiz, insanın maddî varlığı yani bedeni de böyledir.

Ancak kaderin bir de **"muallak"** veya **"mukayyed"** kısmı vardır. Bu da irâde ile techiz edilmiş olan varlıklara (insanlar ve cinlere) tanınmış olan iradî serbestlik sahasında vâkî olan

[487] Mülk Sûresi, âyet 3.

fiilerdir. Bunlar hakkında ilâhî tayin cereyan etmez. Lâkin Allâh'ın izni ve halk etmesi mevzubahistir. Çünkü "**hâlık**" sıfat-ı ilâhiyesi, O'nun Zât-ı ulûhiyetine mahsustur. Bundan mâsivaullahta bir tecellî nasibi yoktur. İşte "**hayrihî ve şerrihî minellâhi teâlâ**"nın mânâsı budur. Allâh'ın iradesi, her oluşta mevcuddur. Böyle olmazsa şerri yaratmak için başka bir yaratıcı gerekirdi. Ancak rızası, sadece hayırda mevcuddur. Şerre râzı değildir. Lâkin kulun dilemesi sebebiyle onu da yaratır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: "**Sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.**"[488] buyrulmaktadır.

Bu beşerî irade ve hürriyet bahsinde kavranması gereken en güç mesele "**hidayet**" ve "**dalâlet**" meselesidir. Takrîben iki asır müddetle kulu iradesiz bir otomat telâkki eden "**Cebriye**" ile onu fiilinin hâlıkı mevkiine yükselten "**Mûtezile**" İslâm Âlemi'ni çalkalayıp sarstıktan sonra Ehl-i Sünnet görüşünü müdafaa ve gâlip getiren "**Eş'ârî**" ve "**Mâturidî**" mezhepleri zuhûr ederek ümmete doğru yol gösterilmiştir. Buna göre kul için "**Cebir de yoktur, tefviz de!**" Gerçek, bunların ikisi ortasında muvassıt bir yoldur. Her ikisi de bir itikadî hak mezheb olan Eş'arîlik ve Maturidîlik ışığında hidayet ve dalâlet meselesini izah için **İmam-ı Âzam** Hazretleri'nin evvelce iktibas olunan sözlerini hatırlatmakla yetinelim:

"Allah, insanları küfür ve imandan hâlî olarak yaratmış, sonra onlara hitap ederek emretmiş ve nehyetmiştir. Kâfir olan; kendi fiili, hakkı inkâr ve reddetmesi ve Allâh'ın yardımını kesmesiyle küfre sapmıştır. İman eden de kendi fiili, ikrarı, tasdiki ve Allâh'ın muvaffakiyet ve yardımını ile iman etmiştir.

Allah, Âdem'in neslini, sulbünden insan şeklinde çıkarmış, onlara akıl vermiş, hitap etmiş, imanı emredip küfrü yasaklamıştır.

[488] Saffât Sûresi, âyet 96.

Onlar da onun Rabb olduğunu ikrar etmişlerdir. Bu, onların imanıdır. İşte onlar bu fıtrat üzerine doğarlar. Bundan sonra küfre sapan, bu fıtratı değiştirip bozmuş olur.

Allah kullarının hiçbirini iman veya küfre zorlamamış, onları mü'min veya kâfir olarak yaratmamıştır. Fakat onları şahıslar olarak yaratmıştır. İman ve küfür, kulların fiilleridir. Allah, küfre sapanı, küfrü esnasında kâfir olarak bilir. O kimse daha sonra iman ederse, imanı hâlinde mü'min olarak bilir, ilim ve sıfatı değişmeksizin onu sever.

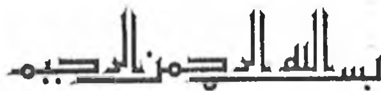
Kulların hareket ve sükun gibi bütün fiilleri hakîkaten kendi kesbleri (kazançları)dir. Onların yaratıcısı ise, Yüce Allah'tır. Onların hepsi, Allâh'ın dilemesi, ilmi, hükmü ve kaderi ile olur."[489]

[489] **Mustafa Öz** - a.g.e. sh. 68.

F- CİHAD PRENSİPİ

Batılı müelliflerce, İslâmiyet'e karşı yöneltilen tenkit ve târizlerin ağırlık merkezini bu **"cihad"** meselesi teşkil eder. Onlar, müslümanlarla müslüman olmayanlar arasındaki tabiî ve dâimî hâlin **"harb hâli"** olduğunu iddia eder ve Hazret-i Peygamber'in harblere iştirak etmiş olmasına karşı da târizlerde bulunurlar. Bunu yaparken cihadla ilgili nasları ve bunlar üzerinde müslüman hukukçuların görüş ve ictihadlarını hiçbir sûretle dikkate almaz ve bilhassa gayr-i müslimlerin -bugün bile- hâlâ **"silâh"**tan ziyâde **"kültür"** ve **"ekonomi"** yoluyla devam eden düşmanca tavırlarını görmemezlikten gelirler. Cihâdı, sadece gayr-i müslimlere karşı girişilecek silâhlı bir mücadele yani **"harb"** olarak telâkki etmenin yanlışlığı yanında, onun meşrûluk sebebini **"küfür"**e istinad ettiren istisnaî görüşleri tâmim ederek (umûmîleştirerek) isnat ve iftiralarda bulunmaktan geri kalmazlar ve hâlâ da kalmamaktadırlar.

Bu görüşün sakatlığını, isnat ve iftiraların haksızlığını anlayabilmek için İslâm Dünya Görüşü'nde **"cihad"**ın mâhiyetini doğru olarak kavramak gerekir.

Bir kere cihad, gayret ve emek sarfetmek mânâsındaki **"cehd"** kelimesinden müştâk (türemiş) olup sadece silâhlı mü-

cadele demek değildir. Cihad kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de isim olarak dört yerde, fiil şeklinde ise, yirmi dört yerde geçmektedir. İki âyet-i kerîmede ise, mücâhid sûretinde vârid olmuştur. Bunlardan bir kısmında cihad kelimesi harb mânâsında ise de çoğunlukla **"Allâh'ın rızasın kazanmak için gayret sarfetme"**yi ifade etmek üzere kullanıldığı görülmektedir.

Önce bu ikinci mânâda ne gibi faâliyetlerin cihad sayıldığını izah edelim:

1-Nefse hâkimiyet sağlamak için gerçekleştirilecek faaliyetlerin hepsi de cihaddır. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"Mücâhid, nefsiyle cihad edendir."[490] buyurmuşlardır.

Mevzû (uydurma) olduğu iddia edilmekle birlikte -evvelce bahsetmiş olduğumuz- üzere, Hazret-i Peygamber silâhlı çatışmayı **"cihâd-ı asgar"** (küçük cihad) nefisle mücadeleyi ise **"cihâd-ı ekber"** (büyük cihad) olarak tavsif buyurmuşlardır. Hâlbuki mevzû hadis, mutlaka uydurma demek değildir. Zîra mesnedine ulaşılamamış olan hadisler de mevzû addedilmektedir.

2-Hakkı izhar ve ifade için cesâret-i medeniye göstermek de İslâm nazarında en faziletli bir cihaddır. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"Cihâdın en faziletlisi, zâlim sultan (idareci) nezdinde hakkı söylemektir."[491] buyurmuşlardır. Diğer bir hadîs-i şerîf de şöyledir:

"Mü'min, kılıcı ve diliyle cihad edendir."[492]

---

[490] Tirmizî, Fezâilü'l-Cihâd 2.
[491] Ebû Dâvûd, Melâhim 17; Tirmizî, Fiten 13.
[492] Müsned III, 456.

Bir başka hadîs-i şerîfte de zamanla dînî emirlere riâyet etmeyen insanların zuhûr edeceği ifade buyrulduktan sonra, onlara karşı cihad şu sûretle ifade edilmiştir:

"Kim onlara karşı eliyle cihad ederse, o mü'mindir. Kim onlara karşı diliyle cihad ederse, o mü'mindir. Kim onlara karşı kalbiyle cihad ederse, o mü'mindir."[493]

3-Bazı çok normal fiiller de İslâm nazarında cihad hükmündedir. Hazret-i Peygamber çıkılacak bir sefere katılmak için gelen birisinden sorup yaşlı anne ve babasının hayatta olduğunu öğrenince:

"-Onlara hizmet için nefsinle cihad et."[494] buyurarak onu geri bıraktırmışlardır.

Hazret-i Âişe'nin:

"-Biz kadınlar da cihad etmeli değil miyiz?" suâli üzerine Hazret-i Peygamber:

"-Sizin için cihadın en faziletlisi makbul hacdır."[495] buyurmuşlardır.

Gayr-i müslimlere karşı silâhlı mücâdele mânâsında **"cihad"**a gelince, onun mâhiyeti ve meşrûiyet şartlarının da doğru olarak tespit edilmesi lâzımdır. Bir kere bu, bir farz-ı kifâyedir. Ancak, müslümanlar için çok umûmî ve şümûllü bir tehlike ve tecâvüz mevcud olduğu takdirde farz-ı ayn olur. Bu takdirde seferberlik (nefîr-i âm) ilân edilir. Gayr-i müslimlerle savaşmanın meşrûiyet sebebi, onların müslümanlara karşı tecâvüzde bulunmalarıdır. Tabiatiyle imzaladıkları sulh muâhedesini bozmaları veya tecâvüz hazırlıklarında bulunmaları da meşrûiyete dâhildir. Sadece Şâfiî hukukçuları, bir toplulukla

[493] Müslim, İman 80.
[494] Buhârî, Cihad 138.
[495] Buhârî, Hac 4, Sayd 26, Cihâd 1.

harbetmenin meşrûiyet sebebinin, onların kâfir olmaları şartına istinad ettirirler ki, bu istisnaî bir görüştür.

Cihadın gayesi, **"i'lâ-yı kelîmetullah"** yani Allâh'ın sözünü (Kur'ân'ı) yüceltmek ve tevhid inancını koruyup hâkim kılmaktır. Bunun aslî yolu ve metodu ise, güzel ve hikmetli sözlerle tebliğdir.[496] Zira İslâmiyet, bu hususta cebir kullanmayı şiddetle yasak etmiş[497] olduğu gibi bu şartla gerçekleşecek îmânı da geçersiz kabul eder. Elbette, tabiî sonucu husûmeti şiddetlendirmek olan harb, bir tebliğ vasıtası değildir. Ancak ona, düşman tecâvüzü sebebiyle cevâz verildiği hesaba katılırsa, bunun meşrûiyeti hiçbir hukuk sisteminde münakaşalı olmayan bir meşrû müdafaa olduğu kolayca anlaşılır. Unutmamak gerekir ki, İslâm'da her türlü tecâvüze karşı umûmî prensip **"kısas"**tır. Aksine hareket ise, haysiyet kırıcı bir pasiflik, yani mezellettir.

Gayr-i müslimlerle silâhlı mücâdelede bulunmanın meşrûiyet sebebi, onların kâfir olmaları değil, bilâkis müslümanlara karşı tecavüzde bulunmaları olduğunu gösteren delilleri şöylece sıralayabiliriz:

1- Harbi ilk emreden âyet-i kerîmede bu husus âşikârdır:

"Sizinle harbedenlerle Allah yolunda siz de savaşın; ancak aşırı gitmeyin, çünkü Allah haddi aşanları sevmez."[498]

Bunu te'yid eden başka âyet-i kerîmeler de vardır:

"Onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Fakat sizi öldürmeye kalkışırlarsa, (siz de) **hemen onları öldürün."**[499]

---

496 Nahl Sûresi, âyet 125.
497 Bakara Sûresi, âyet 256; Yûnus Sûresi, âyet 99; Kehf Sûresi, âyet 29; Hucurât Sûresi, âyet 14.
498 Bakara Sûresi, âyet 190.
499 Bakara Sûresi, âyet 191.

"Onlar savaşmakta vazgeçerlerse, siz de vazgeçin."[500]

Bunu te'yid eden bir gerçek de İslâm'da harb esnasında gayr-i muhârib unsurların meselâ kadınların ve çocukların öldürülmesinin yasak edilmiş olmasıdır. Eğer harbin meşrûiyet sebebi küfür olsaydı, kâfir kadınların da öldürülmesi gerekirdi. Hâlbuki bunu men eden birçok hadîs-i şerîf mevcuddur.

2-Eğer harbin meşrûiyet sebebi küfür olsaydı, harb edilmekte olan gayr-i mslimler **"eman"** dileyip teslim alınınca harbe nihayet verilmeyip öldürülmeleri gerekirdi. Zira eman dilemek, İslâm devletinde gayr-i müslim olarak yaşamak imkânını sağlar. Belli hak ve mükellefiyetler dâhilinde müslümanlarla bir arada kardeşâne yaşama imkânını elde etmek için öldürülmekten kurtulmak, şu âyet-i kerîmede **"cizye"** şartına tâlik edilmiştir:

"Cizye verinceye kadar onlarla savaşın."[501]

Bu âyet-i kerîme de gösteriyor ki, harbden maksat öldürmek, savaşma sebebi de küfür değil; kâfirlerin şerlerinden emîn olmaktır. Bu sağlanınca, harb etmek meşrû olmaktan çıkmaktadır. Yoksa emân dilemeleri ile iktifâ edilmez, İslâm'ı kabulleri şart koşulurdu.

3- Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanlara karşı düşmanca bir tavrı olmayan gayr-i müslimlerle iyi münâsebetler içinde bulunmayı emreder:

"Ehl-i Kitab'a en güzel olan sûrette muâmele edin. Ancak zulmedenler hâriç."[502]

"Allah, sizi din hakkında size kıtal yapmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselerden, onlara iyilik etmeniz ve kendilerine adâlet yapmanızdan nehyetmez. Çünkü Allah,

---

[500] Bakara Sûresi, âyet 193.
[501] Tevbe Sûresi, âyet 29.
[502] Ankebût Sûresi, âyet 46.

adâlet yapanları sever. Allah, sizi ancak size din hakkında kıtal yapan ve sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanıza muzâheret eden (destek veren) **kimselerden, onlara dostluk etmenizden nehyediyor. Her kim de onlara dostluk ederse, işte onlar kendilerine yazık eden zâlimlerdir."**[503]

Bu görüşü teyid eden pek çok hadîs-i şerîf de vardır. Onlardan da bir ikisini dikkatlerinize arz edelim:

"Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyin. Allah'tan âfiyet dileyin. Fakat düşmanla karşılaşınca da sabredin ve bilin ki, cennet kılıçların gölgesi altındadır."[504]

Hazret-i Peygamber, her sefere çıkışta mücâhidlere düşmana taarruz etmeden uzlaşma çarelerini araştırmalarını tavsiye eder ve:

"Sizin babalarını ve kocalarını öldürmüş olacağınız çocuklar ve kadınlarla geldiğinizi görmek yerine mühtedîlerle geldiğinizi görmek isterim." derdi.

İslâm'da harbin meşrûiyet sebebi, sadece düşman tecâvüzü değildir. Bu gayr-i müslim devlet veya toplulukla yapılmış olan sulh anlaşmasının onlar tarafından bozulması da meşrû bir harb sebebidir. Bunun tipik misali, Medine Yahudileri ile yapılmış olan sulh anlaşmasının Hendek Harbi'nde onlar tarafından bozulması üzerine yaşanan gelişmelerdir. Bunun gâyesi de hiç şüphesiz müslümanların emniyetini temin ve bu hususta mevcut veya muhtemel tehlikeleri bertaraf ederek sulhu ikameden ibarettir.

Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

"Bir de Allah ve Rasûlü'nden hacc-ı ekber günü insanlara bir ilân ki, Allah müşriklerden berîdir, Rasûlü de...

---

[503] Mümtehine Sûresi, âyet 8, 9.
[504] Buhârî, Cihâd 112; Müslim, Cihâd 20.

Derhal tevbe ederseniz, o hakkınızda hayırdır; yok eğer aldırmazsanız, biliniz ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz ve Allâh'ı, Peygamber'i tanımayanlara elîm (gayet acı) **bir azabı tebşîr et** (müjdele)!

Ancak muâhede (antlaşma) **yapmış olduğunuz müşriklerden bilâhare size ahidlerinde hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinizde hiçbir kimseye muzâharet etmemiş** (arka çıkmamış, desteklememiş) **bulunanlar müstesna! Bunlara müddetlerine kadar ahidlerini tamamıyla îfa edin! Herhâlde Allah müttakîleri sever."**[505]

"Ve eğer verdikleri ahidden sonra yeminlerini bozar ve dininize taarruza kalkarlarsa, o küfür öncülerini hemen öldürün. (Çünkü onların yeminleri yoktur). **Ola ki vazgeçerler.**

Ya öyle bir kavimle muharebe etmezsiniz ki, yeminlerini bozdular ve Peygamber'i çıkarmayı kurdular; hem de ilk evvel size taarruza onlar başladılar. Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer mü'minseniz, daha evvel Allah'tan korkmalısınız."[506]

Azınlık durumunda olan müslüman bir topluluğa zulmeden ve onların haklarını çiğneyen gayr-i müslimlere karşı da harbetmek müslümanlar için meşrûdur.

Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Hem siz neyinize çarpışmayasınız. Allah yolunda ve o zebun edilmiş (güçsüz bırakılmış) **erkekler, kadınlar, yavrular uğrunda ki «Yâ Rabbenâ! Bizleri bu ahâlisi zâlim memleketten çıkar, tarafından bize bir sahip gönder, tarafından**

---

[505] Tevbe Sûresi, âyet, 4-5.
[506] Tevbe Sûresi, âyet 12-13.

bize bir yardımcı gönder!» diye yalvarıp duruyorlar."[507] buyrulmaktadır.

Diğer bir âyet-i kerîme de şöyledir:

"... Allâh'ın insanları birbiriyle def etmesi olmasaydı, arz (yeryüzü) **mutlak fesad olup gitmişti."**[508]

Beşir bin Hasâsiyye -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e bey'at etmek için geldim. Bana, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in de O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet etmemi, namaz kılmamı, zekât vermemi, İslâm üzere haccetmemi, Ramazan orucunu tutmamı ve Allah yolunda cihâd etmemi şart koştu.

Ben de şöyle dedim:

"-Ey Allâh'ın Rasûlü!.. Vallâhî bunlardan ikisine gücüm yetmez. Onlar da cihad ve sadakadır. İnsanlar cihaddan kaçan kimseye Allâh'ın gazab ettiğini söylüyorlar. Ben ise cihad meydanına gelince nefsimi ölüm korkusu kaplayıp kaçmaktan endişe ediyorum.

Sadakaya gelince, benim malım küçük bir koyun sürüsü ve on deveden ibârettir. Onlar da ehlimin maîşet kaynağı ve binek hayvanlarıdır."

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- elimi tuttu, salladı ve şöyle buyurdu:

"-Cihad yok, sadaka yok, peki o hâlde nasıl cennete gireceksin?!"

Bunun üzerine:

"-Yâ Rasûlallâh!.. Bey'at ediyorum." dedim ve Allah Rasûlü'ne koştuğu bütün şartlar üzerine bey'at ettim."[509]

---

[507] Nisâ Sûresi, âyet 75.
[508] Bakara Sûresi, âyet 251.
[509] Ahmed bin Hanbel, V, 224.

Bundan başka **"bâğî"**ler ve **"mürted"**lerle harb etmek de şer'an câiz ve meşrûdur ki, bunlara da kısaca temas edelim:

Bâğîlere Karşı Harb:

Meşrû bir idâreye karşı isyan edenlere **"bâğî"** denilir. Bunlar, ahidlerini bozmuş ve itaat dairesinden çıkmış olan kimselerdir. Âmme-i müslimînin sükûnunu ihlâl etmiş olmaları sebebiyle yapılacak nasihati dinlemeyip taammüd etmeleri halinde bunlarla da harbedilir.[510]

---

[510] Mâverdî bunların durumunu şöyle anlatır:

"Halife, âsîler üzerine savaşmak için komutan tâyin ederse, komutan önce onları korkutur, sapık yoldan vazgeçirmeye çalışır. Eğer taşkınlıkta ısrar ederlerse savaşır. Fakat yine de ansızın, geceleyin bir hücumda bulunmaz. Âsîlerle savaşma, müşriklerle ve mürtedlerle savaşmadan 8 yönden ayrılır:

1-Bunlarla savaşma öldürmek için değil, sapıklıktan uzaklaştırmak, terk ettirmek içindir.

2-Göğüs göğse savaşılır, kaçarlarken peşleri takip edilmez, savaşılmaz. Hâlbuki kâfirler ve mürtedlerle her iki durumda da savaşılır.

3-Yaralıları bırakılıp terk edilmez. Müşrikler ve mürtedlerin yaralıları harp meydanında terk edilir. **Hazret-i Ali**, Cemel Vakası'nda: **«Kaçanları takip etmeyin, yaralıları öldürmeyin»** demiştir.

4-Esirleri öldürülmez. Müşrik ve mürtedlerin esirleri ise öldürülür. Tekrar savaşa dönmeyeceğinden emin olunursa serbest bırakılırlar. Karşı tarafa kaçacağı ihtimalleri varsa, harp sonuna kadar hapsedilirler. Ondan sonra bırakılırlar.

Haccâc, **Katarî b. El-Fücâe**'nin dostlarından bir grup esiri kendi tarafında kalacaklarını bildiğinden serbest bıraktı. **Katarî**, adamlarına:

«Allâh'ın düşmanı **Haccâc**'a karşı savaşa hazırlanın!» dedi. **Haccâc** da:

«Çok uzak ihtimaldir; âzâd edenin eli, onların boyunları üzerindedir.» dedi ve şu şiiri okudu:

«Vâli olarak gelen **Haccâc**'ın idaresine karşı mı savaşacağız dersiniz? Şunu bilin ki, ben kötülüğü kahretmesini bilen ve önleyen ziyaretçiyim. Fiillerinden deliller getirsek **Haccâc**'ın safında onunla nasıl savaşabiliriz? Ne diyebiliriz? Bize kötülük ve sıkıntı mı etti diyeceğiz? Hayır, bizlere o ve komutanları sıkıntı etmedi. **Katarî** kötülük etti. Kavimler hep şunu söyleyecektir ki: «Fesleğen ektim, ot bitti.» (Asker yetiştirdim fakat **Haccâc**'ın safına kaçtı.)

5-Malları ganimet olarak, çocukları da esir olarak alınmaz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den şu hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir: *«Dâr-ı İslâm ve içindekilerin hepsi masûndur, haramdır. Dâr-ı şirk içindekilerin hepsi mübahtır.»*

6-Onlarla savaş için anlaşmalı müşriklerden, zimmîlerden kuvvet yardımı istenmez. Dinden çıkan ve müşrikler için yapılan harblerde âsîlerden kuvvet yardımı istenir.

7-Bir müddet için anlaşma yapılmaz, mallarının korunacağı vaadinde bulunulmaz. Anlaşma yapılsa da bağlayıcı değildir. Sultan zayıfsa, kuvvet buluncaya kadar

Mürtedlere Karşı Harb:

Müslüman olan bir yerin halkı irtidat eder, yani İslâm'dan dönerse, onlara karşı da harb etmek câizdir. Çünkü bunlar sarâhaten veya zımnen mevcud olan tebaiyet ahdi veya biat mîsâkını bozarak itaat dairesinden çıkmış demektir. Bu ise, İslâm toplumunun sulh ve sükûnunu ihlâl demektir. Ancak bunlarla harbe girişilmeden önce onların varsa itikadî şüphelerini gidermek ve tevbe etmek ihtimallerine binâen bir mühlet tanımak gerekir. Harbe tutuşmadan önceki bu gibi muâmelelere "**istiâbe**" denilir.

İstiâbe, yani mürtedleri tevbekârlığa dâvet hususundaki bütün teşebbüsler akîm kalırsa, o zaman kendileriyle harb edilir. Emân dilemeleri veya cizye vermeyi kabul etmelerine îtibar olunmayarak öldürülürler. Yani esir veya zımmî statüsü elde edemezler.

Bunlara "**Ehl-i Ridde**" de denilir. Bu tâbir, Hazret-i Peygamber'in vefâtından sonra Arabistan'da baş gösteren ve **Hazret-i Ebubekir** tarafından askerî güç kullanılarak bertaraf edilen irtidat hadisesi sırasında Arab tarihçileri tarafından kullanılmıştır.[511]

Harbin meşrûiyet şartlarını böylece izah ettikten sonra bir de onun nasıl icrâ edileceğini anlatalım.

---

bekler. Kuvvet bulduktan sonra savaşır. Sulh anlaşması yapılınca mallara bakılır. Bu mallar, harb ganimetleri veya zekât mallarındansa kendilerine verilmez. Zekât malı lâyık olanlara, harb ganimetleri de hak kazananlara dağıtılır. Ama öz malları ise, temellük edilmez, geriye kendilerine verilir.

8-Mancınıklarla üzerlerine şiddetli taş atışları yapılmaz, evleri yakılmaz. Meyve ve sebzelikleri imha edilmez. Her ne kadar oturanlar isyan çıkarmışlarsa da ülkeleri İslâm ülkesidir. Taşkınlık yapanlar itaatkâr, adâletli topluluk tarafından kuşatılmışsa, onların kendilerini öldürmelerinden de korkuyorlarsa, o takdirde müslüman tehlikeyi kovmak için silâhlanır. Âsîler üzerine ağır silâhlarla atışlar yapılır. Çünkü müslüman, savaş dışında da mal ve canını korumak için silâhlanabilir." (**Mâverdî**- el-Ahkâmü's-Sultâniye, İstanbul 1976, sh. 68 vd.)

511 Fazla bilgi için bkz: **Ebu'l-Hasan el-Mâverdî**- a.g.e sh. 63 vd.

İslâm nazarında **"insan"** mükerrem ve muhterem olduğundan onun telef olmasına sebep olan harb, aslında kabîh (çirkin) bir şeydir. Böyle olduğu hâlde, onu meşrûlaştıran zulüm ve tecâvüzü def ederek sulh ve selâmeti temin ve bu sûretle insan hak ve hürriyetlerini korumak hususundaki ulvî gâyedir. Bundan dolayıdır ki, İslâm nazarında harb **"liaynihî"** değil **"ligayrihî"** hasen, yani güzeldir. Bunun mânâsı, onun aslında güzel olmadığı hâlde, yöneldiği gâye itibariyle güzel addedilmesidir. Bu gâye de beşerin Dünya ve Âhiret selâmet ve saadetinin yegâne vasıtası olan Allâh'ın nizâmını tesis, yani **"i'lâ-yı kelîmetullah"** (Allâh'ın sözünü yüceltip gâlip getirmek)tir. Bundan dolayıdır ki, ona **"cihad"** ve neticesine ise **"fetih"** denilir.

İslâmiyet'in zuhûru zamanında Dünya'nın hiçbir yerinde harbin tâbî olduğu hiçbir hukuk kaidesi mevcud değildi. Gâlipler, mağlûplara dilediği her zulmü yapmak hususunda tamamen serbest idiler. Hattâ İslâm'dan sonra bile bütün ortaçağ boyunca Hıristiyanlar aynı tavrı devam ettirmişlerdir.

Bu gerçeği tamamen Batı kaynaklarına istinâden Lahey'de verdiği bir konferansta çok tafsilâtlı bir sûrette ortaya koymuş bulunan **Prof. Dr. A. Reşid Turnagil**'den çok kısa bir nakille dikkatlerinize sunarak mücmel bir kanaat hâsıl etmenizi sağlamaya çalışalım:

"Haçlılar muhasara edilen İznik şehri civarında Bir Türk ordusunu mağlup ettikten sonra bütün yaralıların başlarını kesmişler ve mağlûp düşmanlarının «**metrükât**»ını zafer alâmetleri olmak üzere atlarının eğerlerine asmış bulundukları hâlde karargâhlarına dönmüşlerdir ve öylece getirdikleri başları, mahsur (kuşatılmış) şehrin içine atmışlardır. Memlekette o kadar tahripkârlık ve yağmacılık yapmışlardır ki, az vakit sonra kıtlığa uğramışlardır. Hıristiyan ahâli bile soyulmuş ve

öldürülmüştür.[512] **Marrat (ün-Nüman?)** kasabasında Haçlılar çocukları delikanlıları ve sanki yaşlarının çokluğu ve ağırlığı altında belleri bükülmüş; ihtiyarları kesip biçip öldürüyorlardı; hiç kimseyi esirgemiyorlardı ve «**iş**»i çabuk bitirmek için, birkaç kişiyi bir tek iple asıyorlardı. Ne bulurlarsa kapıyorlardı; ölülerin karınlarını yarıp deşip «**bizantin**»ler ve altın sikkeler çıkarıyorlardı. Nihayet **Bremond**, saray kulesinde kapanmış olanların hepsini çıkartıp getirtti, yaşlı kadınlarla ihtiyarlığın son haddine varmış elleri, ayakları tutmaz olmuş erkeklerin ve zayıf olmak hasebiyle bir işe yaramaz kimselerin öldürülmelerini emretti. Bülûğ haddine ermiş veya bu haddi aşmış plan gençleri güçlü kuvvetli adamları ayırtıp, Akkâ'da satılmak üzere oraya göndertti. Türklerin böyle toptan öldürülmeleri Birinci kânunun 12. pazar günü vaki oldu; lâkin «**iş**» bir günde bitirilemediğinden, kalanları Haçlılar ertesi gün öldürdüler.[513]

Fransa'da Puy şehri Piskoposluk Meclisi azasından **Raymond d'Agiles** tarafından naklolunduğu veçhile,[514] Araplardan başları kesilmemiş yahut surların üzerinden dışarıya fırlatılıp atılmamış olanlar «**ateşe atılır**»dı.

---

[512] **G. Le Bon** mezkûr eser, s. 334-335 (**A. Reşid Turnagil**'den naklen)

Dindaşları eline düşmüş Hıristiyan harp esirlerinin duçar oldukları muâmele katılıkça ve sertlikçe ehven değildi. Bu tutsakların azaları pek kerih, iğrenç ve fecî sûrette kesilirdi yahut bunlar toptan hep birden öldürülürlerdi. Birçok misaller arasında, bir taraftan Venedikliler, diğer taraftan Bizanslılar ve Cenevizler arasında 1261'de vukû bulan harpte esir düşen zavallıların dûçâr oldukları muâmeleyi zikir ve hikâye edeceğim. Bu tutsakları, tutanlar paylaştılar; Rumlar hisselerine düşen esirlerin, Bizans âdeti üzere, gözlerini çıkardılar; Genovalılar da kendilerininkileri tamamen öldürdüler (**Daru** -mezkûr eser, c. I, s. 368).

Gelibolu muhasarasında (1416) gâlip gelen Venedik amirali **Pierre Loredon** esirler arasında bulunan Genovalıların, Katalonyalıların, Sicilyalıların ve Provanslıların hepsini kılıçtan geçirtti. Giritliler, azaları koparılmak sûretiyle parçalanıp öldürüldükten sonra parçaları kalyonların pupalarına asıldı. (**Loredon**'ün **Marino Sanuto** elinde mahfuz kalmış olan raporundan, Vite de duchi di Venezia) (**A. Reşid Turnagil**'den naklen)

[513] **Keşiş Rober** (**Robert-le-Moine**) adlı dindar, muttaki ve müşfik zatın gözle görerek şehadeti ki, **Le Bon** mezkûr eserinin 336'ncı ve 337'nci sahifelerinde nakletmiştir. (**A. Reşid Turnagil**'den naklen)

[514] **Le Bon** mezkûr eser, 337. (**A. Reşid Turnagil**'den naklen)

«Kudüs sokaklarında ve meydanlarında, kesilmiş başlardan, ellerden ve ayaklardan müteşekkil yığınlar görülüyordu. Her tarafta yollar insan cesetleriyle örtülmüş olup ancak cesetler arasında bir geçit bulunabilirdi. Fakat hepsi yine binnisbe ehemmiyetsiz şeylerdi...»

«Eski Mabed-i Süleyman'da o kadar kan döküldü ki[515] ölülerin cesetleri kan deryası içinde yüzüyor, ön avluda şuraya buraya gidiyordu; yine bu kan deryasında, kesilmiş eller ve ayaklar yüzer bir hâlde görülüyordu. Bu kıtali yapan askerler bile dökülen kanlardan intişar eden buğu ve kokuya zorla tahammül edebiliyorlardı.»

Bu birinci katliam kâfi görülmediğinden, Haçlıların teşkil ettikleri bir mecliste Kudüs ahâlisinin hepsinin, yani müslümanlarla beraber Yahudilerin ve Katolik kilisesinden ayrılmış, başka bir İsevî mezhebe sülûk etmiş olmakla Roma nazarında mülhid (dinsiz) sayılan Hıristiyanların dahî katlolunmalarına karar verildi. Bunların miktarı tahminen on bine bâliğdi. «Dindar» (!) şövalyelerin sarf ettikleri gayrete rağmen kıtal sekiz gün sürdü. Kadın, çocuk, ihtiyar, hiç kimse kaçıp kurtulamadı!.. Güya dinin hâmîleri olduklarını söyleyen bu adamların davranışları, Hıristiyan müverrihlerin bile infiâllerini mûcib olmuştur. **Bernard le-Tresorier** bunları mecnun sıfatıyla vasıflandırır; Dol başpiskoposu **Baudin** onları pislik içinde yuvarlanan kısraklara benzetir. **Computruerunt illi, tanguam jumenta in stercoribus.** Muasır müverrihlerden bir başkası, Akka başpiskoposu **Jacques de Vitry** de der ki:

«**Arz-ı Mev'ûd** da bulunanların hepsi, Allah'tan korkmaz birtakım dinsiz, diyânet ve ibâdete mahsus şeylerin hürmetini nakzeden habis, hırsız, zina işleyici, baba katili,

---

[515] Ömer Câmii, ki on bin Müslüman'a sığınak olmuştu; bunların hepsi katledildi. (**Le Bon,** mezkûr eser, s. 337). 52-55 numaralı nota müracaat. (**A. Reşid Turnagil**'den naklen)

yemin bozan, soytarı, -alt tarafının zikrinden istihya ile (utanarak) çekinirim- mâkulesi heriflerdir.»

Guillaume de Tyr açık söyler olmaklıkça zikrolunan rivayetler sahiplerinden aşağı kalmaz.

İkinci Ehl-i Salib Seferi'ni yapan Haçlıların davranışları birincilerinkilerin aynı olmuştur. Piskopos müşaviri **Anquetil** tarihinde, «İşlemedikleri hiçbir zâlimce, gaddarca cinâyet, şakâvet, hayâsızlık ve rezâlet kalmamıştır.» demiştir:

Dördüncü Ehl-i Salib'i teşkil eden ve Kudüs'e giderken Kostantiniye'ye uğrayan Haçlılar, orada yerleşmeye karar verdiler. İçinde Yunanlılardan ve Lâtinlerden kalma gâyet kıymetli san'at ve edebiyat hazinelerinin bulunduğu bu zengin Hıristiyan şehrini kâmilen yağma ettiler; altın ve gümüş olmayan şeyleri kırdılar veya denize attılar."[516]

Bu yüz kızartıcı zulüm hikâyeleri bu minval üzere sayfalar dolusu uzayıp gitmektedir.[517]

İnsanlık tarihinde ilk defa olarak İslâmiyet, harbi, hem meşrûiyet sebebi ve hem de icrâ tarzı itibariyle adâlet ve insaf ölçüleri dâhilinde kaidelere bağlayan tek din veya sistemdir. Bu kâideler de şöylece sıralanabilir:

1-Meşrû bir sebeple, bir gayr-i müslim toplulukla harbe tutuşmadan önce İslâm'ı kabul etmeleri veya cizye vererek Müslümanlar'la sulh ve sükûn içinde yaşama hakkını elde etmelerini peşînen teklif mecbûriyeti vardır. Üstelik bu tebliğ şartının da güzel ve hikmetli sözlerle yapılması ilâhî bir emirdir.[518]

"Bu ilâhî emre uymakta kusur etmek, edenin mes'uliyetini dâvet eder. Eğer kumandan, kâfirleri usûlü dairesinde İslâm'a

---

[516] **Prof. Dr. A. Reşid Turnagil** a.g.e. sh. 140 vd.
[517] Tafsilât için bkz. a.g.e. sh. 111 vd.
[518] Nahl Sûresi, âyet 125.

dâvet etmeden önce, bu hususta delilleri, bürhanları etraflandırmadan, tafsîl etmeden, böylece haberdâr eylemeden önce, onlara karşı muhâsamata girişir ve onları ansızın vâki akınlarda baskın sûretiyle gaflet üzere tutuş tarikiyle öldürürse, tıpkı bir müslüman katletmiş gibi olup, diyet vermesi icab eder. Zira İslâm'ın "**dâvet**"ini işitmemiş olan herhangi bir kavmin, mü'min olması zan ve farzolunur. Yani **Hazret-i Muhammed**'den evvel gelmiş olan peygamberlerden birinin dinine sâlik olup, bu dinin ahkâmıyla feshedilmiş bulunduğundan, haberdâr olmamış sayılır.

Hâlid bin Velid, İslâm mürşidleri heyetlerinin birinin başında bir kabileye gönderildiği zaman, dinin ahkâmını tebliğ edip silâh kullanılmaması hakkında sâir mürşidlere vâki olduğu gibi ona da verilen te'kitli emre muhâlif olarak silâh kullanmış olduğundan, Peygamber bu sûretle öldürülen insanların ve hayvanların, hattâ telef edilen köpeklerin bile diyetlerini vermişti."[519]

Hazret-i Ali, Hayber'de Peygamber'den sancağı alırken:

"–Yâ Rasûlallah! Yahudilerle döğüşe döğüşe İslâmiyet'i onlara kabul ettirecek miyiz?" diye sormuş, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- de şu cevabı vermişti:

"–Hayır. Müslümanlığı onlara hilm ve sükûnetle teklif ediniz."[520]

2-Gayr-i muhârib unsurların hayatı mâsum (korunmuş)tur. Yani onlar öldürülemezler.

İslâm ordusu tarafından İran'ın fethi esnasında kuşatılmış olan başşehirin etrafında binlerce insan esir edilmişti. Fakat

---

[519] **Prof. Dr. A. Reşid Turnagil**- a.g.e. sh. 153.
[520] Buhârî, Cihad.

bunların gayr-i muhârib, işiyle gücüyle meşgul köylüler olduğu anlaşılınca kumandan **Sa'd bin Ebî Vakkas** tarafından serbest bırakılmışlardır. Aynı şekilde ihtiyarlar, körler, kadınlar, çocuklar, mâlûller ve ateh getirmiş (bunamış) olanlar da masun olup öldürülemezler. Hattâ bunlardan kadınlar savaş esnasında neşideler söyleyerek askerleri teşcî etmiş (cesaretlendirmiş) veyahud herhangi bir sûretle düşman askerine yardım etmiş olsalar bile yine de öldürülemezler.

3- Yaralanan ve artık harb edemez hâle gelen düşman askerini öldürmek de haramdır. Zira cihaddan murad, kâfirleri öldürmek değil, onların müslümanlara verebilecekleri zararlara mâni olmaktır. Aynı şekilde esir olan düşman askerlerini öldürmek veya kendilerine herhangi bir sûretle işkence yapmak da haramdır. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şerîfinde:

"Mazlûmların bedduâsından sakınınız. Zira mazlûmların âhının Allah katına ulaşmasına hiçbir mâni yoktur."[521] buyurmuşlardır.

4- Esirlere fenâ muâmele yapılamaz ve her fidye-i necat (kurtuluş akçası) veren esirin serbest bırakılması şarttır. Aynı şekilde karşılıklı olarak esirlerin mübadeleleri de sayı eşitliği aranmadan icrâ edilir. Fidye vermeye mâlî kudreti müsâid olmayanlar ise, karşılıksız olarak serbest bırakılır. Sevap olan bu hareket, bir nevî dindarlık icabı olarak teşvik edilmiştir.

5- Evvelce anlatılmış olduğu üzere, köleliği harp esirliğine hasretmiş olan İslâmiyet'in bu müessesenin tedrîcen ilgası yoluna gitmesi harplerde insan öldürmeyi asgarîye indirmek maksadına bağlı bir tedbirdi. Üstelik azad edilinceye kadar esirlere ona sahip olanın yediğinden yedirmesi, giydiğinden giydirmesi, zahmetli ve külfetli işlerde kullanmaması dinî bir emirdir.

521 Buhârî, Zekât 41, 63, Meğâzî 60, Tevhîd 1; Müslim, Îmân 29, 31.

6- Muhârebe esnasında düşman emân dilediği ânda, muhâsemâta son vermek şarttır. Bu emânı, müslümanlar cephesinden kabul edenin hür veya köle olması neticeyi değiştirmez.

Yine İran'ın fethi esnasında kuşatılmış olan bir şehrin ahâlisinin hiçbir şey yokmuş gibi şehrin kapılarının açıldığı görülmüş ve bunun da müslüman bir köle tarafından kabul edilmiş emândan doğduğu anlaşılmıştı. Kumandanın bu emânı tanımamak istemesi üzerine mesele **Hazret-i Ömer**'e aksettirilmiş, o da şu cevâbı vermiştir:

"Müslüman kölelerin, sâir müslümanlardan bir farkı yoktur. Onlar tarafından bahşolunan sulh, sâir müslümanlar tarafından vâkî olunan sulh kadar mûteberdir."

Bir defa da **Hazret-i Ömer,** kumandanlarından birine:

"Onların verdikleri eman berâtı, mer'îdir." demişti.[522]

7-Cihad ederken -bugünkü harplerde olduğu gibi- mâmûreleri harab etmek, ağaçları yakmak veya kesmek, hayvanları telef etmek men edilmiştir.[523] Sadece muhasarayı kısaltmak, fethi çabuklaştırmak maksadıyla su yollarının mecrâını değiştirmek câizdir.[524] Ancak su yollarını tahrip ederek bir daha kullanılamaz hâle getirmek yasaktır. Hele sulara zehir katarak insanların ölümüne sebep olmak veya diğer herhangi bir sûretle zehir kullanmak şiddetle yasak edilmiştir.

"Bu kanunlar, Peygamber'in ilk halîfesi **Hazret-i Ebubekir**'in İslâm'a tebaiyet eden memleketler arasında tarih itibariyle birinci olan Sûriye'ye müteveccihen yola çıkardıkları orduya verdiği tâlimatta hulâsa edilmiş bulunmaktadır. **Hazret-i Ebubekir**, bu seferber ordunun kumandanlarına demiştir ki:

---

522 **Süleyman Nedvî**- a.g.e. c. VII. sh. 192, 389-395.
523 Haşr Sûresi, âyet 5.
524 **Mâverdî**- a.g.e. sh. 51.

«Daima Allâh'ın nazargâhında ve ölüme mâruz bir hâde bulunduğunuzu derhâtır ve tezekkür ediniz ve kıyamet gününün Yevm-i Hesâb dahî olduğunu, işlediğinizin hesabını vereceğinizi unutmayınız. Allah yolunda dövüştüğünüz zaman erkekçe, mertçe davranın; düşmana sırtınızı çevirmeyin, zaferinizi kadın, çocuk ve ihtiyar kanıyla kirletmeyin. Hurma ağaçlarını kesmeyin, buğday tarlalarını tahrib etmeyin, yemiş veren ağaçları devirmeyin. Açlığınızı gidermek için zarûret hâsıl olmadıkça koyun, inek, deve gibi hayvanları kesmeyin. Söz verdiğiniz vakit, ahdinizin şartlarını îfada mütekayyit olun. Yolunuzda ilerledikçe birtakım keşişlere rast geleceksiniz ki, manastırlarda yaşarlar ve inzivâ hâlinde Allâh'a ibâdetle iştigal ederler, onları kendi hâllerinde bırakın ve manastırlarını yıkmayın.»

Hazret-i Ebubekir'e halef olan **Hazret-i Ömer**'in da tâlimatı bu mealdedir:

«Kimseye teaddî ve zulüm etmeyin; zira Hak Teâlâ mu'tedleri (haddi aşanları) ve zâlimleri sevmez. Savaşta korkak olmayın; kuvvetinizi gaddarlık sûretinde kullanmayın; muzaffer olduğunuzda haddi aşmayın; insafa ve adâlete aykırı davranmayın; ihtiyarları, çocukları, kadınları öldürmeyin ve atlı çarpışmalarda veya süvarî akınlarında onları telef etmekten sakının.»

Hazret-i Ömer, **Sa'd bin Ebî Vakkas** ile O'nun emri altında bulunan orduya şu güzel mektubu yazmıştır:

«Allah korkusunu, her şeyden üstün tutmayı sana ve askerlerine tavsiye ederim. Allah korkusu, düşmana karşı kullanılan mühimmâtın en iyisidir ve harpte en mâhir ordu kumandanıdır. Düşmanlarınızdan ziyâde günahtan sakınmanızı sana ve seninle birlikte bulunanlara tavsiye ederim. Zira bir ordunun hatieleri, mâsiyetleri ona düşmandan ziyade zarar getirir. Düşmanları, Allâh'a karşı isyan hâlinde olduğu içindir ki mü'minler onlara galebe edebilirler. Eğer böyle olmamış olsa, onları yenmeye kudret bulamayız. Biz, onlardan adetçe ve teçhizatça aşağıyız.

Eğer Allâh'a itaatsizlikçe onlara müsavî olsak, onlar bize fâik olurlar. Yoksa biz, onlara kuvvetimizle değil, mânevî üstünlüğümüz sâyesinde galebe çalarız.»"[525]

8- Hazret-i Peygamber: *"Harb hiledir (hud'adır)."*[526] buyurmuşlardır. **"Hile"** Arapça'da **"çâre"** demektir. Peygamber'in bu hadiste kullandığı kelime **"hud'a"**dır. Mutlak yalan olan bir söz, hud'a değildir. Buna göre hud'a ihânet değildir. Zira **"Allah hâinleri sevmez."**[527]

"Kurtuba'nın büyük camiinde verdiği derslerde, âlim **Ebubekir er-Râzî**, yukarıda beyân olunan esâsı, şu veçhile tefsir ve şerh etmişir.

«Peygamber: Harb huda'dır, demiştir. Babalarınızın mübârek teşebbüslerinde, fakat sıdk ve ihlâstan ayrılmaksızın -zira savaşta hile, dâima câiz ise de hiyânet dâima lânete müstehaktır- kullandıkları harb hud'alarını evlâtlarımıza hatırlatmak isterim.»

Râzî bu sadette, Afrika fetholunduğu zaman **Zübeyr**'in menakıbını tezkir ediyordu. Araplar **Abdullah bin Sa'd**'ın, Rumlar da Trablus vâlisi **Gregoire**'in kumandası altında idiler. **Gregoire**, her kim **Abdullah**'ı öldürecek olursa, ona, güzelliğiyle meşhur kızı ile yüz bin altın vermeyi vaad etmiştir. Bu keyfiyet **Abdullah**'ı korkutmakta ve çadırında durgun tutmakta idi. **Zübeyr** ona dedi ki:

«Kâfirler pek de yiğitçe, mertçe olmayan bir çareye başvurdular. Sen de onlara karşı aynı tedbire tevessül ederek, her kim **Gregoire**'i öldürecek olursa, ona **Gregoire**'in kızı ile yüz bin altın vereceğini ilân et.»

---

[525] A.g.e. sh. 133 vd.
[526] Buhârî, Cihâd, 157; Müslim, Cihâd, 17.
[527] Enfal Sûresi, âyet 59.

Böylece ilân vâki olmakla, bu sefer korkudan **Gregoire** titremeye başlamış ve cereyan eden büyük muharebe neticesinde **Gregoire** ordusunun inhizamı tamamlanmış idi."[528]

Bütün bu anlatılanlar göstermektedir ki, müslümanların "**cihad**"ı bugünkü Batı Âleminin harplerinden çok daha medenî ve insânîdir. Müslümanlar, tarih boyunca cihadı bu hukûkî çerçeve dâhilinde îfâ etmiş olduğu hâlde Hıristiyan Âlemi, onu, -hâlâ devam eden- gayr-i insânî bir üslupla icra etmişlerdir.

Çünkü müslümanlar, cihadı bir ibâdet olarak telâkki etmişler ve bu sebeple kumandandan nefere kadar hemen herkes, dâima bu husustaki ilâhî emirlere uymağa çalışmışlardır.

Gerçekten tarih boyunca İslâm orduları savaşa tutuşmadan önce namaz kılar, Kur'ân okur, Allah'tan yardım talebiyle duâlar eder, ölümle kalım arasındaki bu hassas noktada dinî hislerin hâkimiyeti altında takvâ ölçüleri ile hareket olgunluğuna ulaşırlardı.

Hazret-i Ali bir muhârebe esnasında boğazına kılıcı dayadığı düşmanına "**kelime-i tevhîd**"i söylemesini ihtar etmiş, bu esnada düşmanı aşağıdan yukarıya onun yüzüne tükürmüştü. Bunun üzerine kılıcını geri çekip bu düşmanını serbest bıraktı. Adamın niçin kendisini öldürmekten vazgeçtiğini sorması üzerine:

"-Ben seni Allah için öldürecektim. Yüzüme tükürünce, işe nefsim karıştı." cevabını vermişti.

Bütün bunları ifade ettikten sonra şimdi biraz da Hazret-i Peygamber'in harblere iştirak etmesi dolayısıyla vâkî tenkitleri cevaplandıralım.

İleride tafsilâtı ile anlatılacağı üzere, kâbına varılamaz yüce bir ahlâk ile muttasıf bulunan Hazret-i Peygamber, birçok

[528] **Prof. Dr. A. Reşid Turnagil**- a.g.e. sh. 185 vd.

harplere katılmışsa da bunların hiç birinde herhangi bir silâh kullanmamış ve aslâ hiçbir kimseyi öldürmemiştir. Mücâhidlerle birlikte bulunması onların kuvve-i mâneviyelerini takviye içindi. Kılıç kuşanması ise, icabı hâlinde nefsini müdafaa maksadıylaydı. Nitekim Uhud Harbi'nde böyle bir muhataralı durumla karşılaşmış ve mübârek bir dişi kırılmıştı. Böyle olduğu hâlde o yine de kılıç kullanmamıştı.

Kendilerine Peygamberlik gelmeden önce Kureyş kabilesinin uğradığı bir tecâvüz sebebiyle fâilleri te'dip maksadıyla tertiplenmiş bir seferde, okçu olarak bulunmuş, fakat fiilen harb etmemiş, aksine atılıp yere düşmüş okları toplamakla iktifâ etmiş olduğu tarihlerin şehâdetiyle sâbittir.

İslâm'ı tebliğe başladığı andan itibaren kendisinin ve ilk müslümanların mâruz kaldığı tahammül edilemez ezâ ve cefâ anlatmakla bitmez.

"Peygamber, risâletini tebliğe başladığı zaman bütün Mekkeliler ona düşman kesilmişlerdi. Aleyhinde yüzlerce sûikast tertib olunmuştu. Onu öldürmek için kılıçlar zehirlenmiş ve O'na karşı kullanılmış, O'nu uyurken öldürmek için teşebbüsler vukû bulmuş, kendisi muharebeler esnasında düşmanlar tarafından ihâta edilmiş, herkes O'nun ölümünü beklemiş, nice düşmanlar onun başına kocaman kayalar yuvarlamak istemişler, yemeğine zehir katmışlar idi."[529]

Bir gün Kâbe'de onu tutup öldüresiye dövmeye başlamışlardı. **Ebubekir** imdadına koşup tecâvüzün şiddetinden baygın bir hâlde yere düşmüş olan Peygamber'i kurtarmış ve mütecâvizlere:

"-Rabbim Allah dediği için bir adamın kanına girilir mi?" itâbıyla onları defetmişti.[530]

[529] **Süleyman Nedevî**- a.g.e. c. IV, sh. 1588-1589
[530] Buhârî.

Amcası **Ebû Talib** ve ilk zevcesi **Hazret-i Hatice**'nin vefatından sonra Kureyş'in işkencesinden O'nu koruyacak kimse kalmamıştı. Yoluna diken serperler, namaz kılarken istihzâ ederler, üzerine hayvan pislikleri atarlar, secde ettiği zaman sırtına en mülevves şeyleri yığarlar, boğmak için boynuna bezler sararlardı. Hazret-i Peygamber, bu hareketlerden pek bîzâr olup Tâif'e gitmişti. Tâifliler ayaktakımını toplayarak Peygamber'i taşlattılar. O kadar ki, ayakkabıları mübârek ayaklarından sızan kanla doldu.

Aynı şekilde İslâm'ı kabul eden herkes ve hele köleler, akla hayale gelmedik zulümlere mâruz kalıyorlardı. **Bilâl-i Habeşî**'nin kızgın kumlara gömülerek kırbaçlanması meşhurdur. Bu ilk Müslümanlar'a karşı Mekke müşriklerinin **"ekonomik ambargo"** tatbik etmeleri üzerine Mekke dışında bir vâdide üç sene kadar aç susuz, ot yiyerek yaşadıkları mâlûmdur. Burada ilk müslümanların böylece muhasara edilmiş bulunduğu, hâriçten bir buğday tanesi bile tedarik etmelerine imkân verilmediği, çocukların açlıktan feryat ve figanlarını duyan Kureyşliler gülüp oynadıkları hâlde, daha sonra Mekke mahsur olup şehirde kıtlık çıktığı vakit, Mekkelilerin müracaat ve istirhamlarını Hazret-i Peygamber kabul buyurarak şehre zâhire ithaline müsaade etmiştir.

Bu tahammül edilemez ezâ ve cefâlar karşısında bir kısım Müslümanlara Habeşistan'a hicret için izin verildi. Sonra da Hazret-i Peygamber'in Mekke'den müfârakatla Medine'ye hicretleri vukû buldu. Fakat Kureyşlilerin husûmetleri nihayete ermedi.

"Medineli Araplar tarafından hükümdarlığı ilân edilmek üzere bulunan **Abdullah bin Übeyye**'ye şöyle bir mektup yazmışlardı:

«Siz, bizim düşmanımızı (Hazret-i Peygamber'i) himâye ediyorsunuz. Ya siz O'nu öldürürsünüz veya Medine'den

çıkarırsınız yahut yemin ederiz ki; bütün cengâverlerinizi öldürünceye ve kadınlarınızı ele geçirinceye kadar sizinle harbederiz.»

Kureyşliler bu tehditle iktifâ etmeyerek Medine'ye taarruza ve Müslümanlar'ı imhaya hazırlandılar. Öyle ki, Peygamber gecelerini uyanık geçirmek, âni hücumları beklemek mecburiyetinde kaldı. İşte bu sıralarda, zikri geçen cihad âyetleri nâzil oldu. Peygamber, Medine'ye muvâsalatını müteâkip, Kureyş'in Sûriye ile ticaretine vasıta olan yolu kapatmıştı. Bu yolun kapatılması Peygamber'in Müslümanlar'ı sıyânet için ittihaz ettiği bazı tedbirler cümlesindendi. Bu tedbirin Kureyş kervanlarını soymak için alındığı iddiası vârid değildir. Müslümanlık'ta yağmacılık büyük günahtır. Hadiselerin oluşu ve gidişi de bu iddiayı tekzîbe kâfidir.

Kureyş, Medineliler'e, eğer müslümanları himayede devam edecek olurlarsa tavaftan ve Mekke'yi ziyaretten men edileceklerini söylemişlerdi. Medineliler de:

«O hâlde biz de sizin Sûriye'ye giden kervanlarınızın hareketine mâni oluruz.» demişlerdi. Filvâki Kureyş, Kâbe'yi ziyaretten Müslümanlar'ı men etmişti; Müslümanlar da bilmukabele Mekkeliler'in ticaret yollarını sedde (kapamaya) mecbur olmuşlardı. Çünkü Medine, Suriye yolu ile Mekke'nin arasındadır. Müslümanlar'ın maksatları, tazyik ve iz'açtan ibâretti. Fakat Kureyş'in harekâtını tarassutla Peygamber'e mâlûmat vermek üzere gönderilen bir müfrezenin kumandanı Sûriye'den avdet eden birkaç tâcire askerleriyle hücumla birini öldürüp ikisini esir etmiş ve mallarını zapt ile ganimet diye Peygamber'e getirmişti. Peygamber:

«Ben sana, böyle bir şey yapmak için müsaade etmedim.» demiş ve ganimeti reddetmişti.

Bedr Harbi'nin sebeplerinden biri ve başlıcası budur. Müfreze kumandanının öldürdüğü adam ve esir ettiği şahıslar, Kureyş'in pek muteber âilelerine mensuptular.»[531]

İşte bu sûretle görülmektedir ki, Asr-ı Saâdet'te vâki harpler içinde "**tecâvüzî**" olduğu iddia edilen "**Bedir Harbi**" dahî "**tedâfüî**" maksatla icra edilmiştir. Bundan sonraki harplerde de Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bulunduğu hâlde bunların hiç birinde silâh kullanmamış ve aslâ insan öldürmemiştir. Harpte ölmemek için öldürmek bir meşrû müdafaa demek olduğu ve İslâm'da "**kısas**" temel bir prensip bulunduğu hâlde Hazret-i Peygamber -ilâhî bir sıyânetle- birçok badirelerden geçtiği hâlde böyle bir mecburiyetten berî kılınmıştır.

[531] **Süleyman Nedevî** a.g.e. c. I, sh. 326 vd.

G-AHLÂK PRENSİPİ

Ahlâk, "**hulk**" kelimesinin çoğuludur. Hulk ise huy, tabiat, seciye mânâsına gelen arapça bir kelimedir. Onun ifade ettiği husûsiyet ve temâyüller insan nefsinde sâbit birer melekedir. Yaratılıştan olan bu melekeler hayra da şerre de mütemâyil[532] olmak üzere iki vechelidir. Bu keyfiyet, insanoğlu için Dünya hayatının bir imtihan âlemi olması hususundaki murad-ı ilâhînin[533] bir icabıdır.

Böyle olduğu hâlde, Türkçemizde ahlâk kelimesi galat olarak, sırf müsbet temâyülleri ifâde etmek üzere kullanılmaktadır. Menfî temayüller içinse "**ahlâksız**" sûretinde onu olumsuzlaştırarak (menfîleştirerek) kullanmaktayız. Hâlbuki bu kullanılış, ancak bir kısım müsbet davranışların umûmî vasfı olan "**edeb**" için doğrudur.

---

532 "**Allah, nefse şer ve mâsiyet olan şeyler ile hayır ve taat olanları ilham etti.**" (Şems Sûresi, âyet 8)

533 "**Ona** (insana) **hayır ve şer yollarını göstermedik mi?**" (Belet Sûresi, âyet 10)

Ahlâk gibi yanlış kullandığımız diğer bir kelime de "**terbiye**"dir. O da fıtrî temayüller üzerinde irâdî olarak husûle getirilen bir yönlendirme ameliyesinin adıdır. Bu ameliye, daima müsbet olsa idi, bir kimsenin kötü davranışlarına bakarak onun "**kötü terbiye edilmiş**" olduğuna hükmetmezdik.

Bütün bu söylediklerimizden dolayıdır ki, ahlâkın müsbet-menfî birtakım ön sıfatlarla birlikte kullanılması yaygındır. Meselâ iyi ahlâk için, ahlâk-ı hamîde, ahlâk-ı hasene veya mekârim-i ahlâk gibi kötü ahlâk içinse ahlâk-ı zemîme, ahlâk-ı seyyie veya ahlâk-ı kabîha gibi... Bununla beraber ahlâk kelimesi, bir sıfat kullanmadan zikredilmesi hâlinde bunun müsbet olarak anlaşılması, umumî bir kabul gördüğü için biz de bu kaideye uyacağız.

Topluluk hâlinde yaşamak üzere yaratılmış bulunan insanoğlu için bu müşterekliğin mütekabil (karşılıklı) hak ve mükellefiyetleri icab ettirdiği hiç kimsenin kabulde tereddüt etmeyeceği bir gerçektir. Bu ise, üzerinde ittifak edilmiş birçok hukuk kaidesi ile bunu yürütecek bir otoriteyi gerektirir. Hukuk kaideleri müeyyidelendirilmiş emirler ve yasaklar demek olduğu hâlde bunlar aynı zamanda ahlâkîdirler. Şu şartla ki, ahlâkî kaidelerin sahası, hukukî kaideleri de ihtivâ etmekle beraber ondan çok daha geniştir. Bu durumda hukukun çerçevesi dışına taşan ve ahlâkın asıl sahası kabul edilen kısımda müeyyide (yaptırım) yok demektir. Bu sahada, toplumun fâili kınaması gibi bazı müeyyideler düşünülebilirse de bunların müessiriyetinin gâyet zaif olduğu muhakkaktır.

Bu durumda birçok filozof ahlâkî davranışlar için gerekli olan te'yid kudretini "**vicdan**"larda aramışlardır. Lâkin "**Vicdan nedir ve insanları hayra yöneltmek hususundaki müessiriyeti ne ölçüdedir?**" Evveliyetle bunun doğru olarak tayini gerekmektedir.

"Ben ancak mekârim-i ahlâkı (en yüce ahlâkı) tamamlamak için gönderildim."[534] buyurarak getirdiği dinin aslî gayesinin güzel ahlâkı zirvelerde temsil etmek olduğunu ifade buyuran Hazret-i Peygamber de insanda fıtraten mevcud olan hayrı, şerden ayırt etme melekesi[535] demek olan vicdanın ehemmiyetine defaatle işaret etmişlerdir. Şu hikmet incileri, Allâh'ın, kendisini: "**Sen muhakkak ki, büyük bir ahlâk** (hulk-i azîm) **üzeresin.**"[536] meâlindeki âyet-i kerîme ile methetmiş olduğu o yüce Peygamber'e aittir.

"Müftüler, sana fetva verseler de sen bir kere de kendi kalbine danış"[537]

"İçini tırmalayan, kalbinde ihtilâçlar husûle getiren, gönlünü bulandıran şeyi terk et, bırak."[538]

"Hayır, nefsin kendisine ısındığı, kalbin rahatlaştığı, yüreğin oturduğu şeydir. Şer de nefsin kendisine ısınamadığı, kalbin mutmain olmadığı, «içinde tereddüt ve ıztıraplar husûle getiren» şeydir. Her ne kadar müftüler hilâfına fetva verseler de..."[539]

Bu demektir ki, her insan içinde hayrı şerden, güzeli çirkinden, ahlâkî olanı böyle olmayandan ayırt eden bir hâkime mâliktir. Lâkin onda ilâhî bir mevhibe olarak mevcud bulunan bu meleke de, evvelce akıl ve irâde için izah etmiş olduğumuz gibi, pek çok hâricî tesire mâruzdur. Bu müessirlerin menfîliği hâlinde vicdan terazisinin dengesi bozulur.

"Bir mahkemeden çıkan hükümlerin hakikat ve nefsü'l-emre (gerçeğe) uygun olabilmesi için, o mahkemenin haricî

---

[534] Muvatta, Hüsnü'l-hulk, 8.
[535] İnsan Sûresi, âyet 3.
[536] Kalem Sûresi, âyet 4.
[537] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 227-228; Dârimî, Büyû' 2.
[538] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 227-228; Dârimî, Büyû' 2.
[539] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 227-228; Dârimî, Büyû' 2.

tesirlerden uzak kalmış olması nasıl lâzımsa, vicdanın hükümlerinin her zaman doğru olduğunu iddia edebilmek için de fıtratını muhafaza etmiş bulunması şarttır. Böyle olmazsa, onun takdir ve tevbihleri, bu yüzden duyulan ızdıraplar ve inşirahlar, işlenilen hayır ve irtikâb edilen cinâyetle her vakit mütenâsib bir şekilde tecellî etmez.

Bâtıl îtikatlar, fena âdetler, cehâlet, kötü îtiyat (alışkanlık), fena arkadaşların ve muhitlerin muzır tesirleri, infialler... bunların başlıcalarındandır. Bunlarla zayıflayan ve körleşen vicdan, hak ve bâtıl hakkında yanlış hükümler verir, verdiği hükümler hakikate mutabık düşmez; böyle bir vicdan, vezaif-i ahlâkiyenin murakıbı ve müeyyidesi olamaz!

Bunun içindir ki, bazı insanların en ufak bir şefkatsizlikten yürekleri sızladığı hâlde bir kısım insanların en büyük cinâyetten ufacık bir acı, bir teessür duymadıklarını görüyoruz. Asırların, mekânların değişmesiyle vicdanların değiştiği, bir zamanlar insanlar tarafından fena görülmeyen şeylerin, sonraları çok fena telâkki edildiği de tarihin şehâdetiyle sabittir. Bunun aksi de böyle! Binaenaleyh **«vicdan»** dediğimiz bu kuvvet, hayr ve şerrin, mutlak olarak, ne miyarı ne de müeyyidesi olamaz. Şahsî vicdan böyle olduğu gibi, vicdan-ı âmme de böyledir.

Vicdanın hükmünde aldanmamak için yolunu aydınlatan ve kendisini irşad eden mânevî bir ışığa muhtaçtır ki o da menbaı ulûhiyet olan dindir. Kudsî bir varlığa dayanan vicdandır ki, hayr ve şerrin tam bir miyarı, ahlâkî vazifenin murâkıbı olabilir."[540]

Eğriyi doğruyu birbirinden ayırt etmek için kullanılan akıl ve irade gibi diğer müessirler de aynen böyledir. Onlar da vahye râm olup onun terbiyesine girmedikçe sağlam birer miyar ve vasıta olarak kullanılamazlar. Zira ebedîliğine inanılan

---

[540] **A. Hamdi Akseki**- İslâm, Fıtrî, Tabiî ve Umumî Bir Dindir, İstanbul 2004, sh. 128 vd.

Âhiret Âlemi'ndeki mükâfat ve mücâzat kadar insanı hayra ve ahlâkîliğe sevk edebilecek bir başka müessirin mevcudiyeti muhaldir.

Bazı mülhid (ateist)lerde görülen az çok vicdanî muhâsebe veya ahlâkî tavırlar, çevrelerinin telkin ettiği kıymet hükümlerinin teminatsız tezâhürleridir. Bunların müeyyidesi, hukuk çerçevesindeki fiiller için dünyevî cezalar, bu çerçevenin dışındaki fiiller içinse, alışkanlıklar ve muhitin kınaması gibi herhangi bir tazyike mukavemet edemeyecek olan çerden çöpten şeylerdir.

Merhum **A. Hamdi Akseki** bu gerçeğe şu sûretle ışık tutmaktadır:

"Vicdanın ezelî ve ilâhî safvetini (temizliğini) muhafaza edebilmesi için kudsî ve ilâhî bir nur ile yolunun aydınlatılması lâzımdır. Kalblerin derinliklerinde gizlenen fikirleri âlim, kudreti âlî, kuvvet ve iradesi nâmütenâhî, Âdil-i Mutlak, Rahmân u Rahîm, Şefîk, Ezelî ve Ebedî, Bir Allâh'a; mes'uliyete ve ebedî bir hayata samimî ve sarsılmaz bir îman ve buna dayanan bir vicdandır ki, insanı ihtiras ve kötü arzular peşinde dolaşmaktan men eder. Allah, vazife, ebediyet ve mes'uliyet fikirleri kalbinde yer etmiş olan bir adam, ahlâk kanunları hâricine zor çıkar.

Allah, vazife, ebedî hayat ve uhrevî mesuliyet fikirleri öyle bir kuvve-i zâbıtadır ki, insandan hiçbir zaman ayrılamaz. Onu dâima ve her yerde murâkabesi altında bulundurur. Kimsenin görmediği, zâbıtanın haberdar olamayacağı bir yerde mühim bir para bulmuş olan adam, onu ancak haram ve helâl hakkındaki kuvvetli imanı; ilm-i ilâhînin gizli ve âşikâr her şeye taalluk ettiğine, uhrevî mes'uliyete dâir dinin tâlim eylediği (öğrettiği) sağlam akide ve bu akideye dayanan vicdanın sevkiyledir ki, o paranın sahibini arar; malını ona teslim eder. Bunun hilâfını iddia edenler, vicdanlarını tahlilden âciz demektir.

Böyle bir imandan mahrum olanlar, vicdan denilen mânevî kuvvetten de mahrum olacaklarından veyahut vicdanları elâstikî bir mâhiyet alacağından, muhîtin müsait olduğu, kanunun nüfuz edemeyeceği zaman ve mekânda ahlâkî vazifelerini ihmal, şahsî ihtiras ve menfaatine uygun gördüğü bir fenalığı, hayır nâmına, irtikâb edebilirler. Bunun içindir ki, din aleyhindeki şiddetli hücumları ile şöhret bulan eâzım-ı reybiyyûndan (şüphecilerin büyüklerinden) **Volter** bile nihayet:

«Dinsiz bir adam, cezasız kalacağını bilse her türlü fenalığı irtikâp ederdi.» sözleriyle bu yüksek hakikati itirafa mecbur olmuştur.

Vezâif-i ahlâkiyenin murâkıb ve müeyyidesi olmak üzere, şahsî vicdandan başka bir de **"vicdan-ı âmme"** vardır. Bunun murâkabesi ve mes'uliyeti şahsî vicdanınkinden kuvvetli olduğunda hiç şüphe yoktur. Fakat vicdan-ı âmmenin tesiri de tâbî olduğu ahvâl ve şeraite göre tahavvül eder. Bununla beraber vicdan-ı âmme, herkesi her yerde ve her an takip edemeyeceğinden, onun takip ve nüfuzu hâricinde bulunanlar için mes'uliyetten korkmaya mahal yoktur.

Daha böyle birtakım ahvâl ve şerait, vicdan-ı âmme huzurundaki mes'uliyet fikrini zayıf düşürebileceğinde şüphe yoktur. Şu hâlde vicdan-ı şahsî gibi, vicdan-ı âmme de ahlâkî vazifelerimizin yalnız olarak tam bir murâkıbı ve müeyyidesi olamaz! Bunların yanı başında her ferdin yürekten arzu eylediği ebedî hayat ve bununla alâkalı olan mes'uliyet, mükâfat ve mücâzât-ı uhreviye fikirlerinin de kendi mevkiini alması lâzımdır.

Bütün bu mütalâaları nazar-ı dikkate alarak diyoruz ki: İnsanı, ahlâkî vazifelerini îfâya sevk ve fenalıktan men edebileceği tasavvur edilen mânialarin, hemen hemen hepsi dışarıdan bakan ve muhîtin tesirine tâbî olan birer bekçi gibidirler. Hâlbuki din böyle değildir. Çünkü o, insanların yalnız a'sâb ve adalâtında (sinir ve adalelerinde) değil, harîm-i ruhunda dolaşarak kalb-

lerin derinliklerine kadar hulûl eden, gönüllerin her türlü gizli hareketlerini gözleyen, kalblerde hak ve hakikat elektriğinin cereyanı için nâkillik vazifesini gören gaybî bir zâbıta, emîn ve umûmî bir müdirdir. Onun öyle yanılmaz kâtipleri, öyle görünmez defterleri vardır ki, beşerin gizli ve âşikâr bütün amel ve emellerine o defterlere kaydederler.

Nazarında uşak ile efendi, zengin ile züğürt, bey ve paşa herkes müsâvîdir; herkes müsâvî olarak yaptığından mes'uldür. O, hayatın ıztırapları içinde çırpınanların intihar etmelerine bile müsaade etmez; bunu irtikâp edenleri de mesul tutar. Iztıraplar içinde ye'se düşerek inleyen gönülleri, müstakbel hayatın nâmütenâhî ezvâkı mev'ûdesi (vaad edilen zevkleri) ile dinlendirir, teskin ve tatyib eder."[541]

Mehmed Âkif Ersoy da:

***"Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır!"***

diyerek aynı gerçeği ifade etmiştir.

Akıl ve onun fiilî tezâhürü demek olan irâde için söylenebilecek olan sözler de aynı mâhiyettedir. Aksi hâlde kız çocuklarını diri diri gömen Câhiliye Araplar'ını, Nil Nehri'nin bereketi için her yıl büyük bir merâsimle bu nehre bâkire bir kız atıp boğan eski Mısırlıları, merhamete ağırlık veren bir dine (Hıristiyanlığa) mensup oldukları hâlde insanları diri diri yakan Engizisyon Mahkemesi'nin hâkimlerini veya yakalanmadan hırsızlık yapmayı meziyet sayan eski Atinalılar'ı deli saymak icab etmez miydi? İşte insanda hakkı bâtıldan ayırt etmek için fıtrî bir mevhibe-i ilâhiye olan akıl ve vicdan[542] hârici

---

[541] **A. Hamdi Akseki** - a.g.e. sh: 149 vd.

[542] *"Çalışsa bin sene bülbül gibi karga fasîh olmaz;
Balonla âsumâna çıksa bir adam, Mesîh olmaz.
Müebbeddir, silinmez nakşı tesirât-ı vicdânın,
Berâet etse de mücrim, derûnu müsterîh olmaz."*
(Şâir Eşref)

şartlanmalarla bu derecede menfîleşebildiğine göre, bunların hiçbiri ahlâkî hareket için gerçek bir mi'yar ve mesned olarak düşünülemez ve kabul olunamaz.

Bu izâhattan sonra İslâm'daki ahlâk prensibi ile ilgili olarak bir iki noktaya daha kısaca temas edelim:

1-Ahlâk, hulk kelimesinin çoğulu; hulk ise, fıtrî olduğuna nazaran, bunda bir değişiklik olup olmayacağı da izah edilmek gerektir.

Ahlâk felsefesi üzerinde i'mâl-i fikir etmiş filozofların bâzıları onun değişebileceğini, diğer bâzıları ise değişmeyip hep aynı kalacağını iddia etmişlerdir. Bunların hepsinin de kendilerine göre delilleri vardır. Bu mesele, ferdî mesuliyet cihetiyle fevkalâde ehemmiyetlidir. Çünkü ahlâk, fıtrî temayüllerin ef'âl ve harekâttaki birer tezâhürü demek olduğuna nazaran, bunlarda bir değişiklik olmadığını kabul, mükâfat ve mücâzâtın mâkuliyetini izah etmeyi imkânsız bir hâle getirecek ve onları mânâsızlaştıracaktır. Buna göre ferde hayır ve şer karşısında bir **"hakk-ı hıyâr"** (tercih hakkı) tanıyan İslâm Dünya Görüşü'nde vasat (orta) bir yol benimsenmiştir. Fıtrî temâyüllerin izâlesi (ortadan kaldırılması) mümkün olmamakla beraber onların köreltilip bastırılması veya geliştirilip fiiller üzerindeki müessiriyetlerinin arttırılması kabildir. Bir de bunların meşrû mecralarda kullanılması sağlanabilir. Zira bu temâyüllerin çoğu **"iki ağızlı bıçak"** gibidir. Hayırda da kullanılabilirler, şerde de... Meselâ fıtratta mevcud olan **"şehvet"**in izâlesi gayr-i kabildir. Ancak bunun bâzı zarûret hâllerinde oruçla bastırılması mümkün olduğu gibi, meşrû bir sûrette kullanılması da ondan melhûz olan zararları bertaraf eder.

İşte terbiye denilen şey de budur. Fıtrî temâyüller üzerinde hiçbir tesir câri olmasaydı lügatlerde **"terbiye"** diye bir kelime bulunmazdı. Buna göre, doğru terbiye, fıtrî temayüllerin müs-

petlerini geliştirmek, menfî olanları da köreltmeye çalışmaktan ibarettir. Yanlış terbiye de bunun aksini yapmaktır.

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şerîflerinde:

"Bir dağın yerinden oynadığını işitseniz, inanınız. Fakat bir insanın ahlâkını değiştirdiğini duyarsanız, inanmayınız."[543] buyurmuşken, insanları ahlâkî davranışlara teşvik eden pek çok beyânı mevcuttur. Ezcümle:

"Ahlâkınızı güzelleştiriniz."[544]
"Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanınız."[545] buyurmuşlardır.

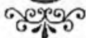
Böyle hadîs-i şerifler pek çoktur. Hiç ahlâkta değişiklik olmasa, böylece emir, nehiy ve tavsiyeler ihtivâ eden hadîs-i şerîfler, O yüce Peygamberden vârid ve sâdır olur muydu?

Ahlâkın değişmeyeceğini ifade eden zikrettiğimiz ilk hadîs-i şerîfle bunlar arasında bir tezat yoktur. Zira birinci hadîs-i şerîfte kastedilen, fıtrî temâyüllerin izâlesi yani büsbütün ortadan kaldırılmasıdır ki, bu aslâ mümkün değildir. Yoksa bu temayüller üzerinde ictimâî muhit, iklim, gıda, âile çevresi ve mârûz kalınan terbiye ile menfî temâyüllerin itidal noktasına getirilmesi her zaman mümkündür. Esasen İslâm âlimlerine göre bu temâyüllerin ifrat ve tefritleri rezîlet (rezillik) vasat yani itidalleri ise fazilettir.

Ayrıca, ahlâkî davranışların bazıları fıtrat icabı olduğu hâlde, diğer bazıları çeşitli sâiklerle ortaya çıkan ârızî veya mükteseb yani sonradan kazanılmış hususlardır. Bu gibi sonradan kazanılan ahlâkî davranışlara **"mukteseb ahlâk"** denilir. Meselâ aşırı bir baskı altında yetişen bir insan, aslında cesur

---

[543] Ahmed b.Hanbel, VI, 443.
[544] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, İstanbul, c: VI, 72-73.
[545] Münâvî, *et-Teârîf*, s. 564.

olduğu hâlde korkaklaştırılmış olabilir veya benzer sebeplerle aşırı utangaç bir hâle getirilmiş olabilir. Bu gibi husûsiyetler fıtrata bağlı olmadığı için birer **"meleke"** değil, **"hâl"**dirler. Bunlar bazen öylesine bir şiddet kazanırlar ki, fıtratta meknûz aksi temâyüllere galebe sağlarlar. Bundan dolayıdır ki, onlara çoğu kez **"fıtrat-ı sânî"** yani ikinci fıtrat denilir. Bütün bu gibi ârızî temayüller kabil-i izâledir. Yani bunların değiştirilmesi veya büsbütün ortadan kaldırılması telkin ve terbiye ile her zaman mümkündür.

2- İslâm'daki **"kader"** inancı ve **"tevekkül"**ün ahlâkî fiillerin değerini azalttığı zannında olup bu sebeple İslâm hakkında târizlerde bulunanlar mevcuddur. Bununla beraber bu görüş aslâ doğru değildir.[546] Bu haksız tenkit ve tarizlerin sebebi, İslâm'ın kader anlayışını **"fatalizm"** yani **"cebriye"** sanılması veya kasten öyle kabul edilmesidir. İnsanların onlar daha ruhlar âleminde iken irade ve ihtiyar sahibi olmalarından dolayı kendilerine **"Elestü bi rabbiküm?"** yani "Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?" suâlinin tevcih edilmiş bulunduğunu beyân eden yüce İslâm Dini'ne karşı bu büyük bir bühtandır. Gerçi -evvelce izah edilmiş olduğu üzere- İslâm Âlemi'nde kaderi böyle anlamış olan sapık bir mezhep (Cebriye), hattâ bunun tam aksine kulun bütün fiillerinde mutlak bir sûrette hür olduğunu iddia eden **"Mûtezile"** gibi fırkalar zuhur etmiştir. Fakat bunlar istisnaî olup aslâ islâmî görüşü temsil etmek mevkiinde değildirler.

Ehl-i sünnet itikadı denilen asıl İslâmî görüşe göre, ilâhî kaderin **"mutlak"** veya **"muallak"** olmak üzere iki tecellî sahası vardır. Hayrı da, şerri de yaratan Cenâb-ı Hak'tır. Lâkin kula, O'nun tarafından ihsan edilmiş olan ve ilâhî irâdeye nazaran küçüklüğünden dolayı **"cüz'î irade"** denilen ihtiyarın cevelân

[546] Daha fazla bilgi için bkz. **Babanzade Ahmed Naim**- İslâm Ahlâkının Esasları, İstanbul 1340, sh. 20 vd.

sahasında vukû bulan fiiller, kulun talep ve esbâba tevessülü neticesinde ve O'nun o yolda irâde izharı sebebiyle yine Allah tarafından halk edilir. Çünkü Allâhu Azîmuşşan iki sıfat-ı ilâhiyesinden, mâsivaullahtan hiçbir varlığa zerre miktar bir nasip vermemiştir. Bunlar **"beka"** ve **"hâlık"** sıfat-ı ilâhiyeleridir. Bekâ sıfat-ı ilâhiyesinden nasip alınamamasının neticesi, mutlak fânîliktir.[547] Hâlık sıfat-ı ilâhiyesinden nasip sahibi olamamanın neticesi ise, Allâh'ın bu sıfatın tecellisi ile dâhil olmadığı bir fiilin asla gerçekleşememesidir. İman esâsları arasındaki **"hayrihî ve şerrihî minallâhi teâlâ"** düsturunun mânâsı budur.

Bu sebepledir ki, müslümanlar hem kadere iman ile hayrın da şerrin de Allah tarafından yaratıldığına iman ederler ve hem de kendi irade ve ihtiyarları ile gerçekleştirdikleri fiillerin neticesi olarak felâkete mâruz veya saadete nâil olacaklarına inanırlar.

Kâinatı dilediği gibi halk eden Cenab-ı Hak, O'nun işleyişini bir takım temel kanunlara raptetmiştir ki bunlara **"sünnetullah"** veya **"âdetullah"** denilir. Bunlarda hiçbir değişiklik olmaz.[548] İşte zerreciklerden fezadaki yıldızlara kadar bütün varlıklara hâkim olan bu kanunlar mutlak kader icabıdır. Bunların cârî olduğu varlıkların mâcerası bugünkü robotların hareketlerine benzer. Bunlar için bir mesuliyet takdir olunmadığından onlara ne eğriyi doğrudan ayırt etmeye yarayacak **"akıl"** ve **"vicdan"** ve ne de **"irade"** ve **"ihtiyar"** lutfedilmemiştir. Bunlarla mücehhez olan, sadece insanlar ve cinlerdir. Çünkü mâsivaullah içinde sadece bu iki kategori varlık mes'ul ve bir imtihana tâbî kılınmaları sebebi ile böyle mücehhez yaratılmışlardır. Onlarla ilgili ve mutlak kader îcabı olan işler de yok değildir. Meselâ rızıkları, Dünya'ya geliş zamanları, ana-babaları, ecelleri ilh... gibi birçok husus, cüz'î iradeleri ile ilgili değildir. Ancak bu

[547] Rahmân Sûresi, âyet 26.
[548] Fetih Sûresi, âyet 23.

gibi ahvâl onlar için bir mükâfat veya mücâzât sebebi değildir. Mes'uliyet onların irâdelerini hür olarak kullanabildikleri fiiller hakkındadır. Mutlak kader îcâbı olarak gerçekleşen hususlar, insanların sadece ilâhî mîzândaki mes'ûliyetlerinin tâyinindeki "**nisab**"ı teşkil ederler.

Tevekkülün gerçek mânâsı ise, zillet ve meskenet değil; azmettikten, esbâba tevessülden sonra gönül rahatlığı için Allâh'a rabt-ı kalb etmek mânâsında olduğu cihetle onunla ilgili târizler de kasıtlıdır.

Şimdi biraz da İslâm'da ahlâk prensiplerinin temel esaslarını nakledelim. Bunları şu ara başlıklar altında hulâsaten anlatabiliriz:

İslâm'da ahlâk

a-İlâhî menşelidir.

b-Akla dayanır.

c-Diğergamlık esasına müsteniddir.

d-Sosyal ağırlıklıdır.

e-Vakar ve şahsiyeti koruyucudur.

a- İslâm Ahlâkı, İlâhî Menşe'lidir:

Denilebilir ki, Kâinat'taki bütün gerçeklerin kelâm sûretinde bir tezâhür meşheri olan Kur'ân-ı Kerîm'in bütün esasları ikiye irca olunabilir. Bunların biri "**Tevhid**" diğeri de "**Ahlâk**"tır. Hattâ bu iki esas dahî ahlâkın müspet vasfının mukabili olan "**edeb**" kelimesinde cem' ve onunla ifade edilebilir. Buna göre bütün Kur'ân'ı tek bir kelimeye ircâ etmek icab etse, bu edebin çoğulu olan "**âdâb**" ile kabil olur. Çünkü bütün emirler, aynı zamanda âdâb îcâbı olduğu gibi nehiyler (yasaklar) da âdâba aykırı olan şeylerdir.

Bu gerçek sebebiyledir ki, Hazret-i Peygamber'in vefâtından sonra **Hazret-i Âişe**'ye, O'nun ahlâkını soranlara:

"O'nun ahlâkı Kur'ân-ı Kerîm'den ibaretti."[549] cevâbını vermiştir.

Esâsen Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

"Ben, ancak mekârimü'l-ahlâkı (en üstün ahlâkı) tamamlamak için gönderildim."[550] buyurmak sûretiyle bi'set (gönderiliş) sebebini -âdetâ- ahlâka inhisar ettirerek ifade etmiştir. Peki, Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş[551] bulunan o yüce peygamberin akvâl ve ef'âlinde (söz ve fiillerinde) tezâhür eden Kur'ânî ahlâka dair beyânlar nelerdir, bunlara da birkaç misal verelim:

"İnsanları bağışla! Onlara iyiliği emret, câhillerden yüz çevir."[552]

"Hem hasene (güzellik) **ile seyyie** (kötülük) **müsavî olmaz! Sen seyyieyi en güzel olan hasene ile def et. O vakit bakarsın ki, seninle arasında bir adâvet** (düşmanlık) **bulunan kimse, sımsıcak bir dost gibi olmuştur."**[553]

"İçlerinden pek azı müstesnâ olmak üzere, onlardan daimâ bir hâinliğe muttalî olur durursun. Yine sen onlardan afv et ve aldırma; çünkü Allah ihsan edenleri sever."[554]

"Haberiniz olsun ki, Allah size adli (adâleti), **ihsânı** (iyilik yapmayı) **ve yakınlığı olana atâyı** (vermeyi) **emrediyor ve fuhşiyâttan** (her türlü çirkinlikten), **münkerden, bağiyden**

---

[549] İmam Mâlik, el-Muvatta', Mısır 1951, c. II, sh: 904; Müslim, Müsâfirîn 139; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl 2.
[550] Muvatta', Hüsnü'l-huluk, 8.
[551] Enbiyâ Sûresi, âyet 107.
[552] A'râf Sûresi, âyet 199.
[553] Fussilet Sûresi, âyet 34-35.
[554] Mâide Sûresi, âyet 13.

(azgınlık ve zulümden) **nehyediyor. Size va'z** (nasihat) **ediyor ki dinleyip, anlayıp tutasınız."**[555]

"... O muttakîler ki bollukta ve darlıkta infak ederler ve kızdıklarında öfkelerini yutarlar ve nâsın (insanların) **kusurlarını afv edicidirler. Allah da muhsinleri sever ve onlar ki; bir kabahat yaptıkları vakit, Allah'ı anarlar da derhal günahlarına istiğfar ederler. Günahları da Allah'tan başka kim mağfiret eder? Hem yaptıklarına bile bile ısrar etmezler."**[556]

"Ey o bütün iman edenler! Zannın birçoğundan çekinin. Çünkü zannın bazısı vebaldir. Tecessüs de etmeyin, bazınız bazınızı gıybet de etmesin! Hiç arzu eder mi ki biriniz kardeşinin ölü hâlinde etini yesin? Demek tiksindiniz! O hâlde Allah'tan korkun, çünkü Allah tevvâbdır, rahîmdir."[557]

Böyle âyet-i kerîmeler pek çoktur. Şimdi bir de bunları teyid eden hadîs-i şerîflerden bir kaçını nakledelim:

"Güzel ahlâka sarıl. Çünkü insanların en iyi ahlâklıları, dini en iyi olanlarıdır."[558]

"İnsanın davranışları arasında güzel ahlâktan daha değerli olan hiçbir şey yoktur."[559]

"İyilik, güzel ahlâktan ibarettir."[560]

"Yüce Allah, bir kulunun hem dış görünüşünü, hem de ahlâkını güzel yaratıp da onu ateşe yedirmez."[561]

---

[555] Nahl Sûresi, âyet 90.
[556] Âl-i İmran Sûresi, âyet 133-134.
[557] Hucurât Sûresi, âyet 12.
[558] Müsned, c. V, sh: 89.
[559] Tirmizî, el-Câmiü's-Sahîh, Kahire 1937, c. IV, sh: 363.
[560] Müslim, Birr 14-15.
[561] "Mâ hassenellâhu halka abdin ve hulukahû feyut'imehu'n-nâr" (Feyzü'l Kadîr, c. V. s. 441)

"İnsanın keremi dinidir. Hasebi güzel ahlâkıdır. Mürüvveti de aklıdır."[562]

"Siz, bütün halka mallarınızla iyilik etmeye yetişemezsiniz. Öyleyse güler yüzlülükle, güzel ahlâkla yetişiniz."[563]

"Her şeyin bir tevbesi vardır. Yalnız kötü ahlâkı olanın tevbesi yoktur. Çünkü o, hiçbir günahtan tevbe etmez ki, daha fenasını işlemiş olmasın."[564]

Hazret-i Peygamber'e birisi:

"-Güzel ahlâk nedir?" diye sormuş. Bunun üzerine:

"-Sana darılan kimse ile görüşmen, seni mahrum edene vermen, sana zulmedeni bağışlamandır."[565] buyurmuşlardır.

"Şüphe yok ki, istikamet üzere bulunan bir müslüman, güzel ahlâkı ve yüksek seciyesi sâyesinde dâima oruç tutan ve namaz kılan kimsenin derecesini bulur."[566]

"Şüphe yok ki bir kul, ibâdetleri az olduğu hâlde, güzel ahlâkı sayesinde Âhiret derecelerinin en büyükleri ve Âhiret menzillerinin en yükseklerine nâil olur. Sû-i ahlâkı sebebiyle de cehennemin derekelerini boylar."[567]

"Sirke, balı nasıl bozarsa, kötü ahlâk da amel ve ibâdeti öylece bozar. Güneş karı nasıl eritirse, güzel ahlâk da günahları öylece eritir."[568]

---

[562] "Keramü'l-mer'i dînühû ve hasebühû husnü hulukihî ve murûetühû akluhû" (Müsned c. II, sh. 365)

[563] "İnneküm len teseü'n-nâse bi emvâliküm feseûhum bi basti'l-vechi ve husni'l-huluki" (Feyzü'l-Kadîr, c. II. sh. 557)

[564] "İnne li-külli şey'in tevbeten illâ sâhibe sûi'l-huluki feinnehû lâ yetûbü min zenbin illâ vaka fî-şerrin minhu" (Feyzu'l-Kadir, c. II, sh. 510)

[565] Ahmed İbni Hanbel, Müsned, IV, 148, 158

[566] Ebû Dâvud, Edeb, 7.

[567] Gazâlî, İhyâ, III, 121 (İstanbul 1975)

[568] Ramûzü'l-ehâdis, s. 205.

Bir gün Hazret-i Peygamber'in yüksek huzurlarında bir kadından bahs olundu: Her gün oruç tuttuğu, bütün gece namaz kıldığı ve fakat huyu fena olup dili ile komşularını incittiği söylendi. Buna karşı Hazret-i Peygamber:

"*-O kadında hayır yoktur, cehennemliktir.*"[569] cevabını verdi.

Böyle hadîs-i şerifler de pek çoktur. Bu kadarla iktifâ ederek biraz da gayr-i ahlâkî davranışların müeyyidelerine işaret edelim:

İslâm nazarında, bir şahsın, gayr-i ahlâkî fiilinden dolayı mes'ul olabilmesi için iki şart lâzımdır: Bunlar da **"akıl"** ve **"hürriyet"**tir. Bunlar, kısmen zâil olmuşsa mes'uliyet de o nispette azalır. Diğer taraftan bu mes'uliyet şahsîdir. Hiç kimse başkasının fiilinden mes'ul tutulamaz.[570] Bugünkü modern hukuk anlayışında da durum aynıdır. Lâkin İslâm'da bu kaidenin de bir istisnası vardır. O da iyilik veya kötülüğün sârî olması hâlindedir.

"*Her kim iyi bir âdet ihdas ederse, hem bunun sevabına, hem de başkaları onunla amel ettikçe, onları sevabı miktarı bir sevaba nâil olur. Her kim de fena bir âdet ihdas ederse, kıyamet gününe kadar hem kendi amelinin günahını ve hem de onunla âmil olanların günahını da yüklenir.*"[571]

Modern hukuk sistemlerinin müeyyideleri dünyevî olduğundan benzer durumlar da sadece **"suça azmettirme"** ve **"suçluya yataklık etme"**yi tanzim eder. Onlar insanları, doğru hareke-te icbar için kullanabildikleri bu dünyevî müeyyidelerle ferdi, menfaat celbi ile ceza görmek korkusu arasında sağlanabilecek bir dengede tutmaya çalışırlar. İman gibi ruhlara nüfûz eden

[569] Gazâlî, İhyâ, III, 116 (İstanbul 1975)
[570] Nisâ Sûresi, âyet 111; Bakara Sûresi, âyet 134 ve 141.
[571] Müslim, Zekât 69. Ayrıca bk. Nesâî, Zekât 64.

bir müessirden mahrum oldukları için, bu müeyyidelerden tam bir netice elde edilemez ve edilememektedir. Din ve hâssaten İslâm'da ise, kalblerde yerleştirilen âhiret inancı ile emsâlsiz bir mânevî müeyyide mevcuddur.

Diğer taraftan Dünya hayatının gelgeçliği yanında Âhiret'in mükâfat ve mücâzâtı ile ebedîliği bu müeyyidenin müessiriyetini daha da arttırmaktadır. Ayrıca gizli ve âşikâr bütün yapılanları gören ve bilen, bunların **"amel defteri"** denilen sicillerini tutturtan hesap gününün yegâne hâkimi olan bir Allâh'a inanmak,[572] mü'min insanları ahlâkî davranışlara yönlendiren öyle müthiş bir müessirdir ki, onun yerini tutabilecek herhangi bir başka müessir ve müeyyide bulmak muhaldir. Üstelik bu iman, her insanda fıtraten mevcud olan ve eğriyi doğruyu birbirinden ayırt etmeye yarayan **"vicdan"**da vukuu melhuz **"nedâmet"** ve **"mânen muazzeb olma"** keyfiyetlerini de işe yarar bir seviyeye ulaştırmasıyla da ahlâkî davranışlara âmil olma yönünden emsâlsiz bir cevherdir. Bu sebepledir ki, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"Ahlâk, dinin kabıdır."[573] yani din, ahlâkın çerçeve ve muhafazası içinde barınır buyurmuşlardır.

b- İslâm'da Ahlâk, Akla Dayanır

Aklı, hududsuz bir kudrete sahip bir nevî mâbud telâkki eden Rasyonalist (akılcı) filozoflar ahlâkî davranışların mesnedi olarak **"irâde hürriyeti"** ve **"ihtiyar"**ı kabul ederler ve:

"-Vazife, vazife olduğu için yapılmalıdır." derler.

Bu görüş, onlardan asırlarca evvel İslâm ile ortaya konulmuştur. Ancak onların sandığı gibi akıl, hududsuz bir kudrete sahip

---

572 **"O gün ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a kalb-i selîm** (tertemiz bir kalb) **ile gelenler müstesnâ..."** (Şuarâ Sûresi, âyet 88-89)

573 Suyûtî, Câmiu's-Sağîr, III, 507, Hadîs No: 4140.

değildir. Bu mesele daha önce izah edilmiş olduğu cihetle burada sadece şunu söyleyelim ki, "**akıl**" ile "**nakil**" arasında bir tezat ve karşıtlık yoktur. Sadece nakilde aklı aşan, onun selâhiyet ve iktidarı dışına taşan beyânlar mevcuddur. Bundan dolayı iman "**akıl**" ile değil, "**kalb**" ile tasdikle gerçekleşir. Bununla beraber vahiy mahsulü olan naklin beyânlarında aklın hududuna kadar bir paralellik mevcuddur ki, "**ahlâkî**" emirler de bu cümledendir.

Bunun mânâsı, ifsad edilmemiş saf aklın (pur reason) hoş gördüğü her şey ahlâkî, onun hoş görmedikleri de gayr-i ahlâkîdir. Fazladan olarak İslâm Dünya Görüşü'nde amellerin değerlendirilmesi "**niyet**"lere göredir. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"Ameller niyetlere göredir."[574] buyurmuşlardır.

Ayrıca bu filozofların "**Vazife, vazife olduğu için yapılmalıdır.**" sözü de müeyyidesiz bir tavsiye olmaktan ileriye gidemez. Hâlbuki İslâm'da iyi amellerin varlık sebebi olarak Cenâb-ı Hakk'ın rızâsının gösterilmesi umûmî bir prensiptir. Bu ise, dinde ihlâs demektir ki, en büyük ilâhî ve uhrevî mükâfat sebebidir.

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır."[575]

"Ey nâs! Amellerinizin Allah için olmasına, ona hiçbir başka niyet karışmamasına dikkat ediniz. Zira Allah Teâlâ ameller içinde hâlis olarak kendi rızâsı için yapılmış olanlarından başkasını kabul etmez."[576] buyurmuşlardır.

Mâlûm olduğu üzere İslâm Dünya Görüşü üç kategori hüküm ihtiva eder:

---

574 Buhârî, Bed'ü'l-vahy 1, Îmân 41, Nikâh 5, Menâkıbu'l-ensâr 45.
575 Süyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, II, 161, Hadîs No: 9295.
576 Süyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, I, 217, Hadîs No: 299.

1-İtikadî hükümler (İman)

2-Amelî hükümler (Muâmelât)

3-Ahlâkî hükümler.

Bunlardan ahlâkî hükümler, ilk iki kategorideki hükümlerin ruhu mesâbesindedir. Evvelce zikredilmiş olan mâruf bir hadîs-i şerîfe göre, ahlâk kaideleri, şer'î hükümleri kuşatıp çerçeveleyen bir zarf veya kap gibidir. Zira İslâmiyet'in gâyesi, insanlığı fazîletli bir medeniyete ulaştırmaktır. Fazilet ise, ahlâkî davranışlardaki yükseklik sâyesinde gerçekleşir.

İman ve ibâdetlerin gâyesi ise, Allah inancını takviye, O'nun sevgisiyle birlikte korkusunu da kalbde kökleştirerek ahlâkî davranışların tehâlükle (büyük bir arzu ile) gerçekleşebilmesini sağlamaktır.

Bu sûretle şu beş netice husûle gelir:

1-Dini koruma,

2-Nefsi koruma,

3-Aklı koruma,

4-Nesli koruma,

5-Malı koruma.

Bütün bu neticeleri husûle getirecek davranışlar, hem aklî ve hem de ahlâkîdirler. Bunlar aynı zamanda birer vazifedir. Beşerî vazifeler ise, İslâm nazarında dört kategoridir:

1-Ferdin Allah'a karşı vazifeleri,

2-İnsanın kendisine karşı vazifeleri,

3-İnsanın âile efradına karşı vazifeleri,

4-İnsanın mensub olduğu millet ve memlekete karşı vazifeleri,

Bunlar ayrı ayrı incelense, hepsine dâir hükümlerin de hem aklî ve hem de ahlâkî olduğu görülecektir. Zira bunların hepsi de dinin emirleri cümlesindendir. Din ise, akla aykırı bir hüküm ihtiva etmez. Bu sebepledir ki, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"Kişinin dini aklıdır. Aklı olmayanın dini de yoktur."[577] buyurmuşlardır.

Şu beş neticeyi husûle getirecek ameller, aynı zamanda birer ilâhî emirdir. Cenâb-ı Hakk'ın ise, fazîlete mugâyir bir emrinin olması muhaldir.

c- İslâm Ahlâkı, Diğergâmlık Esasına Müsteniddir

Dünya hayatı kendisine bir imtihan âlemi olmak üzere bahşedilmiş bulunan insanoğlu, şu murad-ı ilâhî sebebiyle hem hayır ve hem de şer temâyüllerle donatılmıştır. Menfî temayüllerin kaynağı **"nefis"**tir. Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

"... Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilhâm edene yemin ederim ki, nefsini kötülüklerden arındıran (tezkiye eden) **kurtuluşa ermiş, onu kötülüklere gömen de ziyân etmiştir."**[578]

Dînin ve hâssaten onu takva ölçüleri ile yaşamak demek olan tasavvufun gâyesi, nefsi Allah'a itaat ettirmek, kötü huylardan tezkiye etmek (temizlemek)tir. Nefiste en köklü menfî temâyül ise, egoizm (benlik)tir. Onu diğergâmlaştırmak ise dinin gayesi olduğu gibi bu işte başarı elde etmek de en büyük mükâfatı gerektirir. Nitekim yukarıya meâlini dercettiğimiz âyet-i kerîmeden bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

---

[577] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, III, 535, Hadîs No: 4242.
[578] Şems Sûresi, âyet 7-10.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe siz birre (hayra ve takvaya) **erişemezsiniz."**[579]

Bu demektir ki, ikram ve ihsanların sevilen şeylerden yapılması ilâhî bir emirdir. Aksi hâlde takva sahibi (birr) yani olgun bir mü'min olunamaz. Bu ise en had derecede bir diğergâmlıktır. Birr yani takva ölçüsünde hayır ise, bütün amellerin hiçbir menfaat beklentisi olmaksızın sırf Allah rızası için yapılmasıdır.

Bu sûretle görülmektedir ki, rasyonalist filozofların "**vazifenin vazife olduğu için yapılması gerektiği**" yolundaki prensiplerine nazaran İslâm'da ahlâkî fiillerin aslî âmilinin Allah rızâsı olması yolundaki kaide, hem müessiriyet ve hem de ulviyet yönünden onlardan kıyas kabul etmeyecek derecede üstündür.

Ahlâk felsefesi üzerinde kafa yormuş mütefekkirlerin ahlâkî davranışlar için vâsıl oldukları netice **"Bir kimsenin kendisine karşı yapılmasını istemediği şeyin karşısındakine de yapmaması"** sûretindedir. Alman filozof **Kant**, ahlâkî hareketi onun umûmî bir kaide olabilecek vasıfta bulunmasıyla belirlemektedir. İslâm'da ahlâkın kaynağı din olduğundan ilâhî emirlerin umûmun selâmeti dışında bir gâyeye mâtuf olabileceği düşünülemez. Böyle bir şey dinin varlık sebebine aykırıdır. Zira Allâh'ın iradesi her oluşta mevcud olmakla beraber rızası sadece hayırdadır. O'nun, umûmun hayrına olandan başka bir şey emretmiş olabileceğini düşünmek **"Rahman"** ve **"Rahîm"** sıfat-ı ilâhiyelerinden gâfil bulunmaktan başka bir sûretle izah edilemez.

İslâm ahlâkının diğergâmlık vasfını gösteren -evvelce zikrettiklerimize ilâveten- birkaç hadîs-i şerîf zikriyle bu bahise bir nihayet verelim:

---

579 Âl-i İmran Sûresi, âyet 92.

"Mü'min ünsiyet eden insanlarla iyi münasebette bulunan ve kendisi ile ünsiyet edilendir."[580]

"Dinden sonra aklın başı, halka kendini sevdirmek ve herhangi bir iyi veya kötüye hayrı ibzâl etmektir."[581]

"İçinizden en ziyâde sevdiklerim, kıyamet gününda bana en yakın olanlarınız, ahlâkı en güzel olanlarınızdır."[582]

"Mü'minlerin imanca en kâmilleri, ahlâkı en iyi olanlarıdır, ki bunlar, kendileriyle ülfet edilir, insanlarla iyi geçinir. Ülfet etmeyen ve kendisi ile ülfet mümkün olmayan kimselerde hayır yoktur."[583]

"Bir mü'min, güzel ahlâkı sâyesinde, gündüz oruç tutup gece namaz kılan kimselerin derecesine ulaşır."[584]

"Allah Teâlâ Hazretleri yüksek ahlâkı sever, rezâil-i ahlâkı sevmez."[585]

"Bir kimsede Allâh'a mâsiyetten kendisini men edecek bir takva, sefîhe karşı gelebilecek bir hilm, insanlar arasında kendisini hoş geçindirecek güzel ahlâk, yahut bunlardan biri bulunmazsa o kimsenin (yaptığı) güzel işlerden hiçbirine itibar etmeyiniz."[586]

d- İslâm Ahlâkı, Sosyal Ağırlıklıdır

İslâm Dünya Görüşü'nde geniş kitlelere fayda sağlayan ahlâkî davranışlara ayrı bir ehemmiyet atfedilmişir. Bunların başında âmme salâhiyeti kullananların **"adâletle hükmet-**

580 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/335
581 Ramûz el-ehâdis, I, 287.
582 Taberânî; Ahmed bin Hanbel.
583 Tirmizî, Radâ' 11.
584 Ebû Dâvud, Edeb, 7.
585 Hâkim, Müstedrek.
586 Gazâlî, İhyâ, III, 119.

meleri" gelir. **"el-Adlü esâsü'l-mülk"** kaidesi ise, adâleti, irâdenin varlık sebebi ve hattâ meşrûiyet şartı kabul etmiş ve adâletten ayrılan **"ulü'l-emr"**e **"hurûc ale's-sulta"** yani otoriteye baş kaldırmayı teb'aya bir hak olarak tanımıştır. Bu hak, dînen **"vâcib"**dir. Bu vâcibi îfâ etmenin şartları burada saded hârici olmakla beraber şu kadarını söyleyelim ki, siyasî otoritesizliği **"el-fitnetü eşeddün mine'l-katl"**[587] hükmü ile reddeden İslâm, adâlete o derecede bir ehemmiyet atfetmiştir ki, onu iâde maksadıyla -ihtimal- birçok insanın ölümü ile neticelenecek olan isyanı, ümmete vâcib derecesinde bir hak olarak tanımıştır.

Diğer taraftan -evvelce izah etmiş olduğumuz üzere- İslâm'da mes'uliyet şahsîdir. Yani herkes, sırf kendi amelinin karşılığı olan mükâfata nâil ve cezaya müstahak olur. Böyle olduğu hâlde amellerin neticeleri itibariyle başkalarına sârî olması hâlinde bu durum zikrettiğimiz şu umûmî kaideye istisna teşkil eder. Buna dâir evvelce müspet ve menfî bir çığır açmış olan hakkında bir istisnayı ifade eden bir hadîs-i şerîf zikretmiştik. Kârı veya zararı başkalarına şâmil olan fiillerle ilgili diğer bir istisnayı gösteren şu hadîs-i şerîfi de dikkatlerinize sunalım:

"Âdemoğlu öldüğü vakit ameli kesilir, yani amel defteri kapanır. Sadece üç (grup) şahsın amel defteri kapanmaz. Bunlar sadaka-i câriye sahipleri (yol, çeşme, mescid, hastane, vakıf ve emsali hayır müesseseleri tesis edenler) ile arkasından sâlih bir evlât bırakanlarla ilmî müktesebâtı itibariyle eserlerinden istifade edilen kimselerdir."[588]

Dikkat edilirse, ölümle amel defteri kapanmayarak iktisaba devam ediyormuş gibi hasenât kazananlar, devam eden eserle-

[587] Bu ibare "Siyasî otoritesizlik yahut başsızlık, katlden daha şiddetli bir fitne (anarşi)dir." demektir.
[588] Müslim, Vasiyyet, 14. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36; Nesâî, Vasâyâ, 8.

riyle umûm müslümanlara faydalı olmaya devam edenlerdir. Bu mantıkla bakıldığında İslâm'ın devamına medâr olan amellerde bulunanların amel defterlerinin kıyamete kadar açık kalacağı anlaşılır. Zira İslâm'ın kıyamete kadar pâyidar ve bakî olacağı, Cenâb-ı Hakk'ın takdir ve tekellüfü altında olan bir va'd-i ilâhî-dir. İslâm'ın devamı ve galebesine medar olan fiillerin umûmî ve şer'î adının cihad olduğu cümlenin mâlûmudur.

Bir hadîs-i şerîfte:

"Bir kul, Müslüman kardeşine yardımda bulundukça, Allah Teâlâ o kula yardımcı olur."[589] buyrulmuştur.

İslâm Dünya Görüşü'nde ahlâkın sosyal ağırlıklı olduğunu gösteren başka deliller de vardır. Meselâ **"zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur"**[590] yani bir ferdin zararı ile umumun zararı bir araya gelse, ferdin zararı tercih olunarak umûmun zararı bertaraf edilir. Meselâ bir sahte doktoru, doktorluk yapmaktan men etmek bu kabildendir.

Cemaatle kılınan namazın, ferden kılınandan yirmi yedi kat fazla bir sevap ile karşılık görmesi de İslâm ahlâkının sosyal ağırlıklı olduğunu gösteren bir esastır. Bunun, Cuma namazı gibi ferden îfâsı mümkün olmayan başka örnekleri de vardır.

e- İslâm'da Ahlâk Ferdî Vakar ve Haysiyeti Koruyucudur

İslâm Dünya Görüşü'nde ahlâkî davranışlar hususunda iki yol tayin edilmiştir. Bunların biri **"azîmet"**, diğeri ise **"ruhsat"**tır. Azîmet, **"takvâ"** ölçüleriyle hareket etmenin gereklerini ifâde eder. İslâm ahlâkına en asgarî seviyede riâyet edenler, kendileri için ruhsat yolunu başkaları içinse adâleti tercih

[589] Müslim, Zikr, 38. Ayrıca bk. İbni Mâce, Mukaddime, 17.
[590] Mecelle, madde 26.

ederler. En üst seviyede ahlâkî davranış ise, başkalarına karşı "**ihsan**" kendileri içinse "**azîmet**"in tercih edilmesidir. Tasavvufî terbiyenin hedefi, ferdi, bu ikinci tarzda hareket edebilecek olgunluğa ulaştırmaktır.

Fakat her hâlükârda şahsiyetin korunması aslî bir şarttır. Zira İslâm nazarında şeref, iman ile kâimdir. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"İnsanın şerefi iman iledir, malla veya neseple değil!.." buyurmuşlardır.

Birçok islâmî emir, mü'minleri iman şerefinden doğan vakarlarını korumak maksadıyla vârid olmuştur. Meselâ dilenciliği hoş görmeyen İslâmiyet, dilenenleri men etmeyi yasakladığı hâlde[591] *"Veren elin alan elden üstün olduğunu"*[592] bildirerek verici olmayı teşvik etmiştir. Zekât gibi mecburî vermelere ilâveten, akrabaya, yoksula ve yolcuya ihsanda bulunmayı emreden[593] bu din, bunun usûl ve üslûbunu da muhatabın vakar ve haysiyetini koruyacak bir sûrette beyan buyurmuştur:

"Sadakaları Allah alır."[594] meâlindeki âyet-i kerîmeye ilâveten:

"Ey iman edenler!.. Allâh'a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek sûretiyle yaptığınız hayırları boşa çıkarmayın."[595] meâlindeki âyet-i kerîme de muhtaçların vakar ve haysiyetlerinin korunması gereğini tebârüz ettirmektedir.

---

591 Duhâ Sûresi, âyet 8.
592 Müslim, Zekât, 97; Tirmizî, Zühd, 32.
593 İsrâ Sûresi, âyet 26-27.
594 Tevbe Sûresi, âyet 104.
595 Bakara Sûresi, âyet 264.

Bir mü'minin kusurunun söylenmesini "**gıybet**" nâmıyla büyük günahlardan ilân etmek de[596] hep insan vakarını korumak içindir.

Fakat insan vakar ve haysiyetinin korunması -umumî olarak- asıl bir suça karşı vâki olacak af meselesinde tezâhür eder. Bunu da büyük âlim merhum **Ahmed Hamdi Akseki**'den nakledereк bu bahse nihayet verelim:

"Vazifelerin iki dereceli olmasına nazaran, mükellef olan bir müslim, tecâvüz ve zulme karşı misli ile mukâbeleye şer'an ve dinen me'zun olsa bile, daha yüksek bir ahlâk sahibine yakışacak vechiyle kötülüğe iyilikle mukâbele etmek vazifesi ile de kendisini mükellef sayar ve bu mükellefiyetini bilir.

Maamafih kötülüğe misli ile mukabele hâlinde bile bir insan gördüğü muâmeleden fazlasını yapmaya mezun değildir. Eğer fazlasını yapacak olursa ona zulmetmiş olur. Hâlbuki İslâm'da zulüm yapmak şöyle dursun, zâlimlere temâyül etmek bile memnû'dur.[597] Kötülüğe misli ile mukâbele ruhsatı verilmiş olmakla beraber fazlası men edilmiştir.

«Ey akıl sâhipleri! Sizin için kısasta hayat vardır; umulur ki, ittika edesiniz, korunabilesiniz.»[598]

«Her kim size tecâvüz ederse size ettiği tecâvüzün misli ile ona mukabele edin. Daha ileri gitmeyin ve biliniz ki, Allah muttakîlerle beraberdir.»[599]

«Bir kötülüğün cezası onun gibi kötülüktür. Lâkin her kim afv edip onunla arasındaki husûmet hâlini düzeltirse, onun da ecri Allah'a âittir. Şüphesiz Allah, zulmedenleri sevmez.»[600]

---

[596] Hucurât Sûresi, âyet 12.
[597] "Zâlimlere ufak bir temayül bile göstermeyiniz; sonra size cehennem ateşi dokunur." (Hûd Sûresi, âyet 113)
[598] Bakara Sûresi, âyet 179.
[599] Bakara Sûresi, âyet 194.
[600] Şûrâ Sûresi, âyet 40.

Bu gibi birçok âyât-ı kerîme bir taraftan adl ü ruhsata me'zuniyet veriyor, diğer taraftan da gördüğü muâmeleden ziyâdesini yapmaması için mümkün olduğu kadar azîmet cihetine temâyül ettiriyor.

Zaten birçok âyât ve hadisler de doğrudan doğruya ihsan ve azîmeti (kötülüğe karşı iyiliği) emretmektedir:

«Eğer afv ederseniz, takvaya daha muvafık bir iş yapmış olursunuz.»

«Siz eğer bir hayrı izhar veyahud bir fenalığı afv ederseniz, şüphesiz Allah afv-ı cezîl sahibidir; sizi afv eder. Kudret-i vâsia (geniş bir kudret) **sahibidir; size mukabele etmeye kaadirdir.»**[601]

«Affa sarıl, iyiliği emret, câhillerden de yüz çevir.»[602]

Peygamber Efendimiz de bu hususta şöyle buyurmaktadır:

«Afv, yapmaya en ziyade şâyeste (lâyık) olan şeydir.»

«Her kim kıyamet gününde Allah tarafından makamının yükseltildiğini, derecelerinin âlî olmasını isterse, kendine zulmedeni afv etsin; kendisini mahrum edene versin, kendisi ile görüşmek istemeyenle görüşsün, kendisine fena söz söyleyene hilm ve yumuşaklıkla mukabele etsin.»

Hulâsa; İslâm Dini'nde ahlâkî vazifelerin en yüksek mertebesi, kötülüğe iyilikle mukabeledir. Gördüğü fenalığa misli ile mukabeleye hak verilmiş olmakla beraber mislinden fazlasını yapmaktan memnû'dur."[603]

Görüldüğü üzere afv, hak sahibinin takdirine bırakılmaktadır. Dilerse afv eder, dilerse kısas yoluna gider. Hak sahibine bu hususta bir tercih hakkı tanınması da onun şahsına bir güven

---

[601] Nisâ Sûresi, âyet 149.
[602] Araf Sûresi, âyet 199.
[603] **A. Hamdi Akseki**- a.g.e. sh: 403 vd.

duyulması demektir. Zira hakkına tecâvüz edeni afv ederse, onun bunu sû-i istimal edip etmeyeceğini takdirle bir tercihte bulunacaktır. Bu hâlin, Hıristiyanlıktaki gibi **"bir yanağına vurana, öteki yanağı uzatmalı"** tarzındaki zilletle karşılaştırıldığında insanın vekar ve haysiyetinin korunması itibariyle ne kadar yüksektir.

H-FİİLÎ KISTAS PRENSİPİ

Her kıymet hükmü -evveliyetle- nazarîdir. Birer kıymet hükümleri manzûmesi olan ilmî disiplinler de insan aklı için tereddüde mahal bırakmayacak postülalarla başlar. Bunlara islâmî literatürde **"bedâhet"** veya **"müteârifeler"** denilir. Bu ispatı gerektirmeyecek bir âşikârlık veya kat'iyyet demektir. Meselâ geometride iki nokta arasındaki en kısa mesafenin bir doğru çizgi olarak kabulü bir başlangıçtır.

Geometrik şekillerin anası noktadır. Nokta, iki doğru çizginin kesiştiği yerin adıdır. Buna göre ilimler birbiri üzerine konulan taşlarla inşâ edilmiş olan kuleler gibidir. Onlar da -âdeta- birbirlerine istinad eden birer hüküm kuleleridir. Matematikte ise **"iki kere ikinin dört ettiğini"** kimse münakaşa etmez. Diğer bütün ilimlerin de böyle akıl terazisi ile tartılıp peşînen kabullenilen postülaları vardır. Bu sebepledir ki, ilim denilen oluşları sebep ve neticeleri itibariyle izah eden disiplinler, hep nazarîdir. Onların tatbikatı ise, **"fen"** veya **"san'at"**tır. Meselâ

tıp ilmi nazarî, onun tatbîkâtı olan tabâbet veya doktorluk ise, bir fen yani san'attır. Diğer bütün ilimler de böyledir.

Lâkin ilimlerin kullandığı uzunluk, ağırlık veya sıcaklık dereceleri gibi mefhumlar için tabiatta bulunan ve ilâhî takdîre dayanan değişmez birtakım keyfiyetlerin esas alınması ile **"vâhid-i kıyâsîler"** (birimler) ihdâs olunması mecbûrîdir. Aksi hâlde ölçülebilen bütün keyfiyetler için sadece isimlerde birleşilebildiği hâlde, fiiliyâtta sonsuz farklılıklar husûle gelirdi. Meselâ bir saf suyun normal bir basınç altında ısıtılmasıyla buharlaşma noktası esas alınmış ve bunu sağlayan suhûnete (sıcaklığa) yüz derece denilerek sıcaklığı ölçmede **"derece"** denilen birime ulaşılmıştır. Bir başkası bu buharlaşma ânındaki sıcaklığı yüz seksen kabul ederek farklı bir birim elde etmiştir. Uzunluk ve ağırlık için de böyle tabiattan alınan başka başka keyfiyetler, birimlere ulaşmak için kullanılmıştır.[604]

Ahlâk da bir ilim olmak itibariyle evveliyetle nazarî bir kıymet hükümleri manzûmesidir. Onun başlıca hükümleri **"hak-bâtıl"**, **"doğru-yanlış"**, **"güzel-çirkin"**, **"hayır-şer"** gibi hükümlerdir. Bütün felsefî ahlâk sistemleri, her biri bir hüküm ve değerlendirmeyi ifade eden bu kelimeleri birer etiket gibi kendi takdirlerine göre birer davranış üzerine kondururlar. Bunun için sırf beşerî aklı kullanırlar ve **"menfaat"** veya **"mazarrat"**ı ölçü olarak alırlar. Lâkin menfaat ve mazarrat için -müspet ilimlerde olduğu gibi- tabiattan çıkarılmış ve değişmez birer vâhid-i kıyâsîye (birime) mâlik olmadıkları için bu değerlendir-

---

[604] Bu hususta tâ Babil hükümdarı **Hamurabi**'den (M.Ö. 1792-1750) bu yana birçok esasa itibar edilmişse de, 1790'da Fransız Millî Meclisi "**metre**"nin yarım periyodu bir sâniye olan bir sarkacın uzunluğu olarak kabul etmiştir. Nihayet 1960 yılında Onbirinci Ağırlıklar ve Ölçüler Umûmî Konferansı, metreyi kripton (86) atomunun 2p10 ve 5d5 kuantum seviyeleri arasındaki geçişteki ışımanın boşluktaki dalga boyunun 1.650.763,73'de biri olarak tanımlamıştır.

1983 tarihinde ise, Onyedinci Ağırlıklar ve Ölçüler Umûmî Konferansı, metrenin tanımını ışığın boşlukta 1/299.792.458 saniyede aldığı mesafe olarak tespit etmiştir.

melerde lâfız, yani kullanılan kelimeler ile muhtevâ arasında sonsuz farklılıklar ve tezadlar husûle gelmesi önlenemez!.. Değerlendirmeyi yapanın zihniyetine göre doğrular ve eğriler, güzeller ve çirkinler pek çok farklılık arz eder. Meselâ bütün hıristiyanlar, şarabı, **Hazret-i İsa**'nın kanı kabul ederek hem de ibâdet kasdıyla bol bol içerler!.. Bunun selîm muhâkemeyi bozarak fâsid amellere sebep olması yolundaki mazarrâtını görmemezlikten gelirler.

Bir de İslâm dışındaki bütün ahlâk sistemleri, ferdin sübjektif (enfüsî) temâyülleri dışında, yani hâriçte fiilî bir kıstasa mâlik değildirler. Bunun içindir ki, hayır ve şerrin, doğru ile yanlışın sâbit, müstakar ve üstün bir akıl tarafından ortaya konulmuş örneklerinden mahrumdurlar. Meselâ ahlâkî telkinleri itibariyle en yüksek bir seviyede bulunan **Hazret-i Îsâ**'yı ele alalım. O'nun Zeytun Dağı'nda beliğ bir ahlâkî vaaz ile etrafındakileri irşâd ettiğini biliyoruz. Ancak orada telkin ettiği ahlâkî düsturları, kendi hayatında nasıl gerçekleştirmiş olduğuna dâir elimizde hiçbir bilgi mevcud değildir. Gerçekten O'nun emsal alınabilecek hiçbir ahlâkî davranışı, şüpheden berî bir sûrette elimize ulaşmamıştır.

Bir de beşerî mürşid olan **Buda**'yı misal olarak alalım. Zira O da, yüksek ahlâkî değerler vaz' etmiş bir filozoftur. **Buda** hakkında yazılmış bütün kitaplara bakınız!.. Onlarda **Buda**'nın fiilen yaşadığı ahlâkî davranışlarla ilgili olarak emsal alınabilecek hiçbir şey bulamazsınız!.. O'nun hayatına dâir yazılanlar da aynen **Hazret-i Îsâ** gibi sonradan uydurulmuş karma karışık efsânevî safsatalardan ibârettir.

Bunlara ilâveten bir de ahlâk üzerine kafa yormuş bir filozofun fikirlerine temas edelim. Bu filozof, alman asıllı **Friederich Nietzsche** (1844-1900)'dir. Bu ateist filozof da ahlâkî davranışları biri kölelere âid, diğeri de **"super human"** dediği üstün insan veya efendilere âid olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Sürü olarak adlandırdığı asıl büyük kitle, kendini fedâ ederek üstün insanı (super human) meydana getirecektir. **Nietzsche** (**Niçe**)'nin fikirleri kendinden sonraki diktatörlerin işine yaramıştır. Bilâhare gözleri kör olan ve akıl hastanesinde vefât eden **Nietzsche**'nin bu "**insanüstü insan**" bunun tasavvuru etrafında söylediği birtakım irreel (gerçek dışı) vasıflarla mücehhez olan hayâlî bir varlıktır. Öyle bir varlık, hiçbir zaman mevcud olmadığı ve olamayacağı gibi **Nietzsche**'nin kendisi de tasavvurları istikametinde bir hayat ve faaliyet sahibi olamamıştır.

İslâm ahlâkına gelince, o, bir kısım dünyevî müeyyidelere ilâveten uhrevî azab ve mükâfât vaadiyle de te'yid edilmiş olan ahlâkî umdeleri, bir de Hazret-i Peygamberin ef'âli ve tatbîkatı ile müşahhaslandırmıştır. İşte bu husus, İslâm ahlâkı için hiçbir ahlâk sisteminde mevcud olmayan bir mükemmelliğin tezâhürüdür. Bunu lâyıkıyla kavrayabilmek için o yüce peygamberin eşsiz ahlâkına kısa bir sûrette atf-i nazar edelim:

Evvelâ şunu söyleyelim ki, O yüce varlığın rekoru kırılamayacak seviyedeki üstün ahlâk ve meziyeti, "**Şüphesiz sen büyük bir ahlâk** (hulk) **üzerindesin.**"[605] meâlindeki âyet-i kerime ile bizzat Cenâb-ı Hak tarafından te'yid buyurulmuştur. Buna ilâveten O'nun fiilî ve ahlâkî davranışları itibariyle sâir insanlar için bir "**üsve-i hasene**" yani "**en güzel bir örnek**" veya "**nümûne-i imtisal**" olduğu beyân olunmuştur.[606]

O yüce Peygamberin yaşadığı hayat itibariyle bir üsve-i hasene (örnek) olması, o hayatı dolduran fiillerin en ideal seviyede bir ahlâkî üstünlüğe mâkes olması yanında bir başka îcab daha vardır. O da her türlü hayâtî faaliyet için örnek alınabilecek bir davranış zenginlik ve çeşitliliğine sahip olmasıdır. İhtimal bu sebepledir ki, Cenâb-ı Hak, O'nu, bir toplum içindeki en zayıf bir fert olan "**yetim çocuk**" olarak

---

[605] Kalem Sûresi, âyet: 4.
[606] Ahzâb Sûresi, âyet: 21.

hayata başlatmış ve sonra kademe kademe birçok safhalardan geçirerek en yüksek bir mevkî olan peygamberlik ve devlet reisliğine kadar yükseltmiştir. Bu yüzdendir ki, bir kimse içtimâî kademeleşmenin hangi safhasında bulunursa bulunsun, kendi hayat ve faaliyetleri için muhtaç olduğu fiilî kıstasları O'nda bulabilir ve kendisine bir düstur ve örnek olarak kullanabilir. Arkadaşlık, ticâret, kumandanlık, idârecilik ve âile reisliği gibi bütün hayâtî faaliyetlerde doğru ve ahlâkî olan davranışlar için Hazret-i Peygamber'in hayatı ideal ölçülerde gerçekleşmiş davranışların örnek ittihaz edebilecek olan zengin bir meşheri (sergisi)dir. Bunu teminen O'nun bütün davranışları aynen Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi[607] zaptedilmiş ve zamanımıza kadar intikali sağlanmıştır.

Bu keyfiyet, Cenâb-ı Hakk'ın **Âdem** -aleyhisselâm- ile başlattığı ve pek çok kereler te'yid ve tecdid ettiği vahiy faaliyetinde, O yüce varlığa vâkî teblîgât ile sona gelinmiş olmasının bir îcâbıdır. Siyer ve hadis kitaplarında o muazzez peygamberin davranışları akla durgunluk verecek derecede öyle bir tafsîlât ile nakledilmiş ve sâlih kullar, bunları birer kıstas olarak kullanmakta o kadar ileri gitmişlerdir ki; büyük hadîs âlimi ve müçtehid **İmam Nevevî** hazretleri, O varlık Nûru'nun nasıl karpuz yediğini bilmediği için için ömrü boyunca karpuz yememiştir. Hayatının bütün safhalarını kuşatan peygambere bağlılık şuuruyla, bir karpuzu yerken bile O'nun tarzının dışında hareket etmek ihtimâlinden uzak durmuştur.[608]

Böyle olmakla beraber Hazret-i Peygamber'in bazı fiilleri, sâir insanlar için emsal değildir. Zira bunlar ancak nübüvvet kudretiyle icrâ edilebilecek amellerdir. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz.

---

[607] Hicr Sûresi, âyet: 9.
[608] **Ömer Çelik, Murat Kaya, Mustafa Öztürk**- Üsve-i Hasene, İstanbul, 2003, sh: 43.

1-Hazret-i Peygamber, mîras bırakmamıştır. Böyle olduğu hâlde, ümmetini bu hususta kendisini taklidden men buyurmuşlardır. Ayrıca **"el-fakru fahrî"**, yani *"Fakirlik, iftiharımdır."*[609] buyurmuşlardır. Bu, O yüce varlığın şahs-ı nübüvvetine âiddir. Yoksa müslümanların fakirlikle iftihar etmeleri gerekmez. Aksine meşrû yoldan zenginleşmek, ümmete tavsiyeleridir. Evvelce temas edilmiş olduğu üzere, *"Veren el, alan elden üstündür."*[610] buyurarak ümmetine verici olma yolunu göstermiştir.

"Peygamber Efendimiz, dilenciliği sevmezdi, lâkin onları kendi hâllerine bırakmayıp bundan kurtulmaları için kendilerine yol gösterirdi. Buna bir-iki misal verelim:

Ensârdan biri sadaka istemeye gelmişti. Rasûl-i Ekrem, ona evinde bir şey olup olmadığını sordu. Adam:

"-Bir yatağım var; yarısını altıma seriyor, yarısını üstüme örtüyorum. Bir de su içtiğim kap var." dedi.

Peygamber Efendimiz, onları götürüp pazarda iki dirheme sattırarak parayı kendisine vermiş ve bunun bir dirhemi ile çocuklarına yiyecek almasını, bir dirhemi ile bir ip satın alarak dağdan odun kesip çarşıda satmasını söyledi. Rasûl-i Ekrem'in tavsiyesi vechile hareket eden bu adam, on beş gün sonra Peygamber Efendimize gelip on dirhem para biriktirdiğini ve bununla elbise ve yiyecek aldığını anlattı.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz de ona:

"-Böyle yaşamak mı daha iyi, yoksa kıyamet günü alnında dilencilik damgası ile Allâh'ın huzuruna çıkmak mı iyi?" diyerek, dilenciliğin ne kötü bir şey olduğunu anlattı.[611]

Hazret-i Peygamber'e göre, ancak üç türlü adam yardım ve sadaka isteyebilir:

---

609 Aliyyü'l-Kàri, Esrârü'l-Merfûa fî Ahbâri'l-Mevzûa, 166. Hadis No: 643.
610 Müslim, Zekât, 97; Tirmizî, Zühd, 32.
611 Ebû Dâvûd, Zekât, 26.

a-Borçlular,

b-Ânî bir felâket yüzünden varları-yokları mahvolan adamlar; borçlu borcunu ödeyene, bunlar da vaziyetlerini düzeltinceye kadar yardım isteyebilirler.

c-Açlıktan muzdarip olanlar. Bundan başka şartlar altında dilenenler haram yemiş olurlar."[612]

Fakat ne hâcet!.. İslâm'ın, beş şartından ikisi (hac ve zekât) ancak zenginler için kabil-i îfâ değil midir?! Bu, zengin ol ki, zekât verebilesin, hacca gidebilesin demek değil midir?

2-Müminlere Ramazan orucundan maâdâ farz kılınmış bir oruç yoktur. Böyle olduğu hâlde Hazret-i Peygamber birçok nâfile oruç tutardı. Şevvalde altı gün orucu ile Aşûre orucu gibi oruçlara ilâveten her Pazartesi ve Perşembeyi oruçlu geçirirdi. Bunların icrâsı, ümmete men edilmemiştir. Fakat O, bir de **"savm-ı visâl"** denilen hiçbir şey yemeden-içmeden iki veya üç gün oruçlu bulunurdu ki, bu da ümmetin taklid ve tâkip edeceği bir fiil değildir. Sahabîden bazıları da aynı şeyi yapmak isteyince:

"-Siz buna takat getiremezsiniz." buyurarak onları **"savm-ı visal"**den men etmişti.[613]

Hazret-i Âişe'den rivâyet edildiği üzere, O:

"-Rasûl-i Ekrem bazen sürekli olarak oruç tutardı. Öyle ki, artık bir daha orucunu bozmayacak zannederdik."[614] buyurmuştur.

3-Hazret-i Peygamber bazı geceler sabahlara kadar namaz kılardı. Öyle ki, ayakları şişer ve çatlardı. **Hazret-i Âişe**'nin,

---

[612] Müslim, Zekat. 109; Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Zekât, 26. **Ahmed Hamdi Akseki**- a.g.e., sh: 505 vd.
[613] Buhârî, Savm. 48.
[614] Buhârî, Savm, 53.

O'nun mağfiret olunduğu müjdesine rağmen bu derecede ibâdete düşkünlük göstermesinin sebebini sorması üzerine, O:

"-Ben şükreden bir kul olmayayım mı?"[615] karşılığını vermiş bulunduğu çok bilinen bir gerçektir. Böyle olduğu hâlde **Hazret-i Ömer**'in oğlu da, bu tarzda bütün geceyi ibâdetle ihya ettiği yolundaki hareketinden dolayı karısı tarafından Peygamber Efendimize şikâyet edilmişti. Bu şikâyet üzerine **Abdullah bin Ömer**'i huzuruna çağırıp O'na:

"-Yâ **Abdullâh**!.. Böyle yapma!.. Gecenin üçte birini ibâdetle geçir, üçte birinde âilenle meşgul ol, diğer üçte birinde de istirahat et!.." buyurmuştur.

Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- kendisi ve âile efrâdı için **"zekât"** almayı yasaklamıştır. Hayatı boyunca ne kendisi zekât almış ve ne de âile efrâdına aldırmıştır. Hatta bu yasağın, kıyâmete kadar bütün nesline şâmil olduğu, İslâm âlimlerince ittifakla kabul edilmiş bir husustur. Bugün bile **Hazret-i Hasan**'ın sulbünden gelen **"şerifler"** ve **Hazret-i Hüseyin**'in neslinden olan **"seyyidler"** zekât kabul etmezler. Bu durum da ümmet-i **Muhammed** için bir emsal değildir.

4-Ümmet-i **Muhammed** için, Hazret-i Peygamberin emsal teşkil etmeyen diğer bir fiil ve davranışı da, O'nun **"çok evlilik"**'idir. Zira bu evlilikleri îcâb ettiren sâikler (husûsî sebepler), -biraz aşağıda görüleceği üzere- sadece O'nun şahsı için mevzuu bahs olacak hususlardır.

Daha önce de izah etmiş olduğumuz üzere, İslâm'da **"azîmet"** ve **"ruhsat"** olmak üzere iki kategori tarz-ı hareket vardır. Asıl emredilen azîmet olduğu hâlde bazı ârızî sebeplerle o yolda hareket etmekte müşkiller ve mahzurlar zuhur ederse, pek makbul olmamakla beraber, birtakım mahzurları bertaraf

[615] Buhârî, Tefsîru sûre (48), 2; Müslim, Münâfikîn 81. Ayrıca bk. Buhârî, Teheccüd 6, Rikak 20; Müslim, Münâfikîn 79-80.

etmek üzere bir ruhsat (izin) yolundan gidilebilir. Bu, evlenme bahsinde gâyet âşikârdır. Zira tek eşlilik azîmet, dörde kadar eş edinmek ise, -belli şartlar altında- bir ruhsattır.

Bütün bunları anlattıktan sonra O yüce Peygamberin eşsiz ahlâkından bir demet çiçek nev'inden, bütünü kavramaya yarayacak birkaç misal zikretmek isteriz. Fakat bunu yapmadan önce bindört yüz yıldan beri, hiç şüphesiz milyarlarca seveni olduğu gibi pek çok da garezkâr düşmanı zuhur etmiştir. Bunların, O yüce varlıkta bula bula sadece iki târiz noktası bulabildiklerine nazaran evveliyetle bunlara kısa bir cevap vermek isteriz. Bunlar:

Harbe katılmış olması ve çok evlenmiş bulunması keyfiyetleridir.

Evvelce **"cihad prensipi"** dolayısıyla ifâde etmiştik ki, Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın katılmış olduğu harpler birer **"müdafaa"** harbidir. Bu bir meşrû müdafaadır. Esâsen İslâm'da harbe, ancak tedâfüî olarak cevaz verilmiştir; taarruzî olarak değil!.. Hiç kimse kendisini müdafaa etmekten dolayı kınanamaz. Fazladan olarak Rasûlullâh, iştirâk etmiş olduğu harplerin hiçbirinde silâh kullanmamış ve aslâ hiç kimseyi öldürmemiştir.

Çok evlenmiş olması keyfiyetine gelince, bu husustaki tenkid ve târizler de yersiz ve haksızdır. Fakat Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın husûsî durumunu izah etmeden İslâm'da **"taaddüd-i zevcât"** denilen **"birden fazla evlilik"** hakkında kısa bir izahatta bulunalım:

Bir kere İslâm'dan önce birden fazla kadınla evlenmek hususunda hiçbir tahdid mevcut değildi. Brahmanizm ve Zerdüştîlik gibi beşerî dinler tahdidsiz evliliği meşrû kabul ettikleri gibi ilâhî menşeli olan Hıristiyanlık ve Mûsevîlik de bu hususta bir yasak getirmemişti. Üstelik **Hazret-i İbrahim**'den itibaren,

birçok geçmiş peygamberin çok eşli olduklarına dâir bazen mukaddes kitaplardaki kayıt ve ifâdeler gâyet sarihtir.

İslâmiyet, tek kadınla evliliği bir azîmet olarak emretmekle beraber, kısaca izah edeceğimiz bazı ârizî şartlar muvâcehesinde bir ikinci hanımı almaya izin vermiş ve bunu da a'zamî dört olarak sınırlandırmıştır. Hazret-i Peygamber'in yaşadığı asırda tahdidsiz bir evlenme an'ane ve anlayışına karşı bu islâmî tahdid aslında müthiş bir inkılâb darbesi idi. Tek bir kadınla evlenmeyle iktifâ etmeyi asıl kabul eden bu dinin, ayrıca bir **"ruhsat"** kapısı açması, O'nun fıtrat îcabını dikkate alması ve bütün zaman ve mekânların dini olmasının tabiî bir neticesidir.

Evvelâ fıtratla ilgili olan bir hususu izah edelim: Bu eserde çeşitli vesîlelerle Cenâb-ı Hakk'ın her varlığı, hatta onların her cüz'ünü muayyen bir maksatla halk ettiğini ve onu, bu maksadı gerçekleştirmeye medâr olacak vasıf ve temâyüllerle techiz buyurduğunu izah etmiştik. Buna göre, kadın ve erkek de kaderin tâyin ettiği tabiî memuriyetleri îfâ edebilecek farklı vasıflarda halk edilmiştir. Buna göre kadın-erkek arasındaki en bâriz husûsiyet, neslin devamına medar olan evlenme fiilinde görülür. Gerçekten hem sahip olunan husûsiyetler ve hem de yüklenilen vazifeler itibariyle kadın ve erkek arasında pek büyük farklar vardır. Çocuğu ilk teşekkül ânından itibaren rahminde dokuz ay on gün besleyen, sonra da onu ızdıraplı bir şekilde Dünya'ya getirirken büyük ölçüde kan kaybeden kadınlar, ayrıca o çocuğun ilk dünyevî gıdasının kendi memelerinde halk edilmiş olması dolayısıyla, takrîben iki yıla kadar onu emzirmekle de fıtraten mükellef bir durumdadırlar. Babanın vazifesi, döllemeden sonra biter ve ancak hâriçte bir mücâdeleyle rızk peşinde koşmaktan ibâret kalır.

Bu sebepledir ki, erkeklerin hem bedenleri ve hem de rûhî temâyülleri, hayat mücâdelesini kazanmaya yarayacak bir metânette olduğu hâlde kadınlar, hem bedenen zayıf, nahif ve hem de aşırı hislidirler. Bu aşırı hissîlik, yavrusunun doğumdan itibaren

sâbit olan acziyetini telâfî etmek üzere kendisine bahşedilmiş olan ilâhî bir mevhibedir. Bedenen zayıf-nahîf olması ise, onun geçim için hayat mücâdelesine atılmaktan muaf tutulması sebebiyledir. Belki de biri, ötekinin sebebidir. Böyle olması da fark etmez. Bu durumda evlilikten maksad, neslin devamı olmasına nazaran çocuğun Dünya'ya gelmesindeki bu, kadına âit ağır külfet sebebiyle Cenâb-ı Hak, onun çocuk doğruma kabiliyetini takriben kırk-kırk beş yaşlarında iptal eder. Böyle olmasaydı, kadınların çoğu, çocuk doğururken vefat ederlerdi.

Buna mukabil erkeğin çocuk doğurtmaktaki rolünde bir meşakkat bulunmadığından, onun bu kabiliyeti ihtiyarlık yaşlarına kadar devam eder.

Bir de harpler-darpler ve iş kazaları gibi pek çok sebeple vâkî olan ölümler, daha çok erkekler için vâriddir. Bu yüzdendir ki, her toplumda dul kadın miktarı, dul erkeklerden daha fazladır.

Şu zikredilen sebeplerle ilâhî takdir îcâbı olarak doğumlarda kız çocuk, -hemen dâima- daha fazladır. Sadece bugünkü Bosna'da[616] görüldüğü gibi harp-darp ve kıtallerden sonra erkek çocuk doğumu fazla olur.

[616] **"Sırp-Hırvat-Slovenya Krallığı"**, II. Cihan Harbi'nden önce Alman işgâline mâruz kalmış, sonra da bir iç harb kargaşasına sürüklenmişti. **"Tito"** takma adıyla mücâdeleye girişen Hırvat asıllı gazeteci **Jozef**, 1943 yılında Müslüman çetecilerle öldürüldü. O'nun yerine aynı takma adı kullanan Yahudi asıllı **Leon Lebedev** geçti.

Bu ikinci **Tito**, Ukrayna asıllı idi. Komünist olduğundan Rusya'dan yardım gördü ve bölgeyi hâkimiyeti altına alarak **"Yugoslavya"** yani **"Güney Slavları"** Devletini kurarak diktatör oldu. (Tafsîlât için 15 Mayıs 1980 tarih ve 226-227 sayılı Sebil Dergisi'ne bakınız.)

O'nun 1980 yılında vefâtı üzerine sırf askerî bir dikta sayesinde ayakta duran bu, Sırpların liderliği altında yetmiş iki buçuk milletten oluşan devlet, dağılma emâreleri göstermeye başladı. Bu, gûyâ bir federal sosyal cumhuriyetti. Federasyonun her parçası ayrı bir devlet olmak için silâha sarıldı. Yugoslavya Ordusu'nun yüzde yüzü sırp asıllıydı. Bu güce güvenen Sırplar, **"Büyük Sırbistan"** hayalini gerçekleştirmek için harekete geçtiler. Sırplar tarafından, Osmanlıların çekilişinden beri zulme uğramış bulunan Müslümanlar, kendi müstakil devlet ve hükümetlerini kurmaya teşebbüs ettiler. İslâmî fikirlerinden dolayı **Tito** zamanında uzun müddet hapislerde çürütülmüş olan büyük mütefekkir **Aliya İzzetbegoviç**'in liderliği altında birleştiler. Bundan sonrasını bir görgü şâhidinden dinleyelim:

İşte İslâm'da aslolan tek kadınla evlenmek olduğu hâlde birden fazla evlenmenin ruhsatı, bu gibi sebeplerledir. Bu yol açılmazsa hasta[617] ve kısır olan veya erkeklere nazaran

---

"Aşağı yukarı her Boşnak, Yugoslavya'da kalmanın yavaş yavaş ölüm ve Müslümanlar'ın tamamen silinmesi mânâsına geldiğinin bilincindeydi. Bunun dışındaki ikinci ihtimal ise, **"savaş"** idi. **Slobodan Miloseviç, Aliya İzzetbegoviç** ile yaptığı bir görüşme sırasında açıkça şu tehdidi savurmuştu:

"-Müslümanlar, Yugoslavya'da ister gönüllü, ister silâh zoruyla olsun, mutlaka kalacaktır. Bilmeniz gerekir ki, Sırplar, silâha sahiptir ve tüm ordu bizimle beraberdir."

Bundan kısa bir müddet sonra, sözde **"Yugoslavya Halk Ordusu"** mensubu Sırp askerleri Bosna-Hersek üzerinde vahşileşiyordu. Tuzla'da câmilere ateş ediyorlar, Mostar'da sarhoşça terör estirerek sivil halka saldırmaya başlıyordu. Tüm büyük şehirlerin çevre tepelerine YHO yığınak yapıyor ve askerî üs oluşturuyordu. Terörist Sırp Demokrat Partisi, YHO ve Ortodoks Kilisesi ile doğrudan ilişki kurarak Sırp halkını kitlesel biçimde silâhlandırıyordu. Böylece seksenlik nineler dahî en modern **"snayper"** denilen dürbünlü tüfeklere sahip oluyorlardı. Silâhlanmanın ana kaynağı YHO idi.

Hırvatistan'da savaş patlak vermişken, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi eski Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlere silâh satışını yasaklayan kararı almış, fakat bu Güvenlik Konseyi resolüsyonu, Sırplar'ı ve onların Yugoslav ordusunu, kararın kabulünden hemen önce, 37 gemi dolusu en modern silâhı Rusya'dan temin ettikleri için hiçbir şekilde etkilememiştir. O olağanüstü silâh miktarı olmasaydı da, Sırbistan'da silâh imâlâtı engelsiz ve kesintisiz devam ediyordu.

Savaş başlamadan hemen önce, terörist ilân edilen Sırp Demokrat Partisi'nin başkanı **Radovan Karaciç**, Bosna Hersek Parlamentosu kürsüsünden şu tehditkâr açıklamasını yapıyordu. (Bkz: **Reço Çavuşeviç**- Bosna: Müslümanlara Son Uyarı, c: I, İstanbul, 1994, sh: 61 vd)

Bu tehditlerden sonra harekete geçen Yugoslavya Halk Ordusu (YHO) Müslüman Boşnaklara karşı medenî (!) Dünya'nın gözleri önünde, akıllara durgunluk veren bir jenosit (soykırım) tatbik ettiler. Ortaçağ'daki **"Engizisyon Mezâlimi"** veya Haçlı Seferleri'ndeki zulümleri gölgede bırakan bu **"Boşnak Katliâmı"**, Batılı Hıristiyanların hâlâ hümanizm istikametinde bir arpa boyu mesâfe kat edemediklerini gösteren ibretli bir hâdisedir. Tafsîlât için yukarıda zikri geçen bol resimli iki cildlik esere bakılabilir

[617] İstanbul Dâru'l-Fünûnu'nda (Üniversitesi'nde), Osmanlı zamanında bir Devletler Hukuku müderrisi (profesörü) vardı. Rum asıllı olan bu müderrisin genç hanımında rahimde bir rahatsızlık zuhûr etmiş ve bu rahatsızlığın tıbben tedâvîsi mümkün olmamıştı. Bunun üzerine karısını boşamaksızın ikinci bir evlilik yapma arzusuna kapılan bu müderris, Patrikhâne'ye giderek papazlarla görüşmüş ve onlara durumunu anlatarak kendisine bir yol göstermeleri talebinde bulunmuştu.

Papazların kendi mezheplerince ikinci bir evliliğin câiz olmayacağı yolundaki kat'î ifâdeleri üzerine:

"-Ben karımı seviyorum, ondan çok memnunum. Böyle bir kadını boşarsam, o bir daha evlenemez ve sefâlete düşer." dediyse de papazlardan işe yarar bir görüş elde edemeyen müderris, me'yus bir sûrette oradan ayrılırken bir papaz arkasından koşup kendisine yetişerek:

fazlalık teşkil edip de evlenemeyen kadınlar, hâmîsiz ve belki de zarûret içinde kalarak bugünkü Batı Âlemi'nde olduğu gibi fuhşa sürüklenir ve cemiyetin ahlâkını ifsad ederler.

İslâm Dünya Görüşü, bütün zamanlar ve mekânlar için olduğundan, bazen birden fazla evlilik çok mühim bir zarûret hâline gelebilir. Meselâ II. Cihan Harbi'nde onaltı milyon erkek nüfus kaybeden Almanlar, bu fiilî zarûreti takdir ederek şu islâmî yoldan yürüselerdi, bugün saplandıkları fuhuş hastalığına sürüklenmekten kurtulurlardı. Başka bir misal olarak Kıbrıslı Türkler, şu islâmî ruhsat yolunu kullansalar, belli bir zaman sonra kendilerini muzdarip eden Rumlarla aralarındaki nüfus dengesizliğini bertaraf edebilirler.

Üstelik bu ruhsat yolu ile sadece kadınlar korunmakta değillerdir. Kocası genç olarak vefât edip arkasında himâyesiz yetimler bırakanların bu zavallı yavruların da barınacak bir yuva ve bir hâmî bulmaları bu sâyede temin edilmiş olabilir.

Birden fazla evliliğin İslâm'da ruhsat olduğuna, azimetin ise tek eşlilik bulunduğuna delil şu âyet-i kerimedir:

"Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) **yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz** (ve size helâl olan) **kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahud da sahip ol-**

"-Arkadaş, sen aptal mısın?! Neden bir metres tutmuyorsun?" deyince müderris, hışımla:

"-Sen nasıl bir papazsın?! Ben dindar bir hıristiyanım. Bana dinimin câiz görmediği bir yoldan gitmemi tavsiye ediyorsun!.." karşılığını vermiş. Bunun üzerine müderris, "demek bu din, eksik ve yanlıştır. Mükemmel olsa, şu hayâtî mecburiyet karşısında mâkul bir çâresi olurdu." diye düşünerek Şeyhülislâmlık Makamı'na gelmiş. Durumunu hikâye ettikten sonra, şeyhülislâmın verdiği cevabı duyunca, kelime-i şehâdet getirip müslüman olmuştur.

Bu müderris, **Ali Şahbaz** adıyla İstanbul Üniversitesi'nde yıllarca Devletler Hukûku okutmuş ve bu sahada meşhur olmuş bir profesördür.

duğunuz (câriyeler) **ile yetinin. Bu adâletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."**[618]

Bu meâl, asıl tercihin tek eşlilik olduğunu gösterdiği gibi adâlete riâyeti ikinci evlilik için şart koşmaktadır. Şu âyet-i kerime de bu şartın yerine getirilmesindeki güçlüğü açıkça ortaya koymaktadır:

"Hanımlarınız arasında adâleti sağlamak için ne kadar uğraşsanız da bunu başaramazsınız. Bâri onlardan birine aşırı gönül verip de ötekini kocası yokmuş gibi büsbütün ortada bırakmayın. Eğer iyilik yapar ve günahtan sakınırsanız, Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."[619]

Bu adâleti sağlama keyfiyetinin kalbî temâyül ve muhabbet itibariyle aslâ sağlanamayacağı bir bedâhettir. Ancak hâricî şartlar, yani iâşe ve ibâte itibariyle temin edilmeye çalışılmasının da ilâhî bir emir olduğu görülmektedir.

Ayrıca kadınlara tanınan bir hak daha vardır ki, ona **"tefvîz-i talak"** denilir. Bu ise, boşama selâhiyeti itibariyle kadınların erkeklerle eşit olması demektir. Ancak bu talep, nikâh ânında ileri sürülmelidir. Îcab ve kabul ile gerçekleşen bu hakka ilâveten kadın, kocasının üstüne ikinci bir evlilik yapmasını da men' edebilir. **Hazret-i Ali** ile **Hazret-i Fâtıma**'nın nikâhlarında böyle bir şart mevcuddu. Bu şart, Hazret-i Peygamber tarafından ileri sürülmüş ve kabul edilmişti. Bu sebepledir ki, **Hazret-i Ali**'nin diğer evlilikleri hep **Hazret-i Fâtıma**'nın vefâtından sonradır.

Hazret-i Peygamberin çok evlenmesi meselesine gelince, her şeyden önce şunu söylemeliyiz ki, **"Eddebenî"** buyurarak Allâh'ın kendisini terbiye ettiğini beyân eden O yüce Peygamber, içinde yetiştiği müşrikler topluluğu tarafından **"Muham-**

618 Nisa Sûresi, âyet: 3.
619 Nisâ Sûresi, âyet: 129.

medü'l-Emîn" yani güvenilir bir kimse olarak anılmaktaydı. Hâlbuki ahlâkî davranışlarda bir erkeğin en zayıf noktası şehvet olduğu gibi, bunun da en şiddetli devresi, ilk gençlik yıllarıdır. Hâlbuki ancak kırk yaşında vahye muhatap olan Allâh'ın Rasûlü'ne, ölümüne düşman olan müşrikler O'nun hakkında redâet-i ahlâkıyye (ahlâkî düşkünlük) ifâde eden hiçbir isnadda bulunmamışlardır. Bilâkis Peygamber ba's olunmadan önce de ahlâkî meziyetlerle temâyüz etmiştir. Bunu gösteren vak'-alardan sadece şu iki misali zikredelim:

1-Mekke'ye mal satmak için delen bazı tâcirlere karşı yerlilerden paralarını gasbetmek veya geciktirmek gibi haksızlıklar yapıldığı görülünce Hazret-i Peygamber bu gibi haksızlıklarla mücâdele etmek üzere **"Hılfu'l-Fudûl"**[620] nâmıyla bir cemiyet kurulmasına önayak olmuştu. Nebî olduktan sonra; *"Yine öyle bir îcâp vâkî olup da bunun için bir ittifak hareketi olsa, O'na yine dâhil olurum!.."*[621] buyurmuşlardır.

2-Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- henüz otuzbeş yaşında idi. Selden, Kâbe kısmen yıkılmıştı. Kureyşliler toplanıp onu yeniden inşâ ettiler. Lâkin **"Haceru'l-Esved"**i yerine koymak hususunda Kureyş Kabileleri arasında ihtilâf çıktı. Herkes bu şerefin kendi kabîlesine âid olmasını istiyordu. Bu ihtilâfı, kılıçla halletmek üzereydiler ki, akıllarına **"Muhammedu'l-Emîn"**i hakem tâyin etmek geldi. Öyle de yaptılar.

Efendimiz, Haceru'l-Esved'i bir örtünün üzerine koydurarak her kabileden bir kişiye örtünün bir ucundan tutturarak onu taşıttı ve sonra da mübârek elleriyle onu kaldırıp Kâbe'nin duvarında bugünkü yerine yerleştirdi.

Şu iki hâdise, O'nun daha vahiy gelmeden önce de ahlâk ve dürüstlüğü ile, insanlar arasında temâyüz ettiğini açıkça göstermektedir.

---

620 Hılfu'l-Fudûl, "Faziletler Sözleşmesi" demektir.
621 İbni Kesîr, *el-Bidâye*, II, 295.

Bindört yüz yıldan beri O'nun hayatını inceleyen ve garezkârlıktan uzak kalabilen herkes, kendisini O'na karşı hayranlık derecesinde bir takdirkârlık ortaya koymaya mecbur hissetmiştir. 1798 Fransız İhtilâli'ni hazırlayanlardan **Lafayet**'in bu tarzda bir beyânını nakletmiştik. Bu husus, cildler teşkil edecek bir genişlikte ise de, biz burada bir misal daha zikretmekle iktifâ edelim:

İngiliz mütefekkirlerinden **Thomas Carlyle** (1795-1881), 1841 yılında yazdığı "**Kahramanlar**" (On Hereos, Hero-worship and the Heroic in History)[622] adlı eserinde peygamberler, şâirler, kumandanlar gibi çeşitli yüksek seviyedeki insanlardan zirve telâkkî ettiği bir kimseyi seçip bu eserde tahlil etmiştir. **Carlyle**'in bu eserde peygamberler arasından seçtiği Hazret-i Peygamber'dir. Hıristiyan Batı Âlemi'nde koyu bir taassubun hüküm sürdüğü ve birçok İslâm beldesinin müstemleke hâline getirildiği bir zamanda O'nun Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm- hakkında bu cür'etkâr medhiyeleri cidden takdire şâyândır. Şu sözler, O'nundur:

*"**Muhammed**'in entrikacı bir düzmece peygamber, insan kılığına girmiş bir sahtelik olduğu ve dininin sırf bir şarlatanlık ve ihtiras yığınından ibâret bulunduğu hakkındaki faraziyemiz, bugün artık, kimin için olursa olsun, ayakta duracak vaziyetten gerçekten çıkmaya başlamıştır. Fena bir kasd ve gayretle bu insanın etrafında yığılan yalanlar, bizi düşürmekten başka bir şeye yaramaz."*[623]

"Bu türlü nazariyeler, çok acınacak şeylerdir. Tanrının hakiki eseri hakkında biraz bir şey öğrenmek istiyorsak, bu nazariyeleri mutlak bir inançsızlıkla karşılamalıyız. Onlar,

[622] Eserin orijinal adı olan bu İngilizce ibâre, "Kahramanlık, Kahramanca Tapınma ve Tarihte Kahramanlar" demektir.

[623] **Thomas Carlyle**- Kahramanlar, (Terc: **Reşad Nûri Güntekin**), İstanbul, 1943, sh: 40.

bu şüphecilik çağının mahsulleridir; en hazin bir mânevî kötürümlüğe ve insan ruhlarında bir yaşayan ölülük hâline delâlet ederler. Zannederim ki, yeryüzünde şimdiye kadar tanrı fikrinden bu derece mahrum bir nazariye meydana atılmış değildir. Bir düzenbaz, bir din kuracak öyle mi? Fakat bir düzenbazın tuğladan bir ev kurması bile kâbil değildir."[624]

"Hayır!.. Bu derin kalpli, parlak kara gözlü, uyanık ve derin ruhlu çöl çocuğunda âdî yükselme hırsından çok başka düşünceler vardı. O, sessiz bir büyük ruhtu. Hayatı, ancak ciddiye alınabilecek nâdir insanlardandı."[625]

"***Goethe*** *der ki:*

«-Eğer Müslümanlık bu ise, biz hepimiz müslüman olarak yaşamıyor muyuz?»

Evet, aramızdan her kimin hayatında bir parça ahlâk varsa, müslüman olarak yaşıyor demektir."[626]

"***Novalis****:*

«-İtikad, Tanrıyı haber veren en hakîkî mûcize değil midir?» der.

Muhammed*'in, bu büyük hakikatin aleviyle tutuşmuş ruhunun bu olayda ehemmiyetli bir şey, daha iyisi, ehemmiyetli tek şeyi sezmiş olması çok tabiî görülmelidir. Allah hakikati ilhâm etmek ve ruhunu ölümden, karanlıktan kurtarmakla O'na emsalsiz bir şeref vermiştir; demek ki, O, bu hakikati bütün mahlûklara öğretmekle mükelleftir: «****Muhammed****, Allâh'ın peygamberidir.» sözünün mânâsı bu idi ve şunu da ilâve etmelidir ki; bu söz, hakikaten mânâsı olan bir sözdür."*[627]

---

[624] **Thomas Carlyle**- a.g.e., sh: 41.
[625] **Thomas Carlyle**- a.g.e., sh: 49.
[626] **Thomas Carlyle**- a.g.e., sh: 51.
[627] **Thomas Carlyle**- a.g.e., sh: 52.

Bir de şunu ilâve ederek Peygamber'in çok eşliliği meselesinin hikmetlerine geçelim:

Çok değil, bundan kırk-elli sene önce Hollanda'nın Lahey şehrinde toplanan bir ilim heyeti, Dünya'nın gelip geçmiş insanları içinden ilk yüze girebilecek olanları tespit etmişti. Günlerce müzâkereden sonra, hepsi de Hıristiyan olan bu âlimlerin tespit ettikleri yüz kişilik listenin başında kim vardı, biliyor musunuz?! Âlemlerin Fahr-i Ebedîsi **Muhammed Mustafa** -sallâllâhu aleyhi ve sellem-!.. İnanmayanlar, gazete koleksiyonlarını karıştırıp buna dâir haberi bulabilirler. Çünkü bizim gazeteler bunu -maalesef- ikinci, üçüncü sahifelerinde haber yapmışlardı.

Hazret-i Peygamber'in çok evliliğini **"şehvet"** gibi bir beşerî zaafla izah etmek aslâ mümkün değildir. Zira O yüce insan, yirmi beş yaşında kendisinden on beş yaş büyük ve dul olan **Hazret-i Hatice** vâlidemizle evlenmiş ve ondan altı çocuğu Dünya'ya gelmiştir. Bu sebepledir ki, **Hazret-i Hatice**'nin bu sırada yirmi sekiz yaşında olduğu hususundaki rivâyetler, akla daha yakın gelmektedir.[628] Bu çocuklardan iki yaşında vefât eden **Kâsım**'dan dolayı -Arap an'anesine uyularak- Rasûl-i Ekrem Efendimize **"Ebu'l-Kâsım"**, yani **"Kâsım'ın Babası"** lâkabıyla anılırdı.

Hazret-i Hatice'den olan son çocukları **Hazret-i Fâtıma**'dır. Arada **Zeyneb**, **Rukiyye**, **Ümmü Gülsüm** adlı üç kızı ile **Abdullah** (**Tayyib** veya **Tahir** olarak da yâd edilir) adlı bir erkek çocuğu daha vardır ki, bu sonuncu erkek çocuğu da iki

[628] Aynı şekilde **Hazret-i Âişe**'nin de Hazret-i Peygamber'le evlendiğinde **"dokuz"** yaşında bulunduğu yolundaki rivâyet de tasrihe muhtaçtır. Câhiliye Devri'nde Araplar, kız çocuklarına hiçbir ehemmiyet vermediklerinden onların yaşlarını, ancak bülûğdan sonra hesap etmeye başlarlardı. Çünkü kız çocuklarının ancak bülûğdan sonra yaşamaları kat'îleşirdi. Buna göre, **Hazret-i Âişe**'nin de evlendiğinde en az 18-20 yaşlarında olduğunu kabul etmek lâzımdır ki, esâsen böyle bir rivâyet de mevcud olmakla beraber her nedense yaygınlaşmamıştır.

yaşındayken vefat etmiştir.

Hazret-i Peygamber'in risâletini kadınlardan ilk tasdik eden **Hazret-i Hatice**, tam yirmi beş yıl mes'ûd bir hayat sürdükten sonra, hicretten üç yıl önce 10 Ramazan, milâdî 620 tarihinde Mekke'de vefât etti. Bu sırada Peygamber Efendimiz elli yaşında bulunuyorlardı. Bu yaşa kadar sayısız evliliğin cârî olduğu Arabistan'da **"tek evli"** olarak yaşamış bulunan Hazret-i Peygamberin sonraki evliliklerini -hâşâ- şehvete düşkünlükle izah etmeye kalkışmak bir kimseyi bedbaht etmeye yetecek garezkârlıktan başka bir şey değildir. Üstelik Hazret-i Peygamber daha sonra Medine'de, aşağıda izah edilecek olan hikmet ve sebeplere mebnî birçok evlilik daha yapmış olduğu hâlde bu sâdık ve vefâkâr ilk eşine âid hâtıraları hep canlı tutmuştur. Evinde koyun kesildiğinde bundan **Hazret-i Hatice**'nin akraba ve dostlarına birer parça göndermeyi hiçbir zaman ihmal etmediği gibi bir keresinde O'nun kızkardeşi **Hâle**'nin kapıya gelip içeri girmek için izin istemesi üzerine, O'nu ses tonundan tanıyarak:

"-Aman Allâh'ım!.. Bu **Huveylid kızı Hâle**'dir!.." demişti.

Bu ve benzeri hâdiselerden dolayı **Hazret-i Âişe**'nin kıskançlık tezâhürü söz ve hareketleri, İslâm tarihlerinde bolca zikredilmekte olduğu mâlumdur.

Hazret-i Peygamber bir ruhsat yolu olan birden fazla evliliğin tehlike ve mahzurlarına dâir ikaz edici pek çok beyânı vardır ki, bunlardan biri şöyledir:

"Bir erkeğin nikâhında iki kadın bulunur da, aralarında adâlet gözetmezse, kıyâmet gününde bir tarafı felçli olarak diriltilir."[629]

---

[629] İbn-i Mâce, Nikâh, 42.

Böyle olduğu hâlde, acaba kendileri niçin birden fazla hanım almışlardır? Şimdi de bunların sebeplerini kısaca izah edelim:

a-Dikkat edilirse görülür ki, Peygamber -aleyhissalâtu vesselâm-'ın hayatının Mekke Dönemi tek evlilikle geçmiştir. Birden fazla evlilik yapması, elli yaşından sonra ve Medine'dedir. Mekke'de daha çok îtikâda âid âyetleri, Medine'de ise ekseriyetle ahkâm (muâmelât) âyetleri nâzil olmuştur. İşte bu durum, Hazret-i Peygamberin bazı evliliklerini icab ettiren sebeplerden birisidir. Zira o eşsiz hayâ örneği Peygamberin, kadınlara âid husûsî hükümleri onlara anlatması beklenemezdi. Bu rolü ezvâc-ı mutahharâttan (tertemiz zevcelerinden) bazıları îfâ etmişlerdir.

Hazret-i Âişe'den 2210, **Ümmü Seleme** Vâlidemizden 378 hadîs-i şerif rivâyet olunduğu[630] hatırlanırsa, bu gerçek daha iyi anlaşılır. Peygamberin diğer zevcelerinden de böyle birçok rivâyetler vâkî olmuştur. Eğer Peygamber Efendimize kadınların sorduğu suâllere -edeben- vermiş olduğu üstü kapalı cevaplarla kalınsaydı, müslüman kadınlar, kendilerine âid fıkhî bilgiler itibariyle tam mânâsıyla mücehhez bir hâle gelemezlerdi.

b-Hazret-i Peygamberin bazı evlilikleri de kavim ve kabilelerle akrabalık tesis etmek ve onları İslâm'a celbederek husûmetleri bertaraf etmek maksadı ile gerçekleşmiştir. Meselâ hicretin beşinci yılında "**Mustalik Kabilesi**"nin reisi **Hâris bin Ebî Dırar**, Medine'ye tecâvüz için hazırlık yapmaktayken bu haberi alan Hazret-i Peygamber, erken davranarak bu kabile üzerine varıp onları mağlup etmişti. Esir ve câriyeler arasında **Hâris**'in kızı **Hazret-i Cüveyriye** de vardı. Hazret-i Peygamber, Arapların çok ehemmiyet verdikleri akrabalık bağını tesis ede-

[630] **Zehebî**, II, 203, 210.

rek onların husumetlerini bertaraf için **Hazret-i Cüveyriye**'ye evlilik teklif etti. O'nun da bu teklifi kabul etmesiyle evlilik gerçekleşti. Bunun üzerine Müslümanlar ellerindeki esirleri, Hazret-i Peygamber'in akrabaları olduğu gerekçesiyle serbest bıraktılar. **Hazret-i Âişe**, bu hâdise sebebiyle:

"-Kavmi için **Cüveyriye**'den daha hayırlı olan bir kadın görmedik. O'nun sebebiyle Benî Mustalık'tan yüz hâne halkı âzâd olundu." demiştir.[631]

Yahudi asıllı olan **Safiyye** Vâlidemizin de Hazret-i Peygamber ile evlenmesi, buna benzer bir sebepledir. Gerçekten bu evlilik de Medine Yahudileri ile Müslümanlar arasındaki daimî olan husûmeti azaltıp asgarî bir seviyeye indirmiştir. **Ebû Süfyan**'ın henüz müslüman olmadığı bir sırada, O'nun kızı **Ümmü Habibe** vâlidemizin evliliği de bu kabildendir.

Hazret-i Peygamber, bu evlenme yoluyla akrabalık bağı tesis etmeyi, en yakınları arasında da tatbik etmiştir. Meselâ **Hazret-i Ebûbekir** ve **Hazret-i Ömer**'in kızları ile evlenmiş, **Hazret-i Osman** ve **Hazret-i Ali**'ye de kızlarını vermiştir.

c-Hazret-i Peygamberin bir diğer evlenme sebebi de, Araplar arasında öteden beri cârî olan birtakım bâtıl an'anelerin ilgâsını fiilen göstermek içindir.

Araplar, İslâm'dan önce, evlât ediniyorlar, miras ve evlilik hususunda bu evlâtlıkları, kendi evlâtları ile bir tutuyorlardı. Hazret-i Peygamber, İslâm'ın kabul etmediği bu an'aneyi fiilen çiğnemek için halasının kızı **Zeyneb binti Cahş**'la evlenmiştir.

Hazret-i Peygamber, **Zeyneb** Vâlidemizi önce âzâdlı kölesi büyük sahabî **Hazret-i Zeyd bin Harise**'yle evlendirmişti. **Zeyneb** Vâlidemiz, daha başlangıçta Efendimize:

---

[631] Ebû Dâvud, İtk, 2.

"-Hala kızını bir eski köleye mi lâyık görüyorsun?" diyerek serzenişte bulunmuştu.

Böyle başlayan evlilik yürümemiş ve **Hazret-i Zeyd**, O'nu boşamıştı. Hazret-i Peygamber, hem bir bâtıl an'aneyi ve hem de hala kızının hatırını hoş etmek için O'nunla evlenmiştir.

d-Hazret-i Peygamberin bazı evlilikleri de sırf vefâ duygusu ve merhamet sâikıyledir. İslâm'ın ilk zamanındaki meşakkatli günleri yaşamış, cefâ çekmiş, sonra da dul kalmış olan kadınların bazılarını ashâbdan uygun kimselerle evlendirmiş, bazılarını da bizzat zevceliğe kabul buyurmuştur. **Zeyneb binti Huzeyme**, **Hazret-i Sevde** ve **Ümmü Seleme** bu sûretle ezvâc-ı tâhirattan olmuşlardır.

Bunlardan meselâ **Sevde** Vâlidemiz, Habeşistan'a hicret etmiş ilk müslümanlardandı. Kocası **Sekran,** orada vefât etmişti. Hazret-i Peygamber, bu ihtiyar kadını sırf taltif için nikâh etmiştir. **Ümmü Seleme** Vâlidemizin hikâyesi de aşağı yukarı aynıdır. Hatta **Hazret-i Ömer**'in kızı **Hafsa** Vâlidemiz de Habeşistan muhâcirlerindendi.

Bu bahsi bitirirken şunu da söyleyelim ki, bir ruhsat olan birden fazla evlilik, âyet nâzil olup dörtle tahdid edilince, Peygamber Efendimiz, dört tane zevcesini bırakmış, diğerlerine isterlerse kendilerini boşayabileceğini bildirmiştir. Onlar, hukûkî olarak nikâh akdinin devam etmesini, isterse fiilî bir yakınlık olmamasını talep etmişlerdir. Peygamber Efendimizin zevceleri, aynı zamanda müminlerin anneleri olduğu ve Rasûlullâh'tan ayrılan hanımların bir daha ashâb-ı kiramdan kimse ile evlenemediği için, onların nikâhlarının hukûkî olarak devamına müsaade edilmiştir. Bu hâdise dolayısıyla şu âyet-i kerime nâzil olmuştur:

"Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Bıraktığın hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına

almanda, senin üzerine bir günah yoktur. Böyle yapman, onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine râzı olmalarına daha uygundur. Allah, kalplerinizde olanı bilir. Allah hakkıyla bilendir, halîmdir."[632]

Şimdi biraz da o yüce varlığın kâbına varılmaz ahlâkını, ummandan bir katre nev'inden birkaç örnekle -fârik vasıfları itibariyle- dikkatlerinize arz edelim:

Ondaki davranış mükemmelliğinin İslâm ahlâkı için bir "**fiilî kıstas**" olarak kullanılması, hiç şüphesiz, vak'aların oluş şartları ve neticeleri itibariyle değerlendirilmesini icab ettirmektedir. Fakat hem bu eser ve hem de ahlâk bahsi bir hayli geniş tutulmuş olduğundan biz burada gerekli olan bu usûle riâyet yerine, O'nun ahlâkını fiilî vak'aları nâdiren zikretmek sûretiyle daha ziyade bu üstün ahlâkın hâkim ve mümeyyiz vasıflarını ifade eden temel prensipler itibariyle arz etmeyi uygun gördük.

Bu emsâlsiz ahlâkın temel vasıfları, samimiyet, tevâzû, bütün mahlûkâta şefkat ve merhametle muâmele, doğruluk, azim, sebat, şecaat, cesaret ile cömertlik ve afvedicilik olarak hulâsâ edilebilir.

O'nun bu üstün ahlâkı, hayatı kendi aralarında geçmiş olan azılı düşmanlarınca da her vesîle ile tasdik ve ifade edilmiştir. Kendisine, henüz nübüvvetle şereflenmediği bir zamanda "**Muhammedu'l-Emin**", yani "**Güvenilir Muhammed**" adını veren onlardı. Kavmini hidâyete dâvete başladığında Safâ Tepesi'ne çıkıp etrafına toplananlara:

"-Ey Kureyş! Size bu dağın arkasından düşman atlılarının geldiğini söylersem bana inanır mısınız?" demiş, orada bulunanlar:

---

[632] Ahzâb Sûresi, âyet: 51.

"-Hepimiz inanırız, çünkü sen ömründe yalan söylemedin!" cevabını vermişlerdi.

Bizans İmparatoru, o zaman amansız bir düşmanı olan **Ebû Süfyân**'ı kabul ettiği vakit, ona:

"-Peygamberlik iddiasında bulunan bu adamın evvelce hiç yalan söylediğini duydunuz mu?" demiş, **Ebû Süfyan**'dan şu cevabı almıştı:

"-Aslâ!.."[633]

Hulâsâ, O'nun doğru sözlülüğü, dost-düşman herkesin itiraf eylediği bir şeydir.

Hakkında böyle birçok şehâdet bulunan Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Doğruluktan ayrılmayınız; çünkü doğruluk iyiliğe götürür, hayra ulaştırır; hayır ve iyilik ise cennete götürür. İnsan, doğru söyledikçe ve doğruyu aradıkça artık o, Allâh'ın yanında sıddîkler zümresine yazılır. Sakın yalan söyleme!.. Çünkü yalan kötülüğe ve şerre götürür; şer ve kötülük de cehenneme sevkeder. İnsan yalan söylemekte ve yalanı aramakta devam ettikçe nihayet Allah yanında yalancılar defterine geçer."[634]

Azim ve sebâtı, sabır ve tahammülü Dünya'da hiç kimsenin takat getiremeyeceği bir seviyede idi. Mekke müşrikleri, O'nu dâvâsından vazgeçirmek için Arabistan Krallığı'nı ve istediği her güzel kadını, O'na vermeyi teklif etmişlerdi. O, bütün bu teklifleri reddedince, müşrikler, zulüm çemberini daraltmış, müslümanları açlığa mahkûm ederek bir çember içine almışlardı. Bu durumda artık kendisini himâye edemeyeceğini beyân eden amcası **Ebû Tâlib**'e:

---

633 Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 6.
634 Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî.

"-Amca!.. Yemin ederim ki, Kureyş muktedir olsa da Güneş'i bir elime, Ay'ı da öbür elime koysalar, ben yine hakikati ilân etmekten çekinmem!.. Ya Cenâb-ı Hak, bu vazifeyi ifa için kuvvet verir yahud bu uğurda canımı fedâ ederim. Yalnız kalacağımı düşünme!.. Hak, yalnız kalmaz. Bir gün gelir, Araplar da, Arap olmayanlar da onu kabul ederler ve onun etrafında birleşirler."[635] cevâbını vermişti.

O emsâlsiz tevâzû ve merhametine rağmen kâbına varılmaz derecede cesurdu. **Hazret-i Ali**:

"-Bedir Muharebeleri bütün şiddeti ile devam ederken, biz Peygamberin arkasına ilticâ etmiştik. Hepimizin en cesuru, O idi."[636] demiştir.

Bu müthiş cesârete, asıl Uhud Muharebesi'nde şâhid olunmuştur. Bu muharebede düşman oku ile yaralanmış ve bir dişi kırılmıştı. O'nun vefât ettiği şâyiâsı, İslâm ordusunun bozulmasına sebep olmuştu. Fakat O, metânet ve cesâretle:

"-Ben peygamberim!.. Yalan yok!.." diye bağırarak atını düşman üzerine sürmüş ve bu hareketi ile dağılan mücâhidlerin tekrar derlenip toparlanmalarını sağlamıştır.

Mekke'den Medine'ye hicret edeceği gece kendisine sûikasd yapmak üzere, evi, müşriklerce muhasara altında idi. O, **Hazret-i Ali**'yi kendi yatağına yatırıp "Yâsîn Sûresi"nin belli âyetlerini[637] okuyarak kuşatmacıların arasından çıkıp gitmişti. Yâr-ı gârı (mağara arkadaşı) **Hazret-i Ebûbekir**'le saklandığı Sevr Mağarası'nda kendilerini tâkip edenlerin pek fazla yaklaşmaları üzerine, o sâdık dost:

"-Düşmanlar pek yaklaştılar. Ayaklarının dibine baksalar, bizi görecekler!.." demesi üzerine:

---

[635] **A. Hamdi Akseki**- a.g.e., sh: 492.

[636] **A. Hamdi Akseki**- a.g.e., sh: 492.

[637] **"Biz, onların önlerine ve arkalarına sedler koyduk. Onların gözlerini bağladık. Onlar göremezler."** (Yâsîn Sûresi, âyet 9)

"-Lâ tahzen!.. İnnallâhe meanâ!.."[638] cevâbını vermiştir.

Mekke'de tam on üç sene, tahammül edilmez ezâ ve cefalara sabır ve tahammülle katlanmış, bir defasında tebliğ için gittiği Tâif'te taş yağmuruna tutularak mübârek ayakları kan revân olduğu hâlde ellerini Yüce Rabbine açarak:

"-Yâ Rab!.. Onların helâk edilmesini istemem. Belki bunların çocukları sana ibâdet ederler. Onlara hidâyet nasip eyle!.." diye duâ etmişti.

Hâlbuki bu sırada **Cebrâil** -aleyhisselâm- gelmiş ve "İsterse Tâifliler hakkında yapacağı bedduânın kabul buyrulacağını ve isterse onların helâk edileceğini" bildirmişti.

Mekke'nin Fethi günü, herkes, O'nun eski düşmanlarından intikam alacağını sanmıştı. Hâlbuki O, bu en kudretli olduğu günde bile afvedicilik ve tevâzuundan zerrece ayrılmadan bütün suçlulara, Kâbe'nin kapısına durarak:

"-Hiç biriniz, bugün eski yaptıklarınızdan dolayı muâheze olunmayacaksınız!.. Gidiniz, hepiniz serbestsiniz!.." diye hitapla umûmî afv ilân etti.

O derecede ki, *"Hazret-i Peygamber'in en sevgili amcası ve İslâm'ın en büyük kahramanı **Hazret-i Hamza**'yı Uhud'da şehid eden **"Vahşî"**, Mekke'nin fethi günü korkusundan Tâif'e kaçmıştı. Tâif'in de teslim olması üzerine ne yapacağını şaşırmış ve nihayet Tâif'ten Mekke'ye gelen bir heyete karışarak onlarla birlikte Peygamber'e ilticâ etmiş, Peygamber de irtikâb eylediği o büyük cürme karşı bir şey demeyip vahşî'yi afvetmiş, yalnız:*

"-Gözüme görünme!.. Çünkü bana amcamı hatırlatıyorsun!.." demekle iktifâ etmişti.

[638] "Hüzünlenme!.. Allah muhakkak bizimledir." demektedir. (Tevbe Sûresi, âyet 40)

Hazret-i Hamza şehid edildiği zaman, O'nun karnını deşerek ciğerini parçalayarak ağzına alıp çiğneyen meşhur *Hind* (ki, *Ebû Süfyân*'ın karısıdır), Mekke'nin fethi günü, yüzü örtülü olarak Peygamber'in yanına gelip müslüman oldu ve böylelikle afvını temin etmek istedi. Allâh'ın Rasûlü, O'nu tanıdı ve fakat tanıdığını belli etmedi, sanki bir şey yokmuş gibi davrandı. Peygamber'in bu sûretle hareket etmesi, *Hind*'in üzerinde öyle tesir yaptı ki, *Hind*:

"-Bugüne kadar gözümde en menfur çadır, senin çadırındı; fakat bu gün senin çadırından daha sevimli bir çadır görmüyorum."[639] demek zorunda kaldı.

İslâm'ın en büyük düşmanı *Ebû Cehil*'in oğlu da babası gibi en azılı düşmanlardan idi. Onun için o gün Mekke'den Yemen'e kaçtı. Sonra O'nu bulup Peygamber'in huzuruna getirdiler, bu düşmanı memnuniyetle karşılamış ve O da müslüman olmuştu. Müşriklerin reislerinden bulunan ve birçok para vererek Peygamber'i öldürmek için bazı kimseleri memur etmiş olan *Safvan bin Ümeyye* de o gün Mekke'den kaçmıştı. O'nun afvedilmesi için vukû bulan müracaat üzerine Peygamber afvedildiğini söylemiş, fakat cürmünü bilen *Safvan* buna inanmamıştı. *Safvan*'ın arkadaşlarının ricâsı üzerine af alâmeti olmak üzere Peygamber kendi sarığını vermiş ve bu alâmet ile giden kimse, *Safvan*'ı, Cidde'de bularak Peygamber'e getirmiş, Peygamber kendini afv ettiğini söyleyince, *Safvan* yine müslüman olmayarak:

"-Öyle ise, beni iki ay bırakınız!.." demesi üzerine, Peygamber de:

"-İsterseniz dört ay kalınız!.." demişti.

Sonradan *Safvan* da müslüman oldu.

[639] Buhârî, Katl-i Hamza, Zikr-i Hind.

Mekke'nin fethinden önce Hazret-i Peygamber'in en büyük düşmanlarından biri de ***Ebû Süfyan****'dı. Müslümanlarla yapılan bütün muharebeler, O'nun tarafından hazırlanmıştı. Mekke sukût ederken bu düşman yakalanarak Peygamber'in huzuruna getirilmiş ve* ***Hazret-i Ömer*** *de O'nun kellesini uçurmak azminde bulunmuştu. Fakat Peygamber buna mânî olmuş ve* ***Ebû Süfyan****'ı afvetmekle kalmayarak O'nun evini* ***"Dâru'l-Emân"*** *ilân etmiş ve:*

"-Kim, ***Ebû Süfyan****'ın evine ilticâ ederse afvedilecektir." buyurmuştur.*

Hazret-i Peygamber'in kızı ***Zeyneb****, Mekke'den Medine'ye hicret ederken O'nu devesinden düşüren ve hâmile olan* ***Zeyneb****'in çocuğunun düşmesine ve sonra da kendisinin ölmesine sebep olan kaatil de Mekke'nin fethinde, korkusundan İran'a kaçmak istemiş ve fakat bunu yapamayarak nihayet Hazret-i Peygamber'in kapısında bütün cürümlerini itiraf ettikten sonra:*

"-Bugün İslâmiyet'e kabul için kapına geliyorum, artık dilediğini yap!.." demiş ve Hazret-i Peygamber, bu adamı da afvetmişti.

Böyle daha yüzlerce misal zikretmek mümkündür. Fakat ne hâcet!.. ***Hazret-i Âişe****'ye, başta Yahudilerin reisleri* ***Abdullah bin Uyey*** *olduğu hâlde, münâfıklar tarafından yapılan iftira meydanda değil mi?* ***Hazret-i Âişe****, Peygamber'in en sevgili hanımı ve Peygamber'in en yakın, en samimi ve en hararetli dostu olan* ***Ebûbekir****'in kızıydı. O'na yapılan iftiranın çirkinliği ise, en halîm ve en sâkin insanın bile aklını oynatacak, fikrini herc ü merç edecek mâhiyette idi. Çünkü O'nun iffet ve ismeti telvis edilmek isteniyordu.*[640]

[640] Bu çirkin iftirâ, Kur'ân lisânıyla **"İfkun azîm"** yani büyük iftirâ ifadesi

Münâfıklar, uydurdukları bu çirkin iftirayı her yerde söylüyorlar ve bunu her yere yaymaya çalışıyorlardı. Düşmanın yaygarası, en sevgili ve nâmuslu insanların bühtanlara mâruz kalması, mukaddesâtın telvis edilmesi bir kimsenin tahammül edemeyeceği şeylerdendi, eğer Peygamber nâmus ve şerefi ile oynamak isteyen bu münâfıklar hakkında intikam almak isteseydi, belki bir anda bu münâfıklar yok edilirdi, çünkü ashâb onlara diş biliyordu. Lâkin O, böyle hareket etmedi ve hiçbirisinden intikam alamayarak hepsini Allâh'a havâle etti."[641]

Yine bu Mekke'nin fethi günü idi ki, **Hazret-i Ebûbekir** ihtiyar babasını sırtına alarak huzur-i Peygamberî'ye gelmiş ve:

"-Yâ Rasûlallâh!.. Babama lütfen İslâm'ı telkin buyurunuz!.." demişti.

"-Yâ Ebâbekir!.. Bu ihtiyarı neden yordun? Söylesen, biz O'nun bulunduğu yere giderdik!.." buyurmuşlardır.

Yine o gün idi ki, bir arap, huzur-i Peygambere gelip:

"-Yâ Rasûlallâh!.. Ben de Müslüman olmak istiyorum!.." demişti. Fakat o esnada vücudu zangır zangır titriyor ve dişleri birbirine vuruyordu. Bu hâli gören O yüce peygamber, O'nu tanıdı. O, eski bir komşuları idi:

"-Sâkin ol kardeş!.. Ben bir hükümdar değilim!.. Sen beni iyi tanırsın, ben hani o bir parça et bulduğunda onu pişirecek imkânı olmadığı için Güneş'te kurutup yiyen, senin o komşunun oğluyum!.." buyurmuşlardır.

---

ile reddedilmişken, İranlılar'ın hâlâ bu yalana itibar etmekte olmaları cidden pek hazindir. **Hazret-i Muâviye**'nin yanında yer almasından (Cemel Vak'ası) doğan bu itikâdî sakatlık, Câferî Mezhepleri mensupları için cidden bir yüz karasıdır.

[641] **A. Hamdi Akseki**- a.g.e., sh: 508 vd.

Bütün hayatı, böyle saymakla bitmez fazîlet örnekleri ile dolu olan Hazret-i Peygamberin vefâ ve arkadaşlık duyguları da emsalsizdi. Şam'a ticâret maksadıyla gittiğinde bir arkadaşı muayyen bir yerde ve muayyen bir zamanda kendisiyle buluşmak vaadiyle O'ndan ayrılmıştı. Fakat o arkadaşı verdiği sözü unutarak, o yere üç gün sonra gelmişti. Hazret-i Peygamber, bir yere ayrılmayarak beklemiş olduğu hâlde geç gelen arkadaşına:

"-Üç gündür burada bekledim. Çok merak ettim. Başınıza kötü bir şey gelmedi ya?!"[642] diyerek onu aslâ muâheze etmemişti.

Bir misâl daha zikrederek bu bahse nihayet verelim:

Bir gün Bedevîlerden biri Hazret-i Peygamber'de mevcud olan bir alacağını istemeye gelmişti. Bedevîler çok kaba ve haşin kimseler olduklarından, Hazret-i Peygamber'den alacağını isterken çok sert sözler söylemişti. Ashâb-ı kirâm, bedevînin bu hareketine kızmış ve:

"-Sen, kime hitap ettiğini biliyor musun?" demişlerdi.

Bedevînin:

"-Ben hakkımı istemeye geldim." cevabını vermesi üzerine, Hazret-i Peygamber:

"-Siz bedevînin tarafında olacaktınız. Çünkü bu adam, bizden hakkını istiyor. Hak sahibi için söylemek hakkı da vardır." buyurmuşlardır.

Vedâ Haccı'nda, o emsâlsiz insanın:

"-Kimin sırtına vurdumsa işte sırtım, gelsin vursun!.. Kimin bir kuruşunu aldımsa, işte kesem, gelsin alsın!.." diyerek

[642] Sünen-i Ebû Dâvud, II, sh: 234.

hayatının hesabını vermiş olmasına benzer bir sûrette hesap verebilmiş olan bir başka insan, insanlık tarihinde mevcud mudur? Yoktur, çünkü meşhur darb-ı mesele göre söyleyelim:

"Muhammedün beşerun lâ ke'l-beşer
Bel hüve ke'l-yâkuti beyne'l-hacer"[643]

Vefatının yaklaştığı sıralarda bir gün Hazret-i Peygamber, minbere çıkıp:

"–Ey insanlar! Sizin için nasıl bir peygamber idim?" diye sordu:

Ashâb-ı Kirâm'ın birçok övücü beyânla mukabelede bulunması üzerine:

"–Ey Müslüman topluluğu! Sizin üzerinize olan hakkım ve Allah adına, sizden kime bir haksızlık yapmış isem, kıyamette hesaplaşıp hakkını almadan önce, şimdi onun ayağa kalkıp hakkını benden almasını istiyorum." buyurdu.

Hiç kimse ayağa kalkmayınca, o yüce Peygamber bunu üç defa tekrarlayınca **Ukkaşe** adındaki yaşlı bir sahâbe ayağa kalktı:

"–Anam-babam sana fedâ olsun ey Allah'ın Elçisi, eğer ısrar etmeseydin Sen'in karşına çıkıp bir şey istemeyecektim. Bir savaştan sonra gâzilerin arasındaydım. Ayrılmak üzereyken develerimiz yan yana geldi. Devemden indim, ayağını öpmek için sana yaklaştığımda, değneğini kaldırdın ve sırtıma vurdun. Kasten bana mı vurdun, yoksa devene mi vurmak istemiştin, bilmiyorum." deyince, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

*"–Ey **Ukkaşe**! Sana kasten vurmaktan Allâh'a sığınırım!"* buyurdu ve sonra da **Bilâl-i Habeşî**'ye uzun bir sopa temin

---

643 *"**Muhammed** bir insandır, ancak (sıradan) insanlar gibi değil!.. Tıpkı taşlar arasındaki (aslı bir taş olan) yakut gibi..."* demektir.

etmesini emretti. Sopa gelince **Hazret-i Ebubekir**, **Hazret-i Ömer** ve **Hazret-i Ali**, **Ukkaşe** hazretlerine hitapla kısas için kendi sırtlarına vurmayı kabul etmesini rica ettiler. Peygamber Efendimiz, onları ve aynı istekte bulunan **Hazret-i Hasan** ve **Hüseyin**'i de men etti ve **Ukkaşe**'ye dönerek:

*"–Ey **Ukkaşe**, vuracaksan vur."* buyurdu.

Hazret-i **Ukkaşe**:

"–Ey Allâh'ın Elçisi, bana vurduğunda benim sırtımda elbise yoktu." deyince, Peygamber Efendimiz sırtını açtı.

Hazret-i Ukkâşe derhal atılıp Peygamberimiz'in sırtını, yani Peygamberlik mührünü öptü ve şöyle dedi:

"–Anam-babam Sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü; Sana kısas yapmaya kim cür'et edebilir?"

Bunun üzerine Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"–Ya hakkını alman için gerekeni yap ya da afv et." deyince **Hazret-i Ukkaşe**:

"–Kıyâmet gününde Allâh'ın beni afv etmesini umarak Sizi afv ediyorum." dedi.

Bunun üzerine Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"–Kim cennetteki arkadaşımı görmek isterse, bu adama baksın!" buyurdular.

Sonra bütün Sahâbe-i Kirâm ayağa kalktılar ve **Hazret-i Ukkaşe**'yi alnından öperek:

"–Seni tebrik ederiz, çok büyük bir mertebeyi ve Peygamber'in cennetteki arkadaşlığını elde ettin." dediler.[644]

644 Buhârî, Tıb 17; Müslim, İman 318.

Hayatının bu ölçüde hesabını vermiş, insanlık tarihinde başka bir kimse gösterilebilir mi?

Bütün bu anlatılanların neticesi şudur ki, O'nun ahlâken taklid ve tâkibi hakkıyla aslâ kâbil değildir. Hâlbuki O, bize Cenâb-ı hak tarafından taklid ve tâkip için bir örnek (üsve-i hasene) gösterilmiştir.[645]

Öyleyse bu keyfiyet, herkes için kendi istidad ve istitaatı (gücü) ve takdir olunan nasibi derecesinde gerçekleşebilir. O ahlâkî yücelikte son noktayı temsil etmektedir. Herkes, bu son irtifâ noktasına yaklaşabildiği ölçüde yaratılıştan sahip olduğu "**ekremiyet**"in îcâbını gerçekleştirebilmiş olur.

Milletimiz, O'nun mübârek adını edeben "**Mehmed**"e tebdil ederek ism-i cins hâline getirmiş, her müslüman evlâdını "**mehmedçik**" sûretinde yâd ederek O'nun bir küçüğü olduğu idrâki ile techiz etmek gâyesini gütmüştür.

Diğer taraftan hâl, sârîdir. O'nun sirâyeti ise, muhabbetle kâimdir. Bundan dolayıdır ki, O'na muhabbet, bir kimsede her şeyden önce ahlâk ve talâkat üstünlüğü sûretinde tecellî eder. Biz de -tahdîs-i nîmet kabîlinden- ifade etmek isteriz ki, üzerimizde ahlâk, talâkat ve belâğât nâmına ne varsa, O yüce Peygamber'e muhabbet sâikıyledir. Bu his ve düşünce iledir ki, O'nun medhi bâbında "**Senâ**" umûmî serlevhası altında şiirler kaleme alarak sebep olduğu bu meziyeti biraz da O'nun için kullanmak istemiştik.

Şimdi o şiirlerden iki örnek ile bu eseri bitirirken, büyük bir huşû ve hamd hissi içinde:

"**-Dahîlek yâ Rasûlallâh!..**"ı hâtime-i kelâm edip sizi o âcizâne şiirle baş başa bırakıyoruz:

---

645 Ahzâb Sûresi, âyet 21.

TOPRAK

BİR MELEK, SÜZÜLÜP İNEREK YERE,
ARZIN TOPRAĞINDAN BİR AVUÇ ALDI.
ÖYLE VERİLMİŞTİ EMİR KENDİSİNE
SONRA DÖNÜP VARDI,
YÜCE RABBİNE,
YOĞRULUP O TOPRAK GİRDİ BİÇİME,
BÖYLECE BİR ŞEKİL ALDI İLK İNSAN,
RUHUNDAN ÜFÜRÜP SONRA İÇİNE,
ESRÂRA GARK ETTİ ONU YARATAN!..
ÂDEM'Dİ BÖYLECE ORTAYA ÇIKAN
ÂDEM'Dİ!..
ÂDEM BİR PEYGAMBERDİ,
AMA RABİN SEVGİLİSİ PEYGAMBERLİKTE,
ONDAN HEM ÜSTÜNDÜ
HEM DE EVVELDİ!..
YALNIZ ÂDEM DEĞİL,
YÜZ BİN PEYGAMBER,
ÜST ÜSTE NÛR OLAN,
İÇ İÇE SEDEF,
O'NUN VARLIĞINA MÜJDECİYDİLER!..
RABBİN BİRLİĞİNDEN SONRA BU ANCAK,
HEPSİYLE NAKLOLAN EN YÜCE HABER

BU İLK YARATILIŞTA HİLKATİN SIRRI,
AKSETTİ TOPRAĞA,
İÇİNE AKTI!..
KIYÂMETE KADAR ONU BÖYLECE,
BÜTÜN CANLILARA GEBE BIRAKTI!..
GERGEFTE BİR NAKIŞ ÜZERİ ŞİMDİ,
HER MEVSİM BAŞKA BİR ŞEKLE GİRMEDE,
RENGÂRENK ÇİÇEKLER BİR HAS BAHÇEDE,
HEP AYNI TOPRAĞI EMİYORSA DA,
BAMBAŞKA,
ŞEKİLDE,
RENKTE,
KOKUDA!..
SONRA ÇİÇEK GİBİ RENKLİ BÖCEKLER,
TÜL TÜL KANATLARLA ŞU KELEBEKLER!..
NİHÂYET TOPRAĞIN YEŞİL ÖRTÜSÜ,
PEK İNCE HİLKATİN SIRLI ÖRGÜSÜ!..

TOPRAKTAN TOPRAĞA BİR AKIŞ HAYAT,
BİR HÂLDEN BİR HÂLE GEÇİŞİ ONUN!..
FAKAT MÜBÂREK AYAKLARI,
O, NÛR ÜSTÜNE NÛRUN,
TÂ KAABİL'DEN BU YANA,
SAYISIZ GÜNAHKÂRIN,
AYAĞIYLA ÇİĞNENMİŞ,
KİRLENMİŞ,
ŞU ÇAMURUN,
ÜSTÜNDE Mİ DOLAŞTI,
YAŞADI SANIYORSUN?..

İNANMA!...
BİN DÖRT YÜZ YIL GEÇTİ DİYE ARADAN,
PERİ MASALLARININ ŞEHRÂYİNİNİ AŞAN,
MUHTEŞEM SERENCÂMI,
TÜL BULUTLAR ÜSTÜNDE UÇUŞARAK YAŞADI,
BİR BULUTTAN BAŞKA BİR,
BULUTA KONA KONA,
TOPRAK O'NUN SADECE GÖLGESİNİ TAŞIDI,
BU ŞEREF YETER O'NA!..
BU ŞEREF YETER O'NA!..

ŞEMÂİL

ZÜLEYHÂ'YI KINAYIP DA HAZRET-İ YUSUF'U GÖRÜNCE ELLERİNİ KESENLER, O'NUN MÜBÂREK CEMÂLİNİ GÖRSELERDİ, KALBLERİNİ KESERLERDİ."

HAZRET-İ ÂİŞE

-RADIYALLÂHU ANHÂ-

BİR KAÇ KELİMEYLE ŞEMÂİLİNİ,
O'NUN DA VASFETMİŞ RÂVİLER GERÇİ,
Kİ BUNLARDAN BİRİ, İMÂM-I ALİ.
O ŞÂH-I VELÂYET,
BÜYÜK HABERCİ,
ESRÂR-I NEBÎ'DEN, MUHAKKAK, BELKİ,
FAKAT VESÂİTİN SELÂHİYETİ,
ÖNÜNDE TARTMALI BU RİVÂYETİ,
Kİ; BUNLAR
GÖZ
VE SÖZ,
DEĞİL Mİ SANKİ!..

NEYİ GÖREBİLİR, GÖZ DENEN VARLIK?!
IŞIĞIN BİR HADDİ,
ONA,

ZİFİRİ
KARANLIK,
BİR ÂLEM DEĞİL MİDİR Kİ!..

ÜSTELİK ÇEŞİTLİ TE'SİRE TÂBÎ
OLDUKÇA GÖRÜLEN ŞEYİN İDRÂKİ!..
AŞKLA NUR GÖRÜNEN,
KİNLE NÂR OLUR,
GALAT-I RU'YETE BİR MİSÂL OLUR,
EBÛ CEHİL İLE İMÂM-I ALİ!..

SONRA GÖZE ÂİD BİR MA'LÛLİYET,
UMÛMÎ VE MEÇHUL OLARAK ELBET,
YOK MUDUR, SANIRIZ ORTADA ACEP?
KISMÎ OLMASAYDI BİLİNİR MİYDİ?!..
RENK KÖRLÜĞÜ DENEN,
MÂRUF MUSÎBET!..

BİR DE ŞU VAR,
İHMÂLE GELMEZ,
TESBİTİ GÜÇ, FAKAT,
İNKÂR EDİLMEZ!..
DONMUŞ BİR HÜVİYET VAR MI CİHANDA?!
AYNI KALMAYARAK,
GÖRÜNEN ŞEYLER,
HER AN DEĞİŞİRLER,
BİR ÇOK MÂNÂDA!..
BİLHASSA HİSLERE MA'KES ÇEHRELER!..

BUNLARI BİLMEYEN CESÂRET EDİP
MEVLÂNÂ'NIN MEŞHUR RESSAMI GİBİ,
KENDİNİ BİR MÂHİR NAKKAŞ ZANNEDİP,

KALKAR RESMETMEYE,
HUZÛRA GELİP!..

GÖRÜNCE BU HÂLİ
O BÜYÜK VELÎ,
GÜLÜMSEYİVERİR BU BOŞ GAYRETE
NAKKAŞ EN SONUNDA GELEREK DİZE,
YIRTAR BİRBİRİNİ ASLA TUTMAYAN,
TECRÜBE EDİLMİŞ YİRMİ RESMİ DE,
YAPIŞIR HAZRETİN ETEKLERİNE!..
VELİSİ,
BU İŞTE!.. O BÜYÜK DİNİN!..
NEBÎSİ OLAYDI,
SİZ O VAKİT DE,
NAKKAŞIN ACZİNİ BİR HESAB EDİN!..

SONRA "SÖZ" DE, "GÖZ"DEN
ÜSTÜN MÜ SANKİ?!
O DA ÖYLE BİR VASITADIR Kİ;
MUTLAK BİR MEDLÛLE MERBUT BİR LÂFIZ,
ARANSA LİSÂNLAR BULUNMAZ BELKİ!..

RÛYÂ ÂLEMİNİN ŞARTLARI GİBİ,
TERKEDİP GÖZÜ DE,
SÖZÜ DE BİR AN,
KİTAPTAN BAŞINI KALDIR,
VE UYAN,
AŞKIN O SİHİRLİ FECRİNDE BİRAZ!..
SIRSIKLAM GÖZYAŞI OL,
SERÂPÂ NİYÂZ...
YÜRÜ!..
HAYALLERİN MÜNTEHÂSINA!..
AÇILIR ZULMETİN KATLARI SANA,

AŞKIN ŞÛLESİNDE DAĞILIP BİR BİR,
SONRA BİR ÂN GELİR,
O NÛR BELİRİR,
KARŞINDA,
ÇILDIRTAN BİR İHTİŞÂMLA!..
FAKAT GÖRDÜĞÜNDEN İBÂRET SANMA!..
KİMBİLİR,
KAÇ BİN KAT HİCAB, ARDINDA,
SAKLIDIR HÂLÂ!..
ÇÜNKÜ O NÛRA,
AŞK VE İMAN NİSBETİNDE VARILIR,
HİCAB KALKAR,
YOL KISALIR!..
BEŞER TAKATİNCE,
NÜFUZ EDİLİR,
VE,
BİR DE,
SIR,
SAKLAYABİLENE VERİLİR!..
MUHAKKAK Kİ,
BÖYLE ER KİŞİLER DE VARDIR,
ANCAK UNUTMA Kİ;
YİNE DE,
O'NU BİLİŞ BU KADARDIR!..

NASIL BAŞKA TÜRLÜ OLABİLİR Kİ;
ZUHÛRUNUN ŞİDDETİNDEN GÂİB,
BİR CELÂL VE CEMÂLE SAHİP
VE MÜTEÂL OLAN ALLAH,
O'NA,
"HABİBİM!.." DEDİKTEN SONRA,
İMKÂN OLUR MU DAHA FAZLA,
NÜFÛZA!..
ASLÂ,
ASLÂ!..

SONSÖZ

Bir okyanusu, ondan alınmış bir bakraç suyun tahlili ile değerlendirmek kabilinden, âcizâne bir gayretle İslâm Dünya Görüşü'nü anlatmak maksadıyla kaleme alınmış olan bu eseri bitirdikten sonra, onun geleceği hakkında da birkaç söz söylemeyi zarurî addediyoruz. Bunun için önce nihâî hükmü, sonra da bu hükmün esbâb-i mûcibesini (gerekçelerini) arz etmeyi uygun bulmaktayız. Öyleyse hemen şunu söylemeliyiz ki, bütün Dünya'nın ve hâssaten hıristiyan Batı Âlemi'nin yüzyıllardan beri aramakta olduğu huzur ve sükûnla -beynelmilel ölçüde- sosyal adâletin kâmil mânâda yegâne âmili olan İslâm'dır ki, onlar çok yakın bir gelecekte bu gerçeği idrâk etmek mazhariyetine nâil olacaklardır!.. Lâkin Batı insanının idrâki, körebe oynayan çocuklar gibi, "**taassup**" ve "**menfî şartlanma**" ile köreltilmiş bulunduğundan, o, neyi aramakta olduğunu da, nasıl araması gerektiğini de hâlâ bilememektedir. Bu sebepledir ki, Batı, "**Haçlı Seferleri**", "**Engizisyon Mahkemeleri**" ve "**Sen Bartelemi**" katliamları gibi zulüm ve i'tisâf (yok etme) hare-

ketleri ile damgalandığı bütün bir Ortaçağ boyunca, kendisine bir komşu olan **"Endülüs İslâm Medeniyeti"**nden aşılanma şansını reddettiği gibi, **"Sanâyi İnkılâbı"**nın zuhûru ile elde ettiği teknik üstünlüğü harîs bir vampir iştihası ile bütün insanlığın ve hâssaten hıristiyan olmayanların kanını emmekte kullanmaktan ictinab etmemiştir. Yeni birtakım usûllerle hâlâ devam eden bu -insanlık cevherine aykırı- emperyalist ve başkalarını aşağı görme yolundaki emel ve davranışlar, onların hümanist olması gereken dinlerinde bile mâkes bulmuştur. Afrikalı zencileri, hayvan nakil şartlarından daha beter bir sûrette Amerika'ya taşıyıp, daha düne kadar köle olarak çalıştıranlar, nihayet, lütfen onların da insan olduklarını hatırlayıp, hıristiyan olabileceklerini kabul etmiş, fakat onlarla bir ibadethânede bile birlikte bulunmaya tahammül edemeyerek zencilere mahsus olmak üzere **"Babtist"** mezhebini kurmuştur.

Gerçekten Sanayi İnkılâbı ile gücünün zirvesine ulaşmış ve Dünya'nın liderliğini elde etmiş olan hıristiyan Batı Âlemi'nin sicili, hiç de yüz ağartıcı değildir. O, aslâ faziletli bir medeniyet kuramamış, imkânları arttıkça, egoist emel ve iştihaları buna muvâzî bir sûrette azgınlaşmıştır. Tıpkı susuzluğunu gidermek için tuzlu su içen bir insan gibi, ihtiras ve iştihalarının her safhada biraz daha kabarması ile bugünlere gelinmiştir.

"Avrupa Birliği" tecrübesiyle değişik kültürleri bir arada yaşatma imkânının peşinde koşarken bile bunun **"Osmanlı-İslâm Medeniyeti"**ndeki şaheser tezâhürünü görmezden gelerek hıristiyan Batı kültürüne imtiyaz ve inhisar tanımasıyla gerçek hümanizmden -hâlâ- fersah fersah uzak olduğunu ortaya koymuş bulunmaktadır.

Biz müslümanlar, Amerika'yı da Batı mefhumu içinde mütalâa ettiğimiz için, şunu söyleyebiliriz: Batılılar, başkalarının elindeki tabiî imkânları tebdil (değiş-tokuş) maksadıyla silâh sanayini dehhâmeleştirerek **"nükleer"** vasfındaki çapa

ulaştırınca, bu silâhların aynı zamanda kullananı da perişan edeceği görülmüş ve bu sebeple bunlar, sadece bir tehdid vasıtası hâline getirilecek başka bir imha vasıtası aranmış ve bulunmuştur: Mikrop!

Gerçekten bugün artık, Çin ve Hindistan gibi nüfusu milyarı aşan ülkelere karşı mikrop üretip depolayarak bir "**Biyolojik Harp Tekniği**" ile Cihan tarihinde görülmemiş bir katliâm plânları yapılmaktadır. Allâh'ın plânından habersiz, bu, her istediğini yapabileceğini zanneden gâfillerin, böyle ütopik felâket senaryolarını bir tarafa bıraksak bile altmış yıldan beri "**Filistin'deki Dram**"a, üç-dört senedir de "**Irak**"ta cereyan eden fâcialara kılı kıpırdamadan seyirci kalan ve hattâ bu faciaların gerçek sebebi kendisi olan Batılıların, nasıl bir insânî ve ahlâkî sukût noktasına varmış bulunduklarını görmemek ve anlamamak kaabil değildir.

Rûhunu, nefsanî ihtiraslarla zehirlemiş, dinini bizim "**Hıdrellez Eğlenceleri**"miz seviyesinde bir örf, âdet derekesine indirerek kiliseleri boşaltmış Batı insanının, bu "**fazîlet karşıtı**" tavırlarının gerçek sebebi acaba nedir? Önce şunu söyleyelim ki, zulüm pâyidar olmaz! O hadd-i azamîye yükseldiğinde, âmme vicdanında tebeddülât meyilleri uyanır ve bir çâre arayışı başlar. Bu, tarihte hep böyle olmuştur. Bunun bir sebebi de mâsivaullah'ta "**beka**" sıfat-ı ilâhiyesinden zerre bir nasip bulunmamasıdır. Bundan dolayı her oluş, fânilikle mahkûm olup zâil olucudur. Lâkin her oluşun murad-ı ilâhî icabı bir vakt-i merhunu vardır. Galiba Batı Âlemi ve hattâ bütün Dünya için, bir tebeddülât vakt-i merhunu anbean yaklaşmaktadır.

Biz, hem yukarıdaki sualin bir cevabını ve hem de murâd-ı ilâhî gereğince vukuu gereken tebeddülâtı, bundan otuz sene önce, o zaman haftalık olarak yayınlanmakta bulunan Sebil

Dergimizde[646] **"Güneş Batıdan Doğarken"** başlıklı bir yazıda anlatmıştık. Bugün, o yazıya ekleyecek pek az bir şey vardır. Önce bahsi geçen yazıyı dikkatlerinize arz edelim:

"İnsanların içinde doğup yaşadıkları fizikî ve coğrafî şartlar, onların yalnız uzviyetleri (organları) değil, aynı zamanda duygu ve düşünceleriyle karakterleri üzerinde de son derecede ehemmiyetli bir tesir icrâ eder. İlk defa büyük İslâm mütefekkiri ***İbn-i Haldun*** *tarafından ortaya konulmuş olan bu gerçek üzerinde, bilâhare pek çok i'mâl-i fikr edilmiş ve bu müessir, bugünkü ilim âleminde artık çeşitli beşerî davranışların temel sebeplerinden biri sayılır olmuştur. O derecede ki, fizikî ve coğrafî şartların yalnız insanlara değil, hayvanlar ve hattâ bitkilere bile şâmil olduğu kabul edilmektedir. Sıcak güney memleketlerinden kuzeye doğru çıkıldıkça, bulûğ yaşının yükselmesi, bu tesirin uzvî gelişme üzerindeki ilk akla gelen neticesidir. Semâsı dâimâ kapalı ve sisli kuzey ülkelerinde intihar nispetinin yüksekliği de fizikî ve coğrafî şartların ruhî hayat üzerindeki müessiriyetinin herkesçe bilinen bir misalidir.*

Harcıâlem (herkesçe kullanılan) tavsifiyle bir şiir, hikmet, efsâne, diğergâmlıklar âlemi olarak bilinen Doğu Dünyası'nın asırlar boyunca arz ettiği şu husûsiyetlerin, onun iklim ve tabiat şartları ile de alâkalı bulunduğu inkâr edilemez. Çin'den Arab Âlemi'ne kadar bütün Doğu ülkeleri insanının hayal ve tecrîde istidadı, onların dînî tefekkür ve edebî mahsüllerinde âşikâr bir sûrette görülür. Uçsuz bucaksız bir çölde, açık, berrak, dipsiz ve sayısız yıldızla bezenmiş bir gökyüzünün beşerî tahassüs merkezi olarak gönlü, Rabbi remzeden (sembolize eden) sonsuza âid meyil ve alâkalar ile doldurmasından daha tabiî ne olabilir? Bunun içindir ki, Arab edebiyatında -frenklerin lâyıtmotif

[646] Bkz: 13 Nisan 1979 tarih ve 171 sayılı Sebil Dergisi.

dedikleri- sık sık tekerrür eden bir kelime ve tâbir olarak ***"yâ leyl!"*** *(ey gece) hitabına rastlanır. O derecede ki, bu tâbirin bir Şark ülkesi olan memleketimizde bile Arabların gerçekçilikten uzaklıklarına îmâ ve târiz makamında kullanılması yaygındır.*

Batı ve Doğu Dünyaları ve bu iki ayrı âleme mensup insanlar arasındaki zıtlıkların temel sebeplerinden birisi de -temas eylediğimiz- şu tabiat şartlarıdır. Bu sebepledir ki, Güneş'e, açık yıldızlı Gökyüzü'ne hasret olan Batı insanı, içine dönük, egoist ve aşırı akılcıdır. Şu keyfiyet, Batılı insan için temel iskeleti mücerred hakîkatlerden (metafizik gerçeklerden) teşekkül eden semâvî dinlere ve hâssaten bunların son ve en mütekâmili olan İslâm'a karşı bir istidatsızlık ifade eder.[647] *Bu yüzdendir ki Batılılar, aslı semâvî ve binâenaleyh mücerred gerçeklerle dolu bir dini (Hıristiyanlığı) bile bu zâtî meyillerinin rengine büründürerek tahrif etmişlerdir.*

Yüce dinimizde ***"kıyamet alâmetleri"*** *arasında* ***"Güneş'in Batı'dan doğması"*** *keyfiyetinin de beyân ve ifâde buyrulmuş olduğu mâlûmdur. Biz, bunun Güneş'in mâdden ve fiilen Batı'dan doğması gibi* ***"âdetullâh"****ı tebdil eden ve ona mugâyir görünen bir sûrette anlaşılması imkân ve ihtimalini reddetmeyerek, diğer bir istikamette değerlendirilmesinden yanayız. Esâsen şimdiye kadar "Güneş'in Batı'dan doğması" keyfiyeti, hep maddî ve fizikî olarak anlaşılmış ve İslâm Âlemi'nde böyle bir kanaat yerleşmiştir.*

---

[647] Bugün buraya şunu da ilâve etmek isteriz ki, Batı Âlemi'nde her şey, onu ibdâ' edenlerin ruhlarındaki huzursuzluğa ma'kes bir muhtevâdadır. Yazılarına ve mimârîlerine kırık çizgiler hâkimdir. Mûsikîleri, âni iniş ve çıkışlarla doludur. Müslümanların yazıları, mimarîleri ve musikîleri bunun tamamen aksi bir mâhiyet arz eder. Bunun sebebi, hıristiyanlar ile müslümanlar arasındaki rûhî huzur farkıdır. Hıristiyan, Allâh'a "**ehadiyet**" sıfatıyla inanamadığı için, ruhî huzur ve sükûndan mahrum olup asabiyetle doludur. Yazısında, mimarîsinde, musikîsinde, hattâ elbisenin darlığında bile bu sıkıntının îcâbı tezâhür etmektedir.

Buna rağmen şu dînî kanaatin muhtevasındaki ***"Güneş"*** *lâfzından asıl maksadın,* ***"İslâm"*** *olması düşünülemez mi? Bizi bu kanaate sevk eden bâzı sebepler mevcuttur:*

Güneşin Batı'dan doğmasının kıyâmet alâmeti olarak bildirilmesi, onun pek geç tahakkuk edeceği gerçeğini de birlikte ifade eder. Hattâ bu keyfiyetin ***"Kıyametin büyük alâmetleri"*** *arasında zikredilmiş bulunması, bu, geç tahakkuk edişi daha da takviye eylemektedir.*

Diğer taraftan Batı insanının materyalist, egoist, akılcı ve menfaatperest oluşu da, onu ulviyyât ve tecrîde istîdatsız kıldığından, İslâm'ın kabulünün en geç onun için mevzuubahs olacağı gerçeğini ortaya koymaktadır. Şu durumda, Güneş'in Batı'dan doğması ile Batılıların İslâm'ı kabulleri arasındaki müterâdif ***"geçlik ve güçlük"*** *bu hüküm ve inanıştaki* ***"Güneş'in İslâm'dan ibaret olması"*** *ihtimalini daha da kat'îleşmektedir.*

Ayrıca zikrettiğimiz güçleştirici şartlara rağmen, bugünkü Batı Âlemi, böyle bir doğuşun ürpertili belirtilerine sahne olmaya başlamış bulunmaktadır. Hakikaten İslâm'ı neşir ve propaganda imkân ve faaliyetlerinin son derecede kifâyetsiz olmasına rağmen, Avrupa ve Amerika'da yüz binlerce insan ***"Hak Yol"****u tutmuştur. Bu noktada* ***"Zenci Müslümanlar"*** *da hesaba katıldığında, bu yeni müslümanların adetlerinin milyonlara vardığı mâlûmdur. Bilhassa Avrupa'da* ***"İslâm'ı Seçenler"****in yüksek tahsilli, müdekkik ve münevver insanlar arasında çıkması dikkati çekmektedir.*

Bu gibi kimseleri hidâyet yoluna sevk eden sebep ve âmiller tahlil ve tedkik edildiğinde, bunların aklen ve zâhiren şu büyük neticeyi husûle getirmeye kifâyetsizlikleri dehşetle müşâhede olunmakta ve buradaki ***"tasarruf-i ilâhiye"*** *ibretli bir sûrette tezâhür eylemektedir. Dolaşmakta*

bulunduğum Avrupa şehir ve kasabalarında karşılaştığım mühtedîleri hidâyete götüren esbâba muttalî' oldukça, hep bu, kıyâmete yakın Güneş'in batıdan doğması husûsundaki dînî esâsı hatırlamakta ve hayatımın müstesnâ heyecanlarını yaşamaktayım. Bu durum da şu dînî inanıştaki "Güneş"in "İslâm" olduğu hususunda bende yakînî bir kanaat husûle getirmektedir.

Git gide dehhâmeleşerek (hudutsuz büyüyerek) materyalist Batı insanını daha da maddîleştirip onun mânevî duygularını dumura uğratan, gönül pınarlarını kurutan sanâyi çarkları, arasına aldığı herkesi dehşetli bir iflâsın girdabına sürüklemiştir. Avrupa'da şu hengâmede başlayan ***"islâmlaşma"*** *hareketi, rûhunda bir zerrecik olsun îman istîdâdı kalabilenlerin, hazin bir gidişe isyanlarından doğmuş bulunmaktadır. Bugün, şu isyanı şahsî ve âilevî çevre ve çerçevesine karşı gerçekleştirebilen mahdut insan, gelecekte* ***"Müslüman Batı"****nın ilk mübeşşirleridir. Onların hareketi ile Batı'nın asırlardan beri kara bulutlarla kuşatılmış olan âfâkı, aydınlanmaya ve gurubun gönüllere sürûr veren sıcak renk cümbüşü ile donanmaya başlamıştır.*

Bu gelişme ve tecellînin beş milyondan ziyâde kardeşimizin, velev iş ve ekmek temini sâikiyle de olsa, Avrupa'da bulunduğu bir zamana rastlaması, fevkalâde dikkat çekicidir. Onların çoğu da ülkemizde İslâm'ı lâyıkıyla öğrenemeden bulundukları çevreden ayrılıp tamamen yabancısı oldukları yâd ellere gönderilmişlerdir. Bu sebeple bir kısmı ayakta kalamamış olsa bile, pek çoğu Avrupa'da -âdetâ- yeniden ve hakikaten müslüman olmuşlardır. Böylelerinin de inzimamıyla bugün Batı öylesine bir ihtidâ hareketine sahne olmuştur ki, bunun gelişmesi yalnız Batı insanının değil, kendi insanımızın da yeniden fethine müncer olacaktır. Böylece de sevk-i kaderle bir peygamber mesleği olan ***"hicret"****i ihtiyar etmek mevkiinde bırakılanların üzerinde*

başlangıçta tahmin ve tasavvur edilemeyen bir ***"kahırdan lütuf"*** *tecellî etmiş olacaktır.*

Avrupa'da küfrün karşısında ayakta kalabilmenin imtihanına memur bulunan bu kardeşlerimizin, iman ve cihad aşkı itibarıyla bilenişi ***"yarınlar"****a islâmî bir renk katacak en ehemmiyetli bir müessir olacaktır.*

Bütün bu gelişmeler, yüzyıla yakın bir zamandan beri îmân vâdilerini Batı menşeli sislerin doldurduğu ülkemizde de İslâm Güneşi'nin Batıdan tulû' etmeye (doğmaya) başladığını gösteren mes'ud alâmetlerdir.

Rabbin, insanlığa ebedî bir hidâyet meşalesi olarak gönderdiği yüce Peygamberimizin müjdelediği ***"Batı Roma'nın Fethi"****nin de bu gelişmede bir ara merhalesi olarak pek yakın bulunduğundan şüphe edilmemelidir.*

Asr-ı saâdette yaşayıp da İslâm'ın ilk doğuşundaki cehd ve gayretlere katılamamış olmanın üzüntü ve hasretini çekme ey müslüman!.. Senin yaşadığın zaman da pek yakında öyle bir ***"ikinci doğuş"*** *ve* ***"diriliş"****e sahne olacaktır ki, rûhunun susadığı büyük fetih ve cihad iştiyâkı hayal bile edemeyeceğin ölçüde temin ve tatmin olunacaktır! İşte nice zamandan beri küsûf hâlindeki* ***"İslâm Güneşi"*** *karanlıkları yırta yırta ufukta yükselmeye başlamıştır!.. Hem de beklenmedik bir sûrette, Batı'dan!..*

Veyl (yazıklar olsun), kendini müslüman bildiği hâlde ***"Güneş Batı'dan Doğarken"*** *bu büyük oluşun heyecanını duymayan ve gayrete gelmeyenlere!.."*

Yazı, burada bitiyor. Otuz sene sonra buna ilâve edilebilecek olan hususları kısaca şöyle ifade edebiliriz.

1-Otuz sene evvel benim bu yazdıklarıma bakarak Batı Âlemi'nin akşamdan sabaha islâmlaşacağını zannettiğimi dü-

şünenler olabilir. Hemen söylemeliyim ki, Allâhu Azîmüşşân'ın zıt tecellîler arasında vâkî olabilecek tebeddülâtı, bir tedric, yani yavaş yavaş gerçekleşme esâsına merbut kıldığından ben o gün de gâfil değildim. Bu gerçek, mutlak bir teyid-i ilâhîye mazhar olan Âhir zaman Peygamberinin dâvetindeki galebenin bile 23 senede gerçekleşmiş olmasıyla sâbittir. Binâenaleyh benim ümid ve beklentim, başlamış olan yeni bir mevsimin tabiî icabınca devam ederek vakt-i merhûnunda kemâle ermesidir. Bugünkü **Roger Garaudy**, **Maurice Bucaille** ve **Martin Lings** gibi mütefekkir mühtedîler bu oluşun mübeşşirleridir.

2-Meşhur **Carlyle**, **"Kahramanlar"** isimli eserini yazarken peygamberler arasında kahraman olarak Peygamber Efendimizi seçişini **"ülkesinin müslümanlaşması tehlikesi olmadığından, O'nun hakkında doğruları serbestçe söylemek imkânının mevcut bulunması"**[648] olarak kaydetmiştir. Bu demektir ki, bugün Batı Âlemi'nde **"İslâmofobi"** adı altında İslâm'ın düşman îlân edilmesi böyle bir tehlikenin (!) vârid görülmesinden başka bir sûretle kaabil-i îzâh değildir. Her ne kadar anarşi ile İslâm'ı yan yana getirerek düşmanlıklarına mantıksız bir gerekçe bulmaya çalışmaktaysalar da gerçek sâik, Batı'nın İslâmlaşması korkusudur!

Buna ilâveten şunu da söylemek gerekir ki, I. Cihan Harbi sonunda, bizim sukûtumuzla birlikte tamamen çökmüş bulunan İslâm Âlemi, bugün uyanmaya başlamış ve müthiş bir yükselişe geçmiştir. Bu yükselişin, ruhları hâlâ kör taassubun karanlık dehlizlerinde mahpus bulunanlarda dehşet verici bir kıskançlığa âmil oluşu hesâba katılmalıdır. Onların misyonerlerinin Afrika ve Uzakdoğu ülkelerinde ekmek vererek din telkin etme yolundaki faaliyetlerinin neticesinin kocaman bir fiyasko olmasının da hasedin âmilleri arasında zikri gerekir!.. Bu durumda Batılı mutaassıp korkmasın da ne yapsın!..

---

[648] **Carlyle**, a.g.e. sh: 40.

3-Bu korkuyu takviye eden başka sebepler de vardır.

a-Her ilmî keşfin, Kur'ân-ı Kerîm'i te'yid etmekte oluşu: Buna dâir evvelce birçok misal zikretmiş bulunmaktayız. Bu oluşun gitgide artıp hızlanacağı da daha şimdiden bellidir.

b-Hıristiyanlığın lâ-aklî olan ilâhiyatından yüz çevirerek lâ-dinî bir yolda yürüyenler, her gün çoğalmakta ve bunlar da asırların yerleştirdiği İslâm'a karşı peşin hükümlülük taassubundan uzaklaştıkları için İslâm'a karşı daha serinkanlı bir bakış sahibi olmaları mümkün olmaktadır. Bu da ihtidâları sür'atlendiren bir diğer sebep olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.

c-Asıl ehemmiyetli olarak internetin keşfi ve kullanımının yaygınlaşması; Batı'da İslâm'ı -hem de- doğru olarak öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Artık hiç kimse, İslâm'ın ne olduğunu öğrenmek için, ne herhangi bir papaza bir şey sorar ve ne de öyle birinin yazdığı garazkârâne bir esere bakmak ihtiyacını hisseder. İnternetin başına geçince, islâmî kaynakların hepsine de ulaşmak imkânı vardır. Bu takdirde İslâm'ın hakikati ile siyah-beyaz derecesinde bir kat'iyetle karşılaşmasına artık hiçbir engel mevcud değildir. Üstelik nerede yaşıyor olursa olsun, orada mutlaka temasa geçebileceği bir müslüman cemaat, bir câmi veya cemiyet de mevcuddur.

Bütün bunlar gösteriyor ki, **"Kâfirler hoşlanmasa da Allah, nurunu tamamlayacaktır."**[649] meâlindeki âyet-i kerîmenin kâmil mânâsı ile tahakkuk edeceği günlere doğru hızla gitmekteyiz.

"Görelim Mevlâ n'eyler,
N'eylerse güzel eyler."

[649] Sâf Sûresi, âyet: 7.

ŞAHISLAR İNDEKSİ

- C Ç -

- D -

- E -

- F -

- N -

- O Ö -

- P -

- R -

- S Ş -